زوردۇن سابىر

ئاتام

شىنجاڭ ياشلار - ئۆسمۈرلەر نەشرىياتى

مەسئۇل مۇھەررىرى: ئابدۇراخمان ئەبەي
مەسئۇل كوررېكتورى: ئابلەز ئابباس

ئاتا
(رومان)
زوردۇن سابىر

شىنجاڭ ياشلار ـ ئۆسمۈرلەر نەشرىياتى نەشر قىلدى
(ئۈرۈمچى شەھىرى غالىبىيەت يولى 100 ـ قورۇ، پ: 830001)
شىنجاڭ شىنخۇا كىتابخانىسىدىن تارقىتىلدى
شىنجاڭ شىنخۇا 2 ـ باسما زاۋۇتىدا بېسىلدى
ئۆلچىمى: 850×1168 مم، 32 كەسلەم
باسما تاۋېقى: 10.625، قىستۇرما ۋاراقى: 2
1994 ـ يىل 4 ـ ئاي 1 ـ نەشرى
1994 ـ يىل 4 ـ ئاي 1 ـ بېسىلىشى
ISBN 7—5371—1775—6/I·603
قاتتىق مۇقاۋىلىقنىڭ سانى: 1—3070
ئاددىي مۇقاۋىلىقنىڭ سانى: 1—3570
باھاسى: 6.70 يۈەن

بىرىنچى باب

بەگ - رەئىس — ھاجىم توغرىسىدا

1

ئادەملەر ھەر خىل ئىشلاردىن ھۇزۇرلىنىدۇ، ئەلۋەتتە. بۇ ئىشلارنى سان بىلەن ئىپادىلىمەك قىيىن. بۇنىڭ ئىچىدە كوچا سايا‌ھىتىدىن ھۇزۇرلىنىش تولىمۇ خۇمارلىق بولسا كېرەك. ھاجىم ھەر كۈنى ھېچ بولمىغاندا بىر قېتىم كوچا ئايلانمىسا خۇددى غىزالانمىغاندەك، ھاۋالانمىغاندەك، چاڭقىغاندەك ياكى ئۇيقۇسىرىغاندەك بىئارام بولىدۇ - دە، ئۆيىدە چىرايى تېخىمۇ تۇتۇلۇپ، يوقىلاڭ ئىشلارغا چېچىلىدۇ، خېنىمنى ياكى نەۋرىلىرىنى ئادىتى بويىچە پارس، ئەرەب ياكى ئوردۇ تىللىرىدا تىللايدۇ، كوچىدىن خۇشال قايتقان كۈنلىرى بولسا چىرايلىق قىرغىلغان ساقال - بۇرۇتىنى سىلاپ قويۇپ، ئاپئاق چىشلىرىنى كۆرسىتىپ، مىيىقىدا كۈلۈپ قويىدۇ - دە، سارجا پەلتو-سىنىڭ يانچۇقىدىن كەمپۈت ئېلىپ نەۋرىلىرىگە بىر تالدىن تۇتقۇزىدۇ. ئاندىن ئۇ سۇراۋاق قىياپەت بىلەن پەلەمپەيدىن ئۆرلەپ چىقىپ ئىچكىرىكى ئۆيگە كىرىپ ئىككى قاتلاقلىق يېكەندىاز ئۈستىدە باداشقان قۇرۇپ ئولتۇرۇپ ئىش بۇيرۇيدۇ، «دوكلات» ئاڭلايدۇ ياكى خىيال سۈرىدۇ.

هاجىم يەتمىش تۆت يىللىق ئۇمرىنىڭ يېگىتلىك، قىرانـ
لىق ۋە قىراۋ مەزگىللىرىنى ئەنە شۇنداق يۇمشاق ـ سىلىق، رېتىمـ
لىق ۋە قانۇنىيەتلىك ئۆتكۈزۈپ كەلگەچكىمۇ، ئۇنىڭ قىيقىرىل
مەكزى، تېخى دېگۈددەك چارلاشمىغان ساقال ـ بۇرۇتى،
جاراڭلىق ئاۋازى، تىمەن، مەزمۇت قەدەملىرى هازىرمۇ ئۇنىڭ
ياشلىق ـ قىرانلىق چاغلىرىنىڭ يالدامىلىرىنى ساقلىماقتا.
هاجىمنىڭ بۇگۈنكى كۈچا ساياھىتى كۆڭۈللۈك بولمىغان
ئوخشايدۇ، ئۇ قوش قاناتلىق دەرۋازىسى ئالدىدا «ئۇھ»
تارتىپ خېلى ئۇزاق تۇردى ـ دە، قوشنىسى موللاق سوپىغا ئالىيىپ
قويدى. مودىدىن قالغان كۆك چەكمەن پەردىسىگە ئورنىپ،
كۆتەك ئۈستىدە مۈكچىيىپ ئولتۇرغان موللاق سوپى ياغاقلىشىپ
قالغان ساۋاق تۈماق ئاستىدىن هاجىمغا غەلەم ـ غەلەم
قاراپ قويغانىدى. موللاق سوپىنىڭ قارىشى مەنىلىكمۇ، ياكى
هاجىم بۇگۈن قولىنى كەينىگە تۇتۇپ ئاۋات رەستىدىن
ئۆتكەندە تۇراق سۈپۈرگىچى كىنايە بىلەن «هاجىم!» دەپ
توۋلىغاندا ئۇنىڭ ئاۋازىدىن هاجىملارنى مازاق قىلىش
سېزىلدىمۇ؟ ياكى سالامچىلار ئازايدىمۇ، كۈلۈبنىڭ ئالدىدا قارتا
ئويناپ كۈن ئۆتكۈزىدىغانلار چاپانلىرىنى قېقىشىپ ئورۇنلىرى
دىن دۈررىدە تۇرۇشمىدىمۇ؟ ياكى بولمىسا ناھىيە رەھبەرلى
رىدىن بىرى ئالدىراشلىقتا هاجىمنىڭ ئالدىدا ماشىنىسىنى
توختىتىپ ماشىنىدىن چۈشۈپ هاجىم بىلەن قول ئېلىشىپ
كۆرۈشۈپ ئاندىن يولىنى داۋام قىلمىدىمۇ؟...

بۇگۈنكى كۈچا سەيلىسىدىن كېلىدىغان ھۇزۇر ـ هالا
ۋەتتىنىڭ قايسىسى كەم بولۇپ قالدىكىن؟ هاجىمغا كەلگەن
بۇ كۆڭۈلسىزلىكنى موللاق سوپى بىلەۋالغان، شۇڭا ئۇ
مولۇن كۆزلىرى بىلەن غەلەم ـ غەلەم قاراپ قويۇپ، چاڭگا
ساقالىرى ئارىسىدىكى دورداي كالپۇكلىرىنى قىيسايتىپ
مەسخىرە بىلەن كۈلگەن. شۇنداق ئىكەن، يىللار بويى زۇۋان

سۈرمەيدىغان، ئۆز پىكرىنى مىيىقىدا كۈلۈپ قويۇش ياكى يەرگە تۆكۈرۈپ قويۇش بىلەن بىلدۈرىدىغان بۇ جىمغۇر، سىرلىق ئادەمدىن ھاجىمنىڭ خاپا بولۇشى تۇرغانلا گەپ. ھاجىم بۇ ئادەمدىن خاپا بولغىنى بىلەن ئۇنىڭغا نە قاتتىق گەپ قىلالمايدۇ، نە تىللىيالمايدۇ. ھاجىم ئىقرار: ئۇ ناھىيىدە مۇشۇ بىرلا ئادەمدىن قورقىدۇ. موللاق سوپى نە سۆزلىمەيدۇ، نە ھېچ يەرگىمۇ بارمايدۇ. ئۇ خۇددى روھى زىئىپ ئادەملەر ئۈچۈن سۈرلۈك ۋە مۇقەددەس بىلىنىدىغان قەبرى دەرەخ، كونا مازار ياكى تەبرىستانىدەك دائىملا بىر يەردە، بىر خىل سىياق، بىر خىل كۆرۈنۈشتە تۇرۇۋېرىدۇ. بۇ ئەنسىز، ھەرىكەتسىز تىرىك مەبۇدە ھاجىم ئۈچۈن گويا ھامان بىر كۈنى پارتلايدىغان بومبا، كارامەت كۆرسىتىدىغان بىر تىلسىمات.

ناۋادا مۇشۇ تىرىك مەبۇدە دۇنيادىن يۇتكەن بولسىدى، ھاجىم بۇ ناھىيىدە ۋەھىمىدىن خالىي ئادەم بولغان بولاتتى. تۇرمۇش مانا مۇشۇنداق، ھەممىگە قولى يېتىدىغان قابىلىيەتلىرى ۋەھىمە - ئەندىشىدىن خالىي بولالمايدۇ. باشقىلار ھاجىمنى بۇ ناھىيىنىڭ پېشۋاسى، ئاتىسى ھېسابلايدۇ. ئۇنىڭ ئۈچ ئوغلى بىلەن تۆت قىزى، بولۇپمۇ ناھىيە ۋە ۋىلايەتتە ھوقۇق ئىگىلىرىدىن بولغان تۆت كۈيئوغلى ئۇنىڭ قولى، پۇتى، تىلى ۋە ئەقلى ھېسابلىنىدۇ. ھاجىم بۇ بالىلىرى بىلەن شۇنداق بىر ئاتىغا ئايلانغان: ئۇنىڭ مەسلىھەتسىز ناھىيىنىڭ چوڭ ئىشلىرى ھەل بولمايدۇ، ئۇنىڭ پىكرى ھېچ يەردە، ھېچقاچان رەت بولمايدۇ!

لېكىن ھاجىم تەربىيە كۆرگەن، ئالدى - كەينىگە قاراپ ئىش قىلىدىغان، سىياسەت ۋە بەلگىلىمىلەرگە خىلاپ گەپ قىلمايدىغان يوللۇق ۋە ئەقىللىق ئادەم. ئۇ چىرايلىق كىينىپ، ئىللىق كۈلۈمسىرەپ، كوچىدا ماڭغاندا ئادەملەر ئالدىراش ئىشلىرىنى توختىتىپ ئۇنىڭغا سالام بېرىدۇ، ياشلار ۋېلىسىپىت، موتسىكىنى

لمتللرىدىن سەگرەپ چۈشۈپ قوللىرىنى كۆكسىگە قويۇپ ئۇنىڭ ئالدىدىن يەرنى ئاۋايلاپ دەسسەپ ئۆتىدۇ. ھاجىممۇ كوچا سەيلىسىدە كەمتەرلىك بىلەن مېھرىبانلىقنىڭ ئۇلۇگىسىنى كۆرسىتىپ بالىلارنىڭ بېشىنى سىيلايدۇ، كۆرۈشكۈچىنىڭ ئايالى، بالىلىرىنىڭ ئىسمىنى تىلغا ئالىدۇ، ئائىلىدىكى مۇھىم ئىشلىرىنى دەرھال تىلغا ئالىدۇ، «ياردەم قىلالمىدىم» دەپ ئۆزرىخاھلىق سورايدۇ، ۋەدە بېرىدۇ ۋە يۇمشاق قوللىرى بىلەن قارشى تەرەپنىڭ بارماقلىرىنى چىڭ قىسىپ قويىدۇ. ئۇنىڭ قولىنى تۇتالىغان ئادەم ئۆزىنى بەخت - تەلەيلىك ۋە يۆلەنچۈكى بار ھېسابلايدۇ - دە، چىرايىدىن شۇ كۈن خۇشاللىق كەتمەيدۇ. ھاجىمچۇ؟ ھاجىم ھۇ ئىلتىپاتى بىلەن كىشىلەر قەلبىدىن شۇنداق ئورۇن ئالىدۇكى، كىشىلەر: ناۋادا يىگىرمە ئالتىنچى پەيغەمبەر يارالغان بولسا بىزنىڭ ھاجىم شۇ زاتنىڭ ئۆزى. ناۋادا بىزنىڭ بۇ ياقلاردا مۇھەممەد پەيغەمبەرنىڭ بىرەر ئەۋلادى بار دېيىلسە بىزنىڭ ھاجىمدىن باشقا كىشى ئەمەس دېيىشمەكتە، بۇ ئەلۋەتتە ناھىيىنىڭ چوڭ مەسچىتىدە دېيىلگەن گەپ بولمىسىمۇ، ئېغىزدىن - ئېغىزغا كۆچۈپ يۈرگەن گەپ. مانا شۇنىڭ ئۈچۈن ھاجىم بۇنىڭدىن تۆت يىل بۇرۇن ھەج سەپىرىگە چىققاندا ھاجىمغا نەچچە ئون مىڭ يۈەن پۇل يولۇق تۇتۇلدى، ھاجىم ھەرەمدىن قايتقاندا چوڭ - كىچىك يىگىرمە تۆت ماشىنىدا يۈرت - جامائەت ئالدىغا چىقىۋىدى، ماشىنىلارنىڭ ئالدى تاشقورغاندىن ئۆتۈپ مىڭتېكە (خونجىراپ ئېغىزى) گە، ئاخىرى قەشقەر شەھىرىدىن ئۆتۈپ توققۇزاق بازىرىغىچە بارىدى. ھاجىمنىڭ قولىنى كۆزلىرىگە سۈرتكۈچىلەر ياكى ناۋات رەڭ نىمچىسىنىڭ پېشىنى سۆيگۈچىلەر، سەللىسىگە قونغان چاڭ - توزانىنى يۈزلىرىگە سۈرگۈچىلەر ئۆزلىرىنى قانچىلىك پاكلانغان ھېسابلىدى؟ بۇنى بىلمەك تەس.

ناهیه رەهبەرلىرىچۇ؟ بۇ كىچىككىنە شەھەرنىڭ يۇقىرى قاتلىمى ھېسابلانغان ھاكىم، شۇجى، مۇدىر ۋە رەئىسلەر توپى ھاجىمنى ئۆز توپىنىڭ ئەقىلچىسى، مۆتىۋەرى ھېسابلىشىدۇ، ئەلۋەتتە. بۇ يەردە ھاجىمنىڭ ھەربىر ئىجتىمائىي ھەرىكەتلەردە كۆرسەتكەن چوڭ - چوڭ خىزمەتلىرى ئۇنىڭغا شۇنداق ئىناۋەتنى ئاتا قىلغان. لېكىن بۇ ئاساسنى مۇستەھكەملەيدىغان يەنە بىرنەچچە كونكرېت قوشۇمچىلارمۇ بار. بۇنىڭ بىرى، ناھىيىنىڭ تازا پىچىقى كېسىدىغان مۇئاۋىن شۇجىسى تۇردى كېرەم ھاجىمنىڭ كۈيئوغلى، كادىرلار باشقارمىسىنىڭ باشلىقى ئوبۇلغازىمۇ ئۇچىنچى كۈيئوغلى، دائىمىي كومىتېتنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى قاسىم قۇربان ھاجىمنىڭ قېيىن ئىنىسى (ھازىرقى ئايالىنىڭ)، يەنە بىر كۈيئوغلى ۋىلايەتلىك پىلان كومىتېتنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى بولغاچقا، ھاجەتمەنلەر ئۇ باشلىقلار بىلەن ھاجىمنىڭ ئىككىلىك خېتى ئارقىلىق كۆرۈشىلا پايدا تاپالايدۇ. ئىبراھىم ئەزىز ئىسىملىك بۇ يىگىت يېقىندا ۋالىي بولارئىمتىھىنىدىگەن‌گەپلەرمۇ كوچىدا ئېقىپ يۈرۈپتۇ (مۇشۇنداق بولسا ھاجىمنىڭ ئىناۋىدت ئاساسى تېخىمۇ مۇستەھكەملىنىدۇ). ھاجىم ئەسلى ئىككىنچى ئوغلىنى بۇ ۋىلايەتنىڭ ۋالىيلىقىغا نامزات قىلىپ ئەگرى ۋە تۈز يوللار بىلەن خېلى ماڭغان. يۇقىرىمۇ خېلى مايىل بولغانىدىيۇ، بىراق تازا ھالقىلىق پەيتتە مۇشۇ ھاجىمنىڭ ئۈمىد يۇلتۇزى ھېسابلانغان ئوغلى چاندۇرۇپ قويىدى. نەمرۇد ئىسىملىك بۇ بەڭباش ئوغلى ئوتتۇز سەككىز ياشقا كىرگەن بولسىمۇ ئەقىل تاپمىغانىكەن: نەپسىگە بېرىلىپ ناھىيىنىڭ داڭلىق تىجارەتچىسىنىڭ ئارزۇلۇق قىزى بىلەن مېھمان خانىدا تۇتۇلۇپ قېلىپ «زىياندىاش» قاتارىدا تازىلانغىلى تاسلا قالدى. شۇنداق قىلىپ ھاجىم ئىبراھىم ئەلەيھىسسالامنى كوتقا تاشلىغان ۋەھشىينىڭ ئىسمىنى ئۆز بالىسىغا قويغىنى

ئۇچۇن ئالدى بىلەن ئۆزىنى، مۇشۇنداق بالىسىنىڭ ئانىسى بولغان مەرھۇم ئاسىگۈلنى، ئاندىن كېيىن ھاجىمنىڭ يىلىكىنى شۇراپ چوڭ بولغان شۇم پېشانە ئوغلى نەمرۇدنى، ئۇنى يوتقان ئىچىدىن تۇتۇۋالغان جامال سوجاڭنى، ئوغلىنى ئازدۇرغان قۇتىگۈل ئىسىملىك چىرايلىق قىز بىلەن ئۇنىڭ دادىسى تۇراق سۇپۇرگىچىنى ئاغزىنى بۇزۇپ بىرنېچچە كۇنگىچە تىللىدى.

ھاجىمنىڭ تۆتىنچى كۇيئوغلى (ھاجىم يېڭىلىشىپ رازىلىق بېرىپ قويغان) ناھىيىنىڭ داڭلىق شائىرى ئابلا يانتاق دادىسىنىڭ بۇ تىللىرىنى ئايالىدىن ئاڭلاپ قېلىپ مۇنداق بىر رۇبائىي يازدى:

پېشۋانىڭ ھەر تىلى دۇردانىدۇر،
ئىززەتىۋ ئىكرامغا لايىق نامىدۇر.
ياخشىلىق، ئىنساپ پۇتەدۇر تەسۋىي،
ۋە لېكىن ئاغزى نەجاسەت جامىدۇر.

— مەلئۇن! — دېدى ھاجىم بۇ شېئىرنىڭ ئاپتورىنىمۇ بىلمەستىن بىر چايدا چالا - بۇلىلا ئاڭلاپ، — مەشرەپنىڭ ياكى مەنسۇر ئەللاجنىڭ شېئىرى ئىمىش تېخى! ئابدۇللا توقاي، فۇرقەتىلەرمۇ موللىلارنى بۇنچىلىك تىللىمىغان، پارتىيىمىزنىڭ دىنىي سىياسىتىگىمۇ خىلاپ!

يەنە ھاجىمنىڭ ھۇرمەت - ئىناۋەت ئاساسى توغرىسىدىكى گەپكە قايتايلى: ئىبراھىم ئەزىز راستتىنلا ۋالىي بولۇپ قالسا نەمرۇدنىڭ ئىشىمۇ تۇزىلىدۇ. ئۇنىڭ ۋىلايەتلىك مائارىپ ئىدارىسىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى دېگەن ئورنىغۇ چاغلىق، ئۇ ئۇ تەشۋىقات ياكى بىرلىك سەپ بۆلۈمىگە يۆتكىلىپ مۇئاۋىن بۇجاق بولسا بولاتتى. قالغان ئىككى ئوغلىنىڭ ئۆسۈپ

كەلگەن يېرى شۇ، بىرى، ناھىيىلىك پارتىيە مەكتىپىنىڭ مۇدىرى. تۇددۇس ئىسىملىك كىچىك ئوغلى ئالمي مەلۇماتلىق بولۇشنى خالىمىدى، ئۇ ئوقۇمىغان — پۇل تېپىش يولى بىلەن نام - شۆھرەت قازاندى، «ھاجى قۇددۇس مۇلازىمەتخانىسى» دېگەن چوڭ ھوۋلىسىدىن خەت ناھىيىنىڭ مەركىزىدىكى ئاشۇ ئۇچ قەۋەتلىك بىنانىڭ يېشانىسىدە چاقناپ تۇرغىنىنىڭ ئۆزىمۇ يېتەرلىك شەرەپ ئەمەسمۇ؟

ھاجىم ئوغۇللىرىدىن دېگەندەك رازى بولمىغىنى بىلەن تۆت قىزىنىڭ ئۇچىدىن تولىمۇ رازى. ئۇلارغا ھاجىمنىڭ «ئەرلىرى قىزلارنىڭ ئالىقىندا بولسۇن» دېگەن تەلىپىنى مۇنۇ ئۇچىنچى نىكاھى بىلەن ئۆيىگە كىرگەن چىرايلىق، سېمىز ئايالى قىزلىرىنىڭ قان ۋە سۆڭىكىگە سىڭدۈرۈۋەتكەن چېبغى: كۈيئوغۇللار قىزلارنىڭ ئالىقىندا، گەرچە ئۇلار ناھىيە، ۋىلايەت ئەمەلدارلىرى بولسىمۇ.

لېكىن دۇنيادا تۇققۇزى تەل ئادەم يوق. ھاجىم تۆتىنچى قىزىنىڭ دەردىنى تولا تارتتى. چاچ - ساقالليرىدىكى مۇشۇ ئاقلار گۈلناز ئىسىملىك مۇشۇ كەنجى قىزىنىڭ خاپىلىقىدىن پەيدا بولمىغىنىدا ھاجىم تېخى قىران چاغلىرىنى ئاخىرلاشتۇرمىغان بولماسمىدى؟

گۈلناز — راستىنلا گۈل بىلەن نازۇكەرەشمىنىڭ قوشۇلمىسى. ئۇنىڭ ئەرلەرنىڭ قەلبىگە ئوت ياقىدىغان ئۆيناق كۆزلىرى، تەبەسسۇم يېغىپ تۇرىدىغان ئۇماق لەۋلىرى، زىلۋا قامىتى قايسى نامدار گۈلدىن كەم؟ ئارتىسلارغىمۇ لايىق خۇلقى، كۈلكىسى، ئاۋازى ۋە قىلىقلىرىچۇ؟ ھاجىم يەر تېگىدىن زەن قويۇپ «باشقا قىزلىرىمدا ۋە ئايالىمدا زادىلا تېپىلمايدىغان بۇ لاتاپەتنى كەنجى قىزىم نەدىن تاپتىكىن؟» دەپ ئويلايتتى. ئۇ بىر قىزىنىڭ مۇشۇنداق جىلۋىدار، تاتلىق بولغىنىغا تولىمۇ خۇشال بولاتتى.

لېكىن بۇ خۇشاللىقنىڭ ھاجىمغا دەرد بولۇشىنى ئۇ نەدىن بىلسۇن؟ گۈلنار ئونىنچى سىنىپنى تۈگەتمەيلا لايىق تۇتتى، تۈتقاندىمۇ ھاجىمنىڭ پومپىسىنىڭ قالپىقى بار ئىنىسى ئىسمائىلنىڭ ئوغلى ربمىن ئىسمائىلنىڭ مۇئەللىمنى تۇتتى. زېمىن ئىنىسىنىڭ ئوغلى بولغىنى بىلەن ھاجىم ئۇچۇن ھامان يات ھېسابلىناتتى. سەۋەبى: بىرىنچىدىن، بۇ بالا پومپىشچىنىڭ ئائىلىسىدە تۇغۇلغاندا ھاجىم سودا ـ سانائەتچىلەر بىرلەشمىسىنىڭ رەئىسى بولۇپ ناھىيىدىن يۆتكىلىپ كەتكەنىدى. رەئىس بولغان ئادەمگە پومپىشچىنىڭ بالىسى ئەلۋەتتە يات بولىدۇ ـ دە. ئىككىنچىدىن، مىش ـ مىش گەپلەرگە قارىغاندا، بۇ زېمىن ئىسمائىلنىڭ بوۋاق پومپىشچىكىنىڭ ئەمەس، شۇ چاغدا يېزىغا چۈشكەن بىر كادىرنىڭ پۇشتىمىش. تۆت خىل ئۇنسۇرلار يىغىۋېلىنغان شۇ كۈنلەردە تۆۋەنگە چۈشكەن ئۇ «كادىر» بۇ پومپىشچىكىنىڭ چىرايلىق، تەرسا ئايالىنىڭ «تۇغقىنى مەن» دەپ شۇ ئۆيدە يېتىپ ـ قوپۇپ يۈرگەنىمىش. مانا مۇشۇ كۈنلەردە بۇ ئايال يىلانغا سېزىنىڭ بولغانىمىش. ھاجىم پومپىشچىنىڭ ئىنىسىنى دائىم ئەسلەپ تۇرسىمۇ (تۆرەم ھاجىم دادىسىنىڭ ۋەسىيىتىگە ئاساسەن)، لېكىن بېرىپ يوقلاشقا، بۇ ئىشلارنى سۈرۈشتۈرۈشكە پېتىنالمايتتى. چۈنكى ھاجىم ئۇ چاغدا رەئىس ئىدى. رەئىس بىلەن پومپىشچىنىڭ ئوتتۇرىسىدا «ئۆچمەنلىك» تىن باشقا نەرسىنىڭ بولۇشى زادىلا مۇمكىن ئەمەس ئىدى.

— زېمىن ئاجايىپ يىگىت، — دېگەنىدى مەكتەپ مۇدىرى ھاجىمغا يېپلىنىپ، — مەكتەپىمىزدىكى قىرىق ئىككى ئوقۇتقۇچىنىڭ ئالدى. ئۇ ئاجايىپ بىلىملىك، ئاجايىپ ئەخلاقلىق، تىرىشچان يىگىت!

— ئۇنداق بولسا سىلىنىڭمۇ قىزلىرى بارغۇ! — دېگەنىدى ھاجىم زەھەرلىك ھىجىيىپ قويۇپ، — قوللىرىدىن

چىقارمىسىلا!

— بۇ نېمە دېگەنلىرى، رەئىس ئاكا؟

— چۈشەنمىدىلىمۇ؟ مېنىڭ قىزىم گۈلناز ئۇنىڭ خاسى ئەمەس، بىلەملا ئۇ دېگەن كىمنىڭ پۇشتى؟

— ئۆز بالىلىرىغۇ، رەئىس ئاكا؟

— بەس!— دېگەنىدى ھاجىم مۇدىرغا ئالىيىپ، — زېمىننى يېزىغا چۈشۈرۈۋەتسىلە. يانتاقلىق يېزىسىدىمۇ ئوتتۇرا مەكتەپ بار. ئۇلارغىمۇ ياخشى ئوقۇتقۇچى لازىم. سىلى بۇ ئىشنى قىلالمىسىلا مەن قىلالايمەن، خەير خوش!

ئۇ چاغدا ھاجىمغا ھېچكىمنىڭ كۈچى يەتمىگەنىدى. زېمىن — كۆزلىرى ئويناپ تۇرىدىغان، بۇرۇتى خەت تارتقان، قامەتلىك يىگىت ئاۋۋال «ئۇشيەن تەربىيىسى كادىرى» نامى بىلەن تەكلىماكان ئىچىدىكى يىراق يېزىغا باردى. كېيىن ئۇنىڭ نوپۇسى شۇ يېزىغا يۆتكەلدى، ئۇ «باشلانغۇچ مەكتەپ مۇدىرى» بولۇپ «ئۆستى»، كېيىنچۇ؟ دادۇيجاڭ ئۇنى قىزلارغا «چاقچاق» قىپتۇ دەپ ناھىيىگە چاقىرتىپ سەۋەب بىلەن گۇڭشې ئەزاسى بولۇپ قالدى...

لېكىن گۈلناز ھاجىمغا ئارام بەرمىدى، ۋېلىسىپىت بىلەن ھەدىسىلا «يانتاق» يېزىسىغا قاچاتتى. ئۇ ھەتتا «دېھقان بولۇپ كېتىمەن» دەپ غەلۋە قىلدى. دادىسىنىڭ تېپىپ بەرگەن خىزمەتلىرىنى قىلمىسدى. ئۇ بىر كۈنى ئۆيگە مەست بولۇپ كىرىپ كەلدى. ھاجىم قىزىنى كۆرۈپ چەكمەنىدەك كۆكىرىپ كەتتى ۋە قولىدىن ئاپتۇۋا چۈشۈپ كەتتى... ئانا ئەك ياخشى كۆرىدىغان قىزىنى قاراڭغۇ ئۆيگە سولىدى، چىمدىدى، چاچلىرىنى يۇلۇپ، دۇمبالىدى. لېكىن قىز نە دادىسىدىن قورقتى، نە كۆز يېشى قىلمىدى. ئاتا — ئانىسىنىڭ زەربىسىنى ئۈن — تىنسىز، چىدام — غەيرەت بىلەن كۈتۈۋالدى...

ژېمىن تۇيۇقسىزلا بۇ ناھىيە زېمىنىدىن يوقالىدى. ئۇ تېزلا نوپۇس، پارتىيە ئەزالىرى ۋە مائارىپچىلار تەرىپىدىن ئۆچۈرۈلدى. پومپىشچىك دادىسى ئاتا مېھرىنگە قانمىغان ئوغلى ئۆچۈن خىلۋەت جايلاردا ياش تۆكتى، لېكىن ئاكىسىغا يېلىنمىدى.

يىللار ئاتا يۇرتىدىكى داغنى كۆچەيتتى، لېكىن ھاجىم بۇ داغلار ھېسابىغا شادلاندى. سەۋەبى ئۇنىڭ ياخشى كۆرىدىغان كەنجى قىزى گۈلناز كەم سۆز، خىيالچان، ئۆيدىن چىقماي كىتاب ئوقۇيدىغان بىر «مۇلايىم» غا ئايلاندى. ئاردىدىن ئالتە ئاي ئۆتتى. گۈلناز ئاتا ـ ئانىسىنىڭ زورى بىلەن ھازىرقى ئىرى ئابلا يانتاققا يالغۇز بولدى.

ئابلا يانتاق بۇ يەرگە سىرتتىن كەلگەن كادىر بولغىنى بىلەن ئۇنىڭ دادىسى مۇشۇ ناھىيىدە تۇغۇلغانىكەن. ئۇ ئاۋۋال ناھىيىلىك پارتىيە كومىتېتىنىڭ تەشۋىقات بۆلۈمىدە ئىشلىدى، گېزىت چىقىرىمىز دەپ خېلى تىرىشىپ ئاقتۇرالمىدى. شاپىگرافتا بېسىپ ئەدەبىي ژۇرنال چىقىرىپ بۇ ژۇرنالدا ئېلان قىلىنغان شېئىرلىرىغا «يانتاق» دەپ تەخەللۇس قويدى. ئۇنىڭ دېيىشىچە، بۇ تەخەللۇسنى گۈلناز قويۇپ بېرىپتۇدەك. ئابلا يانتاق ھەرقانداق گەپنى ئوچۇق ـ ئاشكارا قىلىۋېرىدىغان ئادەم بولغاچقا، بۇ ھەقتە:

— بىزنىڭ خوتۇنىنىڭ ئاشىقى يانتاقتا ئىشلەپتىكەن. ئۇ ئاشىق ـ مەشۇقلار يانتاقلىقتا مۇراد ـ مەقسىتىگە يېتىشكەن چېغى، بىزنىڭ خوتۇن ھازىرمۇ يانتاق ئوتۇن قالىمايدۇ!

— ھازىرمۇ زېمىن مۇئەللىمنى ئەسلەمدۇ ئەمسە؟

— ئەسلىمەمدىكى! — دەيدۇ ئابلا يانتاق گويا باشقا بىر يات ئادەم توغرىسىدا سۆزلەۋاتقاندەك بەخىرامان ھالدا، — گۈلناز تۇرماق مەنمۇ ئەسلەيمەن!

— بەللى، بەللى، — دەيدۇ ئۇنىڭ گېپىنى ئاڭلىغان

ئەرلەر «يانتاق» قا نەپرەت بىلەن قارىشىپ، — سىلىزە، كۇندىشلىك قىلمايدىكەنلا ھە دېگەنبىلەن؟ —
— كۇندىشلىك قىلىدىغانلار ئاڭسىزلار، نادانلار! ھەممە ئادەم بىلىدىغان پاكىتنى يالغاندىن رەت قىلىپ گۈل ناز تۇخۇمدىن ئاق، ياقۇتتەك ساق دېسەم بولامتى ئەمسە؟ ھەرقايسىلىرى تۆت - بەش ئەرگە تەگكەن خوتۇن بىلەن توي قىلىشىپمۇ تېخى «ئايالىم ساق، قىز چىقتى» دېيىشىدىكەنلا. مانا بۇ چاكىنىلىق، تازا ئەخمەقلىق. مەن ئاشكارا دەيمەن، گۈلناز ماڭا قىز تەگمىدى. مەن بىلەن توي قىلىپ بىرىنچى ئاخشىمى «زېمىن، زېمىن!» دەپ تۇۋلىدى تېخى، مەن ئاۋۋال سوۋۇدۇم، كېيىن ئۆزۈمنى ئەيىبلىدىم: «ھۇ جىگىرى يوق يانتاق، بىلىپ تۇرۇپ ئالىسەنۇ، تېخى سوۋۇيسەن، مۇھەببەتكە سادىق ئايالمىكى بولغىنىغا خۇشال بولىمامسەن؟» دەپ ئۆزۈمنى تىللىدىم تېخى!...

ئابلا يانتاقنىڭ ھەق - ناھەق ئالدىدىكى ئوچۇق سۆز-لۈكى ئۇنىڭ چوڭ ئەيىبى، ھاجىمنىڭ ئۇنى يامان كۆرۈشىنىڭ، ئابلا يانتاق بىلىملىك، تىرىشچان يىگىت بولسىمۇ ئون نەچچە يىلدىن بېرى ئادەتتىكى كادىر بولۇپ تۇرۇۋېرىشىنىڭ سەۋەبى مۇ مانا شۇ،

لېكىن بۇلار بىلەن ئابلا يانتاقنىڭ قىلچە كارى يوق. ھاجىم ئۇچۇن ئابلا يانتاق، گۈلنازلارنىڭ مەۋجۇت بولۇپ تۇرۇشى بىر ۋەھىمە، بىر نومۇس. نېمىلا دېگەنبىلەن ئۇلار ھازىر ئىككى باللىق ئەر - خوتۇن. ئۇلار ھاجىمنىڭ قىزى ۋە كۇيئوغلى. ھاجىمنىڭ ئۆيىگە كۆپ كېلىدىغان قىزىمۇ شۇ گۈلناز، كۇيئوغلى شۇ ئابلا يانتاق. ھازىرمۇ زېمىننى كۆزدىن ئوڭايلا يوقاتقان ھېلىقى چاغلار بولغان بولسىدى، ھاجىم كىرسىز، داغسىز ياشىغان بولماسمىدى؟ لېكىن ھاجىم بۇ قىزى بىلەن كۇيئوغلىدىن ئۇنداق ئاسان قۇتۇلار ئەمەس:

قىزى ھازىر ئىككى بالىلىق بولغىنىغا قارىماي بالا ۋاقتىدىكىدەك ئەركە. ئۇ خالىغان ۋاقىتتا ئانىسىنىڭ ئاغزىدىن كىرىپ ـ بۇرنىدىن چىقىپ، ھاجىمنىڭ ماقۇللۇقىغا ئېرىشىپ ئاتا ـ ئانىسىدىن ئالالايدۇ، ئاتا ـ ئانىسىغا ئېغىنالايدۇ. ئۇ تاپا ـ تەنە، ھەيۋە ـ پوپوزا بىلەن ھېسابلىشىپ ئولتۇرمايدۇ، ھېچكىم قاپاق كۆتۈرۈپ قارىيالمايدىغان دادىسىغا تىك تۇرۇپ:

— مەن سىلىگە شەرت قويۇپ تالالىق بولغانمەن، دادا، سىلى شەرتىمگە كۆنگەن. يادىلىرىدىن ھەرگىز چىقمىسۇن: قىزىم تالالىق بولۇشقا رازى بولسىلا ئۆمۈر بويى دېگىنىنى قىلىپ بېرىمەن دېگەن ئۆزلىرىغۇ دەيمەن؟ — دەپ سورايدۇ. ھاجىمنىڭ قىزى ئولتۇرۇپ قالغاچقا، خەقنىڭ تاپا ـ تەنىسىدىن قۇتۇلۇش ئۈچۈنلا قىزىنى ئابلا يانتاققا يۇقىرىقى شەرت بىلەن ئەلچى ئارقىلىق ئۇنىڭغا راست، شۇڭا ھاجىم قىزىنىڭ شەرتىگە ماقۇل دېمەسكە ئىلاجسىز، شۇڭا قىزى ھازىرمۇ بۇ چوڭ ئۆينىڭ ئەركىسى. كۆيئوغلىچۇ تېخى؟ كىشىلەر ئاغزى بىلەن كۆكلى بىر دەپ باھا بېرىدىغان بۇ ناھىيىگە داڭلىق «شائىر» جەمئىيەتتە ھاجىم توغرىسىدا قاملاشمىغان گەپلەرنى قىلالايدىغان بىرىدىنبىر ئادەم، ھاجىم توغرىسىدىكى قايسى ئەپقاچتى گەپ ئابلا يانتاققا كېلىپ توختىمىغان. مەيلى ئۆزىنىڭ بولسۇن ياكى باشقىلارنىڭ بولسۇن ھاجىم توغرىسىدا گەپ تارقالسىلا، بۇ گەپ سۈرۈشتۈرۈلگەندە ئابلا يانتاق دەرھال بوينىغا ئالىدۇ ۋە ئاتىسىغا ئىزاھات بېرىش ۋە ئەپۇ سوراش ئۈچۈن ئايالىنى كەينىگە، چوڭ بالىسىنى ئالدىغا، كىچىكىنى ئانىسىنىڭ قۇچىقىغا ئولتۇرغۇزۇپ ۋېلىسىپىت بىلەن چوڭ ئۆيگە ماڭىدۇ. ئابلا يانتاق دوقمۇش ـ دوقمۇشتا توختاپ ئەل ـ ئاغىنە، تونۇش ـ بىلىشلىرىگە قەيەرگە، نېمىگە ماڭغانلىقىنى چۈشەندۈرۈپ ئارىلىقى بەش

يۈز مېتر كېلىدىغان يولنى ۋېلىسىپىت بىلەن ئىككىسى ـ ئۈچ سائەت مېڭىپ ھاجىم ئاتىسىنىڭ ئۆيىگە ئىپتىخارچىدەك كۈن قىزىلى تۈگەيي دېگەندە كىرىپ كېلىدۇ، ھاجىمنىڭ ئەركە قىزى ئانىسى بىلەن يۈزلىرىنى يېقىشىپ، ئادەتتى بىلەن ئېگىلىپ تەزىم قىلىپ، كېيىن قوللىرىنى سۆيۈپ كۆرۈشىدۇ. نەۋرىلەر بولسا خۇددى ئانىسىنى بىر كۈن باغلاقتا كۈتكەن موزايلاردەك بوۋىسى بىلەن مومىسىنىڭ قۇچىقىغا تاشلىنىدۇ. ئابلا بولسا ئاۋۋال قېيىن ئانا بىلەن ئېگىلىپ سالام بېرىپ بىر مىنۇتتەك تىنچلىق سورىشىدۇ ـ دە، ھاجىمغا ئىككى قولىنى سوزۇپ ھاجىم خالىسۇن ـ خالىمىسۇن قول ئېلىشىپ كۆرۈشىدۇ. ئۇ ھاجىمنىڭ قاپىقى بىلەن ھېسابلاشمايدۇ. ھاجىمنىڭ تاپا ـ تەنە، ھەتتا تىل ـ ئاھانەتلىرىنىمۇ يېنىك كۈلكە، ئىللىق چىراي بىلەن قارشى ئالىدۇ. ھاجىم ئابلانىڭ يار ـ ھاس گەپلىرىنى ياكى شاپىگراف بىلەن تارقالغان يارىماس شېئىرلىرىنى تىلغا ئېلىپ غەزەپ بىلەن كايىغاندا:

ـ خاپا بولمىسىلا، ئاتا، قانداق قىلىمىز، خام سۈت ئەمگەن بەندىكەنمىز! ـ دەپ قويىدۇ.

ـ قاچانغىچە چوڭ بولمايسىلە دەيمەن؟

ـ تەس ئىكەن، ئاتا، بەكمۇ تەس ئىكەن...

خاپىچىلىق بىرنەچچە مىنۇتتىلا تۈگەيدۇ. ئابلا ھاجىمنىڭ خەلق ئىچىدىكى ئىناۋىتىگە دائىر ئەڭ يېڭى خەۋەرلەرنى شۇنداق چىرايلىق تىل بىلەن سۆزلەشكە باشلايدۇكى، ھاجىم بىردەمدىلا بۇ يارىماس كۆيئوغلىدىن كۆڭلى سۇ ئىچىپ رازى بولۇپ قالىدۇ:

ـ سىلىنىڭ ئىككىلىك خەتلىرى بىلەن ئاكىمىز ئىبرا ـ ھىم ئەزىز ئاپىتونوم رايوندىكى مۇناسىۋەتلىك رەھبەرلەر بىلەن كۆرۈشۈپ يۈرۈپ، دەريا ـ غا كۆۋرۈك سېلىشنى دۆلەت پىلانىغا كىرگۈزۈپ ھۆججەت تارقىتىپتۇ. تۇردى كېرەم ئاكىمىز شەخ

سەن ئۆزى بىزنىڭ مەدەنىيەت يۇرتىمىزغا كىرىپ مېنى يالـ
غۇز يەرگە تارتىپ بۇ خەۋەرنى يەتكۈزدى دېسىلە. مەن بىر
ئەزان ئىپتقۇچىلىك ۋاقىت ئىچىدە بۇ خەۋەرنى كىنوخانا
ئالدىدىكى كوتچىلارغا، «ھاجى قۇددۇس مۇلازىمەتخانىسى» دىكى
پۈتكەشلەرگە، - ئاممۇى تەنتەربىيە پائالىيىتىگە قاتناشقۇچى
كەلگەن ئوغلاقچى، چىلىشچى، چامباشچى، داستانچىلارغا،
ئۇ يەردىن چىقىپ سەنئەت ئۆمىكى، كىنو شىركىتى، سىياسىي
كېڭەشنىڭ قېرىلىرىغىچە بۇ خەۋەزنى يەتكۈزۈپ بولدۇم
دېسىلە. يائاللا، ھازىر شۇ تاپتا پۈتۈن ناھىيە سىلىنىڭ
ياخشىلىقلىرىنى سۆزلىمەكتە!

مانا بۇ ئابلا يانتاقنىڭ ھاجىم توغرىسىدا يۈزتۇرانە
سۆزلىگەن بىرلا سۆزى. مۇنداق سۆزلەر بىلەن ماختاشلار
غەيرەت ـ شىكايەتتىن كۆپ. شۇنىڭ ئۈچۈن ھاجىم ئابلا
يانتاق ئۈچ كۈنلا كەلمىسە زېرىكىپ ـ دۇدۇلىنىپ قالىدۇ.

لېكىن ھاجىم نېمىلا بولمىسۇن بۇ كۆيۈغلىنى يامان
كۆرىدۇ. يامان كۆرۈشىنىڭ سەۋەبى قىرىق ياشتىن ئاشقان، بىلىم
لىك بىر ئادەمنىڭ تېخىچىلا ئادەتتىكى كادىر بولۇپ
تۇرۇۋاتقانلىقىدا.

ھاجىم ئۆيىنىچى، قووۇم ـ قېرىنداشلىرى توغرىسىدىكى خىيالىرىدىن زېرىككەن چېغى، موللاق سوپىغا قاراپ
يەنە بىر قېتىم ئالمىسىپ قويدى. موللاق سوپى ئورنىدىن
يېرىم ئۆرە بولۇپ يەرگە تۈكۈردى ـ دە، سۈرە ئوقۇدى:
«ئەل كەززە بۇ، لائوممىتى (يالغانچىلار خۇدانىڭ بەنـ
دىسى ئەمەس)!»

ھاجىم سۈرىنىڭ مەنىسىنى بىلىدۇ، ئۇ موللاق سوپىنى
تىللىدى:

ـ سەن بىغەرەز، بەچچىغەر!

سوپى كۈلۈپ قويۇپ يەنە سۈرە ئوقۇدى:

«شەررەن ناسى، مەن يەمزۇرۇننا سى!»

«ئادەملەرنىڭ يامىنى باشقىلارغا زىيان يەتكۈزگۈچىلەر-دۇر» دېگەن بۇ سۆزنى ئاڭلاپ ھاجىم موللاق سوپىغا تىكىلىپ قاردى. بۇ ناھىيىدە ھاجىمنى زىيان سالغۇچى دېيىلسە ئادەم ئۇدۇم يوق ئىدى، مۇنۇ يىللار بويى زۇۋان سۆرمەيدىغان، لېكىن بەش ۋاخ نامىزنى مەسچىتتىن باشقا يەردە ئۇقۇمايدىغان كاج سوپى بۇ سۆزنى ھاجىمغا قارىتىپ ئۇقۇماقتا. ئۇ ھاجىم تۇغرىسىدا بىرەر بولمىغۇر گەپ ئاڭلاپ قالدىمۇ قانداق؟ ھاجىم سوپىغا قاراپ كۈلۈمسىرىدى ۋە بايىقى سۆزىنىڭ تەتۈرسىنى ئوقۇدى:

«خەيرۇلناسى مەن يەن فەئۇننا سى!»

«ئادەملەرنىڭ ياخشىسى باشقىلارغا مەنپەئەت بەرگۈچىلەردۇر» دېگەن بۇ سۆزنى موللاق سوپى دەرھال چۈشەنگەن ئوخشايدۇ. ئۇ ئەسكى پەرىجىسىنىڭ پېشىنى قېقىپ يەرگە تۈكۈردى ۋە ھاجىمغا تەتۈر قاردۇالدى.

سوپىنىڭ بۇ قىلىقى ئىسيان كۆتۈرگەنلىكى، نەپرەتلەنگەنلىكى ۋە قاتتىق تىللىنغانلىقى: ھاجىم زالىم بايلارنىڭ ئۇستىدىن ياش تۆكۈپ شىكايەت قىلىپ قايتىپ كەلگەندە، ھاجىم ئۆز ئىنىسىغا پومپىچىك قالپىقىنى كىيدۈرۈپ تۆت يانچۇقلۇق كۆك چاپان كىيىپ كەلگەندە، يەنە بىرىنچى بولۇپ ساقلىنى قىردۇرۇۋېتىپ بىلىكىگە قىزىل بەلگە تاقاپ كەلگەندە، موللاق سوپى ھازىرقىدەك يەرگە تۈكۈرۈپ تەتۈر قارىۋالغانىدى. ھاجىم ئۇ چاغدا ھاجىم ئەمەس ئىدى. ئۇ چاغدا ئۇ بۇرۇنقى بەگ، بولغۇسى رەئىس، شۇ چاغنىڭ ئاكتىپلىرىدىن ئىدى.

ئۇ چاغلاردا ئاكتىپلار باشقىلارنىڭ تىل ـ ئاھانىتىدىن قورقاتتىمۇ؟ ئۇ چاغدا تىل ئاڭلاش، ھەتتا تاياق يېيىش تولىمۇ كۆكۈللۈك ۋە ئالقىشقا ئىگە ئىدى. چۈنكى بۇ ھال

زەربە يېگۇچىنىڭ پەزىلەت ئىگىسى، سەمىمىي ـ سادىق ئىكەنلىكىنىڭ ئىسپاتى بولالايتتى.

هازىرچۇ؟ ئادەملەرنىڭ كۆزى ئېچىلدى، يۇرىكى چوڭايدى، ئەقلى ئىشلەيدىغان بولدى. ئادەملەر هازىر تەگكۈزۈپ تىللايدۇ، قورقماي تىللايدۇ، ۋارقىراپ تىللايدۇ. مۇنۇ مۆرىسەسىنىڭ تىلى، ئاۋازى مۇشۇ تەتۇر قارىشىنىڭ ئوخشايدۇ، ئۇ نېمىشقا هاجىمنى تىللىدى؟ نېمىشقا جامائەت هۆرمەت قىلىدىغان هاجىمنى، هۆكۈمەت همايە قىلىدىغان رەئىسنى تىللىيالىدى ـ هە؟ ئۇنىڭ هاجىمنىڭ يوشۇرۇن ئىشلىرىدىن خەۋىرى بارمۇ يە؟

لېكىن هاجىم هېچ ئىشنى يوشۇرۇن قىلمىدى. يانچۇقىدىكى ئەرزنىمە ناهىيە ـ ۋىلايەت رەهبەرلىرىدىن ئون ئىككى كىشىنىڭ ئىمزاسى قويۇلغان. تېخى ئىمزا ئالدىغا رەهبەرلەر: «تېزدىن ئەمەلىيلەشسۇن»، «مۇناسىۋەتلىك بەلگىلىمىلەر بويىچە بىر تەرەپ قىلىنسۇن»، «تولۇق قايتۇرۇلسا بولىدۇ»، «دەرهال ئېنىقلاپ چىقىپ، بىر تەرەپ قىلىنسۇن»، «يەر ۋە نەق پۇل بېرىلسە بولىدۇ»، «ئۆز ئەينى بويىچە ئىگىسىگە قايتۇرۇلسۇن» دېگەندەك ياخشى گەپلەر يېزىلغان. شۇنچە رەهبەرلەر كۆرۈپ چىققان ئەرز، تېخى پات ـ ئارىدا هۆججەتكە ئايلىنىدىغان ئەرز هاجىمنىڭ مەخپىي ئىشى ئەمەس، موللاق سوپى ئەۋلىيا بولسا ئىمۇ بۇنى بىلەلمىگەنسەن، بىلگەن بولسا ئىمۇ غەزەپلىنىشكە هەققىڭ يوق...

2

هاجىم هويلىغا كىردى. هاجىم بىللە بىر خىل كۆرۈنمەس سۇر ـ ۋەهىمە هەم هويلىغا كىردى، چوڭ قورۇدا بايانتىن كۆلۈپ يۇرگەن ئايالار، چۇڭىشىۋاتقان بالىلار

گویا بىر يوشۇرۇن ئاۋازغا قۇلاق سېلىشۋاتقاندەك، ياكى قىرا-
ئەت ئاڭلاۋاتقاندەك ۋە ياكى يوشۇرۇن ئىش قىلىشۋاتقاندەك
جىمجىت كەتتى. هويلا شۇنچىلىك جىمجىت كەتتىكى، ئۆگزىدىكى
ئانا كەپتەرنىڭ بۇقۇلدىشى، پېشايۋاندا نېمىندۇر مارىلاپ
ئېھتىيات بىلەن كېتىۋاتقان تاغىل مۇشۇكنىڭ ئاستا پۇشقۇ-
ردىشى هويلا ئۇچۇن ئەنسىزچىلىك بىلىندى. هاجىمنىڭ
كالىچىنى بىر كېلىن يەردىن ئېلىپ سۇرتسە، بىر كېلىن
ئات قۇيرۇقىدىن قىلىنغان يەلپۇگۈچ بىلەن پەلتوسىنى ئاستا
قاقتى، بايا تىن ئايۇاندىكى قازناقتا قات - قات كۆرپە
ئۈستىده ئالتۇن چىشلىرىنى يالت - يۇلت قىلىپ ئولتۇرغان
نىساخان هاجىمنۇ هاجىمنى كۆرۈپ ئېغىر بويىنى يېنىك
قىلىپ ئاپتۇۋا بىلەن مىس چىلاپچىنى قولىغا ئالدى. نىسا-
خان هاجىم هەرقانداق ۋاقىتتا مىس چىلاپچا بىلەن چۆگۈننى
باشقىلارغا تۇتقۇزمايدۇ. «تەرتىنگە سۇ بېرىش» دېگەن سۆزنى
بۇ هاجىم ئانا هەممىدىن مۇقەددەس بىلىسە كېرەك، هاجىم
ئۇچۇن كۈنىگە بەش قېتىم قىلىدىغان بۇ خىزمىتىنى هايا تى-
نىڭ خۇشاللىقى ۋە مەنىسى هېسابلايدۇ. شۇنىڭ ئۇچۇن
هاجىم يوق چاغدا ئۆزىنى ئون ئىككى ئېغىز ئۆيگە جايلاش-
قان ئون سەككىز جاننىڭ خوجايىنى هېسابلايدىغان بۇ تە-
كەببۇر، هەيۋىلىك ئايال هاجىم هويلىغا كىرىش بىلەن
ئۆزىنى بۇ چوڭ هويلىنىڭ سادىق قۇلى هېسابلايدۇ - دە،
كۈندىن - كۈنگە ئېغىرلىشۋاتقان گەۋدىسىنى لىغىرلىتىپ
كېلىنلىرى بىلەن بەسلىشىپ هاجىمنىڭ خىزمىتىنى
قىلىدۇ.

هاجىم قولىنى يۇيۇپ، ئاغزىنى چايقاپ بالىخانىدىكى
نەمرۇدنىڭ ئۆيىگە قاراپ قويدى - دە، هاجى ئانىغا:

— ئۇ يېنىمغا كىرسۇن! — دەپ بۇيرۇق بەردى.

هاجىمنىڭ چوڭ قورۇسىدا قىلىنىدىغان ئىشلارنىڭ مەھ-
سۇس بېجىرگۈچىلىرى بار ئىدى. هاجىم يېنىغا كىمنى

چاقىرغانلىقىغا قاراپ قىلماقچى بولغان ئىشنىڭ مەزمۇنىنى ئۆيدىكىلەر بىلىپ بولىدۇ. مەسىلەن، جامائەت بىلەن پۇتىدىغان ئىش بولسا هاجىم چوڭ ئوغلى قۇببەسىنى يېنىغا چاقىرىدۇ، ئۇ جامائەتكە ئارىلىشىپ تەجرىبە توپلىغان هەمدە بۇنداق ئىشلارغا ماهىر. پۇل بىلەن پۇتىدىغان ئىشقا ئەلۋەتتە كىچىك ئوغلى قۇددۇس تەييار. ئۇ پۇل تاپالايدۇ، خەجلىيەلەيدۇ. هۆكۈمەت بىلەن پۇتىدىغانلىكى ئىش ئوتتۇرانچى ئوغلى ئەمرۇدقا تاپشۇرۇلىدۇ. نەمرۇد هاجىمنىڭ ۋە كۆيئوغۇللارنىڭ ناممىدىن پايدىلىنىشتا تولىمۇ قابىلىيەتلىك.

بۇ ئۆيدە پات - پات پۇتۇن ئائىلە ئەزالىرىنىڭ چوڭ ئۇچرىشىشمۇ بولۇپ تۇرىدۇ. بۇ ئۇچرىشىشقا ناهىيىنىڭ مۇئاۋىن شۇجىسى تۇردى كېرەم، دائىمىي كومىتېتنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى قاسىم قۇربان، كادىرلار باشقارمىسىنىڭ باشلىقى ئوبۇلغازى، بەزىدە ۋىلايەتتىن ئىبراهىم ئەزىزلەرمۇ ئەر - خوتۇن كېلىپ قاتنىشىدۇ. ئەمما بىرلا ئابلا يانتاق تەكلىپ قىلىنمايدۇ. لېكىن، شۇنداق بولسىمۇ ئابلا پات - پات تەكلىپسىزلا بۇنداق سورۇنلارغا كېلىپ قاتنىشىدۇ ۋە هەممىدىن جىق سۆزلەيدۇ، هەممىدىن جىق يەيدۇ ۋە هەممىدىن كېيىن قايتىدۇ.

بۇنداق سورۇنلاردا هاجىم ئاز، ئاقىدىغان گەپلەر بىلەن چەكلىنىدۇ - دە، باشقىلارنىڭ مۇهىم ئىشلاردىكى پىكىرلىرىنى كۆپرەك ئاڭلايدۇ. ئاخىردا هەربىر ئوغۇل - قىز، كۆيئوغۇللىرىغا بىر - بىرلەپ ئىش تاپشۇرىدۇ ۋە قەرەل بېكىتىپ بېرىدۇ. بۇ يول بىلەن هاجىمنىڭ تاپشۇرمىلىرى بىرمۇ بىر ئەمەلگە ئېشىپ، ئۇنىڭ جامائەت ۋە يۇرت ئىچىدىكى ئىناۋىتى ئابرويى ئۆسۈپ بارىدۇ.

— ئولتۇرۇڭ، بالام، — دېدى هاجىم بوسۇغىدا تىك تۇرغان قامەتلىك، ياخشى كىيىنگەن ئوغلىغا يالت قىلىپ،

زوق بىلەن قاراپ قويۇپ، — مۇنۇ لىپاپىدىكى دەۋانى ئوبۇل غازىغا ئاپىرىپ بېرىڭ، مەن زۆرۈر بولغان ئىزالارنىڭ هەممىسىنى قويدۇرۇپ بولدۇم. ئەمدى بېجىرىشلا قالدى. مېنى بەردى دېمەك، دەۋاگەرنىڭ ئۆز ئىسمىنى ئېيتىڭ. شۇنىڭ نامىغا هەل بولسۇن.

— خوپ، دادا، لېكىن...

— لېكىننى دېمەيراق تۇرۇڭ. هەل بولغاندىن كېيىن قالغان گەپلەرنى دېيىشىمىز، بالام.

نەمرۇد دادىسىنىڭ مۇددىئاسىنى چۈشەندى - دە، كۈلۈپ تۇرۇپ دادىسىغا قارىدى.

— ئاپىكىز پىكرىڭىزنى ماڭا ئېيتتى، بالام، هازىرچە جاي سېلىشقا ئالدىرىماڭ. ئۇچ ئېغىز ئۆي تارلىق قىلىۋاتقان بولسا بىزنىڭ ئۆيىنىڭ ئۈستىگە يەنە بىر ئېغىز چوڭ ئۆي ياسىتىپ بېرەي. ئاز كۈن تەخىر قىلىڭ، ئىنىكىز قۇددۇس هاجىمنىڭ يېڭى ئۆي سالغىنىغا قاراپ دورامچىلىق قىلماڭ. ئۇ دېگەن تىجارەتچى. ئۆي سالىدۇ، ئۇنى ساتىدۇ، هەرگىز بۇ هويلىدىن كۆچۈپ چىقىپ كەتمەيدۇ.

ئوغلى چىقىپ كەتكەندىن كېيىن هاجىم:

«ئۇھ! — دېدى ئۆز - ئۆزىگە، — شۇنداق، ئەمدى ۋاقتى كەلدى، قەسىر بولۇش كېرەك. ئون ئىككى مو باغ، ئوتتۇز ئالتە ئېغىز ئۆي، تۆت چوڭ لاپاس، ئىچكىرىكى - تاشقىرىقى ئىككى قورۇ، ئاتخانا ئورنىغا ماشىنا قويىدىغان ئۆيلەر، قوي - كالا، تۆگە قوتانلىرى ئورنىغا گۈللۈك، سۈنئىي تاغ.... رەهمىتى ئاتام تۆرەم هاجىم... بوۋام ياقۇپ هاجىم...»

هاجىم كۆزلىرىنى يېرىم يۇمۇپ خىيالغا كەتتى: ئىنسان ئۆز سۈپىتى بىلەن ئۆلمەستۇر. پاكلىق، دىيانەت خۇدايىتائالا ئىنسانغا بەرگەن سۈپەتتۇر. لېكىن، ئاللانىڭ ئاسىيلىرى بولغىنىدەك بۇ سۈپەتلەرنىڭمۇ ئاسىيلىرى بار. مىڭ قەتلى

شۇكۇر، مەن سەككىز ئەۋلادتىن بېرى بۇ سۇپەتكە داغ چۈشۈر-
مىگەن بىر ئائىلىنىڭ پۇشتىمەن. پەيغەمبىرىمىز ھەقىقىدە
يېزىلغان كىتابلارنى دېھلىدا ئوقۇۋاتقىنىمدا يادلىۋالغانمەن.
ئاجايىپ پاك نەسەبنامە، ئاجايىپ تارىخ: ئىنسانىيەت شانۇ
شاۋكىتىنىڭ گۈلتاجى، بىزنىڭ پەيغەمبىرىمىز، خۇدانىڭ
ئەلچىسى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ ئاتىسى قۇرەيش
قەبىلىسىدىن بولمىش ئابدۇللا، ئانىسى قۇرەيش قەبىلىسى
جوھدا ئائىلىسىدىن بولمىش ۋاھىپنىڭ قىزى ئامىنە. ئابدۇل
لانىڭ ئاتىسى ئابدۇمۇتەللىپ، ئانىسى قۇرەيش قەبىلە مەخ
تۇم ئائىلىسىدىن بولمىش ئەمىرنىڭ قىزى پاتىمە. ئابدۇمۇتەل
لىپ قۇرەيش قەبىلىسىنىڭ ئاتىسى ئىدى. ئابدۇللا مۇتەللىپ
نىڭ ئاتىسى ھاشىم، ئانىسى ناچار ئەمىرنىڭ قىزى سەلمە،
ھاشىمنىڭ ئاتىسى ئابدۇمانap، ئانىسى ئاتىكە، ئابدۇمانapنىڭ
ئاتىسى قۇسەييى، ئانىسى ھۇبالار ئىدى. بۇ بەش ئاتا، بەش
ئانا ئۆز دەۋرىنىڭ ساپ، دىيانەتلىك ئاتا - ئانىلىرى بول-
غان. ئۇلار دەۋرنىڭ ھۆكۈمدارلىرى ئىدى. ئۇلارنىڭ ئاتا -
ئانىلىرىچۇ؟ قۇسەييىنىڭ ئاتىسى مالىك، ئانىسى پاتىمە، ما-
لىكنىڭ ئاتىسى مۇررە، ئانىسى سىندى، مۇررەنىڭ ئاتىسى
كەيىب، ئانىسى موسىيە، كەيىبنىڭ ئاتىسى رويئى، ئانىسى
مەريەم، رويئىنىڭ ئاتىسى ئالىپ، ئانىسى ئاتىكە، ئالىپنىڭ
ئاتىسى فىھرا، ئانىسى راھىلە ئىدى. فىھرا قۇرەيشنىڭ
ئۆزى شۇ. ئۇنىڭ ئەۋلادلىرى قۇرەيش قەبىلىسى دەپ
ئاتالغان.

يۇقىرىدا ئىسمى زىكرى قىلىنغان ئالتە ئاتا ئۆز دەۋر-
ىنىڭ ئەڭ چوڭ ھۆكۈمرانلىرى، سەردارلىرى ۋە كاتتىلىرى
ئىدى. ئالتە ئانىمۇ ئەمىرلەر، توپ بېشى، كاتتا ئائىلىلەرنىڭ
ئەڭ پاكىز، ئەتىۋارلىق قىزلىرى ئىدى. يەنە يىراقلىساق؛
فىھرانىڭ ئاتىسى مالىك، ئانىسى ۋەندەيلى، مالىكنىڭ ئاتىسى

لەزەر، ئانىسى ئاتىكە، نەزەرنىڭ ئاتىسى قانان، ئانىسى بەررا، قاناننىڭ ئاتىسى كازىم، ئانىسى ھاۋانى، كازىمنىڭ ئاتىسى مۇدەركا، ئانىسى سەلىمە، مۇدەركانىڭ ئاتىسى ئىلياس، ئانىسى ئاتاقلىق ھەندەفە، ئىلياسنىڭ ئاتىسى موزەل، ئانىسى رەباب، موزەلنىڭ ئاتىسى نەزار، ئانىسى سەئود، نەزارنىڭ ئاتىسى مەئەد، ئانىسى موئانى، مەئەدنىڭ ئاتىسى ئەدنان ئىدى.

يۇقىرىدا پەيغەمبىرىمىزنىڭ يىگىرمە بىر ئاتىسى تىلغا ئېلىنىدى. تارىخچىلار ۋە مۇھەددىسلەر بۇنەسەبنى ئىبراھىم خەلىلۇللانىڭ ئوغلى، ئەرەب ئاتىسى ئىسمائىل ئەلەيھىسسالامغىچە ئېلىپ بارىدۇ. بۇ ئاتىلار پاكلىقنىڭ، دىيانەتنىڭ ئۈلگىلىرى ئىدى. بۇ ئانىلارمۇ شۇ ئۆزلىرىگە تېگىل بولغان دەۋرنىڭ پەزىلەت ھامىيلىرى، مېھىر ـ شەپقەت ئۈلگىلىرى ئىدى. «پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ نەسىبى ئېسىل نەسەب، پاك ئاتىلار، پاك ئانىلاردۇر...»، «پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ زەنجىرسىمان ئاتا ـ بوۋىلىرىنىڭ ھەممىسى ئېسىل زاتلار، ئەربابلار بولۇپ، ئۇلارنىڭ ئىچىدە بىرەر چاكىنا ئادەمنى ئۇچراتمايمىز... شۇبھىسىزكى، نەسىبى ئېسىل، تېگى پاك بولۇش پەيغەمبەرلىكنىڭ شەرتلىرىدىندۇر.» تۆرەم ھاجىم، ياقۇپ ھاجىم، زىكرىيا ھاجىم، يەكيا ھاجىم، رەسۇل بەگ، خۇداقۇلى بەگ، سەئىدىيە خانلىقىنىڭ قۇربېشى بولغان چوڭ بوۋام ھارۇن بەگلەر ئاتامنىڭ دېيىشىچە پاك ـ دىيانەتلىك ئۆتكەن يۇرت چوڭى، جامائەت ئەربابلىرى ئىمىش. مۇلايىملىق، سەۋرچانلىق، شۇكرى قىلىش، ئادىللىق، كەمتەرلىك، ئىپپەت، كەڭ قوللۇق، قەھرىمانلىق، نومۇسچانلىق قاتارلىق گۈزەل خىسلەتلەر بۇ نەسەبنىڭ پەزىلەت بەلگىلىرى بولغانمىش. ئۇلار پەيغەمبەرلەرنى ئۈلگە قىلىپ بالىلىرىغا كىچىك چېغىدا قوي باقتۇرغانكەن. دۇنيا ـ پايلىقا ئۆزلىرىنى ئۇرمىغانكەن،

پاهشه ـ نه‌پسانیه‌تتسن ئۆزلىرىنى قاچۇرغانسكەن. يەتتە ئاتام ئۇلاشتۇروپ كەلگەن بۇ پەزىلەت نەسەبىگە مەن ئىبراھىم ھاجى ۋارىسلىق قىلالمىدىممۇ؟ ئىنىم ئىسمائىل ھاجى نېمىلەرنى كۆرمىدى؟ يىگىرمە بەش يىل پومپىشچىكلىك قالپىقى ئاستىدا خورلاندى. مەن ئۇنىڭغا قانچىلىك مېھىر ـ شەپقەت كۆرسەتەلمىدىم؟ بالىلىرىمچۇ؟ ئوغۇللىرىمنى ھەتتا سۇرۇشتۇرۇپ ئۆيلىمىدىم. قىزلىرىمنى نەسەب ۋە پەزىلەتكە قاراپ يات‌لىق قىلمىدىم. ھالال گەپ، ھالال ئىش ۋە ھالال نىيەت بىلەن مانا بۇ يىل‌ئىككى ئاي‌كەم يەتمىش ئالتە ياشقا كىرىپتىمەن. لېكىن دۇنيادا ياشىماق بارغانسېرى تەسلەشمەكتە. گۇزەل نەرسىلەر بىلەن پاسىق نەرسىلەر چىقىشالمايدۇ، لېكىن شۇنىسى يامانكى، گۇزەل‌نەرسىلەرمۇبىر ـ بىرى بىلەن چىقىشالمايۋاتىدۇ، بىر ـ بىرىنى رەت قىلىۋاتىدۇ. مۇلايىملىق بىلەن قەھرى‌مانلىق، سەۋر ـ قانائەت بىلەن ئادىللىق پېتىشالمايۋاتىدۇ. كەڭ قوللۇق بىلەن مېھرىبانلىقمۇ بىر ـ بىرىگە تىغ تەڭ‌لەشمەكتە. ھەممىلا ئادەم سەندىن پايدا ئالسام دەيدۇ، سەن كىمدىن پايدا ئالسەن؟

«پايدا» دېگەن سۆز خىيالىدىن غىل ـ پال ئۆتۈش بىلەن ھاجىمنىڭ ۋۇجۇدىدا بىئاراملىق پەيدا بولدى. چۈنكى ئۇنىڭ يادىغا پەيغەمبەرلەرنىڭ سۆپىتى توغرىسىدا يېزىلغان مۇنۇ سۆزلەرگە كەلگەنىدى: «پەيغەمبەرلەرنىڭ دۇنياغا ۋە دۇنيا مەشغۇلاتلىرىغا قىزىقماسلىقى چوقۇم. چۈنكى، ئۇلار باي بولىدىغان بولسا، دۇنيا بىلەن بولۇپ كېتىپ، مەڭگۈلۈك بەخت ـ سائادەتتىن مەھرۇم بولغان بولاتتى... جىسمى بالايىئاپەت دۇنياغا ئۆزىنى ئۇرۇش، دۇنياغا ھەددىدىن ئارتۇق بېرىلىپ كېتىشتىن كېلىپ چىقىدۇ...»①

① «مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ تەرجىمھالى» دىن.

لەمرۇدنڭ ناشايان ئىش بىلەن زىيان تارتىشى ھاجىم ئەسەبىنىڭ يۈزىگە چۇشكەن بىر داغ بولسا، ئۇچىنچى ئوغلىنى قۇددۇسنىڭ شەھەر مەركىزىگە ئىمارەت سېلىپ، پۇتۇن بىر سودا ساراىنى ئىگىلەپ، ئوتتۇرىدىكى ئادەمنى ئىشقا سېلىپ بۇ چېتى شاڭخەيگە، گۇاڭجۇغا، بېيجىڭغا، ئۇ چېتى ۋاۋالپىندى، كاراچى، جىددە، ئىستامبۇللاردىن مال ئەكىلىپ تىجارەت قىلىپ پۇل ـ دۇنياغا بېرىلىشى ھاجىمنىڭ بېشىغا بالايى ـ ئاپەت كەلتۈرەمدۇ ـ قانداق؟ بۇ ئىشلار ھاجىمنىڭ خەلق ئىچىدىكى نام ـ شەرىپىگە دەخلى يەتكۈزمەيتتىمۇ؟ موللاق سوپىنىڭ ئەرەبچە گەپ بىلەن ھاجىمنى ئەيىبلىشى مانا شۇلارغا قارىتىلغانمۇ ياكى باشقا...

«باشقا» دىن كېيىن ھاجىم قىمىرلاپ قويدى:

ـــ ھەي!ـــ ئۇ مەقسەتسىزلا ۋارقىرىدى. بۇ خىل ۋارقىراش ھاجىمنىڭ خاپا بولغانلىقىنىڭ بەلگىسى، بۇنى ئۆيدىكىلەر ياخشى بىلىدۇ. ھاجىمنىڭ ئاۋازى ئاڭلىنىش بىلەن نىساخان ھاجىم ئانا پەتنۇسقا چۆچۈرە ئۇسۇلغان چىنىنى سېلىپ ئاۋايلاپ دەسسەپ ئۆيگە كىردى:

ـــ تاۋۇم يوق دېۋىددىلە، سۇيۇق ـ سەلەك...

ـــ نېمە؟ قىڭغايغان تامنىڭ تۈۋىگە سۇ سېپىپ ئۇنى ئۆرۈمەكچىمۇ؟

ھاجىمنىڭ سۇيۇق تاماقتا ئۆچلۈكىنى ياخشى بىلىدىغان ئايالى دەرھال قوشۇمچە قىلدى:

ـــ چەينەك شورپىسىمۇ قىلىۋىدۇق...

ـــ قىلغان بولسا ئاڭلار نېمىشقا بۇ يۇندىنى...

ـــ مانا، ھاجىم، مانا ھېلى...

ھاجىم كۆرسەتكۈچ بارمىقى بىلەن كۆرسەتكەن «يۇندا»نى ـــ قىپقىزىل ماي چۆچۈرىنى نىساخان ھاجىم ئانا دەرھال ئېلىپ قالدى ۋە تاشقىرىقى ئۆيىنىڭ بوسۇغىسىدا تەييارلىنىپ

تۇرغان چوڭ كىشىلىنىڭ قولىغا دوق بىلەن تۇتقۇزدى - دە، ئوتتۇرانچى كىشىنىڭ قولىدىن چاشكىدا پىشقان خۇش پۇراق چىچىپ تۇرغان چەينەك شورپىسىنى ئېلىپ ھاجىمنىڭ ئالدىغا يورغىلاپ ماڭدى،

كەچقۇرۇن ھاجىمنىڭ «دىپلوماتىسىيە» ئىشى تازا قىزىيدىغان چاغ. يارەم، مەسلىھەت تىلىگۈچىلەر، مۇرىتلار، بىكارچىلىقىنى خۇشامەت بىلەن ئۆتكۈزۈشكە ئادەتلەنگەن زىياندا شلار، ھاجىمنى ۋاستە قىلىپ يۇقىرىغا ئۆرلىگۈچىلەر، دىنىي ئېتىقادقا بېرىلگەن ھەمسۆھبەتلەر، ساۋابلىق ئىش ئۈچۈن ئۆزىنى بېغىشلىغان پىدائىيلار...خىلمۇ خىل نىيەتلىك، خىلمۇ خىل سۈپەتلىك، خىلمۇ خىل چىراي ۋە ياش قىزلاملىق كىشىلەر ھاجىمنىڭ ئۆيىگە زىيارەتكە كېلىدۇ. ھاجىم كەلگۈچىلەرنى ئىللىق چىراي، مەززىلىك چاي ۋە ئىلتىپات بىلەن كۈتۈۋالىدۇ، ئۇلارنىڭ گەپلىرىنى ئىخلاس بىلەن ئاڭلايدۇ، بەزى ئىشلارنى كۆڭ تاشلىق قىلىپ دەپتىرىگە ئالتۇن رەڭلىك ماي قەلەمى بىلەن يېزىپ قويىدۇ. بەزى ئادەملەرنىڭ گەپلىرىنى ئاڭلاپ خۇشال بولىدۇ، بەزىلىرىگە خاپا بولىدۇ، مەسلىھەت، ۋەدىلەرنى بېرىپ تۇرىدۇ. ئۇنىڭ ئىلتىپاتىغا ئېرىشكۈچىلەر ئۆزلىرىنى يەڭگىل، روھلۇق ۋە خۇشال سېزىدۇ.

لېكىن ھاجىم كىشىلەرنى قانداق چىرايلىق ئۇزىتىپ قويغان بولسا ئۇلارغا بەرگەن ۋەدىلىرىنىمۇ قەلب بوسۇغىسىدىن شۇنداق چىرايلىق ئۇزىتىپ قويىدۇ.

ھاجىم چارچىدى، خۇپتە نامىز كېيىن مېھمان كۈتۈشكە ئەمدى رايى يوق، ئۇ چىرايلىق چىلاپچىغا ئاپئاق، سىلىق پۇتلىرىنى تۇتۇپ، پۇتىنى يۇماقچى بولغان نىساخان ھاجى ئانىسىغا چاقچاق قىلماقچى بولۇۋاتقاندا ئىشىك چېكىلدى ۋە «دېدەك» بولۇپ ئىشلەۋاتقان يېزىلىق تۇغقىنىمىنىڭ قىزى چىرايلىق

پۆتىلىپ قويدى. بۇ «مېھمان كەلدى» دېگەن خەۋەر.
ــ كەلگەن كىم، قىزىم؟ــ ھاجىم‌خۇش ياقماي سورىدى.
ــ ئىسمائىل ھاجىم چوڭ دادام كېلىپتۇ.
ــ ئىسمائىل ھاجىم؟
ھاجىم چۆچۈگەنىدەك بولۇپ ئايالىغا «لاپ» قىلىپ قارىدى. نىساخان ھاجىم ئانا ھاجىمنىڭ قارىشىدىن «دالان ئۆيگە باشلا» دېگەن ئىشارىنى چۈشەندى.
ئىسمائىل ھاجىم بىزنىڭ ھاجىمنىڭ ئاتا بىر، ئانا بىر ئىنىسى. ئاتىسى تۆردىخان ھاجىم بۇ ئىككى ئازىلىق ئوغۇللىرىنى تولىمۇ ئەتىۋارلاپ باققان. لېكىن، ئاتا بالىلىرىنىڭ بىر ئۆمۈرلۈك تىرىكى ئەمەس‌ئىكەن. بەگلەر، ھاجىلارنىڭ بۇ ئەۋلادلىرى ئۆز نەسىبىگە سادىق، ئىرادىلىك بولغىنى بىلەن جەمئىيەتتە بولغان چوڭ ئۆزگىرىش ئالدىدا ئۇلارنىڭ قەلبىمۇ خۇددى دەرەخ بىلەن تەڭ ئۆرۈلگەن قۇش ئۇۋۇسىدەك يارامسىز، تۈزەلمەس بىر نەرسىگە ئايلاندى. بۇ بوش، يارامسىز قەلبلەردە نە ئۈمىد، نە مۇھەببەت قالمىدى. بولۇپمۇ تەربىيە كۆرۈپ كۆزى ئېچىلغان ئىبراھىم ھاجىم ئۆز نەپسىگە ئاسىيلىق قىلىشنىڭ ئۆزى ئۈچۈن بەخت يولى بولىدىغانلىقىنى دەرھال چۈشەندى ۋە ئۆز كۆڭلىدە شان ـ شەرەپ دەپ بىلىپ كەلگەن نەسەب تارىخىنى كەچۈرگىلى بولمايدىغان‌گۇناھ ـ قىلمىشنىڭ جانلىق قامۇسى قىلىپ كۆرسىتىشكە بەل باغلىدى: ئۇ ئۆلۈكە ئازاد بولۇش بىلەنلا كاتتا ئۆي ـ جاي، مال ـ مۇلۇك، ئالتۇن ـ كۈمۈش لەرنى ئۆزلۈكىدىن خەلق ھۆكۈمىتىگە تەقدىم قىلىپ، تېخى سىنىپ ئايرىش‌باشلانماي تۇرۇپلا ئۆز قېرىنداشلىرىدىن‌چەك ـ چېگرا ئاجراتتى. ئىككى ئاكىسى، ئىنىسى ئىسمائىل ھاجى ھەمدە ئاتىسىنىڭ كىچىك خوتۇنى بۇۋىزۆرىخانلارغا پۈمپىشچىك قالپىقى كىيدۈرۈلگەنده ئىبراھىم ھاجىم ناھىيىده

نام ـ ئابروي تاپقان ئاكتېرلاردىن ئىدى. ئۇ تۆت يانچۇقلۇق كۆك خادانى چاپان ـ ئىشتان، بېشىغا كۆك رەختتىن تىكىلگەن ئالته قىرلىق شەپكە كىيىپ يىغىنلاردا ئەزگۈچىلەرنى سۆكۈپ سۆزلەيتتى. ئىبراهىم هاجىمنىڭ ئىككى ئاكىسى 1953-يىلى «زومىگەر ـ پومېشچىك»، «ئەكسىلئىنقىلابىي گۇرۇهنىڭ كاتتىباشلىرى» دېگەن نام بىلەن سوتلانغاندا، ئىبراهىم هاجىم سوتلىنىۋاتقان سەهنىسىده تەمكىنلىك بىلەن ئولتۇرغان ۋە ئاكىلىرىنىڭ ئۇستىدىن شىكايەت قىلغانىدى. ئاكىلىرىنىڭ ئوق بىلەن ئېتىلغان جەسىتى تاشلىق كارىزدا تۇنەپ قالغاندا ئاكىلىرىنىڭ جەسىتىنى كېچىده ئۆكۈز هارۋىسى بىلەن ئوغرىلىقچە ئەكەلگەنلىكى ئۈچۈن ياش، كۆيۈمچان ئىنىسى ئىسمائىل هاجى كۆرەش قىلىنغاندىمۇ ئىبراهىم هاجى شىكايەتچىلەرنى قوللاپ شوئار توۋلىغان، ئاكىلىرىنىڭ بەش ـ ئالتىلا ئادەم قاتناشقان نامىزىغىمۇ قاتناشمىغان. هەتتاكى مۇشۇ يېقىنقى يىللارغىچە ئۆزىنى «تۆرەم هاجىم پۇشتى» دېگەن ئاتاقتىن قاچىرۇپ يۈرگەنىدى، مانا يېشى ئەمدى سەكسەنگە قاراپ ماڭغاندا هاجىم يۇقىرىقى ئىشلىرى ئۈچۈن ئىچىدىن ئازابلىنىدىغان، كېچىلىرى ئورنىدىن تۇرۇۋېلىپ بۇقۇلداپ يىغلاپ تۇرۇپ بىئەجەل ئۆلگەن ئاكىلىرى ئۈچۈن ئاتا ـ بوۋىلىرىنىڭ روهىدىن ئەپۇ سورايدىغان بولۇۋالغانىدى.

ـ ۋەئەلەيكۇم ئەسسالام، ئىسمائىل هاجىم ئۇكام!ـ دېدى ئىبراهىم هاجىم ئىنىسىنىڭ سالىمىغا جاۋاب قايتۇرۇپ، ئىنىسىنىڭ يىرتىك قوللىرىنى يۇمشاق ئالىقانلىرى بىلەن سىيلاپ تۇرۇپ، ـ نېمانچىلا قېرىپ كەتتىڭ؟ هەممە كەلگۈلۈك ساقىلا كەلدى. تۆرەم هاجىم بايلىقىنىڭ هېچ راهىتىنى كۆرمىدىڭ، ئۇكام. دەرد ـ ئەلەمنى يەتكۈچە تارتتىڭ، قارىغىنا، سېنىڭ قېرىپ مۇكچىيىپ كەتكىنىڭنى.

ـ شۇكرى تەلھەمدۇللىلا، تېنىم ساق،ـ دېدى ئىسمائىل ھاجى چىشسىز ئاغزىدىن ھەربىر گەپنى تىترەك ئارىلاش چىقىرىپ، ـ راھەت بىلەن ئازابنىڭ تەمى ئوخشاش بىلىنىدۇ خان بولۇپ قالدى، ئاكا. ئاتام ساڭا دۇئا قىلغانىكەن، قارىغىنا، چىرايىڭ بەلەن، تازا. سېنى چوڭ ئوغلۇم دېسەم ھەرقانداق دانامۇ چىنپۇتىدۇ. نېمىلا بولسا سەن بولساڭمۇ بەگدەك ياشىدىڭ. مەن ھەرقېتىم ئېغىرچىلىققا يولۇققانىدا، ئاكام بۇ كۈننى كۆرمىدىغۇ، شۇكرى، دەپ كۆڭلۈمنى ئاۋۇندۇرۇپ كەلدىم.

ـ بىلىمەن، ئۇكام، بىلمەيدۇ دەمسەن؟ـ دېدى ھاجىم قىزارغان كۆزلىرىنى ئۇۋۇلاپ،ـ سىلەر بىلەن باقمي دۇنيادا تاڭلى مەھشەرگاھدا دىدارلىشىدىغان بولدۇم دەپ ئويلىغان، ئاللاتائالا ئارىمىزدىكى ئاشقىلى بولمايدىغان ھېلىقى كۆرۈنمەس تاغنى يۆتكەپ، ئۆتكىلى بولمايدىغان ھاڭنى تۈزلەپ ئەتتى. سەنمۇ ئەمدى دۇشمەن ئەمەسسەن، ئازاد پۇقراسەن بىلمىدىم، نېمىشقا پات ـ پات كەلمەيدىكەنسەنكى تاڭ؟

ـ كۆرۈكى يېشىلمەس توخۇغا ئوخشىشىپ قاپتۇمەن، ئاكا، ھېچكىمنىڭ ئۆيىگە كۆڭلۈم تارتمايدۇ. كۆڭلۈمنى زورلىسام ئايا غلىرىم ئۇنىمايدۇ. نېمىشقىكىن، بامداتتىن يېنىپلا قولۇمغا كەتمەن ئالىمەن. يىگىرمە بەش يىل بىر خىل ئىش قىلىپ ئادەتلىنىپ قالغان ئوخشايمەن. كەتمەن بىلەن ھەپىلىشىمەن، كەتمەن بىلەن مۇڭدىشىمەن، خۇددى دۇنيادا كەتمەن بىلەن مەنلا قالغاندەك. بولۇپمۇ ئوغلۇم زېمىن باش ئېلىپ چىقىپ كەتكەندىن كېيىن بۇ دۇنيا يات تۇيۇلىدىغان بولۇپ قالغاندى.

ـ ئۇنى بىر دېمە، ئۇكام. سەن بىلمەيسەن، زېمىنىڭ ئىز ـ دېرىكىنى قىلىپ تاغ ئارقىسىغا نەچچەقېتىم يوشۇرۇنچە ئادەم ئەۋەتتىم، ئۇنى ئالىتايدىن، غۇلجىدىن، ئۈرۈمچىدىن،

قۇمۇلدىن ئىزدەتتىم. لېكىن دېرىكسىنى ئالالمىدىم. دۇرۇس، سەن ئوتنىڭ ئىچىدە كۆيدۇڭ، مەن تېشىدا كۆيدۇم. بىز بىر ئوتتا كۆيدۇق، بىر قازاندا قورۇلدۇق، ئۇكام. يادىڭدىمۇ، بىز قىرنىق ئۇچىنچى يىلى پەدەر بىلەن بىللە كەشمىرگە بارغاندا دادامنىڭ پول بويى ئورۇس تەرەپنى كۆرسىتىپ دېگەن گېپىمۇ؟

— ئوتقىمۇ، سۇغىمۇ بىللە كىرىگىلار دېۋىدى، رەھمىتى پەدەر.

— دۇرۇس، يەنە ئورۇسلار تەرەپتىن سوغۇق ھاۋا كېلىپ دىغاندەك، شۇنداق بولسا كەشمىرگە، ھىندىستانغا، تۈركىيە، ئەرەبىستانغا كېتىمىلار. مەن سىلەرگە ئىشەنچلىك ئادەملەرنى تونۇشتۇرۇپ قويىمەن دېگەنىدى. لېكىن ئۇلگۈرەلمىدۇق!

ئاكا — ئۇكا ئىككىسى چاي ئىچكەچ يېرىم كېچىگىچە ئۆتكەن ئىشلار، بالىلىق، ياشلىق چاغلىرى، بايلىق — ئاـ مەتلىرى، ئاتا — بوۋىلىرىنىڭ شان — شەرىپى ۋە ئارزۇ — ئارمانلىرى توغرىسىدا ئۇزاق سۆزلەشتى. ئاخىر ئىسمائىل ھاجى ئۆز مەقسىتىگە كۆچتى:

— ئاكا، — دېدى ئۇ تەستە ئىچىنى ئىچىپ، — مەن ھېلىقى ئەرزنى قايتۇرۇۋالايمىكىن دەيمەن؟

— نېمىشقا، ئۇكام، مېنىڭ مەقسىتىم سېنىڭ تارتقان زىيانلىرىڭنىڭ ئورنىنى تولدۇرۇش. سەن زور بايلىققا، ياخشى ئۆي — جايغا ئىگە بولسەن، ئۇكام. قېرىغاندا بولسىمۇ ياخشى كۈن كۆرگىن.

— ياخشى كۈن بىلەن يامان كۈننىڭ پەرقىنى ھېچ بىلەلمىدىم، ئاكا؟

— قوي بۇ گېپىڭنى. بۇ ھېلىقى زېمىن دېگەن تەرسا- نىڭ گېپىمۇ؟ ئۇنى ماڭا قويۇپ بەرگىن، ئۇكام.

ئىسمائىل ھاجىم ئۇخلاپ قالغاندىن كېيىن ئىبراھىم

هاجىم ئىنىسىغا زەن سېلىپ قارىدى: ئۇنىڭ يۈزلىرى شۇنچىلىك قورۇلۇپ كەتكەنكى، ئىبراھىم هـاجىم كىچىكىدە پات - پـات زوق بىلەن سىيلاپ قويىدىغان، سىلىق، چىرايلـىق يۈز مانا مۇشۇ دېگەن سۆزنى ئاڭلىسا چۆچۈپ كەتكەن بولاتتى. ئىبراھىم هاجىم ئاتىمىش نەچچە يىلنىڭ ئالدىدا سىيلايدىغان بالا يۈزى ئىبراھىم هاجىم بىلىدىغان بىر گۈزەل نەرسىگە — پورەكلىگەن گۈلگە، يېڭىلا پىشقان چىلگىگە، تونۇردىن هازىرلا سويۇۋالغان سىڭىپ - قىزىرىپ پىشقان مايلىق توقاچقا، كۈنگە قاقلىنىپ قىزارغان ئالمىغا ياكى ئانارغا ئوخشايتتى. هازىر ئۇنىڭ يېنىدا ياتقان قورۇق باسقان، رەڭسىز چىراي بولسا تاشلاندۇق ياغاق تېرىگە، چۈمۈلە ئولاشقان ئەسكى قېرىنغا ياكى قىغ ئارىسىدىن تىتىلىپ چىققان تاغار پارچىسىغا ئوخشـايتتى. ئىسمائىل هاـ جىمنىڭ دادىسىغا تارتقان قىڭغىرراق بۇرنى بىلەن ئاقارغان، قويۇق ساقال - بۇرۇتىلا ئۇنىڭ ئاتا بالىسى — ئىسمائىل هاجى ئىكەنلىكىنى ئىسپاتلاپ تۇرمىغىنىدا ئىبراھىم هاجىم بۇ يىرـ گىنچىلىك چىرايغا قايتا قارىمىغان بولاتتى. هاجىم ئىنىسىغا تىكىلىپ قارىدى. ئۇ گۈزەل چىراي ئىگىسىنى يىرگىنچىلىك بەتبـەشىرىگە ئايلاندۇرۇپ قويغان رەھىمسـىز يىللارنى ئىچىدە قارغىدى: بۇ يىللار ئىنسانىڭ چىراي، مىجەزىنى ئۆزگەرتىپ مۇشۇنداق هالغا كەلتۈرۈپ قويغان، ئىسمائىل هـاجىم هـازىر ئۆز ۋاقتـىدىكـىدەك ئاكىسى بىلەن ئىلىم توغرىسىدا، ئىنسان ۋە ئىنسانلارنىڭ تەقدىرى توغرىسىدا تالاش - تارتىش قىلـىـ دىغان، دۇنيـا كېزىش، پۇلدار بـولۇش، راھەت - پاراغەتكە ئېرىشىش توغرىسىدا شېرىن خىيـاللارنى قىلىدىغـان غۇرۇرى ئۇستۈن، تەكەببۇر يىگىت ئەمەس؛ ئۇ هازىر ئۆز تىلى بىلەن ئېيتقاندا «كەتمەندىن باشقىنى بىلمەيدىغان، سۆزلىيەلـەيدىغان هايۋان». ئۇئادەمنى هايۋانغا ئۆزگەرتىۋەتكەن يىللارنى — ئىنسانىي بەلگىلەرنى بىرمۇبىر ئېلىپ تاشلاپ ئۇنىڭ ئورنىغا ماڭالايدىغان،

ئىشلىمىيەلەيدىغان بىر خىل قابىلىيەتنى يېتىلدۈرگەن يىللارنى قارىغىدى. بۇ يىللار ئىبراھىم ھاجىمنىمۇ ئۆرۈر، ئىرادىدىن مەھرۇم قىلدى: ئىبراھىم ھاجىم خورلانماسلىق ئۈچۈن يالغان سۆزلەيدىغان، يالغان كۈلۈپ، يالغان يىغلايدىغان، دۈشمەن ھېسابلىغان ئادەملىرىگە خۇشامەت قىلمىدىغان، يۈرەك - باغرى ھېسابلىنىدىغانلارغا ئالمىيدىغان، بىكۆيۈملۈك قىلمىدىغان بولالىدى. ئۇنىڭ چىرايىدا ئۆزگىرىش ئاز بولغىنى بىلەن روھىدا، ۋىجدانىدا ئاجايىپ چوڭ ئۆزگىرىش بولدى: ھەربىر دەۋرنىڭ تەلىپىگە ماسلىشىش ئۈچۈن سېغىزخانىدەك سەزگۈر، تۈلكىدەك چاققان بولۇشنى ئۆگەندى. كىمگە، قەيەردە، قانداق گەپ قىلىش زۆرۈرلۈكىنى بىلىشتە كەمەك ھەييارىدىن قېلىشمىدى. ھاجىم ھازىرغىچە تۇرمۇشتا ئۆز ماھىيىتى بىلەن ئەمەس، ئۆزى رول ئىلىۋاتقان پېرسوناژلارنىڭ خاراكتېرى بويىچە ياشاپ كەلمەكتە. مانا - ھازىرلا — سۆيۈملۈك ئىنىسىنى كۆرگەندىن كېيىنلا ئۇ ئۆز ماھىيىتىگە قايتىپ دراما سەھنىسىدىن قايتىپ چۈشتى: ئۇ ئەسلى تۆرەم ھاجىمنىڭ ئەتىۋارلىق ئوغلى ئىدى. تۆرەم ھاجىمنىڭ ئۆز نەسەبنىڭ ئۇمىد - ئارزۇسىنى مۇشۇ ئىككى ئوغلىغا بېغىشلىغانىدى. لېكىن ئىبراھىم ھاجىم «ئەتىۋارلىق ئوغلى» دېگەن سۆزدىن «ئەتىۋارلىق» نى تاللىۋالدى. مۇنۇ ئىنىسى بولسا «ئوغلى» نى تاللىۋالدى. ئىسسىم بىلەن سۈپەتنىڭ بىر - بىرىگە بۈنچىلىك قارىمۇ قارشى ئىكەنلىكىنى، بىر - بىرىگە دۈشمەن ئىكەنلىكىنى ھاجىمغا نە بىلىملىك ئاتىسى، نە ئۇستازلىرى ئېيتمىغانىكەن، نە ئۇنىڭ ئوقۇغان كىتابلىرىغا يېزىلمىغانىكەن.

ئىبراھىم ھاجىم ئىنىسىغا قايتا - قايتا قارىدى. ئۇنىڭ بەدىنىدىن قوشماقتەك خۇشال - خۇرام، جۇشقۇن - غەمسىز يۇرۇشكەن، تولىمۇ يىراقتا قالغان چاغلارنىڭ بەلگە - ئىز - نالىرىنى ئىزدىدى. لېكىن «ئىسمائىل» دېگەن ئۇلۇغ ئىسىمدىن

باشقا هېچ نەرسە تاپالمىدى. ئۇ ئەلەم بىلەن كۆزىنى يۇمدى. ئۇ ئەمدى خىيال ئىكرانىدىن بۇ گۈزەل چاغلارنىڭ ئۇنتۇلماس كۆرۈنۈشلىرىنى ئىزدەشكە باشلىدى...

... ئىچكىرىدىكى قورۇنىڭ ئارقا تەرىپى ئاجايىپ چوڭ مېۋىلىك باغ، ئۇ باغنىڭ قوروق تېمى ئېگىز، ئەنجان تېمىسى، ئۈستى جىگدە شېخىدا چىتلانغان، تامنىڭ ئىككى چېتى قويۇق جىگدە، ئۆرۈك، سۆگەت ـ تېرەكلىك. تاملاردىن ئادەم تۆگۈل ئىتلارمۇ كىرەلمەيدۇ. باغقا بىر ئۆستەكنىڭ سۇ ئېقىپ كىرىدۇ. ئۆستەكنىڭ چوڭ، بۇك دەرەخلەر ئارىسىدىكى كۆلنى تولدۇرۇپ باغنىڭ يەنە بىر تەرىپىدىن ئېقىپ چىقىپ كېتىدۇ. باغدا ئەنجۇر، ياڭاق، ئۆرۈك، ئالما، ئۈزۈم، شاپتۇل، ئەينۇلا، ئالىگرات، قارىئۆرۈك، چىلان، ئۈجمە مېۋىلىرى بەكمۇ تولا. يۇمشاق چىمەنلىكلەر، پۇراقلىق گۈللۈكلەر، كۆكتات ـ كۆچەتلىكلەر، قىشىۋ ياز كەتمەيدىغان، ئاۋازى يېقىملىق قۇشلار، مېھرىبان، ئىشچان باغۋەنلەر بار ئىدى. ئىبراھىم بىلەن ئىسمائىل بۇ باغدا خۇددى كېيىك بالىسىدەك قىيغىتىپ، سۈغا چۆمۈلۈپ، دەرەخلەرگە يامىشىپ ئويناشاتتى، بۇ چاغلاردا ئوماق ئىسمائىل ئىبراھىمغا قارىغاندا بەكمۇ شوخ ۋە ئەقىللىق ئىدى. ئۇدائىم قاقاقلاپ كۈلۈپ يۈگۈرۈپلا يۈرەتتى.

ئىچكىرىكى قورۇنىڭ پېشايۋانلىق، سىرلانغان ئېرىدىزە قاپقىلىرى ئاجايىپ نەقىشلىك، تاملىرىمۇ گەچ بىلەن نەقىشلەنگەن، تېگى تاختايلىق، ئۈستى ۋاساجۇپ قىلىنغان، ئېگىز تورۇسلۇق ئۆيلىرى بار ئىدى. ئۆيلەرنىڭ قانچە ئېغىز ئىكەنلىكىنى ئۇ چاغدا ئىبراھىم ھاجىم بىلمەيتتى. كېيىنچە ئۆيلەر ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمەت ئىدارىسى بىلەن پارتىيە كومىتېت ئىدارىسى بولۇپ ئۆزگەرگەندىن كېيىن بىلدى: ئىچكىرىكى قورۇ ئون ئالتە ئېغىز، مالايلار، خىزمەتچىلەر ۋە تۈرىخان ھاجىمنىڭ توقاللىرى ئولتۇرىدىغان تاشقىرىقى قورۇ بولسا ئون

سەككىز ئېغىز ئۆي، تۆت چوڭ لاپاس، يىگىرمە ئىككى ھەر خىل قوتان، ئىسكىلات، ئىككى قۇدۇق، بىر مەسچىت، كوچا دەرۋازىسىغا يانداش ئون ئىككى دۇكاندىن قۇرۇلغان چوڭ قورۇ ئىكەنلىكىنى بىلەلمىدى. تۆرەم ھاجىم ئەۋلادلىرىنىڭ بۆشۈكى، راھەتبەخش ماكانى بولغان بۇ قورۇ مانا ھازىرمۇ بار، لېكىن ئۇ مۇنۇ ئىسمائىل ھاجىمغا ئوخشىشىپ قالغان: مۇكچەك، غەمكىن ۋە كۆرۈمسىز.

ئاتا ـ بوۋىسى ـ يەتتە ئەۋلادنىڭ كىندىك قېنى تۆكۈلگەن، ئانا تىلى چىققان، ئانا بۆشۈكى، شادلىق ـ بەخت بۆشۈكى بولغان ئاشۇ ھەيۋەتلىك، ئىللىق، مېھرىبان ماكان مۇشۇ ئىبراھىم ـ ئىسمائىللار دەۋرىگە كەلگەندىلا قولدىن كەتتى. ئاكىلىرىدەك ئۆلدى، ئىنىسى ئىسمائىلدەك خارلاندى، ھەممە سۈپەتلىرىدىن ئايرىلدى. بۇلارنى ئويلىسا ئىبراھىم ھاجىمنىڭ يۈرىكى مۇجۇلىدۇ، ۋۇجۇدى تىترەيدۇ، خۇددى قانـلىرى قېتىپ قالغاندەك بەدەنلىرى كۆيۈشىدۇ. بۇنداق چاغلاردا ئۇ ئۆزىنى ئاتا ـ بوۋىلىرى ئالدىدا گۇناھكار، قارا يۈز ھېسابلايتتى. لېكىن ئۇ يەنە: «شىئىبىدە ① قامال قىلىنغان پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ۋە ئۇنىڭ جەمەتىنىڭ تارتقان ئازابلىرىنىڭمۇ چېكى بولغان، ھەرقانداق ئازابنىڭ چېكى بولىدۇ» دەپ ئويلايتتى ـ دە، تەسەللى ـ ئارام تاپاتتى؛ ئەمما بۇ ئازاب تولىمۇ ئۇزاق داۋاملاشتى. ھاجىم ھەتتا ئىنىسىنى يىگىرمە نەچچە يىل كۆرەلمىدى. ئىنىسىنىڭ بۇنچىۋالا قېرىپ ـ قورۇلۇپ كەتكىنىنى بىر شەھەردە ياشاۋېتىپمۇ بىلەلمىدى. ئۇ ھازىر ئىنىسىنىڭ نەچچە بالىسى بار، بالىلىرىنىڭ ئىسمى نېمە، بۇلارنى تېخى بىلمەيدۇ. ئىنىسىنىڭ بالىلىرى

---

① شىئىب ـــ مەككىدىكى يەنى ھاشىم مەھەللىسىنىڭ ئىسمى («مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ تەرجىمھالى» دىن).

هاجمغا يات، مانا يېقىندىلا زېمىن ئىسمىلىك هېلىقى ئىز - دېرىكى يوقالغان بالىسىلا هاجمغا باشقىدىن تونۇلۇشقا باشلىدى. ئۇنىڭ خىزمىتى، پارتىيە ئەزالىقى ئەسلىگە كېلىپتۇ- دەك دېگەن خەۋەرنى ئاڭلاپ هاجىم بۇ خەۋەرگە ئىشەنمىگە- نىدى. چۈنكى هاجمنىڭ نەزەرىدە جەمئىيەتتە بولغان ئۆزگىرىش ئۇنچىلىك چوڭ، چوڭقۇر ئەمەس ئىدى. زېمىننىڭ بىر رايونغا پارتىيە كومىتېت شۇجىسى بولۇپ بەلگىلەنگىنى بولسا ها- جىمنىڭ نەزەرىدە بىر ئۇقۇشماسلىق هېسابلىناتتى. ئاز كۈندە ئۇ ئەلۋەتتە ئۆز ئورنىنى تاپماي قالمايتتى. لېكىن، ۋاقىت هاجمغا هەممىنى ئىسپاتلاپ بەردى. ئىنىسىنىڭ قالپاقتىن قۇتۇلغىنىمۇ، زېمىننىڭ كىشىلەر تەرىپىدىن ئالاهىدە هۆرمەت- لىنىدىغان بىر كادىر بولۇپ قالغانلىقى راست بولۇپ چىقتى.

شۇنداق بىر ئىشەنچ پەيدا بولغاندىن كېيىن هاجىم ئاتا، بوۋىسى بىلەن «يۇز كۆرۈشۈش» نىڭ ئالدىدا ئىنىسىنى ۋە ئۇنىڭ بالىلىرىنى خۇش قىلىش ئۈچۈن بىر «ساۋابلىق ئىش» قىلماقچى بولغان. بۇ ئىشقا ئۆزى بىۋاسىتە يول ماڭغان، كۆيئوغۇللىرى ئۆز هوقۇق دائىرىلىرىدە، ئۇنىڭغا يار - يۆلەك بولۇشقان، يۇقىرىدىكى مۇناسىۋەتلىك باشلىقلارمۇ ناهىيىنىڭ بۇ هەقتىكى هۆججىتىگە قول قويغان، ئەمدى ئىجرا قىلىشلا قالغان بىر پەيتتە مۇنۇئىنىسى ئىسمائىلنىڭ بوشىشىپ قالغىنى نېمىسى - هە؟ ئۇ نېمىشقا «ئەرزىمىنى قايتۇرۇۋالسام» دەپ دېگاندۇر. بۇ هېلىقى زېمىننىڭ ئەتەي هاجىم بىلەن قېرىشىۋاتقىنىمۇ؟

هاجىم ئىنىسىنىڭ قورۇق باسقان پېشانىسىنى يۇمشاق ئالقىنى بىلەن سىيپىدى:

— چۈشەندىم، ئۇكام، سېنىڭمۇ، بالاڭنىڭمۇ نېمەدېگەكچى بولغىنىڭلارنى چۈشەندىم. لېكىن تەييار تاماقنى تۆكۈۋېتىدە- غان ئاچ ئادەم ئۆزىنى ساق دېيەلەمدۇ؟ ناۋادا ئالجىغان بول-

ساڭلارمۇ داۋا تېپىلمىدۇ. ئۇكام، تېخى بىلمەيدىكەنسەن، داۋاسىز كېسەل ئازلاۋاتىدۇ...

3

— شۇنداق دېدىمۇ، دادا؟ — دېدى زېمىن دادىسىنىڭ ئۇزاق سۆزىنى ئاڭلىغاندىن كېيىن كۈلۈپ قويۇپ، — ئون ئىككى ئېغىز ئۆي، قىرىق بەش مىڭ كوي نەق پۇل ئاز بايلىق ئەمەس، دادا، بۇنچە بايلىقنىڭ مېھرىدىن كەچمەك سەلىگە قىيىن، ئەمما بۇ بايلىققا قول سوزماق تېخىمۇ قىيىن!

ئۇ دادىسىنىڭ ياشاڭغىراپ تۇرغان كۆزلىرىگە قارىدى، ئېنىقكى، دادا ئوغلىنىڭ بۇ سۆزىدىن ھېچنېمە چۈشەنمىدى. «مېھرىدىن كەچمەك»، «قول سوزماق» ھەر ئىككىلىسىلا قىيىن بولسا ئاسان ئىش زادى قايسى؟ تۆرەم ھاجىنىڭ پۈتۈن بايلىقىنى مۇسادىرە قىلماق ئاسان بولغانىدى، ئۇنىڭ ئىككى ئاكىسىنى مىلتىق بىلەن ئاتماق، بىر يىلدىن كېيىن «خاتا ئېتىلغان» دەپ ئۇقتۇرۇپ قويماقمۇ ئاسان بولغانىدى. بۇگۈن نېمە ئۈچۈن ئىسمائىل ھاجىنىڭ ئۆز پۇلى بىلەن ئۆز ئۆيىنى قايتۇرۇۋالماق ئاسان ئەمەس - ھە؟ ئاكىسى ئىبراھىم ھاجىم سىياسەتكىمۇ، رەسمىيەتكىمۇ توغرىلاپ قويغان، نۇرغۇن رەھبەرلەر ئىسمائىل ھاجىم نامىدىن يېزىلغان «ئەرز» گە ئىمزا قويغان، پەقەت بۇنى ئىجرا قىلىشقىلا ئوغلى زېمىن مەسئۇل بولغان تۇرسا يەنە نېمىشقا ئاسان ئەمەس - ھە؟ مانا بۇلارنى ئىسمائىل ھاجى چۈشەنمىدى.

— دادا، گېپىمگە چۈشەنمىدىڭىز - ھە؟ دۇرۇس، — دېدى قامەتلىك، چىرايلىق، قارا بۇرۇت ئادەم — ئىسمائىل ھاجىنىڭ ئوغلى زېمىن كۈلۈپ قويۇپ، — ئېيتىمىغا، دادا، پۈتۈن ناھىيىدە پومېشچىك قالپىقى كىيگەنلەرنىڭ ھەممىسىنىڭ ئۈيى - زېمىن

مىلى ئايتۇرۇپ بەرمەمۇ؟ ياق، ئۇنداق بولمىدى!
— ئۇنداق دېگەنلىرى بىلەن. بالام، ماڭا قالپاق خاتا كىيدۇرۇلگەن. ئەسلى ئىككى ئاكامغا كىيدۇرۈلسە بولاتتىكەن، مەن ئاكام ئىبراھىم ھاجىغا ئوخشاش ئوقۇغان، بىلىم، ئەمەل بىلەن ھەپىلەشكەن، يەر، مال - مۈلۈك، سودا بىلەن ھەپىلەشمىگەن.
— بۇ ھاجىمنىڭ گېپىمۇ، دادا؟
— ھەئە، بالام، چوڭ ئاتاڭنىڭ گېپى.
— ئۇنداق بولسا مەن چوڭ ئاتام بىلەن سۆزلىشەي، سىلى بىر جان، بىر تەن، مەنمۇ ھەم شۇنداق. بىزگە مېنىڭ ئوچ ئېغىز ئۆيۈم، تاپاۋىتىم يېتىپ ئاشىدۇ، دادا.
— ئاكام بىچارىنىڭ ياخشىلىقىنى ھەممە ئادەم بىلىدۇ، ئوغلۇم. ئۇ كىشى قىنىغا سىغمايدىغان ئىشنى ھەرگىز قىلمايدۇ. بازار ئىچىدە ئۇرۇق - پۇشتىنىڭمۇ ئۆيى بولمىغان كادىرلارمۇ دادامنىڭ ئۆيى پالانى كوچا، پالانىكامنىڭ ئۆيىگە يانداشتى دەپ دەۋا قىلىپ، ئىسپات تېپىپ ئۆي - جايلىق يەر، پۇل ئالدىيا، بالام!
— ماقۇل، دادا، مەن سىلىگە جاي ئېلىپ بېرەي، ماقۇل، دادا.
ئوغۇل ئاتىسى بىلەن تالىشىشنى خالىمىدى. ئۇ ئاتىسىنىڭ ئاخىرقى ئۆمرىنى كۆڭۈللۈك ئۆتكۈزۈشىگىلا ياردەم قىلسام دەيتتى. ئاتىسى تارتقۇلۇقنى كۆپ تارتقان، ئەمدى ئۇنىڭ تارتقۇچىلىكى قالمىدى - دە.
ئۇ ئاخىر دادىسىنىڭ ئاكىسى، ئەجدادىنىڭ ئەڭ چوڭى، يۇرت ئاتىسى، ناھىيە رەھبەرلىرىنىڭ نەزىرىدە «ئىلغار پىكىرلىك پېشۋا» ھېسابلانغان كىشى بىلەن يۈزمۇ يۈز سۆزلىشىشكە بەل باغلىدى. ئۇ بۇ يۇرت ئاتىسى بىلەن يۇرتىغا قايتىپ

كەلگەندىن بۇيان تېخى كۆرۈشمىگەنىدى. بوۋاي نەچچە قېتىم ئېيتىپ بەرگەن، ئوغۇللىرىنى ئەۋەتكەن، ھەتتا ئاردىغا ناھىيە شۇجىسى تۇردى كېرەمنى سالغان بولسىمۇ زېمىن ھەر خىل باھانىلەر بىلەن كۆرۈشۈشتىن ئۆزىنى قاچۇرۇپ كەلدى. شۇيۇرت ئاتىسى يادىغا كەلسىلا ئۇنىڭ ئىچىدە بىر خىل تەزگىنلىگىلى بولمايدىغان نەپرەت پەيدا بولاتتى. پاراڭ ئارىلىرىدا ھاجىم-نىڭ ئىسمى چىقسىلا ئۇنىڭ ئىختىيارسىز قوشۇمىسى تۇرۇلەتتى. ئۇ: «ئۆتكەن ئىشلارنىمۇ سۈرۈشتۇرمەسلىك، چىشىنى چىشلەپ ئۇ زاتنىڭ ۋاپاتىنى كۈتۈش» قارارىغا كەلگەنىدى، لېكىن تۇرمۇش ئۇنىڭ قارارىغا يول بەرمىدى. ھەممىلا ئىشتا، ھەممىلا يەردە ھاجىمنىڭ سۆزى، قولى ۋە نامى ئۇچرالىۋەردى. ناھەيىدە بولغان ھەربىر ياخشى ئىش ھاجىمسىز ئۆتمەيتتى، ھەر-بىر سورۇن، ھەربىر سەھنە، ھەربىر قارار، ھەربىر ئادەم ھاجىمسىز ھاسىل بولمايتتى. ھاجىم گويا بۇ ناھىيىنىڭ ۋەكىلى، ئەقلى، پەخرى، سۈپىتى ۋە سىمۋولى بولۇپ قالغان... بەلكى، بۇ ناھىيىدە ھاجىمغا نەپرىتى بار يالغۇز مۇشۇ زېمىنلا بولسا كېرەك. بەلكى بۇ زېمىن خاتالاشقاندۇر، بەلكى ئۇ تو-لىمۇ قىساسخور، ھېسسىياتقا بېرىلگۈچى، شەخسىيەتچى، ئىچى تار ئادەمدۇر؛ ياكى ھامىلىتتەك①، ئۇ قىساس ئۇچۇن ياشاشقا ئۆزىنى بېغىشلىغان شەخسىي قەھرىمان، مودىدىن قالغان ئەنئەنىۋى ئىدىيىنىڭ ھمايىچىسىدۇر. شۇنداق بولسا ئۇ ئەلۋەتتە ھاجىم-غا قاراتقان نەپرەت تېخىنى يوشۇرۇشى، ئۇنىڭ ئورنىغا خۇشا-مەت، ھۆرمەت ۋە مېھرىبانلىق كۆلكىسى بىلەن چىرايىنى بې-زىشى، قەلبىگە تەسەللى بېرىشى لازىم - دە!

لېكىن، زېمىن بۇنداق قىلالمايدۇ، ئۇ ئۆز نەپرىتىنىمۇ يوشۇرالمايدۇ، ئۆزىگە تەسەللى ۋە نەسىھەتمۇ ئىزدىمەيدۇ. ئۇ

① ھامىلىت - ئەنگلىيىلىك مەشھۇر دراماتۇرگ شېكسپىرنىڭ شۇ ناملىق دراممىسىدىكى باش قەھرىمان، قىساسخورنىڭ ئوبرازى.

قانداق ئويلىغان بولسا شۇنداق قىلىدۇ، قىلغان ئىشىغا پۇشايمان قىلمايدۇ. قىرىق نەچچە ياشقا كىرگەن ئەقىل ئىگىسىگە خاس جۇرئەت، ئاددىي سۆپەت بىلەن ئوتتۇرىغا چىقىپ «چوك ئاتىسى» بىلەن يۈزمۇ يۈز سۆزلىشىدۇ.

ئۇ ھايياجان، ھودۇقۇش ۋە ئىرادە بىلەن بىر قارارغا كېلىپ ئىشخانىسىغا ماڭغاندا تالادا دەرەخلەر سىلكىنىپ ھاۋادا توپا ـ چاك پەيدا بولۇپ، يامغۇرنىڭ شەپىسى كەلمەكتە ئىدى.

ئۇ چىرايلىق ياسىنىپ، ساقال ـ بۇرۇتىنى پاكىز قىرىپ ھاجەمنىڭ دەرۋازىسى ئالدىغا كەلگەندە قاراڭغۇ چۈشكەن، يامغۇر باھار قوينىغا تۇنجى يا پراقلىرىنى ھەدىيە قىلغان دەرەخلەرنى يۇيۇپ شارقىراپ ياغماقتا ئىدى.

زېمىن ئىشىكىنى قاقتى، ئىشىكنى بىر چىرايلىق جۇۋان ئاچتى. ئىشىك بېشىدىكى چىراغ يانغاندا جۇۋان مېھمانغا قارىدى: ئۇ گويا توك سوقۇۋەتكەندەك كەينىگە داجىدى. جۇۋان لەۋلىرىنى مىدىرلاتتى، سۆزلىيەلمىدى؛ كۆزلىرىنى چەكچەيتىپ يەنە ئاستا يۇمدى. ئۇ بىر قولى بىلەن ئىشىكنى تايىنىپ بىردىنلا بوشىشىپ كەتتى ۋە: «زېمىن...» دەپ ئېڭىرىدى.

يىگىت بولسا گويا ھېچ ئىش كۆرمىگەندەك، ھېچ نەرسە ئاڭلىمىغاندەك ئۇنلۇك:

ـ كەچتە ئاۋارە قىلدىم، رەھمەت، سىڭلىم! ـ دېدى.

«گۈلناز» دېيىشنىڭ ئورنىغا «سىڭلىم» دېگەن سۆزنى ئىشلىتىپ ئۇ ئۆزىنى بۇ قىزغا يات قىلىپ كۆرسەتكەن بولسىمۇ، قىز ئۇنىڭ ئاۋازىدىن، چىرايىنىڭ تاتىرىشىدىن، كۆزلىرىدىكى ئۇچقۇندىن ئۇنىڭ قەلبىنى كۆردى: يىگىرمە ئىككى يىلنىڭ ئالدىدىكى يالقۇنلۇق يۈرەك ھېلىھەم يانماقتا؛ لېكىن ئۇ داغلانغان، ياشلىق چېغىدىكى ئاشۇ ئىككىلا كىشىگە تەئەللۇق بولغان قايناق ھېسسىيات ھېلىھەم قوزغالغان. لېكىن ئۇ

نەپرەت خالتىسىدا. گۈلنازغا ئېگىل مولغان، مۇھەببەت گۈلى خانلىرىدا پۇچىلانغان سەممىي بىر ۋۇجۇد قىزنىڭ ئالىدىدا يەنە شۇ بۇرۇنقىدەك پاكىز، تەمكىن، تۇرماقتا. لېكىن ئۇ ئەمدى گۈلنارغا يات. ئۇ ئەمدى ھەرگىزمۇ گۈلنازنىڭ سۈمبۈل چاچلىرىنى ئويناميدۇ، يېگىتنىڭ قاپقارا، قويۇق بۇرۇت ئاستىدىكى ھىم يۈمۈلغان لەۋلىرى قىز لېۋىدىن ھېچ نەرسە تەمە قىلمايدۇ، ئۇنىڭ يۈرىكىنىڭ جۇشقۇن ئۇرۇشىنى گۈلنار ئەمدى كۆكرىكىگە گە قۇلىقىنى يېقىپ تىڭشىيالمايدۇ. قىز ئەمدى ئۆزىنىڭ ئىپپەتلىك بەدىنى بىلەن بەختلىك قىلالىغان، ئۆزى ئۈچۈن ھەممىدىن كېچەلەيدىغان، ئۆزىنى قۇربان بېرىشكە بېغىشلىغان يېگىتتىن ھېچ نەرسە تەلەپ قىلالمايدۇ. ئۇلار ئەمدى پۈتۈنلەي بىر - بىرىگە يات، بىر - بىرىنى چۈشەنمەيدىغان، بىر - بىرىنى چۈشىنىشنىمۇ خالىمايدىغان ئىككى ئادەم. لېكىن بۇ چۈشەنچە ئۇلارنىڭ كۆڑۈنۈشىگىلا مەنسۇپ، ئۇلارنىڭ قەلبى بىر كۆڑۈشۈش بىلەنلا بىر - بىرىنى چۈشىنىشتى: يېگىت پەقەت شۇنىڭ ئۈچۈنلا قىرىق نەچچە ياشقىچە ئۆيلەنمىدى. قىزمۇ ھازىرغىچە ئەنە شۇنىڭ ئۈچۈنلا ھەسرەتلىك ۋە بەختسىز...

— ئەسسالامۇ ئەلەيكۈم، زېمىن شىاڭجاڭ، مۇبارەك قەدىمىگىزگە مەرھابا!

غۇلىچىنى كەڭ ئېچىپ، پۈتۈن بەدىنىدىن خۇشاللىق ياغدۇرۇپ ئۇلارنىڭ يېنىدا ئابلا يانتاق پەيدا بولۇش بىلەن ئۇلارنىڭ ئارىسىدىكى تەبىئىي ھېسسىيات دەرھال سۈنئىي رەسمىيەت بىلەن ئورۇن ئالماشتۇردى:

— ئەسسالام، شائىر دوستۇم، سىزنى يەنە بىر قېتىم كۆرگىنىمگە خۇشالمەن!

— كۆردىڭىزمۇ، ئابلا، زېمىن ئاكام بىلەن تېخى ئەمدى كۆرۈشۈۋاتىمەن، يېگىرمە ئىككى يىلدىن كېيىن دەڭا!...

— شۇنداق، شۇنداق، ئەمما، گۈلناز، شۇنچە ئۇزۇن

ۋاقىت كۆرۈشمىگەن ئاكىڭىز بىلەن يەنىلا شماي، يە قۇچاقلاش ماي مۇشۇنداق ئاددىيلا كۆرۈشەمسىز؟ ھېلىھەم بولسىمۇ قۇچاقلا، بوينىغا ئېسىلىڭ!

ئۇ گۈلنازنى بىر قولىدا، زېمىننى بىر قولىدا قۇچاقلاپ بىر - بىرىگە قۇچاقلاتتى. گۈلناز بېشىنى ئىختىيارسىز زېمىننىڭ كۆكرىكىگە قويدى، زېمىن تامدەك تاتىرىپ ئۆزىنى قاچۇردى ۋە قىزنىڭ ئۆزىگە تونۇش پۇرىقىدىن مەست بولۇپ ئىختىيارسىز ئۇنىڭ يالاڭباش بېشىنى ئاستا سىيلاپ قويدى. ئابلا يانتاق ئۇلارنى چىڭ قۇچاقلاپ قاقاقلاپ كۈلۈپ شېئىر ئوقۇدى:

پۇرەكتىن - پۇرەككە يول بارمىش پىنھان،
سۆزلىشەر شاۋقۇنسىز شۇڭلاشقا ئىنسان.
ۋارقىراپ سۆزلەيمىز يالغاننى دائىم،
ھەقىقەت دىللاردا ياتار جىم ھامان.

— ئوھو! — ھاجىم پىشايۋاندا تۇرۇپ مەنىلىك يۆتەلدى. ئۇنىڭ ئالدىدىكى باشقىلارغا كۆڭۈلۈك تۇيۇلغان مەنزىرىدىن نەپرەتلەنگەنلىكى ھەممىگە چۈشىنىشلىك.

— ئەسسالامۇ ئەلەيكۇم، ھاجىم ئاتا!

— ۋەئەلەيكۇم ئەسسالام، ئەسسالامۇ ئەلەيكۇم ۋابەرىكەتە! مەرھابا ئوغلۇم، ماشائاللا، دىدار غەنىيمەت دېگەن مانا مۇشۇ، كەل، جېنىم بالام!

ھاجىم پىشايۋان پەلەمپىيىدىن ئالدىراپ چۈشمەكتە، نىساخان ھاجىم ئاتا ئۇنىڭ قولتۇقىدىن يۆلىمەكتە ئىدى. زېمىن ھاجىمنىڭ ئاياغلىرى ئىككىنچى پەلەمپەيگە چۈشكىچە ئۇنىڭ ئالدىغا يېتىپ باردى ۋە ھاجىمنىڭ يۈمشاق، سىلىق قولىلىرىنى چىڭ قىسىپ كۆرۈشتى. ھاجىم ئۇنى يېرىم قۇچاقلاپ

پەشانىسىگە سۆيۈپ قويدى. ئۇلار بىر - بىرىنى يۆلەشكىنىچە ھاجىمنىڭ يوپيورۇق، گىلەم، يېكەندازلار بىلەن بېزەلىگەن قىزغۇچ نۇر بىلەن تولغان ئۆيىگە كىرىشتى.

ئۆيدە مېھمانلار بار ئىكەن، زېمىن يېكەندازلار ئالدىدا ئېگىشىپ مېڭىپ يۇرۇپ ھۇرمەتلىك مېھمانلار بىلەن بىرمۇ بىر قول ئېلىشىپ كۆرۈشتى. ئۇلار ھاجىمنىڭ كۈيئوغۇل، ئوغۇللىرى: ناھىيىلىك پارتكومنىڭ مۇئاۋىن شۇجىسى تۇردى كېرىم — بۇ ئاق يۈزلۈك، كۆزلىرى يوغان، بادام دوپپا بىلەن يۇرىدىغان ئادەمنى. زېمىن ھەممىدىن ياخشى بىلىدۇ، ئۇ ئاز سۆزلەيدۇ، قارىماققا تولىمۇ ئېھتىياتچان ئادەم، ھەرقانداق ھۇججەتكە: «مۇناسىۋەتلىك بەلگىلىمىلەر بويىچە بىر ياقلىق قىلىنسۇن» دەپ ئىمزا قويۇشقا تولىمۇ ئامراق ۋە شۇ قىلىقى بىلەن نامى چىققان، ھېچقاچان تەنقىدكە ئۇچرىمىغان، مۇئامىلىسى يۇمشاق ئادەم. مانا بۇ ھاجىمنىڭ چوڭ كۈيئوغلى، ئۇ ئەللىك يەتتە ياشقا كىرگەن بولسىمۇ يېشىنى ئەللىك ئىككى دەپ مەلۇم قىلىپ يۇرۇپتۇ. مەيلى نېمىلا بولمىسۇن يېقىندا ئارقا سەپكە چېكىنمەكچى. ئۇنىڭ يېنىدىكى سېمىز، تەرلەپلا تۇرىدىغان، تەستە كۈلىدىغان ئادەم بولسا دائىمىي كومىتېتنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى قاسىم قۇربان. بۇ ئادەم ئۆز ۋاقتىدا زېمىن ئوتتۇرا مەكتەپ مۇئەللىمى بولۇپ ئىشلەۋاتقاندا، ناھىيىلىك مائارىپ ئىدارىسىنىڭ بۆلۈم باشلىقى ئىدى. ئۇنى باشقىلار «خاكوجاڭ» دەپىشەتتى. بۇ ئادەم تولىمۇ تەلەپچان، پرىنسىپال، «قىلنى قىرىق يارىمەن» دەيدىغان كادىر بولغاچقا، ئۆمرىنىڭ تولىسى گۇڭشې، دادۇيلەردە نۇقتىدا ئىشلەش بىلەن ئۆتكەن، پەقەتلا بىرىنچى قول بولۇپ باقمىغان، مۇئاۋىن ئىدارە باشلىقى، مۇئاۋىن مۇدىر، مۇئاۋىن بۆلۈم باشلىقى، مۇئاۋىن ھاكىم دېگەن ناملاردىن بىزار بولۇپ ئاخىرىدا ھازىرقى بىرىنچى مۇئاۋىن مۇدىر دېگەن نامغا زازى بولغان، سەمىمىي، ئىشچان ئادەم.

ئۇ ئىساھان ھاجىنم ئانىسىنىڭ ئىنىسى بولغىنى بىلەن ئۆزىنى ھاجىمنىڭ بېقىۋالغان بالىسى دەيدۇ، ھەممىدىن تولا گەپ قىلىدىغان ئوبۇلغازى بولسا زېمىن بىلەن تەڭ دېمەتلىك، ئۇلار ئوتتۇرا مەكتەپتە بىللە ئىشلىگەن. ئۇ چاغدا ئۇنىڭ ئىسمى لەقەمى بىلەن قوشۇنۇپ «ئوبۇل غالتەك» دېيىلەتتى. بۇ ئادەم ئوچىنچى كۇيئوغۇل بولغىنى بىلەن ئۆزىنى مۇشۇ ئۆيىنىڭ مۇھىم ئادىمى ھېسابلايدۇ. ئۇ ھاجىمنىڭ ئاتاقلىق ناتىق — چوڭ ئوغلى قۇببەس ئەپەندىم، ئاتاقلىق پۇندار — ئىككىنچى ئوغلى، قولىدىكى ئالتۇن ئوزۇك، ئاغزىدىكى ئالتۇن چىشلىرى بىلەن يالت - يۇلت قىلىپ قول قوشتۇرۇپ ئۆره تۇرغان كىچىك ئوغلى قۇددۇس ھاجىم، ناھىيىدە داڭقى بار «دىپلومات» ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى مېھمانخانىسىنىڭ مال سېتىۋالغۇچىسى ئىدارە باشلىقلىقىغا ئۆسۈپ يەنە تۆۋەنلەپ كەتكەن ئۇ ھاجىمنىڭ ئەڭ ياخشى كۆرىدىغان ئىككىنچى ئوغلى نەمرۇدلار بىلەن بىر قاتاردا تۇرالايدۇ. ئوبۇلغازى بۇنداق سورۇنلاردا بىرلا ئاۋلا يانتاقتىن ئەيمىنىدۇ. سەۋەبى يانتاق سۆزگە ئوبۇلغازىدىن ئۇستا، ئۇ ئوبۇلغازى ئاڭلاپ باقمىغان كىتابلاردىن نەقىل كەلتۈرەلەيدۇ. كىتابلاردىكى ئادەملەرنىڭ ئىسىملىرىنى باشقىلارغا لەقەم قىلىپ قويالايدۇ: گىراسىم، چىچىكوپ، بىلىكوپ، دونكىخوت، ئاكيۇ، شۇكار ① ... دېگەنلىرى كىمىكىنتاك، يانتاق دائىم تىلغا ئالىدىغان بۇ ئادەملەرنى ئوبۇلغازى تېخىچە بىلەلمىدى.

زېمىن ھەممە مېھمان بىلەن كۆرۈشۈپ بولۇۋىدى، ئوبۇلغازى ئۇنىڭغا ئۆزىدىن يۇقىرى ئورۇننى تەكلىپ قىلىپ چىنك تۇرۇۋالدى:

— ماقۇل دېسىلە دەيمەن، زىشۇجى! — دېدى ئۇ قاچان-

① تۇرگېنېۋ، گوگول، چېخوپ، سېرۋانتىس، لۇشون، گورکىيلارنىڭ ئەسەرلىرىدىكى قەھرىمانلار.

ذنن باشلاپ«سىز» لىگىننىڭ ئۆزىمۇ بىلمەستىن، — ھۆرمەتكىمۇ، ياشقىمۇ سىلى چوڭ.

— شۇنداق، — دېدى زېمىن كۈلۈپ قويۇپ، — سىلى چاغلىق ئادەم، چوڭ - كىچىك بولماقلىرى بەك ئاسان، غىرلا قىلىپ...

— ھا - ھا - ھا!...، — قاتتىق كۈلكىدىن كېيىن ھاجىم دۇئاغا قول كۆتۈردى.

— بىرلا ئىبراھىم ئەزىز ئوغلىمىز كەم بولۇپ قالدى، — دېدى ھاجىم دۇئادىن كېيىن خۇشاللىق بىلەن كۈلۈپ تۇرۇپ، — ئېنى داستىخانغا، — دېدى ئۇ مېڭە - چېڭە — جەنۇبىي شىنجاڭ مېۋىلىرىنىڭ ئەڭ خىللىرى بىلەن تولغان داستىخانىنى كۆرسەتتىپ، — ئىبراھىم جۇرېن بېيجىڭغا — ئالىي پارتىيە مەكتىپىگە ئوچ ئايلىق ئوقۇشقا ماڭدى. قايتىپ كېلىپ ۋالىي بولارئىمىش، شۇنداقمۇ، تۇ شۇجى؟

— شۇنداق، شۇنداق. ھاجىم ئاتا!

— سالامۇ ئاڭلىغانلا، خا جۇرېن؟

— ئاڭلىدىم، ئاڭلىدىم، دادا.

— ئەڭ بۇرۇن مەن ئاڭلىدىم، ھاجىم ئاتا، — دېدى ئوبۇل غازى ئانارنى شوراۋېتىپ، — تۇ شۇجىغا مەن يەتكۈزدۇم.

— مۇنداق دېسىلە، — دېدى ئابلا يانتاق پەگاھتىن بېشىنى كۆتۈرۈپ، — قۇلاقلىرىدىمۇ غالتەك بار دېسىلە...

— قويسىلا سىلىنىزە ... ، — ئوبۇلغازى ئابلا يانتاقنى ئالىيىپ قارىدى، — چاقچاقنىڭمۇ يولى بولىدۇ.

— چاقچاق دېگەننىڭ غالتىسكى يوق دەيمەن، ئۇ جۇيجاڭ، — دېدى ئابلا يانتاق ھۇزۇرلىنىپ كۈلۈپ، — نېمىگە تە بولىلا، ھازىر دېگەن ئۇچۇر، خەۋەر دەۋرىيا!

زېمىن كۈلۈۋېدى، ئۇنىڭ ھۆرمىتى ئۈچۈن باشقىلارمۇ كۈلۈشتى. بۇ سۆرۈننىڭ ئەزىز مېھمىنى زېمىن ئىكەنلىكى

مۇشۇنىڭدىلا ئابلا يانتاق بىلەن ئوبۇلغازىغاچۈشىنىشلىك بولدى. دېمەك، ھەممە گەپ زېمىننى مەدھىيىلەشكە، ھاجىمنى ماختاشقا مەركەزلىشىشى كېرەك.

ھېۋە - چېۋە بىلەن چاي، ئاندىن قىرقىلمىغان ئوغلاق گۆشىدىن ھەر كىشىگە بىر كىشىلىكتىن «ئۈچا» تارتىش، ئاندىن كېيىن تىرناقتەك تۆگۈلگەن جۇۋاۋا، ئاخىرىدا ئۈگرە... تەرلەپ - پىشىپ، «بېقىنىڭ - ئېلىنىڭ» بىلەن غىزالىنىش، غىزالىنىشقا بولىدىغان تىرىشىن سۆھبەت، شېرىن غەيۋەت، تەمىلىك خۇشامەت بىلەن سۈنئىي ئىلتىپاتلار بۇ خىل سوروۇنلارنىڭ مەزمۇنى ھېسابلىنىدۇ. ئادەتتە سوروۇنلاردا پەقەت ئەقىلسىز ساھىبخانلار ئۆز مەقسىتىنى ئوچۇق - ئاشكارا ئېيتالايدۇ. لېكىن ئىش كۆرگەن ساھىبخانلار بىلەن مېھمانلار ئومۇمىي كەيپىيات بىلەن مەقسەتلىرىنى ئۇقتۇرۇشىدۇ، بىر - بىرىنى چۈشىنىدۇ. ھاجىمغا بولغان ھۆرمەت. خۇشامەت ۋە غەمخورلۇق بىلەنلا ھاجىمنىڭ زېمىن توغرىسىدىكى قىسقا - قىسىق سۆزلىرىنىڭ ماسلىشىشى بىلەن سوروۇن ئەھلى بۇگۈنكى ئولتۇرۇشنىڭ مەقسىتى زېمىننى يۇمشىتىش، يەنى ھېلىقى ئەرز توغرىسىدىكى كۆز قارىشىنى ئۆزگەرتىش ئىكەنلىكىنى چۈشىنىشتى. زېمىنمۇ بۇ ناھىيىنىڭ چوڭ - چوڭ ئىشلىرىنى قارار قىلالايدىغان ئادەملەرنىڭ جەم بولۇپ قىلىشىۋاتقان گەپلىرىدىن ئۆزىنىڭ نېمىنى قىلىشى زۆرۈرلۈكىنى چۈشەندى. ئۇنىڭ قاتتىق - يۇمشاقلىقى بۇ چوڭ ئائىلىنىڭ ئىناق ياكى ئىختىلابلىق بولۇشىغا مۇناسىۋەتلىك. ئۆتكەن ئىشلارنى تامامەن ئۇنتۇپ قېرىلارنىڭ خۇش قىلىش ئۈچۈن ئۇلارنىڭ دېگىنىچە قىلىش كېرەكمۇ ياكى قەلبىدىكى غەرەپ - نەپرىتىنى ئاشكارىلاپ نۇرغۇن ئادەم ئىمزا قويغان ئەرزنى كېرەكسىز نەغەرگە ئايلاندۇرۇشى لازىممۇ؟ ئۇ جىسم ئولتۇرغىنى بىلەن ئىچىدە ئۆزى بىلەن ئۆزى مۇنازىرىلەشمەكتە ئىدى. ياخشى چاق بولۇشمۇ ياخشى سۆپەت، بۇ سۆپەت بىلەن ئۇ پايدىغا،

ئابرويغا ۆه همايىمگه ئىگه بولالايدۇ. لېكىن ئۇ ھېلىغىچه بۇ خدل سۇنئىدي سۇپەتنى ئۆزىگه يۇقتۇرماي كەلگەن. راستىنى ئېيتقاندا، چوڭ ئاتىسىنىڭ غەرىزىمۇ چۇشىنىشلىك، ئۇ ئۆز نەسىبىنىڭ مەرتىۋىسىنى ئاشۇرىمەن دەيدۇ، ئىنسانغا ياخشىلىق قىلىمەن دەيدۇ. شۇ يول بىلەن ئۇ دۇنيادا يۈزىنى ئوچۇق قىلىپ ئەجدادلىرى بىلەن دىدارلىشىمەن دەيدۇ. بۇۋايىنىڭ ئۆزىنى «قارا يۇز» ھېسابلاپ يۈرگىنىنى زېمىن چۇشەنگەن، مانا ئەمدى، ئۇ ئۆزىنى ئاقلىماقچى. لېكىن زېمىن بۇ خىل ئىلتىپاتنى قوبۇل قىلمايدۇ. ئۇنىڭ قەلبىدىكى مۇز بۇنىڭلىق بىلەن ھەرگىز ئېرىمەيدۇ. «ھەممە دەۋرنىڭ ئادىمى» بولغۇ-چىلارغا بولغان نەپرىتىنى ئۇ زادىلا يوشۇرالمايدۇ.

ھاجىمچۇ؟ ھاجىمۇ مۇنۇ ئالدىدا ئولتۇرغان كەم سۆز، خىيالـ چان جىيەنىگه ھېلىھەم شۇنچه ئۆچ، شۇ ئىنسانىڭ بالىسى بولۇ-ۋالغان «ھارامزىلىق» بولمىغىنىدا، ھاجىم ئاتا - بوۋىسىنىڭ ماكانى بولغان قەدىمىي جايىنى ئوڭايلا ئېلىۋالغان بولماسمىدى (ئەلۋەتته ئىبراھىم ھاجىم كۆپ قىسمىنى، ئىسمائىل ھاجىم ئاز قىسمىنى ئالاتتى). ئۇ ئۆزى چوڭ بولغان ئۆيلىرىدە ئاخىرقى ئۆمرىنى ئۆتكۈزسە، ئەجدادلىرىنىڭ چىرىغىنى يانداۋۇپ ئۆز ئۆيىدە باقىي ئالەمگە ئۇزىسا ئۇنىڭ قەلبىدە ئارمان قالمايتتى - دە!

ئون ئىككى ئېغىز ئۆي، قىرىق بەش مىڭ يۈەن نەق پۇل قانچىلىق بايلىق ئىدى. ئۆز ۋاقتىدا ھاجىملاردىن ئېلىۋالغان بايلىقنىڭ ئوندىن بىرىگىمۇ تەڭ ئەمەس. قىرىق نەچچه ئېغىز ئۆي، ئىككى جايدىكى كۈزلەك (جەمئىي ئون ئېغىز ئۆي)، ئالتە باغ... ماقۇل سەكسەن خو يەر، بەش مىڭ تۈياق قوي، ئالته يۈز يىگىرمە كالا، يۈز ئون ئات، ئوتتۇز تۆگه، ئەللىك ئېشەك، توققۇز ھارۋا، سوقا - ساپان، جۇۋاز، تۆگمەن، كۆلەرچۇ تېخى؟ ئۆي - جابدۇق، ئەسۋاب - قورالالارنىڭ سانى يوق.

توققۇز دۇكان، ساڭدا ئاشلىق، بېسىلىپ كەتكەن يۇك - تېرە... ئون ئىككى ئېغىز ئۆي بىلەن قىردىق بەش مىڭ يۈەن پۇل قولدىن كەتكەن ئومۇمىي بايلىقنىڭ يۈزدىن بىرىگىمۇ تەڭ كەلمەيدۇ. ھاجىمنىڭ قولىدا قالغان ئاز - تولا ئالتۇن بىلەن تۆرەم ھاجىمنىڭ دوقمۇشىغا سېلىپ بەرگەن مۇنۇ كىچىك كىنە جايى ھاجىمنىڭ يۈرىكىدىكى جاراھەتنى ساقايتالايتتىمۇ؟ شۇنچە دۇنيانى ئۇنىڭ ئاتىسى ھالال كۈچ بىلەن تاپقان: مالايلارغا يېتەرلىك ھەق بەرگەن، بىرمۇ ئادەمنى توختام - كېلىشىمسىز ئىشلەتمىگەن. مەسچىت جامائىتى ئالدىدا ئىشلىگۈچىمۇ - ھاجىمنىڭ ئاتىسىمۇ توختامغا ئۆز رازىلىقى بىلەن قول قويغان ياكى بارماق باسقان. مالايلاردىن ھاجىملاردىن نارازى بولغان، دىلى ئازار يېگەن ئادەم كۆرۈلگەن ئەمەس. ھاجىملارنىڭ ئۆشرە - زاكاتلىرى بىلەن كۆكلىگەن ئادەملەر ھازىرمۇ ھەقداغۇ؟

ئۆز ۋاقتىدا بۇ گەپلەرنى قىلمىشقا تىل بارمايتتى، ئەنزە ئاغدۇردى، تەتۈر ھېساب ئالدى دېيىشەتتى. لېكىن ھازىر ھەممە راست گەپ دېيىلىۋاتىدۇ، ھەر - ھەر چوڭ ئىشلارنىڭ راستى ئېيتىلىۋاتىدۇ، نېمىشقا ھاجىمنىڭ ئىنىسى مۇنۇ زېمىننىڭ دادىسى ئىسمائىل ھاجىنىڭ ناھەق قالپاق كىيىپ مال - مۈلكى مۇسادىرە قىلىنغانلىقىنى تىلغا ئېلىشقا بولمايدىكەن. ئىسمائىل ھاجىنىڭ دېھقانچىلىق ياكى چارۋىچىلىق، سودا تىجارىتى بىلەن كارى يوق بىر زىيالىي ئىكەنلىكىگە ئون نەچچە يۈرت چوڭى گۇۋاھلىقتىن ئۆتۈپ ئىسپات بەردىغۇ. ئۇنىڭ ئۇستىگە يەر ئىسلاھاتى ۋاقتىدا يېزا خىزمەت ئەتىرىتىگە مەسئۇل بولغان غوپۇرۇپمۇ ئىسمائىل ھاجىغا خاتا قالپاق كىيدۈرگەنلىكىگە ئىسپات بەردىغۇ. ھاجىم ئىسمائىلنى ئاقلاش ئۈچۈن ئاز يول ماڭدىمۇ؟ ئۇنىڭ يۈز - ئابرويى ئۈچۈن ناھىيە - ۋىلايەتنىڭ نۇرغۇن مەسئۇللىرى بۇ ئىشقا كۆڭۈل

بۆلدی، بۇ ئىشنى قوللىدى. بۇگۈن قىرىق بەش مىڭ يۇەننى بېرىدىغان ئورۇننىڭ مەسئۇلى بولغان مۇنۇ زېمىنلا بۇ بۇ ئىشنىڭ كۈشەندىسى بولۇپ ئوتتۇرىغا چىقماقتا. ئۇنىڭ مۇددىئاسى زادى نېمىكەنتاك؟...

مېھمانلار ئۇزىغاندىن كېيىن ھاجىم زېمىنىڭ يېنىدىن تارتىپ:

— سەن نەگە بارىسەن، بۇمۇ سېنىڭ ئۆيۈڭ، قونۇپ قال، بالام، مەن تېخى سەن بىلەن جىق مۇڭدىشىمەن،— دېدى. باشقىلارمۇ سالا قىلىشىپ بەردى. زېمىن قونۇپ قېلىشقا رازى بولدى.

— بالام، — دېدى ھاجىم ئاپئاق ئىچ كىيىم بىلەن يۇمشاق كۆرپە ئۈستىگە يېنىچە يېتىپ، — ئېيتقىنا زادى، داداڭنىڭ ئەرزىسىنىڭ قايسى يېرى، قايسى سىياسەتكە تاقىشىدىكەن؟ دۇرۇس، سەنمۇ ئۆزۈڭنى ئويلايسەن، باشقىلارنىڭ ئۆز كۆمىچىگە چوغ تارتتى دېيىشىدىن ئەنسىرەيسەن. لېكىن، بالام، دۇنيادا نەپسى يوق ئىنسان بولمىغان. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامۇ سەئىب ئىبنى ئەبۇسائىپ بىلەن شېرىك تىجارەت قىلغان. داھىيلىرىمىزمۇ ئايلىق ئالغان. يامىنى كىشىنىڭ ھەققى. ئۆز ھەققىنى تەلەپ قىلساڭ بۇنىڭ ھېچبىر گۇناھلىق يېرى يوق. بىزنىڭ ئالماقچى بولغىنىمىز بەرگىنىمىزنىڭ يۇزدىن بىرى. بۇنى ھەممىلا ئادەم چۈشىنىدۇ. داداڭنىڭ ئەرزىسىنىڭ نېمىسى ساڭا ياقمىدى، بالام؟

— دادامنىڭ ئەرزىمۇ؟ — زېمىن خېلى جىملىقتىن كېيىن تەستە بېشىنى كۆتۈرۈپ چوڭ دادىسىدىن سورىدى، — نېمىشقا بىز ئۆزىمىزگىمۇ يالغان سۆزلەيمىز، تاغا، بۇ ئەرز سىلىنىڭ، دادام ئەرز يازمايدۇ.

— ماقۇل، — دېدى ھاجىم بىرىدىنلا ئۆرە بولۇپ، تاما-

ئا.ك تاتىرىپ، — راست گەپ قىلايلى، ئۇنداق بولسا بىلىپ قوي، راست، ئەرزىنى مەن يازدىم. ئەمما داداڭ ئۇچۇن يازدىم. بىلەمسەن، سېنى دەپ ئەقىل - هوشىدىن ئايرىلغان داداڭ ئۆمرىنىڭ ئاخىرىدا بولسىمۇ ياخشى كۈن كۆرسۇن دېدىم شۇ.

— نېمە‌تلىرى چۈشەنمەسلىك، تاغا، — دېدى زېمىن ئەمدى ھەممە گەپنى دېيىش زۆرۈرلۈكىنى چۈشىنىپ، — لېكىن ئەرزگە تەستىق سالدۇرۇش بىر گەپ، بۇنى ئەمەلىيلەشتۈرۈش باشقا بىر گەپ. ئون ئىككى ئېغىز ئۆيىنى، تۆت مو باغنى بوشىتىش ئۈچۈن بىزنىڭ رايونلۇق پارتكوم بىلەن ھۆكۈمەت ئىدارىلىرىگە باشقا يەردىن جاي تېپىش كېرەك. قىرىق بەش مىڭ يۈەن پۇلنى بىر كىچىككىنە رايون مالىيىسىدىن ھەل قىلماق تېخىمۇ تەس. بۇ ئەرز بىر رايونلۇق خەلق ھۆكۈمىتى بىلەن پارتكومنى تولىمۇ قىيىن ئەھۋالغا چۈشۈرۈپ قويىدۇ، مەن دادامنى ئەرزىسىنى ياندۇرۇۋېلىشقا كۆندۈرىمەن. تاغا، ناۋادا دادامغا ياردەم قىلغىلىرى كەلگەن بولسا باشقا ئامال تېپىلارئىدى. مەسىلەن، ئۆزلىرى ساقلىغان ئالتۇندىن، قۇددۇس ھاجىمنىڭ تىجارىتىدىن دادام رازى بولغۇدەك پۇل ئاجراتماق تولىمۇ ئوڭاي.

— مۇنداق دە، بالام! — دېدى ھاجىم چوڭقۇر ئۇھ تارتىپ، — سېنىڭ كۆرسەتكەن باھانىلىرىڭ يالغان، بالام. رايون ئىشخانىسى، مالىيە قىيىنچىلىقى دېگەننىڭ كارى چاغلىق. ئۇنىڭ بولىنى مەن ماڭاتتىم ئەمەسمۇ، ئېيتقىنا، راست سۆزلىگىنە، زادى بۇ ئەرزنىڭ نېمىسى ساڭا ياقمىدى؟

— بولىدۇ ئەمىسە، تاغا، راستىنى ئېيتاي، دادامغا پومپىچىك قالپىقى خاتا كىيدۈرۈلگەن ئەمەس. دادامنى ئاقلاساق ھەممە پومپىچىك، باي دېھقانلارنى ئاقلىساق بولىدۇ. يەر ئىسلاھاتىنى ئىنكار قىلساق بولىدۇ. بۇ جاينى ئۆزلىرى

يەر ئىسلاھاتىدىن بۇرۇن ھۆكۈمەتكە ھەدىيە قىلغانىكەنلا، شۇنداق بولغاندىكى ئۆزلىرىنىڭ شۇ چاغدىكى «ئىلغار زات» ئىكەنلىكلىرىنى ئىنكار قىلساق بولمىدۇ. ئۇنداق بولغاندا سىلىنىڭ ئىگە بولغان ھەممە ئىمتىيازلىرى ئىنكار بولمىدۇ!

— بۇ دېگەنلىرىڭ سېنىڭ مەقسىتىڭمۇ، زېمىن؟ — ھاجىم ئەمدى «ئوغلۇم» نى تاشلىدى، — سەن دېمەكچى، مەن داداڭنى تۇتۇپ بېرىش ھېسابىغا پاناھلانغان، ئىمتىيازغا ئىگە بولغان، شۇنداقمۇ؟

— .....

— بۇگۈن يەنە داداڭنى ساتماقچىمەن، شۇنداقمۇ؟

— .....

— گەپ قىلمايسەنغۇ، زېمىن؟

— شۇنداق، دادام بىچارىگە رەھىم قىلسىلا، بىر قېتىم ساتتىلا، تەكرار ساتمىسىلا...

زېمىننىڭ ئاۋازى تىترىدى. ھاجىم ئەمدى گەپ يورغىلىتىشنىڭ ئورنى قالمىغانلىقىنى ھېس قىلدى. ئۇ بېشىنى چاڭگالىلاپ يىغلاشقا باشلىدى:

— راست، بالام، ئىلاجسىز لىقتىن قېرىنداشلىرىمنى ساتقانمەن، — دېدى ئۆپكىسىدىن يىغلاپ تۇرۇپ، — ساتمىسام ئۆزۈمنى ساقلىيالمايتتىم. راست گەپنى قىلسام، ئۆينىڭ ئاساسلىق ھوقۇقدارى مەن ئىدىم. ئىقتىساد، باشقۇرۇش ھوقۇقى مەندە ئىدى. ئېتىلىپ كەتكەن ئىككى ئاكام مالايلار بىلەن بىللە ئىشلەشنىلا بىلەتتى. دادام ھايات چېغىدىلا مېنى بۇ چوڭ ئۆينىڭ ھۆكۈمرانى قىلىپ قويغان. لېكىن مەن ساقلانمىسام بولمايتتى. ئۆزۈمنى ساقلىمىسام بىزنىڭ نەسەبنى ساقلىغىلى بولمايتتى. بۇنىڭ ئۈچۈن ئەقىل ئىشلىتىشكە توغرا كەلدى: پۈتۈن بايلىقنى پارتىيە كېلىش بىلەنلا ئۆز قولۇم بىلەن ھۆكۈمەتكە سۇندۇم، ئۆزۈم ئاقىدىغان سۆزلەرنى

ئۆگەندىم، ئاتام، ئاكىلىرىمنى قارىلاپ شىكايەت قىلىدىم، قانداق قىلىمەن، بالام، شۇنداق قىلمىسام بىزنىڭ ئائىلە، بىزنىڭ نەسەب قۇرۇپ تۆگەيتتى. لېكىن، مەن بىر كۈنمۇ تۆۋۈنسىز يۈرمىدىم. كېچىلىرى يىغلىدىم. ئوغرىلىقچە ئاتامنىڭ قەبرىسىنى قۇچاقلاپ ياش تۆكتۈم. بىز تۇغۇلغان، كىندىك قېنىمىز تۆكۈلگەن ئۆيىمىز، ئويناپ چوڭ بولغان باغلار چۈشۈمگە كىرمىگەن بىرمۇ كېچە يوق. بىلەمسەن، ئۆيىمىزگە ئوغرىلىقچە كىرىپ دۇئا قىلىپ، قۇرئان-تىلاۋەت قىلىپ چىققان چاغلىرىم كۆپ بولدى. ئوتتىنىڭ ئىچىدە كۆيگەندىن تېشىدا كۆيىمەك تەس ئىكەن. ماڭا خۇددى ئاتام گۆرىدە تۇرغاندەك بىلىنىپ تۇردى. قارىماققا مەن راھەتتە، لېكىن مەن ئازابلانمىغان بىرمۇ كۈن يوق، ياش تۆكمىگەن بىرمۇ كېچە يوق، بالام. ئىچىمدىكى ئوت بىر مىنۇتمۇ ئۆچمىدى. ئارمانلىرىم زادىلا ئۆلمىدى. ئىمكان بولسىلا قېرىندىشلىرىمنىڭ ئۇرۇق - ئەۋلادىغا ياخشىلىق قىلىدىم. لېكىن ئىمكان ئاز بولدى!

ھاجىم جىمىپ قالدى. ئۇنىڭ بۇ ئۇزاق ۋە تەسىرلىك گەپلىرى زېمىنغا قانداق تەسىر قىلغانلىقىنى ھاجىم بىلەلمەيتتى. زېمىن بوۋاينىڭ بۇ گەپلىرىنىڭ يالغان ئىكەنلىكىنى ھەتتا كۆز يېشى بىلەن تىترەڭگۈ ئاۋازىنىڭمۇ يالغان ئىكەنلىكىنى ھېس قىلدى: «مەن راھەتنى ھازىرلا كۆرۈۋاتىمەن، — دەپ ئويلىدى زېمىن، — مەن بۇ نەسەبنىڭ جازاسىنى تارتقۇچىنىڭ پۇشتى. ئەمدى يەنە جازاسىنى تارتىشنى خالىمايمەن!» ئۇ تاغىسىغا قارىدى. ھاجىم كۆز يېشىنى سۈرتۈپ بولۇپ «ئۇھ» تارتتى.

— بالام، — دېدى ھاجىم تىترەڭگۈ ئاۋاز بىلەن ئالدىدىكى قىران يىگىتكە قاراپ قويۇپ، — بىلمىسەن، دادالىڭ بىچارە ئۇ يىللاردا سەن ئۈچۈن يىغلىدى، ئەما ھېچ ئىش

قىلالمىدى، ئۇ نېمىمۇ قىلالايتتى؟ سەن توغرۇلۇق، مەن نۇرغۇن يېرىل ماڭدىم، ساڭا تۆھمەت قىلغان ھېلىقى دادۇيجا ڭنى جازا- لاتتىم، ئۇرۇمچىگە، غۇلجىغا، قۇمۇلغا سېنى ئىزدەتتىپ ئادەم ئەۋەتتىم. سېنى سەرسان قىلغان ئۇ يىللارنى مەنىدىك بىر ئادەم ئۆزگەرتەلەيتتىمۇ؟ سېنىڭ ئامانلىقىڭ ئۈچۈن ھەر ۋاخ نامىزىمدا دۇئا قىلدىم شۇ. ئاخىر جاھان يورۇدى. پارتە يىمىزنىڭ ئون بىرىنچى قۇرۇلتاي ئۇچىنچى ئومۇمىي يىغىنىدىن كېيىن ناھەقچىلىكلەر سۈرۈشتۈرۈلگەندە ناھىيىدە بىرىنچى بولۇپ سېنىڭ ئۈچۈن مەن ئەرز يازدىم، يول ماڭدىم، ئاخىر ئۆزۈڭ بىلىسەن، ھەممە ئىشىڭ جايىدا بولدى.

زېمىنىمىڭ ياخشى كۈنگە ئىگە بولۇشىمۇ تاغىسىنىڭ تۆھپىسى ئىكەن، ئۇنىڭ تارتقان جەبىر - جاپاسىچۇ؟ بۇ جەبىر - جاپانىڭ سەۋەبچىسى كىم ئەمىسە؟ ئۇنىڭ مەڭگۈ قايتىپ كەلمەس بولۇپ يىراقلاشقان ياشلىقى، ئائىلە بەختى، ئازاب بىلەن ئۆتكەن ئۆمرىچۇ؟ بۇنىڭ ھېسابى بولمامدىكەن؟

زېمىنىمىڭ خىيال ئېكرانىدىن ۋۇجۇدىدا كامال تاپالە مىغان ئارزۇ - ئارمانلىرى، ئۆزىنىڭ قاراڭغۇ خاڭلاردا، مەدە- كارچىلىق قىلىپ، كېسەك قۇيۇپ كىشىلەر ئىشىكىدە قارا نوپۇس بولۇپ يۈرگەن چاغلىرى؛ يۈرەك نالىسىنى ناخشا - قوشاق بىلەن بايان قىلىپ ماڭغان تاشلىق - توپىلىق يوللىرى بىرمۇ بىر ئۆتتى. ئۇنىڭ قۇلىقىغا تاغىسىنىڭ نېمىلەرنى دېگەنلىكى كىرمىدى. ئۇ ھەر - ھەر تېمىن شارا- ئىتلاردىمۇ يالغان سۆزلىمىگەن، بىرىنى ئالدىمىغان، بىرە- نىڭ تۆھپىسىنى تارتىۋالمىغان، بىرىگە يامانلىق قىل- مىغان. ھالال ئەمگىكى، پاكىز قەلبى بىلەن ھاياتنىڭ قە- رىق نەچچە يىلىنى ئۆتكۈزگەن، بۇ قېرىق نەچچە يىلنىڭ كېيىنكى يىللىرىدا كۆپىنى كۆرۈپ، كۆپ ئۆگىنىپ، ئادەملەر توغرىسىدا كەڭ ۋە چوڭقۇر بىلىمگە ئىگە

بولغان - پەشقەدەم ئادەم ئىكەنلىكى ھاجىمنىڭ خېلا ئىغا نېمىشقا كەلمىگەنلىكى چۈشىنىشلىك. ھاجىم ئاددىلەرنى ئۆز ئۆلچىمى بىلەن ئۆلچەيدۇ؛ ئۇنىڭچە، ئىنسان راھەت - پاراغەت ئۈچۈن ياشايدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن ھاجىمنىڭ كىشىلەرگە ياخ شىلىق قىلغۇچى «ھالال» ئادەملىكىدىن ھېچكىم گۇمان قىلمايدۇ. ھاجىم نېمىلا دېسە باشقىلار ئۇنىڭغا ئىشىنىدۇ. چۈنكى، ھاجىم پاكلىق، مېھرىبانلىق ۋە توغرىلىقنىڭ ۋەكىلى...

زېمىن ئۆزىنى تۇتۇۋېلىشى، دادىسىنىڭ ھۈرمىتى ئۈچۈن بۇ «ئاتا» نىڭ دىلىغا ئازار بەرمەسلىكى، نېمىلا بولسۇن بۇ ئۆيدىن تىنچ، ماجىراسىز چىقىپ كېتىشى كېرەك. بەلكى بۇنىڭ دىن كېيىن ئۇ تاغىسىنىڭ بۇ ھەشەمەتلىك ھويلىسىغا ئاياغ باسماس، بەلكى تاغىسى بىلەن يەنە بىر قېتىم بۇنداق يۈزمۇ يۈز سۆزلەشمەس...

— ھازىرمۇ، بالام، مېنىڭ غېمىم سېنىڭدە، — دېدى ھاجىم ئەسنەپ تۇرۇپ، — سېنىڭ بېشىڭنى ئوڭشاش، بالا - چاقىلىرىڭنىڭ مەرىكىلىرىگە ئاتا بولۇپ تۇرۇپ بېرىش مېنىڭ ئەڭ چوڭ ئارزۇيۇم، بالام. مەن قېرىدىم، تۆۋەت كۈنلۈ- كۈم قالدى. كۈزۈم يۇمۇلماستا سېنىڭ بەختىڭنى كۆرسەم دەپ ئارمان قىلىمەن!...

— مەن ھازىرمۇ بەختلىك، تاغا!

— ئۇغۇ شۇنداق. لېكىن ئائىلەڭ - ئۆزۈڭگە تېگىل بەختلىك بولۇشى كېرەكىيا، بالام.

— تاغا، بۇ مېنىڭ ئېچكى ئىشىم، — دېدى زېمىن بىئارام بولۇپ، لەۋلىرى تىترەپ، — ھازىر ماڭا تېگىل ھېچنېمە قالمىغان، ھەممىدىن مەھرۇم بولغانمەن، مۇساپىرە قىلىنغانمەن!

بوۋاي زېمىنىنىڭ كۆزلىرىدىكى غەزەپ - نەپرەت ئۇچ قۇنلىرىدىن چۆچۈدى. ئەمدى ئۇنىڭ تېخىمۇ قاتتىق گەپ

قىلىۋېتىشىدىن ئەنسىرىدى. ئۇ زېمىننىڭ كەنجى قىزى گۈلناز بىلەن بولغان مۇناسىۋىتىنى خاتا بىر تەرەپ قىلغانلىقىنى ھېس قىلدى - دە، ئۆزىنىڭ ئۇ چاغدا ئويىنىغان رولىنى خۇددى ئۆزى ئۇنتۇمىغاندەك باشقىلارنىڭمۇ ئۇنتۇمىغانلىقىنى بىلدى. شۇ چاغدا «ئىككى ياشنىڭ بەختىنىڭ قاتىلىسەن!» دەپ تېما قويۇپ ھاجمىنىڭ نامىغا بىر ئىسسىسىز خەتنى كەلگەنىدى. ھاجم ھازىرغىچە بۇ خەتنىڭ ئىگىسىنى تاپالمای يۈرەتتى. مانا ئەمدى زېمىننىڭ كۆزلىرىدىكى نەپرەت بۇ «ئىگە» كىم ئىكەنلىكىدىن خەۋەر بەرمەكتە. ھاجم ئىختىيارسىز يەرگە قارىدى.

— بالام، — دېدى ھاجم ئېغىر جىمجىتلىقتىن كېيىن تىترەڭگۈ ئاۋاز بىلەن، — ئۆتكەن ئىشلارنى كۆڭۈلدىن چىقىرىۋەتكىنىمىز تۈزۈك. كىمنىڭ كۆڭۈلسىز تارىخى يوق دەيسەن؟ كەچۈرمەك، كەچۈرۈلمەك، ياشىماق - ياشاتماق، بۇ بىزنىڭ پەلسەپىمىزنىڭ مېغىزى. ھەر كۈنى خاتا قىلىسەن، شۇڭا ھەر كۈنى كەچۈرۈم سورايسەن، باشقىلارمۇ سەندىن كەچۈرۈم سورايدۇ. كەچۈرۈلۈشنى خالىغان ئادەم ئاۋۋال كەچۈرگۈچى بولۇشى كېرەك. دىنىمىزدا كەچۈرگۈچىنى تولىمۇ پەزىلەتلىك ھېسابلايدۇ. توقسان توققۇز ئادەم ئۆلتۈرگەن بىر قاتىل بىر ئۆلىمانىڭ ئالدىغا كىرىپ:

— مەن تۆۋە قىلماقچى، خۇدا مېنى كەچۈرەمدۇ؟ — دەپ سورايتۇ. ئۆلىما:

— توقسان توققۇز ئادەمنى ئۆلتۈرگەن قاتىلسەن، خۇدا سېنى كەچۈرمەيدۇ، — دەيتۇ.

— ئۇنداق بولسا يۈز ئادەمنىڭ قاتىلى بولاي، — قاتىل شۇنداق دەيتۇ - دە، ئۆلىمانىمۇ ئۆلتۈرۈپتۇ.

قاتىل كېتىپ بارسا بىر دەرۋىش ئۇنىڭغا:

— ئاۋۇ ياقتا بىر ئۆلىما بار. شۇنىڭ ئالدىغا بېرىپ

تۆۋە قىلساڭ، تۆۋەڭ قوبۇل بولىدۇ، — دەپتۇ.
قاتىل شۇ ياققا كېتىپ بېرىپ تۈيۈقسىزدىن يىقىلىپ ئۆلۈپ قاپتۇ. دوزاخ پەرىشتىلىرى ئۇنى دوزاخقا تارتىپتۇ. جەننەت پەرىشتىلىرى كېلىپ:
— ياق، ئۇ جەننەتى، تۆۋە قىلغىلى ماڭغان ئەمەسمىدى، — دەپ ئۇلار بىلەن تالىشىپتۇ.
ئاخىر خۇدادىن ۋەھىي كەپتۇ. ۋەھىيدە:
«مېڭىپ بولغان يولى بىلەن ماڭماقچى بولغان يولىنى ئۆلچەڭلار. ئالدىدىكى يول ئۇزۇن بولسا ئۇ دوزىخى، ئارقىسىدىكى ئۇزۇن بولسا ئۇ جەننىتى» دەپتۇ.
پەرىشتىلەر يولنى ئۆلچىسە، ئارقىدا قالغان يول ئالدىدىكى يولدىن بىر ماڭدام ئۇزۇن چىقىپتۇ. شۇنداق قىلىپ يۈز ئادەمنى ئۆلتۈرگەن قاتىل جەننىتى بوپتۇ، بالام، كەچۈرمەك بىر مەردنىك ئىشى، كەچۈرۈلمەك بىر سەمىمي بەندىنىڭ ئىشى، بەندىدە مەردلىك بىلەن سەمىمىلىك باراۋەر يېتىلگەن بولسا خۇدايىم ئۇ بەندىسىنى ئەزىز لەيدۇ. ئۇنداق ئادەم بەختلىك ياشىيالايدۇ، باشقىلارنىمۇ ياشىتالايدۇ.
ھاجىمنىڭ سۆزى ئاخىرلاشقاندىن كېيىن زەمىن خۇددى بىرى قولىدىن تارتقاندەك ئورنىدىن چاچراپ تۇرۇپ كەتتى:
— تاغا، — دېدى ئۇ تىترەپ تۇرۇپ، — مەندەك بىر ئاسىي پۇشتىكىزنى كەچۈرۈڭ، مېنىڭ بەدىنىمدە مەردلىك بىلەن سەمىمىيلىك ساڭا دېگەندەك يېتىلمىگەن، بۇ ئىككى گۈزەل نەرسىنىڭ بەدىنىمدە ياشاش ھوقۇقىمۇ مۇسادىرە قىلىنغان ئوخشايدۇ!
ئۇ تالاغا قانداق چىقىپ كەتكىنىنى سەزمىدى. «ئاھ بىزنىڭ ئۇلۇغلىرىمىز، — دېدى ئۇ چىشىنى غۇچۇرلىتىپ، يامغۇرلۇق كېچە ئاسمىنىغا قاراپ قويۇپ، — باشقىلاردىن گۈزەل نەرسىلەرنى تەلەپ قىلىسىلەرۇ، ئۆزۈڭلارغا ئۇ نەرسىلەرنى قوندۇرمايسىلەر، باشقىلارنىڭ كەچۈرۈشىنىلا تەلەپ قىلىنسىلەر،

لېكىن سىلەر كەچۈرمەيسىلەر. ھۈرمەتلىك تاغا، ئۆزۈڭ ۋاقتىدا قىزىڭمىزنى، ھېنى نېمىشقا كەچۈرمىگەنسىز. بىز سىزنىڭ ئىنا-ۋېتىڭمىزنى ھېسابقا ئالمىغانلىقىمىز ئۈچۈن قانچىلىك بەدەل تۆلىدۇق؟ ياشلىقىمىز، بەختىمىز، ئەڭ گۈزەل ھېسسىيات - ئارزۇ-لىرىمىز خاراب بولدى. ئورنىنى تولدۇرغىلى بولمايدىغان بۇ زىيانلىرىمىزنى ھېچكىم، ھېچقانداق پول بىلەن تۆلەپ بېرەلمەيدۇ. بۇ زىياننى ئۇنتۇش مەن ئۈچۈن ئوڭايمۇ؟... ماقۇل. ئۇنتۇشقا تىرىشاي، لېكىن ئۇنتۇيالمىسامچۇ؟...»

4

ھاجىم بىر كېچىدىلا خۇددى ئون ياش قېرىپ كەتكەندەك تۇيۇقسىزلا ھاسىغا چۈشۈپ قالدى. ساقاللىرىمۇ بىر كېچىدىلا ئاققا مايىل بولۇپ، يۈزىدىكى قورۇقلىرى كۆپەيىپ كەتكەندەك، قەددىمۇ «ئىلىپ» تىن «ياي» غا ئۆزگىرىپ قالدى. ھاجىمدا بىرلا كېچىدە پەيدا بولغان بۇ جىددىي ئۆزگىرىشنى بىرىنچى بولۇپ نىساخان ھاجىم ئانا بايقىدى:

— نېمە بولدىلا، ھاجىم؟ — دېدى ھاجىم ئانا ئەتىگەنلىكى بامدات نامىزىغا تۇنجى قېتىم مەسچىتكە بارالمىغان ھاجىمنىڭ تەرەت سۇيىنى ئەكىرگەندە ئۇنى ئورنىدىن تۇرۇۋېلىشى ئۈچۈن قولتۇقىدىن يۆلەپ-تېپ، — دېمىسىمۇ ئەجەب كەچ ياتتىلا، ئۇيقۇسىزلىق يامانىيا...

— جاھىل بەتبەخت، — دېدى ھاجىم كىمنىدۇر ئىنچىكە تىللاپ، ئاخىرىدا ئاۋازىنى قويۇپبېرىپ، — خەپ توختا، سېنى!

— ئاشۇ زېمىن دېگەن ئوغرى خاپا قىلغاندۇ ھەقىچان؟

— بەس، نېمانداق تولا گەپ قىلىدىكەنە!

ھاجىم ئائىلە كىشىلىرىدىن سورىغان سوئالىغا جاۋاب بەرگەندىن باشقە گەپ قىلماسلىقنى تەلەپ قىلاتتى. ئائىلىدە-

گەلەرمۇ شۇنىڭغا كۆنگەن. بىرەز - ئىپرىم ئىغىز سۆزلىمەي بىھۇدە قىلىشمايتتى، لېكىن نىساخان ھاجىم ئانا ئۆز «مۇرەببە» سىنى تۇنجى قېتىم «بوۋاي» ھالىتىدە كۆرۈپ ئالىسىنى قائىدىسىنى بۇزغانىدى.

— زېمىنمەش! — دېدى ھاجىم ئۆزىچە غودۇكشىپ، — مېنىڭ ھېلىقى گومۇش ئىنىمنىڭ قويغان ئىسمىغا لەنەت! زېمىن بولسا نېمەت بەرمەسمىدى؟ ئۇ گەدەنكەش مۇرتەت ئىبلىسنىڭ قوۋمىغا كىرگەن ئوخشايدۇ. ھېچكىم، ھېچقاچان مېنىڭ سۆزۈمنى يەردە قويمىغان، مەن ھېچكىمدىن مۇنداق ددل ئازارى يېمىگەن، ھۇ، ئىززەتنى بىلمىگەن گەدەنكەش!

ھاجىمدا تۇيۇقسىز كۆرۈلگەن بۇ ئۆزگىرىش بۇچوڭ ھويلىغا چوڭ پاراكەندىچىلىك، غەم - ئەندىشە ۋە ئوپۇر - توپۇرچىلىق ئەكەلدى. ئايالىلار يىغلاشتى، ئەرلەر تەرەپ - تەرەپكە يۈگۈرۈشتى. كۆيئوغۇللار، چوڭ - كىچىك، يىراق - يېقىن، ئۇرۇق - تۇغقان، قولۇم - قوشنا، مەھەللە - ھامائەت ئەتىگەندىن باشلاپ ھاجىمنى بەس - بەس بىلەن يوقلاشتى، ھاجىم ماموق تەكشىلەرگە يۆلىنىپ چىرايى سولغۇن، روھسى چۈشكۈن، ئاۋازى تىترەكگۇ ھالەتتە يوقلىغۇچىلارغا تەستە قول بېرەتتى، تەستە گەپ قىلاتتى، تەستە رەھمەت ئېيتاتتى. ئۇ ھال سورىغۇچىلارغا قىسقىلا قىلىپ:

— تاۋدم يوق! — دەپلا قويا تتى.

ئۇ پۈتۈن بىر تۈن ئۇخلىمىغان، ھازىرمۇ ئۇيقۇسى قاچقان، تېخىچە ئاغزىغا بۇردا نان سالمىغان بولغاچقا بارغانسېرى ماغدۇرسىزلىنىپ، بارغانسېرى خاپا بولماقتا ئىدى. ئۇ يالغۇز خىيال سۈرۈشنى، يالغۇز پىكىر قىلىشنى تولىمۇ خالايتتى. چۈنكى، ئۇ تېخىچىلا زېمىنىنىڭ ئۆزىنى بۇنچە يامان كۆرۈپ قالغانلىقىنىڭ نەق سەۋەبىنى بىلەلمىگەنىدى. زېمىنىنىڭ ئېھتىياتچانلىقىمۇ، پاكى مەسئۇلىيەت - پاكلىق تۇيغۇسىمۇ، پاكى بوانىسا ھاجىم ئۇنىڭ دېگەن يېرىدىن چىقالمىدىمۇ؟ نېمىلا بولسۇن سەۋەب ئوچۇق بولغان

بولسا هاجىم بۇنچە ئازاب چەكمىگەن، خورلۇق ھېس قىلمىغان بولاتتى. ۋەھالەنكى، زېمىن زەھەردەك گەپلەرنى قىلىپ كېچىدە ئۆيدىن چىقىپ كەتتى. ھەتتا ئۇنىڭ «ئويلىشىپ باقاي»، «قېنى كۆرەيلى» ياكى «مەن بىر ئۇقۇشۇپ باقاي» دېگەندەك تەكەللۇپ سۆزلىرىنى قىلىشقىمۇ تىلى بارمىدى. ھاجىمنىڭ شۇنچە يېقىملىق مۇئامىلىسىگە، تەسىرلىك سۆزلىرىگە بىر ئېغىز رەھمەتمۇ ئېيتماستىن ئورنىدىن سەكرەپ تۇرۇپ: «ھەممە نېمەم مۇساددىرە قىلىنغان» دەپ تەنە گەپ قىلىپ پېشىنى قېقىپ چىقىپلا كەتتى. ھاجىم بۇ خىل قوپاللىقنى ئۆمرىدە تۇنجى رەت كۆرمەكتە، بۇنداق ھاقارەتلىك سۆزنىمۇ تۇنجى قېتىم ئاڭلىماقتا ئىدى. ئۇ زەربىنىڭ تەمىنى تۇنجى قېتىم تېتىدى، روھىي ئازابنىڭ بۇسنى تۇنجى قېتىم پۇرىدى. شۇ-نىڭ بىلەن بۇگۈن ئەتىگەندىلا باشقىلا بىر ئادەمگە ئايلىنىپ قالدى.

ناھىيىلىك پارتكومدا كۇندىلىك خىزمەتلەرگە مەسئۇل بولۇپ ئالدىراش ئىشلەۋاتقان تۇردى كېرەم ئايالىدىن ھاجىم-نىڭ بىتاپ بولۇپ قالغانلىقىنى ئاڭلاپ ھەممە ئىشنى يېغىش-تۇرۇپ «چوڭ ئۆي» گە يېتىپ كەلدى ـ دە، دەرھال ناھىيە-لىك دوختۇرخانىنىڭ ئىچكى كېسەللەر بۆلۈمىنىڭ باشلىقى، ناھىيىنىڭ ئەڭ داڭلىق دوختۇرىغا ئادەم ئەۋەتتى. قاسىم قۇربان بولسا ئايالىنىڭ ئاچچىق بىلەن ئېيتقان:

ـ دادام ئاغرىپ قالغان تۇرسا يەنە نېمە تۆۋەنگە چۈشۈش ئىكەن بۇ؟ ـ دېگەن سۆزىگە پىسەنت قىلماستىن چۈشكىچە بىر رايوننىڭ يېغىنىغا قاتنىشىپ، چۈشتىن كېيىن «ئاتىسى» نى يوقلاپ كەلدى. ئۇ سۇرلۇك، تەمكىن ھالدا:

ـ دەرھال ۋدلايەتلىك دوختۇرخانىغا ئاپىرىش كېرەك. ياشانغانلارنىڭ ئاغرىقىغا ھەرگىز سەل قارىغىلى بولمايدۇ، ـ دېدى ۋە ناھىيىلىك پارتكوم شۇجىسى، دائىمىي كومىتېت مۇدىرى،

ناهيه هاكىمغا هاجىمنىڭ ئاغرىپ قالغانلىقىنى مۇھىم بىر ۋەقە قىلىپ «شەخسەن ئۆزى» يەتكۈزدى...

ئوبۇلغازى هاجىمنىڭ ئوغۇللىرىنى نەمرۇدنىڭ رېستورانىغا يىغىپ ھەر ئىھتىمالغا قارشى ئاخىرەتلىك ئىشلارنى مەسلىھەت قىلىشىمۇ قويدى. ھەتتا قەبرىستانلىققا ئۆزى بېرىپ «تۆرىخان هاجىم گۈمبىزى» يېنىدىن يەر تاللاپ بىناكارلارغا ياسىلىدىغان گۈمبەزنىڭ نۇسخىسىنى سىزىپ چىقىشنى تاپشۇرۇپمۇ ئۈلگۈردى. ھەتتا ئۇ هازا ئاچقان كۈنى نېمىلەرنى دەپ، قانداق يىغلاش لازىملىقىنىمۇ ئويلىشىپ قويدى.

نەمرۇد دەرھال ئىبراھىم ئەلى بىلەن ئاچىسىغا جىددىي تېلېگراممىا بەردى. يالغۇز ئىنىسى ئىسمائىل هاجىم ئاكىسىنى يوقلاپ كەلدى ۋە ئۆيدىن چىقىشتا ئاكىسىدىن:

— ئەمدى هېلىقي ئەرزنى قايتۇرۇۋالارمىز — هە، ئاكا؟ — دەپ سورىدى.

— نېمە ئۈچۈن بۇنداق دەيسەن، ئۇكام؟

— ئەمدى قازارەن!...

— مەندىن كېيىن بىزنىڭ نەسەبنىڭ چىرىغى ئۆچمىدىكەن — هە؟

هاجىمنىڭ كۆزلىرى چەكچىيىپ، ئاغزى ئۇمچەرەپ، چىرايى تاتىرىپ كەتتى. ئاكىسىنىڭ چىرايىنى كۆرۈپ ئىسمائىل هاجىم چۆچۈپ كەتتى:

— نېمە دېگەنلىرى بۇ، ئاكا، نېمە دېگەنلىرى بۇ؟ — دەپ ئاكىسىنىڭ ئالدىدا تىزلاندى. هاجىم تىترەپ تۇرغان قوللىرى بىلەن ئىنىسىنىڭ يېرىك قوللىرىنى تۇتتۇپ:

— قەسەم ئىچ، ئاتا مىراسى جايىمىزنى چوقۇم قايتۇرۇۋالىمەن دەپ قەسەم ئىچ! — دېدى.

— بولىدۇ، ئاكا!

— هېلىقى زېمىن دېگەن بالاڭغا ئەگەشمە، سۆزۈمگە كىرمىسەڭ بالام ئەمەسسەن دېگىن، قارىغىن، جېنىم ئۇكام، شۇنى

داق قىلىمەن دەپ ۋەدە بەرگىن!

— ئاكا، ئاكا...، — ئىسمائىل ھاجى پەشانە تەرىنى قولىنىڭ كەينى بىلەن سۈرتۈپ ئاكىسىغا جاۋاب بەردى، — زېمىن، زېمىننى شۇنچە يىل كۈتۈپ تېخى يېڭىلا كۆرۈپ تۇرۇپتىمەن، ھەر ئىش بولسا...

— قارىغىمامسەن، بالىلىقتىن كېچىمەن دېيەلمەمسەن؟

— ياق... ياق، ئاكا...، ئۇنداق قىلالمايمەن، — ئىسمائىل ھاجىنىڭ كۆزلىرىدىن تارامىلاپ ياش ئاقتى، — تىلىم بارمايدۇ، ئاكا. بىچارە بالام نېمىلەرنى كۆرمىدى، نېمىلەرنى تارتمىدى؟ ئۇنىڭ سۇنۇق كۆڭلىگە ئەمدى ئازار بېرەلمەيمەن، ئاكا!

— ماڭمچۇ؟ ئازار بېرەلەيسەن - ھە؟ مەندىن كېچەلەيسەن - ھە؟

— ئۆزلىرىمۇ مەندىن كېچەلىگەن، ماڭا، بالامغا ئازار بېرەلىگەن ئەمەسمىدىلە؟ مەن سىلى قىلغانىنىڭ يۈزدىن بىرىنىمۇ قىلالمايمەن، مەن توغرا گەپنى قىلالايمەن، ئاكا، زېمىن ماڭا ھەممىنى چۈشەندۈردى، مەن ئۇ ئەرزىمگە ئىگە بولالمايمەن. ماڭا ئۆي - جايمۇ، پۇلمۇ لازىم ئەمەس!

— شۇنداقمۇ؟ مۇنداق دېگىن تېخى ئەقلىدىن ئازغان ئاسىي! — ھاجىم كەڭ ئاق كۆڭلىكىنىڭ يەڭلىرىدىن قوللىرىنى چىقاردى - دە، ئىشىكنى كۈرسىتىپ كۈكرەپ كەتكەن لەۋلىرىنى تىترىتىپ تۇرۇپ، — ئۇنداق بولسا يوقال، ياخشىلىقنى بىلمەيدىغان بىغەرەز. ھازىردىن باشلاپ سەندەك قېرىندىشىم يوق، نېمىشقا ھېلىقى ئىككى ئاكاڭ بىلەن بىللە يوقالمىدىڭكىنتاڭ؟!

— شۇنداق، — دېدى ئىسمائىل ھاجى تەستە ئورنىدىن تۇرۇپ، تۇرۇۋېتىپ، كۆز ياشلىرىنى توختىماي سۈرتۈپ، — نېمىشقا شۇلار بىلەن بىللە تۇتۇپ بەرمىدىلە، ئاكا، قېنىپ ئويىنغىلى

ساقلاپ قويغانمىدىلە. ئىبراھىم ھاجىم؟

— يوقال!..

ئىبراھىم ھاجىم قاتتىق بىر ۋارقىرىدى - دە، ئوڭدىسىغا ئۇچۇپ كەتتى.

— ھاجىم زۇۋانىدىن قاپتۇ، — دېدى ئورۇق، ئېگىز ئادەم، يەنى ھاجىمنىڭ ئىككىنچى كۆيئوغلى ئوبۇلغازى ناھىيە نىڭ ئىككىنچى سەپكە چىقكىنگەن رەھبەرلىرىدىن بىرى بولغان قاسىم قۇربانىنىڭ ئۆيىگە كىرىپ بوسۇغىدىلا ئۆرە تۇرۇپ، — بىر سوتكىدىن بېرى ئۇسسۇزلۇقمۇ ئىچمىدى دېسىلە.

— ھىم! — دەپ سۆز باشلىدى ھەرقانداق ۋاقىتتا سالماق بولۇشنى ئۇنتۇمايدىغان قاسىم قۇربان پولۇ يۇقىرى بارماقلىرىنى يالاپ قويۇپ، ئورنىدىن يېرىم قوزغىلىپ، — قېنى ئاۋۋال قوللىرىنى چايقاپ لېگەنگە كەلسىلە، ئاندىن ئۆزى ئالدىرىماي، ھودۇقماي سۆزلىسىلە، ھە ئەمدى كەلسىلە، مانا، مانا، ھەي بالىلا، گۆش توغراپ ئەكىرىڭلار، گۆش، گۆش!

— يائاللا، قۇجۇرېن، — دېدى ئوبۇلغازى كونا باشلىقنىڭ يېنىدا ئەيمىنىپ ئولتۇرۇپ، — گۆش، گۆش دېسىلىرى ئاد مىنىڭ ئېسىگە ھېلىقى يىللار كېلىدۇ، كۈندە تونۇر كاۋىپى، كۈندە ئۇچا، يائاللا! قېنى قول سالدۇق ئەمسە، قۇ جۇرېن!

— ھىم، — دېدى قاسىم قۇربان سېمىز گەۋدىسىنى تەستە مىدىرلىتىپ، قات - قات بوينىدىكى تەرنى ھۆل لۆڭگە بىلەن سۈرتۈپ، — ئاتىمىز زۇۋانىدىن قاپتۇمۇ؟

— شۇنداق، جۇرېن.

— دەيدىغانلىرىنى دەپ بوپتۇمۇ ئاتىمىز؟ —

— ئۇنى ئىگىسى بىلىدۇ، جۇرېن. —

ئۇلار - بىر - بىرىگە قاراشىپ قويۇشتى. قالغان سۆزلەرنى ئۇلارنىڭ كۆزلىرى قىلىشتى. ئوبۇلغازى ئوچۇق چۈشەندى: قاسىم قۇربان خۇشال. قاسىم قۇربانمۇ

چۇشەندى: ئوبۇلغازنمۇ خۇشال. لېكىن ئۇلارنىڭ چە-رايلىرى تۇتۇلغان، گەپلىرى ئاز، گويا ئۇلار قاتتىق ئازاب ئىچىدە، ئۇلار ئۇچۇن ماتەملىك كۈن باشلانغان.

— ناھىيىمىزنىڭ كۆزى ئىدى.

— ئەقلى، مېڭىسى ئىدى.

— راست، ئەقلى، مېڭىسى ئىدى.

— تىلى، ئاۋازى ئىدى، ئۇ زاتنىڭ ئاۋازىنى ئاڭلىغان ھەرقانداق يۇرەك ئوتنى كۆرگەن ئۆچكە ھېيىدەك ئىرديىتتى.

— ئەمدى قانداق قىلارمىز؟

— ئەمدى باش قېتىمچىلىقتىن قۇتۇلماق تەس، جاۋ شۇجى، بەي ھاكىملارمۇ يوقلاپ كىرىپتۇمىش!

— رازىلىق ئالمىغان ئادەم قالمىدى.

— موللاق سوپىمۇ كىردى دەيدا؟

— شۇنى دېمەمدىغان، قىرىق يىلدىن بېرى گەپ قىلىمغان گاچىنىڭ زۇۋانىغا كىيلىپ دېگەن گېپىنى قارىمامدىلا؟

ئوبۇلغازى موللاق سوپىنىڭ ھاسسىنى توكۇلدىتىپ ناھىيە دوختۇرخانىسىنىڭ ئايرىم خانىسىدا ياتقان ھاجىمنىڭ يېنىغا كىرگەنلىكى، سۆزە ئوقۇپ دۇئا قىلغانلىقى، ئاخىرىدا ئەرەبچە بىرنېمىلەرنى دەپ خىرىلداپ كۈلگەنلىكى، ھاجىم ئۇنىڭ ئاۋازىنى ئاڭلاپ كۆزىنى ئاچقانلىقى ۋە ئاغزىنى ئۇمچەيتكەنلىكىنى ئەزۋەيلەپ سۆزلەپ بەردى. ئاخىرىدا:

— پۇتۇن ناھىيىمىزدە ماتەم باشلاندى، — دەپ قوشۇپ قويدى.

— پۇتۇن ۋىلايەتتە دېسىلە.

— ھە راست پۇتۇن ۋىلايەتتە. ئۆمرىدە كىشىلەرگە ياخشىلىقتىن باشقىنى قىلمىغان، مۇلايىم كۈلكىسى بىلەن ھەر-قانداق دىلنى يورۇتىدىغان مۇنداق زات ۋىلايىتىمىزدە ئەمدى پەيدا بولمىقى تەس.

ـ راست دېدىلە، ئەمدى بۇنداق ئەرنى تۇغدىغان ئايالمۇ تۇغۇلمايدۇ. نەسلى قۇرىغان قىممەتلىك جانىۋارلاردەك ـ ھە...

ـ بۇ ئوخشىتىشلىرى قاملاشمىدى، ئىنىم ئوبۇلغازى جۇيـجاڭ، مۇرەببىمىز، ئاتـىمىز سەكـراتـتا، لېكىن ئۇزات تـىبخى ھايات!

ـ راست، راست، ئوخشىتىش ئەپـلەشمـىدى، لېكىن بۇ گەپ مەشەدىلا قالسۇن، جۇرېن، مەن دېمىگەن، سىلى ئاڭلىمىغان بـولسىلا!

ـ ئېغىزدىن چىقارغىلى بـولامدىغان، ياڭاللا. نەپرەتكە كۆمۈلىمىز دېسىلە.

ئۇلار بىر ـ بىرىگە يەنە قارىشىپ قويۇشتى، بىر سېمىز، بىر ئورۇق چـىراي بىر ـ بىرىنى يەنە چۈشىنىشتى. ئۇلارنىڭ قورسىقىدا زادىلا گەپ ياتقان ئەمـەس، ئۇلار ھېلىقى رىۋايەتـتىكى ساتىراشتەك بېشىنى قۇدۇققا تىقىپ «سۇلايمانىنىڭ مۈڭگۈزى بار» دەپ ۋارقىرايدىغانلاردىن ئىدى. ئۇلار ئاساسىي تېمىغا يۆتكەلگىچە بىر ـ بىرىدىن ئېھتىيات قىلىشىپ يۇقىرىقـدەك «سىناق» لاردىن ئۆتـكۈزۈشتى. ئاخـىر تـاقىتى قالـمىغان ئوبۇلغازى گەپنىڭ بـولار يېرىنى قىلدى:

ـ ناۋادا ئاتىمىز مـۇشۇ پېتى زۇۋانغا كەلمىسە ھېلىقى ئۆي ـ جاي دەۋاسى سۇغا چىلىشامدۇ، جۇرېن؟

ـ نېمىشقا؟

ـ ئىسمائىل پوم يـەل قويۇۋېتىپتەك. ئاتىمىز مۇشۇ ۋەجىدىن زېمىن بىلەن قاتتىق ـ يىرىك گەپ تالىشىپ يىقىلغان چېغى.

ـ بەللى ئۆزى، مۇنـداق دەك.

ـ قا جۇرېن، نىساخان ھاجـىم ئانام ئۆزلـىرىنىڭ بىر قېرىن ئاچىلىرى. ھاجىمنىڭ يىغقان ـ تۇككىنى ئاچىلىرىنىڭ. ئوغۇللار ئۆگەي بولغىنى بىلەن تـۆت قـىز ئاچـىلىرىغا ئۆز.

بىز تۆت كۆيئوغۇل هاجىمنىڭ ئۆزى بالىلىرىدەك شۇ چوڭ ئۆيگە ساددىق. مەن هېسابلىددىم. ئۇچ ئوغۇل، تۆت كويئوغۇل، تۆت قىز، هاجىم ئانام، سىلى بولۇپ بىز ئون ئۇچ ئادەم هاجىم ئاتىمىزنىڭ يۈرەك - باغرى، جانجىگەرلىرى بولۇپ كەلگەن. بۈگۈن هاجىم ئاتىمىزنىڭ قولىدا مەن بىلىدىغان مال - دۇنيادىن نەق پۇل هېسابىغا بىر مىليون كويدىن جىق راق ۋەج بار ئىكەن. ئەمەلىيلىشىپ بولغان هېلىقى جاي، نەق پۇللارنى قوشقاندا...

— ئۇنى قوشسىلىرى ئىسمائىل پومنىمۇ قوشىدىلا...

— شۇنداق، ئون تۆت بولسىمۇ، پۇل ۋەجىمۇ بىر مىليون ئىككى يۈزمىڭ بولىدۇ. گۈلجامال خېنىم هېسابقا ئۈستا دېسىلە، قۇددۇس بەگنىڭ شىركىتى، هاجىم ئاتامنىڭ ساندۇق لىرىدىكى تىللالارمۇ خېنىمنىڭ هېسابىدىن چەتتە قالمىغان گەپ.

— بەللى ئۆزى، مۇنداق دېسىلە، ياپىر، شۇنچەۋەج - هە! — قاسىم قۇربان تەستە ئوڭ يانپىشىغا ئۆرۈلدى ۋە يېڭىدىن تەپچىرىپ چىقىۋاتقان بويۇن تەرىنى سۈرتۈپ بولۇپ، — ئۆزى گۈلجامال خېنىم پېقىرنى تىزىمنىڭ نەرىگە يازدىكى، مەن ئاچامغا ئەگىشىپ شۇ ئۆيگە كەلگەن. مەن شۇ ئۆينىڭ ئوتىدا پىشىپ، سۈيىدە كۆكەرگەن. مەن ئۆزى هاجىمنىڭ قېيىن ئىنىسى ئەمەس، بېقىۋالغان ئوغلى. قانۇندا بېقىۋالغان بالىلار بىلەن ئۆز بالىلىرىنىڭ هوقۇقى باراۋەر دېيىلگەن.

— شۇنداق، جۇرېن، شۇنداق بولمامدىكى، ئەلۋەتتە سىز مىنىڭ ئىسمائىلىرى قۇببەس ئەپەندىمنىڭ ئالدى - كەينىدە.

— بەللى ئالدىدىمۇ، كەينىدىمۇ؟

— ئەلۋەتتە ئالدى - كەينىدە يېزىقلىقيا.

— يېشىمىزنى هېسابقا ئالسا مەن ئۇنىڭدىن ئۇچ ئايلىق

چوڭ. قوشـكېـزه‌كلەرنىڭمۇ بىر مـىنۇت ئالدىدا تـۇغۇلغىنـى ئاكىسى بـولىدۇيا ئۆزى، ئالدى ـ كـەينى دېگەنلىرى نېمىسى. دەيمىنا؟

ـ شۇنداق قىلىپ...

بىرىدىنلا تېلېفون جىرىڭلىدى. قاسىم قـۇربان دېۋانـغـا تايىنىپ ئورنىدىن تـۇرغـىچە ئوبـۇلغازى تېلېفونىنى ئېلىپ:

ـ هە، مانا، مانا، گۈلشەربانۇ خېنىمۇ ئۆزلىرى، نـاھايىتى بەلەن، ۋىلايـەتكە مەخسۇس ماشـىنا بـىلەن، ئاندىن ئۈرۈمچىگە مەخسۇس ئايروپىلان بـىلەن دېدىلىمـا، مانا بىز قا جۇرېن بىلەن ماشىنىدا بارىمىز، ـ ئوبۇلغازى تېلېفونىنى قويۇپ قاسىم قۇربانغا بۇرۇلدى ـ دە، سۆزىنى داۋاملاشتۇردى، ـ ئاتىمىزنى ئۈرۈمچىگە بـۈتكىگۈدەك. بۇگۈن ۋىلايەتتىن ئىبراھىم ئەزىز جۇجـاڭ مەخسۇس بىر ماشـىنا ئەۋەتـىپتەك. گۈلئايشەم خېنىم ئۆزى كېلىپتۇددەك، ئىلاھىم ئاتىمىزنىڭ كېسىلى شىپا تاپقاي.

ئۇلار بىر ـ بىرىگە قارىشىپ قويۇشتى، ئۇلار بىر ـ بىرىنى تېخىمۇ چۈشىنىشتى. بايىقى سۆھبەتنىڭ ئۇزۇلۇپ قالغىنىغا ئۇلار نارازى ئىدى. «ھامان بولمىدىغان ئىش بولغاندىكى نېمىشقا ۋاقتىدا بولمايدىغاندۇ!» مانا بۇ ئۇلارنىڭ ئورتاق گېپى.

لېكىن پىچىقى كېسىدىغان تۇردى كېرەم شۇجى بۇ ئىشقا تولىمۇ ئەستايىدىل قارىدى. ئۇ ناھىيىلىك پارتكوم شۇجىسى جاۋ خۇي، ھاكىم بەختى يۇنۇسلار بىلەن ھاجىمنى قۇتئۇلدۇرۇپ قېلىش تونۇرىسىدا ئۇزاق مەسلىھەت قىلىشتى. باش ۋىراچنىڭ دوكلاتىنى ئەستايىدىل ئاڭلىدى. بوۋاينىڭ مېڭە تـومۇرىدىن بىرى يېرىلغان، سول مېڭە تـورموزلانغان، لېكىن يۇلۇن، چوڭ مېڭە ئىشتىن چىقمىغان. يۇرەكنىڭ سـوقۇشى، قان ئايلىنىشى ئاساسەن نورمال. قۇتئۇلدۇرۇپ قـېلىش ئىمكانىيىتى بار ئىكەن.

تۇردى كېرەم ئىشلەپچىقىرىش ئەترىتىنىڭ بوغالتىرلىقىدىن مۇنۇ ئەستايىدىللىقى بىلەن كۆزۈڭلۈپ ھازىرقى ئورۇنغا چىققان. يەنە شۇ ئەستايىدىل، مەسئۇلىيەتچانلىقى بىلەن، ھازىرقى قېيىن ئاتمىسى ئىبراھىم ھاجىمنىڭ نەزەرىگە، ھاجىمنىڭ قىزى گۈلشەربانۇنىڭ دىققىتىگە چۈشەلىگەن. يېگىت تاللاپ، ئۆزىنىڭ چىرايى، قابىلىيىتى - ئەخلاقى بىلەن كىشىنىڭ يۈرىگەن ئىسىملىك يېگىرمە ئىككى ياشلىق گۈزەل قىز يېڭىدىن گۈڭشۈپ پارتكوم شۇجىلىقىغا بەلگىلەنگەن خۇش چىراي، قامەتلىك، مۇلايىم يېگىت تۇردى كېرەم بىلەن نەمۇنچى ئىتتىپاق ئەزالىرى يىغىندا تونۇشۇپ قالغان ۋە ناھايىتى تېزلا تۇردى كېرەم دېھقان ئايالىدىن، گۈلشەربانۇ تېخى قارارلاشمىغان چىرايلىق يېگىتتىدىن ئايرىلىپ يېرىم پىلغا قالمايلا توي قىلىشقانىدى:

— خەق نېمىلەرنى دېمەيدۇ، — دېگەنىدى تۇردى كېرەم قىزنىڭ چىرايلىق كۆزلىرىگە ئەستايىدىللىق بىلەن تىكىلىپ تۇرۇپ، — بىزنى ئىستىقبال بىرلەشتۇردى. قۇربانسىز ئىستىقبال نەدىكەن؟

تۇردى كېرەم چوڭ - كىچىك ئىشلارغا «ئەستايىدىل» قارىغانلىقى ئۈچۈن تېزلا ھۆرمەت تاپتى. ئۇنىڭ ئەستايىدىللىقى كىشىلەرگە پايدا كەلتۈردى دېسەك، بۇ پايدىنىڭ چوڭىنى ھاجىم ۋە ئۇنىڭ چوڭ ئائىلىسى كۆردى. ھاجىم ئۇنىڭ بۇ ئەستايىدىللىقىدىن ئەپچىل پايدىلىناتتى. ھاجىم ھېچقاچان پىرىنسىپ، بەلگىلىمىلەرگە خىلاپ كېلىدىغان تەلەپلەر بىلەن كۆيئوغلىنى خىجىل قىلمايتتى. بىرەر پىرىنسىپقا تۇغرىلانغان ئىش تۇردى كېرەمنىڭ قولىغا كىرىش بىلەن تېز ھەل بولاتتى، ئۇزۇل-كېسىل ھەل بولاتتى. ھاجىم مانا تۇردى كېرەمنىڭ مۇشۇ تەرىپىنى ياقتۇراتتى. ئىسمائىل ھاجىمنىڭ ئۆي-مۇلۈك دەۋاسى «يالغان، ئۇۋال، خاتا» ئەنزىلەرنى تۇزەش

دولقۇنىدا ئوتتۇرىغا چىققاچقا، يەر ئىسلاھاتى ۋاقتىدا ئەمدىلا ئون ئالتە ياشقا تولغان يىگىتكە پومپىشچىك دېگەن قالپاقنى كىيدۈرۈش تۈزەشكە تېگىشلىك خاتالىق دەپ قارالغانىدى. شۇ چاغدا تۇردى كېرەم گەرچە ناھىيىلىك پارتكوم شۇجىسى بولمىسىمۇ بۇ ئىش ئۆزىگە تاپشۇرۇلغاندا مۇناسىۋەتلىك ئورۇن ۋە ئادەملەر بىلەن مۇناسىۋەت قىلىشتا چوڭ كۇچ چىقىرالىغان، چۈنكى ئۇ بۇ «خاتالىق» نى تۈزەشكە ئەستايىدىل قارىغان. لېكىن كۇتۇلمىگەندە زېمىن ئىسىملىك كونا ساۋاقداشىنىڭ پەيدا بولۇشى، يۇقىرىنىڭ يولىيورۇقى بىلەن ئۇنىڭ پارتىيەلىكى ئەسلىگە كېلىپ ئۆي دەۋاسى ئەمەلىيلىشىدىغان نۇقتىغا پارتكوم شۇجىسى بولۇپ بەلگىلىنىشى بۇ ئىشتا يېڭى توسالغۇ پەيدا قىلىپ دەۋا چىگىشلەشكەن. ناھىيە رەھبەرلىرى ئىچىدە زېمىننى قوللايدىغان ئادەملەرنىڭ پەيدا بولۇشى بۇ ئىشنى تېخىمۇ مۇرەككەپلەشتۈرۈپ قويمىغاندا، ھاجىمنىڭ كۆزى يۇمۇلۇشتىن ئىلگىرى ئۇنىڭ تەلىپى ئورۇندالغان بولاتتى. لېكىن ئەپسۇس!

گۈلشەربانۇ خېنىمنىڭ كۆز يېشى بىلەن مەلۇم قىلىشىچە ھاجىمنىڭ يىقىلىشىغا زېمىن سەۋەبچى بولغان. ھاجىم بىلەن زېمىن ئوتتۇرىسىدا بولغان ماجىرادىن ھېچكىم خەۋەردار ئەمەس. لېكىن شۇ سۆھبەتنىڭ ئاخىرى ھاجىمنىڭ يىقىلىشى بىلەن ئاخىرلاشقان. شۇ يېرى كىشىنى غەزەپلەندۈرىدۇ: ھاجىم زۇۋانىدىن قاپتۇ دېگەن خەۋەر پۈتۈن ناھىيىگە تارقالغاندىن كېيىنمۇ زېمىن ھاجىمنىڭ دىدارىنى كۆرۈشكە كېلىپمۇ قويمىغان. ئۇ ناھىيە شۇجىسى، ھاكىمنىڭ چوڭمۇ؟ بىر رەھبەر سۈپىتىدە كەلمىگەن تەقدىردىمۇ ئۆزىنىڭ چوك ئاتىسى، يەنى دادىسىنىڭ ئاكىسىنى قەدىر لىگۈچى سۈپىتىدە، بولسىمۇ كېلىشى، ھېچ بولمىغاندا ناھىيىدە، تۇھپىسى چوك بىر پېشقەدەمنى ھۆرمەتلەش يۈزىسىدىن بولسىمۇ يوقلاپ كېلىشى لازىم

ئىدى ـ دە!

ـ كۆكلى قارائىكەن‌ئۇ ئوغرىنىڭ! ـ دېدى تۇردى گېپىم ئايالى گۈلشەربخانىنىڭ كۆز يېشى بىلەن قىلغان شىكايىتىنى ئاڭلاپ بولۇپ، ـ يىغلىماڭلار، خوتۇن، بولدى. يامانغا يىغلىغان ئىسىت يېشىم دېگەن سۆز بار. بۇ بىر رەھبەرنىڭ ئەخلاق ـ پەزىلىتىگە ياتىدىغان مەسىلە. پارتىيە ئەزاسىنىڭ پارتىيەئىلىگە مۇناسىۋەتلىك مەسىلە. زېمىن بىلەن ئەستايىدىل سۆزلىشىمەن.

تۇردى كېرەم بۇ ئىشتا ۋىلايەتتىكى باجىسى ئىبراھىم ئەزىز بىلەن تېلېفوندا سۆزلەشتى. ئىبراھىم ئەزىز زېمىننىڭ بۇ قىلىقىنى ئاڭلاپ قاتتىق غەزەپلەندى. ئۇ تېلېفوندا:

ـ قانۇنىي جاۋابكارلىققا تارتىساقمۇ خاتالاشمايمىز، تۇشۇجى، بۇ ئىشتائۆزلىرى پۈت تىرەپ تۇرۇپ بەرسىلە ـ ھە! ـ دېۋىدى، تۇردى كېرەم ئىزاھات بېرىپ:

ـ ھەن كۆيئوغۇللارنىڭ چوڭى، ناھىيىنىڭ بىرەر رەھبىرى بولۇش سۈپىتىم بىلەن بۇ ئىشقا ئەستايىدىل قارايمەن. بۇ ھەرگىزمۇ ئائىلە ماجىراسى ئەمەس. پارتىيەمىزنىڭ سىياسەت ـ بەلگىلىمىلىرىگە، پارتىيە ئەزاسىنىڭ ئەخلاق ـ پەزىلىتىگە مۇناسىۋەتلىك ئىش. سىلىمۇ ئۇكام ئىبراھىم جۇيجاڭ، ۋىلايەتتىكى ئاساسىي رەھبەرلەرگە بۇ ئىشنى ئەسكەرتىپ قويسىلا ـ ھە! ـ دەپ قوشۇپ قويدى.

نەمرۇد بىلەن قۇببەس ھەممىلا سورۇندا زېمىننىڭ ئۇستىدىن شىكايەت قىلىپ: «پەدەر بىر ئىش بولسا زېمىننىمۇ بىللە ئۇزىتىمىز!» دەپ تەھدىت سېلىشتى. قۇددۇس بولسا مەتسىكلىت بىلەن ئالتە ـ يەتتە جېدەلخورنى باشلاپ زېمىننىڭ ئىداردىسىگە بېرىپ:

ـ تېپ ـ تالاس قىلمۇبتىمىز!

ـ پۈت ـ قولۇڭنى چېقىپ تاشلايمىز!

ــ ئىداره ــ پىداره ئىگه ئوت قويۇۋېتىمىز! ــ دەپ پوپوزا قىلدى.
پۇتۇن ناھىيىنىڭ ھەممىلا يېرىدە «زېمىن تاغىسىنى ئىتتىرىپ ئوڭدىسىغا ئۇچۇرۇۋېتىپتۇ!» دېگەن گەپ كەچكۈزنىڭ ئىزغىرىن شامىلىدەك ئۇشقىرتىپ ــ قىدىرىپ يۈردى.

زېمىن غەم، غەزەپ، ئازاب ئىچىدە ھېچكىم بىلەن سۆز-لەشمەي، ھېچكىمگە كۆرۈنمەي ئۆزىنىڭ يالغۇز، گۇڭگا ئۆيىدە كېچىنى؛ ئالدىراش خىزمەت، مەجلىستىن قول بوشتا-ماي دىدىغان بۆلۈمدە كۈندۈزنى ئۆتكۈزدى.

يازنىڭ ئۇزاق، تىنچىق كۈنلىرىنى ئۇنسىز ياتقان ئادەم-نىڭ يېنىدا ئۆتكۈزمەك تولىمۇ زېرىكىشلىك ئىش. لېكىن ھاجىمنىڭ تۆت قىزى بۇ زېرىكىشلىك كۈنلەرنى بىر ــ بىرىدىن تالىشىپ ــ قىزغىنىشىپ ئۆتكۈزۈشتى. چىرايلىرى بىر ــ بىرىگە ئوخشىشىپ كېتىدىغان: قاڭشارلىق، خۇمار كۆز، يۈزى سوزۇنچاقراق، لەۋلىرى نېپىز، ئاغزى كىچىك، قاش ــ كۆزى قاپقارا، يۈزلىرى ئاپئاق تۆت ئايال سېمىز ــ ئورۇقلۇقى، ياش ــ قېرى-لىقى، كېيىنىشى بىلەنلا بىر ــ بىرىدىن پەرقلەنمىسە چىرايلىرىدىن ئانچە پەرقلەنمەيتتى: گۈلشەربخان تولىمۇ سېمىز ــ ئۆزىنىڭ دېيىشىچە تۆقسەن تۆت كىلوگرام، تۇردى كېرەمنىڭ دېيىشىچە بىر يۈز ئون ئىككى كىلوگرام كېلەتتى. ئۇ يەرگە ئېگىشسە قولىنى يەرگە تەگكۈزەلمەيتتى. ئۆي ئىشىنى بىر چاققان جۇۋانغا قالدۇراتتى. پىلانلىق تۇغۇت ئىشخانىسىنىڭ مۇدىرى بولۇش سۈپىتى بىلەن، ياۋ-سەنلىك① ماشىنىدىن بىرىگە خوجايىنلىق قىلاتتى. ماشىنىنىڭ كابىنكىسىدا ئۆزىدىن باشقا ئادەمنىڭ ئولتۇرۇشىغا رۇخسەت قىلىنمايتتى. توي ــ تۆكۈن، نەزىر ــ چىراغ، سەيلە ــ زىيارەت-لەرگە بارغاندىمۇ ئۇ خېنىم تۇردى كېرەمنىڭ ماشىنىسىغا چۈشمەستىن ئۆزىنىڭ «مەخسۇس» ماشىنىسىدا باراتتى.

① ياۋسەنلىك ــ ئالدىدا بەش ئادەم ئولتۇرىدىغان، كەينىدىكى كوزۇپىغا بىر تونىا يۈك باسقىلى بولىدىغان تۇرمۇش ماشىنىسى.

گۈلشەربخان ئۆزىنى كۆرسەتمىش، ماختىنىش ۋە چىرايلىق كىيىنىش بىلەن چوڭ سورۇنلاردا ئۇسسۇل ئويىنىۋېلىشنى ھاياتىدىكى ئەڭ چوڭ خۇشاللىق دەپ بىلىدىغان ئايال بولغاچقا، تۇردى كېرەم ئايالىنىڭ بۇ مەجەزىگە ئېتىبار بېرىپ، ئۇنىڭ كۆڭۈل كۆتۈرۈشى ئۈچۈن شارائىت ھازىرلاپ بېرىدۇ. مەسىلەن، چوڭ سورۇنلاردا تۇردى كېرەم ساز چېلىنىشى بىلەن ئورنىدىن تۇرۇپ بىر ئايلىنىپ ئۇسسۇل ئويىنىۋېتىپ گۈلشەربخانىڭ ئالدىغا كېلىپ بەدەن ۋە قاش - كۆزىنى ئويناتىپ قاتتىق چاۋاك چېلىنغۇچە ئايالىنى «خۇش كەتتى» قىلىپ تۇرۇۋالىدۇ. گۈلشەربخان كەڭ ۋە جۇلالىق ئەتلەس كۆڭلەكنى غىلدىرلىتىپ ئورنىدىن تۇرغاندىلا، ئورنىدا ئولتۇرۇپ ئايالىنىڭ ئۇسسۇلىدىن ھۇزۇرلىناتتى. يەنە مەسىلەن، گۈلشەربخان ماختىنىپ:

— جاۋ شۇجى، بىزنىڭ ئۆيىنىڭ تامىقىغا ئامراق، — دېسە، تۇردى كېرەم قوشۇمچىلاپ:

— بولۇپمۇ گۈلشەربخان ئۆز قولى بىلەن ئەتكەن تاماقتا، — دەپ قويىدۇ.

كۈنلىرىنى ئويۇن - تاماشا، زىياپەت بىلەن ئۆتكۈزۈپ كۆڭۈللۈك ياشاۋاتقان گۈلشەربخان بۈگۈن قولىغا يەلپۈگۈچ بىلەن لۆكگە تۈتۈپ پىخىلداپ - تەرلەپ ئاتىسىنىڭ كارۋىتى ئالدىدا توختىماي كۆز يېشىنى ئېرتىپ ئولتۇرۇپتۇ.

ئۇنىڭ سىكلىسى گۈلئايشەم سەمرىشتە ئاچىسىدىن يېگىلگەن بىلەن ياسىنىش ۋە ئاتاق - ئابروي تالىشىشتا تېخى ئاچىسىدىن يېگىلگەن ئەمەس.

ئۇ ئاچىسىنىڭ تەتۈرسىچە ئىش قىلىدۇ. مەسىلەن، ئۇ ھەر-قانداق يەرگە ئىبراھىم ئەزىزنىڭ «شائىخەي» ماشىنىسىدا ئېرى بىلەن بىللە ئولتۇرۇپ بارىدۇ. ئۇ جامائەت سورۇنلىرىدا

ئۆزىنى گەمتەر، مېھرىبان، ئاددىي - سادىدا قەلبىپ كۆرسىتىشكە تىرىشىدۇ. مانا مۇشۇ پەزىلەت شەكلىدىكى ئارقىسىغا يوشۇرۇنغان ماختىنىش بىلەن مەغرۇرلۇقنى كۆزى ئۆتكۈر ئادەملەرلا بايقىمىسا ئادەتتىكى ئادەملەر ھەرگىز بايقىيالمايدۇ. ئۇ سودا ئىدارىسىنىڭ دېرىكتورى بولۇپ ئىشلىگەن يىللاردا مالنى ئائىلىلەرگە يەتكۈزۈش، بۇۋاستە ئىشچى - دېھقانلارنىڭ ئىشىگىگە يەتكۈزۈش قاتارلىق سەييارە مال سېتىش ئۇسۇلىنى ئىجاد قىلىپ كۆپ قېتىم «ئىلغار شەخس» بولۇپ ئۇرۇمچىگە، ھەتتا بېيجىڭغا بارغان «ئايال قەھرىمان» بولغاچقا، ئۆزىگە قانداق پەزىلەتنىڭ يارىشىدىغانلىقىنى ياخشى بىلىدۇ. ئۇنىڭ ئۇستىگە گۈلئايشەم ھاجىمنىڭ قىزلىرىنىڭ ئوقۇمۇشلۇق، ئۆتكۈر، ئەقىللىقى ھېسابلانغاچقا (بۇ ھاجىمنىڭ باھاسى)، ئۆزىدىنىڭ بۇ ئارتۇقچىلىقىنى راۋاجلاندۇرۇش ئۈچۈن كىتاب ئوقۇشقا كۆپرەك بېرىلىدۇ. ئۇ سۆزلىگەندە ھەر ئۇچ جۈملە سۆزىنىڭ بىرىدە كىتابىي نەقىللەرنى تىلغا ئالىدۇ. ئۇنىڭ تىلىمۇ گېزىت - ژۇرنال تىلىغا ئوخشىشىدۇ. شۇڭا ھاجىم بۇ قىزى توغرىسىدا:

— گۈلئايشەم بىلەن سۆزلەشسەم گېزىت ئوقۇغانىدەك، رادىئو ئاڭلىغانىدەك بولۇپ قالىمەن، — دەپ ماختىنىپ سۆزلەيدۇ.

لېكىن گۈلجامال ھەدىلىرىنىڭ تەتۈرسى. ئۇ زىلۋا، ئورۇق، گەپچى بىلەن ھەرىكىتى ئىنتايىن تولا ئايال. ئالتە ئوغۇللۇق بولغىنىغا قارىماي ھازىرمۇ ۋېلىسىپىت بىلەن ھەر كۈنى ناھىيە بازىرىنى بىر ئايلىنىپ چىقىدۇ. ناھىيىلىك كادىرلار ئىدارىسىنىڭ باشلىقى ئوبۇلغازى بولغىنى بىلەن بۇ ئىدارىنىڭ ھوقۇقىنى ئىشلەتكۈچىمۇ، ھۆزۈر - ھالاۋىتىنى كۆرگۈچىمۇمۇشۇ گۈلجامال. كادىرلارنى يۆتكەش، ئىشقا ئورۇنلاشتۇرۇش، شتات ھەل قىلىپ بېرىش قاتارلىق ئىشلاردىكى ھاجەتمەنلەر سۆزىغا - سالاملىرى بىلەن گۈلجامالنى ئىزدىسىلا ئىشى تېز ھەل بولىدىغانلىقىنى ياخشى بىلىدۇ. گۈلجامال ئوبۇلغازىنىڭ

مەسلىھەتىنى ئالماي تۇرۇپمۇ بىرلىرىگە ۋەدە بېرىدۇ، بىرلىرىگە يوليورۇق بېرىدۇ ۋە ھەتتا باشقا ئىدارىلەرگە كادىرلار خىزمىتى توغرىسىدا تېلېفونمۇ، يوليورۇقمۇ بېرىۋېرىدۇ. لېكىن، ئۇ قىلغان ئىشلارنىڭ ھەممىسىنى ئوبۇلغازىغا دېيىشتىن بۇرۇن ئاتىسىغا مەلۇم قىلىدۇ. ئاتىسىنىڭ يوليورۇقىنى بولسا ئوبۇلغازىغا بۇيرۇق ھەنىسىدە مەلۇم قىلىدۇ.

«گۈلجامال يەلتاپان»، «گۈلجامال ساچىسىر» دېگەن لەقەملەرگە ئىگە بولغان بۇ ئايال ئۆيىگە قايتقاندا كوچىدا، ئۆز ئىدارىسىگە قايتقاندا باشقا چوڭ - چوڭ ئىدارىلەردە كۆپ يۈرۈشكە ئادەتلەنگەچكە، ئۇنىڭغا ماڭاش بېرىدىغان ئورۇن— ناھىيىلىك سىياسىي كېڭەش ئىدارىسىنىڭ رەئىسى چوڭ سورۇنلاردا چاقچاق قىلىپ: «بىزنىڭ ئىشخانا مۇدىرىمىزنىڭ ماڭا- شىنى ھەممە ئىدارىدىن يىغىش قىلىپ بەرسەك بولمىدىغان ئوخشايدۇ» دەپ قويىدۇ.

كەنجى قىز گۈلناز چىرايلىق، ياش، ئەۋرىشىم ۋە خۇش خۇيلۇقى، ئوچۇق سۆزلۈكى بىلەن ھەممىلىرىدىن پەرقلىنىدۇ، ئۇنىڭ قولى ئىشقا تەگسىلا غىڭشىپ ئېيتمىدىغان ناخشىسى باشلىنمىدۇ. ئېرىنىڭ ۋېلىسىپىتىغا مىنگىشىپ بازار ئارىلاشنى تولىمۇ خۇشاللىق بىلمىدۇ. كۆرگەن ئادەم ئۇنى ئېرىنى تولىمۇ ياخشى كۆرىمىدىغان ئايال ئىكەن دەپ قېلىشى شۇبھىسىز بولسىمۇ، لېكىن ئۇلار بىلەن ئارىلىشمىدىغانلار بۇ ئايالنىڭ ئۆيىدە ئېرى بىلەن يات بىر كىشى بىللە تۇرۇۋاتقانلىقىنى ئوتكۈزۈۋاتقانلىقىنى بىلمىدۇ. ئۇ ئېرىنى سىلكىمەيدۇ، تىللىمايدۇ، خورلىمايدۇ. لېكىن زادىلا ياخشى كۆرمەيدۇ. ئۇ باشقىلارغا ئايالالاردا بولمىدىغان مېھرىبانلىقنى ئابلا يانتاقتىن ئەتەي قاچۇرۇۋاتقانەدەك تەسىرات بېرىدۇ.

چىرايلىرى ئوخشاش، مىجەزلىرى ھەر خىل تۆت ئايال ھاجىمنى يۆتكەپ كېتىشتىن بىر كۈن بۇرۇن، چۈشتىن كېيىنكى

ئەنجىقتا ھاجىم ياتقان كەڭ ئۆيگە جەم بولۇشتى. ئۇلار بىر ھەپتىدىن قەزغىنىشىپ داۋالىنىشنى يەلپۈشتى. داۋالىنىڭ پۈت - قوللىرىنى تۇتۇشتى، پېشانە - يۈزلىرىنى ياغلىقلىرى بىلەن سۈرتۈشتى.

— تۇردى كېرەم شۇجى دادام بىلەن ئۇرۇمچىگە بارمىسىڭىز بولمايدۇ دەپ مېنى دادام بىلەن بىللە يولغا سېلىشنىڭ تەييارلىقىنى قىلىۋاتىدۇ، — دېدى گۈلشەربانۇ كەڭ ئەتلەس كۆڭلەكنىڭ ئېتىكى بىلەن يەلپۈنۈپ، ئالتۇن چىشلىرىنى يالت - يۈلت قىلىپ. ئۇنىڭغا ئۇلاپلا ئورۇق گۈلجامال سۆز باشلىدى:

— ئاچا، سىلى ئۆزلىرىنى ئارانلا كۈتىۋېلىۋاتىمىز، داۋالىنىۋاتقىنىڭىزغا بىللە بارىدىغان ئىككىمىز بولدۇق، سىلى بارمىسىلىمۇ بولىدۇ، — دېۋىدى، گۈلشەربانۇ ئىككىنچى سىڭلىسىغا ئالىيىپ قويۇپ:

— بۇ ئىشتا كادىرلار ئىدارىسىنىڭ ئەمەس ناھىيىلىك پارتكومنىڭ گېپى ئاقىدۇ، ئۇكام! — دېدى.

— پىلانلىق تۇغۇتنىڭ ئىشمىدى بۇ، نېمە دەيدا!

— ھە، سىياسىي كېڭەشنىڭ مەجلىسمىتى ئەمىسە!

— نېمانداق تالىشىدىغاندۇ بۇلار، ئادەمنىڭ ئۇياتقىسىنى كەلتۈرۈپ، — دېدى گۈلئايشەم ھەددىسى بىلەن سىڭلىسىنىڭ دائىم قىلىدىغان ماجىراسىنىڭ تەكرارلىنىشىدىن ئەنسىرەپ، — كىم بارسا مەيلى ئەمەسمۇ، ئابرويىمىتى، ئانامنىڭ دېگىنى ھېساب، ئانام كىم بارسۇن دېسە شۇ بارىدۇ.

— ئانامنىڭ بارغۇسى بارئىكەن دېسىلە تېخى! — دېدى گۈلجامال قاشلىرىنى ئويناتىپ، — ئانامنىڭ دېگىنى ھېساب بولىدىغان چاغلار ئۆتۈپ كەتكەن. ئۇ دېگەن ئۆيى خوتۇنى، بىز دېگەن دۆلەت كادىرى. بىز ئۆزىمىز بەلگىلەيمىز ئەمىسە!

— ياق، پارتكوم بەلگىلەيدۇ!

— ئارانلا ماقۇللا، خېنىم داۋالىنى قانداق كۈتىۋېلالا؟

ـ پۇل كۆتسدۇ، هوقۇق كۆتسدۇ. ئۆزۈم بىلەن ئىككى خىزمەتچى ئېلىپ بېرىشنى بىلمەمتىمىا؟

ـ شۇمۇ گەپمۇ، داددىمنى خىزمەتچىگە قارىتىمايمىز، ئۆزىمىز قارايمىز، مانا مەن قارايمەن! ـ گۈلجامال دىرامىنى رولغا چىققاندەك ئورنىدىن تۇرۇپ مەيدىسىگە ئۇرۇپ قويدى.

هاجىم تىنچ، چىرايى تاتارغان هالدا باش تەرىپى سەل كۆتۈرۈلگەن كارىۋاتتا، مامۇق تەكىيىلەرگە بېشىنى قويۇپ، كۆزىنى چىك يۇمۇپ ئوكىدا ياتماقتا. ئۇ قىزلىرىنىڭ تالاشلىرىنى ئاڭلىدىمۇ بېشىنى ئاستا مىدىرلىتىپ قويدى. شۇ چاغدىلا تالاش ـ تارتىش قىلىۋاتقان ئايالار ئاتىسىنىڭ ئېغىر هالەتتە ئىكەنلىكىنى يادىغا ئېلىشتى ـ دە، ئۇلۇغ ـ كىچىك تىنىشىپ جىم بولۇپ قېلىشتى.

ـ ئۇسسۇزلۇق ئىچەملا، دادا؟

ـ ئۆرۈپ قويايلىمۇ، دادا؟

ـ ئىسسىپ كەتتىلىمۇ، دادا؟

ـ دوختۇر چاقىرايلىمۇيا؟

بۇۋاي جاۋاب بەرمىدى نە باش ئىشارىسى قىلمىدى. داددىسىنىڭ سوئاللىرىنى جاۋابسىز قالدۇرغىنىنى تۇنجى قېتىم كۆرۈشكەن ئايالار دەرهال كۆزلىرىگە ياش ئېلىشىپ داددىسىنىڭ بېشىغا ئولاشتى.

لېكىن ئۇلار داددىسىنىڭ دەردىنى يېنىكلىتەلمەيتتى، داددىسىغا هېچقانداق پول بىلەن ئارام بېرەلمەيتتى، شۇنداقلا داددىسىنىڭ جىم يېتىپ نېمىلەرنى ئويلاۋاتقىنىنى هەم بىلمەيتتى.

ئىنسان ئەنە شۇنداق، زۆرۈر بولغاندا بىر ـ بىرىگە لازىم بولغان نەرسىنى بېرىشكە ئاجىزلىق قىلىدۇ. تىل بىلەن ئىپادە قىلىنغان ۋەدىلەر ئەنە شۇنداق يالغانغا چىقىدۇ. هاجىم قىزلىرىنى دېگىنىنى قىلىدىغان، ئاتىسىنىڭ كېپىنى هەممىدىن

مۇقەددەس بىلىدىغان قىلىپ تەربىيىلىگەن، لېكىن، ھالقىلىق پەيتتە بۇ ئاتا سۆزىنى قانۇن بىلىدىغان قىزلىرى ئاتىسىنى چۈشەنمەيدۇ. ئۇلارنىڭ قەلبى «ئۆلۈم» دىن كېيىن پەيدا بولىدىغان يېراقلىشىشنىڭ مەزگىلسىز يېتىپ كەلگەن سوغۇق شامىلى بىلەن مۇزلىغان. ئۇلار ئاتىسىغا بولغان بالىلىق مېھرىنى قانداق ئىپادىلەش، تەلەپچان ئاتىسىنىڭ ۋاپاتىدىن كېيىن نېمىلەرنى قىلىش لازىملىقى ئۈستىدىلا پىكىر قىلالايدۇ، ھەرگىزمۇ ئاتىسىنى «ئۆلۈم» خەۋپىدىن ساقلاپ قېلىش، ئۇنى «قۇتۇلدۇرۇش» نىڭ ئامالى ئۈستىدە ئويلانمايدۇ. مانا بۇ ئىنسان ھاياتىنىڭ ئاخىرىدا بولىدىغان تەبىئىي خاھىش، تەبىئىي يۇزلىنىش. بۇ خاھىش بىلەن يۈزلىنىشكە خىلاپلىق قىلالايدىغان ئەخلاقلىق كىشىلەر تولىمۇ ئاز، تولىمۇ ئاز.

تەبىئىيلىك ئىنسان ۋۇجۇدىدا ھۆكۈمرانلىق قىلىشقا باشلىغاندا ئىنسان ئۇنى سۈنئىي مەنمۇي كۈچلەر بىلەن يېمىرىپ ۋېتىشكە ئالدىرايدۇ. شۇنىڭ بىلەن ئۇ بەدبەختە بولىمغان گۈزەللىكنى ئاشكارىلاشقا ئۆزىنى زورلايدۇ، «ئاتام ئۆلسە مەنمۇ ياشىمايمەن» دېگۈچىلەر ئاتىسىدىن كېيىن يېرىم ئەسىرلەپ خۇشال - خۇرام ياشايدۇ. «ساڭا كەلگەن دەردنى مەن تارتىشقا تەييار» دەپ قەسەم بەرگۈچىلەر دەرد تارتقۇچىغا تىرناق چە ئارام ھەدىيە قىلالمايدۇ.

نېمىشقا بىز ئۆز خاھىشىمىزنى ئەينەن ئىپادە قىلىشقا ئادەتلەنمىدۇق - ھە؟ نېمىشقا ئۆزىمىزدە يوق نەرسىلەر بىلەن ئۆزىمىزنى ۋە باشقىلارنى ئالدايمىز؟...

يۇقىرىقىلار ئابلا يانتاقنىڭ مۇلاھىزىسى. نەچچە يىل خىزمەت قىلىپ نە پۇللۇق، نە يۇزلۈك، نە مەرتىۋە - مەنسەپ بىلەن بولالمىغان ناھىيەشائىرى قېيىن ئاتىسىنىڭ يېتىپ قېلىشى بىلەن پەيدا بولغان ئاجايىپ ئىشلارنى كۆرۈپ، ئاڭلاپ يۇقىرىقىلارنى ئويلىدى - دە، دوختۇرخانىدىن ئۆيىگە قايتىپ كېلىپ

ئويلىغانلىرىنى بىر رېئالنىست سۈپىتىدە مىسرالارغا تەزمىقچى بولدى. ئۇ ھاجىم ھەققىدە قەلەم تەۋرىتىشتىن بۇرۇن ياخشى ئويلاندى. بۇ كەنجى كۆيئوغۇل ئۆز مىجەزىگە زادىلا ئاسىيلىق قىلالمىدى. ئۇ ھاجىمنىڭ بۇ ھاياتلىق بىلەن بۇگۈن كېچىلا خوشلىشىدىغانلىقىغا تولۇق ئىشەنمىدى ۋە خۇددى باياقىدىن ئالدىرىغان بالىدەك ئەتىگى كۆنگە تەقەززا بولدى. ئۇ ھاياجان، خاپىلىق، خۇشاللىق دېگەنلەرنى مىسرالارغا تەزىشقا ئادەتلەنگەن بولغاچقا، ئوغرىلىقچە ئۆيگە قايتىپ كېلىپ شېئىر يېزىشقا باشلىدى.

— مانا شۇنداق باشلاش كېرەك. ناۋائى ھۈسەيىن بايقارانىڭ ئايالىنىڭ ئۆلۈم حەۋىرىنى پادىشاھقا مەلۇم قىلغىنىدەك ئۇستىلىق بىلەن ھاجىمنىڭ ئاخىرقى مىنۇتلىرىنى خەلقىگە بىلدۈرۈش كېرەك. قانداق ئىدى — ھە. ھە مانا مۇنداق. ناۋائى مۇنداق باشلىغان:

سەرۋىنىڭ سايىسىدە سولدى گۈل نېيىتماق كېرەك؟

ھۈسەيىن بايقارا مۇنداق جاۋاب يازغان:

سەرۋىدىن تاۋۇت ياساپ، گۈلدىن كېپەن پىچماق كېرەك،
مۇشۇ رادىق، مۇشۇ قاپىيە بويىچە يېزىش كېرەك، مانا باشلىدىم ئەمىسە.

بولغۇسى بۇ شۇم خەۋەرنى ھەممىگە ئېيتماق كېرەك.
خەسە، داكا، ئاق تاۋاردىن ھەممىگە يىرتماق كېرەك.
مەيلى سەنكى تاجىدار ياكى كەلگۈندى گادا،
قارا يەر ئاستىدا تەڭسەن، توپىدا ياتماق كېرەك.
ئۇندا يوق زەللە، خۇشامەت ياكى يوق ھېچ مەرتىۋە،
باشقا كەلگەن مۇشكۈلاتنى يەكمۇ يەك تارتماق كېرەك.
يىل ئۆتەر، جىسمىڭ قارا ياكى سېرىق زاغ بولار،
يۈرتقا پاتماس شىر سۈپەتلەر كاسىغا پاتماق كېرەك.

شۇڭا سىز ھاجىم ئاتا تاغ ئەمەس، يۇلتۇز ئەمەس، سىزنى قايسى ناخشىغا، نېمە ئۈچۈن قاتماق كېرەك؟

ئابلا يانتاق شېئىرنى يېزىپ بولۇپ ئوقۇپ چىقتى-دە، ئاق قەغەزگە قايتىدىن كۆچۈردى، ئەمدى كەچقۇرۇن ھېلىقى «قەلەمكەشلەر» يىغىلىدىغان چايخانىغا بېرىپ بىرلا ئوقۇسا بۇ شېئىر پۈتۈن ناھىيىگە تارقىلىدۇ. بۇنىڭ بىلەن ئۇ نېمىگە ئېرىشىدۇ؟ ئەلۋەتتە زېمىنغا تېكىلگەن مىڭلىغان ئادەملەرنىڭ دىققىتى ئابلا يانتاققا يۆتكىلىدۇ. بىرنەچچە كۈن ئابلانى ئەيىبلەش، تىللاش، ھاقارەتلەشلەر بىلەن ئۆتىدۇ - دە، ئاخىرىچە ئۇنىڭغا ھاجىم توغرىسىدىكى شۇم خەۋەر ئۇلىشىدۇ.

شۇنداق، ئۇلۇغلار بىلەن ئاددىي ئادەملەرنىڭ خۇشاملىقى ئوخشاش بولمىغىنى بىلەن كۈلپىتى ئوخشاش، يالاڭتۆش دېھقاننىڭ كىرلەشكەن بېشى ئۆمۈر بويى خان تاجىسىنى كۆرمىگىنى بىلەن پاشا ئۈچۈن ھەر ئىككىلا باش ئوخشاش، ئۇ ئوخشاشلا بۇ باشلارنى چاقىرئوبرىدۇ. ھاجىم يىقىلغاندا بولۇۋاتقان بۇ داغدۇغا بەلكى ئابلا يانتاقنىڭ تويىدىمۇ بولمىغان. كۈلپەت، غەم - غۇسسە بىلەن خۇشاللىق، تەقەز-زالىق ئارىلاشقان بۇ ماتەم ھارپىسىدا بەلكى پۈتۈن ناھىيە-دە مىدىرلىمىغان جان قالمىغاندۇر، ھاجىمنى ئۇرۇمچىگە دا-ۋالاتقىلى ئېلىپ ماڭارئىمىش دېگەن گەپنى ئاڭلاپ ھەسچىت-ھەسچىتلەرنىڭ جامائەتلىرى خۇددى قۇربان ھېيىتنامىزغا ماڭ-غاندەك سەپ - سەپ بولۇشۇپ، ھاجىم تۇرۇشلۇق كوچىتغا ئاقتى.

— ھاجىمنى ئىنقىلابىي قۇربانلار قەبرىستانلىقىغا ئېلىپ ماڭغانمىش!

— ياق، ئاپپاق غوجام مازىرىغا دەپنە قىلىنۇدەك!

— بۇ يەرگە قويسا بىزدىمۇ مازار پەيدا بولماسمىدى...

— ھاجىم ھەجدىن قايتىقاندا قانچە ماشىنا بىلەن

ئالدىغا چىققان بولساق ھېلىھەم شۇنچە ماشىنا بىلەن ئۇزىتىمىز.

— ھاجىم ھەيكە ماڭغاندا جامائەتنىڭ ئالدى بەش مىنۇت، ئاخىرى بەش يۈزكويدىن بولۇپ ئىككى يۈز سەكسەن مىنۇت يۈەن يوللۇق تۇتقاندۇق، بۇ قېتىمقۇ سىياسىي كېڭەشنىڭ چاقىرىقىغا ئاۋاز قوشۇپ شۇنچىلىكتىن يېغىش قىلىمىز.

— ھاجىم ئاتىمىزنىڭ سالامەتلىكى ئۈچۈن پۈل ئىئانە قىلىش قۇربانلىق قىلغانغا باراۋەرئىمىش.

— بۇ ھارپىدا يۈز ئەللىكتەك ئەر — ئايال ھازىچىلارمۇ تەييارلانغان چېغى، ئۇستا ھازىچىلارنىڭ ھاجىمنىڭ تۆھپە ۋە سۈپىتىگە بېغىشلانغان مەرسىيە سۆز — قوشاقلىرى خەلق ئىچىگە تارقالغىنى بىكار ئەمەس ئىكەن...

ئابلا يانتاق شېئىرىنى ئوقۇۋېتىپ يۇقىرىقى ئاڭلىغان، كۆرگەنلىرىنى ئەسلەپ چىقىپ شېئىرنىڭ يېيلىڭ ۋە قۇرۇق بولۇپ قالغىنىنى ھېس قىلدى، لېكىن شۇنداق بولسىمۇ چايخانىدا ئوقۇش كېرەك.

ئۇ كۆڭۈلسىز تۇتۇلغان ئۆيدىكى كىتاب — ژۇرنال ۋە نان، قاچا — قومۇچلار تولغان ئۈستەلنىڭ بۇرجىكىدىن قەغەزلىرىنى يىغىشتۇرۇپ بولۇپ تاقىرلاشقان بېشىنى سىيلاپ قويدى — دە، يوغان ئاغزىنى قاپىلىغان ئۆسكىلەڭ ساقال-بۇرۇتىنى سىيلاپ قويۇپ تامغا يۆلەكلىك تۇرغان خىرە ئەينەككە قاردى، ئۇنىڭ يوغان، قوڭۇر كۆزلىرى ئۆزىگە قاراپ كۈلۈمسىرىدى:

«پاستىرناخنىڭ كۆزلىرى، شېكسپىرنىڭ بېشى، پۇشكىنچە ساقال-بۇرۇت، لېكىن ئۇيغۇرلارغا خاس ساددا پىكىر!» — دېدى ئۇ ئۆزى — ئۆزىگە ۋە ئۆزىچە شېئىر ئوقۇدى:

يات ئۆلكىنى تەرك ئېتىپ ئىكەنسەن،
ئۇزاق قىرغاقلارنىڭ ئارزۇسى ئۈچۈن.

مانا بۇ پۇشكىننىڭ مىسرالىرى، بۇنىڭ ئاخىرىغا نېمە ئۈچۈن ئابلا يانتاقىنىڭ پىكىرلىرى ئۇلىشالمايدىكەن، «دوختۇر ربۇاگو①» نىڭ ئاخىرىمۇ شېئىرلار بىلەن ئاخىرلاشقانغۇ؟ نېمە ئۈچۈن «هازا هارپىسى» نىڭ ئاخىرى شېئىرلىرى شالمايدىكەن؟ هارپىنىڭ ئاخىرى پۇشكىن مىسرالىرى بىلەن باشلىنىپ يانتاق تەنتەنىسى بىلەن ئاخىرلاشسۇن. قايتىدىن ئولتۇردۇم ئەمسە:

خىيال ئالمىدىن قىلارسەن سەپەر،
قەدىردانلىرىڭنى قايغۇسى ئۈچۈن.
دانالىق، سەزگۈرلۈك سەن بىلەن كېتەر،
تۇغۇلمىش ئەۋلادلار ئارزۇسى ئۈچۈن.
تۆھپەكنى يازارمىز قايسى كىتابقا،
نامدارلار ـ ئۆلمەسلەر بەلگىسى ئۈچۈن.
ئىزنىكنى باسايمۇ ياكى كۆمەيمۇ،
قايسىسى لازىمكىن كەلگۈسى ئۈچۈن.

ئۇ يازغانلىرىنى ئاق قەغەزگە كۆچۈرۈش ئۈچۈن شادلىنىپ تاماكا بۇراۋاتقاندا ئىشىك غىچىرلاپ، ۋېلىسىپىت شىلىدىرلىدى، ئۇ ئايالىنىڭ كەلگەنلىكىنى بىلدى ـ دە، گۈڭگا ئۆيدىن يورۇق هويلىغا چىقىپ كېرىلدى:

ـ خوش، نېمانداق بالدۇر يىغلىغانسەن، خوتۇن؟ ـ دەپ سورىدى ئۇ گۈلنازنىڭ ئىشىشقان كۆزلىرىدە غىلدىرلاپ تۇرغان ياشقا قاراپ، ـ بىرەر شۇم خەۋەر بارمۇيا؟

ـ بولمامدىكى، ـ دېدى گۈلناز ئۇلۇغ ـ كىچىك

① دوختۇر ربۇاگو ـ روسىيە يازغۇچىسى پاسترناخنىڭ رومانى.

تىنىپ پەس ئاۋازدا، ــ ئۇنى ئۆلتۈرۈۋېتىدىغان ئوخشايدۇ!

ــ كىمنى؟

ــ زېمىن ئاكامنى بولمامتىكى...، ــ گۈلناز قايتىدىن يىغلاشقا باشلىدى، ــ ئۇنىڭ ھېچىسى يوق. ئۇنىڭ ھېچ گۇناھى يوق، شۇنداق دېمەي ئۇنىڭ ئىلاجسىمۇ يوق!

ــ نېمانداق قاپىيىلىك سۆزلەيدىغانسەن جېنىم، بېشىمغا چىقىلغان چۈشىنىمۇ ئېگەكىم دېگىنە، زېمىننى كىم ئۆلتۈرمەكچىكەن؟

ــ كىم بولاتتى، قۇددۇس ئاكامنىڭ چوماقچىلىرى بولمامتىكى...

ئابلا يانتاق ھەممىنى چۈشەندى، ئۇ ئايالىنىڭ نازۇك بېلىدىن تۇتۇپ چىڭ قۇچاقلىدى. ئايالى ئۇنىڭ كۆكرىكىگە بېشىنى قويۇپ ئۆپكىدەپ يىغلاپ سۆزلەشكە باشلىدى:

ــ مەن ساڭا توي كۈنى ھەممىنى يوشۇرماي دېگەنتىمغۇ ــ ھە؟

ــ ھەئە.

ــ شۇنداق، ئۇنىڭ بۇ يەردىن قوغلىنىشىغا مەن سەۋەبچى. شۇ چاغدا دادامنىڭ يۈزىنى قىلمىغان بولسام زېمىن ئاكام ھازىر ناھىيىنىڭ كۆزى، بەختلىك ئائىلىنىڭ ئېگىسى بولۇپ قالاتتى. دادامنىڭ مېنى توسۇغانلىغىمۇ شۇ چاغدا توغرا ئىدى.

ــ لېكىن ئىنسانىنىڭ بەختى بىلەن ئويناشقانلىقىنى كەچۈرگىلى بولمايدۇ، گۈلناز. سەن بىلىسەن، مەنمۇ كۈنچى، لېكىن كۈنچىلىكنى يەڭگۈچى، رېئاللىقنى قوبۇل قىلىشقا ئادەتلەنگەنمەن. سېنىڭ جىسمىڭ مېنىڭ، لېكىن روھىڭ مېنىڭ ئەمەس، سەن يىگىرمە يىلدىن بېرى زېمىننى كۈتۈپ كەلدىڭ، ئۇنى ئويلىمىغان، ئۇنىڭ نامىنى يادلىمىغان بىرمۇ كۈنۈڭ يوق، بۇنى مەن سېزىمەن، سەن تارتقان دەردنىڭ

بىر ھەسسە ئېغىرىنى شۇڭا مەن تارتىپ گەلدىم. مەن بىر ۋىجدانلىق ئەرمەن، ئۆزىنى ياخشى كۆرمەيدىغان بىر ئايالنىڭ ئېرى بولۇش ۋىجدانسىزلار ئۈچۈن راھەت، ۋىجدان ئىگىسىگە چوڭ ئازاب. لېكىن مەن ئازابلىق ھاياتنى ئەتىيازى تالمۇالىغان ئادەممەن، مەن سېنىڭ ئۆزگىرىپ مېنى ياخشى كۆرۈپ شۇنى كۈتكۈچى ئەمەسمەن. مەن بۇنى ئارزۇ قىلمىغان ھەم مەڭگۈ ئارزۇ قىلمايمەن، مەن ماڭا ھېسداشلىق قىلغۇچى، تۇرمۇش تراگېدىيىسىنىڭ قىزغىن تاماشىبىنى، ماڭا خالىماي تەقدىم قىلغان جىسمىڭ بىزگە كۆڭۈل شادلىقى ھېس ئۈچۈن پەرزەنت سۈيۈغا قىلدى، مەن بۇ ئائىلىدە ئاشۇ سۈيۈغلىرىڭ بىلەن بەختلىكمەن، جېنىم، مەن سېنىڭ قەلبىڭنىڭ يېرىمى بولۇشنى، سېنىڭدىن ھېسسىيات - روھىنى ماڭا بېغىشلاشنى ھەرگىز ئۈمىد قىلمايمەن، شۇنىڭ ئۈچۈن خەلق مېنى مازاق قىلىدۇ، مەندىن كۈلىدۇ، مېنى كۆزگە ئىلمايدۇ، لېكىن مەن بۇنىڭ ئۈچۈن بىر قېتىممۇ ئازابلانغان ئەمەسمەن. بۇنىڭ سەۋەبى ساڭا چۈشىنىشلىك، سەن رېئال لىقنى باتۇرلۇق بىلەن قوبۇل قىلغۇچى!

— بولدى، ئابلا، بولدى سۆزلىمە! — دەپ تېخىمۇ قاتتىق يىغلىدى گۈلناز ئېرىنى تېخىمۇ قاتتىق قۇچاقلاپ،— شۇنىڭ ئۈچۈن مەن سېنى قەدىرلەيمەن، سېنى ھىمايە قىلمەن ئەمەسمۇ!

ئۇ «سۆيىمەن» دېگەن سۆزنى زادىلا ئېغىزىدىن چىقارغان ئەمەس. ئابلامۇ بۇ سۆزنى ئارزۇ قىلغان ئەمەس، مانا بۈگۈن مۇ ھاياجان، ئازاب ۋە ئىلھام بىلەن بىھوش بولغان ئايالىنىڭ ئېغىزىدىن بۇ سۆز چىقمىدى، ئابلا ئايالىنىڭ چاچلىرىنى سۆيدى، بويۇنلىرىنى سۆيدى، يۈزلىرىنى سۆيدى:

— مېنى سۆيمىگەنلىكىڭ سېنىڭ پاكلىقىڭ، شۇنىڭ ئۈچۈن سېنى جېنىمدەك ياخشى كۆرىمەن، گۈلناز، مەن باشقا

بىر ـــنىڭ مەشۇقىنىڭ ئاشىقى، بۇ خىل مۇناسىۋەت كىتابلار-
دىلا ئەمەس ھاياتنىمۇ كۆپ، كىتابـلاردا ئاشكارا، تۇرمۇشتا
مەخپىي، ئىنسانىنىڭ ھېسسىياتى مەركىن قۇشقا ئوخشىشىدۇ، بۇ
قۇشنىڭ قونار جايىنى ھېچكىم بـەلـگـىلـەپ بېرەلمەيدۇ،
گۈلناز!

ـ بىزنىڭ خەلقىمىزنىڭ ھەمـمـىسى سـەندەك ئاڭلىق،
سەندەك ئوچۇق پىكىرلىك بولسىدى، ئابلا، ـ دېـدى گۈلناز
ئېرىنىڭ قوينىدىن ئاسـتا چىقىۋېتىـپ، ـ ئۇ چاغدا ھېچكىم
گۆھەرنى تاش، تاشنى گۆھەر دېمىگەن بولاتتى.

يازنىڭ كەچكى مەنزىرىسى ئابلا ئوچۇن تولـمۇ كۆڭۈل-
لۈك. جىگدە ـ قارىياغاچ بىلەن چىتلانغان كىچىك ـ كىچىك
باغلاردىن كېلىـدىغـان ئىزغىرىن شامـال، شامالـغا سىڭگەن
مېۋە پۇرىقـى، تار ـ قـۇمـلۇق كوچىلاردىن ئاستا ئۆتۈۋاتقان
دېھقان ھارۋىسى، ئىشكىلەرنىڭ غـىچـىرلـىشـى، توپا توزۇتىپ
دىنوغا ماڭغان بالىلارنىڭ ۋاراڭ ـ چۇرۇڭلىرى... ئابلا ئوچۇن
ئىلھام ۋە ئارام مەنبەسى. ئۇ كىتابلاردىكى خىيالىي ھاياتنىن
ئۆزى ياشاۋاتقان رېئال ھاياتقا قايتقاندا شەھەر سىرتـىدىكى
بۇ قۇرغاق، تار كوچىلار ئۇنىڭغا بۆلەكچىلا قـىزىقارلىق تۇ-
يۇلىدۇ. ئۇستىنى يوپۇرماق ۋە لەش باسقان كۆل بويىدا تۇ-
رۇپ قولۇم ـ قوشنىلىرىغا چاقچاق قىلىش، ناخشا ئاڭلاش،
ئوسسۇل كۆرۈش ئۇنىڭغا كىتابلاردىن كەم لـەززەت بەرمەيـدۇ.
ئۇ ئۆزىنىڭ يۇرەك يارىسىنى مانا شۇنـداق يول بىلەن ئارام
تاپقۇزۇشقا كۆنۈككەن. كىچىكىدىكى ئارمانلىرى بـەربات بول-
غىنىدا ئۇ چىرايلىق قىزغا ئۆيلىنىپ ھۇرمەتلىك ئائـلـىنىڭ
كۈيئوغلى بولۇپ كۆڭلىگە تەسەللى تاپقانىدى، لېكـىن توي
ئاخشىمى چىرايلىق قىزنىڭ ئۇنىڭغا تىكىلىپ تۇرۇپ قىلـغان
گەپلىرى ئۇنىڭ ئۆمۇرلۇك بەختسىز ئىكەنلىكىنى جاكارلىغا-
نىدى:

— سىز مېنى ياخشى كۆرەمسىز، ئابدۇللا كادىر؟
— مەن سىزگە ئاشىق!
— قاچاندىن بېرى؟
— بىرىنچى قېتىم مەدەنىيەت يۇرتىدىكى ھېلىقى چوڭ مەشرەپتە، بېقىشىپ ئويىنىغاندىن بېرى.
— راستمۇ؟
— يۈز پىرسەنت راست.
— ئانداق بولسا مەندىنمۇ يۈز پىرسەنت راست گەپ ئاڭلاشنى خالامسىز؟
— قېنى ئەمسە، ناۋاتتەك گەپلىرىڭىزگە تەشنامەن.
— ئۇنداق بولسا مەن سىزنى زادىلا ياخشى كۆرمەيمەن.
— نېمىشقا توي قىلدىلا ئەمسە؟
— دادامنىڭ كۆڭلى ئۈچۈن.
— ۋەللى، ۋەللى،... — دېگەندەك ئابلا ئۇ چاغدا جالاقلاپ تىترەپ، — بۇ قانداق دېگەن ئەخلاقسىزلىق، مۇ-ھەببەتسىزمۇ ئۆي بولامدۇ؟ بولۇپمۇ مەندەك بىر... شائىر ئۈچۈن؟
— مۇھەببەت باشقا، ئۆي باشقا! — دېگەندەك قىز ئاچچىق كۈلۈپ قويۇپ، — كېيىن بىلگىنىڭىزدىن ھازىر بىلگىنىڭىز ياخشى، بىز مۇھەببەتسىز ئۆي تۈتمەز، بەدىنىم سىزنىڭ، روھىم ئۆزۈمنىڭ!
ئابلا ئەرلىك غۇرۇرى خورلانغان ئۈچۈن زادىلا ئۇنتۇيالمىدى، ئۇلار كېچىنى ئولتۇرۇپ ئۆتكۈزۈشتى. قىز ئابلاغا ئىز - دېرەكسىز يوقالغان ئاشىقى توغرىسىدا سۆزلەپ بەردى، لېكىن ئابلا گۈلنازنىڭ دۈشمىنىگە ئايلانمىدى، كۈنلەر ئۇنىڭ سۈنغان قەلبىگە تەسەللى بەردى، ئايلار غەش كۆڭلىنى قۇۋاندۇردى. يىللار ئۇنىڭغا يېڭىچە مۇھەببەت ماۋزۇلىرىنى قويۇپ بەردى، ئۇ «مۇھەببەتسىز ئائىلە» دىن

يېڭىچە مۇھەببەت تاپتى: باللىرىنىڭ يېغىسى، گۈلگىسى ۋە ۋاڭ - چۈك، جېدەل - غەلۋىلىرى ئۇنىڭ ھاياتىنىڭ كۆڭۈلسىزلىككە بېغىشلانغان بەتلىرىنى ئۆچۈرۈپ تاشلىدى، لېكىن بۈگۈن قايسى شامال يەنە بۇ بەتلەرنى ئۇنىڭ جوزىسىغا ئەكەلدى - ھە؟

تۈن جىمجىت، تىنچىق، قاراڭغۇ تۈن.

ئابلا ياڭاق، ئەنجۈر، ئالمىلار بىلەن خىرە ئاي يورۇقىدا خۇددى رەسسامەك گۈزەل كۆرۈنىدىغان بېغىنى مەقسەتسىز ئۇزاق ئايلاندى، ئۇنىڭ يۈرىكى ھاياجان، يېڭىچە پىكىرلەر بىلەن تېپىچەكلەشكە باشلىغاندىلا ئۇ جىمجىت كېچىدە شېئىر يېزىشقا ئولتۇراتتى. مانا ھازىر شۇ پەيت كەلگەنىدى، ئۇ ئالدىراپ ئۆيىگە كىردى، ئىككى بالىسى سۈپىدا ئۇيقۇدا، گۈلناز يوق، ئۇ ئاستا ھويلىغا چىقتى ۋە:

— گۈلناز! — دەپ توۋلىدى، جاۋاب ئاڭلانمىدى، ئۇ ئوچىغا چىقتى، گۈلناز ھېچ يەردىن تېپىلمىدى. ئۇنىڭ خىيال ئاسمىنىدا بىردىنلا قارا بۇلۇت پەيدا بولۇپ، چاقماق چاقتى. ئۇ ئىختىيارسىز شىمالغا — شەھەرنىڭ شۇ تەرىپىدىكى قەدىمىي ئاتا - بوۋا مەھەللىسىگە قارىدى، ئۇ ياقتا ئۆزىنىڭ يوشۇرۇن رەقىبى، ئاشكارا دوستى زېمىنىنىڭ تۇرار جايى بار، گۈلناز بايىلا زېمىندىن ئەنسىرەپ يىغلىغان ئەمەسمىدى، بىر غەيرىي، تەلۈە، ئەسەبىي كۈچ ئۇنى سۆرەپ ئەكەتكەن بولسىچۇ؟ ئىنسان بىقارارلىق سەۋدايىلىقى بىلەن مەست بولغاندا نېمىلەرنى قىلمايدۇ - ھە؟

ئۇنىڭ كۆز ئالدىغا ئۆز ئايالى بىلەن چىڭ قۇچاقلىشىپ تۇرغان يات بىر ئەر كېلىشى بىلەن ئۆزىمۇ بىر تەلۈە، ئەسەبىي كۈچنىڭ تارتىشى بىلەن شىمالغا قاراپ يۈرۈپ كەتتى.

ئۇ ئېغىر توپىلىق يوللار بىلەن يۈگۈرۈپ دېگۈدەك ماڭدى،

جەمجەت كېچىدە ئۇنىڭ يۇمشاق توپىدا ماڭغان ئاياغ ئاۋازى كۆپۈرلايتتى. مانا ئۇ ئىسمائىل پومپىشچىكنىڭ توقۇلما تاملىق، سۇۋاقلىرى قوپال ئۆيگە يېتىپ كەلدى ۋە جىگدىلەرنى قايرىپ باغقا كىردى، زېمىننىڭ ياتقى غۇۋا يورۇق ئىدى، ئۇ تامنى ياقلاپ دېرىزىگە قاراپ سىلجىدى، توختاپ تىڭشىدى. گويا ئۆيىدىچىدە بىرلىرى گۇدۇڭلاشماقتا. «قانداق قىلاي؟ ئۇيغۇرلارغا خاس ئەرلىك بىلەن پىچاقنى ئىشقا سالايمۇ؟ ياق، ھەرگىز ئۇنداق قىلمايمەن. ئۇنداق بولسا نېمىشقا كەلدىم؟ ئەرلىك كۈندەشلىكىمنىڭ ئەسىرى بولدۇممۇ؟ ياكى دىل ئازابىمنى يەڭگىللەتمەكچى بولدۇممۇ؟ نېمىشقا ئۆزۈم قوبۇل قىلالمىغان رېئاللىقنىڭ ئىسيانكارى بولۇپ ئوتتۇرىغا چىقتىم؟ نېمە ئۈچۈن مېنى سۆيمەيدىغان ئايالنىڭ سۆيگۈسىنىڭ دۈشمىنى بولۇپ چىقتىم؟ ئەركىن ئاڭلىنىڭ، كىشەنسىز پىكىرنىڭ ئىگىسى بولماق شۇنداق تەس مۇ ـ ھە؟...» ئۆز سوئاللىرىغا ئۆزى جاۋاب بېرەتتى، ئۆزىنى ئەيىبلەيتتى، بۇنداق چاغدا كەينىگە چېكىنەتتى، لېكىن ئۇنىڭ بەدىنىدىكى ئەرلىك غۇرۇر ئۇنىڭ چېكىنىشىگە يول قويمايتتى؛ «قانۇنىي ئايالىم، ئىككى بالامنىڭ ئانىسى، مېنىڭ ئۆمۈرلۈك ھەمراھىم، — دەپ ئويلايتتى ئۇ چىشلىرىنى غۇچۇرلىتىپ، — كونا ئوتنى ئۆچۈرۈشكە، يوشۇرۇشقا تېگىشلىك بىر ئايال بۇ يەرگە كېچىدە كەلمەسلىكى كېرەك. مېنىڭ ئايالىمنىڭ كېچىدە بىر بويتاقنىڭ ئۆيىگە كېلىشى مىللىي ئەخلاقنىڭ ئايىغى ئاستى قىلىنغانلىقى، ئايىغ ئاستى قىلىنغان ئەخلاقنى قوغداش ئۈچۈن، چەيلەنگەن ئەرلىك سالاھىيىتىمنى ھىمايە قىلىش ئۈچۈن ئىنتىقام تىغىنى كۆتۈرۈپ چىقىشىم مېنىڭ ئىنسانىي بۇرچۇم... ئىنسان، ئۇنىڭ قەلبى ئەركىن، ئەقلى ئەركىن، ھېسسىياتى ئەركىن بولۇشى كېرەك. ئىنسانىڭ سۆيۈش، سۆيۈلۈش، تەلپۈنۈش،

تەلىپۇندۇرۇش ئەركىنلىكى بولۇشى كېرەك. بۇ ئەركىنلىككە دۇشمەنلىك قىلغۇچى ئىنسانىي بۇرچىنى ئۇنتۇغۇچى. مەن بىر قەدەم ئۇقۇمىنىڭ ھىمايىچىسى بولۇپ قالدىممۇ - نېمە؟...» ئۇ ئىككى خىل ئاڭ، ئىككى خىل ئىستە‌ك ئۇستىدە ئويلىنىپ روھىي كۈرەش قاينىمىدا بىر چۆكە‌تتى، بىر چىقاتتى. چۆكە‌ندە ئالغا چامدايتتى، چىققاندا چېكىنە‌تتى. مانا ئاخىر دېرىزىگە ئون چامداملا قالدى. مۇنۇ قېرى تالدىن ئۆتىلا دېرىزە، ئۇ كە‌لگە‌نىكە‌ن ئە‌مدى پە‌سكە‌شلىك بىلە‌ن دېرىزە ئاستىدا زوڭزىيىپ ئولتۇرۇپ ئۆيئىچىدىكى ئىككى يۈرەكنىڭ دۇپۇلدىشىنى ئاڭلايدۇ. شۇنىڭدىن كېيىن...

ئۇ ئە‌مدىلا ئالدىغا قاراپ چامدىۋىدى، ئۇنىڭ بېشىغا دە‌ھشە‌تلىك بىر قاتتىق نە‌رسە كېلىپ ئۇرۇلدى. ئۇ بىر سىلكىنىپ يە‌رگە دۇم چۈشتى.

ئۇ دە‌سسە‌لدى، پېتە‌قدالدى، لېكىن ئۇ ھېچكىمنى كۆرمىدى، ھېچنېمىنى سە‌زمىدى...

5

«ھاجى قۇددۇس مۇلازىمە‌تخانىسى» بۇ گۈللىنىۋاتقان كىنچىك شە‌ھە‌رنىڭ بازار مە‌ركىزىگە جايلاشقان. بۇ ئۇچ قە‌ۋە‌ت بىنانىڭ بىرىنچى تە‌ۋىتى ماگىزىن. بۇ تۆت چوڭ ئىشىكى بار «L» شە‌كىللىك ئايلانما ماگىزىننىڭ يېمە‌كـ ئىچمە‌ك، تۇرلۇك ماللار، رە‌خت، كىيىم - كېچە‌ك دە‌پ ئايرىلغان ئۇچ قانىتىدا جە‌مئىي يىگىرمە تۆت پرىكاز چىك ئالدىراپ خىزمە‌ت قىلىدۇ. بۇ يە‌ردىن دۆلىتىمىزنىڭ ھە‌مىمە تاۋارلىرى تېپىلغاندىن باشقا يا‌پونىيىنىڭ ئېلېكتر مىكرو تۇرمۇش بۇيۇملىرى، جە‌نۇبىي چاۋشيە‌نىڭ جۇلالىق چېكە‌ن - توقۇلما ماللىرى بىلە‌ن سابىق سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ ھە‌ر خىل ئە‌ر -

ئايالچە، يازلىق - قىشلىق كىيىم - كېچەكلىرى، ئەڭ يېڭى مودا هېسابلىنىدىغان يېڭىمت - قىزلارنىڭ قىممەت باهالىق كىيىم - كېچەكلىرىنىڭ هەرقاندىقى تېپىلىدۇ.

بىنانىڭ ئىككىنچى قەۋىتىدىكى ئوچ پەلەمپەي بىلەن چىقىدىغان ئوچ ئاشخانىسىدا مىللىيچە غىزانىڭ تونۇر كاۋىپى، چەينەك شورپىسىدىن، چۆچۈرە - سامسىغىچە بولغان هەممە خىلى؛ ياۋروپاچە سوغۇق يېمەكلىكلەردىن كاتلىت، قىزا، قۇش گۆشى كاۋاپلىرى بىلەن كوفى، شەربەت، هەر خىل چەت ئەل ۋە جۇڭگو ئىچىملىكلىرى؛ ياشلار ئوچۇن ئىچىلغان «كالائوك» ۋە تانسىخانىسىدا يۇرۇشلەشكەن مۇزىكا، خۇش كەيپ ئىچىملىكلەر بايا شات تېپىلىدۇ. كۇتكۇچىلىرى خۇش خۇي - مۇلايىم، قىزغىن.

ئوچىنچى قەۋىتىدە يىگىرمە ئىككى ئىغىزلىق ئۆي مېهمانخانا قىلىنغان. بۇ ئۆيلەرنىڭ هەر كارىۋىتى يىگىرمە بەش كويلۇق ئىككى كارىۋاتلىق زامانىۋىلاشقان خانىلىرى، هەر كارىۋىتى سەككىز كويلۇق تۆت كارىۋاتلىق ئۆيلىرى ۋە هەر كارىۋىتى تۆت كويلۇق سەككىز كارىۋاتلىق چوڭ ئۆيلىرى بار، ئۆيلەردە تېلېۋىزور، مەززىلىك چايلىرى بار. كۇتكۇچىلىرى هۇ ئەدەبلىك - سىلىق.

شۇنىڭ ئوچۇن بۇ شەهەر ئىچىنىڭ مېهمان كۇتۇش، كۆڭۈل ئېچىش، ئارام ئېلىش، سودا - سېتىق، هۇزۇرلىنىش ئىشلىرى. مۇشۇ مۇلازىمەتخانىنى مەركەز قىلىدۇ.

ۋىلايەتكە يۆتكەلگەن، لېكىن قايسى ئىدارىدە ئىكەنلىكى تېخى ئېنىق بولمىغان نەمرۇد ناهىيىگە «سانىتانا» دا ئوچ مېهمان بىلەن كەلدى. ئۇلار «هاجى قۇددۇس مۇلازىمەتخانىسى» نىڭ ئەڭ ياخشى ئۆيلىرىگە ئورۇنلاشتى. هاۋا ئىسسىق بولغىنىغا قارىماي «زامانىۋى» ئىكەنلىكىنىڭ بەلگىسى ئوچۇن شياڭگا ئىدا تىكىلگەن قىممەت باهالىق توم قارا

كاستۇم - بۇرۇلكا، ئاق كۆڭلەك كىيىپ، قارا گالستۇك، قارا كۆزەيىنەك تاقىغان، ئوتتۇز ياشتىن هالقىغانلىقى ئۆزىنى تۇتۇشلىرىدىن بىلىنىپ تۇرىدىغان مېهمانلار ئۆزلىرىنىڭ ئەكسىچە ئاق كاستۇم - بۇرۇلكا، قارا كۆڭلەك كىيىپ، ئاق گالستۇك تاقىغالغان قاپقارا، بۇدۇر چاچلىرى ئۇزۇن ياستىلغان، كاپكازچە بۇرۇتى ئاق پىشماق سوزۇنچاق يۈزىگە تولىمۇ ياراشقان نەمرۇدنىڭ هەمراهلىقىدا ناهىيىنىڭ داڭلىق يەرلىرى بولغان تەكلىماكان ئىچىدىكى تەبىئىي ئورمانلىقلار، قۇم دۆۋىلىرى ئۇستىدە ئۆسكەن توغراقلار، توغراقىقا ئۇلانغان تېرەكلەر، دەريا بويلىرىدىكى گۈزەللىكلەرنى تاماشا قىلىپ ئاخىرىدا بېلىق كاۋاپلىرىدىن هۇزۇرلىنىشتى.

ئەمدى ئۇلار «مۇلازىمەتخانا» نىڭ ئىككىنچى قەۋىتىدىكى ئالاهىدە مېهمانلار ئۈچۈن تەييارلانغان مەخسۇس ئۆيىدە كەچلىك غىزاغا ئولتۇرۇشتى. بۇ مېهمانلار ئۈچۈن مۇلازىمەتخانىنىڭ باش خوجايىنى هاجى قۇددۇسنىڭ ئۆزى يۇقىرى تۆۋەن يۈگۈرۈپ يۈردى - دە، مانا كەپتەر يۇڭۇزلاۋاتقانلارغا يولىيورۇق بەردى:

— قانىتى پەي چىقارمىغان باچكىلارنى ئىشلىتىڭلار! — دېدى ئۇ كۆڭلەكچان، زىلۋا، قاملاشقان قامىتىنى سەل ئېگىپ، بارماقلىرى بىلەن بىرنېمىلەرنى كۆرسىتىپ، — تۇخۇلارمۇ چۈجە بولسۇن!

«قۇددۇس لاۋبەن» دېسە ئۇنى بىلمەيدىغان هېچكىم يوق. ئۇنى هەتتا ئابلا يانتاق چېغىدا ماختاپ «روكفىللىر①چە شەخس» دېگەنىكەن. هاجىم بولسا بۇ كەنجى ئوغلىنى بىلەن ماختىنىپ:

— شۇ ئەقلى بىلەن ئوقۇغان بولسا بۇ بالام زاهىرىدە-

---

① روكفىللىر — ئامېرىكىلىق دۇنيا مەشھۇر مىليونېر.

دىن بابىردەك دانا، ئىش بىلەر بولۇپ چىقاتتى. شۇڭىرى ھېلىھەم بولسىمۇ زامانىنىڭ بالىسى بولۇپ يېتىلدى. زامانىنى چۈشىنىشتە ھېچكىم ئۇنىڭ ئالدىغا ئۆتەلمەيدۇ، — دەيتتى.

باشقىلار تېخى ناھىيىدىن ئەمدىلا ۋىلايەتكە ئوقەتنۇچۇن قەدەم باسقاندا قۇددۇس ئاللىقاچان پاكىستانغا بېرىپ كەلگەن. بۇ يەرنىڭ ئوقەتچىلىرى تاپقان - تەرگىنىنى يانغا چىگىپ «ھۇ» دەپ شاڭخەيى، گۇاڭجۇغا ماڭغاندا قۇددۇس ئاللىقاچان سەئۇدىي ئەرەبىستانىدىن ئايروپىلان بىلەن ئىسلامئاباتقا مال توشۇپ نەچچە يۈز مىڭ كويلۇق چوڭ ئوقەتچىلەردىن بولۇپ تونۇلغان، بۇگۈنكى كۈندە ئۇ ياۋروپا، ئوتتۇرا ئاسىيا ھەتتا ياپونىيىگىچە قەدەم باستى. ئۇنىڭ نەچچىلىك ۋە قەيەرلەردە دۇكان، مال - دۇنياسى بارلىقىنى ھېچكىم ھەتتا ھاجىمۇ بىلمەيدۇ. بۇ يەرنىڭ ئادەملىرى ئۇنىڭ مۇشۇ «مۇلازىمەتخانىسى» نىلا بىلىدۇ - شۇ.

لېكىن شۇنداق بولۇشىغا قارىماي ئۇ ئاتىسى بىلەن بىللە — چوڭ قورۇدا بىللە تۇرىدۇ. ئۇنىڭ ئايالى — چىرايلىق، نومۇسچان ياش كېلىن ھاجىمغا ھەر كۈنى ئېگىلىپ سالام بېرىپ ھاجىمنىڭ خىزمىتىنى قىلىدۇ. نەمرۇدنىڭ ھاكاۋۇر، ئىچى تار ماگىزىنچى ئايالى بىلەن ھەرگىزمۇ ئۇستۇنلۈك تالاشماستىن شۇ چوڭ ئۆينىڭ خىزمەتكارى ئورنىدا پۈتۈن كۈن بويى ئۆي ئىشىنى قىلىدۇ.

ھاجى قۇددۇس ئاكىسى نەمرۇدنى يامان كۆرىدۇ. چۈنكى نەمرۇد چوڭ سۆزلەش، يولىيورۇق بېرىش، ئەيىبلەشتىن باشقا ھېچقانداق ئەمەلىي ئىش قىلالمايدۇ.

— ئاكام ئالىي مەلۇماتلىق، — دەيدۇ قۇددۇس ئاكىسى توغرىسىدا گەپ بولغاندا مازاق قىلىپ، — لېكىن ئۇ پۈل تېپىش بىلەن مەنسەپ تۇتۇش داشۆسىنى ئەمەس، گەپ

سېتىش داشۆسىنى پۈتتۈرگەن.
— ئۇكام قۇددۇس، — دېدى نەمرۇد چىرايلىق ئىنسىنىڭ مۇرىسىگە قولىنى قويۇپ، — كەچكى تاماق ئالاھىدە ئالىي بولسۇن جۇما!
— يىر گەپنى دەۋېرمەسەن، ئاكا، ئۇلار كىم نېمىشقا دېمەيسەن؟
— ۋاقتى كەلگەندە بىلىسەن دەيمەن.
— ئۇرۇمچىدىن تېلېفون كەلدى جۇما، دادامنى دوختۇرخانىغا جايلاشتۇرۇپ بوپتۇ.
— بەلەن بوپتۇ. مەنمۇ ئۆگۈنلۈككە ئۇرۇمچىگە ئۇچىمەن.
— گۈلشەربانۇ ئاچاممۇ، گۈلجامال ئاچاممۇ ئۇچارئىمىش.
ھەممىگىلار بىردەك نېمە قىلىسىلەر ئۇ يەردە؟
— ماۋۇنىڭ دەۋاتقان گېپىنى! — دېدى نەمرۇد ئىنىسىغا ئالىيىپ قويۇپ، — پەدەرنىڭ كەينىدىن ئۇچماي كىمنىڭ كەينىدىن ئۇچاتتۇق ئەمىسە؟
— ئابلانى قانداق قىلىمىز ئەمىسە؟
— نېمىسىنى قانداق قىلاتتۇق. ئۇنىڭغا زېمىن دېگەن ئوغرىنىڭ كالتەكى تەگكەن تۇرسا، بىزگە نېمە جاۋابكارلىق؟
— جاۋابكارلىق بولمىسا ئادەمگەرچىلىكمۇ بولمامدۇ، ئاكا؟ ئۇ يا گۆش ئەمەس، يا بەز. گۈلنازنىڭ يىغىسىنى ئاڭلىغانسەن؟
— ئاڭلىسام قانداق قىلاتتىم.
— ئاكا، ئۇياقتا دادامسەكراتتا،ماۋۇيەردە بىر كۈيئوغۇل جان تالاشماقتا. سەن قېيىنىغا ئالماي تاماشا ئىنى قىلىپ يۈرۈسىنا؟
— تاماشا قىلىۋاتىمەنمۇ، ئىش پۈتتۈرۈۋاتىمەنمۇ. سەن نېمە بىلەتتىڭ، ماڭە يۈگۈر، مېھمانلارنى كۈتۈشنىڭ

يولىنى قىلە!

نەمرۇد كەتتى، قۇددۇس بىلىنمى تۇتۇۋېلىش ئاكسىيىسىنىڭ كەينىدىن ئالمىيىپ غودۇكشىدى:

— ئادەم دېگەن جىق ئوقۇۋۇرسە رەھىمسىز بولۇپ قالىدىغان ئوخشىمامدا؟ پۇلنى مەن تېپىنىڭ، مېغىزىنى بۇ ئوغرى چىقىرىڭ تېخى!

ئۇ «ئوغرى» دېگەن ئادەت سۆزىنى قوللانىدى — دە، ئۆزى كۈلۈپ كەتتى. چۈنكى قۇددۇس «ھاجىم» بولۇپ قايتقانىدىن كېيىن كەلمەس «يامان» ئىش ۋە يامان تىللاردىن ئۆزىنى تارتىدىغان، كىشىلەرگە ياخشىلىق قىلىشقا ئىنتىلىدىغان بولۇپ قالغانىدى. «ئوغرىنىڭغا زېمىن دېگەن ئوغرىنىڭ كالتىكى تەگكەن» دېگەن سۆز بايىلا ئاكسىنىڭ ئاغزىدىن چىققاندا ئۇنىڭ يۈرىكى جىغ قىلىپ قالغانىدى. مانا ئەمدى بۇ سۆز ئۆزىنىڭ ئاغزىدىن چىقتى.

ئۇنىڭ خىيالى بىردىنلا سىكلىسىغا، سىكلىسىنىڭ يولدىشى ئابلا يانتاقنى كۆچتى. ئەتىسى ئۇ: «ئابلا يانتاق تايىق يەپ دوختۇردا يېتىپىتىپتۇ» دېگەن سۆزنى ئاڭلاپ دوختۇرخانىغا ئۇنى كۆرگىلى بارىدى. ئۇ ئۆزى ياخشى كۆرىدىغان، ئۆزى بىلەن قۇرداش كۆيئوغلىنىڭ كۆكىرىپ، قارىداپ كەتكەن يۈزىنى كۆرۈپ چۆچۈپ كەتتى. ئابلانىڭ بېشى تېڭىلغان، كۆزلىرى كۆكەرگەن، كالپۇكلىرى قارىداپ دوردايغان، تونۇغۇسىز ھالدا ئارانلا نەپەس ئېلىپ ئاسما ئوكۇلدا ياتاتتى. قۇددۇس دائىم ئۇنىڭ ھەجىراپ تۇرىدىغان يوغان ئېغىز، يوغان كۆز، يوغان بۇرۇتلۇق يۈزىنى كۆرگەندە ئىختىيارسىز كۈلۈپ كېتەتتى. بۈگۈن مانا بىرىنچى قېتىم ئۇ ئابلانىڭ قورقۇنچلۇق چىرايىنى كۆرۈپ كەينىگە داجىدى ۋە يىغىدىن لەۋلىرى كۆپچۈپ، كۆزلىرى ئىششىغان سىكلىسىغا قاراپ:

— كىم، نېمىشقا ئۇرۇپتۇ؟ — دەپ سورىدى.
— ھېچكىم بىلمەيدۇ، — دېدى گۈلناز لەۋلىرىنى ئارانلا مىدىرلىتىپ، — مەن، ھەممىنى قىلغان مەن.
سەن نېمە قىلغانتىڭ، ئۇكام؟
— كېچىدە ئۇيقۇپ قالغانتىم.
— نەگە بارغانتىڭ؟
— ... ھېچيەرگە...
— نېمە دەۋاتىسەن، ئۇكام، ئېسىڭ جايىدىمۇ زادى؟
— ... بىلمەيمەن!
قۇددۇسنىڭ قاپىقى تۇرۇلدى. ئوغۇللارنىڭ كىچىكى بىلەن قىزلارنىڭ كىچىكى ھاجىمنىڭ ئەتىۋارلىقلىرى ئىدى. بۇ ئاكا ـ سىڭىللارمۇ بىر ـ بىرىگە ئېچىل، بىر ـ بىرىگە ئامراق ئىدى. گۈلناز ھېچكىمگە ئېيتمىغان گەپلىرىنى مۇشۇ كەنجى ئاكىسىغا ئېيتاتتى. قۇددۇسمۇ ھەر قېتىم سىرتتىن كەلگەندە ئەڭ ياخشى سوۋغاتلىرىنى مۇشۇ سىڭلىسىغا ئاتاپ ئەكېلەتتى. شۇنداق يېقىن بىلىدىغان سىڭلىسىمۇ بۈگۈن تۇنجى بولۇپ ئاكىسىدىن سىر يوشۇرغانىدى.
«زېمىنىڭ كالتىكى تەگكەن؟ — دەپ ئويلىدى ئۇ ئاكىسى بىلەن سىڭلىسىنىڭ گەپلىرىدىن ھالۇم مەنىگە ئىگە بولۇپ، — كېچىدە سىڭلىم زېمىنىڭ ئۆيىگە بارغان، ئابلا كەيندىن بېرىپ زېمىندىن تاياق يېگەن بولسىچۇ؟ ناۋادا شۇنداق بولسا گۈلنازنىمۇ، زېمىنىمۇ ئۆز قولۇم بىلەن سويىمەن!»
لېكىن ئۇ زېمىنىڭ ناشايان ئىش قىلمىشىغا ئىشەنمەيتتى. زېمىن ئۆزىنىڭ ئەخلاقى، ئادىللىقى ۋە كەڭ قورساقلىقى بىلەن ناھىيىدە ئابروي تاپقان ئادەم. «زېمىننى ھاكىم قىلىش كېرەك» دېگەن غوۋغا بۇلتۇر بىكاردىنلا كۆتۈرۈلگەن ئەمەس. قۇددۇسنىڭ ئۆزىمۇ زېمىندىن كۆپ ياخشىلىق

كۆرگەن. ئۇنىڭغا مۇشۇ بىنانىڭ ئورنىنى ئەرزان باھادا ئېلىپ بېرىشكە، بىنا قۇرۇلۇشىغا ئۇستا، ئەرزانچى بىناكارلارنى تېپىپ بېرىشتە، خىش، ھاك، سېمونتلارنى ئەرزان باھادا سېتىپ ئېلىپ بېرىشتە زېمىننىڭ چىقارغان كۆچى ھەممىدىن كۆپ.

«زېمىن شۇجى بىزنىڭ مۇلازىمەت شىركىتىمىز ئۈچۈن بەش يۈز مىڭ يۈەن پايدا كەلتۈردى» دېگەنىدى قۇددۇس بىر قېتىملىق زىيافەتتە راست گەپ قىلىپ.

«شۇنداق بىر ئابرويلۇق ئادەم بۇنداق بولمىغۇر ئىشلارنى قىلارمۇ ـ ھە؟» دېدى قۇددۇس زېمىن توغرىسىدا ئەترapلىق ئويلانغاندىن كېيىن، ئۇ ئاكىلىرى بىلەن كۆيئوغۇللىرى «ھاجىم ئاتىمىزنىڭ يىقىلىشىغا زېمىن سەۋەبچى» دەپ غوۋغا كۆتۈرگەندە دەسلەپ ئىشىنىپ زېمىننى جازالاشقا تۇتۇنغان. لېكىن ئۇ بەختى ھاكىمنىڭ زېمىننىڭ تەرىپىنى ئېلىپ قىلغان نەسىھەتىنى ئاڭلىغاندىن كېيىن ئۆي دەۋاسى ئىشىدا زېمىننىڭ يوللۇق ئىكەنلىكىگە ئىشىنىپ جازالاش نىيىتىدىن يانغانىدى. بۇگۈن مانا كۆتۈلمىگەندە ئابلا زەربە يېگەن. بۇنىڭدىمۇ زېمىننىڭ قولى بار دېيىشمەكتە. ئۇ سىڭلىسى بىلەن زېمىننىڭ ياشلىقىدىكى سەرگۈزەشتىسىنىمۇ مەسلىدى. سىڭلىسىنىڭ زېمىن قايتىپ كەلگەندىن كېيىن ئابلادىن تېخىمۇ سوۋۇپ يۈرگىنىنى بىلەتتى. شۇنىڭ ئۈچۈن كىچىك سىڭلىسىغا ھەممىدىنمۇ كۆپرەك ھېسداشلىق قىلاتتى. ئۇنىڭ ئۈستىگە ئۇ زېمىننىڭمۇ قىرىق ياشتىن ئاشقىچە ئۆي ـ ئوچاقلىق بولماي يۈرۈشىنىڭ سەۋەبىنىمۇ قىياس قىلغان، لېكىن ئۇ سىڭلىسى بىلەن زېمىننىڭ كۆل ئاستىدا قالغان چوغنى پۈۋلىشىنى خالىمايتتى. بىر كىشى ئاز ـ تولا ئازاب ۋە پۇشايمان بىلەنمۇ كۆڭۈللۈك ياشىيالايدۇغۇ، ئۆتكەن ئىشنى ئۇنتۇپ يېڭىچە مۇناسىۋەت پەيدا قىلىش زۆرۈر دەپ ئويلايتتى.

مانا بۇگۈن سىنىلىسى تىلىنى چاينىماقتا، ئۇنىڭ ئۇستىگە ئابلا نەق زېمىننىڭ دېرىزىسى يېنىدا تاياق يەپ يەقىلغان. بۇ ئەھۋالنى قانداق چۈشىنىشكە بولىدۇ.

ئاكىسى نەمرۇد جايلاشقان مەخسۇس خانىدىن كۈلكە، سىلىق مۇزىكا ئاڭلانماقتا. ئۇ يەرگە مەززىلىك يېمەكلىكلەر توشۇلماقتا. قۇددۇس بولسا ئىككىنچى قەۋەتنىڭ ئۇيغۇر بىناكارلىرىنىڭ قوللىرىدا گۈللەر چېكىلگەن سالاسۇنلۇق چۆرىدىمە بالكوندا ئورۇندۇقتا يالغۇز ئولتۇرۇپ مۇشۇ ئىككى كۈن ئىچىدە بولۇپ ئۆتكەن كۆڭۈلسىز ئىشلار ئۈستىدە ئويلانماقتا.

«تۇغرا، — دېدى ئۇ ئۇزاق خىيالدىن كېيىن، — ئۇنىڭ بىلەن سۆزلىشىش كېرەك.»

ئۇ هويلىغا قارىدى. «شاڭخەي» ئورنىدا ئىدى. ئۇ شوپۇرنى تەۋەلىدى:

— ئەركىن، ماڭ يۇگۇر، بىرىنچى يېزىغا بېرىپ زېمىن شۇجىنى تېپىپ كەلگىن. ئۇنىڭغا قۇددۇس لاۋبەن جىددىي بىر ئىش بىلەن سۆزلەشمەكچى دېگىن.

ئۇ شوپۇرنى ئىشقا يۇيرۇۋېتىپ ئۆزى بىرىنچى قەۋەتتىكى ئۆزىنىڭ مەخسۇس ئىشخانىسىغا قاراپ ماڭدى.

«باش مۇدىر ئىشخانىسى» دېگەن ۋىۋىسكا پېشانىسىگە چاپلانغان ئىچكىرى ـ تاشقىرى ئىككى ئېغىزلىق ئۆي «مۇدىر»ـغا لايىق بېزەلگەن: تاشقىرىقى ئۆي قوبۇلخانا، ئىچكىرىدىكىسى ئىشخانا. ئۆيلەر گىلەم، دىۋان، تېلېفون ۋە يېزىق ئۈستەللىرى بىلەن زامانىۋى بېزەلگەن.

— مېنى ئىزدەپ كەلگۈچىلەر بولسا بۇگۈن كۆرۈشەلمەيمەن، — دېدى هاجى قۇددۇس كاتىپ يىگىتكە سوغۇقلا قىلىپ، — زېمىن شۇجى كەلسە ئىشخانىغا باشلاپ كىر!

ئۇ ئىشخانىسىغا كىرىپ قوبۇلخانىسىنى ئەمەس، ئۆزىنىڭ

ئىشخانىسىغا تىوخۇ كۆشى، تونۇر كاۋىپى، مېۋە - چىۋە، ھاراقلارنى تەييارلاتقۇزدى. ئاندىن خىزمەتچىلەرنى چىقىرىۋېتىپ بىخەتەر ساندۇقنى ئاچتى - دە، غىلىپىغا ئالتۇندىن ھەل بېرىلگەن، ساپلىرىغا قىممەتلىك تاشلاردىن گۈل چېكىلگەن خەنجىرنى ئالدى. ئۇ خەنجىرنىڭ بىسىنى تىرنىقى بىلەن سىناپ كۆردى ۋە ئۇنى غىلىپىغا قايتىدىن سىلىپ بۆزى ئولتۇرىدىغان ئايلانما ئورۇندۇق ئالدىدىكى چاي شىرەسىنىڭ داستىخىنى تېگىگە يوشۇرۇپ قويدى. ئۇ خاپا، جىددىيلەشكەن ۋە تەمتىرىگەن ھالدا ئىشخانا ئىچىدە ئۇياقتىن - بۇياققا مېڭىشقا باشلىدى. ئاخىر گوللاندىيە ۋىسكىسىدىن بىر رومكا قۇيدى - دە، ئۇنى ئىچىۋەتتى. لەززەتلىك ئىچىملىك ئۇنىڭ بەدىنىدە بىر خىل كۈچ، خۇشاللىق بولۇپ ئاقماقتا، ئۇنىڭ ۋۇجۇدى بىر خىل شېرىن تۇيغۇ بىلەن جانلىنىشقا باشلىدى. ئۇ يەنە بىر رومكا ئىچتى - دە، ئىشكاپنىڭ ئەينىكىگە قارىدى. قىزارغان، كۆزلىرى ئويناق، قارا كۆتىمەك بۇرۇت ئاستىدىكى لەۋلىرى چىڭ يۇمۇلغان قىران يىگىت ئەينەكتە نامەلۇم بىرىگە خىرىس قىلىپ تۇراتتى. ئۇ ئويلىدى: «دۇرۇس، ئۇنى مانا مۇشۇنداق سۇر بىلەن كۈتۈۋېلىش كېرەك. قول ئېلىشامدىمەن؟ ياق، قوللىرىم كەينىدە، مەن تورۇسقا قارىغان ھالدا ئۆرە تۇرۇشۇم، خۇددى مۇستاپا كامال ئۆز قول ئاستىدىكىلىرىنى قوبۇل قىلغاندەك بىر خىل خوجايىن بىلەن بېقىنغۇچى ئېنىق پەرقلىنىدىغان مەنزىرە شەكىللەندۈرۈشۇم كېرەك.»

نەق شۇ چاغدا ئىشىك قېقىلدى. ئۇ يەڭگىل يۆتىلىپ قويدى. ئۈيگە كاتىپ يىگىت، ئۇنىڭ كەينىدىن زېمىن بىلەن يېزىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى — قۇددۇسنىڭ يېقىن ئاغىنىسى تۇراق ئىسىملىك يىگىت كىرىپ كەلدى.

— سالام، — دېدى زېمىن تەمكىن خۇش خۇي ھالدا

قولىنى سوزۇپ،

ــ تىنچمۇ سەن، قۇددۇس جىگىلى! ــ دېدى تۇراق سوزۇپ ۋارقىراپ، قۇددۇس ئۇلارغا ئىختىيارسىز قول سوزدى. «بىرىنچى تەسلىمچىلىك، ــ دېدى ئۇ ئىچىدە رەللە بولۇپ، ــ بۇ مۇنۇ تۇراق دوكانىنىڭ يۇز ــ خاتىرىسى، ئىككىنچى تەسلىمچىلىككە ئەمدى يول يوق!»

مېھمانلار تەكەللۇپسىزلا دىۋانلاردىن ئورۇن ئالىدى. گەپنى تۇراق باشلىدى:

ــ قېنى، قۇددۇس سولاش، ــ دېدى تۇراق بالا ۋاقتىلىرىدىكى قوپال تىل بىلەن سۆزىنى باشلاپ، ــ ئاۋۋال ئاۋۇ ۋىسكائىدىن بىر رومكىدىن قۇي، ئاندىن كېيىن گەپنى ئەگىتمەي قىل: يەر لازىمۇ، ئەمگەك كۆچى لازىمۇ ياكى خام ئەشيا لازىمۇ؟

قۇددۇس ئۇنىڭ دېگىنىنى قىلدى. رومكىلار بوشىغاندىن كېيىن قۇددۇس كۆكسىپ ــ قارىداپ ياتقان ئابلا يانتاقنى يادىغا ئالدى ــ دە، تۇراققا قاراپ قويۇپ:

ــ بۇگۈن مەن زېمىن شۇجى بىلەن ئەمەس، ئۆز قېرىندىشىمىز زېمىن ئىسمائىل بىلەن سۆزلەشمەكچى! ــ دېدى.

ــ مەن ئارتۇق ئادەم، چىقىپ تۇرىمەن، ــ شۇنداقمۇ؟

ــ شۇنداق بولىدۇيا، ئەمدى.

تۇراق ئورنىدىن تۇرۇپ ۋىسكىدىن يەنە بىر رومكا قۇيدى ــ دە، قۇددۇسقا سۇرلۇك قاراپ قويدى. ئۇ رومكىنى بوشاتتى:

ــ ئۇنداق بولسا، قۇددۇس جىگىلى، ئاڭلاپ تۇي؛ زېمىن شۇجىنى بۇ يەرگە ئون يىگىت مۇھاپىزەت قىلىپ ئەكەلدى. ناۋادا شۇجىنىڭ بىر تال چېچى زىيانغا ئۇچرىسا بىرىنچى يېزا خەلقى سېنىڭ مۇنۇ ئۇچ قەۋەت مۇلازىمەتخانا ئاڭنى بىر سائەتتە تۇزلەپ تاشلايدۇ!

ئۇ ئىشىكنى جالاقسىده يېپىپ چىقىپ كەتتى. قۇددۇس شۇ چاغدىلا قارىشىسدا ئولتۇرغان ئادەمگە قارىدى: زېمىن جۇدىسىگەن، كۆزلىرى ئولتۇرۇشقان، بۇرۇنلىرى ئىنچىكە بولۇپ ئىككى قوۋۇزى چىشسىز ئادەمدەك چۆكۈپ، ساقال - بۇرۇتى ئۆسكەن، روھى سۇنغان ھالدا يەرگە قارىپ ئولتۇراتتى.

— خوش، قۇددۇس، — دېدى ئۇ، — گەپ بىولسا ئوچۇق - يورۇق قىل. سەن نېمە توغرىدا سۆزلىشىدىغىنىڭنى بىلىپ تۇرۇپتىمەن. ئاۋۋال شۇنى دەپ قويايى: ئابىلا مېنىڭ قولۇمدا ياردىلانمىدى، مەن پۈتۈنلەي بۇ ئىشقا مۇناسىۋەتسىز. ئون يىگىت مېنىڭ تۇنۇگۈن كېچە ئالتىنچى كەنتتە تۇيدا بولغىنىمغا گۇۋاھ بولۇش ئۈچۈن كەلگەن. ئۆيدە دادام يالغۇز قالغان. دادام ئاكىسىنىڭ ئاغرىپ قالغىنىنى ئاڭلاپ ئۇخلىيالمايدىغان بولۇپ قالدى. شۇڭا كېچىچە چىراغ ئۆچۈرۈلمەي يورۇق تۇرغان. ئابىلانىڭ نېمە ئۈچۈن مېنىڭ دېرىزەمگە كەلگەنلىكى، ئۇنى كىمنىڭ ئۇرغانلىقى ماڭا قاراڭغۇ، مەن ئارقا - ئارقىدىن يۈز بەرگەن كۆڭۈلسىزلىكلەرنىڭ ماڭا كېيىپ چىتىلىپ قالغىنىغا ھەيرانمەن. دۇرۇس، چوڭ دادام بىلەن ئۆي - جاي دەۋاسى توغرىسىدا سۆزلەشكەنده ئىغىر - بېسىق بولمىغىنىم راست. لېكىن بۇۋايغا قول تەگكۈزمىدىم. دادامۇ قول تەگكۈزمىدى. بۇۋاينىڭ يىقىلىشىنى بىزدىن كۆرگىنىڭلار پۈتۈنلەي يولسىزلىق. مېنىڭ كەينىمگە چوماق چىلارنى سالغىنىڭلار بىر خىل جىنايەت. بەلكى ئابىلانى چىلارنى بىر قېتىم قىزىق يىگىت مېنىڭ پېيىمگە يېزىمىزدىكى بىر قېتىم گۇمان قىلىپ ئۇرغاندۇ. بۇنى چۈشكەن چوماقچى دەپ گۇمان قىلىپ ئۇرغاندۇ. بۇنى ئەلۋەتتە ئېنىقلايمىز. ئابلاغا قاتتىق ئېچىندىم...

— خۇشال بولغانسەن، ئاشىق - مەشۇقلارنىڭ ئارىسىغا قىسىلغان قارا باتۇر يوقالدى دەپ خۇشال بولغانسەن!

— گەپنى يولىدا قىل، ئاۋازىڭمۇ چەكتىن

ئاشمسۇن ـ هه؟

ـ نېمه دېدىڭ، چەك دەمسىنا، سەن بىلەن مەن ئەمەس، مانا مۇنۇ سۆزلىشىدۇ.

قۇددۇس خەنجەرنى غىلىپىدىن سۇغۇرۇۋېلىپ يېنىدىكى دىۋانغا سانجىپ قويدى.

زېمىن چرايىنىمۇ ئۆزگەرتمەستىن كۈلۈپ قويدى ۋە دىۋاندا لىڭىلداپ تۇرغان خەنجەرگە قاراپ قويۇپ:

ـ يىگىرمىنچى ئەسىرنىڭ قەھرىمانلىرى خەنجەرگە ئەمەس، هەقىقەتكە تايىنىدۇ. ئەگەر ساڭا جاۋاب قايتۇرۇش زۆرۈر بولسا تالاغا قاراپلا قويسام بىر خەنجىرىڭگە قارشى يۈز خەنجەر كېلىپ ئالدىڭغا سانجىلىدۇ. بايىقى تۇراقنىڭ گېپىنى ئۇنتۇما. بىلەمسەن، ئۇلار سېنىڭ بۇ ئەلپازىڭغا ئاللىقاچان جاۋاب تەييارلاپ قويغان، ـ دېدى.

قۇددۇس خاتىرجەم ئولتۇرغان زېمىننىڭ تىزىدىكى تۇمۇرلىرى بۆرتۈپ چىققان قوپال قوللىرىغا قاراپ قويۇپ:

ـ هوقۇقۇڭغا تايىنىپ بىر يېزا خەلقىنى بىزگە قارشى قويالايسەن، پالغان گەپلەرگە گۇۋاهچىلارنى توپلاپ ئۆزۈڭنى ۋاقتىنچە هىمايە قىلالايسەن. بىلەمسەن، بۇ قىلمىقلىرىڭ مۇستاپا كامالنىڭ قىلىچىدىن ئۆزىنى مۇداپىئە قىلغان جاهىل دىندارلارنىڭ قىلمىشىغا ئوخشاشلا بىر ئىش!ـ دېدى.

قۇددۇس بۇ ئۇزاق ئويلىنىپ تاپقان سۆزىدىن هۇزۇرلىنىپ ئىنتىلىك چەت ئەل پاپرۇسىدىن بىرنى ئالدى ـ ده، ئۇنى قىممەت باهالىق چاقماق بىلەن يانداۋۇرۇپ تۇغرا چىشلىدى ۋە قاتتىق بىر شورۇۋېتىپ زېمىنغا يالت قىلىپ قاراپ قويدى. زېمىن يەنىلا خاتىرجەم كۈلۈمسىرەپ ئولتۇراتتى.

ـ كۈلىسەنغۇ؟

ـ كىچىككىنە بىر شىركەتنىڭ جىڭلىسى ئۆزىنى

تۇركىيىنىڭ دۆلەت ئاتىسىغا ئوخشاتسا، مېنىڭ XX ئەسىرنىڭ ئاخىرقى يىللىرىدا ياشاۋاتقان، ئۇنىڭ ئۇستىگە چەت ئەل ھەققىدە نۇرغۇن بىلىمگە ئىگە بولغان بىر قېرىندىشىم ئوتتۇرا ئەسىر ئىسپان رېتسارى دونكىخوتنىڭ ئىزىدىن مېڭىپ شامال تۈگمىنىگە ھۇجۇم قىلىۋاتسا، خەلقىمنىڭ نادانلىقىدىن كۈلمەي قانداق قىلاتتىم!

قۇددۇس بۇ ئۇزۇن جۇملىنىڭ ھەممە مەنىسىگە چۈشەنمىگەن بولسىمۇ «دونكىخوت» دېگەن سۆزنى چۈشەندى. زېمىن ئۇنى مازاق قىلىپ شامال تۈگمىنىنى كۆچلۈك دۈشمەن ھېسابلاپ ئۇنىڭغا مۇشت ئاتقان دونكىخوتقا ئوخشاتماقتا ئىدى. قۇددۇس كىچىكىدىن شۇنداق تەربىيىلەنگەن: ئۇ ئۆز غۇرۇرىنى جېنىنى بىلەن باراۋەر كۆرىدۇ، غۇرۇرىنىڭ ھاقارەتلىنىشىگە ھەرگىز يول قويمايدۇ!

— نېمە دەيسىنا؟ يەنە بىر دېگىنە؟ — ئۇ غالىلداپ تىترەپ ئورنىدىن چاچراپ تۇردى. ئۇنىڭ ئوڭ قولى خەنجەرگە سۇنۇلدى. — سەن جاھانكەزدى لۈكچەك، خاك تېگىدە كۆمۈر ئاستىدا مىجىلىپ ئۆلۈشكە تېگىشلىك ھارامىلىق ئىدىڭ، قارىغۇ ئامەت سېنى شۇجى قىلىپ قويدى، بايىقى گېپىڭنى يەنە بىر دېگىنە؟

— گەپنى تەكرارلاشقا تولىمۇ ئۆچمەن، قۇددۇس جىگىلى، گەپلىرىڭ «ھاجى قۇددۇس» دېگەن نامغا لايىق بولمىدى. ھاجى نېمە، قۇددۇس نېمە؟ سەن كىمنىڭ بالىسى، قانداق نەسەبنىڭ پۇشتىسەن؟

قۇددۇس دەرھال دادىسىنىڭ: «ھەرقانداق جايدا مېنىڭ تۆرىخان ھاجىم نەسەبنىڭ ئىززەت - ئابرويىنى ساقلا!» دېگەن تەلىمىنى يادىغا ئالدى. زېمىن بۇ «قالقان»-نى نەدىن تاپتىكىن؟ ئۇ يەنە ئورنىغا ئولتۇردى. قوللىرىنى تىزىغا قويۇپ بېشىنى دىۋان يۆلەنچۈكىگە تاشلاپ تۇرۇسقا

قاراپ كۆچەپ تاماكا تارتىپ جىم بولۇپ قالدى. ئەمدى ھۇجۇم قىلىش نۆۋىتى زېمىنغا كەلگەنىدى.

— توغرا، مەن كۆمۈر خاك ئاستىدا ئۇزۇلۇشۇم كېرەك ئىدى. شۇنداق بولغاندا بىر ئۇلۇغ زاتنىڭ تارىخىغا داغ چۈشمىگەن بولاتتى. ئۇنىڭ ئۆز ئىززەت - ئابرويى ئۈچۈن بالىلىرىغا قىلغان رەھىمسىزلىكى ئالىيجانابلىق ھېسابلانغان بولاتتى. ئۇنىڭ رەھىمسىزلىكى بىلەن بىر ئۇمۇر بەختسىز بولۇشقانلارنىڭ تارتقان ئازاب - ئوقۇبەتلىرى «ھەقىقەت»-نىڭ جازاسى دېيىلگەن بولاتتى. يەنە...

— بولدى دەيمەن، دادامغا تىل تەگكۈزمە!

— دادائىنى دەۋاتقىنىمنى نەدىن بىلدىڭ؟

— سېنىڭ يالغان شىكايىتىڭنى كىم بىلمەيدۇ؟

— يالغان دېيىشكە ئىسپاتلىرىڭ تولۇقتۇر-ھە؟ سەن ۋېجدانلىق، ھەق سۆزلۈك يىگىتسەن، شۇنىڭ ئۈچۈن مەنمۇ، باشقىلارمۇ سېنى ھۆرمەتلەيمىز!. — ھەي ئىنسان، ھەي باشقىلارنىڭ ماختىشىغا تەشنا جان ئىگىسى، «ياخشى سۆز تاشنى ئېرىتىدۇ» دېگەن سۆز بەلكى دۇنياغا تونۇلغان مەشھۇر پىسخولوگىيە ئالىمى دالى كارنېگىنىڭ پۈتۈن پەلسەپىسىنىڭ ئاساسىدۇر، لېكىن بىزنىڭ مىللىتىمىز بۇ سۆزنى ياراتقان بىلەن قەدىرلىمىگەن ھەم ئۇنى ھايات تا ياخشى ياشاشنىڭ دەستۇرى قىلالمىغان.

مۇنۇ كىچىككىنە بىر يېزىنىڭ كۆرۈمسىز رەھبىرى بۇ سۆزنى نەلەردە يۈرۈپ سىناقتىن ئۆتكۈزگەن، نەلەردە يۈرۈپ ئۇنىڭ ئۇنۇم مېۋىسىنىڭ تەمىنى تېتىغان - ھە؟

زېمىنىڭ سەۋرچانلىقى، ئېغىر - بېسىقلىقى ۋە مۆز بولۇپ توڭلىغان يەرەككە مېھىر - مۇھەببەت، ھايات قانۇنىيەتلىرىدىن ھاراەت بېرىشى بىلەن قۇددۇس ئاخىر ئەسلىگە: مۇڭداشقاق، رەھىمدىلىككە قايتتى.

ھېلى ئۇزاق سۈكۈت ـ جىمجىتلىقتىن كېيىن ئۇ زېمىنغا ئالايماستىن قاردى ۋە بىر رومكا «ۋىسكى» قۇيدى. زېمىن ئۇنىڭغا يەر ئاستىدىن قاراپ قويۇپ سۆزىنى داۋاملاشتۇردى:

ـ سېنىڭ ئۇچ قەۋەتلىك مېھمانخانا قۇرماقچى بولۇۋاتقىنىڭ، ئۇنىڭ يېنىغا زامانىۋى مۇنچىدىن بىرنى پىلانلىغىنىڭ تولمۇ ياخشى بوپتۇ، ـ دېدى زېمىن ئويلىمىغان يەردە گەپنىڭ تېمىسىنى بۆتكەپ، ـ ئاڭلىسام ئاز ـ تولا قەرز پۇل، خىش بىلەن ياغاچقا موھتاج ئىكەنسەن. بىزدە ئالتە خۇمدان بار، ياغاچمۇ يېتەرلىك. شەھەر خەلقى ئۇچۇن پايدىلىق بولغاچقا، بىز ساڭا ئەرزان باھادا خىش ـ ياغاچ سېتىپ بېرىشنى قارار قىلدۇق. مەن بانكا بىلەن سۆزلىشىپ قويدۇم. ساڭا ئەللىك تۆمەن قەرز بېرىدىغان بولدى.

قۇددۇس ھاڭ ـ تاڭ قالدى، ئۇ جىددىيلىكتىن قۇتۇلۇش، بىچارىلىكنىڭ ئەسىرلىكىدىن ئازاد بولۇشنىڭ يولىنى ئىزدەۋاتقاندا ئۇنىڭغا بۇ يولنى زېمىن كۆرسەتىپ بەردى. ئۇ دەرھال زېمىنىنىڭ يېڭى تەمىدىكى گېپىگە جاۋاب بەردى:

ـ تولا بەلەن، زېمىن شۇجى، تولا بەلەن!

زېمىن بىلەن قۇددۇس بىردىنلا باشقا تېمىدا، يەنى ئۆزلىرىگە كۆڭۈللۈك بولغان تىجارەت، قۇرۇلۇش ۋە شەھەرنى گۈللەندۈرۈش تېمىسىدا كۆڭۈللۈك سۆزلىشىشكە باشلىدى. ئۇلار بىر ـ بىرىگە ۋەدىلەرنى بەردى. بىر ـ بىرىگە بېرىدىغان پايدا ـ مەنپەئەت ئۇچۇن ئالدىنئالا رەھمەتلەرنىمۇ ئېيتىشتى.

بىراق ئۇلارنىڭ يېڭىدىن باشلانغان دوستلۇقى ئۇزاققا بارمىدى. ئۇ خۇددى ئۇششۇككە يولۇققان كەچكۈز مايسىلىرىدەك تېزلا سولاشتى.

بۇ زەربە ھاجىمنىڭ ئىككىنچى ئوغلى نەمرۇدنىڭ

ئۇيۇقسىز كىرىپ كېلىشى بىلەن باشلاندى.
نەمرۇد مەست، غەزەپلەنگەن ھالدا ئۆيگە ئوسۇپا كىردى ـ دە:
ـ چىق، زېمىن ئىسىملىك مەخلۇق، ئۆيدىن چىق! ـ دەپ ۋارقىرىدى، ئارقىدىنلا، ـ مەن كىم بىلەمسەن، ئىبراھىم ئەلەيھىسسالامنى ئوتقا تاشلىغان ۋەھشىي نەمرۇدمەن. سەن زېمىن ئايىغىمدا چەيلىنىسەن. مېنىڭ غەزىپىمدە كۈل بولىسەن، سەن ئىككى ئادەمنى يەتتىنىڭ، ئەمدى مېنىڭ قولۇمدا يوقىلىسەن! ـ دەپ گۈركىرەپ كېلىپ زېمىننىڭ ياقىسىدىن قاماللاپ تۇتتى ۋە زېمىننى تامغا نىقتاپ بېشىنى تامغا ئۇستۈردى. زېمىن ئۇنىڭ ھېچ نەرسىنى تۇتمىدى. كۈلۈمسىرىگەن پېتى نەمرۇدنىڭ كۆزىگە تىك قاراپ، قوللىرىنى تۆۋەن سېلىپ تىك تۇرۇۋەردى. ۋەھشىيلىك بىلەن دىيانەت، ھەققانىيەت بىلەن ئۆكتەملىك ئەنە شۇنداق كۈچ سىناشتى. ئۇلارنىڭ بىرى بوران، بىرى ئىللىق يېزا جەمجەتلىقى، بىرى چاقماق ـ گۈلدۈرماما، بىرى كۆكۈلۈك ئائىلە، بىرى مېھرىبان ئانا قەلبى، بىرى ئاچ بۆرە ۋەھشىيلىكى... ئۇلارغا زىغىرنىق بولغان قۇددۇس ئۇچۇن ئۇلارنىڭ ھەممىسى لازىم. چۇنكى ئۇلاردىن بىرىنىڭ يىلتىزى ئاتىسى ۋە ئۇنىڭدىن ئۇزاقلاپ ماڭغان نەسەبكە سىڭگەن. يەنە بىرىنىڭ يىلتىزى بولسا قۇددۇسنىڭ ئىنسانىي پەزىلەتتىن ئوزۇقلىنىشقا باشلىغان قەلبىگە چوڭقۇرلاپ كىرمەكتە.
ئۇ ئالدىدىكى مۇنۇ ئېلىشىشتا بىرىگە يان بېسىشى، يەنە بىرىنى بېسىشى، بىرىگە ھېسداشلىق قىلىشى، بىرىنى ئەيىبلىشى كېرەك. مانا مۇشۇنداق جىددىي پەيتتە ئۇ. زېمىننى ئەيىبلىمىسە پۈتۈن بىر ئەمەلىي كۈچنىڭ دۈشمىنى بولۇپ قېلىشى ـ ئاتىسى، كۈيئوغۇللار (يەنى ناھىيە رەھبەرلىرى) ئۇنىڭ بۇ ئەيىبىنى كەچۈرمەسلىكى مۇمكىن،

بۇ مۇقەددەس كۆچنىڭ قارشى تەرىپىدە تۇرۇشنىڭ قانچىلىك قورقۇنچلۇق ئىكەنلىكى ئۇنىڭغا مەلۇم: بۇ بىر ئېتىلىۋاتقان ئوققا قارشى ماڭغانلىق، بىر تەلۋە شىرنىڭ ھۇجۇمىدىن ئۆزىنى قاچۇرمىغانلىق. لېكىن، زېمىننى ئەيمىلەپ ئاكىنىغا بولۇشىچۇ؟ ئۇ ئۆزىنىڭ ئىنسانىي ئورنىنى يوقاتقان بولىدۇ، چۈنكى ئۇ بىلدى: زېمىن ئەيمىلىك ئەمەس ئىكەن. ئاتىسىنىڭ ئابلانىڭ يېگەن زەربىسىنى ئەتەيلەپ زېمىنغا تېگىش ئادالەتسىزلىك، ناھەقچىلىك ئىكەن.

بۇ قەلب بىلەن بەدەننىڭ ئېلىشىشى ،روھبىلەن جىسمىنىڭ كۈرىشى. بۇ ئىككى نەرسە ھەم بىر، ھەم باشقا ـ باشقا. بىز ھامان بۇ نەرسىلەرنى بىر دەپ چۈشىنىشكە ئادەتلەنگەن ھەم بۇ ئادەتسىزنى مۇقەددەس بىلىمىز. ئىنسان ئۆز قەلبىنىڭ ھەم قۇلى، ھەم خوجايىنى. قەلبىڭ بۇيرۇغانىنى جىسمىڭ ئورۇندايدۇ، بۇ چاغدا قۇلىسەن. جىسمىڭ خالىغانىنى قەلبىڭ راۋا كۆرىدۇ، بۇ چاغدا خوجايىنىسەن. ئەپسۇسكى، بۇ خىل خوجايىنلىق كۆپ ھالىلاردا سېنى ئاۋارىچىلىككە سالىدۇ، ھەتتا سېنى جىنايەتچى قىلىپمۇ قويىدۇ.

«كۆڭۈلنىڭ كەينىگە كىرمەك، كۆڭۈل ھەر جايغا باشلايدۇ» دېگەن سۆزنىڭ تۇزىتىپ ئوقۇش كېرەك. چۈنكى بۇ جۈملىدىكى خاتالىق شۇ: كۆڭۈلنىڭ كەينىگە كىم كىرمەيدۇ؟ دېگەن سوئالغا جاۋاب ئېنىق ئەمەس، يەنى «بەدەنىنىڭ مەيلىگە باقماك، سېنى ھەرجايغا باشلايدۇ» دەپ ئوقۇش كېرەك. ئىنسان بەدىنى سەككىز خىل ئېھتىياج بىلەن مەۋجۇت بولۇپ تۇرىدىكەن. بۇنىڭ ئىچىدىكى تەمە ـ راھەتلىنىش ئېھتىياجى ھەممىدىن خەتەرلىك. ئۇ ئاسانلا سېنى كاردىن چىقىرىدۇ. مانا شۇ چاغدا «قەلب» دېيىلىدىغان «روھ» نىڭ بۇيرۇقى، يەنى ئىرادىنىڭ كۈچى بىلەن ئۆزۈڭنى كونترول قىلىشىڭ كېرەك. بۇ خىل كونترول

قىلىش سېنىڭ مەۋجۇتلۇقۇڭنى پاكلىق بىلەن تەمىنلەيدۇ...

هاجى قۇددۇس بۇ خىل مۇرەككەپ جۇملىلەرنى چۈشەنمەيدۇ. ئۇ ئادەت كۈچى بىلەن ئىستەكنى چۈشىنەلەيدۇ. ئەنە ئۇ ئاخىر ئادەت كۈچىنىڭ قۇلىغا ئايلاندى. ئاكىسىغا بولۇشۇپ جىم تۇرغان زېمىنىڭ ئېگىسىدىن مۇشت بىلەن تۇرتتى، بۇ ئاكىسىنى قوللىغانلىقى، بۇنىڭ بەدىلىگە نەمرۇد غالجىرى لاشتى، زېمىنىڭ بۇرنى قانىدى. زېمىنىڭ قېنى قۇددۇسنىڭ ئاپئاق كۆڭلىكىنى بويىدى. زېمىن ئوڭ قولى بىلەن بۇرنىنى تۇتتى ۋە قۇددۇسنىڭ كۆزلىرىگە تىكىلىپ قارىدى. بۇ كۆزلەردىن قۇددۇس شۇنداق بىر نەپرەتنى كۆردى: قۇددۇس ئۆزىنى باغلاقتىن بوشانغان تەلۇە ئىت ھېسابلىدى - دە، بىر غايىب كۈچنىڭ تۈرتكىسى بىلەن ئاكىسى نەمرۇدنىڭ زېمىنىڭ ياقىسىنى چىڭ قامالغان قوللىرىنى سىلكىپ ئاجراتتى ۋە:

— چىق، ئۆيدىن چىق دەيمەن. ئادەم ئەلەيھىسسالامنىڭ مازىرى بولسا ئىمۇ ئۆيدىن چىق! — دېدى كۆزىدىن قۇيۇلۇۋاتقان ياشلىرىنى قولىنىڭ كەينى بىلەن سۈرتۈپ. بۇ ئۇنىڭ تۇنجى ئىسيانى، ھاياتىدىكى ئەڭ چوڭ كۆڭۈلسىزلىك ئىدى. بۇ بىر ئېغىز سۆز ئۇنىڭغا قانداق بالايۇ ئاقىۋەتلەرنى كەلتۈرەركىن؟...

نەمرۇد سىلكىنگەن قوللىرىنى زېمىنىڭ كانىيىغا قايتا سۇنۇشنىڭ ئورنىغا ئىنسىنىڭ كارنىيىغا سۇندى ۋە ئۇنىڭ قان بىلەن بويالغان كۆڭلىكىنىڭ ياقىسىدىن مۇجۇپ تۇتۇپ سىلكىدى:

— ۋۇي ئاسمي، پۇشتىدىن تانغان ئاسمي!

— سېنىڭ پۇشتۇڭ ئىنسابسىز ئەمەس، ئاكا!

— مەن ئىنسابسىزما؟ ئۇنداقتا سەنچۇ مۇناپىق! — نەمرۇد ئىنسىنىڭ ياقىسىدىن بوغۇپ ئۇنى تاماغا

ئاپىرىپ نەقىتىدى، ــ ئاتا ئۇغا قول كۆتۈرگەن، سىكىلىكىنى بۇزۇغان، كۆيۈنگۈچىنى ھوشسىزلاندۇرغان دۇشمىنىك ئىنسابلىقما ــ ئەمسە؟ ئۇنىڭ ئاز ــ تولا مەنپەئەت بەرگىنىگە ئېرىپ كەتكەن ساڭا ئوخشاش نائەھلىنى پۈتۈن ئۇرۇق ــ پۇشتۇڭ جازالايدۇ.

ــ ئۇرۇق ــ پۇشتۇم ناھەقچىلىككە يول قويمايدۇ، تارت دەيمەن قولۇڭنى! ــ قۇددۇس ئاكىسىنىڭ ياقىسىدىكى قوللىرىنى قاتتىق سىلكىدى، ــ ئىززىتىڭ بىلەن ئۆيدىن چىق، بولمىسا ھېلى...

ــ نېمە؟ ــ نەمرۇد ئىنىسىغا بىر مۇشت ئاتتى. قۇددۇس چاققانلىق بىلەن ئۆزىنى دالدىغا ئالدى ــ دە، مۇشت ئۇلارنى ئاجرىتىشقا كىرىشكەن زېمىننىڭ قۇلاق تۈۋىگە تەگدى. زېمىن سەنتۈرۈلۈپ بېرىپ ئۇستەلگە تايىنىپ قالدى. شۇ چاغدا قۇددۇس غەزەپ بىلەن ئاكىسىغا مۇشت ئېتىۋىدى، بۇ مۇشتمۇ ئورنىدىن ئەمدىلا تۇرۇپ ئاجرىتىشقا كىرىشكەن زېمىننىڭ ياڭىقىغا تەگدى. زېمىن بۇ قېتىم دىۋانغا يېنىچە يىقىلدى. ئۆيگە كاتتا ۋە زېمىننىڭ ئەگىشىپ كەلگەن ئادەملىرى بېسىپ كىرىشتى. ئۇلار ئاق ــ قارىنى سۈرۈشتۈرمەيلا قۇددۇس بىلەن نەمرۇدنى ئۇر ــ ئۇر قىلىشىپ ھويلىغا سۈرۈپ چىقىشتى. قۇددۇسنىڭ خىزمەتچى، ئاشپەز، شوپۇرلىرى قىڭ ــ راق ــ كالتەكلەر بىلەن تۇشمۇ تۇشتىن چىقىشىپ بىرنەچچى يېزىنىڭ يىگىتلىرىگە ئېتىلدى. زېمىن سەنتۈرەكلەپ يۈرۈپ ئۆز ئادەملىرىنى تۆمۈر دەرۋازىنىڭ سىرتىغا ئىتتىرىپ چوڭ ماجىرانىڭ ئالدىنى ئېلىش ئۈچۈن تىرىشتى. باش ــ كۆزى قان، كىيىملىرى يىرتىلغان قۇددۇسمۇ ئۆز ئادەملىرىنى توسۇپ يۈگۈرۈپ يۈرەتتى. شۇ ئارىلىقتا قۇددۇسنىڭ بىر ھاراق كەش كۆزەتچىسى كالتەك بىلەن زېمىننىڭ بېشىغا ئۇرۇۋەتتى. زېمىن يەردىن قاڭقىپ بېرىپ نېرىدىكى ماشىنىنىڭ چاقى ئاستىغا يىقىلدى. بىرىنچى يېزىنىڭ يىگىتلىرى كۆزەتچىنى

هەش - پەش دېگۈچە ئۇرۇپ - چەيلەپ قاتتىق ھۇجۇمغا ئۆتكەندە قۇددۇس زېمىننى يەردىن دەس كۆتۈرۈپ ئۇلارغا قاراپ ماڭدى ۋە ۋارقىراپ.

— ئۇرۇڭلار، مېنى ئۇرۇڭلار، مەن زېمىن بىلەن بىللە ئۆلەي، ئۇرۇڭلار! — دېدى. يوپۇرۇلۇپ كېلىۋاتقان يىگىتلەر- نىڭ باشلامچىسى بولغان تۇراق ئۇنىڭ گۇناھسىزلىقى، ئۇقۇشۇ- ماسلىق سەۋەبىدىن بىكارلا ئۇر - ئۇر بولۇۋاتقىنىنى دەرھال چۈشەندى - دە، غۇلىچىنى كەڭ كېرىپ ئۆز يىگىتلىرىنى توسۇدى:

— ئاغىنىلەر، كۆچىنى ئەمەس، ئەقىلنى ئىشقا سالايلى! — دەپ ۋارقىرىدى ئۇ زېمىن شۇجى دائىم تەكرارلايدىغان بىر جۈملە سۆزنى ئىشلىتىپ، يىگىتلەر چېكىندى. قانغا مىلەنگەن قۇددۇس، قانغا مىلەنگەن زېمىنىنى چىڭ باغرىغا بېسىپ ۋارقىرىدى:

— شوپۇر، بول!

ئۇلار ماشىنا بىلەن دوختۇرخانىغا يۈرۈپ كەتتى. ئۇلار- نىڭ كەينىدىن «سانتانا» مۇ دوختۇرخانىغا چاپتى. بۇ ماشى- نىدا چىرايلىق قارا كاستۇم - بۇرۇلكا بىلەن بىر خىل ياسان- غان يىگىتلەر نەمرۇدنىمۇ دوختۇرخانىغا ئېلىپ مېڭىشتى. «ھاجى قۇددۇس مۇلازىمەتخانىسى» دا يۈز بەرگەن بۇ جېدەل ناھىيە تارىخىدىكى مەشھۇر ئىشلار قاتارىدىن ئورۇن ئېلىشىغا ھەممە ئادەم ئىشىنىدۇ. ئەلۋەتتە، بۇ كۆڭۈلسىز ۋەقە دەرھال ناھىيىگە تارقالدى. تۇردى كېرەم شۇجى بۇ ئىشنى ئاڭلاپ دەرھال تېلېفون بىلەن قاسىم قۇربان، ئوبۇل غازى، قۇببەس مۇدىرلارنى ئىشخانىسىغا چاقىردى. ئۇ ئەھۋالنى ئەينەن پېتى ۋىلايەتتىكى باجىسى ئىبراھىم ئەزىزگىمۇ خەۋەر قىلىپ ئۇلگۈردى.

قاسىم قۇربان بىلەن ئوبۇلغازى بىر - بىرىگە قارىشىپ

قويۇشتى. ئۇلار بىر - بىرىنى دەرھال چۇشىنىشتى، ئۇلار خۇشال ئىدى. ئەمما ئۇلارنىڭ قاپاقلىرى چۇشكەن، ھەتتا چىشلىرى بەزىدە غۇچۇرلاپمۇ قوياتتى.

— مانا ئەمدى زېمىن بىلەن جەددىي سۆزلىشىشكە توغرا كېلىۋاتىدۇ، — دېدى تۇردى كېرەم بۇ ئىشقا تولىمۇ ئەستايىدىل قاراپ، — ئۇ بىرىنچى بېزىنىڭ چوماقچىلىرىنى ئەكەلمىگەن بولسا بۇنچىلىك ماجىرا بولمايتتى. ئىككى كۈن ئىچىدە ئاتىمىز بىلەن بەش ئادەم دوختۇرغا كىردى. بۇ جاۋابكارلىق مېنىڭچە ئەلۋەتتە زېمىننىڭ ئۈستىدە. مەن جاۋ شۇجى بىلەن بەختى ھاكىمغا بۇ ئىشنى رەسمىي مەسىلە قىلىپ دوكلات قىلىمەن!

— شۇنداق قىلىدىغان يېرى كېلىپ قالدى، — دېدى ئوبۇلغازى دەرھاللا، — بۇ ئوغرىنىڭ نوخلىسى ئۆسۈپ قالدى، ناھىيىلىك پارتكومنىڭ شۇجىسى بولار ئىدىش. دېگەن شامال چىقىش بىلەن ئۇ كېرىلىپ ناھىيىگە پاتماي قالدى.

— بىزنىڭ ناھىيىگە ھېلىقى، ھېلىقى نېمىدا، ھە ھولمۇستەك① رازۋېتكىچى لازىم بولۇپ قالدى. بولمىسا بۇ زېمىنغا ئەيىب قويماق تەس جۇمۇ!

— نېمانداق مۇجمەل گەپ قىلىلا، قا جۇرېن! — دېدى تۇردى كېرەم ھاجىم ئەكۆرىدىغان ئادەمنىڭ سائىگىلاپ تۇرغان ئېكىگە كىرىگە تىكىلىپ ئەستايىدىللىق بىلەن، — نېمىشقا ئەيىب قويماق تەس دەيلا، پىكىرىدە بىرلىككە كېلەيلى دەپ بۇ يەرگە يىغىلغاندىمىز، گەپ بولسا ئوچۇق دېسىلە.

— ھېلىلا ھاجى قۇددۇس بىلەن پاراڭلاشتىم، — دېدى قاسىم قۇربان ھەر بىر سۆزنى قېلىن لەۋلىرى ئاستىدىن

① ھولمۇس — «ھولمۇسنىڭ رازۋېتكا خاتىرىسى» دېگەن كىنودىكى باش قەھرىمان.

تەستە چىقىرىپ، — ئۇ كىچىك ھاجىم زېمىننى ئاقلاپ، نەمرۇد بەگنى ئەيىبلەپ سۆزلىدىيا!

— سېتىلغان گەپ! — دېدى ئوبۇلغازى دەرھاللا، — بۇ بالا پۇل، مەنپەئەتكە ئادەمنى ساتىدۇ جۇمۇ!

— ھۇم، — دېدى تۇردى كېرەم يەرگە قاراپ، — ئەستا، ماۋۇ خوتۇنلارنىڭ ئۇرۇمچىگە كېتىشكىنىنى دېيىشمەملا. شۇ خەق خېلى توغرا گەپلەرنى تېپىشاتتى. بۇ ياققا قاچسا ھارۋا سۈنىدۇ، ئۇ ياققا تارتسا ئۆكۈز ئۆلىدۇ. راستىنلا زېمىندا گۇناھ بولمىسىچۇ؟ ئۇ چاغدا ئۇ ناھىيىگە بىر دوملاپلا شۇجى بولۇۋالسا مانا كۆرۈڭ. نەمرۇدجان ئاتىمىزنىڭ جېنى دېسىلە. ئىبراھىم ئەزىزمۇ ۋىلايەتتىن بەرگەن تېلېفوندا زېمىننى قاتتىق جازالىماي بولمايدۇ دېدىيا، ئۇ باجىمىز ئاتىمىزنىڭ كۆچى بىلەن ۋىلايەتكە ئۆستى، ھۈنەرۋەن ۋالمي بولۇپ مالىيىگە مەسئۇل بولارئىمىش. ئۇنىڭ پىكرىگە ھۈرمەت قىلمىساق يەنە بولماس!...

ئۇ تىرناقلىرى بىلەن شىرە ئۈستىگە سوئال بەلگىسىنى سىزدى.

— دېدىمغۇ، ھولمۇس كېرەك دەپ. ئەڭ ياخشىسى سالماق لىق بولايلى، ئىلاجى بار كەينىگە سوزايلى، ئۆكۈزنىڭ كۆۋرۈكتىن ئۆتۈشىنى كۆرىمىزغۇ ھەرقايسىمىز. ھارۋىكەش قانچە دۇمبالىسىمۇ ئۇ ھەربىر تۆشۈكنى بىردىن پۈرىمای كۆۋرۈكتىن ئۆتىمەيدۇ. ھىم، مانا شۇنداق، ھازىر مۇھىمى ئاتىمىزنىڭ سالامەتلىكى. شۇ كىشى ساقايسىلا ھەممە ئىش ئاسانلىشىدۇ.

— ئالىمادىس، — دېدى ئوبۇلغازى ئىككى باشلىقنا ئېھتىيات بىلەن قاراپ قويۇپ، — گۈلشەربانۇ خېنىم بىلەن گۈلجامال خېنىملار بېشىغا داكا ياغلىق تاڭمىغان كۈن بولۇپ قالسا...

— شۇم ئېغىزلىق قىلمىسىلا، — دېدى قاسىم قۇربان ئۇنىڭ كېپىنى بۆلۈپ، — سىلىنىڭ مۇشۇ ئېغىزلىرىنى...

— يەنە خاتىرا كەپ قىلدىمىسا، — دېدى ئوبۇلغازى دەرھال كۆزلىرىنى چەكچەكتىپ، — ئالمىدىس!...

— بۇ ئېھتىمالنىمۇ كۆزدە تۇتماي بولمايدۇ، — دېدى ئۇردى كېپىم ئۇنىڭ سۆزىدىكە ئۇلاشتۇرۇپلا، — شۇنداق بولۇپ قالسا بىزگە ھولمۇسنىڭ لازىمى قالمايدۇ، ئۆزىمىز دېرىك①، ئۆزىمىز كاۋۇلى② بولالايمىز!...

— بەللى، بەللى!

— بەلەن، بەلەن!

ئۇلار خىرىلداپ كۈلۈشتى. كۈلكە تۇگىمەيلا تېلېفون جىرىڭلىدى. ئوبۇلغازى تېلېفوننى ئېلىپ:

— سىلىمۇ، ئانا، يائاللا، بىز مانا تۇ شۇجى، قاجۇرىنلار بىلەن پارتكومدا خەۋەر كۈتۈپ ئولتۇرۇشقانىدۇق! — ئوبۇلغازى ئولتۇرغانلارغا قاراپ قويدى. بىردىنلا ئۇنىڭ قوشۇمىسى تۇرۇلدى — ده، ئۇ، — مانا، مانا، تۇ شۇجى ئۆزى ئاڭلىسۇن ئەمىسە.

تۇردى كېپىم تېلېفوننى ئۇن — تىنسىز ئۇزاق ئاڭلىدى — ده، تېلېفوننى قويۇپ قويۇپ ھەمراھلىرىغا قاراپ:

— ئەھۋال يامان، قۇببەس ئاكا بىلەن قۇددۇس ھاجىنى چاقىرىپ مەسلىھەتلىشىدىغان ئىش چىقتى ئەمدى، — دېدى.

قۇببەس ئەپەندىم ئۇزۇن يىل مائارىپ بىلەن شۇغۇللىنىپ نۇرغۇن شاگىرت يېتىلدۇرگەن ئادەم بولغاچقا، ئۇنىڭ شاگىرتلىرى بۇ ئادەم ھەققىدە نۇرغۇن ھېكايە — چۆچەكلەرنى

---

① دېرىك — كېرمانىيە رايۇنىدا كىنوسى «دېرىك» نىڭ باش قەھرىمانى.
② كاۋۇلى — ئەنگلىيە رايۇنىدا كىنوسىنىڭ باش قەھرىمانى.

جەمئىيەتكە تارقاتقان، بۇ ھېكايە - چۆچەكلەر قۇببەس ئەپەندىمنىڭ ئىناۋەت - ئابرويىنى ئۆستۈرۈشكە پايدىلىق بولۇپ قالدى. ئەپەندىم شاگىرتلىرىدىن مىننەتدار.

— مەن ئوغرىلىق بىلەن تۇتۇلۇپ قالدىم، — دېدى يىغا، قېتىم ھازىرقى نەق ئاشۇ بىرىنچى يېزىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى، تۇراق كۆچمەلىككە، — ئوغرىلىغىنىم ۋېلىسىپىت، قېرىشقانىدەك بۇ ۋېلىسىپىت بىزنىڭ ئىلمىي مۇدىر قۇببەس ئەپەندىمنىڭ ئىكەن. ئەپەندىم مېنى تۇتۇۋالغان ساقچىنىڭ ئالدىغا كېلىپ:

— ئويناشقان گەپ، بالىلار ئۇقۇشماستىن ئوغرىلىدى دەپتۇ، تۇراق بايا مەندىن سورىغان! — دېمەسمۇ، شۇنىڭ بىلەن ئوغرىلىقتىن قۇتۇلۇپ قالدىم. مەن شۇنىڭدىن كېيىن ئوغرىلىق قىلمىدىم. مانا ھازىر باشلىقمەن.

— ئىمتىھاندا راسا كۆچۈرۈۋاتسام قۇددۇس مۇئەللىم كۆرۈپ قالدى. ئەمما كۆرمەسكە سالدى. ئەلا ئۆتۈپ يۇز نومۇر ئالمىدىغان بولدۇم دەپ خۇش بوپتىمەن، قارىسام ئىمتىھان قەغىزىمگە نول قويۇپ ئاخىرىغا «پالاق تۇخۇمسەن» دەپ يېزىپ قويۇپتۇ... مەن كېيىمن دېگەندەك پالاق بولدۇم، ئوقۇشتىن ھەيدىلىپ مەدىكارچىلىق قىلدىم. مانا ھازىر ياماقچىمەن، ھا - ھا - ھا...

— قۇببەس مۇئەللىم بىزگە مۇدىر بولغان يىللار تازا ھېلىقى ئۇزۇندە يادلايدىغان يىللار ئىدى. ماتېماتىكا دەرسىدە تازا ئۇزۇندە يادلاۋاتساق، مۇدىر بىزنىڭ سىنىپقا كىرىپ كەلدى. مېنى ئورنۇمدىن تۇرغۇزۇپ:

— ئېيتقىنا، بالام، ئا كۋادرات ب نىڭ تەكلىمىسى نېمە؟

— چۈشەنمىدىم.

— ئاكۋادرات بى نېمىگە تەك؟

— ئىشچى - دېھقانلارغا! — مەن جاۋابىمدىن خۇشال

بولۇپ مۇدىرغا قارىدىم. مۇدىر كۈلۈپ قويۇپ؛
ــ ماڭ، ئۇنداق بولسا هازىرلا سىنىپتىمىن چىقىپ ئىشچى ـ دېهقان بول! ــ دېدى. سىنىپ تەربىيىچىسى بۇ گەپنى ئىشچىلار تەشۋىقات ئەترىتىگە توشۇپ كىرىپتىكەن، شۇنىڭ بىلەن قۇببەسكام مۇدىرلىكتىن قۇرۇق قالدى...
شۇنداق هېكايە ـ چۆچەكلەرنىڭ قەهرىمانى بولغان بۇ ئادەم هازىر پارتىيە مەكتىپىنىڭ مۇدىرى هەم مەكتەپ پارتىيە ياچېيكىسىنىڭ شۇجىسى. بۇ ئادەم پارتىيە تەشكىلى بىلەن هۆكۈمەت ئورۇنلىرى نېمە قىل دېسە شۇنى قىلىپ، «يۇقىرى تەبىقىنىڭ پۇشتى» دەپ چەتكە قاقمىسۇن دېگەن ئېهتىيات بىلەن هەربىر قەدىمنى ئاۋايلاپ دەسسەپ ئەللىك؛ سەككىز ياشقا كىردى. هازىر ئۇ پېنسىيىگە چىقىش ئۈچۈن ئەرز بەرگەن، ئەرزى تەستىقلانسىلا ئۆيىگە بېكىنىدۇ ـ دە ئەتە ۋارلاپ چوڭ قىلغان توقۇز قىزنىڭ ئىستىقبالى ئۈچۈن كۆرەش قىلىدۇ.
ئەگەر بۇ ئادەمنىڭ ئالاهىدىلىكى بار دېيىلسە، بۇ ئالاهىدىلىك ئۇنىڭ ئىتائەتچانلىقى، ئاتىسى ئۇنى شۇنداق تەربىيەلىگەن، ئۇ هېچكىمگە قارشى چىقمايدۇ، هېچكىمنى رەنجىتىمەيدۇ، هېچكىمگە زىيان سالمايدۇ. هەتتا ئۇ دادىسى ئېلىپ بەرگەن «كەپتەر» مارکىلىق ۋېلىسىپىتىنىمۇ «رەنجىتمەي» ئوتتۇز يىل مىندى. ئەگەر ئۇنىڭ بايلىقى بار دېسە بۇ بايلىقى ئۇنىڭ توققۇز قىزى. «ئوغۇل يۈزى كۆرسەن، ئوغلۇمنىڭ ئىسمىنى قۇدرەت قويىمەن» ددپ سۆزلەپ يۈزۈپ توققۇز قىزنىڭ ئاتىسى بولۇپ قالغىنىنى ئۇ ئۆزىمۇ تۇيماي قالدى. ئۇنىڭ بىر ياكى بىر يېرىم ياشىتىن پەرقلىنىدىغان قىزلىرى بىرى-بىرىدىن ئوماق، بىرى ـ بىرىدىن تاتلىق ئىدى. بىر كۈنى، ئاتىسى ئىبراهىم هاجىم ئۇنىڭ ئۆيىگە هېيتلاپ كەلدى. بوۋاي نەۋرىلىرىگە هېيتلىق پۇل بېرىشكە ئامراق.

ــ قىزلار نەچچە، بالام قۇببەس؟
ــ بالىلا نەچچە، ئانىسى؟ ــ دەپ سوردى ئۇ ئايالىدىن، ــ يەتتىغۇ دەيمەن؟
ــ نېمە دەيدىغانلا، پۇچاقلىرىغا يامىشۇالغان كۆلزەيتۇن بىلەن زەينەپنى قانداق قىلىلا؟ ــ دەپ خىرىلداپ كۆلدى، ئۇنىڭ كۆلۈپلا تۇرىدىغان چىنە چىراي ئايالى قېيىن ئاتىسىغا ھۆرمەت بىلەن تال چۈشتەك ئېگىلىپ قويۇپ.
ــ مانا ئەمسە توقسەن كوي، ئوغلۇم قۇببەس، ئەمدى يېتەر بەس! ــ دەپ كۈلدى قاپىيىلىك سۆزلەشنى ياخشى كۆرىدىغان ھاجىم كەمدىن كەم قىلىدىغان چاقچىقى بىلەن ئوغلىنى خۇشال قىلىپ.
ئاتىسى «چېكىت» قويمىغان بولسا بۇ قىزلار تىزىملىكى نەچچە بىلەن توختايتتىكىن، ئۇنى ھېچكىم بىلمەيدۇ. مانا ھازىر قۇببەسنىك توققۇز قىزىدىن تۆتى ئانا بولدى. تۆت قىزىدىن بۇ ئائىلىنىڭ «بايلىقى» ھېسابىغا تۆت ئوغۇل، ئالتە قىز قوشۇلدى. «تۆت قىز چىقتى، ئون نەۋرە كىردى» دەپ كۈلىدۇ ئۇنىڭ بالىغا تويمايدىغان ئايالى كۆلۈپ تۇرۇپ كىشىلەرگە.
ــ قۇببەس ئاكىمىزنى چاقىرامدىمىز، ــ دېدى قاسىم قۇربان ئوبۇلغازىغا قاراپ قويۇپ، ــ ئۇ كىشى بىز تۇققانىن تۇغقۇشنى ھەرگىزمۇ يەشمەيدۇ دېسىلە.
ــ ئۇنداق دېگەنلىرى بىلەن ئاتىمىز ھەممىدىن مۇشۇ ئوغۇلنى كۆپرەك ھۆرمەت قىلاتتىيا.
ــ ھۆرمەت قىلمامتى ئەمسە، ئاتىمىز ئۇنى بىر يەرگە قويزۇق قىلىپ قاقماقچى بولسا، ئاكىمىز دېگەن يېرىگە توقماق يېمەيلا كىرىپ كېتىدۇ دېسىلە! ــ دېدى ئوبۇلغازى.
ــ يەنە تىللىرىدىن كەتتىلە، ــ دېدى قاسىم قۇربان گەدەن تەرىنى ھۆل لۆڭگىسى بىلەن سۈرتۈپ، ــ پەدەر

قاقمەن دېسە سىلىمۇ تاشلىق يەرگە مىختەك ماڭاتتىلا!
ـ راست دېدىلە، قا جۇرېن، پەدەر بۇيرۇق قىلسا يوتقان پاختىسىمۇ تۆمۈر قوزۇق بولالايتتى، ها ـ ها ـ ها...
ئۇلار يەنە خىرىلدىشىپ كۈلۈشتى.
پارتكوم مۇئاۋىن شۇجىسىنىڭ ئىشخانىسىغا ئاۋۋال بىر ئېگىلگەن باش، ئاندىن تىزغا ساڭگىلىغان قوللىرىنى قوشتۇرۇپ سالام بىلەن قۇببەس ئەپەندىم كىرىپ كەلدى. ئولتۇرغانلار ئورۇنلىرىدىن تۇرۇشۇپ ئۇنىڭ بىلەن بىرمۇ بىر كۆرۈشتى. ئوتتۇرا بوي، ئورۇق، مەڭزى قىزىل، بېشى تاقىر بولغاچقا، بېشىدىن كەپكىسىنى ئالالمايدىغان، تۆت يانچۇقلۇق چاپىنىنى ئىسسىقتىمۇ كارىنايكىچە تۈگمىلەپ، قولىغا كىرلەشكەن ئاق پەلەي كىيىپ يۈرىدىغان، نە چىرايىدا، نە كىيىنىشىدە ھاجىم بالىلىرىنىڭ سىياق ـ تەكەببۇرلۇقى يوق بۇ ئادەم زورلىسىمۇ يۇقىرى چىقماي ئىشىك تۈۋىدىكى دىۋانىدا ئېھتىيات بىلەن ئولتۇردى.
خېلىدىن كېيىن ئىشخانىغا ھاجى قۇددۇسمۇ كىردى. تۇردى كېرەم رەسمىي پارتكوم يىغىنىغا رىياسەتچىلىك قىلغاندەكلا ئەستايىدىللىق بىلەن سۆزىنى باشلىدى:
ـ يولداشلار، ـ دېدى ئۇ ئادەتتىكىدەك تىنىل بىلەن، ـ مەلۇمكى، ئاتىمىز كېلىشىمەسلىككە يولۇقۇپ داۋالانغىلى ئۇرۇمچىگە كەتكىلى بۇگۈن ئۈچ كۈن بولدى. ئۇچ كۈندىن بېرى بىزنىڭ كۆزىمىز، قۇلىقىمىز...
ـ ھەممە ـ پىكىر، خىيالىمىز، ـ دەپ قوشۇمچە قىلدى ئوبۇلغازى.
ـ ھەببەللى، ـ دەپ تەستىقلىدى قاسىم قۇربانمۇ.
ـ شۇنداق كۆز، قۇلاق، ئەس ـ ياددىمىز شۇ ياقتا بولدى.
ـ ئۇرۇمچىدە دېسىلە، ئېنىمقراق بولسۇن.
ـ ھەببەللى...

ـــ هه، شۇنداق ئۇرۇمچىده بولدى. مانا هېلى بىز تەقەززا بولغان خەۋەرمۇ ئاخىر كەلدى. خەۋەرنى هاجى ئانىمىزنىڭ ئۆزى ئۇزۇن يوللۇق تېلېفوندا يەتكۈزدى. ئەمدي خەۋەرنىڭ مەزمۇنىغا كېلەيلى...ـــ تۇردى كېرەم قىينىلىۋاتقانلىقىنى ئىپادىلەپ كۆزىنى، بۇرنىنى ئۇۋۇلاپ قويدى ۋە سۆزىنى داۋاملاشتۇردى، ـــ شۇم خەۋەر دېيىشكە تېخى بارىدۇر. ئەمما پەدەرنىڭ هالي يامانلاشقان ئوخشايدۇ. ئەڭ يامان ئېهتىمالغا تەييارلىنىشىمىزنى جىكىلىدى. بىرىنچىدىن، پەدەرنىڭ ئورۇندىيالمىغان ئىشلىرىنى ئورۇندىشىمىز زۆرۈر ئىكەن. بۇ ئىشلارنىڭ بىرىنچىسى، هېلىقى قايتۇرۇۋېلىنىدىغان ئۆي-جاي بىلەن پۇل. زېمىن دېگەن تەرسا توسالغۇ بولمىغان بولسا بۇ ئىش بۇ كەمگە سوزۇلمايتتى. هۇججەتمۇ تەييارلانغان، قارارمۇ قىلىنغان. لېكىن زېمىن بۇ ئىش توغرىسىدا يۇقىرى دەرىجىلىك ئىنتىزام تەكشۈرۈش كومىتېتلىرىگە ئەرز سۇنغانلىقى ئۈچۈنلا بۇ ئىش ۋاقتىنچە ئەمەلىيلەشمىدى. بۇ يەردىن يۆتكىلىپ كەتكەن زېڭ شۇجىنىڭمۇ مەسئۇلىيىتى بار. ئۇ ئوغرى زېمىن بىلەن قانداقلارچە دوستلىشىپ قېلىۋىدىكىن، هەدېسىلا زېمىنغا چاپان يېپىپ بىزنى ئوسال قىلىپ قويدى. ئاخىر ئۇ ئوغرىمۇ كېتىپ يېڭى شۇجى كەلدى. هاكىممۇ يېڭىلاندى. يېڭى رەهبەرلىرىمىز بىزنىڭ يۆلەنچۈكىمىز ئىبراهىم ئەزىز مۇئاۋىن ۋالىينىڭ يېقىنلىرى ئىكەن. ئەمدى توسقۇنلۇق قالمىدى دېگەن گەپ. زېمىننىڭ كەشنى توغرىلىماق ئاسان. ئۇنى يا تۆۋەنگە، يا يۇقىرىغا يېقىتارمىز. بۇ ئىشنى هەل قىلمىساق پەدەرگە يۈز كېلەلمەيمىز.

ـــ هەببەللى!

ـــ شۇنى دېمەمدىغان، يۈز كەلگىلى بولامدىغان!

ـــ ئىككىنچىدىن، ـــ دېدى تۇردى كېرەم يوغان گەۋدىسىنى مىدىرلىتىپ چەتكە قاراپ تۇرۇپ، ـــ پەدەرنىڭ ئاخىرەتلىك

ئەشلىرىنى ئوبدان ئورۇنلاشتۇرۇش زۆرۈر ئىكەن. مازىرىنى ئاپپاق خوجامنىڭكىدەك قىلالمىساقمۇ «ھەزرىتى مولا» مازىرىدىن ھەيۋەتىرەك قىلمىساق بولمايدۇ. ناھىيەمىزدىلا ئەمەس، پۈتۈن ۋىلايەتتە ئەڭ چوڭ، ئەڭ كۆركەم مازار بىزنىڭ پەدەرنىڭ قەبرىسى بولۇشى كېرەك. ئۇكام قۇددۇس ھاجىم، بىناكارلار بىلەن مازىرلا سۆزلەشسىلە. كېتىدىغان ھەشەمنى ھېسابلاپ كۆرسىلە، ھۆكۈمەت قانچىلىك چىقىرىدۇ، بىز قانچىلىك، بۇنى سۆزلىشىپ ھەل قىلىشنى قا جۇرېن بىلەن ئىككىمىز ئۈستىمىزگە ئالايلى. قالغان يېتىدىغان لاتا ـ پاتا، نەزىر ـ چىراغ تەييارلىقلىرىنى بەش مەسچىتنىڭ چوڭلىرى بىلەن مەسلىھەتلىشىپ تەييارلاشقا ئوبۇلغازى جۇيجاڭ بىلەن قۇببەس شياۋجاڭ ئاكىمىز مەسئۇل بولۇپ بېجىرسە ياخشى بولارمىكىن دەيمەن.

ـ بەلەن، تولا بەلەن، ـ دېدى قاسىم قۇربان كۆزلىرىنى سىمىز بارماقلىرى بىلەن ئۇۋۇلاپ، ـ ئوبدان ئويلاپلا تۇ شۇجى، بىرىنچى ئىشقا ئىبراھىم ئەزىز ۋالىي بىلەن نەمرۇد چۇجاڭ؛ ئىككىنچىسىگە بىز، ئۈچىنچىسىگە بۇ ئىككىيلەن مەسئۇل. تۆتىنچىسى... ھە دۇرۇس، بۇ كېيىنكى گەپ.

ـ قانداق گەپنى دەيلا؟

ـ زېمىننىڭ تۆت ئادەمنى يەتتەقانلىقى بىر قانۇنىي مەسىلە، ئۇنىڭ ئۈستىدىن ئەرز تۇتۇشچۇ ئۆزىنىڭ ئۆزى؟...

ـ بۇ ئىش قولغا ئېلىنىدى، قا جۇرېن، ـ دېدى ئوبۇلغازى دەرھال جاۋاب بېرىپ، ـ نەمرۇد چۇجاڭ ئاللىقاچان بۇ ئىشنى تېگىشلىك جايغا يەتكۈزۈپ بولدى.

ـ دېگەنلىرىدەك قىلىلى، ـ دېدى قۇببەس شياۋجاڭ تىترەڭگۈ ئاۋاز بىلەن، ـ پەدەرنىڭ تېنى سالامەت بولغاي، سالامەت قايتسۇن كەلگەي.

ھاجى قۇددۇس لام ـ جىم دېمىدى...

ئەبىئەت ئىنسانلارنىڭ غەم - قايغۇسى بىلەن ھېسابلاشماي-دۇ. ھاجىتىم ئەۋلادلىرى بولغۇسى مۇسىبەتنىڭ غەم - قايغۇسى بىلەن ئوخلىيالمايۋاتقان بۇ تىنچىق ياز كېچىسىدە باغلار ئۆز شادلىقى بىلەن مەست ئىدى. چاڭ قونغان يوپۇرماقلار ئاستا پىلدىرلاپ غۇۋا ئاي نۇرىغا ئەركىلەيتتى. مەۋىلەر ئۆز پۇراقلىرىنى باغ ھاۋاسىغا توختىماي پۇركۈپ قۇشلارنى شادلاندۇراتتى. كۆلگە ئېقىۋاتقان تاغ سۈيى ئاستا شۇرلاپ تىنىق ئاسماندىكى چەرخ يۇلتۇزلارنى چىللايتتى...

تىنچىق ئۆيدىن سالقىن باغقا، كۆل بويىغا كارىۋىتىنى ئاچقۇچالغان زېمىن كارىۋىتىدا ئوخشاپ يېتىپ، كۆزلىرىنى چىڭ يۇمۇپ تەبىئەتنىڭ ئەڭ گۈزەل كۆرۈنۈشلىرىنى كۆز ئالدىغا كەلتۈرۈش بىلەن لوقۇلداپ ئاغرىۋاتقان باش ئاغرىقىدىن قۇتۇلۇشقا ھەرىكەت قىلماقتا ئىدى. ئۇ كىتابقا يېزىلغاندىكىدەك ئازابتىن قۇتۇلۇش مەشقى ئېلىپ بېرىپ: «مەن تەبىئەتنىڭ بالىسى، ئۇستۇمدە ئىللىق قۇياش مېنى پەپىلىمەكتە، زۇمرەتتەك سۈزۈك ئاسمان مېنى قۇچاقلىماقتا، سالقىن شامال گۈللەرنىڭ ئەڭ مەززىلىك پۇراقلىرى بىلەن مېنى پەپىلىمەكتە. مەن دۇنيادىكى ئەڭ بەختلىك ئادەم!...» دەپ پىچىرلايتتى.

ئۇ كىتابلاردىن ئۆگىنىۋالغان بۇ «ئاۋۇندۇرۇش» ئۇسۇلىنى سىناق قىلىپ يۇقىرىقى سۆزلەرنى تەكرارلىغاندا كۆز ئالدىغا ئىللىق قۇياش نۇرى، كۆپكۆك ئاسمان، ياپيېشىل پۇراقلىق باغلار كېلەتتى - دە، ئۇنىڭ كۆڭلى يايراپ، ئازاب ئۇنتۇلاتتى. ئىنسان شادلىقىنى قوبۇل قىلغاندا ئازاب ئۆزلۈكىدىن نېرى قاچىدىغانلىقىنى سىناقتىن ئۆتكۈزگەندىن كېيىن زېمىن كۆڭۈل يارىسىنىمۇ مانا مۇشۇنداق شادلىق بىلەن ئالماشتۇرۇشقا بولىدىغانلىقىغا ئىشەندى.

لېكىن ئۇ شادلىق نەدە؟

ئۇنىڭ خىيالىغا شۇئان دەريا بويى، توغراقلىق، ئىللىق شامال، ئاندىن كېيىن ئۇنىڭ قۇچقىدا، يېشىللىق ئۇستىدە سۈنايلىنىپ ياتقان گۈلناز كەلدى. شۇ چاغدىمۇ ئاي نۇرى ئۇ بىر جۈپ ئىسيانكارنىڭ يۈزىنى ئالا كۆلەڭگىسى بىلەن يورۇتقان. بۇ ئالا كۆلەڭگە گۈلنازنىڭ جۈپلەشكەن ئۇزۇن كىرپىكلىرىدىن، چىرايلىق لەۋلىرى، ياشلىق گۈزەللىكى بىلەن پورەكتەك ئوماق بىلىنگەن چىرايىنى زېمىننىڭ چوغ يۈرىكىگە ئۆچمەس نەقىش قىلىپ ئويغانىدى...

«ئۇنتۇلغۇسىز ياشلىق سەرگۈزەشتلىرىم ئىچىدە بىرلا سەن يۈرىكىمنى تىترەتسەن، ھەرقاچان سېنى ئەسلىسەم مىسكىن يۈرىكىم تېرەك ئۇچىدا يالغۇز قالغان ياپراقتەك تىترەيدۇ. ئىستىقبال نەدە؟ ئالدىمدا بولسا ياشلىق سەرگۈزەشتلىرىم تەكرارلىنامدۇ؟ ياق، ياق، ئۇ ھەرگىز تەكرارلانمايدۇ...» ئۇنىڭ كۆزلىرى شېرىن تۇيغۇ تەسەللىسى بىلەن يۇمۇلغاندا ئۇنىڭ بېشىدا گۈلناز پەيدا بولدى.

... قىزنىڭ پۇتۇن ۋۇجۇدى جالاقلاپ تىترەيتتى، كۆزلىرىدىن ھاياجان ياشلىرى قۇيۇلاتتى، لەۋلىرى شېرىن گەپ لەرگە ئۆمەللىنەتتىيۇ، ئاۋاز چىقىرالمايتتى...

بىر شېرىن ئىستەك بۇگۈن چۈشتىن كېيىن زېمىن ئۈستىگە يارىلانغاندىن كېيىن تۇنجى قېتىم كۆزىنى ئېچىپ گۈلنازغا قارىغاندا قىز قەلبىدە پەيدا بولغانىدى. لېكىن زېمىننىڭ يېنىدىكى كارىۋاتتا باش - كۆزى تېڭىلغان، چىرايى تونۇغۇسىز ھالدا قارا - بېغىررەڭ تۇسكە كىرگەن ئابلا يانتاق — گۈلنازنىڭ قانۇنىي ھەمراھى، يەنى ئىككىنچى ئوغلىنىڭ ئاتىسى بىھوش ھالدا ياتاتتى. بۇ گۈناھسىز، ۋاپادار، پاك ئادەم گۈلنازنىڭ سۆيگۈسىگە ھېلىھەم ئېرىشەلمىگەنلىكىگە گۈلنازنىڭ ئۆزىمۇ ئاچچىقلىناتتى. ئىنسان سەزگۈسى، ئىنسان قەلبى نېمانچە جاھىل، نېمانچە نازۇك - ھە؟ ئۇ پاكىتنى، رېئاللىقنى رەت قىلالايدۇ. گۈلنازنىڭ ئابلا يانتاق بىلەن بىر ئۆيدە ئون

يەنە ياشىغانلىقى، بالىلىق بولغانلىقى، بىللە يېتىپ-
قوپۇپ، ئۇرۇشماي - تىللاشماي، خۇشال - خۇرام بىللە
ياشىغانلىقى پاكىت، رېئاللىق ئەمەسمۇ؟ بۇ رېئاللىقنى
بۇگۈن قەلب قاتلىمىغا يوشۇرۇنۇپ قالغان كىچىككىنە سۆيگۈ
چوغى كۆيدۈرۈپ تاشلىدى. قىز، ياق ئايال قەلبى گويا
پىللار ئۆتمىگەنمىدەك، هايات ئۆزگەرمىگەنمىدەك، ئون نەچچە
يىلنىڭ ئالدىدىكىدەك تېپىچە كلىمە كىتە، تەلپۈنمە كىتە، ئەسەبىي-
قارام ئىنتىلىش بىلەن ئالدىدا ياتقان ئەر گەۋدىسىگە تاشلە-
نىشقا ئۇنى قىستىماقتا. مانا ئۇ تىترەپ تۇرۇپ ئىككى قولى
بىلەن كارىۋاتقا تاياندى. ئاندىن لەۋلىرىنى زېمىنىڭ مەڭزىگە،
ئاندىن كېيىن يىرىك ساقاللىق ئېگە كلىرىگە تەگكۈزدى...
— گۈلناز، قانداق بولدۇ ئەمدى؟ — دېدى تونۇش،
ئۆزىنى ئىنتىزار قىلغان نازۇك قىز گەۋدىسىنى قاتتىق
قۇچاقلىغان زېمىن بىر هازادىن كېيىن ئىككى ئالقىنى بىلەن
قىزنىڭ ئىككى مەڭزىدىن تۇتقان هالدا كۆزلىرىنىڭ ئىنچىگە
قارap، — سەن هېلىقى گۈلناز ئەمەسسەن، سەن هازىر ئابلانىڭ،
ئابلانىڭ...

— ياق، بولدى، گەپ قىلماڭ، — دېدى قىز ئالقانلىرى
بىلەن زېمىننىڭ ئاغزىنى توسۇپ، — بەدىنىم ئۇنىڭ، لېكىن
مەن سىزنىڭ... مەن سىزنى سېغىنمىغان بىر كۈنمۇ يوق...
قىزنىڭ كۆزلىرىدىن سەكرەپ - سەكرەپ چىققان تۆزلۈق
مەرۋايىت زېمىننىڭ مەڭزىگە، لەۋلىرىگە تىنماي چۈشۈپ
تۇراتتى. زېمىن ئۆستىدىن ئۆزىگە تەلمۈرۈپ تۇرغان قىزنىڭ
ئىككى ئالىقان ئارىسىدا دۈگىلەك شەكىلگە كىرگەن يۈزىگە
قارىدى. گەرچە بۇ يۈزنىڭ كۆز قۇيرۇقلىرى،
جاۋغاي ئەتراپلىرى هايات زەربىسىنىڭ ئىنچىكە سىزىقلىرى
بىلەن بېزەلگەن بولسىمۇ، بۇ يۈملاق يۈز، مۇنۇ تاتلىق
لەۋلەر بىلەن ئوت چاقنىتىپ تۇرغان كۆزلەر ئاشۇ گۈلنازنىڭ

ئۆزى ئىدى:

ــ بەدىنىڭ ئۇنىڭ، روھىڭ مېنىڭ، ــ دېدى زېمىن ئۇنىڭ بېشىنى كۆكرىكىگە چىڭ بېسىپ، ــ مانا فرانسۇزچە مۇھەببەتنىڭ ئولگىسى!

زېمىننىڭ كۆزلىرى غۇۋالاشتى. ئۇنىڭ كۆز يېشىدىن كېلىپ چىققان تەمە ــ ئىلتىجانى چەرىخ يۇلتۇزلار ئوبدان چۈشەندى ....

مۇسىبەت ئىگىسى ۋە ئازابلانغۇچىلارغا كۆزيېشى ۋە كۆڭۈل زارى بىلەن مەدەت بەرگۈچىنىڭ قەلبىگە بىردىنلا ھايات لەززىتىنىڭ كەلگۈنى ئاقتى. گۈلناز ئاتىسىنىڭ بولغۇسى مۇسىبىتى، ئېرىنىڭ بېشىدىكى خېپىم ــ خەتەر ۋە ئۆزى توغرىسىدىكى زەھەرلىك گەپلەرنىڭ ئازابلىرىنى تامامەن ئۇنتۇپ، ھايات بەخش ئەتكەن بۇ لەززەت كەلگۈنىگە غەرق بولدى.

مانا بۇ ساپ مۇھەببەتنىڭ تەڭداشسىز كۈچى. ئابلا يانتاق بۇ كۈچنى سەزگەن بولسىدى ھايات ھەققىدە ئاجايىپ ئۆلمەس رۇبائىيلارنى يازغان بولاتتى.

ئىككىنچى باب

يەنە شۇ زات توغرىسىدا

1

هاجىم ئورۇنلاشقان بۇ يالغۇز كىشىلىك ئۆي ئادەم ئايىغى ئۇزۇلمەيدىغان ئورۇنغا ئايلاندى. سىستىرالار بۇ مالىمانچىلىقتىن بىزار ئىدى. زالدا ۋە دوختۇرخانا هويلىسىدا ئۆچىرەت كۆتۈپ تۇرۇشقانلارچۇ تېخى.

نىساخان هاجىم ئانا بېشى كۆتۈرۈلگەن دوختۇر كارىۋىتى يېنىدىكى دىۋاندىن تەستە، توختىماي قوپاتتى. مومىسىنىڭ خىزمىتىگە كەلگەن قىز نەۋرە (قۇببەسىنىڭ قىزى) كىرگۈچىلەرنىڭ قولىدىن يېمەك - ئىچمەك قوبۇل قىلىۋېرىپمۇ زېرىكمەتتى. مېۋە - چېۋە كىرىسىغۇ مەيلى، پىششىق گۆش (تونۇر كاۋىپى، پاقلان گۆشلىرى)، سامسا - مانتىلارنى قانداق بېسىقتۇرماقچى؟ يېراق ناھىيىدىن هاجىمغا ئەگىشىپ كەلگەن «قەدىر-دان قېرىلار» نىڭ باش - ئايىغى يوق ئايەت - دۇئالىرىمۇ هاجىم ئانىنى زېرىكتۈردى. ئۇنىڭغا ۋاڭ - چۈڭسىز، كۆز يېشى يوق تىنچ هايات قانچىلىك زۆرۈر - هە، بۇنى چۈشىنىدىغان ئادەم يوق.

هاجىمنىڭ كۆزلىرى يۇمۇلغان، لەۋلىرى جۇپلەشكەن،

ئۇنىڭ بۇ كۆز، لەۋلىرى بىلەن ئاقارغان شالاڭ ـ قىسقا، ئىخ چام ساقىلى، چىرايلىق چېكىلگەن ئۇچى قايرىما بۇرۇتى، ئا قارغان قويۇق قاشلار بىلەن قاڭشارلىق ئۇزۇن بۇرنى ۋە يىللار دىن سوۋغا بولۇپ تالغان سانسىز چوڭقۇر قورۇقلىرى نىساخان ھاجىم ئانا ئۇچۇن قانچىلىك قىممەتلىك ۋە ئۆز ـ ھە؟ بىر چاغ لاردا نىساخان ھاجىم ئانا ئون ئالتە ياشتىن ئون يەتتە ياشقا ماڭغان ئۇزۇن چاچ، جادۇ كۆز، ئاي يۈزلۈك بەرنا قىز چېغىدا ھا جىمنىڭ ھۇجرىسىغا چۈمبەردە بىلەن ئىككى يەڭگىنىڭ ھامىلە قىدا ئۆپكىدىپ كىرگەن چېغىدىلا ھاجىمدىن تۇرقۇش بىلەن ئائىلە ھاياتىنىڭ بىرىنچى قەدىمىنى باسقان ئەمەسمىدى؟ شۇ كۈنى نىساگۈل ئىسسىلىك توشقان يۈرەك قىز بەگ تونىدا پا كىز ياسانغان، ياقۇق سائىتىنىڭ زەنجىرى كۆكرىكىدە يالتى راپ تۇرغان قارا بۇرۇت، كۆركەم ئادەمنىڭ ئاپئاق چىشلىرىنى يالتىرلىتىپ كۈلۈپ تۇرغان چىرايىنى تۇنجى قېتىم كۆرگەن ۋە بۇ ئادەمنىڭ ئۆمۈرلۈك قول ـ پۇتى بولۇشنى نىيەت قىلـ غانىدى. ئۆزىنىڭ ئۆمۈرلۈك خۇشاللىقى، ھاياتىنىڭ ئاخىر غىچە قىلىدىغان ئىشنى بەلگىلەپ بېرىدىغان ئىبراھىم بەگ نىڭ ئايالى بولغانلىقىنى ھېس قىلغان ئاشۇ ئاخشام بۇ بەر نا قىز ئۆزىنىڭ مۇستەقىللىكىنى تولۇق يوقاتقانلىقىنى چۈشەنـ گەن ۋە بۇنىڭغا ئۆكۈنمىگەن. «سەن كىمسەن؟ ئىبراھىم بەگ نىڭ خېنىمى.» بۇ نېمىدېگەن يېقىملىق، پەخىرلىنەرلىك جا ۋاب ـ ھە؟ كېيىنچۇ؟ نىساخان ئۆيىدىن زادىلا خورلۇق كۆرمىدى، دەشنەم ئاڭلىمىدى، خۇرىيەتچىلىك تارتمىدى. بىر ئايال ئۇچۇن مۇشۇنىڭ ئۆزى يېتەرلىك بەخت ئەمەسمۇ؟... يىللار نىساخان ئانىنى شۇنداق بىر مىجەزگە كۆندۈردى: يالغۇز ئۆيدە ئېرىنىڭ پۇتىنى يۇيۇۋېتىپمۇ، تاپاق تۇرۇپ سىلكىشلىرىنى ئاڭلاۋېـ تىپمۇ ئۇ راھەتلىنىدىغان بولدى. ھەتتا ئېرىنىڭ سەلبىي ياكى كۆڭلىكىنى يۇيۇپ قاتلاشمۇ ئۇنىڭ ئۇچۇن ئەڭ كۆڭۈل

لۇك ئەمەك تۇيۇلمىدىغان بولدى. ئۇ ئۆزىنى ئەر بەدىنىڭ بىر قىسمى. «ئەر قوۋۇرغىسىدىن يارالغان گەۋدە» دېپ ھېس قىلىدىغان بولدى...

مانا شۇ ئادەم بۈگۈن نىساخان ھاجىم ئانا بىلەن مەكتەپ گۈلۈككە خوشلاشماقچى. ئايرىلىپ ئازاب ئىچىدە ياشىغاندىن بىللەكەتكىنى تۈزۈك. ھاجىم مۇشۇ پېتى كۆزىنى ئاچمىسا ئۇنىڭ زەھەر ئىچىۋالغىنى ياخشى ئەمەسمۇ؟ شۇنىڭ ئۈچۈن ھاجىم ئانا ھەربىر كۈننى، ھەربىر سائەتنى، ھەربىر مىنۇتنى چەكسىز ئازاب بىلەن ئۆتكۈزۈپ، بارغانسېرى ماغدۇرسىزلىنىپ، ئاجىزلاپ بارماقتا. ئۇنىڭغا ھېچكىمنىڭ ھېچقانداق گېپى خۇش ياقمايتتى. ئۇ تىنچ، خىيال ئالمىدىن ئىچىدە ياشاشنى خالايتتى. ياشىغىدا ھاجىم بىلەن كۆڭۈللۈك ئۆتكۈزگەن مىنۇتلار، ھاجىمغا ئەركىلىگەن چاغلار، ھاجىمنىڭ ئەركىلەتكەن چاغلىرىنى ئەسلەش ھالىسىراۋاتقان مومای ئۈچۈن تولىمۇ ئارام - راھەت ئىدى...

ھاجىم ئانا خىيال بىلەن لەززەتلىنىپ ھاجىمنى يەلپۈپ، ھارغىنلىق بىلەن ئەسنەپ ئولتۇرغاندا دوختۇرخانىغا يىغا - زار قىلىشىپ گۈلشەربخان بىلەن گۈلجامال كىرىپ كېلىشتى.

— ۋاي ئاتام!

— ۋاي ئانام!

بىرى سېمىز، بىرى ئورۇق؛ بىرى چاققان، بىرى كېلەڭسىز ئىككى ئايال بىر خىل ياتقان ھاجىمنىڭ كارىۋىتىغا تاشلاندى:

— ۋاي ئاتام، بارمۇ سىلىرى!

— ۋاي ئاتام، كۆرىدىكەنمىزيا!

— ۋاي ئاتام، قىزلىرىنى كەچۈرسىلە!

— خىزمەتلىرىنى قىلالمىدۇق!

— باللىقنى يەتكۈزەلمىدۇق!

ئۇلار ئاتىسىنىڭ يۈزلىرىنى سىيپاشتى، ئاياغلىرىنى، قول-

لىرنى سۆيۈشتى. بىر - بىردىن تالىشىپ، بىر - بىرىگە يول بەرمەي ئاتىغا بولغانِ مېهىر - مۇھەببىتىنى ئىزهار قىلىشتى. لېكىن هاجىم جاۋابەن قىسىرلاپمۇ قويمىدى، كۆزىنىڭ مۇ ئاچمىدى. ئۇ بىزار ئىكەنلىكىنى ئىپادىلەپ قوشۇمىسىنى تۇرۇپ يۆتىلىپ قويدى.

— تىنچ كەلدىڭلىمۇ؟ ئاتاڭلار بىئارام بولۇۋاتىدۇ، ئەمدى جىمراق بوللىلى! — دېدى ئانا قىزلىرىغا قاراپ قويۇپ. لېكىن ئۇلار، بولۇپمۇ گۈلجامال زادىلا تىنچىيالمىدى. قورساقتا پاتمايۋاتقان خاپىلىقلارنى دەپ بولماي قانداق تىنچىغۇلۇق؟

— ئابلانى هېلىقى زېمىن دېگەن ئوغرى ئۇرۇپ ئۆلتۈرۈپ قويدى، ئانا!

— تېخى جېنى چىقمىدى، ئۇكام.

— هە، راست، تېخى جېنى چىقمىدى. جېنى چىقمىغان بىلەن ئۆلدى، ئانا. مېڭىسىنى چۈۋۈپ تاشلاپتۇ، پالتا بىلەن ئۇرۇپ. نېمىشقا بولاتتى، ئاشۇ گۈلنازنى تالىشىپ بولمامدۇ ئانا!

— ئىككى بالىلىق بولغان خوتۇننى تالىشىپ قانداق قىلماقچىتىكى، تۇۋا! — نىساخان ئانا كۆزلىرىنى سۈرتتى.

— زېمىن دېگەن ئوغرى قۇددۇس ئاكامنىمۇ ياردار قىلدى تېخى، ئانا!

قۇددۇسنىڭ ئىسمىنى ئاڭلاپ هاجىم كۆزىنى لاپ قىلىپ ئاچتى ۋە ئۇمچىيىپ يېنىغا ئۆرۈلمەك بولدى. قىزلار هاجىمنى دەرهال يۆلەشتى.

هاجىمنىڭ كۆڭلى بۇزۇلۇپ بىئارام بولۇۋاتقاندا بۇ كۆڭۈلسىزلىك ئۈستىگە نەمرۇد كىرىپ كەلدى.

نەمرۇدنىڭ تونۇش ئاۋازىنى ئاڭلاپ هاجىم كۆزىنى ئاچتى ۋە ئايالالارغا چىقىپ كېتىشنى ئىشارە قىلدى. ئايالالار چىقىپ كەتكەندىن كېيىن:

— قانداق، ئوغلۇم؟ — دېدى هاجىم قۇرۇغان لەۋلىرىنى تەستە مىدىرلىتىپ، زەئىپ، نىمجان ئاۋازدا، — ئىشىكلار قانداق؟

— ئىشلار ياخشى بولمايۋاتىدۇ، دادا، — دېدى نەمرۇد يەرگە قاراپ، — يامىنى، قۇددۇسنىڭ بېلى بوشىشىپ قالدى. ئىبراهىم ئەزىزمۇ ئېهتىياتچان بولۇپ كەتتى... تۇردى كېردم بىلەن قاسىم قۇربان، ئوبۇلغازىلارنىڭ نېمىگە كۈچى يېتىدۇ؟ يۇقىرىدا ئىبراهىم ئەزىز، تۆۋەندە ئۇكىمىز قۇددۇسنىڭ كۈچى بولىمسا زېمىننى جاۋابكارلىققا تارتماق تەس ئوخشايدۇ.

— باشقىسى چاغلىق، بالام، — دېدى هاجىم تەستە گەپ قىلىپ، — ئىسمائىل ئەرزىنى ئىقرار قىلمىسا مەيلى، شۇنىڭ نامىدىن ئەرز سۇنۇۋېرىڭلار. جاينى قايتۇرۇۋېلىپ رېمونت قىلدۇرۇڭلار. ئىلاج بولسىلا باغنىمۇ قايتۇرۇۋېلىش كېرەك. بالام نەمرۇد، مەن ئاتا-بوۋىلارنىڭ ماكانىدا بىر كۈن بولسىمۇ پۈت - قولۇمنى سۇنۇپ يېتىۋالسام دەيمەن. ماڭا ئايالىرنىڭ كۆز يېشى لازىم ئەمەس. مۇنۇ ئىككى شەقىنى يولغا سېلىۋېتىڭلار. سەن ئىبراهىم ئەزىزگە تېلېفون بەرگىن. ئۇ ئۇرۇمچىگە كەلسۇن. ئۇكاڭ ئېغىر يارىلاندىمۇ؟

— ياق، ئانچە ئەمەس. ئېغىر يارىلانغىنى ئابلا. ئۇ تېخىچە هوشىغا كەلمىدى. ئاندىن قالسا زېمىن.

— زېمىن؟ ئۇنى كىم ئۇردى؟

— بىلمىدۇق. بەلكى خۇدا ئۇرغاندۇ، دادا؟

— خۇدا ئۇرغاندۇ؟ تەھقىق شۇنداق. كېچىكىپ ئۇردى، تولىمۇ كېچىكىپ؟ هە، ئۇنى قانداق قىلماقچى بولۇۋاتىسىلەر؟

— مەن مۇناسىۋەتلىك ئورۇنلار بىلەن سۆزلەشتىم. جاۋ شۇجىمۇ ئۇنى يۆتكىۋېتىشكە قوشۇلدى. بەختى شىيەنجاڭ تېخى ئېپادە بىلدۇرمىدى. لېكىن ئۇنىڭ قولىدىن نېمە كېلەتتى.

— ۋىلايەتتىكى زېمىننى قوللايدىغانلارچۇ؟

— ئۇلار، هازىرمۇ زېمىننى ناهىيىگە مۇئاۋىن شۇجى قىلىپ،

تۇردى كېرەمنى ۋىلايەتلىك دائىمىي كومىتېتقا يوتكەشنىڭ كويىدا.

— بۇ كويدىكىلەرنىڭ بېشى كىمكەن؟

— ۋالىي ئوخشايدۇ. ئۇلار ساۋاقداش، پىكىرداش، سىرداش، «ئوچ داش» ئوخشايدۇ.

— ھىم. ئوچ داش ئەمەس، توت داش «يولداش» نىمۇ قوشۇپ قويۇڭلار. ئۇلار يېڭىچە يول تۇتۇشقان، ھېلىقىدەك ئىسلاھاتچىلار ئوخشايدۇ.

ئاتا بىلەن بالا نۇرغۇن ئىشلار توغرىسىدا: ناھىيە ۋە ۋىلايەتنىڭ رەھبەرلىك قاتلىمىدىكى ئەھۋاللار، زىددىيەتلەر، ئىچكى پىلان ۋە تالاش - تارتىشلار، ھەتتا بۇ قاتلامدىكى ئايرىم ئادەملەرنىڭ ئائىلە، شەخسىي ئىشلىرى ۋە ھاجىم ئوچۇن جان كۆيەرلىك قىلغۇچىلارنىڭ يوشۇرۇن پىلان - سىرلىرى قاتارلىق ئىشلىرى ھەققىدە خېلى ئۇزاق سۆزلەشتى. ئاخىر ھاجىم بۇ ئەقىللىق، قارام ۋە يول تېپىشقا ماھىر ئوغلىغا ئورۇمچىدە كىملەرگە يولۇقۇش، كىملەرگە نېمىلەرنى دېيىش زۆرۈرلۈكىنى بىرمۇ-بىر چېكىپ، ئاخىرىدا كۆزلىرىنى چىڭ يۇمدى.

«پىكرى شۇنچە روشەن، — دېدى ئەمرۇد ئۆچىدە دادىسىنىڭ چىرايىغا زوق بىلەن قاراپ تۇرۇپ، — تېخى ناھىيىدە ھازا تەيىارلىقى، قەبرە قاتۇرۇش ئالدىراشلىقى. ياق، ئاتامنىڭ تېخى ھاياتى ئاخىرلاشقىنى يوق. مەن ئوئىنىڭ دۆلىتىدە بىر ۋىلايەتنىڭ، ھېچ بولمىسا ئاشۇ ناھىيىنىڭ گۈل تاجىغا ئايلىنالايمەن. مېنىڭ بەختىم ئوچۇن بولسۇ يۇز ياشقا كىرىڭ، ئاتا!»

— بالام ئەمرۇد، — دېدى ھاجىم ئۇزاق جىملىقتىن كېيىن كۆزىنى ئاچماي تۇرۇپ، — سېنىڭ ئىسمىڭنى بوۋاق قويغان. بوۋاق رەھمىتى ماڭا: بىر بالام ئەمرۇد بولسۇن، سەن

نارازی بولما، پەيغەمبەرنى ئوتقا تاشلىغان ۋەھىيىنىڭ ئىسمىنى بالاڭغا ئات قىلىپ قويغىنىمغا مەيۇسلەنمە، زامان ئۆزگىرىدۇ. مۆمىنلەر خار، ياۋۇزلار ئەزىز بولىدىغان چاغلارمۇ بولىدۇ. شۇنداق چاغلاردا نەمرۇدنىڭ ئامىتى كېلىدۇ بالام، دېگەنىدى. چۈشەنگەنسەن؟ قىرىق ـ ئەللىك مىڭ كويچەنلىك كارى چاغلىق، قىرىق نەچچە ئېغىزلىق ئۆي بىلەن باغنىمۇ پۇلغا سېتىۋالغىلى بولىدۇ. ئەمما نام ـ ئابرويىنى پۇلغا سېتىۋالغىلى بولمايدۇ. «ئىبراھىم ھاجىم دەۋادا زېمىنىدەك بىر سوقۇتەككە ئۇتتۇرۇپ قويدى» دېگەن گەپنى ئاڭلىغاندىن ماشىنا چاقى ئاستىدا جان ئۈزگىنىمىز تۈزۈك. مەن ھېلىغىچە بىرەدىن يېڭىلگەن ئەمەسمەن. مەن بىلەن ئېتىشقان ئادەملەر چىشىمنىڭ ئېقىنى كۆرگەن، لېكىن يەر چىشلىگىنىمنى كۆرمىگەن. بىرلىرىنى كۈچ بىلەن، بىرلىرىنى ئەقىل ـ پەم بىلەن، بىرلىرىنى تەقدىر ـ پېشانە، قىسمەت بىلەن يەڭگەنمەن. لېكىن، يېڭىلىپ باقمىغانمەن. ئىنسانىڭ ئوغلى، ئۆز ئاتامنىڭ نەۋرىسى بۇگۈن ماڭا قارشى تىغ كۆتۈردى. ئۇنى ئوتقا تاشلاش سېنىڭ ئىشىڭ. نەمرۇدنىڭ ئىشلەيدىغان ۋاقتى مۇشۇ. بىزنىڭ نەسەبنىڭ ئىززەت ـ ئابرويى، ئاتاڭنىڭ نام ـ ئاتىقى سېنىڭ پاراسىتىڭگە باغلىنىپ قالدى. مەن سېنىڭ ھەرقانداق ئىشىڭكە كىرەلمىگە، ھەرقانداق تۇغۇچنى يېشەلمىگەن ئىنسانمەن. قېنى ئەمسە، ئاقيوللۇق بول.

ئوغلى چىقىپ كەتكەندىن كېيىن ھاجىم كۆزلىرىگە ياش ئالدى. ئۆزىنىڭ كېرەكسىز بىر گەۋدە بولۇپ قالغىنى، ئوغۇللىرى بىلەن كۈيئوغۇللىرىنىڭ ئۇنىڭ تېزرەك ئۇ دۇنياغا سەپەر قىلىشىنى تىلەۋاتقىنىنى ئۇ سەزگەن. پەقەت بىرلا نىسا خان ـ ئۇنىڭ قىرىق نەچچە يىللىق ھەمراھىنىڭلا ئۇنىڭ بېشىدا پەرۋانە بولۇپ يۈرگىنىنى، مۇنۇ ئوغلىنىڭمۇ «ئاتا» دېگەن چوڭ دەرەخنىڭ سايىسى ئۈچۈنلا ئاتىسىغا ھاياتلىق تىلەۋاتـ

قىننىنى بۇ ئادەم چۈشەنسەن. بىرلا ئايالدىن باشقىغا نە ھاجىمنىڭ جىسمى، نە روھى كېرەك ئەمەس، پەقەتلا ئۇنىڭ سايىسى، نام - شەرىپى، مەرتىۋە - ئىناۋىتىلا كېرەك. بۇنداق دۇنيادىن بۇرۇنراق كەتكەننىڭ پايدىسى بارىكىن، زىيىنى يوق...

ئۇ كۆزىنى ئېچىپ دېرىزىدىن سىرتقا قارىدى. دوختۇرخانا باغچىسىدىكى دەرەخلەر يازنىڭ ئىسسىق ھاۋاسىدىن شادلىنىپ ئاستا قىمىرلايتتى. قېنىق يېشىل ياپراقلىق بىر شاخقا بىر جۈپ قۇشقاچ كېلىپ قوندى. قۇشقاچلار باشلىرىنى ئويىنىتىپ بىر - بىرىگە مېھرىبانلىق قىلىشىپ ۋىچىرلاشتى. نېرىدىكى قويۇق دەرەخلەر ئارىسىدىكى بەندىكده بىر جۈپ قىز - يىگىت ئولتۇرۇپتۇ. قىز يىگىتنىڭ بېشىغا ئاستا نوقۇپ قويۇپ بېشىنى ئۇنىڭ مۇرىسىگە قويدى. بىر يىگىت قول ھارۇسىدا دوختۇر كېيىمىدىكى بەلەن ئولتۇرغان بوۋاينىڭ ئاستا ئىتتىرىپ بارماقتا. بوۋاي ھالسىز قوللىرى بىلەن ئاسمانغا كۆرسىتىپ بىرنېمىلەرنى دېمەكتە...

«قايتا تۇغۇلغىلى بولمايدۇ، بۇ مېھرى ئىسسىق دۇنيادىن كەتمەك ئاسان ئەمەس. ئىنسان ئاخىرقى تىنىقى قالغۇچە بۇ دۇنيادىن كەتمەيمەن دەپ تىرمىشىدۇ. ئاھ، مېنىڭ بىلىمسىزلىكىم... موللاق سوپى چېغىدا پۈتۈن كۈن بويى بىر يەردە ئولتۇرۇپ بۇ دۇنيادىن تىرىكلىك تاپىدۇيۇ، مەن تېخى بىزار بولمەن. ھاي نىساخان، بول، مېنى يۆلە، ئولتۇرغۇم كېلىۋاتىدۇ...»

ھاجىم ئۇمىدسىزلىك قىلغىنىدىن ئۆيىلىپ، قايتا ئەقىل تاپقىنىدىن روھلىنىپ قەددىنى رۇسلاپ تۇرماق بولۇۋاتقىنىدا سىرتتا نىساخان ھاجىمنىڭ، ئاندىن كېيىن ناتونۇش كىشىلەرنىڭ تەكەللۇپ سۆزلىرى ئاڭلاندى:

— ئىبراھىم ۋالىي تېلېفونىدا ھېلىلا شۇنداق دېدى،

ئاڭلىدىم ـ ده، مۇھىم يىغىلىدىغان رۇخسەت سوراپ سالام بەرمەي گىلى كېلىشىم...

ـ ئىنشائاللا، ھاجىم ياخشى بولۇپ قالدى، غىزاغىمۇ كىرىشتى، ئۇيقۇسىمۇ ياخشى، خۇدا بۇيرۇسا يۇرتىنىڭ دۇئاسى بىلەن...

ـ شۇنداق بولمامدىغان، ھاجىم يۇرتنىڭ تۆۋرۈكى، ئەقىل ـ پاراسەتنىڭ بۇلىقى...

ـ ھاجىمسىز توي بولمايدۇ، ھازىر پۈتۈن يۇرتنىڭ كۆزى، قۇلىقى ئۇرۇمچىدە، توي ـ تۆكۈن، ئويۇن ـ تاماشا دېگەن ئۇچ كۈن بولىدى، خۇددى قىشنىڭ كۈنى توختىغان دەريا سۈيىدەك...

بۇ ئاۋازلار قانداق يېقىملىق، تاتلىق ۋە لەززەتلىك ـ ھە... مۇشۇنداق مەدھىيە، ماختاشلارنى ئاڭلاپ ئازغىنا كەم بىر ئەسىر ياشىغان ئادەمنىڭ بۇ دۇنيادىن كەتمىكى شۇنچە ئاسان مۇ؟ لوقمان ھەكىم مىڭ يىل ياشىغانىكەن، ئۇ زات ئۆلمىرىنىڭ ئوندىن بىرى ھاجىمغا نىسىپ بولماسمۇ ـ ھە؟

دوختۇر كىرىپ كەلدى، ئۇ كۈندىكىدەك ھۇرمەت بىلەن ئۇنىڭ تومۇرىنى تۇتتى، قان بېسىمىنى ئۆلچىدى، تىلىنى، كۆزىنى كۆرۈپ باقتى، ئۇيقۇ، تاماق، تەرەتلىرىنى سوردى:

ـ ئەمدى ئاسما ئوكۇلدا بىر ـ ئىككى كۈن ياتسىلىرى قانىنىڭ يۇرۇشۇش ئەھۋالىمۇ نورمالىشىدۇ. يۈرەكتىكى زاۋبۇرمۇ ئازلايدۇ. خەتەر ئۆتۈپ كەتتى. قان ئايلىنىش، نېرۋىلار، ئۆپكە، ئاشقازان ۋە چوڭ مېڭىنىڭ پائالىيىتى نورمالىشىقا قاراپ مېڭىپتۇ. كۆپرەك ياخشى ئىشلارنى ئويلىسىلا، كۆڭۈلسىز ئىشلارنى ئۇنتۇشقا تىرىشسىلا، روھىي كەيپىيات مۇھىم، خاپىلىق، جىددىيلىك، غەم ـ ئەندىشە، تەشۋىشلەردىن ئۆزىڭىزنى خالىي تۇتسىلا، كىتابتا يېزىلغانداك ئۆزلىرىنى ئاپىتاپقا قاقلىنىپ ئۇخلاۋاتقان مۇشۇكتەك ئازادە تۇتسىلا، كۆڭۈللىرىگە

تىرناقچىلىك بولسىمۇ خەم يوقتەسلا!

سېمىز، ئىككى قوۋۇزنىڭ چوڭقۇر سىزىق چۈشكەن باش دوختۇر مۇلايىملىق بىلەن يۇقىرىقىلارنى ددەپ چىقىپ كەتكەندىن كېيىن ئۆيگە نىساخان ھاجىم ئانىغا ئەگىشىپ بىر ناتونۇش كىشى كىردى. ئۇ كىشى ساغلام: يۈزلىرى قىپقىزىل، چاچلىرى قويۇق، يالتىراق، قاپقارا، قورساق سېلىشقا باشلىغان، ئەللىك ياشتىن ئاشقان ئادەم ئىدى.

— خا جۇرېن، — دېدى نىساخان ھاجىم ئانا مېھمانىنى ھاجىغا تونۇشتۇرۇپ، — بايىلا گېپىنى قىلىشقانىدۇق ئەمەسمۇ، ھاجىم، مانا ئۆزىمۇ كېلىپتۇ.

— ئوبدان بولۇپ قاپلا، ھاجىم، — دېدى مېھمان ھاجىمنىڭ قوللىرىنى تۇتۇپ قىزغىنلىق، مېھرىبانلىقنىڭ ئولگىسىنى كۆرسەتمەكچى بولغاندەك ھاجىمغا ئېگىشىپ، سىلىق ئاۋازدا سۆزلەپ، — ئىبراھىم ۋالىي ھەممە ئەھۋالنى ماڭا دېدى. مەن ۋىلايەت ۋالىيسى بىلەن پارتكوم شۇجىسىغا تېلېفون بىلەن ئەھۋالنى مەلۇم قىلدىم. بۇ يەردىكى مۇھىم رەھبەرلەرگىمۇ سىلى توغرۇلۇق گەپ قىلدىم. خاتىرجەم بولسىلا، ھەممە ئىش كۆڭۈللىرىدىكىدەك ھەل بولىدۇ. بىر ناھىيە ئۈچۈن چوڭ بىلىنگەن ئىش بىزنىڭ بۇ يەردە ئەرزىمەس ئىش ھېسابلىنىدۇ. بىزگە لازىمى ئادەم. ئادەم بولغاندىمۇ تارىخنىڭ، ئەمەلىيەتنىڭ سىنىقىدىن ئۆتكەن، ئىناۋەت تاپقان، تۆھپىسى زور ئادەملەر كېرەك. پۈتۈن شىنجاڭدا ھاجىمدەك ھۆرمەت - ئىناۋەت ئېگىسىدىن نەچچىسى بار دەيلا!

— رەھمەت، بالام، ئىنشائاللا ئەل بەختى ئۈچۈن ئىشلەشكە ھېلىھەم يارايمىز، بالام.

— سىلىنىڭ ياخشىلىقلىرى توغرىسىدا بۇ يەردە نۇرغۇن گەپلەر بولۇندى. سىلىنىڭ تەكلىپلىرى، مەسلىھەتلىرى بىلەن ناھىيىنىڭ قانۇنچىلىقىدىن ئىشلىرى ياخشى ھەل بولىدى، ھەتتا

ۋەلايەت، ئاپتونوم رايون رەھبەرلىرىمۇ ئۇ ياققا بارغاندا سىلى بىلەن سۆزلىشىپ ئاجايىپ ياخشى تەسىراتلارغا ئىگە بولغانلىقىنى ئېيتىشتى.

— رەھمەت، بالام، رەھمەت!...

مېھمان ئىبراھىم ئەزىزنىڭ دوستى ئىكەن. بۇ كىشى ئىبراھىم ئەزىزنىڭ تېلېفوندا قىلغان سۆزلىرىنى ئاڭلاپ زېمىن، ھېلىقى ئۆي - جاي دەۋاسى توغرىسىدا ھاجىم بىلەن ئوبدان راق سۆزلىشىش ئۈچۈن كەلگەنىكەن. بۇ كىشى زېمىننىڭ يۇقىرى دەرىجىلىك ئورۇنلارغا يازغان ئەرزىسىدىنمۇ خەۋەردار ئىكەن. بۇ كىشى ھاجىمنىڭ ئالدىدىلا زېمىننىڭ «سول ئىدىيە» لىك ئادەم ئىكەنلىكى، يېڭى ۋەزىيەتتىن ئارقىدا قالغانلىقى، «سىنىپىي كۆرەش كۆزقارىشى» نىڭ تەسىرىدىن قۇتۇلالمىغانلىقى، بۇ خىل ئادەملەر رەھبەرلىك ئورۇنلىرىدىن تازىلانمىسا، ئىشلارنىڭ يۈرۈشمەيدىغانلىقى... قاتارلىق ئىشلارنى ھاياجان بىلەن سۆزلەپ بەردى.

مېھمان كەتكەندىن كېيىن ھاجىم خېلىلا ياخشى بولۇپ قالدى. ئۇ ھەتتا نىساخان ھاجىمنىڭ قولىنى مۇجۇپ تۇتۇپ كۈلۈمسىرەپمۇ قويدى...

لېكىن، نەمرۇد ھاجىمنىڭ بۇيرۇغىنى بويىچە ئىش قىلمىدى. ئۇ ئاۋۋال تېلېفوندا كېلىشىپ قويغىنى بويىچە شەھەر مەركىزىدىكى مېھمانخانىدىن ئايرىم ياتاق ئېلىپ ئورۇنلاشتى - دە، ھەنىپە ئىسمىلىك ئالىي مېھمانخانا كۈتكۈچىسىگە ياتىقىنىڭ نومۇرىنى مەلۇم قىلدى. ئاندىن كېيىن ھەر قېتىم ئۈرۈمچىگە كەلسە قىلىدىغان ئادىتى بويىچە ئىككى كىشىلىك زىيادە ئەييارلىدى، مېھمانخانا باشلىقى ۋە كۈتكۈچىلەرگە «يېزا سوۋغىلىرى» تەقدىم قىلدى. ئۇ «بۇ شەھەرگە كەلگەن بىرىنچى ئاخشامنى ئەلۋەتتە مانا شۇنداق ئەيش - ئىشرەت بىلەن ئۆتكۈزۈشۈم كېرەك» دەپ ئويلىدى، بۇ چاغدا ئۇنىڭ

خىيالىغا نە ئاتىسى، نە قېرىنداشلىرى، نە ئەتىكى ئىشلار كىر-
مەيتتى، ئۇ تەقەززالىق بىلەن ئۆزىگە ھۇزۇر - ھالاۋەت ئاتا
قىلغۇچىنى كۈتەتتى. ئەمما كۈتكىنى كەلمەيتتى. ئۇ ھېلىدىن-
ھېلىغا تېلېفون بېرەتتى، تېلېفوندىن «ھەنىپە چىقىپ كەتتى»
دېگەن جاۋاب كېلەتتى. ئۇ رەللە بولۇپ ھاراق ئىچتى. يەنە
ئىچتى، ئاخىر مانا ئاغزىنى بۇزۇپ كەلمىگۈچىنى تىللاشقا
باشلىدى:

«ۋۇي پۇلغا دۇم چۈشكەن جالاپ، ھەقىچان بىرى
چوڭراق دو چىققان گەپ، ساڭا ئۈچ يىلدىن بېرى ئون مىڭ
كويدەك پۇل خەجلىدىم، بۈگۈنزە تېخى مېنى ئالدىماقچى
بولىسەن، مەن ساڭا تېتىمسام نەمرۇد ئەمەسمەن. ئالداشنىڭ
نېمىلىكىنى ساڭابىر ئۆگىتىپ قويمىسام!»

ئۇ كەچ سائەت سەككىزگىچە كۈتتى. قىز كەلمىدى، ئۇ
يەنە ئىككى رومكا ئىچتى - دە، كوچىغا چىقتى. كەچكى چە-
راغلار بىلەن يورۇغان سالقىن كوچىلار ئۇنىڭغا ئارام بەردى.
ئۇ ئاچكۆزلۈك بىلەن ئەتراپقا قاراپ ئۆزىگە ئارامبەخش
ئېتىدىغانلارنى ئىزدىدى. لېكىن ئۇنداقلار ئۇچرىمىدى. «شېنە
جېن، خەيكۇلاردا قانداق ياخشى، ئۆزلىرى كېلىپ ساڭا گەپ
قىلىدۇ. تېخى يېنىدا كىچىككىنە تېلېفونداك بەلگىسىمۇ بولە-
دۇ تېخى. ئورۇمچى قۇرۇسۇن، نېمىشقا ماڭا مېھرى بىلەن قا-
رايدىغان ئايال ئۇچرىمايدۇ...». ئۇ خىيالىنى ئاخىرلاشتۇرمايلا
ئۇنىڭ مۇرادى ھاسىل بولدى.

— ياخشىمۇ سىز؟ — دەرەخ كەينىدىن ياش، چىرايلىق
بىر قىز چىقتى. ئۇ كونا تونۇشىدەكلا نەمرۇدنىڭ يېنىغا كې-
لىپ تىنچلىق سورىدى، — مېنى تونۇغانسىز ھە؟

— تونۇمامدىغان، سىز نەق مەن ئىزدەپ يۈرگەن قىزنىڭ
ئۆزى.

— ھا- ھا- ھا...

— پاھ، پاھ، پاھ، نەق سىز شۇ، ئىسمىڭىز نېمىدا؟
— ئىسمىمنى نېمە قىلارسىز. كوچىدا تۇرۇۋېرىپ سىزمۇ؟
— نەگە، قايسى رېستورانغا باشلاي ياكى ياتاقلا كېپ تىمىسزمۇ؟
— ياتىقىڭىز خالىيمۇ؟
— خۇددى گۆردەك جىم...
— قورقۇتمىسلا ئادەمنى...
قىز ئۇنى دەرھال قولتۇقلىدى.
لېكىن ئۇنىڭ شادلىقى مول مېۋە بېرەلمىدى. ئۇ كارىۋىتىدا ئانىدىن تۇغما ھالدا ھېلىقى قىز بىلەن چىرمىشىپ ياتقاندا ياتاق ئىشىكى تۇيۇقسىز ئېچىلدى ـ دە، ئۇنىڭ ئېلىكتر يورۇقىدا رەسۇالاشقان يالىڭاچ بەدىنىنى تاماشا قىلغۇچى — ھەنىپە ئىسىملىك چوكان پەيدا بولدى.
— ۋۇ رەسۇا! — دېدى چوكان نەمرۇدنىڭ تەستىكىگە شاپىلاق بىلەن ئۇرۇپ، — سەن رەسۇانىڭ مانا ئالىمەن، ئەنە ئالىمەن دېگەن سۆزۈڭگە ئىشىنىپ مانا ئوتتۇز ئۈچ ياشقا كىردىم، ئەمدى نېمە دەيسەن؟
— ھە... ھە... ھەنىپە...، — دېدى ئارانلا ئېچ كېيىملىرىنى كىيىپ ئۇلگۈرگەن نەمرۇد كېكەچىلەپ، — سەن نېمىشقا مېنى ئالدايسەن، سەندىن قىساس ئالىمەن دەپ...
— ۋۇي رەسۇا! — دەپ تەستەكتە بىرنى ئۇردى ھېلىقى بىللە ياتقان قىزمۇ كىيىملىرىنى كىيىۋېلىپ، — مېنىمۇ ئالىمەن، سۆيىمەن دەپ ئالداپ ئەكىردىڭا ئەمسە، تېخى باشقا بىرىدىن ئىنتىقام ئېلىش ئۈچۈن مېنى ئەكىرگەنمىدىڭ؟
نەمرۇد ئىشىنىڭ چوڭىيىپ كېتىشىدىن، مېھمانخانا ساقچىسىنىڭ كىرىپ كېلىشىدىن قورقۇپ بىللە ياتقان قىزنىڭ ئالدىغا ئەللىك يۆنلۈك پۇلدىن بىرنى تاشلىدى:
— رازى بولۇڭ، قىزچاق، ئەمدى...

ـ نېمه؟ مۇشۇنىڭغىمۇ؟
ـ مانا يەنه بىرىنىمۇ ئېلىڭ!
قىز يۈز يۈەننى چاققانلىق بىلەن ئالدى ـ ده، تالاغا قاراپ ماڭدى. ھەنىپه قىزنىڭ ئالدىنى توسىدى:
ـ نەگه؟ ـ دېدى ئۇ دەرغەزەپ بولۇپ قىزغا ئېسىلىپ، ـ ئەكەل پۇلنى!
ـ ئۆتەپ باره شاپاقچى!
قىز ھەنىپەنى كۈچ بىلەن ئىتتىرىدى ـ ده، سىرتقا قاراپ ئوقتەك ئېتىلىپ چىقىپ كەتتى.
نەمرۇدنىڭ قالغان كىچىسى ھەنىپەگه يالۇرۇش، ئۇنى بەزالەش بىلەن ئۆتتى...
ئىككى تەستەك بىلەن يېلىنىش ئىنئام قىلغان ئاشۇ ئاخشام بۇ ئامەتلىك ئادەمگه بىر يېڭى ئىنئام ـ يېڭى مەنسەپمۇ سوۋغا قىلدى: شۇ ئاخشىمى ۋىلايەتنىڭ قارارى ناھىيىگه يەتكۈزۈلدى: نەمرۇد بىرنەچچه ئايلىق تەكشۈرۈشلەردىن كېيىن ۋىلايەتلىك پارتكومنىڭ سىياسىي قانۇن شۇجىلىقىغا ئۆستۈرۈلگەن. قارارda يەنه نەمرۇد ئىبراھىمنىڭ بەزى كەمچىلىك، خاتالىقلىرى بولسىمۇ بۇ مەسىلەر ئۇششاق ـ چۈشەك تۈرمۇش مەسىلىلىرى. نەمرۇد سىياسىي ـ ئىدىيە جەھەتە ساغلام، يىگىرمە ئىككى يىللىق پارتىيە تارىخى بار ياخشى يولداش دېيىلگەن، بۇ يېڭى قارار شۇ كېچىسىلا ئۇرۇمچىدە داۋالىنىۋاتقان ھاجىمغا يەتكۈزۈلدى. «شۇجى» دېگەن سۆزنى ئاڭلاپ ھاجىم خۇشاللىقىدىن كېسەل ئىكەنلىكىنى ئۇنتۇپ ھاياجان بىلەن ئورنىدىن چاچراپ تۇرماق بولدى. لېكىن خۇشاللىق، ھاياجانمۇ يۈرەك كېسىلى ئۈچۈن ئاپەت ئىكەن. ھاجىم ئورنىدىن تۇردى ـ ده، بېشىنى ئىككى قولى بىلەن تۇتقىنىچه ئۇخلىغا ئۇچۇپ كەتتى ... ھاجىم يەنه ئوكسىگىن بىلەن نەپەسلىنىش، ئاسما ئوكۇل بىلەن ئوزۇقلىنىش، ئالمي

دەرىجىلىك كۆتۈلۈش ئوخشاش خەتەرلىكئەھۋالغا چۈشۈپ قالدى. هاجىمنىڭ ئايالى بىلەن ئىككى قىزى يەنە هازا باشلاش ئۈچۈن تەييارلاندى. هاجىمنىڭ يېقىنلىرى تەرەپكە تېلېفون بېرىپ، هاجىمنىڭ ئەھۋالىدىن هەممە يەرگە خەۋەر يەتكۈزدى...

لېكىن، ئاتا ئۈمىدىنى كۆكرىكىگە تېڭىپ دوختۇرخانىدىن چىققان ئوغلى نەمرۇد بۇ چاغدا هەممە ئىشنىڭ ئايالغا ۋەدە بېرىش بىلەن ئاۋارە ئىدى.

— يېزىڭ! — دېدى ئايال، — خەنزۇچىمۇ يېزىڭ، مەن چوقۇم مۇشۇ 1989 - يىلى ئىچىدە هەممە بىلەن توي قىلىمەن، سەھرالىق ئايالىمنى ئىككى ئاي ئىچىدە قويۇپ بېرىمەن دەپ يېزىڭ!

نەمرۇد ئۇنىڭ دېگىنىنى يازدى. خەنزۇچىسىنى هەممە يازدى. ئاخىرىغا نەمرۇد قول قويۇۋىدى، ئايال ئۆكتەملىك قىلىپ:

— قولىڭىزنى ئەكېلىڭ! — دېدى. نەمرۇد قولىنى تۇتقۇزدى. ئايال نەمرۇدنىڭ بارماق قولىنىڭ ئۆپكىسىگە يېڭنىمىخنى سانجىدى - دە، قان چىقاردى ۋە قان چىققان بارمىقىنى ئىمزا ئۇستىگە باستى. ئاندىن نەمرۇدنى چىڭ قۇچاقلاپ ئۆزىنى كارىۋاتقا تاشلىدى. نەمرۇد قايتىدىن خۇشالىق كۆلچىكىگە چۆمۈلۈش ئۈچۈن ئۆزىنى ئاتقان ئاشۇ شېرىن مىنۇتتا ئۇنىڭ هاياتىدا، ئۇنىڭ ئائىلىسىدە چوڭ خۇشاللىق بىلەن چوڭ قايغۇ بىرلا ۋاقىتتا پەيدا بولماقتا ئىدى: بىر ياقتا ئىللىق قۇياش يېشىل دالاغا گۈزەل نۇرىنى چاچماقتا، بىر ياقتا قارا بۇلۇتلار تۇرۇلۇپ چىقىپ مۆلدۈر بىلەن يەر يېتىنى ئۇچۇقداشقا هازىرلانماقتا. هاياتلىق قانۇنىيىتىنىڭ ئىككى قۇتۇپى كۈچ سىناشماقتا ئىدى. نەمرۇد هەممىدىن بىخەۋەر. ئۇ نېپىز ئەدىيال ئىچىدە هەبىبەنىڭ جىملەشلىرىگە

جاۋاب تاپالماي لەززەت بىلەن خىجالەتچىلىك ئارىلاشقان بىرخىل ھاۋادىن بىئارام بولماقتا ئىدى:

— ھالىڭىز شۇمىدى، شۇنچىلىكمىدى؟ — دەيتتى ئايال ئۇنىڭ غىدىقلاپ ئەركىلەپ، — مەن تېخى سىزنى ئۇنىڭدىنمۇ بەتتەر قىلىپ قويىمەن ...

نەمرۇد ۋاخچە ئويغاندى. ئۇ ئويغانغاندا كارىۋاتتا ئۆزى يالغۇز ياتاتتى. ئۇنىڭ بېشى ئېغىرلاشقان، پۈت - قولى ھالسىز، ئاغزى بەتتەم. ئۇ ئۆتكەن تۈننىڭ قالدۇرغان خاتىرىلىرىنى ئەسلىدى: بىرنەچچە يۈز كويىچەننىڭ كارى چاغلىق، مۇنۇ ئايالغا تىلخەت بەرگىنى يامان بولدى. ئايال بۇ خەتنى كۆرگەنلا بىرىگە كۆرسىتىشى، ھەتتا كۆپەيتىپ بېسىپ ھەممە يەرگە تارقىتىشى مۇمكىن. نەمرۇددەك ئەيش - ئىشرەت ئۈچۈن ھەممىدىن كېچىدىغان ئادەملەر مانا مۇشۇ خىل ئاياللار ئۈچۈن ياخشى يەم. بۇنى نەمرۇد بىلىدۇ. ئۇ قانچە ئايالغا باغلاندى؟ بۇنى سانىماقمۇ تەس. تۈنجى قېتىم ئۇرۇمچىگە ئوقۇشقا ماڭغاندا قۇم - تاشلىق چۆللەردە ماشىنا ئەللىيىدە مۈگدەپ تونۇشقان ھېلىقى ئايال بىلەن تۈنجى قېتىم قۇملۇقتىكى يۇلغۇن دالدىسىدا تۇرمۇشنىڭ بۇ لەززىتىنى تېتىغاندىن تارتىپ مۇشۇ ئەللىك ئالتە يېشىغىچە بولغان قىرىق يىل ئىچىدە قانچە ئايال بىلەن بىللە بولۇپ، قانچىسىغا ۋەدە بەردى؟ بۇنى سانىماق تېخىمۇ تەس. بەلكى يۈز يىگىرمە ياكى يۈز ئەللىك چىقار، بۇنىڭ كارى چاغلىق. بۇ ھايات داغدام يولى، كاتاڭلىق يوللىرى ئۇنىڭ ئالدىدا ئوخشايدۇ.

ئۇ «ۋەدىنامە» نىڭ كۆتىكى يېزىلغان خاتىرە دەپتىرىنى ئېلىپ ئوڭدا يېتىپ ۋاراقلىدى: ھەربىر بەتتە بىرنەچچە ۋەدە. بەزىلىرى يوغان، بەزىلىرى كىچىك يېزىلغان. بۇ ۋەدىلەرنىڭ ئىگىلىرى نە - نەلەردە جاۋاب كۈتۈپ

تۇرۇشقاندۇر؟

«زۇزۇن جۇرىننىڭ نەۋرىسى تۇرنىسا قىزغا بىر شتات كېرەك. بۇنى بىر ئاي ئىچىدە چوقۇم ھەل قىلىپ بېرىمەن!»

«تۇرسۇن بارات ناھىيىدىن ۋىلايەتكە يۆتكەلمەكچى. بۇنىڭ ئۈچۈن گاۋ جۇرېن باش لىكىشتىشى كېرەك. يەتتىنچى ئايدىن بۇرۇن گاۋنىڭ جاۋابىنى ئېلىپ بېرىمەن».

«ئالتىنچى باشلانغۇچ مەكتەپ قۇرۇلۇشى ئۈچۈن يۈز ئەللىك مىڭ يۈەن سورايدۇ. بۇنى ئىبراھىم ئەزىز ئارقىلىق...»

«گۈلسۈمخان مۇئەللىمنىڭ ئوغلى يالقۇن بىر يىل بولدى، تەقسىم قىلىنمىدى، كەسپى يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرى، نەتىجىسى ياخشى، پارتىيە ئەزاسى، تەلىپى ناھىيە ئىچىدە ئىشلەش، چۈنكى ئۇ تۇل خوتۇننىڭ بالىسى ...»

«ياريېشى مەسچىتىنىڭ سىرچىلىقى ئۈچۈن ئۈچ مىڭ كوي لازىم. ھاجىم ئاتام بىرەر بايغا دەپ قويسا ...»

«ئالتە مىڭ سەككىز يۈز يۈەن تاپشۇرۇۋالدىم. بۇنىڭ ئۈچۈن مەن «ھاجى قۇددۇس مۇلازىمەتخانىسى» نىڭ ياردىمىگە موھتاج. گۇۋاھنامىدىكى چى لاۋبەنگە × × × يەتكۈزۈپ بېرىمەن ...»

... ھەربىر بېتىتە بىرنەچچە ۋەدە. نەمرۇدنى ھەرخىل ئىشلار بىلەن ئىزدىگۈچىلەر، مەسىلەن، يۆتكىلىش، ئورۇنلىشىش، ھەتتا ئۆسۈش ئۈچۈن ھەربىرىدە قىلىۋاتقانلار ھوقۇقلۇق كۈيئوغۇللارنىڭ ياردىمىگە موھتاج، پۇل تېپىش ھەلەكچىلىكىدىكىلەر «ھاجى قۇددۇس مۇلازىمەتخانىسى» نىڭ ياردىمىگە موھتاج. جامائەت ئورۇنلىرى: مەسچىت، مەكتەپ، يەسلى، ئاممىۋى تەشكىلات، ئاساسىي قاتلام ئىدارە ئورۇنلىرى ھۆكۈمەتنىڭ ھەرقايسى تارماقلىرىنىڭ ئىقتىسادىي ياردىمىگە موھتاج. يەنە بىر قىسىم چىقىش يولى لازىم بولغان ئەيىبكارلار نەمرۇدنىڭ ياكى ئۇنىڭ يېقىنلىرىنىڭ شاپائىتىگە موھتاج ... موھتاجلاردىن ئۇنى ئىزدىمەيدىغانلىرى يوق. چۈنكى، ئۇنىڭ قولى

ئۇزۇن، يولى كۆپ. مۇناسىۋەت دەۋرى، ئالاقىلىشىش دەۋرى، نەمرۇدلارنىڭ دەۋرى. ئۇ ئاتىسىنىڭ نامى ياكى كۆيئوغۇللارنىڭ ھۆرمىتى ھېسابىغا شۇنداق بىر مۇناسىۋەت تورى يايغانكى، بۇ تورنىڭ بىر ئۇچى ئۇرۇمچىدىكى خېنى چوڭ ـ چوڭ قوللىدىن ئىش كېلىدىغانلارغا باغلانغان بولسا، يەنە بىر ئۇچلىرى ناھىيە، ۋىلايەت ھەتتا يېزا ـ كەنت، ئىدارىلەردىكى «پىنچىقى ئىتتىك» لارنىڭ ماھىر قوللىرىغا باغلانغان، بۇ تور كۆرۈنمەيدۇ، لېكىن توختىماي ئىشلەيدۇ، بۇ تورغا كۆپلىگەن، تولىمۇ كۆپلىگەن ئادەملەر بىلىپ ياكى بىلمەي ئىلىنىپ قالىدۇ دە، ئۆزىنى ئوڭايلىقچە تۇردىن قۇتۇلدۇرۇپ قالالمايدۇ، بۇ تور قارىماققا ساخاۋەتلىك ئادەمگە ئوخشىشىدۇ، لېكىن ئۇ ئەمەلىيەتتە ئىلىنغۇچىلار ئۈچۈن ئەمەس، تورنى يايغۇچىلار ئۈچۈن ئىشلەيدۇ.

نەمرۇدنىڭ خاتىرىسى مانا شۇ تورنىڭ سىگنالى. نەمرۇد ھەرقانداق ھاجەتمەنگە مۇلايىملىق بىلەن:

«چۆقۇم، چوقۇم، توختاڭ، دەپتىرىمگە يېزىۋالاي، ھە بولدى، ئىككى ئاي. بەلكى ئۇنىڭدىنمۇ تېزرەك جاۋابىنى بېرىمەن!» دېگەن سۆز بىلەن يولغا سالىدۇ. ھاجەتمەن ئىككىنچى قېتىم ئۇچراشقاندا خىجىل بولغان قىياپەتتە: «مانا قاراڭ، ئۇنتۇغاقلىقىم!» دەپ پېشانىسىگە ئۇرۇپ قىزغىن كۈلكە بىلەن كۈتۈۋالىدۇ ۋە يېڭى، قىسقا مۇددەت ۋەدە قىلىدۇ. بۇخىل ۋەدە تەكرارلىنىدۇ، ئاخىر ھاجەتمەن ئۈمىدسىزلەنگىچە تەكرارلىنىدۇ. بۇلارنىڭ ئىچىدە ھەل بولىدىغانلىرىمۇ بولىدۇ. لېكىن بۇ خىل ھەل بولۇش كۈتكۈچى سەرپ قىلغان خىراجەتنىڭ ئون ھەسسىسى ھېسابىغا توختايدۇ.

نەمرۇدنىڭ خاتىرىسى مانا مۇشۇنداق ھەرخىل لازىملىق قوي، ماي، ئاشلىق، ياغاچ، تۆمۈر، ئوغۇت، ردخت، ھاراق ... ئاخىرىدا نۇرغۇن پۇللارنى كۈلكە ۋە چىرايلىق سۆزلەر بىلەن

تاپالایدىغان ۋەدىلەر توپلىمى ...

نەمرۇد مىيىقىدا كۇلۇپ قويۇپ خاتىرىسىنى ئۇستەلگە تاشلىدى:

«ھەببە چۆچۈرىنى خام سانايدۇ، ئەخمەق ئايال. سەن مەندىن ۋەدە ئالغان ئايالنىڭ نەچچىنچىسى، بىلەمسەن؟ ئۇيغۇرچە، خەنزۇچە يېزىق بىلەن‌مېنى قورقۇتارئىمىش تېخى... بىر تامچە قان نېمىگە يارايدۇ، چاشقاننىڭمۇ قېنى بار، خېنىم. تۆھمەتخورنى جازالايدىغان قانۇنمۇ بار تېخى. خېنىم، سىز ھازىرقى دۇنيانى چۈشەنمەيدىكەنسىز. بۇ زاماننىڭ قەھرىمانلىرى مۇتتەھەم كۆكەرمىلەر ئەمەس، بەلكى ئىشىنىڭ يولىنى بىلىدىغان پۇلدارلار بىلەن ھوقۇقدارلار.»

ئۇ ئورنىدىن كېرىلىپ تەستە تۇردى - دە، دېرىزە پەردىسىنى قايرىپ تالاغا قارىدى. قۇياش كۆتۈرۈلگەن. ئۇرۇمچى شەھىرى يېڭى قۇياشنىڭ نۇرى ئاستىدا يېڭى بىر كۈنىنى باشلىغان:

«سالام قۇياش! — دېدى ئۇ شادلىنىپ، — يېڭى كۈنۈمگە مۇبارەك بولسۇن. ئىلاھىم بۇ كۈنۈم خۇشاللىق بىلەن خاپىلىق ھەر سائەتتە ئالمىشىدىغان ئالمىتاغىل كۈنۈم بولمىسۇن. كەچكى ئۇيقۇغا ئەمىسىز - خاتىرجەم سەپەر قىلىش نېسىپ بولسۇن! ئىست شائىر بولۇپ قالمىغىنىم. ھېچ بولمىسا ھېلىقى چۈپۈرەندە ئابلا يانتاقچىلىك!»

ئۇنىڭ يېڭى كۈنى باشلاندى.

ھاجىمنىڭ ھالى خاراب، خەتەرلىك.

يۈرەك سوقۇشى مىنۇتىغا بىر يۈز توقسەن ئىككى، قان بېسىمى تۆۋەنى بىر يۈز ئوتتۇز، يۇقىرىسى ئىككى يۈز ئون. شۇنىڭ ئۈچۈن نەپەس ئېلىش قىيىن، ھەرىكەت قىلىش خەتەرلىك.

ئاسما ئوكۇل يېڭىسى ئوڭ بىلىكىگە سانجىلغان، بۇرنىغا ئوكسىگېن يەتكۈزۈش نەيچىسىنىڭ توپچىسى كىرگۈزۈلگەن،

ئۇ ئۇستىدىن بېنتلانغان. ھاجىم ئوڭدا، تۆپتۈز، جىم ياتماقتا. چىرايى تاتارغان. كۆزلىرى يۇمۇلغان. لېكىن، ئۇنىڭ خىيالى خۇددى چۈش كۆرۈۋاتقاندەكلا خىره، ئېنىق سىز، تەرتىپسىز سەكرەتمە ھالەتتە. ئۇ بىر دەمدىلا ئاتىسى تۆرىخان ھاجىم بىلەن تۆگە ئۇستىده ئۇستى سايۋەنلىك سېۋەتلەرده ئولتۇرۇشۇپ ئەرەب سەھراسىدا مەككە - مەدىنه يولىدا ماڭاتتى. يىراقتا خورما دەرەخلىرى كۆرۈنمەكته، ئۇلار خۇددى ئۇچى ئاسمانغا قارىغان ئېشەك قۇيرۇقلىرىدەك، چەكسىز، قىزغۇچ قۇملۇقتىن كېلىدىغان، گۈپۈلدەپ تۇرىدىغان تىنچىق ھاۋا ئۇنى ئازابلىماقتا:

— بالام ئىبراھىم، ئاز قالدۇق. پەيغەمبىرىمىز سەلبى جەڭگى قىلغان جايغا يېتەي دەپ قالدۇق. پەيغەمبىرىمىز سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسسالام مەدىنه شەھرىگە تۇنجى قەدەمنى بېسىپ ناماز ئوقۇغان جامە ئانچە يىراق ئەمەس. چىدا، ئوغلۇم، بۇ يولدا تارتقان ئازابجەننەت بوسۇغىسىنىڭ ئۈزى، بالام، غەيرەت قىل، ئوغلۇم!

ئاتا ئىلتىجاسى غەيرەت مەنبەسى، ئىبراھىم خەلىلۇللانىڭ مۇبارەك نامى بىلەن ئاتالغان ئوغۇلمۇ زارلامدۇ؟ ياش ئىبراھىم ئاتىسىغا قاراپ كۈلۈمسىرىدى ...

بىردىنلا قانغا مەلەنگەن ئىككى جەسەت ئۇنىڭ ئالدىدا پەيدا بولدى. ئوق ئۇلارنىڭ كۆكرىكىگە تەگكەن، ئاق كۆڭلەكلىرى قارامتۇل قان بىلەن قېتىشقان، ئۇلارنىڭ كۆز قارىچۇقلىرى كەينىگە تارتىلغان، ئۇلار نېمىگەدۇر چەكچەيمەكتە. مانا مولاق سوپى ئۇلارنىڭ كۆزلىرىنى ئۇۋۇلاپ يۇمدۇردى:

— بۇلار ھەسەن - ھۈسەن، ئىبراھىم ھاجى، بۇلار سېنىڭ ئاكىلىرىڭ. قارىغىنا، ساقاللىرى تۆرىخان ھاجىمنىڭكىدەك، بۇرۇنلىرى سېنىڭكىدەك، شۇڭنىسى بۇلارنىڭ بۇرۇنلىرى

سېنىڭكىدەك سەزگۈر ئەمەس! ...

موللاق سوپى نېمە دەيدىغاندۇر. قىرىق نەچچە يىل بۇرۇنقى جەسەتلەر نېمىشقا ھېلىغىچە چىرىمىغاندۇر؟

— ئۇلار سەن بىلەن تەڭ چىرىيدۇ. ئۇلار سېنىڭ كۈتۈۋاتىدۇ. تۆرىخان ھاجىم ئىنىڭلارنى ئالغاچ كېلىڭلار دېگەن. ئىبراھىم ھاجىم تۆرىخان ھاجىمنىڭ ئازدىلىق بالىسى. ئۇ ئاكىلىرىدىن ئايرىلىپ قالماي، ئاتىسىنىڭ ئالدىغا بىللە كەلسۇن دەۋاتىدۇ.

— ياھەننان، يامەننان!

— ئىسمائىلجۇ، ئۇنى نېمىشقا باشلاپ كەلمەيمىز؟

— ياق، ئۇ ھەممىگە كۆزنۈك، ئۇ شىياۋدۇيىنىڭ ئىچىدىكىلىرىنى ھەقسىز چاپسۇن. ئۆشۈنىسى بىلەن تاغاردا ئەسكى تامنىڭ توپىسىنى توشۇپ گۈناھىنى يۇسۇن. نېمىشقا بولاتتى؟ ئۇ ياۋاش، قۇۋلۇق - شۇملۇقنى ئۆگەنمىگەن، شۇڭا ئۇ گۈناھلىق، دوزاخ ئازابىنى پانىي دۇنيادا تۇرغىنىپ ئاتىسىنىڭ ئالدىغا پاكلىنىپ كەلسۇن!

— بۇ گەپلەر تاپا - تەنىمۇ ياكى ھەقىقەتمۇ؟

— بەرھەق!

— مۇللاق سوپى نېمە دەيدۇ، ياق، ئۇ گەپ قىلماي تۇرسا بولاتتى. راداق يولىدا نېمىشقا ئات چاپتۇردۇق؟ مۇللاق سوپى ساۋۇت دامۇللىنىڭ مۇھاپىزەتچىسى بولغان. ئىبراھىم ھاجى ساۋۇت دامۇللىغا ئاتىسى تۆرىخان ھاجىنىڭ خېتىنى ئاپىرىپ بەرگەن. مۇشۇ كىچىككىنە ئىش ئۇچۇن راداق يولىدا كەشمىرگە قاراپ ئات چېپىش زۆرۈرمىدى؟ ياق، ياق، شۇنچە دۇنيانى، چىرايلىق خوتۇنلىرىنى تاشلاپ سۇنمۇ؟ ياڭاق، چىلان، ئەنجۇر، نەشپۈتلۈك باغ، سۇپسۇزۇك كۆل، كۆكۈللۈك ھويلا، سانا قسىز ياسداق ئۆيلەر كىملەرگە قالمدۇ؟ بۇ دۇنيا كىمنىڭ؟ ئىبراھىم بەگنىڭ!

بىرىنىڭ دۇمبىسىگە دەسسەپ ئات مىنىپ، ئېتىكىنى بىرى ئېغىزدۇرۇق يېنىدىن تۇتۇپ يېتىلەپ ماڭسا، مەن ئەتراپتىكى ئېگىلىپ تۇرغان ئادەملەرنىڭ تۆپىسىدىن كۈلۈپ قارىسام، ئەتلەس كۆرپىلەر ئۈستىدە قات ـ قات مامۇقلارغا يۆلىنىپ چىشىكىنى قېيىن كولىغۇچ بىلەن كولاپ يانپاشلاپ ياتسام، سېنى چىرايلىق، نومۇسچان ئايالنىڭ قوتاز قۇيرۇقىدىن قىلىنغان يەلپۈگۈچ بىلەن يەلپۈسە ... كىم بۇ مالاۋەت قاچىسىنى چاقمەن دېگەن؟

— بۇنى ئىككى ئاكا ئىنىڭ جەستىدىن سورا؟

— يەنە شۇ مولاق سوپىنىڭ ئاۋازىمۇ؟ ئۇ دېگەن جاھىل مۇرتەت. ساۋۇت دامۇللا كىم دەپ سورىساڭ ئۇنىڭغا تىل كىرىدۇ: «يەتمىش كۈنلۈك ئىسلام جۇمھۇرىيىتىنىڭ ھۆكۈمەت باشلىقى، جۇمھۇرىيەتچى ئادەم ئىدى». مانا بۇ مولاق سوپىنىڭ جاۋابى، مولاق سوپى بىكارلا كېكەچ بولۇۋالغىنى يوق. ئۇ ھەممىنى بىلىدۇ. شۇڭا كېكەچ. مېنىڭ گىلەم خۇرجۇنۇمغا قانچە تىللا، قانچە يامبۇ قاچىلانغان، بىزگە كەشمىرگە كېتىشىنى كىم ئۆگەتكەن؟ ئۇ يەردە ماھمۇت سەجاڭ بىزنى كۈتىدىغان ئادەم قالدۇرغانمۇ يوق؟ ئۇ بۇلارنىمۇ بىلىدۇ. موللاق سوپى زۇۋانغا كىرمىسە بولاتتى. ئۇنىڭ زۇۋانغا كىرىشى قىيامەتنىڭ چىنلىققا ئايلانغىنىدەكلا بىر ئىش. ياق، ياق، ياق، بۇ دۇنيانىڭ ئۆمرى ئۇنچىلىك قىسقا ئەمەس ...

ئىسمائىل نېمىگە جاھىللىق قىلدى، نېمىگە بۇزغۇنچىلىق قىلدى؟ شیاۋدۇينىڭ ئىككى ئېشىكى نېمىشقا بىر كۈندە ئۆلىدۇ. بۇنى ئىسمائىل پومپىچىك بىلمەي قالاتتىمۇ؟ نېمىشقا دېگەندە، پۈتۈن شیاۋدۇيدە شۇ بىرلا پومپىچىك تۇرسا ئۇ بىلمەي كىم بىلەتتى ئەمەسە؟ خامانغا مەدەك دۆۋىلەپ ئوت قويسا كۆيۈپ كەتكۈدەك ئاشلىق يوق. ئاشلىق بولمىغان

بىلەن ئۇ دېگەن خاماں - دە. ئاشلىق بار بولغان بولسا قانداق بولاتتى. مانا مۇشۇ ئېھتىمال ئىسمائىل پومېشچىكنىڭ جىنايىتىنى ئېغىرلاشتۇرامدۇ؟ ئۇنى دادۇي بويىچە كۆرەش قىلىش، بۇ كۆرەش يىغىندا چوقۇم ئىبراھىم ھاجىم «سىنىپىي كۆرەشنى ھەرگىز ئۇنتۇمايلى!» دېگەن تېمىدا سۆز قىلىشى كېرەك. نېمىشقا دەمسىلەر؟ جاۋاب ئاددىي، ئۇ كىشى لى دېمىڭ ئەپەندىدەك ئىلغار ئەرباب. لى زوڭرېن ئامېرىكىدىن قايتىپ كەلگەن بولسا ھاجىم ئۇنىڭدىن ئوتتۇز يىل بۇرۇنلا قايتىپ كەلگەن، نەدىن دەمسىنا؟ ئەلۋەتتە ئۆز ئۆيىدىن. ... بەللى، كۆرەشنىڭ تىغ ئۇچى پارتىيە ئىچىدىكى كاپىتالىزم يولىغا ماڭغان ھوقۇقدارلارغا قارىتىلىشى كېرەك دەپ «خەلق گېزىتى» نىڭ باش ماقالىسىدە ئوپىئوچۇق كۆرسىتىپ تۇرسا، بىز تۇردى كېرەم بىلەن قاسىم قۇربانلارنى كۆردۈش قىلماي ھاجىمنى كۆرەش قىلامتۇق. خۇڭۇبېيىمىڭ دېگەن ھەقىقەتكە ئەگىشىدۇ، يۇرۇڭلار ئىبراھىم ھاجىمنى دەرھال پىكىنغا قايتىپ ھېلىقى ئىككىسىنى تارتىپ چىقايلى. شەرت شۇ سىياسىي كېڭەشنىڭ سابىق مۇئاۋىن رەئىسى بولغان بۇ ئىلغار زات چوقۇم كۆيئوغۇللىرىنىڭ قىلمىشلىرىنى پاش قىلىپ، ئۇلاردىن چەك - چېگرانى ئېنىق ئاجرىتىشى، ئىنقىلابىي ئاممىنى بىرلىكتە پرولېتارىيات قوماندانلىقى شتابىنى قوغداش ئۈچۈن جان تىكىپ كۆردۈش قىلىشى كېرەك. ئەلۋەتتە بۇ ئىلغار دېموكراتىك زاتقا گو مورو، ماۋزېدۇنلارغا قاراتقان سىياسەتنى قوللىنىش كېرەك. يەنە، ئىنقىلاب قىلىشنىڭ ئىلگىرى - كېيىنلىكى يوق، بۇ كىشىنىڭ بىلىكىگە ئىسيانى چىلارنىڭ يەڭ بەلگىسىنى ئىككىلەنمەي تاقاش كېرەك. راست تاقاش كېرەك. بۇ كىشى قۇرئان كۆيدۈرۈش، مەسچىت پېچەتلەش، ساقال - بۇرۇت چۇشۇرۇشنى ئەڭ ئاكتىپ قوللىغان ئادەم. قاراڭلار، پېشقەدەم سەككىزىنچى ئارمىيەجەڭچىسىدەك بىر

كويلۇق شەپكە بىلەن كونا - ياماق چۈشكەن ھەربىيچە كىيىم كىيىپ تۇرۇشلىرىنى. بۇ ئادەم بەگ ئەمەس، رەئىس ئەمەس، سىپى ئۆزىدىن پرولېتارىيات ئىنقىلابچىسى ... ھا- جىم ئازاب بىلەن ئىگىرىدى، ئۇنىڭ ئايالى بىلەن قىزلىرى ھازا باشلىدى.

نەمرۇد نەدىكىن؟

بۇ چاغدا نەمرۇد ئۇرۇمچى شەھىرىنىڭ داشىزى كوچا- سىدىكى ئېلېكتر ئېنېرگىيە مېھمانخانىسىنىڭ مەخسۇس، دۇگلەك جوزىلىق ئۆيىدە بىر جوزا ئادەمگە زىيادە بېرىپ، قەدەھ سۆزى سۆزلىمەكتە ئىدى:

— دوستلىرىم، — دېدى ئۇ چىرايلىق قاشلىرىنى ئويناتىپ، قاپقارا چاچلىرىنى سىيلاپ قويۇپ، — بىز بۈگۈن بۇنىڭدىن ئوتتۇز يىل بۇرۇن بىللە مەكتەپ پۈتتۈرگەن قەدىناس دوستلار جەم بولۇپ بالىلىق، ياشلىق خاتىرىلىرى بىلەن شادلانماقچى بولۇۋاتىمىز. ئۇ چاغدىكى گۈزەل خاتىرىلەرنىڭ ئىگىلىرى مانا بۈگۈن دەۋرىمىزنىڭ گۈل تاجى، ھەرقايسى نازارەت، ئىدارىلەر- نىڭ رەھبەرلىرى. بىز ھازىر ياراتقۇچىلار، كۈچلۈكلەر، قەي- سەرلەر سېپىدە كۆكرەك كېرىپ تۇرۇۋاتىمىز. مانا بۇ بىزنىڭ بەختىمىز، غۇرۇرىمىز، چەكسىز خۇشاللىقىمىزنىڭ ئىسپاتى. قېنى ئەمسە، بۇنىڭدىن كېيىن بۇ ئىسپاتلىرىمىزنى تارىخ بېتىگە ئالتۇن ھەل بىلەن مەڭگۈ ئۆچمەس قىلىپ يېزىپ قالدۇرۇش ئۈچۈن قەدەھ كۆتۈرەيلى!

ئۇ سۆزگە، كۆڭۈل ئېلىشقا ئۇستىلىقى بىلەن بۇ سورۇندا تېزلا ھۆرمەت - ئىناۋەت تاپتى - دە، بۈگۈن ئاخشامدىن باش- لاپ ئۆيىمۇ ئۆي مېھمان بولۇشنىڭ يولىنى ئاچتى. ئولتۇ- رۇشنىڭ ئاخىرىدا بىر داڭلىق پروفېسسور ئاغىنىسى ئۇنى دوستلىرى بىلەن قوشۇپ ئۆيىگە مېھمانغا تەكلىپ قىلدى.

نەمرۇد بىلىدۇ: ئەمدى ئۇنىڭ ئويلىغان پىلانلىرى ئەمەلگە

ئېشىشقا باشلايدۇ. چۈنكى، مۇناسىۋەت دەۋرى، ئاغىنىدارچىلىق قىممەت تاپىدىغان ئاجايىپ دەۋر. ئۇ بۇ دەۋردە دوستلۇقنىڭ قەدىر - قىممىتىگە ياخشى يېتەلەيدۇ: دوستلۇقنى قاچان، قانداق يەردە ئەتىۋارلاش، قانداق يەردە ئۇنىڭ چۆرۈۋېتىش لازىملىقىنىمۇ؛ كىملەرگە يېپىشىۋېلىپ قويۇپبەرمەسلىك، كىملەرگە خائىنلىق قىلىش لازىملىقىنىمۇ ياخشى بىلىدۇ. ئۇنىڭ ئۈچۈن دوستلۇق مودا كىيىم، يېڭى مال، پۇللۇق ياكى كاسات تاۋار، ياكى بالداق پەلەمپەي، ياكى ئۆزى ئىسمىنى بىلمەيدىغان بىر خىل قورال. بۇ قورال بىلەن يۇقىرىغا يامىشىقا، يامىشىپ چىقىۋېلىپ بۇ قورالنى تاشلىۋېتىشكە بولىدۇ: زېمىنمۇ بىر چاغلاردا ئۇنىڭ دوستلىرى ئىچىدە ئىدىغۇ؟ ئۇنى نېمىشقا چۆرۈدى، ئۇ نېمە زىيان سالدى، بۇلارنى نەمرۇد ئويلاپمۇ قويمىدى. لېكىن تۇيۇقسىزدىنلا تونۇشۇپ قالغان ئىبراھىم ئەزىزگە بولسا نېمە ئۈچۈن ئۆز سىڭلىسىنى تونۇشتۇردى ۋە ئۇنىڭ «ئاغىنە» لىكىنى كۆيئوغۇللۇققا ئۆزگىرىپ قېلىشىغا نېمىلەر سەۋەب بولغانلىقىنى ئەسلەپ قويۇش نەمرۇد ئۈچۈن ھېلىمۇ كۆڭۈللۈك:

— دادام كىم بولىدۇ دېدىڭىزا، ھە، بولدى بىلدىم، دادام دائىم سىزنىڭ دادىڭىزنىڭ گېپىنى قىلاتتى، — دېدى نەمرۇد يېڭىلا ئىچكىرىدە ئوقۇش پۈتتۈرۈپ ۋىلايەتلىك پارتكوم شۇجىسىغا تەرجىمان بولۇپ بۇ ناھىيىگە كەلگەن ئىبراھىم بىلەن زىيا پەتتە تونۇشۇپ قېلىپ، — ئەكېلىك قولىڭىزنى، بىز ھازىر دىن باشلاپ جان دوست!

ئۇ بۇ سۆز بىلەن دوستلۇقنىڭ مەنىسى ۋە ئەھمىيىتىنى شۇنداق ئىپادىلىدى: ئۇلارنىڭ پىكرى، مىجەزى، ئارزۇ - ئارمانلىرى تامامەن بىر، مانا بۇ بىرلىك ئۇلارنى بىر - بىرىگە مەڭگۈ ئايرىلماس قىلىپ باغلىغان. نەمرۇد ئۈزۈندىن بېرى مانا مۇشۇنداق بىرى بىلەن دوست بولۇش ئارزۇسىدا ئىدى، ئۇ

بۇگۈن ئارزۇسىغا يەتتى. ئۇ يېڭى دوست بىلەن بەختلىك!

ئۇ چاغلاردا ھازىرقىدەك «كالا ئوك» ياكى رېستورانلاريوق، تانسا ئويناشمۇ ئومۇملاشمىغانىدى. نەمرۇد دوستلىرىنى يىغىپ چاي بەردى، ئۇلار ئوغرىلىقچە ھاراقمۇ ئىچىشتى، كېچىسى ھاجىمنىڭ قەدىمكى قورۇ ـ جايىنىڭ ئىسكىلاتىدا گازۇاي لامپا يورۇقىدا گارمون چېلىشىپ، تانسا ئويناشتى. مانا، شۇ تانسىدا نەمرۇد ئۇچىنچى سىنىپلىسى گۈلئاشەمنى ئىبراھىمغا توغۇشتۇردى. ئۇ چاغدا گۈلئايشەم ناھىيىدە تۇققۇزىنچى سىنىپتا ئوقۇيتتى. لېكىن ئۇ ئون ئالتە ياشتا بولغىنى بىلەن نۇرغۇن رومانلارنى ئوقۇغان، شېئىرلارنى يادلىغان. ئۇسسۇل بىلەن ناخشىغا ئامراق، ھېسسىياتچان قىز ئىدى. نەمرۇدنىڭ تونۇشتۇرۇشى بىلەن باشلانغان دوستلۇق ئۇلارنىڭ كەلگۈسى بەختىنىڭ باشلىنىشى بولۇپ قالدى. ئۇلار ئۇچ يىلدىن كېيىن توي قىلىشتى. بۇ ئۇچ يىل ئىچىدە ئىبراھىم نەمرۇد پەرەز قىلغاندىنمۇ تېز ئۆسۈپ ئاۋۋال ۋىلايەتلىك مائارىپ ئىدارىسىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى، كېيىن ھۆكۈمەت ئىشخانىسىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى، ۋىلايەتلىك پارتكوم تەشكىلات بۆلۈمىنىڭ مۇئاۋىن بۇجاڭى بولۇپ ئۆستى. بۇ چاغلاردا نەمرۇدنىڭ قەلبىدە دوستىغا نىسبەتەن زوقلىنىشتىن كۆرە ھەسەت ئوتى كۈچلۈك بولدى. لېكىن، ئۇ ئىبراھىم ئەزىز بىلەن بولغان دوستلۇقىنى چوڭ ـ چوڭ سورۇنلاردا يەنىلا ئاجايىپ سۈپەتلەر بىلەن شەرھلەيتتى.

شۇنداق، «دوستلۇق مېھرى» دېگەن سۆز ئۇنىڭغا ياد، ئۇ بۇ خىل سۆزلەرنى ئىشلىتىدۇيۇ، چۈشەنمەيدۇ؛ باشقىلاردىن تەلەپ قىلىدۇيۇ، باشقىلارغا بەرمەيدۇ: ئۇ بۇ سۆزنى ئىشلەتكەندە قارشى تەرەپنىڭ قەلبىدىن بۇ سۆزگە جاۋاب ئىزدىمەيدۇ، ئۇنىڭغا لازىمى دوست بولغۇچىنىڭ «مېھرى» ئەمەس، بەلكى «ئىستىقبالى». يەنى ئۇنىڭ يېقىن كەلگۈسىدە قانداق

ئورۇنغا ئىگە بولالايدىغانلىقى. نەمرۇد ئادەملەردىكى بۇ «ئىستىقبال» بەلگىسىنى ئالدىن كۆرۈشكە ماھىر. ئۇ قارشى تەرەپ بىلەن بىرلا ۋاقىتتىم سۆزلىشىپ، ئۇنىڭ ئارزۇ - ئىستەكلىرىنى بىلىۋالالايدۇ، بۇ ئارزۇ - ئىستەككە ئېرىشىش ئۈچۈن قانداق يول بىلەن ماڭىدىغانلىقىنى سورايدۇ - دە، ئۇنىڭ تاللىغان يولىغا قاراپلا ئۇنىڭ بىلەن دوست بولۇش ياكى ئۇنىڭدىن يىراقلىشىش لازىملىقىنى دەرھال بەلگىلەيدۇ. مانا بۇ سەزگۈرلۈك ئۇنىڭدىكى تۇغما قابىلىيەت. بۇنداق قابىلىيەت باشقىلاردا، بولۇپمۇ ئاق كۆڭۈل ئادەملەردە ھەرگىز بولمايدۇ ...

ئۇ زىيا پەتتىن چىقىپ يەنە مېھمانخانىغا كەلدى، ئۇ يەردىن بىرنەچچە مۇھىم ئۆيلەرگە ئاۋۋال تېلېفون بەردى، كېيىن سۆزغا - سالام ئاپاردى. بۇ سۆزغا - سالاملار يەشىك - يەشىك ھاراق، ئېسىل تاماكىلار، مېۋە - چېۋە، قاق، بادام قاتارلىق نېمەتلەر بولسىمۇ. بۇ سۆزغىلار ئۇنىڭ «كۆڭلى» بولغانلىقى ئۈچۈن قارشى تەرەپنىڭ ھېسسىياتىدىن جاۋاب قايتۇرالايدۇ، نەمرۇد بۇنىڭغا ئىشىنىدۇ. ئۇنىڭ قاردىشىچە، ھەرقانداق ئادەم قارشى تەرەپتىن ياخشىلىق ياكى مەھىبە تەمە قىلىدۇ. «تەمەسىز ئادەملەرمۇ بولىدۇ» دېگەن سۆزگە ئۇ ھەرگىز ئىشەنمەيدۇ. ئۇنىڭچە، بۇ ساختىپەزلەرنىڭ سۆزى. ساختىپەزلەر ئۆزلىرىنى ئالىيجاناب كۆرسىتىش ئۈچۈن ھامان مۇشۇنداق سۆزلەرنى ئويلاپ تاپىدۇ. ئىنسان تەمەدىن خالىي دېيىلسە بۇ گەپ ئىنسان غەزالانماي ياشىيالايدۇ دېگەنگە ئوخشاش كۈلكىلىك. باشقىلار ھېچ بولمىسا سەندىن ئىللىق چىراي ياكى سالام - سائەت تەلەپ قىلىدۇ. ئۇنداق بولمىسا باشقىلار ساڭا نېمىشقا قارايدۇ؟ ياكى نېمىشقا كۈلۈمسىرەيدۇ، ياكى قاپاق تۇرىدۇ؟ بۇنىڭ سەۋەبىنى ئاددىي: ئۇ سەندىن بىرنەرسە تەمە قىلىدۇ، ئۇنىڭ چىرايى، كۆزلىرى،

ھەربىرىگە تاسىرى بۇ تەمەخورلۇقىنى ئاسانلا ئاشكارىلاپ قويىدۇ. ئىنسان تەمەدىن خالىي دېيىلسە بۇ گەپ نېرۋىسىدىن ئايرىلىپ خان روھىي كېسەللەرگىلا توغرا كېلىدۇ...

ئاخىر ئۇنى ئىزدىگۈچىلەر يەنە شۇ مېھمانخانىدىن تېپىشتى، ئۇ غەرق مەست ھالدا بىرىگە تېلېفون بېرىۋاتقانىكەن.

— شۇنداق، بىر ئايدىن كېيىن سىزگە ئېنىق ئۇچۇرىنى بېرىمەن.

— تېزرەك بولسا ياخشى بولاتتى.

— ئۇنداق بولسا يېرىم ئاي، ماقۇل ئەمەسە، شۇنداق بولسۇن.

ئىشىك قېقىلدى. ئۆيگە ياش بىر يىگىت كىرىپ كەلدى.

— قاچان كەلدىڭ؟

— تۈنۈگۈن.

— ھە، نېمە گەپ؟

— ھاجىم ئاتام ...

— ھە، ئاتامغا نېمە بوپتۇ؟

— ئەھۋالى ياخشى ئەمەس. سىلىنى دەرھال كەلسۇن دەيدۇ.

— ماقۇل، ھېلى.

ئۇ مېھمانخانىنىڭ ماشىنىسى بىلەن دوختۇرخانىغا يېتىپ كەلگەندە كوچا چىراغلىرى تولۇق يانغان، ئۇرۇمچى شەھىرىنىڭ كەچكى سالقىن شامىلى كىشىلەرگە ئارام بېرىشكە باشلىغانىدى.

ئۆيگە ئىككى سىكلىسى، ئانىسى ۋە بىرقانچە يېقىنلار كىرىۋالغاچقا ئۆي تېخىمۇ تىنچسىق؛ تەر ۋە ئەتىر، يۇزمای پۇراقلىرى ئارىلىشىپ كەتكەچكە ئۆينىڭ ھاۋاسى

قاڭسىق ئىدى.

نەمرۇد سالامدىن كېيىن تەرىنى تۇردى.

— كەلسىلە، بېگىم، — دېدى نىساخان ھاجىم ئانا ئادەت تىلى بىلەن ئۆگەي ئوغلىغا يەر ئاستىدىن قاراپ قويۇپ، — سىلىنى بىر كۈن ئىزدەتتۇق، بەك ئالدىراش ئوخشايلا، دادىلىرىنىڭ يوللىرىغا قاراپ كۆزلىرى تۆت بولدى.

— دادامنىڭ ئەھۋالى قانداق؟ — دېدى نەمرۇد كۆزى بىلەن ئىچكىرىكى ئۆينى شەرەت قىلىپ، — ئاسما ئوكۇلدا ئوخشىمامدۇ؟

ئۇ ئۆگەي ئانىسىنىڭ سۆزلىرىگە، ئىككى سىگىلىسىنىڭ كۆز يېشىغا پەرۋا قىلماستىن ئىچكىرىگە ماڭدى. ئىچكىرىكى ئۆيدە ھاجىم قوللىرىنى تاشلاپ، كۆزلىرىنى چەكچەيتىپ ئۇخلاۋاتاتتى.

نەمرۇد ئاتىسىنىڭ كارىۋىتى ئالدىدا يۇكۈندى — دەرھال كۆزلىرىگە ياش ئالدى. ئۇ بۇ خىل بىچارە — مىسكىنلىك روياغا ئۇستا ئىدى، ئۇنىڭ كۆز يېشى خالىغان ۋاقتىدا كۆز چاناقلىرىدا پەيدا بولاتتى ۋە ئۇنچە — مەرۋايىتقا ئايلىنالايتتى.

— دادا، — دېدى ئۇ تىترەكلىگۈ ئاۋاز بىلەن ئاتىسىنىڭ ئورۇق، قۇۋۋەتسىز تومۇرلىرى بۆرتۈپ چىققان سانسىز قورۇق-لار بىلەن بېزەلگەن قولىغا سۆيۈپ تۇرۇپ، — مېنى كەچۈرۈڭ، دادا!!

ھاجىم كۆزلىرىنى تەستە ئېچىپ يېنىغا قاراپ قويىدى — دە، بىلىنەر-بىلىنمەس كۈلۈمسىرەپ قويۇپ پىچىرلىدى:

— بىلىمەن، كېرەك يوق، شۇجى بالام.

ئۇ «شۇجى» دېگەن سۆزنى تولىمۇ تەستە، تولىمۇ سوزۇپ، ھۇرمەت بىلەن تىلغا ئالدى.

نەمرۇد ئورنىدىن تۇرۇپ دادىسىنىڭ خۇشاللىق جىلۋىسى

پەيدا بولغان چىرايىغا تىكىلىپ قاردى:
— ئاخىر قارار بوپتۇ - ده، دادا، سىزگه رەھمەت! — «رەھمەت» نى ئۇ بۇ قېتىم چىن كۆڭلىدىن ئېيتتى. ئۇنىڭغا مەلۇم: ئۇنىڭ ۋدلايەتلىك پارتكوم سىياسىي قانۇن مۇئاۋىن شۇجىلىقىغا ئۆسكەنلىكى مۇشۇ ئاتىسىنىڭ ئىناۋەت - ھۆرمىتىدىن بولغان. چۈنكى، ھاجىم كىسەل بولۇپ ياتقانىدا كۆپ مۇغۇللىرى ۋە باشقا تونۇش - بىلىشلىرى ئارقىلىق مۇناسىۋەتلىك باشلىقلارغا مۇشۇ ئوغلىنىڭ ئىشى توغرىسىدا نۇرغۇن خىزمەت ئىشلىگەن. بولۇپمۇ ئىبراھىم ئەزىز بىلەن تۇردى كېرەمگە كۆزۈم يۇمۇلماستا مۇشۇ بالامنىڭ ئۆسكەنلىكىنى كۆرسەتمىسەكلار مەن سىلەردىن ئىككى دۇنيالىق رازى ئەمەس مەن، دەپ پوپوزا قىلغانىدى. كۆيئوغۇللار بۇ ئىشتا پۈتۈن ئەقلىنى ئىشقا سېلىپ ھاجىمنى رازى قىلىشقا بەل باغلاشقانىدى.

ھاجىم كۆزلىرىنى قايتا ئاچمىدى. نەمرۇد پۇتىنىڭ ئۇچىدا مېڭىپ تاشقىرىقى ئۆيگە چىقتى.

— ئوبۇلغازى ئوكلىرىغا رەھمەت دېسىلە، ئاكا، — دېدى گۈلجامال ئالدىراپ سۆزلەپ.

— شۇجى كۈچ چىقارمىسا كادىرلار ئىدارىسىنىڭ نېمىگە كۈچى يېتەتتى؟ تۇردى كېرەمگە رەھمەت دېسىلە، — دېدى گۈلشەربانۇ سىڭلىسىغا ئالمىيىپ قويۇپ، — مانا ئەمدى بىزنىڭ ئۆيدە ئىككى شۇجى، بىر ۋالىي پەيدا بولدى. دادامنىڭ كېسىلى تېز ساقىيىدىغان بولدى!

— كادىرلار ئىدارىسى بولمىسا ھېچ ئادەم ئۆسەلمەيدۇ، ئاچا، سىلىمۇ تازا بىلمەيدىكەنلا!

— شۇجى بولمىسىچۇ؟

— كادىرلار ئىدارىسىچۇ؟

ئۇلار يەنە تاشقىلى تۇردى. ئۇلارنىڭ تالاش - تارتا-

تىشى قانداق ئاخىرلىشاتقىنىن، توساتتىن ھاجىم يەڭگىل يۆتەلدى. ئۇلار جىمىپ قېلىشتى. بۇ يۆتەل چاقىرىق، شۇڭا ئۇيگە ئۇلارنىڭ ھەممىسى كىرىشتى. ھاجىم ئوغلىغا لاپ قىلىپ قاراپ قويدى ـ دە، ئايالىنى قولىنىڭ كەينى بىلەن چىقىپ كېتىشكە شەرەت قىلدى. ئايالار چىقىپ كەتكەندىن كېيىن ئوغلىغا يەنە بىر قېتىم قاراپ قويدى. ئوغلى ئۇنىڭ قولىنى ئىككى ئالقىنى ئارىسىغا ئېلىپ ئولتۇرغاندىن كېيىن ھاجىم ماغدۇرسىز، زەئىپ ئاۋازدا ھەربىر سۆزنى دانەمۇ دانە قىلىپ تۇرۇپ ئوكسىلەرنى دېدى:

— پەيغەمبىرىمىز جان ئۇزۇش ئالدىدا جەبرائىلغا مېنىڭ جېنىمنى تازا قينىماپ تۇرۇپ ئېلىڭلار، پۇتۇن ئۈممەتلىرىمنىڭ ھەممە ئازابلىرىنى مەن تارتاي، ئۈممەتلىرىمنىڭ جېنىنى قينىماي ئېلىڭلار دەپ يالۋۇرغانىكەن، پەرىشتىلەر: «جاننى خۇدانىڭ بۇيرۇقى بىلەن ئالىمىز ئىگەمنىڭ بۇيرۇقىسىز بىز پاشىنىڭمۇ جېنىنى ئالالمايمىز، سىلىنىڭ جانلىرىنى خۇدانىڭ بۇيرۇقى بويىچە خىمىردىن قىل سۇغۇرغانده‌ك تۇيدۇرماي، ئاستا ئالىمىز، ھەتتاكى سىزگە تۇيدۇرماي ئاستا ئالىمىز» دەپ جاۋاب بېرىپتۇ. بۇ گەپنى ئاڭلاپ پەيغەمبىرىمىز خۇداغا نالە قىلىپ: «ئاھ، ئازاب ـ زۇلۇم ئۈممەتلىرىمگە قالىدىغان بولدى» دەپ زارلاپتىكەن، شۇڭا بىز ئازابلىنىپ جان ئۇزىمىز، بالام!

— ياق، دادا، سىلى تېخى ئۇزۇن يىل ياشايلا!

دادىسى ئۇنىڭغا راستتىنلا ئۇلۇغ، بەلكى يىگىرمىنچى ئەسىرنىڭ پەيغەمبىرى بىلىنىشكە باشلىدى. «ئۇ پەيغەمبەر بولمىسا، نېمىشقا مېنىڭ دادام نېمىنى تىلىسە خۇدايىم ئۇنىڭغا شۇنى بېرىدۇ؟ — دەپ ئويلىدى ئەمرۇد بىردىنلا چۈشىنىكسىز بىر كۈچنىڭ قۇلىغا ئايلىنىپ، — نەچچە قېتىم قىلتاقتا چۈشتۈم، نەچچە قېتىم زەمبىرەكتىن ئاتقاندا ئاپەت

بىلەن ئېلىشتىم ... ئىشقىلىپ مۇشۇ دەۋرنىڭ ھەممە پالاكەتلىرى بىلەن يۈزلەشتىم. ھەر قېتىمدا بىر غايىب كۈچ مېنى قۇتۇلدۇردى. ھىمايىلىك بولۇشنىڭ لەززىتىنى يېتەرلىك تېتىدىم. پالاكەتتىن قۇتۇلۇپ ھەر قېتىم بىر يېڭى ئارمان پەللىسىگە ياماشقىنىدا يەنە شۇ غايىبانە كۈچ مېنى قولتۇقتۇمدىن يۆلىدى، قولۇمدىن تارتتى. يۆلەندىم، تارتىلدىم، لېكىن، بېسىلمىدىم، دەسسەلمىدىم. ماڭا ھىمات بولۇۋاتقان بۇ كۈچ نېمە؟ بۇ مېنىڭ دادام. نەق مۇشۇ ۋاپادار، ئابرويلۇق، لېكىن بىز بىلەن مەڭگۈلۈك خوشلىشىشقا كۆڭلى ئۇنىمايۋاتقان ئادەم.»

ئۇ دادىسىنىڭ قوللىرىنى يۇزىگە ياقتى، سۆيدى. ئۇ بۈگۈن سىياسىي قانۇنغا مەسئۇل بىر رەھبەر. رەھبەر بولغانلىقى دېمۇ تېخى ئەڭ چوڭ ئورۇننىڭ ــ پارتكومنىڭ رەھبىرى. ئۇ بۇنداق چوڭ ئۆزگىرىشنىڭ بولۇشىنى ئويلاپمۇ باقمىغاندۇ؟ راست، ئۆز ۋاقتىدا تۇرمىدە ياتقان، مەدكارچىلىق قىلىپ يۈرگەن، ھەتتا پۈتۈن ھاياتىنى يەرگە سەرپ قىلىدىغان دېھقان بولۇشقا رازى بولۇشقان نۇرغۇن ئادەملەر مۇشۇ يىللاردا پارتىيىگە كىردى، چوڭ ــ چوڭ ئورۇنلاردا رەھبەرمۇ بولدى. ئۇلار بولالمىغانلىكەن، نەمرۇدلىك بولالمىشى ئەجەبلىنەرلىك ئەمەس. لېكىن ئۇ كەينىدىن بىرنەچچە قېتىم رەسمىي ۋالاشقان ئىدىغۇ! بۇ ئىشلاردىن قاچان يەكۈن چىقىرىلىپ، ئۇ قاچان ئاقلاندى؟ ئۇ مانا ئەينىلەنگۈچىدىن، باشقىلارنىڭ جازالىغۇچى، ھۆكۈم قىلغۇچىغا ئايلاندى. ئۇ ئەركىن نەپەس ئالدى ــ دە، ئۆزىنى ئەندىشىگە سالغان ئىشلارنى ئەسلىدى: ئىبراھىم ئەزىز ۋىلايەتلىك پىلان كومىتېتىنىڭ مۇدىرى بولۇپ يۈرگەندە ئۇنىڭ تەستىقى بىلەن قانچىلىك پۇل ھەل قىلىپ قانچىلىك پايدىغا ئېرىشتى؟ ناھىيىنىڭ يۇك ــ تېرىسىنىڭ شەخسلەرگە سېتىپ بېرىشتە ئېرىشكەن پايدىچۇ؟ بۇنىڭ ئۈچۈن تۇردى كېرەم ناھىيە ھاكىملىقىدىن مۇئاۋىن شۇجىلىققا چۈشۈپ

قالدى. قاسىم قۇربان ناھىيىنىڭ چارۋىچىلىقىغا مەسئۇل مۇئاۋىن ھاكىم بولۇپ تۇرغان يىللاردا ئۇنىڭ تەستىقى بىلەن شەخسىي مال بودىغۇچىلارغا ئەرزان باھادا سېتىلغان قويلارچۇ؟ بۇ قويلارنىڭ ھەربىرىدىن پىگىرمە كويچەندىن ھېسابلاپ ئالغان بىرنەچچە تۇمەن پايدىسىچۇ؟...

ئۇ تەپتىش ئورۇنلىرىغا يۇقىرىقى ئىشلار ئۈستىدە سۇئال قويغان ئەرز ـ شىكايەتلەردىن ئەمدى قۇتۇلغانلىقىنى ئويلاپ ھېيقىدا كۈلۈپ قويدى.

لېكىن نەس باسقان ھېلىقى دولقۇن دېگەن ئاغىنىسىدىن قۇتۇلمىقى تەس. ئۇ دوستىدىن بىراقلا ئەشەددىي دۈشمىنىگە ئايلاندى. ئۇنىڭدۈشمەنلىكى بۇيىچىمەنسەپ بىلەن ئاخىرلاشمىسىچۇ؟

نەمرۇد ئۇرۇمچىدىن ئايروپىلاندا كېلىۋېتىپ ھازىرقى ئايالى قۇندۇز بىلەن تونۇشۇپ قالدى. قۇندۇز بىر ئالىي مەكتەپنىڭ ئىككىنچى يىللىق ئوقۇغۇچىسى ئىدى. ئۇلار ۋىلايەتتە بىللە تانسىغا باردى، تانسىدىن كېيىن نەمرۇد قىزغا نېمىلەرنى دېدىكىن، ئاردىدىن ئىككى ئاي ئۆتكەندە قىز تۇيۇقسىز ئۆزى ناھىيىدە پەيدا بولدى ـ دە، نەمرۇددىن دەرھال ئۆزى بىلەن توي قىلىشىنى، ئۇنداق بولمىغاندا ھەرقانداق رەسۋا-چىلىقتىن قورقماستىن جار سالىدىغانلىقىنى ئېيتتى. ئەمدى نەمرىدىكى ئوقۇتقۇچى ئايالىنى بىر ئامالىلاپ قويۇۋېتىش كېرەك. ئىككى بالىلىق ئايالغا قانداق سەۋەب كۆرسىتەلىسۇن؟ نەمرۇدنىڭ بۇنداق چاغدا ئەقلى ئاجايىپ ئىشلەيدۇ ـ دە، ئۇ ئاغىنىسى دولقۇن بىلەن «ھاجى قۇددۇس مۇلازىمەتخانىسى» دا يېرىم كېچىگىچە ھاراق ئىچتى. ئاخىر دولقۇن ھوشىنى بىلەيمەيدىغان ھالغا چۈشتى. ئۇ دولقۇننى يېرىم كېچىدە ئۆيىگە ئەكەلدى. ئۇلار يېتىپ قېلىشتى. ئەتىگەنلىكى قۇندۇز چۈچۈپ ۋارقىرىدى، ئۇنىڭ يېنىدا دولقۇن ياتاتتى. نەمرۇد يوق. ئايال نېمە قىلارىنى بىلمەي، ئۆلۈكتەك ئۇخلاۋاتقان

دولقۇننى سىلكىدى:

— رەسۋا، تېز يوقال!

بۇ چاغدا نەمرۇد موتسىكلىت بىلەن سىرتتىن كىردى — دە، ئايالىنىڭ نالە — پەريادلىرىغا زەھەرلىك كۈلكىسى بىلەن جاۋاب بېرىپ:

— مەن سېنىڭ مۇشۇنداق قىلىدىغىنىڭنى ئاللىقاچان بىلگەن! — دېدى — دە، ھاجىمنى نەق مەيدانغا باشلاپ كىردى. ھاجىم يالىڭاچ ياتقان دولقۇنغا بىرلا قارىدى — دە، يەرگە تۈكۈرۈپ ئۇندىمەي چىقىپ كەتتى.

دولقۇن ھوشىغا كەلگەندە ئۇنىڭغا بىرىنىڭ ئۆيىنى بۇزدى دېگەن جىنايەت ئارتىلىپ بولغانىدى، ئۇ ئىككى يىل تۈرمىدە يېتىپ تېخى يېقىندىلا قىساس تىغىنى بىلەپ تۈرمىدىن قايتىپ چىقتى. نەمرۇد قۇندۇز بىلەن توي قىلدى، توي قىلىپ بەش ئايدىن كېيىن تۈغۇلغان ئوغلىغا ھېچكىمدە يوق بىر ئىسمنى قويدى. بۇ بالىنىڭ ئىسمى شەددات ئىدى. بۇ گەپنىڭ مەنىسى تۈگۈل، قايسى مىللەتنىڭ ئىسمى ئىكەنلىكىنى ھازىرغىچە ھاجىمدىن باشقا ھېچكىم بىلمەيدۇ.

شۇنىڭدىن كېيىن قۇندۇز ھەرقانچە سەزگۈر بولغىنى بىلەنمۇ نەمرۇدنىڭ «مايماق ئىز» لىرىنى بايقىۋالالمىدى، ئەمما ئۇنىڭ قەلبىنى كۈنچىلىك، گۇمان — ئەپىرەت ئەسىر قىلىۋالغان. ئۇ ھامان بىر كۈنى بىر كۆڭۈلسىزلىكنىڭ بولۇشىغا تەييارلىق قىلىپ كەلمەكتە. بۇ خەتەرلىك ئايالنىڭ قىساس خەنجىرىمۇ ھازىرقى يېڭى مەنسەپ بىلەن يوقىلارمۇ؟ ئۇنىڭ تاشلىۋەتكەن ئايالى ئالتىگە، دوستلىرى ئون نەچچىگە يەتتى. ئۇلارنىڭ غەزەپ — نەپرەتلىرىگە ھەمدەرد بولغۇچىلارنى قوشقاندا بىر ناھىيىدىلا ئۇنىڭ بىلەن دۇشمەنلىشىپ يۈرگەنلەر يۈزدىن ئاشىدۇ. بۇ سانىغا زېمىنىڭ ئادەملىرى قوشۇلدى. ئابلا يانتاقنىڭ ئاغىنىلىرىمۇ ئابلانىڭ پېشكەللىكە

يولۇقنانلىقىنى نەمرۇددىن كۆرۈشمەكتە: ئاۋادا ئۇلارمۇ ھەر
لىقى كېڭىيىۋاتقان سانغا قوشۇلسىچۇ؟ بۇ كۆپىيىۋاتقان ئادەم
تەرىملىكىمۇ ھازىرقى يېڭى مەنسىپى بىلەن يوقىلارمۇ، ئازىيارمۇ؟
ياكى كېڭىيەرمۇ؟

— ئۆلمەيمەن دېسەڭ تۇغۇلما دېگەن گەپ بار، — دېدى
ھاجىم تەستە مىدىرلاپ قويۇپ، — مەن ئەزرائىلنى كۈتۈپ
ياتىمەن، بالام نەمرۇد، مەندىن كېيىن قالساڭ سېنىڭ دۈش
مىنىڭ كېڭىيىدۇ، سېنى ھەتتا سىكىللىرىڭ، كۆيۈغۇللىرىڭ،
مۇنۇ ئۆگەي ئاناڭ، ھەتتا ئىنىڭ قۇددۇسمۇ ياخشى كۆرمەيدۇ.
مەندىن كېيىن قالساڭ ئۇلار سېنىڭ دۈشمەنلىرىڭ تەرىپىگە
ئۆتىدۇ. شۇڭا سېنى قوغلايدىغان بىر كۈچ بولۇشى كېرەك.
بۇ كۈچ مەنسەپ ـ ھوقۇقنىڭ دوستى
كۆپ، ھمايىچىلىرى كۆپ بولىدۇ. شۇڭا كۆزۈمنىڭ تىرىكىدە
ساڭا بۇ مەنسەپنى ئېلىپ بەردىم. بۇنىڭ ئۈچۈن ئاز پۇل،
ئاز كۈچ كەتمىدى. مەن بىرلىرىگە يېلىنىدىم، بىرلىرىگە دوق-
پوپوزا قىلدىم. بىرلىرىنى سېتىۋالدىم، بىرلىرىنى ئالدىۋالدىم.
سەن ئۈچۈن ھەممىنى قىلدىم، بالام. ئەمدى سەن بۇ ھوقۇقنى
چىڭ تۇت. چىڭ تۇتۇش ئۈچۈن ئېھتىياتچان بول، سەزگۈر
بول، دۈشمەنلىرىگە مۇشت تەڭلىمە، سەن ئۈچۈن باشقىلار
مۇشت تەڭلىسۇن. ھەتتاكى مۇشت ئېتىشقا توغرا كەلگەندىمۇ
قول كۆتۈرمە، باشقىلارنى مۇشت كۆتۈرگۈز. ئۆزۈڭ ئۈچۈن
جان پىدا بولىدىغانلارنى كۆپەيت. بۇلار تۆپەڭدىمۇ، ئىككى
يېنىڭدىمۇ، تاپىنىڭ ئاستىدىمۇ بولسۇن. ئابلاڭ ئادەملەرنى
ئۇرغۇزغىنىڭ ئەخمەقلىقىڭ. نېمىشقا ئابلانىڭ قولى بىلەن
زېمىننى ئۇرالمىدىڭ؟ دۇرۇس، ئابلا تۈز كۆڭۈل، خالىس
بىچارە. بۇنداقلارنى ئۆزۈڭگە قۇل قىلىۋالساڭ، ئۇلار
سېنىڭ جېنىڭغا جان، تېنىڭگە تەن بولالايدۇ، بالام. سەممىي-
سادىقلارنى نېمىشقا قۇل قىلغىلى بولمايدىكەن؟ سادىق ئادەمنى

قۇل قىلىۋالسا ئۇلارنىڭ بىرى سېنىڭ پۇلىغا سېتىۋالغان كالتەكچىلىرىڭنىڭ ئونىغا تەڭ كېلىدۇ، بالام. ئىبراھىممۇ، تۇردى كېردىمۇ سەمەمي - سادىق ئادەملەر. لېكىن ئۇلار مېنىڭ دېگىنىمنى قىلىدۇ. مەن ئۇلارنى ھەرقانداق ئىشقا سالالايمەن. بەزىدە خالاپ، بەزىدە خالىماستىن بولىسىمۇ ئۇلار مېنىڭ دېگەنلىرىمنى قىلىدۇ. خاتا قىلىۋاتقىنىنى بىلىپ تۇرۇپ بولسىمۇ مەن ئۇچۇن خىزمەت قىلىدۇ، سەۋدىبى، سەمەمي - سادىقلار كۆڭۈلچەك كېلىدۇ، بىرىنىڭ كۆڭلىنى قايسىنىڭ تۇرۇشنى خالىمايدۇ. ئۇلارنىڭ كۆڭۈلچەكلىكى ئۇلارنىڭ چوڭ ئەيىبى، نېمىشقا سەن بۇ ئەيىبدىن پايدىلىنالمايسەن؟ بالام نەمرۇد، ساختىپەزلەر ھازىر كۆپەيىپ كەتتى. ئۇلار بازاردىكى جاھاللاردەك تولا. ئۇلاردىن پايدىلان، لېكىن ئۇلارنى يېنىڭدا ئۇزاق ساقلىما. ئەرزان كىيىمدەك پات - پات ئالماشتۇرۇپ تۇرغىن. يەنە بىر گەپنى ئېسىڭدە تۇت، ھەممىلا ئىشقا پۇل بىلەن ھوقۇقنى ئىشلىتىۋەرمە. ئەقىلنى كۆپەيتىڭ ئىشلەت. ھازىرقى دەۋر مۇناسىۋەت دەۋرى. مۇناسىۋەت دەۋرى ئەقىل - پاراسەت دەۋرى دېگەن سۆز. كىم بىلەن قايسى ئىش تېزرەك پۇتىدۇ، كىملەردىن نېمىلەردە نەپ تېگىدۇ؟ دېگەن مەسىلىنى دائىم ئويلا، بىكار بولساڭلا ئويلا. ئادەملەرنىڭ مىجەز، تەمە، ئارزۇلىرىنى قۇرئان يادلىغاندەك يادلا. كىملەر ماختاشقا، كىملەر قورساققا، كىملەر ئويۇن - تاماشىغا، كىملەر خۇشامەت، سۆزگا - سالامغا ئامراق؛ كىملەر نېمىلەردىن، كىملەردىن بىزار ئىكەنلىكىنى بىل. ئۇستۇڭدىكى مۇھىم ئادەملەرنىڭ دۇشمەنلىرىگە يوشۇرۇن تۇيدۇرماستىن زەربە بەرگىن. ئەلۋەتتە سەن بۇنى دوكلات قىلمىساڭمۇ باشلىقىڭ بۇنى سېزىۋالالايدۇ، بالام. قارىماققا كۆلۈپلا تۇرىدىغان، سىلىق، كەمتەر، كەم سۆز، مۇلايىم بولۇ، ئەمما سەن ھەقىقىي «نەمرۇد» بول، تەھەر - غەرىپىڭنى تاللىرىڭدا كۆرسىتىپ تۇرىدىغان ردەھرلىك يىلان

بولما.

بوۋاي هارغىنلىق بىلەن كۆزىنى يۇمدى. نەمرۇد دادىسىنىڭ سارغىيىپ، نۇرسىزلانغان چىرايىغا قارىدى: ھايات‌تىدا زادىلا ئوڭۇشسىزلىققا ئۇچرىمىغان، ھەرقانداق ۋاقىتتا مەقسىتىگە يېتەلەيدىغان ئادەم بۇگۈن ئۆز پاراسىتىنى كۆرسىتەلەيدىغان مەيدان تاپقان. ئۇ ئادەملەر ئارىسىدىن كېتىش ئالدىدا ئۆز كۆڭۈل بايلىقىنى مۇنۇ بەگباش ئوغلىغا مىراس قىلىپ تاپشۇرماقتا. ئۇ نېمىشقا ئاكىسىغا ياكى ئىنىسىغا ئەمەس، ئۆزىگە بۇ مىراسنى تاپشۇرىدۇ؟ ئوغۇللارنىڭ چوڭى ئازلىق، كىچىكى ئەركە چوڭ بولىدۇ، ئوتتۇرانچىسى ئەقىللىق بولىدۇ دېگەن سۆز راست ئوخشىمامدۇ. كۆڭزىمۇ «كۈك لاۋئېر» (ئىككىنچى ئوغۇل)، لېنىنمۇ ئىككىنچى ئوغۇل ئەمەسمىدى، ماۋجۇشى، ماركسلار قانچىنچى ئوغۇل بولغىيتىكىن؟... ئاتىسى ئۆزىنىڭ جەمئىيەتكە يايغان مۇناسىۋىتى تورىنى يېغماقچى. بۇ تورنى ئەمدى ئۇنىڭ ۋارىسى، تۆرىخان ھاجىم ئۆزى ئىسمىنى قويغان ئۈمىدلىك نەۋرىسى نەمرۇد قايتىدىن يايىدۇ. ئۇنىڭ تورىغا نېمىلەر چىقارکىن، بۇ ئۇنىڭ كەلگۈسى، بۇ ئۇنى كۈتۈپ تۇرغان ئىستىقبال.

بوۋاي قۇرىغان لەۋلىرىنى تامشىدى، ھاجىم ئانا سىرتىتىن ئىغاڭلاپ كىرىپ كەلدى ـ دە، بوۋايغا چاي ئىچۈردى.

ـ دادىلىرى چارچىدى ئېھتىمال، ـ دېدى ئانا ئۆگەي ئوغلىغا نارازى ۋە قىزغىنىش بىلەن قاراپ قويۇپ. ئۇ بوۋاي ئۆزىنىڭ ھېلىقى سىرلىق ساندۇقىنىڭ ئاچقۇچىنى مۇشۇ يۇگەنسىز بالىسىغا بېرىدىغان بولدى، دەپ ئەنسىرەپ ئولتۇرغانىدى. شۇڭا قاپاقلىرىنى سۈزۈپ نارازىلىقىنى يوشۇرماستىنلا، ـ ئەمدى ھاجىم ئارام ئالسۇن، سۆزگە تۇتمىسىلا، بېگىم، ـ دېدى.

ھاجىم كۆزىنى لاپ قىلىپ ئاچتى ـ دە، ئايالىغا ئالىيىپ

قويۇپ قولىنىڭ كەينى بىلەن سىرتىنى شەرەت قىلدى ـ دە:
ـــ دېمىسەڭمۇ، ئارام ئالسمەن، مەڭگۈلۈككە ...، ـــ دېدى.
ھاجىم ئانا قىزارغان كۆزلىرىنى ھۆل ياغلىقى بىلەن ئېرتقان پېتى، مىسكىن دۇمچىيىپ تاشقىرىغا ماڭدى.
ـــ بالام نەمرۇد، ـــ دېدى ھاجىم ئوڭ يېنىغا ئۆرۈلۈپ، ـــ بالىلىرىمنىڭ ئىچىدە ئوڭلۇقمۇ، بىلىملىكمۇ، ئەقىللىقمۇ سەن. ئەقىللىق بولغاچقا دائىم مايماق دېسەيسەن. ئاكاڭ قۇببەس ئىتائەتتىن باشقىنى بىلمەيدۇ. ئىنىڭ قۇددۇس ھېساب ـ كىتابتىن باشقىغا يارىمايدۇ. ئۇچ سىڭىلىڭ ئۇچ شاش ئاتىنىڭ دۇمبىسىگە مىنىكلىك. ھازىرغىچە بۇ ئاتلار مەن سىزغان سىزىق بىلەن مېڭىپ كەلدى. بۇنىڭدىن كېيىنمۇ بۇ ئاتلار دۇمبىسىدىكى خوجايىنلىرىنىڭ بۇيرۇقىدا بولىدۇ. لېكىن سىڭىللىرىڭ ساڭا ئۆچ. سەن ئۇلارنىڭ ئابرويىنى ئايىمىدىڭ، ئۇلار ئۇچۇن ئۆز جامائىتى ئارىسىدىكى ئابروي ـ ئاتاق جەمئىيىتىڭ قىممەت. ئاياللار توپىلانسىلا سېنىڭ شىكايىتىڭ بولارئىدى. ئاياللار ئاياللارغا ھېسداشلىق قىلىدۇ. سېنىڭدىن خېتىنى ئالغان ئالتە ئاياللىڭ ھەممىسىلا بىگۇناھ، ئۇبدان ئاياللار. ھەربىرىگە ئوندىن ئايال قانات ياپسا ئاتمىش ئايال دېگەن سۆز. ئاتمىش ئايال ئەمەس، ئالتە ئايال ۋالاقشىسىمۇ بۇ كىچىككىنە ناھىيە ۋاڭ ـ چۇڭغا تولىدۇ. مەن ئۆز ۋاقتىدا ئاچچىقلانسام، سەن «دادامۇ ئون ئىككى قېتىم ئۆيلەنگەن ئىكەنغۇ» دەپسەن. شۇنىڭدىن كېيىن ناشايان گەپ ئاڭلىماي دەپ ساڭا گەپ قىلمىدىم. ئەمما ئەمدى دېمىسەم بولمايدۇ. ئەمدى ئۆزۈڭنى تۇتۇۋال. سىڭىللىرىڭ بىلەن چىقىش. ئايال لارنىڭ ۋاڭ ـ چۇڭى پادا كالىنىڭ چاڭ ـ توزىنىغا ئوخشىشىدۇ. پادا كالىنىڭ ئايىغى تىنچىغاندىن كېيىن بۇ چاڭ ـ توزانىمۇ يوقىلىدۇ. ھەر مەھەل سەۋر قىلساڭ ئايال خەقنىڭ ئاغزىنىمۇ بېسىلىدۇ. ئۇلارنىڭ كۆڭلىنى ئالماقمۇ ئوڭاي. ئۇلارنىڭ

كۆڭلى ئۇچكه يېغىنىڭ تېز ئېرىپ، تېز توڭلايدۇ، بالام.
ئەمدىكى گەپ كىچىك سىڭلىڭ گۇلنازدا. ئۇنىڭ پەيلى ياماڼ. ئۇنىڭ ماڭا قاتتىق ئۆچمەنلىكى بار. زېمىن قايتىپ كەلگەندىن كېيىن ئۇنىڭ كۇلكه ئايلانغان كۆڭلى قايتىدىن چوڭ بولدى. ئۇ قىساس ئۇچۇن ھەرقانداق ياماڼلىقتىن قايتىمايدۇ. ئېرى ئابلا بىلەن زېمىننىڭ بىر تاياق بىلەن زەخىملەنگەنلىكىگه ئۇنىڭ ئەقلى يەتمىدى دەمسىنا؟ زېمىننىڭ ئىشىنى ئىبراھىم ئەزىز بىلەن تۇردى كېچىلەرگه تاپشۇردۇم. لېكىن سىڭلىڭنى ساڭا تاپشۇردۇم، بالام. ئەقىل بىلەن ئىش قىل. ھەرگىزمۇ بىخەستەلىك قىلما، بالام! زېمىننىڭ ماڭا بەرگەن زەربىسى مېنى ئەجىلىمدىن ئون يىل بۇرۇن ئىگەمنىڭ ئالدىغا يوللىدى. قىساس ئالىمەن دېسەڭ مانا شۇنىڭدىن ئالغىن، بالام.

ھاجىم بۇتۇلداپ يىغلىدى، نەمرۇد ئۇنىڭ كۆز ياشلىرىنى سۈرتتى. ئۇنىڭ كۆز ياشلىرىمۇ ئاتىسىنىڭ يۈزىگه تامدى. ئۇ قوشۇلغان ياشلارنى سۈرتۈپ تۇرۇپ، تىترەڭگۈ ئاۋاز بىلەن:
— خاتىرجەم بولسىلا، دادا، ئىبراھىم پەيغەمبەرنىڭ پىچىقى ئۆتمىگەن ئۇ قۇربانلىق مېنىڭ پىچىقىمدىن قۇتۇلالمايدۇ! — دېدى.

2

ھاجى قۇددۇس بىرىنچى قېتىم ئۆز قېرىندىشىغا ئاسىيلىق قىلدى. بۇ ئاسىيلىق ئۇزۇن ئويلىنىش، نەچچه قېتىم ئىككىلىنىش ۋە ئاخىرىدا ئىنسانىي خىسلەتكه تەسلىم بولۇش بەدىلىگه كەلدى. نەمرۇد ئەتەي جېدەل چىقاردى، ھازىر ئېنىقلاندىكى ئابلا يانتاقنى ئۇرغۇچىمۇ نەمرۇدنىڭ ئادىمى بولۇپ چىقتى. ئۇ «ئاتا قىساسى» دېيىلگەن مەسىلىمۇ زېمىننىڭ ئەيىبىنى

تاپالمىدى. زېمىن ئۇنىڭغا ئاتىسى بىلەن بولغان سۆھبەتنى ئەينەن دەپ بەردى. «ئاتامغا نېمە كەم، — دەپ ئويلىدى ئۇ ئاخىر. — ئاشۇ ئاتىسىدىن قالغان قورۇ ـ جاي بىلەن باغلىرىنى ھېيلە بىلەن قولىغا كىرگۈزمىسە نېمە بولاتتى؟ مەن پۇلغا سېتىپ ئېلىپ بەرسەمۇ بولاتتىغۇ. نېمىشقا ھە دېسىلا قىرىق سەككىز ئېغىزلىق ئۆي، مۇنچە تۇپ مېۋىلىك دەرەخ، مۇنچە تۇپ تېرەك، مۇنچە مو باغ، دەپ قولدىن كەتكەن دۆلىتىنىڭ ھېسابىنى قىلىدۇ. ئۇنىڭ ئۈستىگە ئۆز ۋاقتىدا ئاتام بۇ قورۇ ـ جاي بىلەن نەچچە يۈز تۈياق قوي، نەچچە قوتان كالا، قىرىق نەچچە تۆگە، سەكسەن ئېشەك، قىرىق ئات، ئەللىك سەر ئالتۇن، ئۈچ يۈز سەر كۈمۈشنى ئۆز ئىختىيارىي بىلەن دۆلەتكە تەقدىم قىلغان، بۇ بايلىق ھېسابىغا ‹ئىلغار زات› دېگەن نامغا ئېرىشىپ، سىنىپىي كۆرەشنىڭ ھەممە بوران ـ چاپقۇنلىرىدا زەربىلەردىن ساقلىنىپ كېلىپتۇغۇ. ئەمدى ھۆكۈمەت سىنىپىي كۆرەش ئاخىرلاشتى دېۋىدى، ئاتامنىڭ كونا ھېسابىنى كۆتۈرۈپ چىققىنى نېمىسى؟» دەپ ئويلىدى.

ئۇ ئاتىسى ئۇستىدىكى بۇ پىكرىنى چوڭ كۆيئوغۇل تۇردى كېرەمگە پۈرىتىۋىدى، تۇردى كېرەم دەرھاللا:

— ئاتىمىزنىڭ دېگىنىنى قىلمىساق باش ئاغرىقىدىن قۇتۇلالمايمىز دېسىلە. بۇنىڭدىن كېيىن بۇنداق خىيالدىن ئۆزۈلرىنى تارتسىلا! — دېدى.

قاسىم قۇربان بىلەن ئوبۇلغازىلار قۇددۇسنىڭ «دادامغا نەسىھەت قىلايلى» دېگەن سۆزىنى ئاڭلاپ دەرھاللا:

— ئىسيان كۆتۈرەي دەملا؟

— پىشقان ئاشنى ئىت يالىغا تۆكسىمزمۇيا؟ — دېيىشتى.

ئۇ ئاخىر ئاكىسى قۇببەس شياۋجاڭغا بۇ پىكرىنى ئېيتىۋىدى، ئاكىسى ئۆره يالا چاپىنىنىڭ يۇقىرىقى تۈگمىسىنى دەرھال يېشىپ:

ـ ئۇكام، قاچاندىن باشلاپ ھەقىقەتچى بولۇپ قالدىڭ؟ ـ دەپ سوردى. قۇددۇس ئاكىسىنىڭ كۆزلىرىگە قاراپ:

ـ سىز قاچاندىن باشلاپ ھەقىقەتكە كۆز يۇمدىغان بولۇۋالالا، ئاكا؟ پارتىيە مەكتىپىدە ھەقىقەتنىڭ ئۆلچىمى ئەمەلىيەت دېگەن نەزەريىنى ئۆتكەنلا! ـ دېدى.

قۇببەس يەنە بىر تۇگمىسىنى يېشىپ ئىنسىغا گۆلەيدى:

ـ ئۇكام قۇددۇس، ئۇنتۇما، بىزنىڭ ئائىلىدە ھەقىقەتنىڭ ئۆلچىمى ئاتامنىڭ گېپى. ئۇنىڭ گېپىنى كىم يىرسا ئۇ بىزنىڭ قېرىندىشىمىز ئەمەس!

ـ ئۇنداق بولسا مېنى ئاسىي دەڭلا! ـ دېدى ھاجى قۇددۇس ئورنىدىن دەس تۇرۇپ، ـ زېمىنمۇ بىزنىڭ قېرىندىشىمىز، گۈلنازمۇ شۇنداق. بولدى، ئاتام بىلەن ئۆزۈم سۆزلىشىمەن!

ھاجى قۇددۇس «ژىگولى» غا ئولتۇرۇپ ناھىيە دوختۇرخانىسىغا كەلدى. ئۇ ئاۋۋال ئابلا يانتاقنىڭ خانىسىغا كىردى. ئابلا خېلىلا ساقايغان. بېشى تېڭىق، چىرايى سېرىق، لېكىن روھى تېتىك ھالدا يوغان ئاغزىنى تولۇق ئېچىپ، يوغان كۆزلىرىنى ئويناتىپ، يوغان بۇرنى ئۇستىدىكى تەرلىرىنى قولىنىڭ كەينى بىلەن سۈرتۈپ، قېيىن ئاغىسىنى شېئىر ئوقۇپ كۈتۈۋالدى:

ئەزرائىلنىڭ چاڭگىلىدىن قېچىپ چىقتىم،
مەھشەرگاھدا كۆزلىرىمنى ئېچىپ چىقتىم.
مەن تۇغۇلدۇم يېڭىباشتىن مانا ئەمدى،
بۇ دۇنيانىڭ راھىتىدىن كېچىپ چىقتىم.

ـ بولماپتۇ، ئابلاباي، ـ دېدى قۇددۇس ئۇنىڭ قوللىـ

رەنى چاك سەقەپ، — ھەممدىن كەچىسلىمۇ بەزدىن كەچمىسلىھ.

ئۇلار كۆلۈشۈپ ئولتۇرۇشقاندا ئۆيگە مېۋە كۆتۈرۈپ گۈلناز كىرىپ كەلدى.

كەنجى قىز بىلەن كەنجى ئوغۇل سوغۇقلا كۆرۈشتى:

— دادام قانداقراق ئىكەن؟ — قىز يەرگە قاراپ سورىدى.

— بەلەن، — دېدى قۇددۇس سىكلىسىنىڭ سوغۇق مۇئامىلىسىنىڭ سەۋەبىنى چۈشىنىپ، سىكلىسىغا يېلىنغاندەك كۈلۈپ تۇرۇپ، — ھېلىلا تېلېفون ئالدۇق، دادام خېلىلا ياخشى بولۇپ قاپتۇدەك.

— دادام بۇ قېتىم نېمىدىن خاپا بولۇپ يىقىلىپتۇ؟

— بۇ قېتىم خۇشاللىقتىن يىقىلغان چېغى.

— دادامنى يىقىتقۇدەك قانداق خۇشاللىق ئىكەن ئۇ؟

— نەمرۇد ئاكام ۋىلايەتكە شۇجى بوپتۇمىش.

— نېمە دەيدىغانلا، بۇ جاھان شۇنچىلىك بۇزۇلۇپ كەتكەنمىدۇ؟

— بۇ نېمە دېگىنىڭىز، ئۇكام؟

— زامانىنىڭ كۆزى بولسا بىزنىڭ ئۇ ئاكىمىزنى مەنسەپكە ئەمەس، تۇرمىدە ئولتۇرغۇزۇش لازىم ئىدى!

قۇددۇس سىكلىسىنىڭ غەزەپ ـ نەپرەت بىلەن نۇرلانغان كۆزلىرىگە قارىدى. سىكلىسىنىڭ گەپلىرى ئۇنىڭ كۆڭلىگە ياققان چېغى، ئۇ كۈلۈپ قويۇپ:

— ئۇنچۇالامۇ دەپ كەتمىسىلە، ئۇكام، ئاكىلىرىنىڭ ئەيىبى بار، ئېكىن سىلى دېگەنچىلىك يامان ئادەم ئەمەس ئۇ.

— ئاتىمىزنىڭ ئوغلى بولغانلىقى ئۈچۈنمۇ، ئاكا؟ — قىز ئاكىسىنىڭ كۆزلىرىگە تىكىلىپ قارىدى، — كىم ئۆز قېرىنداشىنى يامان دەيدۇ؟ ئامال يوق، ياخشى دېيىشكە تىلىم بارمايدىغان بولدى. ئاكا، ئابلانىمۇ، زېمىن ئاكامنىمۇ ئاشۇ

ئۆز ئاكام زدخملەندۇردى. ئۇنىڭ قىلغىنىنىڭ يۈزدىن بىرىنى مەن قىلغان بولسام بۇچاغقىچە جېنىمغا ئېگە بولالمىغان بولاتتىم. ئادىلادا نېمە گۇناھ، رېھىم ئاكامدىن نېمە گۇناھ؟ مەن ھېلىغۇ زېھىن ئاكامنىڭ ئۆيىگە كېچىلەپ بارمىدىم. بارغان بولسام نېمە بولاتتى. بىچارە ئاز ۋەيران بولدىمۇ، پۇتۇن ياشلىقى، ئارزۇ ـ ئارمانلىرى دادامنىڭ كاساپىتىدىن نابۇت بولدى. ھېكۈمەت چېغىدا خاتا جازالانغانلارنى ئىزدەپ تېپىپ ھال سوردى. دادام زېھىن ئاكامدىن ئەپۇ سورىدىمۇ؟ ناماقۇل بولماق تۇگۈل خاتا قىلمىدىم دەپ باقتىمۇ؟

ـ ئۇكام، دادامغا تىل تەگكۈزمە جۇمۇ، ھەرقانچە ئىش بولسىمۇ ئاكىمىز بىلەن كەتسۇنيا!

قىز تۇختاپ قالدى. راست ئۇلار ئەزەلدىن تارتىپ ئاتىسىنىڭ يامان گېپىنى قىلىپ باقمىغان. بۇ مۇقەددەس قائىدىنى بۇزۇش بىر قىز بالىنىڭ قولىدىن كېلەتتىمۇ؟

گۈلنازنىڭ كۆز ياشلىرى چىرايلىق مەڭزىنى بويلاپ كۆكرەكىگە چۈشتى. بۇ ياشلار ئادا ـ جۇدا بولۇشتىن دېرەك بېرىپ، ئاتىغا بولغان مېھىر ـ مۇھەببەتنى چۈشەندۈرىدۇ ياكى مۇقەددەس ئائىلىنىڭ ئار ـ نومۇسىغا تىل تەگكۈزگەنلىكى ئۈچۈن پۇشايمان، تۆۋە قىلىشتىن بەلگە بېرىدۇ؟ بۇنى قىز دۇسمۇ، سەزگۈر ئابلا يانتاقمۇ بىلەلمىدى. گۈلناز ئۆكسۈپ ـ ئۆكسۈپ يىغلاشقا باشلىدى. ئۇ نېمىگە يىغلاۋاتقىنىنى ئۆزىمۇ بىلمەي بارغانسېرى ئېسەدەپ يىغلاشقا باشلىدى.

ئۆيگە بېشى تېڭىلغان زېھىن كىرىپ كەلگەندىن كېيىنلا گۈلناز دېرىزىگە قارىۋېلىپ كۆز ياشلىرىنى سۈرتتى:

ـ كارىۋاتقا ئۆتۈك، زېھىن ئاكا، ـ دېدى ئۇ قۇددۇسنىڭ يېنىنى شەرەت قىلىپ، ـ ياخشى كىردىكىز، قۇددۇس ھاجىم بىلەن ئوچۇق ـ يورۇق پاراڭلىشىڭ، بىزنىڭ ئائىلىدە مۇشۇ قۇددۇس ئاكامىلا ھەقىقەتنى ھۆرمەت قىلمىدۇ، راستمۇ، ئاكا؟

قۇددۇس جاۋاب بەرمىدى، بۇ بىر چوڭ ئىسيان، چوڭ بۆلۈنۈشنىڭ باشلىنىشى، بۇ ئىشنىڭ ئاقىۋىتىنمۇ سوددىكى پايدا ـ زىياننى ھېسابلىغاندەك ئىنچىكىلەپ ئويلاپ كۆرۈش لازىم...

ھەي تەڭرىم، قۇياشنىڭ نۇرىغا تەشنا،
شۇ تۇغما كورلارنىڭ كۆزىنى ئاچقىن.
بىگۇناھ كۆزلەردىن زەھەرنى ئېلىپ،
ھەقىقەت كورلىرىنىڭ كۆزىگە چاچقىن.

ئابلا يانتاق ئۆينىڭ ئىچىدە ئۆرە تۇرۇۋېلىپ شېئىر ئوقۇشقا باشلىدى. ئۇنىڭ شېئىرى كىمگە قارىتىلغان؟ بۇ سوئالغا ئۇلتۇرغانلارنىڭ ھەممىسىلا جاۋاب بېرەلەيدۇ. لېكىن ئابلا يانتاقنىڭ شېئىرىدىكى يالىڭاچ ھاقارەت قۇددۇسقا ياقمىدى. ئۇ ئابلاغا نارازى بولۇپ قاراپ قويدى ـ دە:

ـ ئابلاباي، كۆڭۈل ئاچقۇدەك شېئىرلاردىن ئوقۇسىلا، ـ دېدى.

ـ ماقۇل ئەمىسە، «ئىت ھەققىدە شېئىرلار» دىن بىر پار چە ئوقۇپ بېرەي:

مىدىرلاشقا ماداري، ئىلاجىمۇ يوق،
قېرى ئىت ياتىدۇ يەرنى قۇچاقلاپ.
ئۇ ناله قىلىدۇ، پەريات قىلىدۇ،
توختىماي ھاۋشىيدۇ ئاسمانغا قاراپ:

«ئۇن ـ تىنسىز يۇلتۇزلار نېچۈن ئۇستۈمدە،
كۆك ئاسمان نە گۈزەل، تۇرار پارقىراپ؟
ھاۋشىشنى بىلمەيدۇ كۆكتىكى ھەممە،
نە ئۈچۈن ئۇستۈمدە، بېرىڭلار جاۋاب!»

جاۋاب شۇ، قانۇن شۇ تەۋرىتەلمەيسەن،
ئاماسىز ئۇنىڭغا قىلىسەن تەخىر.
غىڭشىما ئاستىدا ئاۋازسىز ياتقان،
تۇپراقمۇ ئۇستۈڭگە چىقىدۇ ئاخىر!

— ئابلا! — گۈلناز نارازى بولۇپ قاتتىق ۋارقىردى.

— ئابلاباي! — دېدى قۇددۇسمۇ سىڭلىسى بىلەن تەڭلا ئورنىدىن چاچراپ تۇرۇپ، — شۇم ئېغىزلىق قىلمىسىلا، بىز-نىڭ پەدەرگە چېقىلمىسىلا، بولمىسا بىزدىن ئايرىلىپ قالىدىلا!

— هەرقانچە بولسىمۇ ئىگەكىم!...

— ئابىلا! — قاپىقى تۈرۈلگەن زېمىن ئۇنىڭ گېپىنى ئۇزۇۋەتتى، — قۇددۇس هاجىنىڭ گېپى ئورۇنلۇق، بۇنداق هاقا-رەتلىك شېئىرلارنى ئوقۇمىسىلا!

ئابلا يانتاق بىر تاتىرىپ، بىر بوزۇرۇپ ئولتۇرغانلارغا قارىدى. ئۇ نەپرەتلىك كۆزلەردىن ئۆزىنىڭ بۇلارغىمۇ يات ئادەم ئىكەنلىكىنى هېس قىلدى.

— توغرا، يولدا قوشۇلغان يولداش ئەمەس، مەن ئەل-ۋەتتە ئارتۇق قوشۇق! - دېدى ئۇ ئەلەم بىلەن ئۆرتىنىۋاتقان يۈرىكىنى ئاشكارىلاپ قويغىنىغا پۇشايمان قىلىپ.

ئۇنىڭ «ئارتۇق قوشۇق» دېگەن سۆزىنى ئۇ يەردىكى ئۇچ ئادەم ئۇچ خىل چۈشەندى. «مېنىڭ زېمىن ئاكام بىلەن بولغان ئىشىمنى سېزىپ قالغان ئوخشايدۇ، — دەپ ئويلىدى گۈلناز ئۆزىنىڭ ئابلا يانتاق بىھوش ياتقان چاغلاردا زېمىن بىلەن قىلىشقان باردى - كەلدىسىدىن گۇمانلىنىپ، — مەيلى مەن هامان ئۇنىڭغا ئاسىيلىق قىلىمەن.»

«كۈنچىلىكى تۇتۇۋاتىدۇ، شۇڭا تەنە قىلىۋاتىدۇ، — دەپ ئويلىدى هاجى قۇددۇس سىڭلىسىنىڭ زېمىن بىلەن بولغان مۇناسىۋىتىنىڭ كوچىغا نۇرغۇن گەپلەرنى تارقاتقىنىغا غەزەپ-

لىنىپ، — زېمىنغا ئوچۇق ئېيتسەن. يا بۇ يەردىن كەتسۇن، يا شاللاقلىقىنى توختاتسۇن!...»

«ئابدۇللا توقايىنىڭ بالا ۋاقتىدىكى ئىسمى، — دەپ ئويلىدى زېمىن بۇ گەپكە توغرا مەنە تېپىپ، — قان ـ جۇرات جەھەتتە شۇنداقسەن، لېكىن سەن بۇ چوڭ ئائىلىگە ماڭا قارىغاندا ئۆزسەن. ھەقىقىي «ئارتۇق قوشۇق» مانا مەن. مەن بۇ ئائىلىنىڭ ئېشىغا چۈشكەن چۈبەن، گېلىغا چىققان جاراھەت، كۆزىگە چۈشكەن ئەخلەت، لېكىن مەن بۇنىڭغا پۇشايمان قىلمايمەن، ئۆكۈنمەيمەن، بەلكى پەخىرلىنىمەن!»

— ھاجى قۇددۇس ئاكا، — دېدى ئابلا يانتاق تەستە كۈلۈمسىرەپ، — مەن سىلىگە بۇنىڭدىن كېيىن نېمە قىلىشىمنى ئالدىن ئېيتىپ قويماي. بىرىنچىدىن، مەن بىرىدىن قىساس ئالمايمەن؛ ئىككىنچىدىن، مەن سىلەردىن پاناھ ـ ياردەم تەلەپ قىلمايمەن. مەن ئەمدى لوپوخوۋ① چە ھايا تنى باشلايمەن.

گۈلناز بىلەن قۇددۇس «لوپوخوۋچە» نى يەنە چۈشەنمىدى.

— نېمە دېگەنلىرى بۇ، ئابلاباي؟

— نېمە دەيدىغانسەن، ئابلا؟

لېكىن «لوپوخوۋچە ھايات» نى زېمىن ياخشى چۈشەندى.

ئۇ قاپقارا، نۇرلۇق كۆزلىرى بىلەن ئابلا يانتاقنىڭ يوغان، مىسكىن كۆزلىرىگە قارىدى ـ دە:

— ۋەھالەنكى، بۇ يەردە چېرنىشېۋسكىينىڭ② قەھرىمانلىرى يوق. «نېمە قىلىش كېرەك؟» دەپ سوئال قويۇشقا ئورۇنمۇ يوق. بۇرۇن قانداق ياشىغان بولساق يەنە شۇنداق ياشايمىز. ھەممىمىز ئۆز تۇرمۇشىمىزنى ئۆزگەرتىشكىلا يارايـ

---

① لوپوخوۋ — روسىيە يازغۇچىسى چېرنىشېۋسكىينىڭ «نېمە قىلىش كېرەك؟» ناملىق رومانىنىڭ قەھرىمانى.

② چېرنىشېۋسكىي — روسىيە يازغۇچىسى.

ھەز، بىر - بىرىمىزنىڭ تۇرمۇشىنى ئۆزگەرتمىشكە كۈچىمىز، لايىقەتسىز بىز! — دېدى.

— لېكىن، مەن باشقىلارنىڭ ھايات‌نى ئۆزگەرتمەكچىمەن. مۇشۇ كىچىككىنە جايدا بولسىمۇ «شايات‌ۇن شائىر» بولۇپ تۇنۇلماقچىمەن!

— روھىڭىزغا ئاپىرىن، لېكىن بۇ بىر ھاجەتتى يوق ئۇرۇ- نۇش، ئارتۇقچە خىيال. سىلى نە چارروسىيە پادىشاھىغا، نە ناپولېئونغا، نە ئەنگلىيە كارولىغ دۇچ كېلىۋاتمايلا، ئەتراپ- لىرىدىكىلەرنىڭ تولىسى سىلىگە ھېسداشلىق قىلغۇچىلار، بۇنى ئەستىن چىقارمىسىلا.

— ئەمما تىنىقىدىن ئۆت چىقىدىغان دەردمەنلەرمۇ مېنىڭ يېنىمدا. مەن ئۇلارنى ئەركىن نەپەس ئالدىغان قىلىمسام قانداقمۇ ئابلا يانتاق بولالايمەن؟

— ئابلا، نېمىلەرنى دەۋاتىسەن؟

— ئابلاباي، سىلى ئەركەك، ئەركەكتەك گەپ قىلسىلا جۇما!

ھاجى قۇددۇس بايات‌ىن قىلىنغان ھۇرەككەپ سۆزلەرنىڭ مەنىسىنى ئاخىر چۈشەندى. ئۇ ھازىرلا پارتلايدىغان بومبىدەك ئورنىدىن چاچراپ تۇرۇپ ئۆيىنىڭ ئىچىدە ئايلىنىشقا باشلىدى. ئۇ ئاخىر زېمىنىنىڭ ئالدىغا كېلىپ تىك تۇردى - دە، قوللىرىنى بېلىگە تىرەپ:

— يۈرە، زېمىن، مەن سەن بىلەن ئايرىم پاراڭلىشىمەن. مەن بىلەن ماڭ! — دېدى.

زېمىن كۈلۈمسىرەپ ئورنىدىن تۇردى:

— ماقۇل، مەنمۇ شۇنى كۈتۈپ يۈرەتتىم! — دېدى ئۇ گۈلنازغا قايرىلىپ قاراپ قويۇپ.

قۇددۇس بۇ ئاخشىمى قاتتىق مەست بولدى. زېمىن ئۇنىڭ بۆلۈمىدىن ئىشكىنى قاتتىق يېپىپ چىقىپ كەتكەندىن كېيىن

ئۇ قول ئاستىدىكىلەرنىڭ ئېچىرىدىن كەلگەن ماللار توغرا-
سىدا، بۇ يەردىن ئەۋەتىلىدىغان خام مال، قۇرۇلۇش تەييار-
لىقى ئۈچۈن قىلىنغان ئىشلار، ئىشقا ئورۇنلىشىدىغان، ئىشتىن
بوشىتىلغانلار توغرىسىدىكى مەلۇماتلارنىڭ ھېچقايسىسىنى ئاڭ-
لاشنى خالىمايدىغان، يېقىن دوستلىرىنىڭ ئۆيىلىرىگە تېلېفون بەر-
دى ـ دە، ئۇلار كەلگەندىن كېيىن ئېچىشنى باشلىۋەتكە-
نىدى. تۆت ئادەم «ناپولېئون» دىن بىرنى، «ماۋتەي» دىن
بىرنى، «ئىلى ئالمىي ھارىقى» دىن بىرنى بوشاتتى. ئۇلارنىڭ
ئايرىم خانىسىغا مەززىلىك شورپا كەلگەندە ئۇلارنىڭ ھەممىسى
مەست بولۇشقان:

— مەن ھاجى ئەمەسمەن، ئۆچۈرۈۋېتىڭلار، يوقىتىڭلار
بۇنداق ۋەۋسكىنى! — دەيتتى ھاجى قۇددۇس شىرەنى مۇشتە-
لاپ، — مەن مىليونېر، مەن ھاجى، مەن مەرد سودىگەر،
ئەمما مەن ئېشەك!

— يامان بولىدۇ دەيمەن، ھاجىم!

— سىلىگە نېمە بولدى، لاۋبەن!

— ئۇنداق دېمىسىلە ددېيمەن، بېگىم!

لېكىن قۇددۇس بۇ چىرايلىق گەپ بىلەن ئۆزلىرىگە تەسەل-
لى بەرگۈچىلەرنىمۇ تىللىدى:

— سىلەرمۇ ئېشەك، ھەممىڭلار ئېشەك!

— مەست بولۇپ قاپلا، ھاجىم.

— ھاجىم دېمە، ئېشەك!

— نېمىگە خاپا بولىلا، لاۋبەن؟

— لاۋبەن دېمە، ھايۋان!

— بېگىم، نېمە بوللا؟

— ئېشەك بولدۇم، ئېشەك بولدۇم!

دوستلىرى ئۇنىڭ ئاغزىدىن مۇنداق گەپلەرنى زادىلا ئاڭ-
لىيالمىغان، ئۇنىڭ مۇنداق قاتتىق مەست بولغىنىنى كۆرۈپ

باقمىغانسدى. ئۇنىڭ دوستلىرى مېھماندوست، خۇش خۇي، ئەدەبلىك ھاجى قۇددۇسنى ھۆرمەتلەشكە، ئۇنىڭ ئىززىتىنى قىلىشقا ئادەتلەنگەن. ئۇنىڭدىن تىل ئاڭلىمىغان، ئۇنىڭ چىراي تۇرگىنىنى كۆرۈپ باقمىغانسدى. بۇگۈن ئۇنىڭغا نېمە بولدىكىنە؟

باش غوجىدار ــ ئەرەبلەرنى دوراپ ساقال قويۇۋەتكەن، پاكىستانچە ياسىنىۋالغان سوپى مىجەز يىگىت ئۇنىڭ قولتۇقىدىن يۆلەپ:

ــ چىقىپ ئارام ئالسىلا، غوجام، ــ دېۋىدى، قۇددۇس ئۇنىڭ مەيدىسىگە مۇشت بىلەن بىرنى ئۇردى:

ــ يوقال، ساختىپەز ھايۋان!

غوجىدار دەرھال قۇددۇسقا تۈيدۇرماي قىلغان يوشۇرۇن سودىلىرىنى ئەسكە ئالدى ــ دە، خوجايىنىغا چىن قەلبىدىن يېلىنىپ:

ــ مېنى كەچۈرسىلە، ھاجىم، يەتتە مىڭ ئۇچ يۈز كويىچەن پايدا ئېلىۋىدىم، ھەممىنى تاپشۇراي! ــ دېدى.

ــ ماڭ، چىق، مۇنۇ بىناغا ئوت قوي!

ــ توۋا دېسىلە، بېگىم!

«ھاجى قۇددۇس مۇلازىمەتخانىسى» ئاخشاملىق تىجارەتنى توختاتتى. خىزمەتچىلەر پاتىپاراق بولۇشتى، خادىملار كۆز يېشى قىلىشتى. سادا قەت بىلەن ساختىلىق تەڭلا كۈچ كۆرسىتىپ ھەر خىل تەسەللى گەپلەر، تەكلىپلەر، ئاھ ــ ئۇھ، ۋايداد؛ قايغۇ ــ خۇشاللىق؛ يوشۇرۇن كۈلكە، ئاشكارا يىغا ــ زار ... ھەممىلا مالامەت بىراقلا مەيدانغا چىقىپ ئۇچ قەۋەتلىك بىنانىڭ تارىخىدا مىسلى كۆرۈلمىگەن ۋەقە، كۆڭۈلسىزلىك، ۋەھىمە ۋە يېڭى ئۇمىد ــ ئارزۇلار پەيدا بولدى.

پەقەت يېرىم كېچە بولغاندا ھاجى قۇددۇس خۇرەك تارتىپ ئۇخلاپ قالغاندىلا ئۇنىڭ چىرايلىق، زىلۋا، مېھرىبان

ئايالى نازۇك، لېكىن ئىشچان بارماقلىرى بىلەن قۇددۇسنىڭ پېشانىسىگە چۈشكەن قاپقارا، يالتىراق چاچلىرىنى تۈزەشتۈرۈۋېتىپ بۇنچىۋالا مەست بولۇشنىڭ سەۋەبىنى ئۆزىگە ئاشكارىلىدى:

— نومۇسقا چىدىمايلا مەن، ھاجىم، — دېدى مۇزىكىدەك يېقىملىق ئاۋاز بىلەن، — گۈلناز خېنىم ئېرى بار ئايال تۇرۇپ نېمىشقا زېمىن بەگنىڭ قوينىغا كىرگەندۇر — ھە؟ قىلىمەن دېسە بىزنىڭ بۇ ھاجىم قىلسا بولمايتتىمۇ؟ پۇلىمۇ، يولىمۇ بار. شۇغىنىسى ھاجىم ئەخلاقلىق. خۇدا قوشقان جۈپتىگە خىيانەت قىلمايدۇ. خىيانەت قىلغانىمۇ ھار ئالمدۇ. زېمىن بەگ نېمىشقا يالغان سۆزلىمىدىكىنە؟ ياق، گۈلناز خېنىمنىڭ چىرايىغا تىكىلىپمۇ قارىمىدىم، دەپ يالغان ئېيتسا بولماسمىدى؟ ھاجىم ئاتام چېغىدا يالغان ئېيتىپ سالمدۇ. زېمىن بەگ بىلەن گۈلناز خېنىم قانچىلىك ئادەملەرتىكىن؟ تۇۋا، راستىنى راست دېگىنىنى بۇ ئەقىلسىزلەرنىڭ....

— زېمىن دېگەن ئېشەك! — قۇددۇس جۆيلۈدى.

—دېگەنلىرى راست، ھاجىم، — دېدى نازىنىن ئېرىنىڭ يۈزلىرىنى سىيپاپ، — ئېشەك بولمىسا راست گەپ قىلامتى؟

— گۈلناز... سەن قانجۇق....

— بۇ دېگەنلىرىمۇ ھەق راست، ھاجىم بېگىم، قانجۇق بولمىسا ئاكىسى «راستمۇ؟» دەپ سورىسا «راست» دەپ جاۋاب قايتۇرامتى...

ھاجى قۇددۇس بىلەن زېمىنىنىڭ سۆھبىتى ئۇزۇنغا سوزۇلمىدى. ھاجى قۇددۇس:

— زېمىن، راستىنى ئېيتە، ياشلىقىڭلاردىكى ئىشنى تىلغا ئالمايمەن. ھازىرمۇ سىڭلىم بىلەن باردى — كەلدى قىلىپ تۇرامسەن؟

— ھېچ چۈشەنمىدىم.

— چۈشەنمىگەن بولسالا ئوچۇق ئېيتاي: دوختۇرلار گۇل-نازنى سېنىڭ كارىۋىتىڭدا ياتقان يېرىدىن ئويغىتىپتۇ دېگەن سۆز كېچىغا تارقالغان. بۇ گەپ راستمۇ؟

— راست.

— سەن بۇزۇقچىلىق قىلدىڭمۇ؟

— بۇزۇقچىلىق قىلمىدىم.

— باشقا بىرسىنىڭ خوتۇنى بىلەن بىر كارىۋاتتا ياتساڭ بۇ يەنە بۇزۇقچىلىق قىلمىدىم دەيسەنيا!

— ئىككى تەشنا يۈرەكنىڭ ئارزۇسى قانسا بۇ قانداقچە بۇزۇقچىلىق بولدىكەن؟ بىر — بىرىنى ياخشى كۆرمەيدىغان ئىككى تەن قوشۇلسا بۇزۇقچىلىق بولمىدۇ.

— قوي بۇ نەزەريەڭنى، بۇزۇق!

هاجى قۇددۇس غەزەپ بىلەن جوزىغا ئۇردى.

زېمىن كۈلۈپ قويدى:

— بۇ نەزەريە ئەمەس، ئەمەلىيەت! بىرىنى بۇزۇق دېگىلىرى كەلگەن بولسا ئاكىلىرىنى دېسىلە خاتا دېمىگەن بولىلا، هاجىم!

— سەن، سەن پاسىق! — دېدى هاجى قۇددۇس، — بىزدىن ئالىلىگە هۇجۇم قىلىۋاتىسەن. سەن ئەتىدىن باشلاپ بۇ ناهىيىدىن يوقال ياكى بولمىسا پاسكىنا كوچىدىن ئايىغىڭنى تارت!

— هەر ئىككىلىسىنى قىلالمىساڭچۇ؟ — زېمىن سۆھبەتنىڭ ئاخىرلاشقانلىقىدىن بېشارەت بېرىپ، ئورنىدىن تۇردى، — ماڭا بۇيرۇق بېرىشكە سىلى هوقۇقلۇق ئەمەس، هاجىم، مەن سىلىنىڭ مۇلازىمەتخانىلىرىنىڭ خىزمەتچىسى ئەمەسمەن!

زېمىن چىقىپ كەتتى. قۇددۇس ئۆزىنى كۈتۈپ تۇرغان سىكىلىسى گۈلنازنى چاقىرتتى:

— كوچىدا ئېقىپ يۈرگەن گەپلەر راستمۇ، گۈلناز!

— راست، ئاكا!
— قايسى يۈزۈڭ بىلەن راست دەۋاتسەن، ردسۇا!
هاجىم سىكلىسىنى بىر كاچات ئۇردى. گۈلناز سەنتۈرۈ-لۈپ يەنە تىك تۇردى. ئۇنىڭ چىرايلىق يۈزىدە قىزىندىشىنىڭ بەش بارمىقىنىڭ ئىزى پەيدا بولدى.
— يەنە ئۇرۇڭ، ئاكا! — دېدى قىز يەنە بىر مەڭزىنى ئاكىسىغا تەڭلەپ، — مېنى جازالىمىغان سىزلا قالغان.
هاجىم غەزەپ بىلەن يەنە بىر شاپىلاق ئۇردى. گۈلناز يېنىدىكى دىۋانغا يېنىچە يىقىلدى. ئۇنىڭ ئاغزى قانىدى. ئۇ ئورنىدىن تەستە تۇردى - دە، يەنە ئاكىسىنىڭ ئالدىغا كەلدى:
— يەنە ئۇرۇڭ، بوغۇڭ، ئۆز قولىڭىز بىلەن ئۆلتۈرۈڭ. مەن گۇناھكار، ردسۇا. ئاتام ئۆز قولى بىلەن بەختسىز قىلغان بىر فېرىندىشىڭىزنى بەختلىك قىلاي دېدىم، يىگىرمە يىل كۆز يېشىم بىلەن كۆتكەن ئاددىمىنى مۇرادىغا يەتكۈزەي دېدىم!
— سەن هايۋان بىر ئەرنىڭ نىكاهىدا، بىلدىڭمۇ، خۇدا ئالدىدا قارايۇزسەن!
— كۆڭلۈم خالىمىغان بىر بىچارىگە نىكاهلانغاندىلا مەن قارا يۈر بولۇپ بولغانمەن، ئاكا. مەن ئەمدى ئاقلانماقچى مەن. كاچات بىلەن مېنى بۇ يولدىن هەرگىز قايتۇرالمايسىز ئەمدى!
— يوقال قانجۇق!
— مەڭگۈلۈككە خوش، ئاكا!
بۇنچە قاتتىق مەغلۇبىيەت، بۇنچە ئېغىر زەربىگە ئۇچرىغان هاجىم هاراق ئىچىەي قانداق قىلسۇن، مەست بولۇپ جۆيلۈمەي نېمىمۇ قىلالىسۇن!
مۇقەددەس ئائىلىدە پەيدا بولغان بۇ ئىشلار شۇ كۈنىلا پۈتۈن ناهىيىگە تارقالدى. ئابلا يانتاق گۇيا هېچ ئىش بولمى-

غاندەك، مۇشۇنداق بولۇشىنى ئالدىن مۆلچەرلىگەندەك پەرۋاسىز ئىدى. ئەمما ئۇ شۇ ئاخشىملا مەدەنىيەت ساريىدىكى ئىشخانىسىغا كۆچۈپ كېلىۋالدى. ئۇ بۇ چوڭ ئائىلىنىڭ ئەزالىقىدىن مەھرۇم بولغان تۇنجى «قەھرىمان» بولغانلىقى بىلەن پەخىرلىنەمدىكىن، يەنىلا يوغان ئاغزىنى تولۇق ئېچىپ كۈلەتتى، يوغان كۆزلىرىنى ئويناتاتتى، يوغان بۇرنىنىڭ ئۇچىدىكى ئۇنچىدەك تەرلىرىنى سۈرتەتتى...

هاجىمنىڭ ئۇچىنچى قىزى گۈلئايشەم شەھەرگە تارقالغان بۇ گەپنى كېچىكىپ ئاڭلىدى. ئۇ دادىسىنىڭ غېمىدە، ئۇچ يىلدىن بېرى زىيان تارتىۋاتقان ئىدارىسىنىڭ غېمىدە. ئىسكىلاتتا بېسىلىپ ياتقان سارجىلار بىلەن يېپەك مالىلار، ئۆز ۋاقتىدا تالىشىپ يۈرۈپ سېتىۋالغان خۇرۇم ئاياغ كىيىملەر بىلەن تەييار كىيىم - كېچەكلەر ئىدارىنىڭ يەتمىش پىرسەنت پۇلىنى تۇتۇپ ياتماقتا. ئەسلى باھاسىدىن بېرىم باراۋەر چۈشۈرۈپ ساتقان تەقدىردىمۇ بۇ مالىلارنى ئالمىدىغان خېرىدار يوق. ئاھ، بۇ چەت ئەلنىڭ مالىلىرى بىلەن سۈنئىي توقۇلما رەختلەرنىڭ تولىلىقى. نادان خەلقلەرنىڭ يۇڭ، يېپەك مالىلارنى تاشلاپ بۇ سۈنئىي مالىلارغا يېپىشىۋالغانلىقى، هەممىنى قىلغان ئاشۇ «هاجى قۇددۇس مۇلازىمەتخانىسى». ئۇنىڭ دۇكىنىدىكى مالىلار بازارنى ئىگىلەپ دۆلەت ئىگىلىكىدىكى بۇ ماگىزىنلارغا خېرىدار كىرمەيدىغان بولۇۋالدى، هەتتا سودا ئىدارىسىنىڭ تۆت چوڭ ئاشخانىسىمۇ تاقىلىشقا ئاز قالدى. تاماقلىرىنى هەرقانچە ئەرزان، سۈپەتلىك قىلىپمۇ خېرىدارلارنى ئەكىرەلمەيدىغان بولۇپ قالغان بۇ ئاشخانىلاردىن كېلىدىغان زىيانمۇ ناھىيىلىك سودا ئىدارىسىنىڭ غەم - قايغۇسىنى كۈچەيتىۋەتتى. يەن جىڭلىنىڭ خېلى جىق پۇل بىلەن قېچىپ كەتكىنىچۇ؟ ساۋ شۇجىنىڭ ئۇستىلىق بىلەن ۋىلايەتلىك ماددىي مالىلار ئىدارىسىگە يۆتكىلىۋېلىپ هەممە

توقۇلەنەتنىڭ گۈلئايشەمگە يۈكلىنىپ قالغىنىچۇ تېخى؟

دائىم ياسىنىپ، تانسا، زىياپەتلەردە ئۆزىنى كۆرسىتىپ يۈرىدىغان ئېغىر - بېسىق، چىرايلىق چوكان بۇ غەملەر بىلەن مۇنۇ بىر يىلدىن بېرى تۈگمىسىلا كەتتى. ئۇنىڭ كەينى - كەينىدىن ئۇدا تۆت قېتىم ئەمگەك نەمۇنىچىسى بولۇپ ئۇرۇمچى، بېيجىڭلارغا بارغىنى، ناھىيىلىك سىياسىي كېڭەشمىڭ ئەزاسى بولغىنى، ۋىلايەتلىك ئىلغار پارتىيە ئەزالىرى يىغىنىغا قاتناشىپ خەلق ئۈچۈن خىزمەت قىلىشتا كۆرسەتكەن نەتىجىلىرى ئۈستىدە دوكلات بەرگەنلىرى ھازىر بىر تىيىنغا ئەرزىمەيدىغان بولۇپ قالدى. تاۋار كۆز قارىشى، بازار كۆز قاراشى رىقابەت دەۋرىدە سودا ئىدارىسىنىڭ باشلىقى بولماق نېمانچە قىيىن. ئۆز ۋاقتىدا ھەممە ئىش ئاسان ئىدى. ماشىنا، ھارۋىلارغا ماللارنى بېسىپ شىياۋدۇيلەرنىڭ خامانلىرىغىچە بارسىلا ئەتىسى ئۇنىڭ نامى گېزىتكە يېزىلاتتى ياكى ئاشخانىلارغا كىرىپ ئايدا بىر قېتىم قاچا يۇيۇپ ياكى تاكجائىلىق قىلىپ خېرىدارلارغا ھىجىيىپ قويسىلا ئۇنىڭ سۈرىتى شەرەپ تاختىسىغا چاپلىناتتى. ئۇنىڭ تاپقان پايدىسى، قىلغان ئوبوروتلىرى بىلەن ھېچكىم ھېسابلاشمايتتى. ھازىرچۇ؟ ئۇچۇر، مودا، رىقابەت، پايدا ئېلىش دېگەن سۆزلەر نەدىن پەيدا بولدىكىن؟ سودا قىلماق ئېتەك بىلەن ئوغۇت توشۇماقتىنمۇ تەسلىشىپ كەتتى.

مانا مۇشۇ سەۋەبلەر بىلەن گۈلئايشەم تېرىككەك، ئىشتىھاسىز بولۇپ قالدى. كۆزلىرى ئەتراپىدىكى قورۇقلار ئوپېراتسىيە قىلمىسا بولغۇدەك دەرىجىدە قويۇقلىشىپ، چىشلىرىمۇ بىرنىڭ كەينىدىن - بىرى بوشىشىپ ئىسكەتتىن بۇزغىنى تۈردى. ئۇنىڭ ئۈستىگە ئىبراھىم ئەزىزنىڭ ۋىلايەتكە يۆتكىلىپ ھەپتىدىمۇ بىر قېتىم كەلمەس بولۇۋالغىنىچۇ. ئۆتكەن ھەپتە گۈلئايشەم يېڭىدىن مەنسىپى ئۆسكەن ئېرىدىن ئۆزىنىمۇ ۋىلايەتكە يۆتكەپ

كېتىش توغرىسىدا پىكىر ئېلىۋىدى، ئېرى ئۇنىڭغا:

— تەسلىشىپ قالدى، خېنىم، ياشلىرى قىرىق بەشكە ياماشتى. ئۆستۈرىدىغانلار ئارىسىغا قاتماق تەس! — دەپ جاۋاب بەردى.

— قانداق قىلاي ئەمسە، پېنسىيىگە چىقايمۇيا؟

— ياق، مۇنۇ كىتابنى ئوقۇسىلا.

گۈلئايشەم ئامېرىكىلىق يازغۇچىنىڭ «قايغۇرما، خۇشال - خۇرام ياشا» دېگەن كىتابىنىڭ خەنزۇچىسىنى قولىغا ئېلىپ پىرقىرىتىپ چۆرۈۋەتتى.

ئۇنىڭ هاياتىدا شۇنداق كۆڭۈلسىزلىكلەر پەيدا بولغاندا سۆيۈملۈك دادىسى يېقىلدى، مانا بۈگۈن سىگلىسى بىلەن ئاكىسىنىڭ ماجىراسى توغرىسىدا ناهىيىدە پۈر گەپ.

ئۇ قۇددۇسنىڭ ئىشخانىسىغا كىرىپ كەلگەندە هاجى قۇددۇس ساقاللىرى ئۆسكىلەكلىرى، كۆزلىرى ئولتۇرۇشتىن، سول غۇن هالەتتە ئېلېكترونلۇق هېسابلاش ئەسۋابى بىلەن بىر-نېمىنى هېسابلاپ ئولتۇراتتى.

— كەلسىلە، ئۇكام گۈلئايشەم، — دېدى ئۇ قاپىقى بىلەن بېشىنى ئارانلا كۆتۈرۈپ، — تىنچلىقما؟

— تىنچ بولامتىمكى! — دېدى گۈلئايشەم دومسىيىپ، — نېمە بولۇشتۇڭلار، ئاددىمىنىڭ بېشىنى قاتۇرۇپ.

— هېچ چۈشىنەلمىدىم جۇمۇ؟

— نېمىنى؟

— سىلىدەك پارتىيە ئەزالىرىنى چۈشىنەلمىدىم، — دېدى هاجى قۇددۇس بىردىنلا تېرىكىپ - بوغۇلۇپ، — مەنغۇ ئۆمرۈمدە بىر قېتىم پارتىيىگە ئىلتىماس يېزىپ باقمىغان قالاق سودىگەرمەن. ئەمما لېكىن پارتىيە ئەزالىرى مەن ئويلىغاندەك بولماي قالدى جۇمۇ. ئاشۇ زېمىنىدەك كۆمۈر ئۈۋىقى يەپ چوڭ بولغان تېگى پەسلەر شۇجى بولۇۋالغاندىكىن نېمە دېگۈلۈك ئەمدى.

— ئۇ دېگەن نەمۇنىچى پارتىيە ئەزاسى، ئاكا. ئىلغار

پارتىيە كادىرى بولۇپ ئۇرۇمچىگە بېرىپ كەلدى. يېقىندا ئۆسىدۇ ئۇ.

— ئاشۇ پاھىشۋاز ئوغرىمۇ؟

— ئۇنداق دېمە، ئاكا، زېمىن شۇجى بەلەن ئادەم. كۆرۈپ قالىسەن، ئۇ ناھىيىگە شۇجى بولۇپ ئۆسىدۇ.

— سىڭلىڭنىڭ ئۆيىنى بۇزغان بىر بۇزۇقنى ماختاۋاتىسەنا؟

— گۈلناز بىلەن زېمىننىڭ ئىشى باشقا بىر ئىش، ئاكا، ئۇلارنىڭ پەرھات بىلەن شېرىن، تاھىر بىلەن زۆھرا ئىكەنلىكىنى كىم بىلمەيدۇ. سىڭلىمىز ئابلادەك نانقېپىدىن خېتىنى ئېلىپ زېمىن شۇجىدەك بىر ئەرگە تېگىۋالسا خۇشال بولماي خاپا بولغىنىڭ نېمىسى؟

— ماڭا يۈز كېرەك، ئابروي كېرەك. سىڭلىمنىڭ قويىنىغا كىرىپ ئالدىمدا كېرىلىپ يۈرگەن بۇنداق بۇزۇقنىڭ قېنىنى ئىچەلمىگىنىمگە يىغلايمەن، ئۇكام. ئۇ بۇزۇق «راستۇ» دېسەم، «راست» دەيدۇ تېخى.

— يالغان ئېيتماي راست ئېيتقاندىكى ياخشى پارتىيە ئەزاسى ئۇ، ئاكا. ئاشۇ ئىشتا راست گەپ قىلغانكەن، ئۇ ھەر-قانداق ئىشتا راست گەپ قىلىدۇيا ئەمدى.

قۇددۇس گەپ قىلماي تىرىشقىنى تاتىلدى. گۈلئايشەم ئاكىسىغا قاراپ قويۇپ گېپىنى داۋاملاشتۇردى:

— سىڭلىمدىن ھەممىنى سوردىم. ئۇلار ناشايان ئىش قىلىشمىغان. سىڭلىم ئۇنىڭ بىلەن توي قىلىشقا بەل باغلاپتۇ. ئابلاغا ھەممىنى ئېيتىپتۇ. ئابلامۇ ئاجرىشىشقا قوشۇلۇپتۇ. ئويلاپ باقە، زېمىن شۇجى گۈلنازنى دەپ يىگىرمە يىلدىن بېرى ئۆيلەنمىسە، بىرەر ئايال بىلەن تىكىلىپ قاراشماي سىڭلىمىزنى ھەر كۈنى ياد ئېتىپ نە — نەلەردە خانىۋەيران بولۇپ يۈرۈپ، بۈگۈن ئەمدى مۇرادىمغا يېتىمەن دەپ يۈرتىغا قايتىپ كەلسە، سىڭلىمىز ئۇنى ئائىلىمىز قوبۇل

بولامتي ئەمسە؟

— ئۇنىڭ ئېرى باريا!

— ئېرىگە كۆڭلى چۈشمىسە، بۇنى ئېرىمۇ بىلگەن تۇرسا! — ئېرى بار خوتۇن باشقا بىرىگە كۆڭۈل بەرسە گۇناھ بولمامتى، ئۇكام هاي!

— نىكاھ باشقا، كۆڭۈل باشقا!

— ۋاي سىلىدەك پارتىيە ئەزالىرىنىڭ كانىيىغا ئۇراي!

— زېمىن شۇجىنىڭ ئىشى چوڭ پرىنسىپلىق ئىش ئەمەس، تۇرمۇش مەسىلىسى ئۇ. ئۇنىڭغا ئارىلىشىشقا بىزنىڭ ھەقىمىز يوق!

— سىلىدەك يۇزسىزلەرنىڭ ھەققى بولمىغىنى بىلەن مېنىڭ ھەققىم بار. مەن بىزنىڭ ئائىلىنىڭ نامىغا داغ چۈشۈرمەيمەن!

گۈلئايشەم مىيىقىدا كۈلۈپ قويدى.

هاجى قۇددۇسنى ئۇ كۈنى تۇردى كېرەم، قاسىم قۇربان، ئوبۇلغازىلارمۇ يوقلاپ كەلدى. ئۇلار بىر يەرگە جەم بولۇپ بۇ ئىش توغرىسىدا ئوبدان مەسلىھەت قىلىشتى. ئۇلارنىڭ كۆز قارىشى ئوخشاش چىقتى: زېمىننىڭ بۇ بىر ئىناق ئائىلىگە بۇزغۇنچىلىق سېلىشى قانۇنىيمەسىلە، پارتىيەۋىلىكى ساپ بولماسلىقنىڭ بەلگىسى. بۇ مەسىلە توغرىسىدا قانۇنىي ئورۇنلارغا ئەرز بېرىش، ئىنتىزام تەكشۈرۈش كومىتېتىغا دەرھال ماتېرىيال بېرىش كېرەك. بۇ مەسىلىنى هاجىمغا زەربە بېرىش، هاجى قۇددۇسنى ياردار قىلىش، ئابلانى زەخىملەنـدۈرۈش قاتارلىق مەسىلەر بىلەن بىرلەشتۈرۈپ قارىغاندا بۇنى زېمىننىڭ يېزىلىق ھۆكۈمەت پارتكوم شۇجىسى دېگەن نام ۋە هوقۇقىدىن قالايمىقان پايدىلىنىپ ئېلىپ بارغان زوراۋانلىقى دېيىشكە بولىدۇ. بۇ خىل زوراۋانلىقنى چەكلەش، زېمىندەك قىلمىشى ئېغىر بۇزۇقلا قاتتىق چارە كۆرۈش، ئۇنىڭ

پارتىيەمىزنىڭ رەھبەرلىك ئورنىدا تۇرۇشىغا، دۆلەت كادىرى بولۇپ تۇرۇشىغا قەتئىي يول قويماسلىق توغرىسىدا ھەرقايسى مۇناسىۋەتلىك ئورۇنلارغا دەرھال ماتېرىيال يوللاش، ھازىردىن باشلاپ ھەربىرىمىزنىڭ لازىم، دەپ قاراشتى بۇ ھاجىم ئائىلىسىنىڭ ئىشەنچلىك ئادەملىرى.

مانا بۇ گەپلەر ھاجى قۇددۇسقا تازا ياقتى. ئۇ شۇ كۈنىلا بۇ گەپلەرنى ئۇرۇمچىدىكى دادىسىغا مەلۇم قىلىش ئۈچۈن ئۇزۇن يوللۇق تېلېفونغا زاكاز بەردى.

لېكىن گۈلئايشەم ئۇلاردىن چاققان چىقتى. ئۇ تېلېفون بىلەن شۇئان ئېرى ئىبراھىم ئەزىزگە بۇ ئىشلارنى مەلۇم قىلدى:

— زېمىنغا ئەمەس، ماڭا يان باسقانلىرى بۇ، بېگىم،— دېدى ئۇ ئېرىنىڭ «زېمىنغا يان باستىڭ» دەپ ئاتىمىز رەنجىپ قالارمۇ؟»، دېگەن سوئالىغا جاۋاب بېرىپ، ئەركىلەپ تۇرۇپ، — ئەمىسە شۇنداق قىلسىلا، تۇردى كېردىمگە تېلېفون بەرسىلە، ھېچقانداق يەرگە ئەرز — شىكايەت قىلىشمىسۇن. سىلى بىلىلا، مېنى پاتقاقتىن ئاشۇ زېمىنلا قۇتۇلدۇرالايدۇ. ئۇنىڭ قول ئاستىدا قانچە ماگىزىن، قانچە تىجارەتچى بار؟ بىزنىڭ سودا ئىدارىسىنىڭ بېسىلىپ قالغان ماللىرىنى زېمىننىڭ يار-دىمىسىز ھەزىم قىلىپ تۇگەتكىلى بولمايدۇيا!

— ئۇنى بىلىمەن.

— مۇشۇنداق چاغدا ئۇنىڭغا قانات ياپساق ئۇ قىلغانىنى بىلىدۇ. قول قولنى يۇسا قول قوپۇپ يۇزنى يۇيىدۇيا!

— ماقۇل، خوتۇن. سىلىگىلا پايدىسى تەگسە ئىگەكسىم ھېلىغۇ زېمىن ئىكەن، دۇشمەنلىرىمگىمۇ ئېگىلمەنيا!

— ياغلىما ئېغىز!

— سىلى ئۈچۈن!

ئىبراھىم ئەزىز ئۆزى بىلىدىغان ھەممە شېرىن گەپلەرنى،

نازۇك سىرلىرىنى ئايالىغا ئېيتىشقا ھېرىسمەن ۋە ئۇنىڭغا ئادەتلەنگەن ئادەم. ئۇ ۋىلايەتنىڭ مۇئاۋىن ۋالىيسى بولغىنى بىلەن مالىيە ـ ئىقتىساد ئىشلىرىغا مەسئۇل بولغىنى ئۈچۈن، كىشىلەرگە كەسكىن ۋە قاتتىق مۇئامىلە قىلىشقا ئادەتلەنگەن. لېكىن ئۇ ئايالىنىڭ ئالدىدا باشقىلا بىر ئادەم. ئۇلار ئۆيـ ئۇچاقلىق بولغاندىن بېرى بىرەر قېتىمۇ «سەن ـ پەن» دېيىشـمىگەن، بىر ـ بىرىنىڭ گېپىنى يېرىشمىغان، كىشىلەر زوقـلانغۇدەك ئەر ـ خوتۇنلاردىن بولۇپ كېلىشتە ئەرنىڭ مۇلايىملىقى مۇھىم رول ئويناغان. ئۇلار دۆلەتنىڭ ئىشلىرى، خەلقئارا مەسىلىلەر ۋە ئىلىم ـ پەن يېڭىلىقلىرى توغرىسىدا سۆزلىشىشنى ياخشى كۆرۈشىدۇ. ئۇلار توغرىسىدا كىشىلەر: «تويى بولغان ئاخشىمى ئېقىم مەسىلىلىرى توغرىسىدا سۆھـبەتلىشىپتۇ» دېگەن سۆزنىمۇ تارقىتىشقان. يەنە بەزىلەر «ئىبراھىم ئەزىز تېلېفوندا ئايالىغا گېپىنى ـ ژۇرنال ئوقۇپ بېرىدىكەن» دېيىشسە، بەزىنىڭ غەيۋىتى بىلەن راھەتلىنىدىغان بەزى ئادەملىرىمىز: «ئىبراھىم ئالىي پارتىيە مەكتىپىدە ئوقۇـۋاتقاندا بىر قېتىم ئايالىغا قىرىق بەتلىك خەت يېزىپتۇ. بۇ خەتتە ماركس ـ لېنىن، ماۋ زېدۇڭ ئۇزۇندىن بېرى ئاتـمىش بەشنى قوللىنىپتۇ» دېگەن سۆزنىمۇ تارقىتىشقان. بۇ سۆزلەرنىڭ راست ـ يالغىنى قانچىلىك، بۇ تەرىپى قاراڭغۇ، لېكىن ئىبراھىم ئەزىزنىڭ ئادەتتىكى پاراڭغىمۇ ئۇلۇغلارنىڭ سۆزلىرىدىن نەقىل ئارىلاشتۇرۇپ گەپ قىلىدىغانلىقى راست.

ـ ئاق مۇشۇك، قارا مۇشۇك، چاشقان تۇتقىنى ياخشى مۇشۇك ئەمەسمۇ؟ـ دېدى ئۇ ئايالىغا تېلېفوندا، ـ تۇردى كېرەم، قاسىم قۇربان ئاكىلارغا ئۆزۈم تېلېفون بېرىپ ئەھۋالنى چۈشەنـدۈرەي، كىچىك ئىشنى چوڭايتىشنىڭ ھاجىتى يوق. ئەڭ مۇـھىمى، زېمىن شۇجى ناھىيە ھاكىملىقىنىڭ نامزاتلىقىدا بار. ھېسسىياتقا بېرىلمەي ئومۇمىيلىقنى كۆزدە تۇتقان تۇزۇك. قانـ

ئاق دېدىم، خېنىم؟

— تېلېفوندا بولسىمۇ «ھاببا» قىلىپ قويدۇم ئەمىسە، قاچان كېلىمەن دېدىلە، بىر ھەپتىدىن كېيىن دېدىلىما؟

ھاجى قۇددۇسقا ئۇزۇن يوللۇق تېلېفون كېلىشتىن بىر مىنۇت بۇرۇن ئۇنىڭ ئىشخانىسىغا تۇردى كىرەم ھاسراپ — ھۆمۈدەپ كىرىپ كەلدى:

— تېلېفوندا بايىقى گەپلەرنى قىلمايدىغان بولدۇق، ھاجىم.

— نېمىشقا؟

— ئىبراھىم ئەزىز ۋالىي يوليورۇق بەردىيا. زېمىن شۇجى ھاكىم بولارئىمىش. ئاچچىقنى يۇتمىغان گەپ، ھاجىم.

— سىلەرنى ھېچ چۈشىنەلمىدىم! — دېدى ھاجى قۇددۇس خاپا بولۇپ، — چويلىدا تۇختىمايدىغان گەپلەرنى تولا قىلىشىدىكەنلا!

— كىمنى دەۋاتىلا؟

— كىمنى بولاتتى، سىلىدەك پارتىيە ئەزالىرىنى دېمەمتىمكى!

— ھاجىم، تولا پارتىيە ئەزاسى، پارتىيە ئەزاسى دەۋەرمەسلە جۇمۇ؟ ئورۇنقى ۋاخ بولسا ئوڭچى بولۇپ قالاتتىلا، ھېلىھەم بولسىمۇ تۆت ئاساسىي پرىنسىپنىڭ بىرىنچىسى پارتىيە رەھبەرلىكىيا!

— سىلىمۇ ماڭا پوپوزا قىلغىلى تۇردىلىمۇ ئەمدى، تۇردى كېرەم؟ ۋاييەي گېپىنى تېخى؟ ئاتامنىڭ ھوربدا پىشىپ، تەرلەپ، ناھىيىگە مۇئاۋىن شۇجى بولغانلا؟ مېنىڭ ئاتام تېيسايدى ئەمەسمۇ، بۇ كونا تامنى يۆلىگەندىن ئۈرۈگەن ياخشى دەيدىكەنلا — ھە ھەقايسىلىرى؟

— نېمە دەيدىغانلا، ھاجىم؟ بەللى، سىلى نېمىلا بولسۇن ھۆرمەتكە ئاكا، سىلىگە كۆيۈنۈش بىزنىڭ بۇرچىمىزيا؟

— ئۇنداق بولسا، نېمىشقا زېمىنغا يان باسىلا ئەمىسە؟
— چوڭ ھەق، چوڭ ناھەق، پرىنسىپ، قانۇن دەيدىغان ئۆلچەملەرمۇ باريا؟
— بايا ھەرقايسىلىرىنىڭ بۇ ھەق تارازىلىرى بۇزۇلۇپ قالغانمىدى ئەمىسە، مانا تېلېفون جىرىڭلىدى، مەن ئىگە، ھەممىنى ئاتامغا دەيمەن مانا!
ھاجى قۇددۇس تېلېفوننى قولىغا ئالدى ۋە:
— سىلى كىم، نەمرۇد ئاكاممۇ؟ ھە، نېمە؟ دادامنىڭ ئەھۋالى ئانچە ياخشى ئەمەس دەملا؟ نېمە، نېمە؟ خۇشال لىقتىن يىقىلدى دەملا؟ قانچىلىك پۇل لازىم؟ ئۇچ تۈمەن؟ نېمە قىلىلا بۇنچە پۇلنى؟ ياق، ئاكا، بولمايدۇ دەيمەن. ياق، ياق، ئۆزلىرى ۋەدە قىلغاندىكىن ئۆزلىرى بىر ئامال قىلسىلا. مۇتلەق بېرەلمەيمەن، ئۆتنىمۇ، ئۆسۈمگىمۇ بېرەلمەيمەن. ئۇنچىلىك پۇلنىڭ كارى چاغلىق، لېكىن سىلى ئون نەچچە تۈمەننى يوقاتتىلا، ئەمدى سىلىگە پۇل بېرەلمەيمەن. بۇ گەپ تۈگىدى ئەمىسە ـ ھە! ئاتامغا دەيدىغان گەپ بار ئىدى. ماقۇل، سىلى يەتكۈزسىلە ئەمىسە، ھېلىقى بىزگە كۆشەندە زېمىن دېگەن ئوغرى ...
— دېمىسىلە دەيمەن، گەپ ئاڭلىسىلا، ھاجىم!
تۇردى كېرەم ئۇنىڭ قولىدىن تېلېفوننى تارتىۋالدى.
— چاتاقلىرى نېمە؟ ئەكەلسىلە دەيمەن!
قۇددۇسمۇ ئۇنىڭ قولىدىن تارتىۋالدى ۋە:
— شۇ زېمىن دېگەن ئوغرى توغرىسىدا...
— نېمانداق گەپ ئاڭلىمايلا، ھاجىم!
تۇردى كېرەم يەنە تارتىۋالدى.
ئۇلار تېلېفوننى تالاشماقتا، تېلېفوندىن نەمرۇدنىڭ:
— قۇددۇس ھاجىم، سۆزلىسىلە دەيمەن. زېمىن نېمە قىلدى! — دېگەن ئاۋازى تەكرارلانماقتا. تالاشنىڭ ئوستىگە

قاسىم قۇربان بىلەن ئوبۇلغازى ئالدىراپ كىرىپ كېلىشتى. ئۇلار تۇردى كېرەمگە بولۇشتى. ھاجى قۇددۇس ئاخىر تىلغا ئونىنى غەزەپ بىلەن يەرگە ئۇردى:

— ھەرقايسىلىرىغا يول ئوچۇق، — دېدى ئۇ ئىشىكنى كۆرسىتىپ، — ھەرقايسىلىرىدا ھوقۇق بار بولسا مەندە پۇل بار. قېنى، ھوتۇق بىلەن پۇلنىڭ جودالىنى باشلاپ باقايلى ئەمسە. ھەممىلىرى زېمىننىڭ قىلغان — ئەتكەنلىرىنى چوڭ — چوڭ پرىنسىپلارغا سېلىشتۇرسۇن مەن بۇ گەپلەرنى نەدىن بىلەتتىم — ھە؟ زېمىننىڭ بىر غوجىئاكىسى ئالىيىپ قويغان چې — غى، ھەممىلىرى يەلتاپان بولۇشۇپ بۇ يەرگە كېلىشىپلا. ھاكىم دېگەن شۇنچە چوڭ نېمىكەندە؟ ئۇنىڭ ئىسمى چىقسىلا ئاقنى قارا، بوزنى ئالا دېيىشدىكەنلا — ھە؟...

— ھاجىم، توختىسىلا دەيمەن!

— گەپنىڭ باش — ئاخىرىنى ئاڭلىسىلا دەيمەن!

— قۇددۇس ھاجىم، سەل يېغىسىلا دەيمەن! — دېدى ئۆزىنى ھاجىم ئائىلىسىنىڭ ئەزاسى ھېسابلايدىغان قاسىم قۇربان پەيشانە، بۇرۇن ئۇستى تەرلىرىنى يېڭى بىلەن سۈرتۈپ، — مەن سىلىنىڭ بۆشۈكلىرىنى تەۋرەتكەن، ئۆشنەمدە كۆتۈرۈپ ئوينىتقان ئاكىلىرى، مېنىڭ گېپىمنى ئاڭلىسىلا دەيمەن!

ھاجى قۇددۇس ئۆگەي ئانىسىنىڭ بۇ سېمىز، غوت — غوت، ئېھتىياتتا نەمۇنە بولالايدىغان ئىنىسىنى ياخشى كۆرەتتى. چۈنكى، بۇ ئادەم ئۇششاق گېپى جىق بولغان بىلەن كۆڭلى يۇمشاق، كۆيۈمچانئىدى. ئەللىك يىلدىن بېرى مۇشۇ چوڭ ئۆينىڭ يىرىقىنى يېقىن، قېيىنىنى ئاسان قىلىشتا ھاجىم كۆپ — رەك مۇشۇ ئادەمنى ئىشقا سالاتتى. بۇ ئادەم ھاجىمغا ھەممە دىنمۇ سادىق، ئىخلاسمەن ئىدى. ئۇ يېزا كاتىپى، گۇڭشېنىڭ مۇئاۋىن شۇجىسى، ھەتتا ناھىيە رەھبىرى بولۇپ ئىشلىگەن شۇ ئۇزۇن يىللاردا خەلق ئىشىغا قانچىلىك كۆيۈنگەن بولسا

هاجىمنىڭ ئىشىغىمۇ شۇنچىلىك كۆيۈنۈپ كەلدى. ھەتتا نۇرغۇن قېتىم هاجىم ئۇچۇن پارتىيە ـ ھۆكۈمەت پرىنسىپلىرىغا خىلاپلىقىمۇ قىلدى، ئۇنىڭ جازاسىنىمۇ تارتتى. لېكىن هاجىمغا گەپ كەلتۈرمىدى، هاجىمنى رەنجىتمىدى، ھاجىمغا ئاسىيلىق قىلمىدى. ئۇنىڭ ئۇچۇن بۇ ئادەم بىر ھۇتەددىس مازار، ئۇنىڭ بۇ مازارنى ئاسراش مەجبۇرىيىتىدىلا بارىكى، ئۇنى ئۆزىنىڭ ئۇنىڭ ئۇچۇن گۇناھ.

ئۇ مانا ئاشۇ ساداقەتمەنگە تايىنىپ هاجى قۇددۇسقا يۇقىرىقى گەپلەرنى قىلىشقا پېتىنغانىدى.

ـ سىلى نېمە دېمەكچى؟ ـ هاجى قۇددۇس تاغىسىغا تىكىلىپ قارىدى.

ـ چوڭلارنىڭ گېپىنى يېرىمسىدلا، ئىبراهىم ئەزىز ئىنىمىز تېلېفوندا زېمىنغا چېقىلىشقا بولمايدۇ دەپ يولىيورۇق بەرگەنىدىكىن، يۇقىرىنىڭ يولىيورۇقىنى ئاڭلىغۇلۇق، ئۇكام.

هاجى قۇددۇس ئاچچىق كۈلۈپ قويۇپ:

ـ ئىبراهىم ئەزىزمۇ بىزگە كۆيئوغۇل. نېمە ۋەجىدىن بىزنىڭ ئائىلە ئىشىمىزنى ئۇنىڭغا دوكلات قىلىپ يولىيورۇق ئېلىشىلا، هەرقايسىلىرىنى هېچ چۈشىنەلمەدىمىيا؟

ـ دېگەنلىرى تونۇرا، ـ دېدى تۇردى كېرەم گەپ قىستۇرۇپ، ـ شۇغىنىسى شىكايەت قىلغۇچىلارمۇ، قارىلانغۇچىمۇ پارتىيە ـ ھۆكۈمەت رەھبەرلىرى، شۇڭا يولىيورۇق ئالغىنىمىزدۇرۇس بولدى، هاجىم.

ـ هەرقايسىلىرى ھۆكۈمەت ئادەملىرى بولغان بىلەن مەن بىر پۇقرا، دەۋاگەر سىلەر ئەمەس مانا مەن. شۇڭا هەرقايسىلىرى چەتتەرەك تۇرۇشۇپ ببرىشەلا. يەنە قانداق گەپلىرى بارکىن؟

هاجى قۇددۇس بۇ رەھبەرلەر بىلەن بولغان سۆھبەتنى ئاخىرلاشتۇرۇشنىڭ بەلگىسى قىلىپ غۇلىچىنى كېرىپ ئورنىدىن تۇردى.

لېكىن ئۇلار گويا چوڭ بىر مەسىلە ھەل بولىدىغان يېغىنىڭ ئىشتىراكچىلىرىدەك تەپپەككۇر ۋە مۇلاھىزىگە ئادەتلەنگەن باشلىرىنى ساڭگىلىتىپ ھېچ قىلماي ئولتۇرۇشتى.

ھاجى قۇددۇس چەت ئەل «ۋىسكى»سىدىن يېڭىدىن ئىستاكان قۇيۇپ ئارتىسلارغا خاس بىر خىل قىلىق بىلەن رومكىنى كۆتۈردى:

— مېنىڭ دەۋايىم ئوڭۇشلۇق بولسۇن، ئىلاھىم!

— ھاجىم، بۇ!...

— بەللى، بەللى...

— مانا، بۇ قىلمىقلىرى جايىدا...

بىزنىڭ خۇشاللىق ۋە خاپىلىققىمۇ ئېچىلىك بىلەن مەدەت بېرىشكە ئادەتلىنىۋاتقان مۇشۇ ئەسىر ئەزىمەتلىرىمىز ئىككى رومكىدىن ۋىسكى ئېچىشىپ يۇقىرىقى تالاش ـ تارتىشلىرى ۋە بۇ يەرگە قانداق كېلىشكەنلىرىنى تامامەن ئۇنتۇشتى. ھاجى قۇددۇسنىڭ ھاراقتا، بولۇپمۇ ئەلا سۈپەتلىك ھاراقتا كىرىشىپ قالغانلىقىنى خۇددى نەمرۇدنىڭ ئالتىنچى قېتىم ئۆيلەنگىنىنى تەبرىكلىگەندەك خۇشاللىق بىلەن تەبرىكلەشتى.

— ھاجىم دەيمىزمۇ ئەمدى؟

— ھاجىنىڭ ياخشىسى ئېچىدۇ، يالغانلىرى ناز قىلىدۇ، جالىرى ئېچمەيدۇ!

— بۇ گەپلىرى بولمىدى، ئوبۇلغازى چۇجاق!

— تۈزىتىپ قويالا، تۈردى كېرەم شۇجى!

— بەللى، بەللى، تۈ شۇجى، ئەمدىزە سىلىنىڭ ئىشلىرىنى تۈزەپلا ئۆتىدىغان ئوخشىمامدۇق؟

— نېمىلەرنى تۈزىدى، قاسىم جۇرېن؟

— نېمىلەرنى دېگىنىنى تېخى، ئىشقا ئورۇنلىشىش زىيىپۇ-سىدىن قانچىنى قانچە ئادەمگە قانچە پۇلغا بەردىلە، بۇ توغ-رۇلۇق قانچە پارچە پاش قىلىش ماتېرىيالى كەلدى، بۇلارنى

نېمە يېدۇ دەملا؟

— بەللى، بەللى مۇشۇ كەمدە كىم ساتمايدۇ، كىم ئالمايدۇ دەيلا؟

— مانا مەن ساتمايمەن، مەن ئالمايمەن! — قاسىم قۇربان سېمىز قوللىرىنى ھاۋادا پۇلاڭلىتىپ ۋارقىرىدى. ئۇ بۇرنى ئۇستىدىكى تەرىنى ئالمىنى بىلەن سۈرتۈۋېتىپ سۆزىنى داۋام قىلدى، — مەن شۇڭا ئۆسمىدىم، شۇڭا تېخى ئاتمىش ياشقا كىرمە-سەمۇ مېنى پېنسىيىگە ئىتتىرىپ چىقارماقچى بولۇشۇۋاتىدۇ.

— نېمە دېگەنلىرى بۇ، يولداش قاسىم قۇربان؟

تۇردى كېرەم بىر ئىشقا قاتتىق خاپا بولغاندىلا «يولداش» ئاتالمىسىنى قوللىنىشقا ئادەتلەنگەن «گېپى ئاز، سەۋر — تا-قەتلىك كادىر» بولغاچقا يەنىلا تۆۋەن ئاۋازدا سورىدى.

— چۈشەنگەنلا، تۈ شۇجى؟

— نېمىگە قاينايلا دەيمىنا؟

— مەن ئەللىك سەككىز ياشقا ئەمدىلا بوسۇغا ئاتلىدىم، نېمىشقا مېنى بۇ يىل پېنسىيىگە چىقىدىغانلارنىڭ بىرىنچىسى قىلىپ يېزىپ، ئوبۇلغازىنغا چۈشۈرۈپ بېرىشىلا دەيمىنا؟

— شۇ قورساق كۆپۈكمىدى؟

— قورساق كۆپۈكى؟ بۇ بابتىن سۆز ئېچىلمىدى تېخى، مەن بىر كونا پارتىيە ئەزاسى، سىلىدىك نەچچە شۇجىلارنىڭ كونا باشلىقى، پارتىيىگە تونۇشتۇرغۇچى، ئۆز قولى بىلەن ئۆستۇرگۈچىسى بولۇش سۈپىتىم بىلەن بەزى ئىشلارغا سۈكۈت قىلىۋېرىشكە تاقىتىم قالمىدىيا. قەيەرگىلا بارساڭ شىكايەت ئاڭلايمەن. چەينەك شورپىسىغا كۆڭگەنمەن. ئىسلام ساختىنىڭ ئاشخانىسىغا ھەر كۈنى كىرىمەن. ھەر كۈنى كىرىمەن، ھەر كۈنى بىر تالاي شىكايەت ئاڭلايمەن. تۆرەكنىڭ كۈيئوغۇلى، ھېلىقى مۇئەللىمنىڭ ئېتى نېمىتى، ھە شۇ ئوغرىنىڭ تۆت بالىسى تولۇق ئوتتۇرامەكتەپ پۈتتۈرۈپتۇيۇ، بىرسىمۇئىشقا ئورۇن-

لاشما پتۇ. ئەمدى ئاشكارىسىنى ئېيتاي، بىزنىڭ ئوبۇلغازىنىڭ، تۇردى كېرەم شۇجىنىڭ، ھەتتاكى ئوبۇلغازى جۇيجاڭنىڭ ئىككى ئىنىسى بىلەن ئۈچ سىڭلىسىنىڭ، تۆت ئاغىنىسى، يەتتە يېقىنىنىڭ بالىلىرى ھېلىقى مۇئەللىمنىڭ بالىلىرىنىڭ ساۋاقداشلىرى ئىكەن. ھەممىسىلا دۆلەت شتاتىغا ئۆتۈپ بوپتۇ. ھېلىقى ئوغرى بىر غۇلاچ تىزىملىكنى يېزىۋاپتىكەن ئىگەكسىم، بىر ئوقۇغىلى تۇرۇپتى، ئاشخانىدىلا يۇر ئادەم ئاكلاپ راست دەپ چۇرقىراشتى، ئوغرىنىڭ يادلىۋالغىنىغا قارىغاندا، بۇ تىزىملىكنى مىڭ قېتىم ئوقۇغان گەپ. راستىنى ئېيتسام مەن چىدىمىدىم. ھېلىقى ئوغرىغا ئەگىشىپ ئاشخانىدا چەينەك شورپىسى ئىچىۋاتقان مۇئەللىمەر، كادىرلار، بىكارچىلار كادىرلار ئىدارىسى بىلەن تەشكىلات بۆلۈمىنى بىر تىللىغىلى تۇرۇشۇۋۈدى، خۇددى مەدەنىيەت ئىنقىلابى باشلانغاندەك قورقۇپ كەتتىم دېمەملا، ئىگەكتىم...

— خۇش بولۇپ كەتتىلما زادى؟

ئوبۇلغازى ئۆزىنى ئۆچكەن، لەۋلىرى كۆكەرگەن پېتى تىترىگەن قوللىرى بىلەن قۇرۇق رومكىنى قۇددۇسقا سۇنۇپ تۇرۇپ تاقەتسىزلىنىپ سوردى.

— قانداق ئويلىسىلىرى مەيلى، بۇ بىر پاكىت، جۇيجاڭ!

— سىلىنىڭ قۇلاقلىرىغا يەتكەن ھەرقانداق ئىغۋا پاكىتقا ئايلىنىدىكەن جۇما، قۇ جۇرېن!

— مەن سىلىنىڭ دۇشمەنلىرىمۇ، قاچاندىن ؛بېرى؟

— ئاپلا، ماۋۇ ئۆي ئەپلەشمىدى، دەيدىغان گەپ جىق ئىدىيا! قويسىلا دەيمەن، ھاجىم!

— ئەپلەشمىگەن ئۆيدە ئىچىپ نېمە قىلاتتىلا، ئەپلىشىدىغان يەرگە بېرىشىملا دەيمەن، كۆرسىلە تېخى!

ھاجى قۇددۇس مەست بولۇشقا باشلىغان، تۇردى

كېرەم ئادەتتى بويىچە ئۇچ رومكىدىن كېيىن ئۇخلاشقا باشلىغان، قاسىم قۇربانمۇ ئادەتتى بويىچە ئىچكەندىن كېيىنكى شىكايەت ۋە تىللاشلىرىنى باشلىغان، ئوبۇلغازىمۇ ئادەتتىكە خىلاپلىق قىلماستىن ئارخىپتىكى مەخپىي گەپلەرنى ئاشكارىلاشقا باشلىغانىدى. مانا شۇ چاغدا بۇ ئۆيگە چەينەك شورپىسى، تونۇر كاۋىپى، باچكا گۆشى، پاقلان گۆشى، مەززىلىك بېلىق — كىشىلەرنى هاياتقا تېخىمۇ چوڭقۇر مۇھەببەت باغلايدىغان قىلىشنىڭ ياخشى ئەلچىلىرى «هاجى قۇددۇس مۇلازىمەتخانىسى» نىڭ ئىككى ئېغىزلىق جىڭلى ئىشخانىسىغا كەينى-كەينىدىن كىرىشكە باشلىدى.

— باقىلى، ئالىلى! — دېدى هاجى قۇددۇس غۇلىچىنى كەڭ يېيىپ، قويۇق، قاپقارا چاچلىرىنى سىيلاپ قويۇپ، — بۇ ئۆي گەپ قىلىشقا ئەپلەشمىگىنى بىلەن مەست بولۇشقا، يەپ-سەمرىشكە تازا ئەپلىشىدۇ. كېچىچە، تاڭ ئاتقۇچە ئىچىمىز، يەيمىز. ئىبراهىم هاجىم ياشىسۇن! ئۇنىڭ ئوغۇل-قىزلىرى، كۆيئوغۇللىرى، نەۋرە-چەۋرىلىرى ياشىسۇن! ها-ها-ها ... مەن ئەدى ناخشا ئېيتىمەن. تۇ شۇجى دېسكو ئوينايدۇ، ئوبۇلغازى جۇيجاڭ سۇن ۋۇكۇڭنى دوراپ كالتەك ئويناتىپ چامباشچىلىق قىلالايدۇ. مېنىڭ ئەقىللىق، سېمىز ئاكام قاسىم جۇرېن پېنسىيىگە چىقىدۇ. بۇگۈن مۇشۇ يەردە ئاكامنى ئۇزىتىپ قويىمىز، ها-ها-ها! ...

تېلېفون قاتتىق جىرىڭلىدى. تېلېفوننى تۇردى كېرەم ئالدى:

— نېمە؟ دادامنىڭ ئەهۋالى ئېغىر دەملا، يىغلىماي گەپ قىلسىلا دەيمەن، گۈلشەربانۇ، گۈلجامال خېنىمۇ!

— نېمە، گۈلجامال خېنىم! — ئوبۇلغازى تېلېفوننى تارتىۋالدى، — نېمە دەيدىغانلا، خېنىم، بىز بۇ يەردە زىيا پەتتە ئەمەس، ئۇرۇمچىدىن نېمە خەۋەر كېلەر دەپ ... ئاناممۇ بار دەملا، ئانا، ئانا ...

— نېمە، نىساخان[1] ھاجىم ئاچاممۇ بارمىكەن! — تېلېفونغا قاسىم قۇربان قول سوزدى، — قانداقراق تۇرددىلا، ھاجىم ئاچا، يىغلىمسىلا، ھاجىم ئاچا، ھاجىم ئاتام گەپتىن قالدى، بۇ يەردىكى چوڭلارمۇ يوقلاپ كەلدى دېددىلىما؟ خۇدايىم شىپالىق بېرىدۇ، قورقمىسىلا، ئاچا!

. تېلېفوندا ئۇلار ئۇزاق سۆزلەشتى. ئۇلار تېلېفوننى بىر-بىرىدىن تالىشىپ سۆزلىشىۋاتقاندا ھاجى قۇددۇس كەينى-كەينىدىن يەنە ئىككى رومكا ھاراقنى ئىچىۋەتتى. ئۇ ھازىر باشقا بىر دۇنيادا تۇرماقتا، ئۇنىڭ ئالدىدىكى ئادەملەر بىلەن زادىلا كارى بولمىدى. گويا ئۇلارنىڭ نېمىلەرنى دەپ، نېمىلەرنى قىلىۋاتقىنى ھاجى قۇددۇس بىلەن پۈتۈنلەي مۇناسىۋەتسىزدەك؛ ئۇلار كۆز يېشى، قايغۇ بىلەن تىلغا ئېلىۋاتقان «ھاجىم ئاتا» دېگەن نام گويا ھاجى قۇددۇسقا تونۇش ئەمەستەك قۇددۇس ھاجى ئۆزىچىلا كۈلەتتى، بېشىنى كەينىگە تاشلاپ تورۇسقا قارىۋېلىپ چۈشىنىكسىز بىرنېمىلەرنى دەيتتى.

— غەم قىلمىسىلا، بىز بۇ يەردە ھەممىنى تەييارلاپ قويدۇق!

— يەتتە مەسچىت جامائىتى، تۆت چوڭ ئىدارىنىڭ رەھبەرلىرىنىڭ قۇلىقى ئۇرۇمچىدە!

— نەمرۇد بەككە ھەشقاللا!

— ئىبراھىم ئەزىزمۇ ئۇرۇمچىدە دەملا؟ تولا ياخشى، ناھايىتى ياخشى! بىز بارمىساقمۇ بولامدىكەنيا؟ تۇ شۇجى، قۇ جۇرېن، ئۇ جۇيجاڭلار خەۋەر كۈتۈپ ئولتۇرۇشقانمدۇق!

— مەن ناخشا ئېيتىمەن! — ھاجى قۇددۇس تېلېفوندا ۋارقىرىدى.

ئۇچ رەھبەر ئۇنىڭ قولىدىن تېلېفوننى تارتىۋالدى. قۇددۇس يەنە تېلېفونغا ئېسىلدى. تېلېفون تالىشىش يەنە باشلاندى. ئۇچ رەھبەر ھەقىقەتەن يا پماقچى، ھاجى قۇددۇس

ئاشكارىلىماقچى. ئۇلارنىڭ زىياپەت ئۈستىدە ئىكەنلىكى ھەققەت، خەۋەر كۈتۈپ ئولتۇرۇشقىنى يالغان. ھاجى قۇددۇس نىڭ شادلانغىنى ھەقىقەت، ئۇلارنىڭ قايغۇسى، ھەتتا تېلېفوندا دېگەنلەرنىڭ ھەممىسى يالغان. راستچىللىق بىلەن يالغانچىلىقنىڭ بۇ قىسقا، مەنىسىز ئېلىشىشى كۆپ سانلىقنىڭ غەلىبىسى بىلەن ئاخىرلاشتى. چۈنكى ئۇلار ھاجى قۇددۇسنى ئىتتىرىپ كۆتۈرۈپ دېگۈدەك يەنە بىر ئۆيگە كىرگۈزۈپ ئىشىك نى ئېتىۋالدى.

ھاجى قۇددۇس ئۇخلاپ قالغان چېغى ئۇنىڭ ناخشا-كۈلكىسى ئاڭلانمىدى. زىياپەت جوزىسىدىكى ئىشتىھا مۇسابىقىسى باشلانغان. پاراڭنىڭ ماۋزۇلىرىمۇ ئۆزگەرگەن:

— پاھ، باچكا گۆشىنىڭ خۇرۇچى ئەجەب تېتىپتۇيا!

— تونۇر كاۋىپىنىڭمۇ شۇنداق!

— شۇغىنىسى سەل سوۋۇپ قالدى، ئىگەكىم!

ئۇلار ئىشتىھا بىلەن يېيىشتى، ئىچىشتى، ئوبدانلا مەست بولۇشتى. مانا بۇ چاغدا ئۇلارنىڭ ھەممىلا ئىشى تەبىئىي، ئۆز تەبىئىتىگە خاس ئىدى.

— شۇنچىلىك دۇنيا بۇ، — دېدى ئوبۇلغازى ئۇزۇلۇپ قالغان ھېلىقى سۆھبەت يېپىنى ئۇلىماقچى بولۇپ، — مىسالى، ئاتىمىزنى ئالايلى، ئۆمرىدە بىر تاماچە پىشانە تەرىنى تۆكمىدى، زەررىدەك ئازار يېمىدى، ھېچكىم بۇ زاتنىڭ شېخىنى يىرمىدى، دېگىنى دېگەن، قىلغىنى قىلغان بولۇپ كەلدى. قىلغان — ئەتكىنىنىڭ ھەممىسىلا بەلەن، قىلغىنى كەتكەن يەرلىرى زادىلا يوق دەپ ئېيتالامىلا؟ ياق، تولا جىق ئىشلارنى خاتا قىلدى، زىيان سالدى، لېكىن بۇ زىياننىڭ دەردىنى باشقىلار تارتتى. مانا، ھازىر بۇ زات ئېغىر ھالدا يېتىپتۇ. ئېگىسىدىن باشقا كىممۇ بۇ زاتتىن ھېساب ئالالايدۇ؟

— بۇ گەپلىرى قاملاشمىدى، — دېدى قاسىم قۇربان

پىشانە تەرىنى ئالىقىنى بىلەن سۈرتۈۋېتىپ، — پەدەرنىڭ يامان كېپىنى قىلغانلىرى قاملاشمىدى، قانداق دېدىم، تۇ شۇجى؟

— توغرا دېدىلە، هازىر پەدەرنىڭ ئەيىبلىرىنى ئويلايدىغان چاغ ئەمەس، ئەيىبسىز ئىنسان يوق. شۇنداقتىمۇ پەدەرنىڭ قىلغان ياخشىلىقىنى كۆپ. باشقىنى قويايلى، ئولتۇرغان ئۆچەيلەنىڭ بۇگۈنكى ئورۇنغا ئىگە بولۇشىمىزدا پەدەر قانچىلىك رول ئويناندى؟ بۇنى هەرقايسىمىز ئوبدان بىلىمىز. مەسالى، ئوبۇلغازى جۇيجاڭنى ئالايلى، سىلىنىڭ هەربىر قىڭغىر دەسسىگەن ئىزلىرىنى ئۆچۈرۈپ - كۆمۈپ كېلىۋاتقان باشقا كىشى ئەمەس، پەدەرنىڭ ئۆزىيا!

— هاجىم ئاتام بولمىغان بولسا سىلى جۇيجاڭلىق بۇ- ياقتا تۇرسۇن كاددرلىق ئورۇنلىرىنىمۇ ساقلاپ قالالمايتتىلا!

— بەللى، بەللى!

— رەسمىي گەپ، ئىگەكىم!

— سىلىچۇ؟ زادىلام مايماق دەسسىمىگەندەك گەپ قىلمىغۇ، قا جۇرېن؟

— ئەيىب - خۇسرام باردۇر، لېكىن مەن هەربىر قەدەم مىمنى ئەتراپىمغا قاراپ بېسىپ كېلىۋاتىمەن. ھۆكۈمەتكە سادىق دېسە مانا مېنى دېسە بولىدۇ. قىرىق يىل ئىشلەپتىمەن. هېسابلاپ كۆرسەم، قىرىق يىلنىڭ ئوتتۇز بەش يىلى يەزا خىزمىتى بىلەن ئۆتۈپتۇ. بىر ۋۇجۇدۇم پارا ئالماپتىمەن. بىرىگە ناهەق زىيانكەشلىك قىلماپتىمەن. بىرىگە تۆھمەت - هاقارەت قىلماپتىمەن. هالال ئىشلەپ، هالال يەپ خەلقنىڭ چاكىرى بولۇپ كېلىپتىمەن. نېمە ئۈچۈن شۇنداق؟ پارتىيىنىڭ تەربىيىسى، ئىككىنچىدىن، هاجىم ئاتامنىڭ غەمخورلۇقى. نېمىلا قىلماي شۇ كىشىنىڭ ئىززەت - ئابرويىنى هېسابقا ئېلىشنى ئۇنتۇمىدىم...

ئۇ بىردىنلا بۇقۇلداپ يىغلاشقا باشلىدى.
ئايالىنىڭ بۇ ئاق كۆڭۈل تاغىسىنىڭ سەممىي كۆڑ يېشى كەم سۆز، كۆڭلى يۇمشاق تۇردى كېرەمگە دەرھال تەسىر قىلدى:
— راست دېدىلە. قا جۇرېن، ئاتىمىزنىڭ ياخشىلىقى كۆپ بولدى. قانداق قىلىمىز، يىقىلمايدىغان تۇغۇرۇك يوق ئىكەن. ھامان مانا مۇشۇنداق خوشلىشىدىغان گەپ ئىكەن. پەدەرنىڭ كۆزى يۇمۇلماي تۇرۇپلا غىژ — غىژ باشلاندى. قارىسام ھەركىم ئۆز كويىدا، ھەر كىم ئۆز پايدىسىنىڭ غېمىدە. پەدەردىن كېيىن ياتلىشىپ كېتىدىغان ئوخشايمىز.
— شۇنداق ئوخشايدۇ! — دېدى ئوبۇلغازى ئۇنىڭغا ئەگىشىپ، — ياتلاشماق تۇگۈل دۇشمەنلىشىپ كېتىدىغان ئوخشايمىز. شۇنداقمۇ، قا جۇرېن؟
— كۆڭلى قارا ئادەم ئىكەنلا جۇمۇ، ئوبۇلغازى ئۇكام، — دېدى قاسىم قۇربان كۆز يېشىنى ئالمىنى بىلەن سۈرتۈپ بولۇپ، — مۇشۇ كۆڭۈلسىز كۈنلەردىمۇ ئادەمنىڭ يېغىرىنى كولىشىنى توختاتمايدىكەنلا!
— سىلى ئاۋۋال كوچىلىغانلا، قا جۇرېن! — ئوبۇلغازى يەنە رومكىغا قول ئۇزىتىۋىدى، تۇردى كېرەم رومكىنى ئېلىۋالدى:
— چىقىلى، ئولتۇرغانسېرى سەتلىشىدىغان ئوخشايمىز!
ئۇنىڭ گېپىنى تەستىقلىغاندەك ئىچكىرىكى ئۆيدىن چاچىلىرى چۈۋۈلغان، قاپاقلىرى ئىششىغان ھاجى قۇددۇس سەنتۈرۈلۈپ چىقىپ كەلدى:
— ئىچىمىز، مەن ناخشا ئېيتىمەن، تۇردى كېرەم شۇجى دېسكو ئوينايدۇ! — دەپ ۋارقىرىدى.
ئولتۇرغانلار بىر — بىرىگە قارىشىپ قويۇپ ئورۇنلىرىدىن تۇرۇشتى.

3

ئىسمائىل ھاجى بۇ يىل ئوبدانلا مۇكچىيىپ قالدى، ئۇنىڭ جاپالىق ئەمگەك ۋە تىنىمسىز لىققا ئادەتلەنگەن قول - پۇتلىرى ھېلىھەم كۈنىگە ئون نەچچە سائەتلەپ مىدىرلاپ تۇرسىمۇ، ئۇ ئۆزىنىڭ ماغدۇرسىز، كالانپاي، ئۇنتۇغاق بولۇپ قېلىۋاتقىنى ئىقرار قىلماي تۇرالمىدى:

— بالام زېمىن، مەن بۇ يىل قىشتىن چىقالايمەنمۇ- يوق، — دېدى ئۇ ئوغلىنىڭ ئىشخانىسىدا ئۆزاق جىم ئولتۇرغاندىن كېيىن چوڭقۇر ئەلەم بىلەن ئۇھ تارتىپ قويۇپ، — تولىمۇ ئو- سالمەن، بالام. ئەمدىزە، بايا تىن دېدىم، ساڭا ئەلچى قويۇشۇمىنىڭ سەۋەبى شۇ.

بوۋاي خۇددى ئۆزاق بىر نۇتۇقنى ئاخىرلاشتۇرغاندەك ئېغىر تىنىپ قويۇپ، ئىككى قولىنى تىزىغا قويۇپ سوراقلا تارتىلغان گۇناھكاردەك يەرگە قاراپ مۇكچىيىپ ئولتۇردى. زېمىن دادىسىغا سىنچىلاپ قارىدى: ئۇنىڭ ئالدىدا ئولتۇرغان قويۇق چار ساقال، قىزغىرراق بۇرۇن، ئىككى قوۋۇزى ئولتۇرۇشۇپ كەتكەن، قارا كۆزلىرى قويۇق قاشلار ئاستىدىكى چوڭقۇرلۇقتا ئۆچۈشكە ئاز قالغان شامدەك پىلدىرلاپ تۇرغان ئورۇق بوۋاي ئۆمرىدە گۇناھتىن باشقىنى قىلمىغان ۋە ھايا تىنىڭ ئاخىرىدا گۇناھلىرى ئۈچۈن ۋىجدانىغا جاۋاب بېرىۋاتقان ئەيىبكارەك سولغۇن، بىچارە ۋە غەملىك ئىدى.

مۇشۇ كۆرۈمسىز بوۋاي زېمىنىڭ دادىسى. ئون يەتتە يېشىدىلا ئۆز زامانىسىنىڭ بىر چوڭ ھۆكۈمرانىنىڭ قىلمىشلىرىغا ۋارىس بولۇپ، ئۆمۈر بويى زۇلۇم تارتىشقا تەييارلانغان بۇ ئادەم ياشلىقى، قىران چاغلىرى ۋە ئەقىل تاپقان چاغلىرىنىڭ ھەممىسىنى ئوغۇت توشۇش، سۇ تۇتۇش، ئېرىق - ئۆستەك

چېپىش، كېچىلىرى، قەھرىتان قىش، تومۇز ئىسسىقلىرىدا كۆزەتچىلىك قىلىش، ئات - ئېشەك بېقىش؛ بۇ ھەر كۈنى كۈن چىققاندىن كۈن پاتقىچە داۋاملىشىدىغان ئەمگىكى ئۇچۈن رەھمەت ئورنىغا ھاقارەت ئاڭلاپ، ھەق ئورنىغا ئەرز تۆلەپ ئۆتكۈزۈۋەتتى. مانا ئەمدى ئۇ «قالپاق» تىن قۇتۇلۇپ ئوغلىنىڭ دۆلىتىنى كۆرىدىغان چاغدا سالامەتلىك ۋە ئىرادىدىن ئايرىلغان. بەختسىزلىك دېگەن سۆزنى بۇ ئادەمنىڭ تۇرقىدىن، تارىخىدىن ۋە چىرايىدىن ھەرقانداق كۆزى ساق ئادەم ئوقۇيالايدۇ. مانا بۇ ھازىرقى يېزىلىق پارتكوم شۇجىسىنىڭ دادىسى. شۇجى مۇشۇ ئادەمنىڭ قولىدا پەيدا بولغان، ئەركىلىتىلگەن؛ مۇشۇ ئادەمنىڭ ئېغىر ئەمگىكى ھېسابىغا كەلگەن قاتتىق زاغرىنى يەپ چوڭ بولغان.

زېمىن شۇجى قىسمەت توغرىسىدا ئويلىغاندا شۇڭا ئەڭ بۇرۇن ئۆزىنى ئەمەس، دادىسىنى ئويلايدۇ. ئۇ دادىسىنىڭ ھەر-قانداق تىلىكىنى ئورۇنداشقا تەييار. شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇ خىزمىتى ئەسلىگە كەلگەندە دۆلەتتىن بېرىلگەن ئون ئۈچ مىڭ يۈەن پۇلنى بىر پۈڭ كېمەيتمەستىن دادىسىنىڭ ئالدىغا قويغان. چۈنكى، دادىسى شۇ چاغدا زېمىننىڭ ئۈگەي ئانىسىدىن تۇغۇلغان بەش بالىنى بافقەن دەپ شىاۋدۇيگە سەككىز مىڭ يۈەن قەرزدار ئىدى. ئۇ ھازىرمۇ ھەر ئايدا قولىغا تېگىدىغان ئۈچ يۈز نەچچە يۈەن پۇلنىڭ ئەللىك يۈەنىنى ئېلىپ قېلىپ، قالغىنىنى دادىسىغا بېرىدۇ. چۈنكى ئۇنىڭ ئۈكىلىرى ئوقۇيدۇ، ئىستىقبال، كەلگۈسى ئۈچۈن كۈرەش قىلىدۇ. يۇنىڭ ئۈچۈن پۈل كېرەك. زېمىن بىچارە دادىسىنىڭ ئورنىغا ئۆزىنى قويمىسا زادى بولمايدۇ. چۈنكى دادىسىنىڭ گەۋدىسى يەتكۈدەك مۇكچەيگەن. ئەمدى ئۇنى يەنە ئېگىشنىڭ ئورنى يوق.

ئۇ دادىسىنىڭ بىر گەپنى ئوغلىغا ئېيتالماي قىينىلىۋاتقىنىنى چۈشەندى:

— دوختۇرغا تەكشۈرتەيمۇيا، دادا؟

— باردۇق، بالام!
— نېمە دېدى؟
— مانا، ئوقۇپ باقە، ئوغلۇم.
زېمىن بوۋاينىڭ تىتىرەپ تۇرغان قوللىرىدىن قەغەزنى ئالدى. ئۇ خەنزۇچە يېزىلغان كېسەل دىئاگنوزىغا بىرلا قارىدى- دە، چۆچۈپ كەتتى:
— دادا، دادا، سىلى!
— نېمە بولدى، بالاماي؟
— ئۆزۈم بىر ئاپىرايمىكىن دەيمىنا؟
— ياق، بالىلار ئاپاردى، ئوبدان تەكشۈردى، بالام. نېمىدەپ يېزىپتۇ؟
زېمىن قەغەزگە يەنە بىر قارىدى ـ دە، زورىغا كۈلۈمسىرىدى:
— جىگەرىڭ پىشكى دەزى بارەدەك قىلىدۇ، ئوكۇلىنىپ كېتىدۇ.
لېكىن قەغەزگە جىگەر قاتقان، يەنى جىگەر راكىنىڭ ئاخىرقى باسقۇچى دېگەن دىئاگنوز يېزىلغانىدى. زېمىن كۆز يېشىنى يوشۇرۇش ئۈچۈن ئۈستەل تارتمىسىنى ئاقتۇرۇشقا باشلىدى. ئۇنىڭ كۆز يېشى تارتمىدىكى قەغەزلەرگە تامغا بولۇپ چېسىلدى. ئۇ ھاياتىدىكى نۇرغۇن ئېغىرچىلىقلارغا دۇچ كەلدى، لېكىن ياش تۆكمىدى. ۋىجدانلىق ۋە ئىرادىلىك ئەرلەرگە خاس خىسلەت بىلەن ئۇرۇمچىدە تاش چاقتى، غۇلجا خاكلىرىنىڭ تېگىدە «دابا تۇر» بولۇپ سۇ (كۆمۈر يولى) چاپتى. يېزىلاردا يۇگۇرۇپ يۈرۈپ كۇنىگە مىڭ كېسەك قۇيۇپ ئون كويىچەن تېپىش ئۈچۈن تەر تۆكتى. ئۇ چاغلاردا تەكرىتاغ تىزمىلرىنىڭ نېرىسىدا قالغان مۇشۇ دادىسىنى، يىغىدىن ئىششىغان كۆزلىرى بىلەن يولىغا تەلمۈرۈپ قالغان گۈلنازنى ھەر كېچىسى، ھەر قېتىم ئارام تاپقاندىلا ئەسلىدى، ئۇنىڭ بۇ ئەسلەشلەر بىلەن يۈرىكى پۈچۈلىنىپ، ۋۇجۇدى

تىتىرىدى، لېكىن ئۇ ياش تۆكمىدى. مانا بۇگۈن ئۇ دادىسىنىڭ بىر ئۆمۈر جاپادىن باشقىنى كۆرمىگەن بەدىنىگە ئەجەل قۇشى قونغانلىقىنى بىلدى. ئۇ پات ئارىدا دادىسى بىلەن مەڭگۈلۈك خوشلىشىدۇ. ئەمدى ئۇ دادىسىنىڭ سولغۇن چىراي-ىنى كۆرمەيدىغان، تىترەڭگۈ، ئەنسىز ئاۋازىنى ئاڭلىمايدىغان بولىدۇ. بۇ جۇدالىقنىڭ بېشى مانا شۇ كۆز يېشى بولسا كېرەك. زېمىن ئۆمرىدە كۆرمىگەن بىر خىل ۋەھىمىنىڭ ئالدىغا يېتىپ ۋىسىنى سەزدى. بۇ ھەيۋە تەڭداشسىز، بۇ ھەيۋە چوقۇم غالىب. زېمىننىڭ بۇ ھەيۋىنى يېڭىشكە قۇۋۋىتى يەتمەيدۇ. ھەرقانداق بىر قۇدرەت ئىگىسىنىڭمۇ باش ئەگدۈرگۈچىسى بولىدۇ. كۆرۈنمەي، ئۇن - تىنسىز يېتىپ كېلىدىغان بۇ قارا كۈچ ئالدىدا جاھاننى تىترەتكەن چىڭگىزخانمۇ، ئاتىللا، ئىسكەندەرمۇ ياش تۆككەن؛ ناپالېئون، گىتلېرداك ئارام - تەلۋىلەرمۇ، ستالىندەك تەمكىن دانالارمۇ ياش تۆككەن، تەر پۇككەن. مانا شۇ قارا كۈچ بۇگۈن زېمىننىڭ ئالدىغا يېتىپ كەلدى. ئۇ ئۆزىنىڭ شەپسىز، دەھشەتلىك قارا قولىنى ئۇنىڭ مىسكىن دادىسىغا سۇندى. بۇ تولىمۇ ئادالەتسىزلىك ئەمەسمۇ؟ نېمىشقا ئۇ ھاياتىدا نە غۇربەت، نە خورلۇق زەربىسىگە ئۇچرىمای بۇ دۇنيانىڭ ئەتىۋارلىق مېھمىنى بولۇپ ياشىغان ئىبراھىم ھاجىمنىڭ يېنىغا بارماستىن، يىگىرمە بەش يىل ئات-ئېشەكلەر بىلەن دوست بولۇپ ھەپتىدە بىر ۋاخ سۈيۇقئاش ئىچىپ، قالغان ۋاقتىنى زاغرا، سوغۇق سۇ بىلەن ئۆتكۈزۈپ بەش بالىنى ھاياتنىڭ لەززىتى زاغرا بىلەن سوغۇق سۇ ئىكەنلىكىگە ئىشەندۈرەلىگەن بىچارىگە سۇنىدۇ. ئۇنىڭ رىزقى زاغرا بىلەن سوغۇق سۇ؛ ئاكىسىنىڭ پاقلان، ھەسەل، ماي - قايماق ۋە بۇغداي ئۇنىمۇ؟ ئىككىسى بىر ئاتىدىن، بىر ئانىدىن تۇغۇلۇپ بىر ئۆيدە ئەقىل تاپقان قېرىنداشلار تۇرۇپ نېمە ئۈچۈن بىرى تىلىگىنىگە ئېرىشىپ، بىرى تىلىگىنىگە

تەتۇرسىگە ئىگە بولۇپ قالدى؟ زامانىسىنىڭ راھىتىنى كۆرگىنىگە راھەت يەنە قول سوزسا، راھەت-پاراغەتتىن ئەمدىلا بەھرىمەن بولۇۋاتقان ئون يەتتە ياشلىق بالىغا ئاتا-ئانا، ئاكىلىرىنىڭ تارتقۇلۇقى مىراس بولۇپ قالسا بۇ خىل تەڭسىزلىككە ئۇ مىراسخورنىڭ مىراسخورى بولغان زېمىن غەزەپلەنمەي تۇرالايتتىمۇ؟...

زېمىن ھېسسىيات ۋە باللىق مۇھەببەتنىڭ كۈچى بىلەن تۇغۇلگەن مۇشتۇملىرىنى تەستە كۆتۈرۈپ ئۇستەلگە ئۇرماقچى بولۇپ تۇرغىنىدا دادىسى ئورنىدىن تۇردى.

— بالام، مەن كېتەي جۇمۇ، كاللار تېخى سۇ ئىچمىدىيا، بالىلارنىڭ ئىشى كۆپ، ئانىسىنىڭ تاۋى يوق، كاللىدىن قورقىدىكەن تېخى، سەن ئۆيگە قاچان بارىسەن، بالامەي؟

— مەن ھېلى سىلى بىلەن بىللە ماڭاي، دادا، ئالدىرىمىسلا ماشىنا بارمىكىن، بولمىسا خادىنىڭ بىلەن كېتەيلى.

— تۆت چامدام يەرگىمۇ، يۈرە، بالام، پىيادە كېتىلى.

دادىسىغا ئون ئىككى كىلومېتىرلىق يول تۆت چامدام بىلىنىدۇ، ئۆز ۋاقتىدا زېمىنغىمۇ شۇنداق بىلىنەتتى. ئۇ پىيادە تەكلىماكان ئىچىدە تۆت كۈن يول مېڭىپ، ئاندىن بىرىگە بىر ئاي ئۆي ياسىشىپ بېرىپ، يەنە پىيادە مېڭىپ يەنە بىرىگە ئون كۈن قارىشىپ تاش كولىشىپ بېرىپ، يەنە شۇنداق ئىشلەپ، يەنە پىيادە مېڭىپ ئاخىر داۋانچىگدا بىر قىش چوشقا باققان ئەمەسمىدى. «قارا نوپۇس» ئۇچۇن پىيادە مېڭىش ئۇخلىغاندەك راھەت ئىدى، لېكىن ئۇ چاغلار-دا پىيادە تاغ ئاتلىغانلارغا ھازىر ناھىيە بازىرىغىمۇ پىيادە بېرىش ئېغىر كېلىپ قوڭغۇراقلىق خادىككە كىرا قىلىشىدۇ. دادىسى بىچارە تېخىچە خادىككىمۇ چۈشۈپ باقمىغان چېغى. ئۇ دادىسىنىڭ ئۇچىسىغا قارىدى؛ تۆت پانچۇقلۇق خادىنى

چاپىنى (ئۇنىڭ رەڭگى كۆك ئىدى، هازىر قىزغۇچ)، ياقىسى قېتىشقان، پۈرلىشەڭگۈ كۆك كۆڭلەكنىڭ تۆۋەندىكى ئىككىلا تۇگمىسى ئېتىلگەن، يۇڭلۇق مەيدىسى ئوچۇق، چاپان تېشىدىن باغلىۋالغان يېشىل تاۋار پوتىسىغا هېلىھەم بىر زاغرا تۇگۈكلۈك (ئادەتكە ئايلانغان چېغى)، ئىشتانباغ ئۆتكۈزۈلگەن قارا ئىشتاننىڭ پۇچقىقى تىزىدىن ئارانلا تۆۋەن چۈشكەن، پۇتىدا بولسا سوغۇق ماكچايغان رېزىنكە ئاياغ.

ئاتىسىنىڭ بۇ كىيىنىشى ئەسىرىمىز ئۇيغۇر دېهقانلىرىنىڭ ئاتمىشىنچى - يەتمىشىنچى يىللارغا مودا بولغان، سەكسىنىنچى يىللاردىن باشلاپ خۇددى زاماندىن قالغان دېهقانچىلىق قورالىلىرىدەك ئايرىم ئادەملەردىلا ساقلىنىپ قالغان ئەڭ ناچار، تۆۋەن دەرىجىلىك كىيىنىش هېسابلىنىدۇ، زېمىن بىر يېزا پارتكومىنىڭ شۇجىسى تۇرۇپ نېمىشقا هازىرغىچە دادىسىنىڭ نېمە يەپ، نېمە كىيىۋاتقىنىغا زەن قويمىدى - هە؟ پۇل بەرسەملا بولىدى دەپ ئويلىغان بولسا تولىمۇ چولتا ئويلاپتىكەن ئەمەسمۇ؟ بىر ياشانغان، نادانلىق، قانائەتچانلىقنىڭ قۇلىغا ئايلانغان دېهقاننىڭ بۇرۇنقىدىن ياخشى يېيىش، ياخشى كىيىنىش، كۆڭۈل كۆتۈرۈش، راهەتلىنىش هوقۇقى بارلىقىنى نېمىشقا دادىسىغا، دادىسى قوبۇل قىلالايدىغان ئۇسۇللار، مەسىلەن، ئۆزى بۇيرۇتۇپ كىيىم تىكتۈرۈپ بېرىش، ئاشخانىلارغا باشلاپ كىرىش، ياخشى تاماق ئېتىشنى ئۆگىنەلمىگەن ئۆگەي ئانىسىغا باشقىلارنى تەكلىپ قىلىپ تاماق ئېتىشنى ئۆگىتىش ئوخشاش يوللار بىلەن ئۆگەتمىدى - هە؟

ئۇ هازىر بىر يېزىلىق پارتكومنىڭ شۇجىسى، پۈتۈن يېزىدىكى دېهقانلار، ئەمگەك ئەهلىنىڭ راهەت تۇرمۇش كەچۈرۈشىگە مەسئۇل ئادەم، دادىسىنىڭ هالىنى مانا ئەمدى بىلىۋاتىدۇ، باشقىلارنىڭكىنى قاچان بىلىدۇ؟ دەرهەق، دېهقانلارغا پۇل تېپىپ، باي بولۇشنىڭ يوللىرىنى تېپىشتا مەسلىهەتلەرنى

بەردى، قىينىچىلىقلىرىغا يارەم قىلدى. يېزا - بازار كارخانىلىرىدىن يۈز نەچچىسىنى قۇرۇپ خەلقنىڭ تۇرمۇش بايلىقىنى ئۆچۈن كېنىچە - كۈندۈز باش قاتۇردى. تۆگىمەس يىغىنلار، توختام - كېلىشىملەرگە قول قويۇش مۇراسىملىرى. بانكىلاردىن قەرز ئېلىش ئۆچۈن رەھبەرلەرگە يېلىنىشلار، خام ئەشيا، ماشىنا - ئۈسكۈنە، تېخنىكا - بازار ئۆچۈن يول مېڭىشلار ئۇنىڭ ۋاقتىنىڭ بەلكى توقسان توققۇز پىرسەنتىنى ئىگىلىگەندۇر. شۇ ئالدىراش ئىشلار ئۇنىڭ ئاتىسى توغرىسىدا ئويلىنىشىغا كاشىلا بولغاندۇر. لېكىن خىزمەت ئالدىراشلىقى بىلەن بالىلىق بۇرچۇمنى ئادا قىلالمىدىم دەپ ئۆزىنى ئاقلاشقا ئۇنىڭ ۋىجدانى ھەرگىز يول قويمايدۇ.

— ماشىنا يوقمىكەن، ئۇنداق بولسا خادىككە ياخشى ئىككى ئاتنى قوشۇپ، سايمۇەن بېكىتىپ، گىلەم ئۈستىگە يۇمشاق تاۋار كۆرپىدىن ئىككىنى قاتلاپ سېلىپ ئەكېلىمىز - ھە!

ئۇ كىمگىدۇر تېلېفوندا ئىش بۇيرۇپ بولۇپ دادىسىغا قاريدى. دادىسىنىڭ خۇنۇك كۆزلىرىدە زوقمەنلىك ۋە غۇرۇر ئۇچقۇنلىرى چاقنىدى:

— مېھمان ئەكېلەمسەن، بالامەي؟

— ياق، سىلىنى ئۆيگە ئاپىرىمەن، دادا.

— خادىك، كۆرپە بىزگە يارىشامدۇ، بالام؟

— ھاپاش قىلىپ باقسامۇ ئەرزىيتتى، دادا. سىلى قانداقمۇ چىمەزنى ھاپاش ئېتىپ يۈرۈپ ئىشلەپ مۇكچەيدىلە. بۇنى بىلگۈچىلىكىمىز بولمىسا قانداقمۇ سىلىنى دادا دېيىشكە تېگىمىز بارىدۇ؟

— مەن سەندىن مىڭ مەرتىۋە رازى، بالام. ئاپقىنىڭنى ئالدىغا قويۇۋاتىسەن. قىرىقتىن ئاشتىڭ، يا بانكىدا پۇلۇڭ يوق، يا ئىسسىق ئۆيۈڭ يوق، سەن بىلەن تەڭلەر نەۋرە كۆرۈدى، بالامەي. سېنىڭ گەدىنىمدە قەرزىڭ بار، بالام. قىيامەت

قەرزى بولۇپ قالمىسۇن دەپ ئاشۇ هويلا ئەترابىدىكى تېرەك لەرنى سېتىپ پىشكى پۇل قىلدىم. شۇڭا ساڭا ئەلچى قويغانمەن، بالام.

— مەن سىلىگە قەرزدار، دادا، سىلى ماڭا قەرزدار ئەمەس، — دېدى زېمىن دادىسىنىڭ گېپىنى بىلەن ئۆپكىسى ئۆرۈلگەن بولسىمۇ ئۆزىنى بېسىۋېلىپ، — سىلىنىڭ مەندە تۇغمەس قەرزلىرى بار، دادا. مەن كاجلىق قىلمىغان بولسام بۇ چاغقىچە بۇ چوڭ قورۇ - جاي، ئاۋۇ باغلار، يەنە قىرىق - ئەللىك مىڭ كوي پۇل سىلىنىڭ بولاتتى. مەن سىلىنىڭ ئالدىلىرىدا ئەيىبكار، قەرزدار، دادا. مېنىڭ ئائىلىلىك بولۇشۇم كېچىك ئىش. يۈرسىلە، ئەنە خادىكمۇ كەلدى.

هويلىغا قىزىل پۆپۈكلەر، بويۇنلىرىغا قوڭغۇراقلار ئېسىلغان بىر جۈپ قارا تورۇق ئات قېتىلغان، قىپقىزىل گىلەم، بىرى قىزىل، بىرى يېشىل دۇخاۋىدىن تاشلانغان كۆرپىلەر سېلىنغان خادىك هارۋا كىرىپ كەلدى.

بوۋاي كۆزلىرىنى چىملىدىتىپ كىر پۇتلىرىنى خادىك ئۈزەڭگىسىگە ئاپىرىشىغا زېمىن دادىسىنى خۇددى بوۋاقنى كۆتۈرگەندەك يەردىن كۆتۈرۈۋالدى. ئۇ يۈزلىرىنى دادىسىنىڭ يىرىك، چاڭ يۇقى يۈزلىرىگە چىڭ يېقىپ بىردەم تۇرىدى ۋە دادىسىنى كۆرپە ئۈستىگە خۇددى مېھرىبان ئانا ئۇخلاپ قالغان بوۋاقنى ئاۋايلاپ بۆشۈكىگە ياتقۇزغاندەك ئاستا ئولتۇرغۇزدى.

ئۇ دادىسىنىڭ يېنىدا پۇتلىرىنى تۆۋەنگە سالاڭلىتىپ ئولتۇردى - دە، ياش هارۋىكەشكە هارۋىنى هەيدەشكە شەرەت قىلدى.

ئاۋغۇست ئېيىنىڭ كەچقۇرۇنى ئۇزۇن گۈزەللىكىنى كۆرسەتكەن، سۇ سېپىلىگەن كوچىلارنىڭ ئىككى قاسىنقىدىكى ئاشخانىلاردىن كەلگەن مەززىلىك غىزالارنىڭ پۇرىقى، تىلىنىغان

قوغۇنلار، مېۋىلەر ۋە خىلمۇ خىل نان - توقاچلارنىڭ تولۇ
مۇ بېقىملىق پۇراقلىرى بىلەن ئارىلىشىپ كوچىلاردا ئىشتىها
ھاۋاسى پەيدا قىلغان. ئېشەك، ئۆكۈزلەر قېتىلغان ئۇزۇن
ئوقلۇق، يوغان چاقلىق دېھقان ھارۋىلىرىغا بېسىلغان كونا
سۆزەكتەك ئاقارغان تەكلىماكان يانتاقلىرى، قۇيرۇقلىرى يەر-
گە تېگىدىغان، تولىمۇ چىرايلىق قوچقارلارنىڭ بويۇنلىرىغا
ئېسىلغان تۇمار - قوڭغۇراقلار، ئەپكەش بىلەن سۇ كۆتۈرۈپ
ماڭغاندىمۇ پۇتلىرى ئۇسسۇلغا كېلىدىغان شوخ قىزلارنىڭ
كۈلكىلىرى بىلەن يېڭىدىن بۇرۇت قويغان يىگىتلەرنىڭ چىرايـ
لىق قارا كۆزلىرىدىكى مۇھەببەت يالقۇنى، ئەتراپىغا ئادەم
يىغىپ ئاغزى - ئاغزىغا تەگمەي سۆزلەۋاتقان مەدداھنىڭ
سۆزلىرىدىكى سېھرىي كۈچ، موتسىكلىتقا مىنگىشىپ كېتىـ
ۋاتقان ئىچەرمەنلەرنىڭ شادلىقى... قەدىمىي بىلەن ھازىرقى
ھاياتنىڭ سېلىشتۇرما مەنزىرىسى ۋە ئاستا رەڭ ئۆزگەرتىـ
ۋاتقان ھاياتنىڭ زامان كۈيى پەيدا قىلغان.
بۇ ھاۋا بىلەن كۈي ئىسمائىل ھاجىغا تونۇش، قەدىر-
لىك ۋە تاتىملىق. ئۇنىڭ مەڭگۈ مۇشۇ ھاۋادىن نەپەسلىنىپ،
مۇشۇ كۆينى ئاڭلاپ ياشىغۇسى كېلىدۇ. ئۇ ھايات لەززىتىگە
تولىمۇ موھتاج، چۈنكى ئۇ بۇ لەززەتتىن تولىمۇ ئاز ھۇزۇر-
لانغان. ئۇنىڭ ھاياتقا بولغان تەشنالىقى توقۇزى تەل
ئادەمنىڭ بىرسىدىن ھۇزۇرلىنىش، نەپسىنى قاندۇرۇش تەشنا-
لىقى ئەمەس، بەلكى چۆلدە چاڭقىغان سەيياھنىڭ سۇغا،
ئاچ - زېرىن ۋەيرانىنىڭ نانغا بولغان تەشنالىقى. بۇ تەشـ
نالىق ئانا قورسىقىدىن بىللە چۈشكەن، قارا يەر ئۈستىدە
كۈچەيگەن تەشنالىق. بۇ تەشنالىقنى قاندۇرۇش ئىستىكى
قانچە يىللار ئۇنى قىينىدى، قانچە يىللار ئۇنى زار قاقشاتـ
تى. لېكىن ئۇ ئاھ-ۇزارىنى ھېچ يەردە، ھېچكىمگە تىل بە-
لەن ئىپادە قىلمىدى. ئۇ يىللارنى ئۇن - تىنسىز، چوڭقۇر

ئۇھ تارتىش، ئاچچىق كۈلۈمسىرەش ۋە يوشۇرۇن زارلىنىش بىلەن ئۆتكۈزدى...

مانا ھازىر ئۇنىڭغا مونۇ تونۇش كوچىلار قاراپ كۈلۈمەكتە، ئادەملەر ھۆرمەت بىلەن ئېگىلىپ سالام بېرىشمەكتە، ئاشخانا خوجايىنلىرى چىللاشماقتا، يۇرت پۇلدارلىرى يېلىنىپ ئۆيلىرىگە تەكلىپ قىلىشماقتا، خوتۇن - قىزلارمۇ ئىللىق قاراشماقتا.

ئىسمائىل ھاجى ئۆزىنىڭ ھۆرمەت ئىگىسى ئىكەنلىكىنى مانا بۈگۈنلا ـ ئوغلىنىڭ يېنىدا ئولتۇرغاندىلا بىلمەكتە. نېمىشقا ئۇ بۇرۇنراق مۇشۇنداق قىلالمىدى؟ نېمىشقا ئۇ ئاكىسى ئىبراھىم ھاجىمدەك بالىلىرىنىڭ پايدىسىنى كۆرەلمىدى؟ ئاكىسىنىڭ قىزلىرى ئۆز ئەرلىرىنى ئاتىسىغا شۇنچىلىك ئىتائەتچان، سادىق قىلىپ يېتىلدۇرگەن: بۇ كۈيئوغۇللار ھاجىم ئۇچۇن قوقاس دەسسەشكە تەييار. ئۇلار ھاجىمنىڭ كۆز - قۇلىقى،كۈچ - ھوقۇقى ۋە ھۆرمەت - ئابرويى. ئۇلار بولمىغان بولسا ئىبراھىم ھاجىمغا بىر ماڭدام يول بىر كۈنلۈك يىراق بىلىنگەن بولماسمىدى. مانا كىچىككىنە خاپىلىق تارتىۋىدى ئۇ ھازىر ئايروپىلان بىلەن ئۇرۇمچىگە يېتىكەلگەن. لېكىن ئۇنىڭ سەممىي - سادىق ئىنىسى ناھىيە دوختۇرخانىسىغا بىر يىل بىقىنى ئاغرىسىمۇ بارالمىدى...

ئىسمائىل ھاجى ئۆزىنى ئاكىسى بىلەن سېلىشتۇرغانلىقى ئۇچۇن ئۇيالدى، ئۇ ئۆزىچىلا تەرلەپ شاپاق دوپپىسى بىلەن يۈزىنى سۈرتتى.

دادا ـ بالا ئىززەت ـ ھۆرمەت سالاملىرى، تەنچىلىق سورىشىش لار، قىزغىن تەكلىپ ـ تەكەللۇپلارغا كۆمۈلۈپ كەچقۇرۇن شەھەردىن سىرتقا چىقتى. ئىككى ئات پۇرقۇپ، ئويناقلاپ، سىلىق ماڭماقتا. يولنىڭ ئىككى قاسىنقىدىكى قويۇق تېرەكلەر، جىگدىلەرنىڭ سېرىق توپىغا مىلەنگەن ياپراقلىرى ئاخىرقى

قۇيـاش نۇرلىرىدا ئالتۇندەك يالتىرىغان. سېرىق سـۇ بىلەن تولغان ئۆستەكلەر ئۇخلىماقچى بولغاندەك مۇگدىگەن، قوناق لىلقلار قىزىق ئۇزاق چۆچـەككە قـۇلاق سېلىشقانىدەك جىمجىت، كىملەردۇر قوناقلىقتا پىچىرلاشماقتا.

زېمىن بالا ۋاقتىدىكىدەك دادىسىغا ئەركىلەشكە، دادىسى بىلەن ئوينىشىشقا باشلىدى: ئۇ دادىسىنىڭ ساقلىنى ئاستا سىيلاپ قويدى، بېشىنى دادىسىنىڭ تىزلىرىغا قويدى ۋە سول قولى بىلەن دادىسىنىڭ كەڭ پېشانىسىدىكى قورۇقلارنى سـاـ ناشقا باشلىدى:

— بىر، ئىككـى، ئۈچ... قىرىق تـۆت... ۋاي - ۋۇي نېمانچە جىق - ھە؟

— ئىككى يىل بولدى، ئازىيىپ قالدى، بالام...

— يەنە ئىككى يىلدا هەممىسى يوقىلىدۇ، دادا. يۇزلىرى هامۇتجان ئۇكامنىڭ يۇزىدەك قورۇقسىز بولىدۇ.

— ئون تۆت ياش بالىنىڭكىدەكـما، هـا - ها - هـا... هى - هى - هى... ئىلاهىم دېگىنىڭدەك بولسۇن!

— دادا، بىر تىلىكىم بـار، ماقۇل دەملا؟

— دېمەمدىغان، جېنىم بالام.

— ئۇنداق بولسا بىر غەزەل ئوقۇپ بەرسىلە.

— ها - ها - ها... غەزەل تۇرامدۇ، بالام، بۇ باشتا.

— بىلگەنلىرىچە توۋلىسىلا، دادا، بىر ئاڭلۇالاي. تىلەك، ئۇنىڭ ئىچىنى قوي.

هارۋىكەش يىگىت ئۇنىڭ ئىچىنى قـويـدى. بۇۋاي ئاغرىنى ئۆمەللەپ قويۇپ، ئىنچىكە ئاۋاز بىلەن جېنىنىڭ بـاـ رىچە ۋارقىرىدى:

ئاق تىكەن ئوتتا كۆيەدۇر،
كۆك تىكەنگە چارە يوق.

دەردى بار دەردتە كۆيەدۇر،
دەردى يوقنىڭ كارى يوق...

بوۋاي ناخشىنىڭ ئەۋجىگە ئۇن يەتكۈزەلمەي توختاپ قالدى، ئۇلار قاقاقلاپ كۈلۈشتى.

زېمىن دادىسى بىلەن ئۆيىگە بېرىپ بىر پاقلان سويۇپ دادىسىنىڭ دېمەتلىكلىرىنى چاقىرىپ ھەربىرىنىڭ ئالدىغا نان ئۇستىگە ئۇچا (گۆش) تارتتى. قېرىلار كۈلۈشتى، ئەسلەشتى، ھەتتا داپ - راۋاب، قالان چېلىشىپ ئۇسسۇلمۇ ئويناشتى... «زېمىن شۇجى كېلىپتۇ» دېگەن خەۋەر كوچىغا چىقىش بىلەن كەنت كادىرلىرىمۇ يېتىپ كېلىشتى. ئۇلار ئۆز يۇرتىنىڭ پەخرى ھېسابلىنىدىغان بۇ چىقىشقاق، خۇشخۇي، ئىشچان يىگىتنى خۇش قىلىش ئۈچۈن بىرەمدىلا بىرنەچچە ئۆيدە چاي ھازىرلاشتى. زېمىن ئۆيلەرگە دادىسىنى بىللە ئاپىرىپ، ئۇنى ئەڭ ھۇرمەتلىك ئورۇنغا ئولتۇرغۇزۇپ قويدى.

زېمىن يېرىم كېچىدە ئىشخانىسىغا قايتىپ كەلدى. ئۇنى بۇ يەردە بېسىق ئىشلار كۈتۈپ تۇراتتى.

ئۇ ئاتىسىنى بىر كۈن بولسىمۇ ئۇزاقراق ياشىتىشنىڭ ھەر خىل يوللىرىنى ئويلاپ يولدا ئۇيقۇسىز خىيال بىلەن كەلدى. جىگەرنى ئېلىۋېتىپ يېگۈدەك جىگەر سېلىشقا بولسا، ئۇنداق ئىشقا نەچچە پۇل كېتەركىن. ئۇنداق قولدا بىر كويچەنمۇ پۇلى يوق. دادىسىنىڭ ئۇنى ئۆيلەش ئۈچۈن يىغقان مىڭ نەچچە يۈز يۈەن پۇلى ئۇلارنىڭ يول خىراجىتىگىمۇ يەتمەيدۇ. ئۇ باشقىلاردىن قەرز ئالسا ئۇنى يىللاپ قەرز تۆلەشكە تۇغرا كېلىدۇ. ئۇرۇق - تۇغقانلىرىغا مەسلىھەت سالسا ئۇلار كۈلۈشىدۇكى، مېھىر - شەپقەت قىلىشمايدۇ. سەۋەبى ھېلىقى ئاقدىغان دەۋانىسى ئاقماس قىلغانمۇ، قولىغا كىرىدىغان بايلىقنى قايتۇرۇۋەتكەنمۇ مۇشۇ زېمىنىڭ ئۆزى ئەمەسمۇ؟ ئۇلار زېمىنمۇ

پۇلنىڭ قەدرىنى بىلسۇن، پۇل ئۇچۇن باشقىلارغا يېلىنىش، پۇل ئۇچۇن چىرايلىق گەپ قىلىپ تىزلىنىشنىڭ ھايا تتا كەم بولسا بولمايدىغان ئىش ئىكەنلىكىنى بىلسۇن، دېيىشىدۇ. لېكىن زېمىن تىزلانمايدۇ، يېلىنمايدۇ. ئەمما پۇل تاپمايمۇ تۇرالمايدۇ. پۇلنى قانداق تاپقۇلۇق؟ ئۇنىڭغا پۇل تەڭلەۋاتقان نۇرغۇن قوللار، ئۇنىڭ ھاجەتمەن بولۇپ كېلىشىنى كۇتۇپ تۇرۇشقان نۇرغۇن ئادەملەرمۇ بارغۇ. ئۇلارغا يېلىنىش، تىزلىنىش كەتمەيدۇ، چىراي ئاچسىلا بولدى. ئىدارىنىڭ بىرلا تامغىسى، بىرلا قېتىم تېلېفون بېرىشى بىلەنلا ئىش پۈتىدۇ، لېكىن... ئۇ ئىشخانىسىنىڭ قۇلۇپىنى ئاچتى، كۆڭلىكىنى سىلىۋېتىپ ئىشخانىسىدىكى يالغۇز كىشىلىك كارىۋىتىغا چىراغنى ياندۇرمايلا ئۆزىنى تاشلىدى. ئۇ ئۆزىنى تاشلىدى - دە، چۆچۈپ ئورنىدىن سەكرەپ تۇرۇپ كەتتى. ئۇنىڭ يالىڭاچ بەدىنى بىر نازۇك، يۇمشاق، سىلىق بەدەن بىلەن ئۇچراشقانىدى:

— سىز كىم؟— ئۇ توك تۇتۇۋالغاندەك، كارىۋاتتىن سەكرەپ چۈشتى ۋە دەرھال چىراغنى ياقتى.

— قورقماڭ، بۇ مەن — گۈلناز!

— سەن، سەن، سىز، سىز...

— سەن دەۋېرىڭ، ئەمدى مەن سىزنىڭ، زېمىن!— ئايال چىراغنى ئۆچۈردى - دە، زېمىننىڭ بوينىغا گىرە سالدى، — مەن سېنىڭ، سەن مېنىڭ، بۇ يەر ھېلىقى يانتاق لىق، يېنىمىزدا دەريا، ئاستىمىزدا قۇم. بىز ھەممىنى قايتىدىن باشلايمىز...

— سەن، سەن ئاجراشتىڭما، گۈلناز؟ — زېمىن ئايالنى چىڭ قۇچاقلىدى. ئۇلارنىڭ جىسمى، روھى ۋە بارلىق نازۇك سېزىم ھېسسىياتلىرى بىربىگىپ، ئۇلار گويا دۇنياغا شۇنداق بىر تەن، بىر جان بولۇپ تۇغۇلغاندەك، جۇدالىق، سېغىنىش، ئۆرتىنىش،

ئوخشاش مۇھەببەت سەۋدالىرىغا بېرىلىدىغان ھايات ئەنئانە-لىرى پەقەت ئۇلارغىلا بېرىلمىگەنىدەك بۇ ھەجران چۆلىنىڭ بەختلىك كارۋانلىرى غەمسىز، خىيالسىز، ھەتتا تىنىقلىسىز بىر گەۋدىگە ئايلىنىپ قېلىشتى...

زېمىن ۋاخچە ئويغاندى. تۇنۇگۈنكى ئازاب بىلەن بەخت ئۇنى ھالدىن كەتكۈزگەن چېغى، ئۇ ئېزىلگەن، بوشىغان ھالدا كۆزىنى ئاچتى. ئۆيگە ياز ئاپتىپىنىڭ ئەتىگەنلىك ئەلچىلىرى ئاللىقاچان كىرىشكەن، سالقىن باغ شامىلى دېرىزە پەردىسىنى ئوينىتاتتى، ئۇلۇغ ئېچىلغان دېرىزە تۆۋىدىكى ئامۇت شاخلىرىدا قۇشلار چۇرۇكلىشاتتى. ئۇلار كۈلۈشۈۋاتامدۇ ياكى ناخشا ئېيتىۋاتامدۇ؟ «نىكاھسىز ئايال بىلەن بىللە بولغان نومۇسسىز» دەپ تىللاۋاتقان بولسىچۇ؟ تىللىسىمۇ ئۇ بىر ناخشا. زېمىن ئۇچۇن بۈگۈن رېئاللىقنىڭ ھەرقانداق جازاسىمۇ مۇكاپات. ئۇ بۈگۈن روھ تەشنالىقىنىڭ قاندۇرغۇچىسى، ئىنسان ئۆزى تەشنا بولغىنىغا ئېرىشەلىسىلا بەختلىك ئەمەسمۇ، ئۇ مانا بۈگۈن شۇ بەختنىڭ قوينىدا، بەخت ئۇنىڭ يېنىدا، قېنىدا، روھىدا. بەخت ئىگىسى ئۇچۇن بۇ ھاياتنىڭ گۈزەللىكى مول بولىدىغان ئوخشايدۇ. ئاۋۇ جۈپلەشكەن چۈنلارنىڭ يېقىمسىز گىژ - گىژلىرىمۇ مۇزىكا، شىرنە ئىزدىگۈچى ھەرىنىڭ ئاچ بۆرىدەك قاتراپ يۈرۈشمۇ گۈزەللىك، يېزا ئېشەكلىرىنىڭ بەسلىشىپ ھاڭراشلىرىمۇ تەنتەنە...

ئىشىك چېكىلدى. زېمىن كارىۋىتىدىن يالىڭاچ پېتى چۈشتى - دە، ھارۋىكەش بولسا كېرەك دەپ مايكا، كۈسار بىلەنلا ئىشىك ئاچتى.

— ئەسسالام، زېمىن شۇجى!

ئىشىك تۆۋىدە گۈلئايشەم تۇراتتى. زېمىن بىر نەۋرە قېرىندىشى، بىر كېچىلىك نىگارىنىڭ ئاچىسىنى كۆرۈپ قىزاردى.

— تەخىر قىلمىسىلا پەشكى! — دېدى ئۇ قورۇنۇپ. گۈل-

مۇيىشەمنىڭ ئۆتكۈر كۆزلىرى زېمىننىڭ ئەڭ تارتىنچاق ئەزالىرىنىمۇ نەزەر سېلىشقا ئۇلگۈرەلمىدى. «كۆزلىرىگىدەكسى بەخت بىكار ئەمەس ئىكەن، سىگىلىم،ــ دەپ ئويلىدى ئۇ بايىلا مۇشۇ ئۆيدىن چىققانلىقى، بىلىنمىسە تۇرغان سىگىلمىسىنىڭ ئويناپ تۇرغان شەھلا كۆزلىرىنى ئېسىگە ئېلىپ، ــ قىزىق ئىككى ياشلىق بوز يېگىت، ئۇنىڭ ئۈستىگە شۇنچە ساغلام، تەمىەل، ھېسسىياتلىق، بىللە ئوقۇپ يۈرگەن چاغلىرىمىزدىلا ساڭا كۆزۈم چۈشۈپ قالغان، لېكىن مەندىن سىگىلىم چاققان چىققانىدى...»

ــ گەپنىڭ مېغىزىنى سۆزلەڭ، زېمىن شۇجى، ــ دېدى گۈلئايشەم قاتتىق ئورۇندۇقتا ئولتۇرغاندىن كېيىن كۈلۈپ، قاش ــ كۆزىنى ئويناتىپ، ــ ئەتىگەندە تېلېفونمۇ بەرمەستىن ئالدىڭغا يارىدىم سوراپ كېلىپ قالدىم. سەن دېسەم خاپا بولماسسەن، زېمىن شۇجى؟

ــ سەن دېگەن ئادەم «شۇجى» دېگەسلىك كىچىرەك ئەمەسمۇ، گۈلئايشەم خېنىم، قانداق دەيلا؟

ــ مېنى نېمىشقا «سەن» دېمەيسەن ئەمىسە؟

ــ ئاچلىق ھۆرمەتلىرى بار، خېنىم.

ــ گۈلناز مەشەدە قوندىمۇ؟

گۈلئايشەم يەرگە قاراپ قىزىرىپ سورىدى.

ــ بىز يېقىندا توي قىلىماقچىدۇق، لېكىن...

ــ ھە، نېمە بولدى، ئابلا كەتمىدى دېمەكچىمۇ ياكى ئاتامنىڭ، ئاكىلىرىمنىڭ نارازىلىقىدىن قورقامسىلەر ياكى پۇلدىن قىسىنامسەن؟

قاتار سوئاللاردىن كېيىنكى سوئال بەلگىسىنىڭ جاۋابى ئاددىيلا بولدى:

ــ ياق.

ــ ئەمىسە نېمىشقا؟

ــ دادام...

ــ تاغامغا نېمه بوپتۇ؟
گۈلئايشەم بىرىنچى قېتىم «تاغا» ئاتالمىسىنى قوللاندى،
ــ داۋالىتىشقا توغرا كېلىۋاتىدۇ.
ــ پۇلدىن قىسىنغان ئوخشىمامسەن. پۇل دېگەنلىك كارى چاغلىق، زېمىن. سەن قانچە دېسەڭ شۇنچىلىك بېرەي، قەرزمۇ ئەمەس، قەرز قايتۇرۇش ھېسابىغا.
ــ قانداق قايتۇرۇش بۇ؟
ــ ئاتامنىڭ ئىسمائىل تاغامغا قايتۇرىدىغان قەرزى بار، زېمىن. تۇپىتوغرا يىگىرمە بەش يىل پومېشچىك قالپىقى بىلەن كۈن ئۆتكۈزمەك ئاسانمۇ؟ بۇ يىگىرمە بەش يىل جاللاندى دېگەن سۆز. بۇنىڭ ھېسابىغا مېنىڭ دادام پىنسىدەك جاپا تارتماي ھۈرمەت ــ ئابروي بىلەن ياشىدى. ئىبراھىم ئەزىز ئىككىمىز دائىم دېيىشىمىز، يەر ئىسلاھاتىدا دادام چاققانلىق قىلىپ ئىلغارلىق قىلمىغان بولسا قالپاق دادامغا كىيىلەتتىكەن. ئىسمائىل تاغامنىڭ يېشى تولمىغان تۇرۇقلۇق يالغان ئىسپاتلارغا تايىنىپ ئۇنىڭغا قالپاق كىيدۈرۈلگەنىكەن.ــ
ــ يالغان ئىسپات دېدىلما؟ ــ
ــ ھەئە، دادامنىڭ ياساپ چىققان بىر خاتىرىسى بار ئىكەن. ئۇنىڭغا نەسەب، بايلىق، تەرجىمھالار يېزىلغان چېغى، شۇ دەپتەرنى 1952 ــ يىلى 6 ــ ئايدا دادام خىزمەت دۈيىگە تاپشۇرغانىكەن، شۇ دەپتەردە ئىسمائىل تاغام 1934 ــ يىلى 6 ــ ئايدا تۇغۇلغان دەپ يېزىلغانىكەن. قاسىم قۇربان تاغام بۇنى تازا بىلىدىكەن. ماڭا بۇ گەپلەرنى ئانام دەپ بەرگەن.
زېمىن ئۇندىمىدى. ئۇنىڭ چىرايى تاتىرىپ، قوشۇمىلىرى تۇرۇلدى:
ــ خوش، قانداق خىزمەتلىرى بارئىكىن؟ــ دېدى ئۇ گەپنىڭ تېمىسىنى يۆتكەپ.

— مۇنداق بىر ئىش، ئۇكام، — دېدى گۈلئايشەم ئەمدى تېخىمۇ يېقىنلىقىنىڭ بەلگىسى قىلىپ، «ئۇكام» ئاتالمىسىنى يالدۇرلا قوللىنىپ، — بىزنىڭ سودا ئىدارىمىزنىڭ ئىسكىلاتىدا پېسىلىپ ياتقان بىر مىليون ئۇچيۇزمىڭ يۈەنلىك سارجا، ئاياغ كىيىم، تىكىكلىك ھەر خىل كىيىم ـ كېچەكلەر بار. بۇ مالىلارنى ئون‌بەش پىرسەنت باھاسىنى چۈشۈرۈپمۇ بىر ياقلىق قىلالمىدۇق. سېنىڭ ياردىمىڭ بولمىسا بىزنىڭ ئىدارە تۈگىشىدىغان ئوخشايدۇ. مەن ھەممە ئامال ـ چارىلەرنى قىلىپ كۆرۈدۇم، زادىلا يول تاپالمىدىم. بىرلا ئامال بار ئىكەن. بۇ ئامال سەن بولمىساڭ ئىشقا ئاشمايدىغان ئامالئىكەن. ياردەم قىل، جېنىم ئۇكام.

— چۈشەندىم. يېزا ـ كەنت ماگىزىنلىرىغا تارقىتىپ بېرىش ئۇسۇلىمۇ؟

— ھەئە. يېگىرمە سەككىز ماگىزىن بار ئىكەن، ئۇلارنىڭ يىراق كەنتلەردە تارماقلىرى بار ئىكەن، ئۇلارنى قوشساق...

— يەنە تېخى مېنىڭ ئىشەنچلىك يەككە تىجارەتچىلىرىم دىن يۈز نەچچىسى بار. ئۇلارغا مەن تەكلىسەم ھەرگىز ياق دېمەيدۇ.

— ئەجەب بەلەن بولدى، جېنىم زېمىن، سۆيۈپ قويايي دېسەم...

گۈلئايشەمنىڭ كۆزلىرىدىن تارامىلاپ ياشلار ئاقتى. ئۇ ئەمدى ئۆز ئىدارىسىدە يەنە ھۆرمەت تاپالايدۇ، ئۇ بۇ خىزمىتى بىلەن ناھىيە رەھبەرلىرى ئالدىدا يۈز تاپالايدۇ، ئېرى ئىبراھىم ئەزىزنىڭ مەنىستىمەسلىكىگە دەككە بېرىپ ۋىلايەتكە ئۆسەلەيدۇ.

— لەۋزىڭ ئۇچۇن مانا بىزنىڭ كۆكلىمىز، — گۈلئايشەم سومكىسىدىن بىر كاللەك پۇلنى ئېلىپ ئۇستەلگە قويدى.

— ئىشىم ئاقسۇن دېسىلە بۇ پۇللىرىڭنى سېلىپ قويسىلا!

— بىلىمەن، سەن پارا ئالمايسەن، لېكىن بۇ پارا ئەمەس،

مودا ئىداره رەھبەرلىكىنىڭ قارارى. ھالال پۇل، ھالال ھەققىڭىز سەن بىلىسەن، بۇ ئىش ھازىر مودا بولۇپ قالدى.

— تاپان ھەققى بېرىلىش كېرەك. لېكىن ئۇ ئىگىسىگە تەگسۇن. مېلىڭلار كىملەرنىڭ قولىدا سۇ بولالىسا تاپان ھەققى شۇلارنىڭ بولسۇن.

— سەن بىرنېچىسى، ئۇكام.

— ياق، مەن ئۇ قاتاردا يوق.

— ياردەم قىلمامسەن ئەمىسە؟

— قىلىمەن، بۇ مېنىڭ ئۆز بۇرچۇم.

گۈلئايشەم زېمىنىنىڭ كەسكىن سۆزلىرىدىن كېيىن يەنە زورلاشنىڭ يامان ئاقىۋىتى بېرىشىنى چۈشەندى. ئۇ زېمىنىڭ كۆزلىرىگە قارىدى:

— نەمرۇد ئاكام بۇ مالالارنى سېتىپ بېرىمەن دەپ يىگىرمە مىڭ يۈەن تاپان ھەققى ئالغىلى ئىككى پىل بولدى، مانا، ئەنە بىلەن قۇيرۇق تۈتقۇزماي يۈرۈۋاتىدۇ.

— يىگىرمە مىڭ دېدىلىمۇ؟ — دېدى زېمىن قوشۇمسىنى تۈرۈپ، — ئوغۇت ئېلىپ بېرىمەن، ماشىنا ئېلىپ بېرىمەن، بېلىقچىلارغا ياخشى خېرىدار تېپىپ بېرىمەن، ياغاچقا توخ تام تۈزۈپ بېرىمەن دەپ ئالغان پۇللىرى ;ىر يۈز ئون ئىككى مىڭ يۈەن، ماڭا كەلگەن ئەرز شۇنچىلىك. يەنە باشقا يەرلەردە قانچىلىك بار بۇنى بىلمەيمەن. ئۇنى ئاڭلىسام ئۆستۈرۈپتۇمىش. ئىبراھىم ئاكىغا ئېيتىپ قويسىلا، مەن بۇ ئەرزلەرنى يىغىپ ۋىلايەتلىك ئىنتىزام تەكشۈرۈش كومىتېتىغا يوللايمەن. سىلىنىڭ يىگىرمە مىڭ يۈەن پۇللىرىنىمۇ قوشۇپ قويمەن. ئۇ قاقتى - سوقتى قىلىپ، ئالدامچىلىق بىلەن تاپقان پۇللىرىنى ئەيىش - ئىشرەت، بۇزۇقچىلىققا سەرپ قىلماقتا. ئۇنى ئەمدى ئاياشنىڭ ھاجىتى قالمىدى.

— ئۇنداق قىلمىسىلا، زېمىن شۇجى! — گۈلئايشەم بىر-

دىنلا يەنە «سىلى» بىلەن «شۇجى» نى تىلغا ئېلىپ، — دادامنى ئايىمىلا، دادامنىڭ ھالى ئېغىرلىمىش. ئاخشاملا ئىبرا-ھىم ئەزىزدىن تېلېفون ئالدىم. بۇ يەردە تۇردى كېرىم، قاسىم قۇربان، ئوبۇلغازى ئاكىلارمۇ تەييارلىق قىلىۋاتىدۇ. ئاتا بولماق ئەجەبمۇ تەسكىنا، بىچارە دادام ھەممىگە قانات يايمەن دەيدۇ، قانىتىنىڭ قانچىلىك چوڭلۇقى بىلەن ھېسابلاشمايدۇ. سىلىگە ياخشىلىق قىلمىغانلىقى دادامنىڭ مەيلى ئەمەس، شۇ چاغدا ۋەزىيەت شۇنداق ئىدى.

ج ل — مەنمۇ شۇنداق چۈشىنىمەن.

— ھېلىقى تاغامنىڭ نامىدىن قىلغان دەۋامۇ دادامنىڭ تاغامغا ئەمەسلىكى ئىدى.

— بۇنىمۇ شۇنداق چۈشىنىمەن. چوڭ دادامغا مېنىڭ ئۇچىمىلىكىم يوق. ئەمما ئۇ كىشىنىڭ ماڭا ئۇچىمىلىكى بار. گېپىنى يىرغىن ئادەم بىرلا مەن بولسام كېرەك. ئەمما مېنىڭ يىلماسقا-ئىلاجىم يوق. مېنىڭ ساختىلىق بىلەن زادىلا ئىقىم كېلىشمەيدۇ. ساختىلىقنى بەلكى دادامدا بولۇقتۇرسا ممۇ دادامنى رەنجىتىدىغان ئوخشايمەن.

— گۇلئايشەم ياخشى ۋەدىلەرگە ئىنچە بولۇپ قايتىپ كەتتى. زېمىن تاشقىرىدا كۈتۈپ تۇرغانلارنى بىرمۇ بىر قوبۇل قىلىشقا باشلىدى.

دۆلەت ئىسكىلاتلىرىدىكى قوناقنى مۇشۇ يەردە قۇرۇلغان ئۇن زاۋۇتلىرىدا ئۇن قىلىش، مەكتەپ قۇرۇلۇشىغا بېيىغان يەككە تىجارەتچىلەردىن پۇل يىغىش، ئۆستەك ئېلىشقا تەييارلىق، كېۋەزلەرنى ھۆكۈمەت ئورۇنلىرىغا ئۆتكۈزۈشنىڭ قىيىن بولۇۋاتقانلىقى، مال بورداش، گىلەم كارخانىلىرىنىڭ تاقىلىپ قېلىشى، خىيانەت - پارا ئېلىش ئەنزىسىنىڭ پاش بولۇشى، يالغان دوراللارنىڭ دېھقانلارنى زەھەرلىگەنلىكى، پىلانلىق تۇغۇتتا ساقلىنىۋاتقان مەسىلىلەر، ھەتتاكى فېئودالدىق نىكاھ

سەۋەبىدىن سۇ ئامبىرىغا ئۆزىنى تاشلاپ ئۆلۈۋالغان قىز، ئا-
خۇنۇمغا يوشۇرۇن دۇئا قىلدۇرۇۋالغان ئارەسىدە قىزچاق،... تۆ-
نى تۇغقان قوي، نېپىت قېيىرغۇچىلارغا يارەم... كۈندە بو-
لىدىغان ئىشلار، گەپلەر، خۇشاللىق، خاپىلىق، ۋارقىراش، نە-
سىھەت، ماختاش، مەسلىھەت - يولىيورۇق ...

ئۇ مانا مۇشۇنداق ئىشلار بىلەن داديسىنىمۇ، گۈلنازنىمۇ، گۈلئايشەم ۋە نەمرۇدلارنىمۇ تامامەن ئۇنتۇدى. بۇ ئۇنتۇلغان ئىشلار قاتاردا ناشتا قىلىۋېلىشىمۇ بار ئىدى، لېكىن ھارۋە-كەش بۇنى ئۇنتۇماپتۇ. ئۇ ئۈستەلگە ياخشى دەملەنگەن چاي بىلەن ھورى چىقىپ تۇرغان نان ۋە ئاقلانغان تۇخۇملارنى قويدى.

— كىم ناشتا قىلمىغان بولسا قېنى باقىلى! — دېدى زې-مىن ئۆيگە لىق تولغان ئادەملەرگە ئۈستىلىنى شەرەت قىلىپ، — يەنە بىر قېتىم ئېيتىپ قويماي، بىزنىڭ بۇ يەردە تەكەل-لۇپ بىلەن تارتىنىشقا ئورۇن يوق، ئالە، تۇراق دوكا، چىرا-يىڭدىن توپا ئۆرلەپ كېتىپتۇ. ناشتا قىلمىغىلى ئۇچ كۈن بولغان ئوخشىمامدۇ.

تۇراق دوكا بىر تۇخۇمنى بىراقلا ئاغزىغا سالدى - دە، زېمىننىڭ چېيىدىن ئوتلىدى:

— خىش بولامدىغان، دۇفۇدەك مىلىقلاپ تۇرىدۇيا، قۇرۇلۇشقا تۈگۈل كەپتەرخانا ياساشقىمۇ يارىمايدۇ.

— نېمىشقا؟ پىشماپتىما؟

— زاغرىمىدى خىش دېگەن بىرەمدىلا پىشىدىغان؟

تېلېفون جىرىڭلىدى. تېلېفوننى تۇراق دوكا ئالدى.

— نېمە، نېمە دەيلا، خېنىم؟ سىلى نەدىن بىلىلا؟ ھە - ھە... زېمىن شۇجىغا مەن ئېيتاي جۇما!

— نېمە گەپ، تۇراق؟

— سەنمىزە، زېمىن! — تۇراق دوكا كونا مەسىدەك

تۇرۇلدى. چىشلىرىنى غۇچۇرلاتتى، ــ نەرىك ...ئاپلا، يۈرە باغقا چىقىلى!

كىچىكىدىن باللە ئۆسكەن، بىر مەھەل سالما تېشىدەك بۇ يۇرتتىن باللە قاچقىچ چىقىپ كېتىپ ھايات دېگىزىنىڭ دولقۇنلىرىدا باللە لەيلىگەن بۇ يېقىن دوستىنىڭ مىجەزىنى ئوبدان بىلمىدىغان شۇجى ئۇنىڭ بىلەن بىللە ماڭدى. ئۇلار قېرى ئۆرۈكنىڭ تېگىگە كەلگەندىن كېيىن:

ــ نېمىشقا داداڭنىڭ كېسىلىنى ماڭا دېمىدىڭ؟ ــ دېدى.

ــ سەن نەدىن بىلدىڭ؟

ــ ھېلى گۈلئايشەم خېنىم تېلېفوندا دېدى. سەندىن ئاڭلاپ دوختۇرخانىغا بېرىپ ھەممىنى بىلىپ بوپتۇ. دەرھال ئۇرۇمچىگە ئېلىپ بارىلى، پۇل بولمىسا مەن بېرىمەن دەيدىيا!

ــ نېمىشقا خەقنىڭ پۇلىغا داداڭنى داۋالىتىدىكەنمەن؟

ــ مەن تاپايمۇ ئەمىسە، بىر تۈمەن يېتەمدۇ؟

ــ يېتىتتى، ــ زېمىن ئېغىر خۇرسىندى. ئۇ ئەمدى تۇراقتىن قۇتۇلالمايتتى.

ــ توختا! ــ دېدى تۇراق بىرنەرسىنى ئېسىگە ئېلىپ، ــ مەن بىر ئامال قىلاي، ئۇچ كۈن كۈت، مەن پۇل تېپىپ كېلىمەن!

ئۇ تالاغا يۈگۈردى. زېمىن ئۇنىڭ كەينىدىن ۋارقىرىدى:

ــ قىمار ئوينىما، بۇلاڭچىلىق، ئوغرىلىق قىلما جۇمۇ، ئوغرى!

ئۇچ كۈندىن كېيىن كەچتە زېمىن دادىسى بىلەن يېزىدىكى كىچىككىنە قورۇسىنىڭ ھويلىسىدا ــ سۇپا ئۈستىدە ئولتۇرۇپ قوغۇن يېۋاتقاندا، موتسىكلىت بىلەن ھويلىغا تۇراق دوكا كىرىپ كەلدى. ئۇ ئىككى كاللەك پۇلنى زېمىنىڭ ئالدىغا تاشلىدى.

ــ ئالە، ئىككى تۈمەن!

— نەدىن ئالدىڭ؟
— سوراپ نېمە قىلاتتىڭ؟
— هارام بولسا ئالمايمەن.
— يېرىم هالال، يېرىم هارام بولسىچۇ؟
— هالال يېرىنى ئېلىپ، هارام يېرىنى تاشلايمەن.
— رىتارى ئويىنىدۇق، بەش ئوغۇل بالا بەش ناھىيە بازىرىغا باردۇق. مۇكاپاتلىق زايوم چېكىدىن ھەربىرىمىز تەلەي سىناپ ئىككى كويدىن ئالدۇق. يىگىرمە كويلۇقنى ئالدۇق، مۇكاپات چىقمىسا ئون‌بەش كويغا ساتتۇق. بەش كوي قېتىپ يەنە ئالدۇق، يەنە چىقمىسا يەنە ئالدۇق. بەش كويچەندىن زىيان تارتىپ ئىككى كۈن ئالدۇق. ئاخىرى ماڭا يىگىرمە مىڭ كويلۇق مۇكاپاتتىن بىرى چىقتى. هالالمىكەن، هارامۇ؟
— هالال ئىكەن. ئەمما قانچە زىيان بولدى؟
— تۆت مىڭ ئىككى يۈز كويچەن خەجلەپتىكەنمىز. قاسىمەككە ئون مىڭ كويلۇق مۇكاپات چېكىدىن بىرى چىقىپ ئاشقىنى ئۆزى، زىيان بىلەن قەرزلەرنى شۇنىڭ بىلەن تۆلەپ ئاشقىنىغا كېچىچە ئىچىپ مانا يىگىرمە مىڭ كويچەننى ئەكېلىپ شىم، قانداق؟
— بەلەن، يائاللا سۈن ۋۇكۇشدەك يامان نېمىكەنسەن جۇما، ئوغرى، ئەتىلا دادامنى ئېلىپ ئايروپىلان بىلەن ئۈرۈمچىگە ماڭايلى.
— بۈگۈن كەچ بولسىمۇ ناھىيىدىن يولغا چىقىلى ئەمىسە. مەن قۇرۇلۇش ئەترىتىنىڭ ئىشلىرىنى تۈردى قوتاغا تۆتكۈزۈپ، ئورۇنلاشتۇرۇپ قويدۇم.
ئۇلار داغدۇغىسىز، يىغا ـ زار، دۇئا ـ تەكبىرسىزلا ئاتىسىنى ماشىنىغا سېلىپ كېچىلەپ يولغا چىقتى. ئۇلارنىڭ

ماشىنىسىغا ئابلا يانتاقىۋ چىقىۋالدى. ئۇ ناھىيىدىن پۇتۇن لەيلا كېتمىشكە ھاربىرلانغانىدى. ئۇ «دۇكقېپك» نىڭ كوزۇپىغا جايلاشتى. ئۇنى ئۇزىتىپ قويغىلى گۈلناز كەلگەنىدى.

گۈلناز تاتارغان، ئۇن - تىنىسىز ھالدا ماشىنىنىڭ ئالدىدا تۇرۇۋېلىپ ئىسمائىل ھاجىمغىلا سۆزلىدى:

— خوش، سالامەت ساقىيىپ قايتىپ كەلسىلە، تاغا، — دېدى ئۇ تىترەكگۆ ئاۋاز بىلەن، — دادام بىلەن كۆرۈشەلا، دادام مېنى قارىغىمسۇن، قارىغىسىمۇ ئورنىغا كەلمەيدىغان ئىش!

ئۇنىڭغا زېمىن بىلەن ئابلا تەڭلا قاراشتى. لېكىن گۈلناز ئۇلارنىڭ ھەر ئىككىلىسىگە قارىمىدى. ئۇ بوۋايدىن كۆز ئۇزمەيتتى. بوۋاي ،ۇ ئاكسىنىڭ ئازلىق قىزىنىڭ بۇ يەرگە نېمە ئۈچۈن كەلگەنلىكى، ئۆز گېپىدە نېمىلەرنى كۆزدە تۇتۇۋاتقانلىقىنى بىلمەيتتى. بىلىشنىمۇ خالىمايتتى. ئۇ ئۆزىنى ئۇرۇمچىگە ئېلىپ ماڭغانلىقىنىڭ سەۋەبىنى ئۆزىچە پەرەز قىلىپ چۆچۈمەكتە ئىدى: «يامان ئاغرىقتا يولۇققان ئوخشايمەن. جان مۇشۇ ئاغرىۋاتقان بىقىنىمدا ئوخشايدۇ. دوختۇر دېگەن ھەممىنى قىلالايدۇ. جان چىقىدىغان تۇرۇشكىنىمۇ ئېتەلەيدۇ، ئىلاھىم ئېتەلىگىدى، ئوغلۇمنىڭ تويىنى بولسىمۇ كۆرۈۋالسام بولاتتى. كېلىن بالامنىڭ سالىمىغا جاۋاب بېرىپ ئامانىتىنى تاپشۇرسام ئارمان قالمايتتى...»

مانا بۇ ھايات كېيىمىنىڭ قىرغىقىغا ئېسىلىپ قالغان جان ئىگىسىنىڭ شېرىن ئارزۇسى.

ماشىنا «دۇت» قىلدى. شۇ چاغدىلا گۈلناز ماشىنا ئۈستىدە ئېگىز تېرەكلەرنىڭ يوپۇرماقلىرىدىكى ئاخىرقى قۇياش نۇرىغا قاراپ ھېسسىيات دولقۇنلىرىنى مىسرالارغا قاچىلاۋاتقان ئابلا يانتاقىغا قارىدى:

— خوش. ئابلا...

— خوش! — دېدى ئابلا ئايالغا قارىمايلا.

ئۇزىتىپ قالدى ۋىچىرلاپ قۇشلىرىم،
كۆز يېشىم ياپراقتا قوندى نۇر بولۇپ.
باغ ئارا قالدى ۋىسالىنىڭ ئەلچىسى،
تال چىۋىنق دەرىدىنى ئېيتتى تولغىنىپ.

ئۇزىتىپ چىقتى يولۇمغا چاڭ ـ توزان،
ئانا يەر سۆيدى چېچىمغا مۆڭلىنىپ.
ئەلۋىدا دەيدۇ ئەلەمدە كۆل بويى،
چايقىلار سۇ كۆز يېشىمدەك ئۇلغايىپ.

ھاشىنا يۇرۇپ كەتتى. گۈلناز مەجنۇنتالنى چىڭ قۇچاقلاپ بۇقۇلداپ يىغلىدى. ئابلا ئۇنى جېنىدەك ياخشى كۆرگەن، ئۇ ھېلىھەم، كەلگۈسىدىمۇ شۇنداق. لېكىن گۈلناز ئۇنىڭ ھېسسىيات ۋە يىگىتلەرگە يات بولغان كۆز يېشى ئارىلاشقان سۆزلىرىنى بۇ ئۆمۈرلۈك ئېرىنىڭ مەيدىسىگە بېشىنى قويۇپ يېتىپمۇ زېرىكىشلىك بىلەن ئاڭلىغان. ئۇ پەقەت چوڭ ئوغلى دىيار بىلەن بىللە بولغاندىلا ئۆزىنى خۇشال ۋە بەختلىك ھېس قىلىپ كەلگەن.

يەنە ئابلا مەرد، سەمىمىي ۋە يۇمشاقلىقنى بۇ ئايالغا ئايىماي سەرپ قىلغان. بۇنىڭ بەدىلىگە ئايال ئۇنى بىر ئوماق ھايۋانىنى ئەركىلەتكەندەك قۇرۇق ئامراقلىق بىلەن قۇچاقلاپ جاۋاب قايتۇرۇش بىلەنلا چەكلەنگەن. ئابلا ئۆزىنىڭ ئالدىنىپ كېلىۋاتقانلىقىنى سەزگەندە تېخىمۇ مەردلىك قىلغان: ئۇ بىرىنى سېغىنىپ كېلىۋاتقان بىر گۈزەل ئايالنىڭ دوستى ۋە شەرتلىك ھەمراھى ئىكەنلىكىنى ھەممىلا يەردە سۆزلەپ يۈرگەن. گەرچە بۇ خىل مەردلىك مىللىي پسىخىكا ئادىتىدە «پەسكەشلىك» ھېسابلانسىمۇ ئۇ بۇ خىل كەمستىشنىڭ ھۇجۇملىرىدىن ئۆزىنى قوغداپ ئولتۇرمىغان. ھاياتلىق

ئۇنىڭچە ئۆزىنىڭ تەبىئىيلىكى بىلەن گۈزەل، «ئادەمنىڭ قىممىتى ھەقىقەت ئىزدەشتە»، «گۈزەللىك تەبىئىيلىككە يېقىنلىشىش ياكى تەبىئىيلىككە ئېرىشىش دېمەكتۇر» دېگەن سۆزلەر كىمنىڭ ئىكەنلىكى ئۇنىڭ يادىدا قالمىغان، لېكىن ئۇنىڭ ئېغىزىدىن چۈشمەيدۇ. ئۇ شۇنىڭ ئۈچۈن ئۆزىگە تەبىئىيلىك، چىنلىقنى ئۆلچەم قىلىشقا ئادەتلەنمەكتە. شۇنداق بولغاچقا ئۇ ئادەملەرنى رەنجىتىپ قويىدۇ، ئۇنى چۈشىنىدىغانلار شۇنىڭ ئۈچۈن تولىمۇ ئاز. ھەتتا ئۇنى ئون نەچچە يىل بىر ئۆيدە ياشىغان گۈلنازمۇ چۈشەنمىدى. شۇڭا ئۇ بۈگۈن ئابلا بىلەن ئۆمۈرلۈك خوشلاشقاندا تىكىلىپ قاريالمىدى. نېمىشقا ئابلانىڭ كۆزىگە تىكىلىپ قاراپ:

— ئابلا، ساڭا رەھمەت، ساڭا ئاپىرىن، مەردلىك، كەڭ قورساقلىق قىلىشتا ئۇلگە ياراتتىڭ دېيەلمىدى؟

ئابلا ئايالىغا ئاجرىشىش تەلىپىنى قويغاندا يالغان مەست بولۇۋالغان.

— ئاجرىشايلى، گۈلناز! — دېگەنىدى ئۇ بىر كۈنى گۈل نازىنىڭ تىزلىرىغا بېشىنى قويۇپ.

— ساراڭ بولدۇڭمۇ، نېمە دەيدىغانسەن؟

— سېنىڭ بەختىڭ ئۈچۈن شۇنداق قىلايلى!

— ساراڭ، ساراڭ، ساراڭ!

— گەپنى ئۇزارتىشنىڭ ئورنى يوق، ۋاقىتنى ئۇزارتىشمۇ ئورنى يوق. كېچىلىرى نېمىشقا ئاسماندىكى ئايغا قاراپ «ئۇھ» دەيسەن؟ نېمىشقا گېپىڭ بىلەن ئۇيقۇڭ ئازلاپ كەتتى؟ بىر ئۆمۈر پۇشايمان قىلماق قانچىلىك ئازاب؟

— بولدى، ئابلا، سۆزلىمە دەيمەن!

— ياق، سەن ماقۇل دېمىسەڭ تاڭ ئاتقۇچە سۆزلەيمەن!

گۈلناز ئۇنىڭ نېمىشقا ئاجراشماقچى ئىكەنلىكىنى چۈشىنىپ تۇرۇپمۇ راست گەپ قىلىشقا پېتىنالمىدى. ئاخىر

ئابلا قەيسەرلىك قىلدى:

— ئۇ سېنىڭ مەن بىلەن تۇي قىلىپ بىر باللىق بولغىنىڭغا ھەرگىز خاپا بولمايدۇ، ئۇ ھازىرمۇ سېنى شۇ چاغدىكىدەك!...

— ئابلا، سارالىڭ، سارالىڭ!...

گۈلناز ئۇنىڭ بېشىنى باغرىغا بېسىپ ھۆكۈرەپ يىغلىۋەتتى.

ئۇلار ئەتىسىلا ئاجراشتى.

ماشىنا تەبىئىي يانتاقلىق ئارىسىغا كىرگەندە ئاسمانىدا ئاي پەيدا بولدى. قۇم دۆۋىلىرى ئۇستىدە ئۆسكەن يانتاق لارمۇ ئۆز سايىلىرى بىلەن ئاجايىپ گۈزەل كۆرۈنەتتى. يىراقتا چېچەك سۇيى بىلەن تولغان تارىم دەرياسى شارقىراپتتى. ئايدىڭدىكى تەكلىماكان ئۆزىنىڭ چەكسىز كەتكەن ئويمانلىرى، سىرلىق قۇم دېڭىزى ۋە ئىللىق، پۇراقلىق ھاۋاسى بىلەن شائىر قەلبىدە ھېسسىيات ـ ئىلھام قوزغىدى:

ئېگىلىپ قىلما سالام ئەي يانتىقىم،
خۇرسىنىپ تۆكمە يېشىڭنى زادىلا.
قۇم كەبى كۆچمەن ئەلەمنىڭ دوستىمەن،
چاڭ بولۇپ قونسۇن مۇشەققەت ماڭىلا.

— ئابلا! — زېمىنىڭ ئاۋازى ئۇنىڭ ئىلھامىنى قاچۇردى، ماشىنا توختىغاندىن كېيىن زېمىن ئۇنىڭ يېنىغا چىقتى، زېمىن ئۇنىڭ يېنىدا ئۆرە تۇرۇۋېلىپ ئۇنىڭ قولىنى ئۇنىڭ مۇرىسىگە قويدى، — نېمىشقا پۇتۇنلەيلا كەتمەكچىسەن؟

باشقا بىرى بۇ سوئالنى سورىغان بولسا بەلكى ئابلا جاۋاب بەرگەن بولار ئىدى. لېكىن ئۇنى سورىغۇچى سوئالنىڭ جاۋابىغا ھاجەتسىز ئىدى. ئابلا ئۇنىڭغا جاۋاب بېرىش ئۈر-

نىغا سوئال قويدى:

— مېنىڭ ئورنۇمدا سىلى بولسىلىرى قانداق قىلغان بولاتتىلا، زېمىن شۇجى؟

— بىلمىدىم، مەن سەنچىلىك قەيسەرلىك قىلالايتتىم-مىكىنتاك!

— قىلالايتتىلا، — دېدى ئابلا زېمىننىڭ قوللىرىنى چىڭ سىقىپ، — خۇددى مايا كوۋىسكى ئۆز ئاشىقىنى لوئى ئاراگۇنغا تارتقۇزۇپ قويۇپ فرانسىيەدىن روسىيىگە قايتارىدا ئاراگۇن بىلەن قۇچاقلىشىپ خوشلاشقاندەك مەن بىلەن قۇچاق لاشقان بولاتتىلا!

زېمىن ئابلاغا قاريدى: ئۇنىڭ يوغان كۆزلىرى غەملىك، يوغان بۇرنى سۇراۋۇك، يوغان ئېغىزى ھەم ئىدى. زېمىن تۇنجى قېتىم بۇ خۇش خۇي كۇلۇپلا يۇرىدىغان ئادەمنىڭ سولغۇن، غەمكىن چىرايىنى كۆرۈپ تۇرماقتا ئىدى.

— پۈتۈنلەي ھاجىتى يوق قۇربان بېرىش! — دېدى زېمىن خۇددى ئۆز ـ ئۆزىگە سۆزلىگەندەك، — مېنى دەپ بىر بەختلىك ئائىلىنى بۇزۇشنىڭ نېمە ھاجىتى بار ئىدى؟

— بەختلىك ئائىلە؟ — ئابلا ئاچچىق كۇلۇمسىرىدى، — دەل تەتۇرسىچە بىر بەختلىك ئائىلە پەيدا قىلىش ئۈچۈن بەختكە زادىلا ئىشىك ئاچمىغان بىر ئائىلىنى پاچاقلىدىم. بۇمۇ بىر بەخت ئۈچۈن قىلىنغان كۇرەش!

— ئۆز بەختىڭ ئۈچۈن ئەمەسمۇ؟

— بۇ سوئالىڭىز مەن ئويلىغان زېمىنغا مۇناسىپ بولمىدى!

زېمىن ئۆزىنىڭ يەڭگىللىك بىلەن سورىغان ئورۇنسىز سوئالى ۋە ئابلانىڭ تولىمۇ ئورۇنلۇق بەرگەن جاۋابىنىڭ زەربىسىدىن ھۇپپىدە قىزاردى. ئۇ ئۆزىنىڭ مۇنۇ ئاددىي، كۆپ ھاللاردا كىشىلەر كۆزگە ئىلمايدىغان «ناھىيە شائىرى» ئالـ

ددىدا «كەتكۇزۇپ» قويغانلىقىدىن خىجىل بولدى ۋە ئەيىبىنى تۇزىتىش ئۈچۈن دەرھال:

— ئۆزۈڭ ياخشى كۆرگەن بىرنېمىڭ بەختىمۇ ئۆز بەختىڭ، ئەلۋەتتە. لېكىن گۈلناز بىلەن ئىككى ئوغلۇڭنىڭ بەختلىك ئائىلىسىنىڭ ئەزالىرى بولالىشىغا بەك بالدۇر ئىشىنىپ كەتتىڭمۇ قانداق؟ — دېدى.

— ئاغىنەم زېمىن، — دېدى ئابلا ئۇزاق جىملىقتىن كېيىن ئېغىر خۇرسىنىپ قويۇپ، — مانا مەن ناھىيە چېگرىسىدىن چىقتىم. ئەمدى سىز مېنىڭ رەھبىرىم ئەمەس. مەن ئەمدى ئاغىنەم زېمىن ئېلەن «سەن» دەپ سۆزلىشىمەن. مەن ساڭا ئىشىنىمەن، گۈلناز بىلەن سېنىڭ ۋە مېنىڭ ئوغۇللىرىمنى سەن بەختلىك قىلالايسەن!

— نېمە، نېمىلەرنى دەۋاتىسەن، ئابلا؟

— تېخى بىلمەمسىنا، گۈلناز دېمىدىمۇ؟ ئەمىسە مەن ئېيتاي: چوڭ ئوغۇل يادىكار ئۇ سېنىڭ بالاڭ، بىز نىكاھلىنىپ ئۈچ ئايدىن كېيىن تۇغۇلدى. بىلدىڭمۇ ئۇ سېنىڭ بالاڭ. قىزغىراق بۇرنىغا بىرلا قارىساڭ بىلىسەن! كىچىكىنىڭ ئۇ مېنىڭ يۈرىكىم. مەن يۈرىكىمنى ساڭا تاپشۇردۇم، زېمىن، مەن ساڭا ئىشىنىمەن!

ئۇيغۇر ئادىتى، ئۇيغۇر پىسخىكىسىغا پۈتۈنلەي يات، پۈتۈنلەي خىلاپ كېلىدىغان بۇ سۆھبەتكە ئابلا بەرداشلىق بەرگىنى بىلەن زېمىن بەرداشلىق بېرەلمىدى.

— ئابلا، ئابلا، ئەمدى بولدى!

زېمىننىڭ ئاۋازى تىترىدى.

— ياۋروپالىقمۇ ئادەم، بىزمۇ ئادەم، نېمىشقا مەن بىلەن ئوچۇق - يورۇق سۆزلىشىشتىن قورقىسەن. گۈلنازنى كۆڭلۈڭ كۆتۈرمەمدۇيا؟ ئەجەب مېنىڭ كۆتۈردى، ئۇنىڭ كۆتۈردى، سېنىڭ كۆتۈرمەمدىكەن؟

— ئۇنداق دېمە، ئابلا. بۇ سوئالنىڭ ئورۇنسىز. بۇ مەسىلە ھەل بولۇپ بولغان. بىر ئايال، ئىككى بالىنىڭ بەختى بىز ئېككى ئەركەكنىڭ قولىدا ئىكەنلىكى رېئال بىر ئىش. بەلكى ساڭا قارىغاندا راستتىنلا مەن ئۇلارنى ئوبدانراق بەختلىك قىلالىشىم مۇمكىن. لېكىن، ئابلا، سەنچۇ؟ سەنمۇ بەخت ئىزدىگۇچىغۇ؟

— سەن تېخى ھېنى تولۇق چۈشەنمەيسەن، زېمىن. مەن ياشلارنىڭ بەختى بىلەن ئۆزىنى بەختلىك ھېسابلايدىغانلاردىن. مەن ئۇيغۇرددن چىققان تۇنجى «سىپرىگۇ»① بولماقچى.

— ئاجايىپ رومانتىكا، — دېدى زېمىن ئابلانى چىڭ قۇچاقلاپ، — مەن مۇشۇنداق بىر «راخماتوۋ»② نىڭ چىقىشىنى ئارزۇ قىلىدىغانلاردىن. بىز ياشاۋاتقان مۇشۇ ئەسىردىلا فرىئوتىزمنى قورقماي سىناق قىلىۋاتقان ئادەمنىڭ بارلىقىنى زادىلا ئويلىمايتىمەن!

ماشىنا قۇم بارخانلىرى، چەكسىز ئورمانلار ئارىسىدا كېتىپ بارماقتا. مەنزىل ئۇزاق، سەپەر كۆڭۈللۈك. ئايدىڭ كېچىسىدە تەكلىماكان قوينىدا كېتىۋېتىپ ئىنسان ۋە ئۇنىڭ تەقدىرى توغرىسىدا سۆزلىشىش تېخىمۇ كۆڭۈللۈك. ئۇلارنىڭ سۆھبىتى ئەمدى مانا مۇشۇ «دۇنياۋى تېما» ئۈستىدە داۋاملاشتى.

بەش كۈندىن كېيىن ئىسمائىل ھاجى ئۇرۇمچى شەھىرىنىڭ سىرتىدىكى بىر ئېگىز بىنالىق دوختۇرخانىنىڭ ئالتىنچى قەۋىتىگە ئورۇنلاشتى. ئۇنىڭ ياتقىدىكى قالغان تۆت ئادەمنىڭ ھەممىسىلا ھەرخىل «ئۆسمە» كېسەللىرى بىلەن كەلگە-

---

① سىپرىگۇ — ئاۋستىرىيىلىك پسىخولوگىيە ئالىمى فرويىتنىڭ ئالىي پەزىلەت نەزەرىيىسىنىڭ ئىسمى.

② راخماتوۋ — روسىيە يازغۇچىسى چېرنىشېۋسكىينىڭ «نېمە قىلىش كېرەك» رومانىدىكى باش قەھرىمان.

نىكەن. ئۇ ئۆزىنىڭمۇ «جىگەر ئۆسمىسى» بىلەن بۇ يەرگە كەلگەنلىكىنى بىلدى - دە، كۈلۈمسىرەپ قويدى: «تووۋا، ـ دەپ ئويلىدى ئۇ ھەيران بولۇپ، ـ شۇنچە يولنى بىر چاي قايىنىغۇچە بېسىپ بولغان ئايروپىلانغىمۇ چۈشتۈم. پەشتىقەدىن قارىسا ھەممە ئالەم كۆرۈنىدىغان ئالتە قەۋەتلىك ياتاقتىمۇ ياتتىم. ئۆي بىلەن ئېتىز ئارىلىقىدا بىر ئۆمۈر موگدەك قاتراپتىمەن. مانا ئەمدى ئوغلۇمنىڭ دۆلىتىنى كۆرۈدىغان چاغدا، يېتىمنىڭ ئاغزى ئاشقا تەگسە بۇرنى قانايتۇ، دېگەندەك ئىش بولۇۋاتقىنىنى قارىمامدىغان. بۇ ئۆسمە دېگىنى دۆلىتى بارلارغا چىقىدىغان نېمە بولسا ئاكامغا چىقسا بولماسمىدى. ئۆسمە دېگىنىمۇ پېشكەل ئوخشايدۇ. بولمىسا ماڭا ئوخشاش يىلىكى قۇرۇپ بولغانلىقىڭ بىقىنىدا نېمە قىلاتتى؟...»

ئورۇق، خىيالچان، تىنىمسىز بۇ بوۋاي ئۆسمە كېسەللەر دوختۇرخانىسىنىڭ ئالتىنچى قەۋىتىدە ناھايىتى تېزلا كېسەللەرلىك دىققىتىنى قوزغىيالىدى. بۇ ئادەم جىگەر راكى بىلەن كەلگەن، ئۇنىڭ كۆز ئېقى سارغايغان، ھەتتا قوللىرىنىڭ يۇمشاقلىرىمۇ سارغايغان، لېكىن ئۇ كىمنىلا كۆرسە كۈلۈپ مۇلايىم قارايتتى. دوختۇرلار قولتۇقىغا تېرمومېتىر سېلىپ قويسا بوۋاقتەك پىخىلداپ كۈلەتتى ۋە «تووۋا» دەپ قوياتتى. ئۆمرىدە بىرەر قېتىممۇ يۇرتىدىن سىرتقا چىقمىغان، ئايروپىلان تۈگۈل ماشىنىدىمۇ ئىككى سائەتتەك ئولتۇرۇپ باقمىغان، ئوكۇل سالدۇرۇپمۇ باقمىغان، مۇنچىغىمۇ كىرىپ باقمىغان، قەۋەتلىك بىنالارنى كۆرگەنۇ، لېكىن كىرىپ باقمىغان، ھەتتا كارىۋاتتىمۇ يېتىپ باقمىغان بۇ مۆمىن دېھقان ھەربىر يېڭىلىققا «تووۋا» دەپ كۈلۈپلا قوياتتى. ئۇ ئۆزىدەك بىر مۇلايىم بىلەن پاراڭلاشتى:

— سىلىنى نېمە دەيدۇ؟

ـ قورساقتا ئۆسمه بار دەيدۇ، ئېلىۋەتسىلا سەللىمازا بولغۇدەكمەن.
ـ توۋا.
ـ سىزنىڭچۇ؟
ـ راك بار دەيمىش پىشكى.
ـ تازا گەپ قىلدىڭىز ـ دە، ئاكا، راك دېگەن جاننى ئالـ مدىغان كېسەل تۇرسا پىشكى دېگىنىڭىز نېمىسى هوي؟
ـ شۇنداق دەپ كۆنۈپ قاپتىمىز پىشكى.
ـ بولدى، سىزنىڭ لەقمىڭىز پىشكى، قانداق كۆپ چىلىك ياراشتىمۇ؟
بۇ سۆزمەن غۇلجا دېھقىنىنىڭ سۆزنگە كېسەللەر قاقاقلىشىپ كۈلۈشتى.
ـ خۇرجۇننى ئېچىڭ، ئاكا، ئەمدى لەقەمنى يۇيىمىز!
ـ ها ـ ها... يۇيايلى.
ـ پاھ، گۈلە ـ قاق، جىگدە ـ ياڭاق، پىستە ـ بادامـ رىمۇ بار ئىكەن تېخى!
بىر ئۆيدىكى بەش ئەر كېسەل ۋە ئۇلارنىڭ قارىغۇچىـ لىرى راسا قاقاقلىشىپ كۈلۈشۈۋاتقاندا ئۆيگە ئىككى ناتونۇش ئادەم كىرىپ كەلدى.
ـ ئىسمائىل هاجىم كىم بولىدۇ؟
ـ مەن شۇ.
ـ ئەسسالامۇ ئەلەيكۇم. بىزنى ئىبراهىم هاجىم تاغـ مىز ئەۋەتتى. ئۇ كىشى سىلىنىڭ بۇ يەرگە كەلگەنلىكلىرىنـى بىلىپ بىزنى سىلىنى ئەكېلىشكە ئەۋەتتى. تۆۋەندە ماشىنا ساقلاۋاتىدۇ، قېنى يۈرسىلە ئەمىسە.
ـ زېمىن بالام كەلمەكچىدى، ساقلىساقمىكىن پىشكى.
ـ زېمىن ئاكاممۇ شۇ يەردە، قېنى بولسىلا ئەمىسە.
بوۋاي ئالدىراپ كىيىندى ۋە ئاكىسىنى يوقلاش ئۈچۈن

يەل - يېمىشلىرىدىن ئالدى - دە، يىگىتلەرگە ئەگىشىپ لىفت بىلەن تۆۋەنگە چۈشتى.

ئىسمائىل ھاجى ئۆمرىدە كۆرمىگەن ئاجايىپ بىر ئۆيگە كىردى. بۇ ئۆيگە ئاجايىپ چوڭ ۋە قېلىن، زىچ توقۇلغان بىر گىلەم سېلىنغان. تۆت تامغا يۆلەنىدۇرۇپ لۆم - لۆم سافالار قويۇلغان. بۇ ئورۇندۇقلاردىن بىرىدىگە ئولتۇرۇپ بېقىۋىدى ئىسمائىل ھاجى چۆكۈپلا قالدى: «تووا، — دەپ ئويلىدى ئۇ ئالتقانلىرى بىلەن سافانىڭ يۆلەنچۈكلىرىنى سىيلاپ قويۇپ، — مەخمەلكىنا، بايىقى سىلىق ماڭىدىغان ماشىنىنىڭ ئورۇندۇقىدىنمۇ يۇمشاق ئىكەن...»

ئىككى يىگىت ھاجىمنى بۇ چوڭ ئۆيگە يالغۇز ئولتۇرغۇزۇپ قويۇپ چىقىپ كەتكەندىن كېيىن ئىسمائىل ھاجى يەرگە سېلىنغان گىلەمنى تۈتۈپ كۆردى. گىلەم ئىككىلىك قېلىن ئىدى. ئۇ تامدىكى چىرايلىق كۆرۈنۈش، رەسىملەرگە، چوڭ - چوڭ دېرىزىلەرنىڭ ئاجايىپ چىرايلىق پەردىلىرىگە قارىدى ۋە رەختلەرنى ئۇۋۇلاپ كۆردى: «پەدەرنىڭ ۋاقتىدا بىزنىكىمۇ چوڭ ئۆيلىرىمىز، گىلەم - پەردىلىرىمىز بولىدىغان، قانداقراق قىلىپ كىنتاك، يادىمدا قالماپتۇيا پىشكى...»

ئۇ يەنە نېمىلەرنى دەر ئىدىكىن، ئۇلگۈرەلمىدى، ئۆيگە ئاۋۋال نەمرۇد، كەينىدىن ئىككى قولتۇقىدىن گۈلشەربانۇ بىلەن گۈلجامال قولتۇقلىغان ھالدا ئىبراھىم ھاجىم كىرىپ كەلدى. ھاجىم بېشىغا تاشكەنت بادام دوپپىسى، ئۇچىسىغا ئاق چۇنچەندىن نىمچە كىيگەن، تۆش يانچۇقىدا ئالتۇن سائىتىنىڭ بېغى ساڭگىلاپ تۇراتتى.

ئىسمائىل ھاجىم ئورنىدىن تۇردى ۋە ئاكىسىنىڭ ئالدىغا قول سوزۇپ، ئۇمچىيىپ، مۈكچىيىپ، ھودۇقۇپ ماڭدى:

— ئەسسالامۇ ئەلەيكۇم، ئاكا، ئەھۋاللىرى قانداق، سىلىنىمۇ كۆرۈشكە نېسىپ بوپتۇ مانا—

— بەلەن تۇردۇڭمۇ، تۇكام، — دېدى هاجىم ئىنسىنىڭ يىرىك قوللىرىنى بوۋاقنىڭكىدەك يۇمشاق قوللىرىدا سىيلاپ تۇرۇپ، — جۇدەپسەن، سارغىيىپسەن، مۇكچىيىپسەن، ھەر ھالدا ئامان ئىكەنسەن، مىڭ قەتلى شۈكرى. بەندىنىڭ ۋەزىپىسى شۈكرى سانا. ئەلھەمدۇلىللا، ماشائاللا مىڭ قەتىرى شۈكرى. قېنى يېنىمدا ئولتۇرغىن، تۇكام ئىسمائىل بەگ!

ئاكىسىنىڭ ئاغزىدىن ئۇزۇن يىللار تاشلىنىپ كەتكەن «بەگ» ئاتالمىسىنى ئاڭلاپ ئىسمائىل هاجىمنىڭ يۈرىكى «جىغ» قىلىپ قالدى. ئۇ شۇ تاپتا هاياجان، خۇشاللىق ۋە قېرىنداشلىق شەپقىتىنىڭ بىر مۆمىن قۇلىغا ئايلانغان. ئۇ ئاكىسىنىڭ پېشىنى سۆيۈشكە، ئايىغىغا باش قويۇشقا تەييارئىدى.

— داۋالانغىلى كېلىپسەن، بەك بەلەن. مانا مەن ئۇچ كۈن ئاۋۋال جەبرائىلنىڭ چاقىرىلىدا ئىدىم. مۇڭكۇر — نەكىرنىڭ سورىقىغا تارتىقلىق ئىدىم. پەنىنىڭ كۈچى بىلەن باقىيدىن پانىيغا يەنە كەلدىم. ئۇكام.

— توۋا، توۋا، مانا قارىسىلا، ئاكا!

— شۇنداق، ئۇكام، قورقما، جىگەرنى ئېلىۋېتىپ يېڭى جىگەر سالارئىمىش. خۇددى قول چىرىغىنىڭ مېيىنى يەڭگۈشلەگەندەك، ھى — ھى — ھى... هاي چاي ئەكېلىڭلار. قېنى چاپغا باق، ئۇكام. ئاتىمىزدىن تەۋەررۈك بولۇپ ئىككىمىز قالدۇق. بىز ئاتا بالىلىرى، بالىلىرىمىز قانداق بولىدۇ، ئۇنىسى خۇدايىمغا ئامانەت. زېمىن بىلەن كېلىپسەن، ئۇ كەلمەپتۇيا؟

— سىلىنىڭ يانلىرىدا دەپتى.

— هە راست، ئىبراهىم ئەزىز، نەمرۇدلار بىلەن بىللە بولسا كېرەك، ئۇلار هۆكۈمەتنىڭ بالىلىرى، هۆكۈمەتكە كۆپرەك، بىزگە ئازراق ئىشلىگىنى بەلەن.

— شۇنداق، هاجىم ئاكا، زېمىن بالام ئىشتىن بوشىيالمايدۇ، شۇنداقتىمۇ بالىلىقىنى يەتكۈزدى. مېنى رازى قىلدى.

بەك كۆيۇمچان، بەك مۇلايىم ئادەم بولدى، ئۇنى يامان دەيدىغان ئادەم يوق. بىزنىڭ ئۆينىڭ ئىستى چېغىدا زېمىننى بىر نەچچى كۆرۈپلا قۇيرۇق شىپا ئىشتىپ ئەركىلىدىيا. بۆلەك ئادەملەرنى كۆرسە ھاملا يەيدىغانىدەك ئىگەكسىم... بەلەن بالا بولدى پىشكى...

— شۇنداق، بالايۇۋاقنا، قېرىنداش دېگەن بىر ئۆلۈكتە، بىر تېرىكتە ئەسقاتىدۇ، ئۇكام. گۈلشەربخان ھېلىقى... گۈلشەربخان سېمىز گەۋدىسىنى سافادىن تەستە كۆتۈرۈپ سومكىسىدىن گېزىتكە ئورالغان بىر كاللەكنى ئالدى - دە، قىزىرىپ تۇرۇپ دادىسىنىڭ ئالدىغا قويدى.

— بۇ بەش مىڭ كوي پۇل، ئۇكام، مېنىڭ سېنى يوقلىغىنىم، دال بولۇپ قالار پىشكى!...

— رەھمەت، ئاكا، جۇۋىمىسىلىمۇ بولاتتى، شۇ ئۆيدىمۇ قولىمىز قىسقا بولۇپ قالدى پىشكى.

— ئوڭلىنىدۇ، ئۇكام، ھەممە ئىش ئوڭلىنىدۇ. ھە راست، ئۇنتۇپتىمەن. ھېلىقى ئۆي - جاي دەۋايىمىز بۇ يەردە ئېقىپ قالدى، يىگىرمەتۆت ئېغىزلىق ئۆي، ئىككى مو تۆت فۇڭ باغ، ئىككى مىڭ تۆپ ھەرخىل تېرەك... بارىنى مال پېتى، يوقىنى پۇلغا چېقىپ قايتۇرىدىغان بولدى. مانا مۇنۇ قەغەزگە قول قوي، ئۇكام، مۇشۇ قولۇڭ بىلەن ھەممىگە ئىگە بولىسەن، ئۆز ھەققىڭ. ئانا سۈتۈڭدەك ھالال، ئاق!

ئىسمائىل ھاجى بىرنېمىلەرنى دەپ پىچىرلىدى. لېكىن نېمە دېگىنىنى ئۆزىمۇ بىلمەيدۇ. ئۇ «زېمىن، زېمىن» دېگەن سۆزنى نەچچە تەكرارلىدى. بۇ بالىنى يادلىغىنىمۇ ياكى قولغا كىرىدىغان بايلىقنى تىلغا ئالغىنىمۇ، بۇنى ھېچكىم بىلمىدى. ئۇ ئاخىر تىترەپ تۇرغان قولى بىلەن قېلىن قەغەزگە يېزىلغان چوڭ - چوڭ ھەرپلىك ئۇزۇن «ئەرز»-نىڭ ئاخىرىغا «اسمائىل» دەپ ئىمزا قويدى. ئىبراھىم

هاجى ئەرزىنى قولىغا ئالىدى ۋە تەقەززا بولۇپ تۇرغان قىزى گۈلجامالغا سۇنۇپ:

— بۇنى نەمرۇدنىڭ قولىغا بۈگۈنلا يەتكۈزگىن، قىزىم، — دېدى.

بىر خۇش‌خەۋەرنى ئاڭلاپ يەتمىسپ نەچچە كۈن سەكراتتا ياتقان، يەنە يېڭى بىر خۇش خەۋەرنىڭ كۈچى بىلەن ئۆرە بولغان ئىبراھىم هاجىم بۈگۈن يەنە بىر خۇشاللىق بىلەن ئۇچراشتى. ئۇ ئۆزىنى تەمكىن تۇتۇپ قىزلىرىنىڭ ياردىمىسىزلا ئورنىدىن دەس تۇردى ۋە ئىنسىنىڭ قولىنى چىڭ سىقىپ:

— سېنى ئاپىرىپ قويسۇن، دوختۇرلار ئىزدەپ قالمىسۇن يەنە، — دېدى.

— ئۆيىنىڭ يەل - يېمىشى! — ئىسمائىل هاجى ئۆز سوۋغىسىنى ئاكىسىغا سۇندى. سوۋغىنى گۈلجامال ئالدى ۋە ئىسمائىل هاجىنى ماشىنىغا ئۇزىتىپ چىقتى. ئىسمائىل هاجى كەتكەندىن كېيىن ئۇ ئىسمائىل هاجىنىڭ مېۋە - چېۋە، يەل - يېمىشلىرىنى خالتىلىرى بىلەنلا ئەخلەت تۇڭىغا چۆرۈۋەتتى - دە، قاقاقلاپ كۈلۈپ:

— ئاچا، بۈگۈن ئۇرۇمچىنىڭ تاماشىسىنى باشلايمىز. بۇ مېهمانخانا بىزنىڭ ئۆيىمىز. دادام بىلەن ئاپاممۇ مانا بۈگۈندىن باشلاپ چوڭلارنىڭكىدە مېهمان بولۇشنى باشلايدۇ. قۇددۇسقا تېلېفون بېرەيلى، دادامنىڭ نامىغا دەرھال يىگىرمە مىڭ يۈەن سېلىۋەتسۇن! — دېدى.

ئۇلارنىڭ خۇشاللىقى باشلانغان ئاشۇ ۋاقىتتا ئىسمائىل هاجىنىڭ بىقىنىدا بىر دەھشەتلىك ئاغرىق پەيدا بولدى. ئۇ بىقىنىغا هېلىقى كاللەك پۇلنى قويۇۋېلىپ ئازاب بىلەن ئىنجىقلاپ:

— زېمىن ... ز ... زېمىن ...، — دەپ توۋلاشقا باشلىدى. بوۋاينىڭ ئوغلىدىن باشقا هېچكىمنى ئەسلىگىسى،

چاقىرغىسى كەلمىدى. ئازاب ئۇنى قىيناشقا باشلىغان ئاشۇ ۋاقىتتا ئۇنىڭ ئوغلى زېمىننىمۇ بۇ خىل ئازاب قىينىماقتا ئىدى. ئۇمۇ ئاشۇ ئازاب بىلەن قىينىلىۋاتقاندا پەقەتلا دادىسىدىن باشقا ھېچكىمنى ئەسلىمىدى، تىلىغا ئالمىدى:

«دادا، جېنىم ئاتا!»

ئۇچ خىل كۆچ — بىر ئادەمنىڭ ئۆچ ئوغلى، بىرى، ئىبراھىم ھاجىمنىڭ جانجىگەر ئوغلى، ئۆز ساداقىتىنى ئاشۇ دادىسىغىمۇ غىل - پال كۆرسىتىپلا قويمىغان نەمرۇد، يەنە بىرى، ھاجىمنىڭ دېگىننى نارازى بولسىمۇ ھەرخىل يوللار بىلەن ئورۇنداشقا ئادەتلەنگەن، ھوقۇق ۋە ئەقىل - پاراسەت ئىگىسى ئىبراھىم ئەزىز، يەنە بىرى، ھەممىلا ئىشقا ئادالەت ۋە ۋىجدانىنى ئۆلچەم قىلىدىغان جىيەن ئوغلى زېمىن؛ مانا بۇ بىر - بىرى بىلەن چىقىشالمايدىغان ئۆچ خىل كۆچنىڭ ۋەكىللىرى ئەتىگەندىن بېرى بۇ ھەيۋەتلىك مېھمانخانىنىڭ يەتتىنچى تەۋىتىدىكى ئىككى ئېغىزلىق ئۆيدە كۆچ سىناشماقتا ئىدى: بۇلاردىن ياشقا ھەممىدىن نەمرۇد چوڭ، ئۇ ئەللىك ئىككى ياش، ئىبراھىم ئەزىز — ئاق يۈز، ئېغىر - بېسىق، ئوتتۇرا بوي يىگىت، نەق ئەللىك ياش. زېمىن بولسا بۇ يىل قىرىق ئىككى ياشتىن ئاشتى. چوڭى بىلەن كىچىكى ئوتتۇرىسىدا ئون ياش پەرق بولسىمۇ كۆرگەن ئادەم بۇلارنىڭ ئەڭ چوڭى دەپ زېمىننى كۆرسىتىدۇ. چۈنكى ئۇ ھەممىدىن ئورۇق، قورۇقلىرى تولا، قوللىرى قوپال، چېكە چاچلىرىغا ئاق كىرگەن يىگىت. قالىغان ئىككىسىلا يۈزلىرى سىلىق، قورۇق چۈشمىگەن، قوللىرى نازۇك ۋە يۇمشاق، چاچلىرى قاپقارا ئادەملەر. ئۇنىڭ ئۈستىگە، بۇ ئىككىلا ئادەم ئالمي مەلۇماتلىق،

خەنزۇ تىل ـ يېزىقىنىمۇ ئانا تىلىدەك پىششىق بىلىشىدۇ. ئۇلار ئۇيغۇرچە سۆزلەۋېتىپ خەنزۇچىغا كۆچۈپمۇ كېتىشىدۇ. ئاتالما، تۇراقلىق سۆز ـ ئىبارىلەرنى، ماقال ـ تەمسىل ۋە كۆچلۈك جۈملىلەرنى خەنزۇچە راۋان ئېيتالايدۇ ۋە چۈشىنەلەيدۇ.

زېمىن بولسا ئۇلارنىڭ ھەر ئىككىلا تىلىدىكى سۆزلىرىنى تولۇق چۈشىنەلەيدۇ، سۆزلىيەلەيدۇ، لېكىن ئۇ زادىلا باشقا تىلدا سۆزلىمەيدۇ. ئۆز تىلىدا ئۆز پىكرىنى چۈشىنىشلىك، ئوبرازلىق ۋە قىزىقارلىق قىلىپ بايان قىلالايدۇ. ئۇلارنىڭ سۆھبىتىنى ئاڭلىغان بىر بىلىم ئىگىسى ناھايىتى تېزلا بۇ ئۇچ كىشىنىڭ ئىچىدە كۆپ كىتاب كۆرگىنى، ھەرخىل بىلىملەرنى كۆپرەك ئۆزلەشتۈرگىنى ئاشۇ كىچىكى زېمىن ئىكەنلىكىنى بىلىۋالالايدۇ.

ـ ئەلۋەتتە ماڭا ئوخشاش بىر كىچىككىنە ئەمەلدارنىڭ تەقدىرىنى چوڭ ئەمەلدارلار ئويلاپ ئولتۇرمايدۇ، ـ دېدى زېمىن تېرىكىپ،ـ مېنىڭ ئورنۇمغا باشقا بىرىنى يېزىلىق پارتكوم شۇجىسى قىلىپ بېكىتىش ناھىيىلىك پارتكومنىڭ قولىدىن كېلىدۇ. بۇ ئەلۋەتتە ناھىيىنىڭ قارارى. لېكىن مەن چۈشەنمىدىم، مېنى ئۇ يەردىن يۆتكىۋېتىش نېمىگە شۇنچە زۆرۈر بولۇپ قالدى؟

ـ ۋىلايەتلىك يېزا ـ بازار كارخانىلىرى باشقارمىسىنىڭ باشلىقى بولۇپ ئۆسۈپسەن، نېمىگە شۇنچە خاپا بولاتتىڭ، ئۇكام!ـ نەمرۇد قاپقارا چاچلىرىنى سىيلاپ قويۇپ كۈلۈپ تۇرۇپ شۇنداق دېدى ـ ده، ئىبراھىم ئەزىزغا قاراپ قويۇپ، ـ سىزگە ئالدىن مەسلىھەت سالغانغۇ دەيمەن، ئىبراھىم؟

ـ شۇنداق، ۋىلايەتكە ئۆستۈرۈشتە مەندىن پىكىر ئالغان.

ـ سىلىدىن پىكىر ئالغانمۇ ياكى سىلى مېنى كۆرسەتكەنمۇ؟

ـ بۇ نېمە دېگىنىڭ، ئۇكام؟

— مەن ناھىيىلىك پارتكومدىن ھەممىنى ئۇقتۇم. ناھىيە مېنى يۆتكەشكە قوشۇلمىغان. يۇقىرىدىن چوقۇم يۆتكەيمىز دەپ بۇيرۇق چۈشۈرگەن. بۇ بۇيرۇق نەمرۇد ئاكىنىڭ ۋىلايەتلىك پارتكومغا يۆتكىلىشى بىلەن بىرلا ۋاقىتتا بولغان. مەن بۇ ئۆسۈشنى سىلى ئىككى مېھرىبان ئاكىلىرىمنىڭ ماڭا ئاستىرتتىن قىلغان خەمخورلۇقى دەپ چۈشەندىم.

— مۇشۇنداق چۈشەنگەن بولساڭ يەنە نېمىگە خاپا بولاتتىڭ، ئۇكام؟

— خەمخورلۇقۇڭلارغا رەھمەت، لېكىن مەن ئەتىلا ناھىيىگە قايتىمەن. مەن يۆتكەلمەيمەن، ئۆسۈشنى خالىمايمەن. باشقىلارنىڭ شەخسىي مۇددىئا بىلەن قىلغان خەمخورلۇقىنىمۇ قوبۇل قىلمايمەن. مېنىڭ يېزىلىق ھۆكۈمەتتە باشلىغان نۇرغۇن ئىشلىرىم بار. ئادەتتىكى كادىر بولۇپ ئىشلەيمەن، لېكىن كەتمەيمەن!

— خەق ئۆسەلمەي ھەلەك، سەنزە بوشى تەيجۇ① ئىكەنسەن جۇمۇ!

— بۇ ھېچقانداق كۆتۈرۈش ئەمەس، مەن باشقىلارغا توسقۇن بولۇپ قالغىنىم ئۈچۈن ئېلىپ تاشلىنىۋاتىمەن. مەن بۇنداق كۆتۈرۈشنى قوبۇل قىلالمايمەن!

— پىكاپ، ياخشى ئۆي، يۇقىرى ماڭاش، چوڭ ھوقۇق بەرسىمۇ غودۇكىشىمىسىنا، قانداق نېمىسەن؟

— بۇ نەرسىلەرگە كىم خۇشتار بولسا شۇ ئالسۇن. ماڭا ئۆزۈم باشلىغان ئىشلىرىم كېرەك!

— ئاپىلا ماۋۇنىسى! — دېدى نەمرۇد سافادىن ئىرغىپ تۇرۇپ، — ناھىيىگە نېمىگە باراتتىڭ؟ ئورنۇڭغا ئوبۇل ھەسەن ئولتۇرۇپ بولدى. ۋىلايەتتە يېڭى خىزمەت سېنى كۈتۈپ تۇرۇ-

---

① ئۆستۆرگەننى بىلمەيدىغان دېگەن مەنىدە.

ۋاتىدۇ. يېڭى ئىشلارنى شۇ يەردە قىلمامسەن!

ئىبراھىم ئەزىز گەپمۇ قىلماي تاماكا چېكىپ ئولتۇراتتى. زېمىن ئۆزىنىڭ بىكار چېچىلىپ كۆپ گەپ قىلغىنىغا بىردىنلا پۇشايمان قىلىپ قالدى ـ دە، نەمرۇد بىلەن تالىشىنى، ئۇنىڭغا تەنە گەپ قىلىشنى توختاتتى:

ـ ئىبراھىم ئاكا، ماشىنىلىرىدا ئورۇن باردۇر ـ ھە؟ ـ دەپ سورىدى.

ـ بىر كىشىلىك ئورۇن بار.

ئۇلار شۇ كۈنى چۈشتىن كېيىن ئۇرۇمچىدىن يولغا چىقتى.

ـ ئۇچ سائەت گەپ تالاشتۇق! ـ دېدى ئاخىر ئىبراھىم ئەزىز ماشىنا باشقۇرغىنى تاغلىرىدىن چىققاندىن كېيىنلا گەپ قىلىپ، ـ ئۇكام، ئاكىمىز نەمرۇدنىڭ ئىشلىرى مېنىمۇ ئوسال قىلىپ قويدى. مەن ئويلاشماي ۋىلايەتلىك پارتكوم رەھبەرلىرىگە ئاكىمىزنى تونۇشتۇرۇپ قويۇپتىمەن. ھاجىم ئاتىمىز ۋالىي بىلەن شۇجىغا نەمرۇد ئاكىنى ۋىلايەتتىكە يۆتكەش توغرۇلۇق قايتا ـ قايتا ئىلتىماس قىلىپتۇ، ئۆزى بېرىپ كونا، يېڭى تونۇشلىرىنى تېپىپ يېلىنىپتۇ. تەرەپ ـ تەرەپتىن كەلگەن تەكلىپلەر ھاجىم ئاتامنىڭ ئابرويىنى كۆزدە تۇتۇپ ئاكىمىزنى جىنىڭ چۈجى دەييۇ① بىلەن ۋىلايەتلىك پارتكوم سىياسىي قانۇن شۇجىنىغا يارەمچى قىلىپ ئورۇنلاشتۇردۇق. ئۇ شۇجى ئەمەس لېكىن سىرتقا شۇجى بولدى دېگەن گەپ تارقىلىپتۇ. ئۇ ھازىر سىياسىي قانۇن شۇجىسىنىڭ ھەممىلا ئىشىغا چات كىرىپ، ھەدىسىلا ئالدىغا ئۆتۈۋېلىپ بىزنى قىيىن ئەھۋالغا چۈشۈرۈپ قويدى. ئۇ ھازىر ئاپتونوم رايونىدىن نازىرلار، شۇجىلار، جۈرپىلارىدىن دوست ـ بۇرادەر تۇتۇپ، ئۇلارغا سوۋغا ـ ئىنئام تەقدىم قىلىپ يۇقىرىغا ياماشماقتا. بەزى ئىشلىرىدىن مەنمۇ نومۇس قىلىمەن. لېكىن بوۋاينى خاپا قىلماي دەپ سۈكۈت قىلىپ

① باشقارما باشلىقلىقى سالاھىيىتى بىلەن.

تۇرۇۋاتىمەن. راست ئېيتىسەن، ئاماللىنىڭ يوقىدىن ناھىيىگە سېنى ۋىلايەتكە يۆتكەپ بېرىدىش توغرۇلۇق نەچچە قېتىم تېلېفون بەردىم، خەت يازدىم. چىن شۇجىنى تەستە ماقۇل دېگۈزدۈم. غەرەز ساڭا چۈشەندۈرۈشلۈك، سېنى ناھىيىدىن يىراق قىلىش، نەمرۇدنىڭ ئىشلىرىدىن چەتئەللەشتۈرۈش، بۇۋاينىڭ پىلانلىرىغا توسقۇنلۇق قىلمايدىغان قىلىش.

— شۇنداق چۈشەنگەن بولسىلىرى، سىلىگە رەھمەت! لېكىن...

— بولدى، ئۈكام زېمىن، «لېكىن» نى قوي، سەل كەڭ قورساق بۈل، ئۇ كىشىنى بىز پاش قىلمىساقمۇ ئۆزىنى ئۆزى پاش قىلىدۇ. قۇددۇس ئاكىنىڭ بۇ ئاكىسىغا غەزىپى بار. ئۇلار ئۆزلىرى ئېتىتۇرىغا چىقىدۇ، ئۈكام.

— چۈشەندىم، لېكىن، ئىبراھىم ئاكا، بىز پارتىيىگە، خەلقىمىز مەسئۇل بولۇشىمىز كېرەككۇ، مېنى غەزەپلەندۈرىدۇغىنى نەمرۇددەك بىر ئادەمنىڭ پارتىيە ئەزاسى ئىكەنلىكى!

— ھازىر پارتىيىمىز ئىچىدە بۇنداقلار خېلىلا جىق!

ئۇلار جىمىپ قېلىشتى. ماشىنا تاغنى بويلاپ ئۇچقاندەك سىلىق ماڭماقتا.

«سۈكۈت قىلىش لازىم ئىكەن - دە، — دەپ ئويلىدى زېمىن كۆزىنى يېرىم يۇمۇپ، — نەتىجە = تىرىشىش + كۆڭۈل ئېچىش + سۈكۈت قىلىش، بۇ كىمنىڭ ھايات فورمۇلىسى ئىدى؟ ھە راست، ئۇلۇغ فىزىكا ئالىمى ئېينىشتېيىننىڭ فورمۇلىسى. بۇ فورمۇلىنىڭ مېغىزى تىرىشىش، قالغانلىرى ئۇنىڭ شەرتلىرى. لېكىن بۇ فورمۇلىنى ھازىرقى بىزنىڭ رەھبەرلىرىمىز ئۆلچەم قىلىۋالسا قانداق بولىدۇ؟ ئۇلارنىڭ غەرىزىنى بىلىپ تۇرۇپ مېنى يۆتكىۋېتىشكە كۈچ چىقارغىنى نېمىسى؟ بۇلارنىڭ ئېينىشتېيىن فورمۇلىسىنى قوللىنىشى كۈلكىلىك. ئۇلار سۈكۈتنى مېغىز، قالغانلىرىنى شەرت قىلىۋالغان. سۈكۈت دېمەك نەتىجە

دېمەك دېگەن يېڭى فورمۇلىنى ياراتقان. باشقىلارنىڭ ماڭا ناھەق زەربە بېرىشىگە سۈكۈت قىلىشى بىلەن ماڭا زەربە بېرىشنىڭ قانچىلىك پەرقى بار؟ تۇردى كېپەم، قاسسم قۇربان مۇنۇ ئىبراھىم ئەزىزلەر زېمىنىنىڭ ناھەق زەربە يەپ ئۆزۈن يىل سەرسان بولغىنىنى، ھازىرمۇ ئىبراھىم ھاجىمنىڭ گېپىگە كىرمىگەنلىكى ئۈچۈنلا چەتكىسە قېقىلىۋاتقانلىقىنى بىلىشىدۇ. بىلىپ تۇرۇپ ھاجىمغا ياكى نەمرۇدقا زېمىننى ياقلاپ تۆت ئېغىز گەپ قىلىشالمايدۇ. ھەتتا ئۇنىڭغا سۈيىقەست قىلىپ ئادەم ئۇرغان نەمرۇدنىڭ يالانمىلىرى ئىكەنلىكى ئېنىقلانغان بولسىمۇ ئۇلار يەنىلا نەمرۇدنى ئەيىبلەشكە ئۇنىمايدۇ. ئەكسىچە ھاجىمنى خۇش قىلىش ئۈچۈنلا زېمىننى ئەيىبلەپ، نەمرۇدقا قانات يايدۇ. ئۇلار ئايالىرىنىڭ قايقىغا قاراپ ئىش قىلىشىدۇ. ئۇلارغا زۆرۈرى ئائىلە خاتىرجەملىكى، ئۇلارنىڭ بۇ ئاجىزلىقلىرىنى ھاجىم ياخشى بىلىۋالغان، ئۇنىڭدىن ياخشى پايدىلىنىپ كەلدى. ئەمدى يەنە قاچانغىچە پايدىلىناركىن؟...

— ئىنىم زېمىن، ھېلىقى گۈلئايشەمنىڭ بېسىلىپ قالغان ماللىرىغا ئوبدان بازار - خېرىدار تېپىپ بېرىپسەن. ئۇ سېنىڭ ياردىمىڭ يەنە بىر ناھىيىلىك سودا ئىدارىسىنى پالاكەتتىن قۇتۇلدۇرۇپ قالدى. گۈلئايشەمنىمۇ ۋىلايەتكە ئۆستۈرۈش توغرىسىدا يېقىندا قارار چىقماقچى. بىر - بىردىن ۋىلايەتكە ئۆسۈپ كېلىدىغان بولدۇق. ناھىيە دېگەنلىك جېدىلى تولا بولىدىكەن، ئۇششاق گەپمۇ قۇمدەك تولائىكەن. ئۇ يەردىن كەتسەكلا هەممە ئۇششاق گەپ بېسىقىدۇ. كىمگە تارتىشسەن، داداكىنىڭ تۆت كۈنلۈكى قالدى، ئۇكام.

— ئۇنداق دېمىسىلە دەيمەن، ئىبراھىم ئاكا، — دېدى زېمىن رەنجىگەندەك ئالىيىپ قويۇپ، — مېنىڭ يىلتىزىم شۇ يەردە. مەن يېقىندا ئون جانلىق بىر چوڭ ئائىلىنىڭ باشلىقى بولسەمەن. ئون جاننى بىر ئۆزۈم باقسەمەن، يەتتە بالا مېنىڭ

قولۇمدا ئىستىقبال تاپىدۇ، ئاكا.

— نېمە، سەن راستتىنلا گۈلنازنى ئىككى بالىسى بىلەن ئالامسىنا؟ قالغان بەش بالا، ھە ئەمدى بىلدىم، ئۆگەي ئانىدىن بولغان بەش ئۇكاڭنى دەمسىنا؟ ئۇلارنىڭ نەچچىسى ئىشلەيدۇ، نەچچىسى ئوقۇيدۇ؟

— سوئاللىرىغا بىر - بىرلەپ جاۋاب بېرەي: مەشەدىن بېرىپلا گۈلناز بىلەن تۇيۇقسىز ئۇچراشتۇق. بەش ئۇكامنىڭ ئىككىسى يەر تېرىيدۇ. چوڭى ئوتتۇز تۆت ياش، تېخى ئۆيلەنمىدى. ئىككىنچىسى ئوتتۇز ئىككى ياش، ئىككى بالىلىق بولۇپ تۇل قالدى.

— بالىلىرىمۇ داداڭنىڭ ئالدىدىما؟

— ھەئە.

— شۇلار بىلەن بەش بالىما؟

— ھەئە.

— كىچىك ئۇكاڭچۇ؟

— ئۇ ئوغۇل، ئىچكىرىدە ئوقۇيدۇ. ئۇنىڭغا ھەر ئايدا يەتمەش كوي ئەۋەتىمىز.

— مۇنداق دە، يۈكۈڭ ئېغىر ئىكەن جۇما، زېمىن. ئۇنداق بولغاندا ئوبدان يەردە خىزمىتى بار، ئوبدان چوگانلاردىن بىرى بىلەن توي قىلساڭ بولمايتتىمۇ؟

— مۇنداق دېمىسىلە، — دېدى زېمىن ئاچچىق كۈلۈپ قويۇپ، — مۇھەببەتمۇ پايدا - زىيان بىلەن ھېسابلاشسا بولمىدىكەن - دە؟

— شۇنداق بولىدۇ - دە، كۆڭۈلنى دەپ ئۆزۈڭنى ئوتقا تىقساڭ قانداق بولار؟

— ئەنگلىيە پادىشاھلىقىنىڭ تەخت ۋارىسى بىر ئايالنىڭ مۇھەببىتى ئۈچۈن تەختتىن ۋاز كەچتى. ئاجايىپ شائىرلار مۇھەببەت ئۈچۈن جانلىرىنى تىكتى، بۇلارنى قانداق چۈشىنىسىلە

ھەز ئەمەسە؟

— ئۇغۇ شۇنداق، ئۆمۈر بويى جاپا تارتامسەن دەيمىنا؟ گۈلنازمۇ ئەركە ئۆسكەن قىز بالا. ئۇنىڭ ئۇستىگە ئابلامۇ ئۇنى ئۆشنىسىدىن چۈشۈرمىدى. سەن ئۇنىڭ دېگىنىنى قىلالمايسەن. ئۇنىڭ مۇقىم خىزمىتى يوق. كىرىمىگىلار ئاز، نانقېپىلار كۆپ ئىكەن. بۇنداق ئائىلىدە كۆڭۈللۈك تۇرمۇش ئۇزاق داۋاملاشمايدۇ. گۈلناز يوقسۇزچىلىق، ئېغىرچىلىق دېگەنلەرگە كۆنەمەيدىغان قىز. سورۇقچىلىق بولارمىكىن دەيمەنيا.

— غەيرەت ـ ئىرادە، ياخشى نىيەت بولسىلا ھەرقانداق قىيىنچىلىق ھەل بولۇپ كېتىدۇ، ئاكا. مەن ئۇچۇن مۇھىمى كۆڭۈل. مەن ئاشۇ ئون جاندىن يىراقتا كېتەلمەيمەن. ۋىلايەتكە يۆتكەلمەيمەن. ناھىيىدە يېڭى خىزمەتكە ئورۇنلاشقىچە يۇرۇۋېرىمەن. مائاشىمنى توختىتىپ قويسا ئۇراق دوكانىمىڭ قۇرۇلۇش ئەترىتىدە تامچى بولۇپ ئىشلەيمەن!

ئىبراھىم ئەزىز يېنىدىكى «جاھىل» ئادەمگە قاراپ قويدى. «نۇرغۇن ئەخمەقلەر مانا مۇشۇنداق كۆڭۈلنى دەپ ئىسىتىقبالىدىن قۇرۇق قالىدۇ. ناۋادا مۇنۇ قېرى يىگىت ئەقىللىق بولغان بولسا ۋىلايەتكە باراتتى. بىزنىڭ ۋالىينىڭ راسا قاملاشقان قىزى بار. ئۇل، لېكىن چوجاق، ئوقۇغان. مانا شۇنىڭ كەينىگە كىرىتتى. بىر يىلدىن كېيىن مۇشۇ قابىلىيەت قىزغىنلىقى بىلەن ۋىلايەتنىڭ مۇھىم رەھبەرلىرىگە ئايلىنالايتتى. ئىككى يىلدىن كېيىن ئۆزىنى بىرەر نازارەتنىڭ نازىر كاڤېدراسىدا كۆرەتتى. مانا ئەمدى ئۇ مەڭگۇ چاڭ ـ توزان ئىچىدىن بېشىنى چىقىرالمايدۇ...» ئىبراھىم ئەزىز شۇنداق ئويلىدى ـ دە، بىردىنلا زېمىنغا تەتۇر قاراپ يالغان ئوخلىغان بولۇۋالدى.

لېكىن، زېمىن پۈتۈن ئەس ـ يادى، ۋۇجۇدى بىلەن ئاللىقاچان ناھىيىگە كەتكەن. ئۇ خىيالىدا ئاۋۋال ئۆيىگە باردى. گۈلناز

ئۇنىڭ بويىنىغا گىرە سالدى، زېمىن ئۇنىڭ چاچلىرىنى پۈ-
رىدى. ئۇ ئۆزىنىڭ ھەممە پىلانلىرىنى گۈلنازغا ئېيىتتى. ئۇلار
ئۆيىنىڭ ئالدىدىكى سېرىق توپىلىق يەرگە خۇمدان ياسىدى.
زېمىن بۇ ئىشنىڭ ئەھلى. ئىنىسى، سىڭلىسى ۋە باشقا بالا-
لار قول تراكتور بىلەن چۆلدىن ئوتۇن توشىدى. قومۇش،
زاغزاق، يانتاقلار تاغ بولۇپ دۆۋىلەنگەندە خۇمدانغا كېسەك
بېسىلدى، ئۇنىڭ خۇمدىنىدىن چىققان خىش كېسەكلەرنى
تۇراق دوكانىڭ ئادەملىرى ماختاشتى...

— مانا پۇل دېگەن! — زېمىن ئۆزىچە سۆزلىدى.

— نېمە دەيسەن، زېمىن؟

— پۇل تاپماق ئاسان دەيمىنا؟

— ئاسان، لېكىن ھېلىقى پۇلنى سەن نېمىشقا ئالمىدىڭيا؟

— گۈلئايشەم بەرگەن پۇلنىمۇ؟

— ھەئە.

— ئالمىدىم، ئالمايمەن، ئاكا. سىلى بولسىلىرى
ئالاتتىلىمۇ؟

— قانۇنسىز بولمىغاندىكىن ئەمدى.

— قانۇنسىز بولمىغىنى بىلەن ئۇ پۇلغا سىلىنىڭ
ئەمگەك تەرلىرىمۇ سىڭمىگەنيا؟

— بۇ گېپىڭمۇ دۇرۇس، ئەمگەك بىلەن پۇل تاپماق
تەس بولۇپ كەتتىيا، قايسى مىليونېر ساختىلىق ئىشلەتمەي پۇل تاپالىغان، ئۇكاماي.

— سودا — سېتىق ئۇ باشقا بىر گەپ.

— ئەمىسە سەن قانداق قىلىپ پۇل تاپمەن دەيسەن؟

— ئەمگەك قىلىپ. خۇمدان ياسىدىم، بېلىق باقتىم،
كۆچەت تىكتىم... قىلىمەن دېسىلە ئوقەت دېگەن تولائىكەنيا!

— بەللى، بەللى.

— دېھقانلارنىڭ تولىسى مۇشۇنداق قىلىپ بېيىۋاتىدۇ،

مەن نېمىشقا قىلالمىغۇدەكمەن؟ قارىسىلا ماۋۇ پايانسىز چۆلگە، ئاستىدا نېفىت دېڭىزى، ئۈستىدە ئالتۇن ئاقىدىغان مەدىيالىرى بار. مۇشۇنداق يېرىمىز تۇرۇپ پۇل تاپالمايمىز دېسەك كۈلكىلىك ئاڭلىنار، ئىبراھىم ئاكا، مە؟

— ئۇغۇ شۇنداق، لېكىن...

— قولىمىزدىن كەلمەيدۇ دېمەكچىمۇ سىلى؟ ئەرەبلەرنىڭ، پارسلارنىڭ قولىدىنمۇ كەلمەيتتى، كېيىن ئۆگەندى. ئۇلار ئۆگىنەلىگەننى بىز نېمىشقا ئۆگىنەلمىگۈدەكمىز؟

— ئۇغۇ شۇنداق، لېكىنزە...

ئۇلار بىر - بىرىگە قارىشىپ قويدى.

...ماشىنا تاقىر تاغنى يانداپ تاش — قۇمدىن باشقا گىياھ ئۇنمەيدىغان چۆل باغرىدا چاپماقتا. ياز ئاپتىپى قۇم دۆۋىلىرى ئۈستىدە يېلىنجايدۇ، تۇمان بىلەن يېقىنلاشقان ئۇپۇق سىزىقىنىڭ بىر يېرىدە ئاسمانغا تىك توپا كۆتۈرۈلدى: ئاسمان بىلەن يەرنى تۇتاشتۇرۇپ تۇرغان بۇ غايەت زور توپا ئېنىق. لېكىن بۇ دائىم ئۇچراپ تۇرىدىغان تەبىئەت ھادىسىسى زېمىنغا بۇگۈن باشقىچە مەنە تەقدىم قىلدى: «بۇ يەرنىڭ ئاسمانغا قىلغان ئىلتىجاسى، ئىنسانلار يەرنى چۆمۈلىدەك غاجاپ ئارام بەرمىدى، ئەمدى ئۇلار يەرنى غاجاشتىن بىر - بىرىنى غاجاشقا ئۆتۈشتى. ھەي ئاسمان، سەن يەرگە — ئىنسانلارغا ئىنساپ يامغۇرى ياغدۇرغىن، شۇ يامغۇرنىڭ كۈچى بىلەن بۇ ئادەملەر بىر - بىرىنى غاجاشتىن توختاشسا ئەجەب ئەمەس... دېمەكتە...» دەپ ئويلىدى.

جۇل - جۇل كىيىملىك، قېرى تاغلار تومۇز ئاپتىپىدا ھۇگدىمەكتە. تەبىئەتنىڭ كۆرۈنمەس قوللىرىدىن چېكىلگەن نەقىشلەر بۇ تاغلارنىڭ پۇرچۇنغان گەۋدىسىدىن تېرىككەندەك، شۇڭا ھازىرلا ئۇچۇپ كېتىدىغاندەك تەلپۈنۈپ تۇرۇشۇپتۇ.

تاغلارنىڭ ھالى زېمىنغا ئۇرۇمچىدە قالغان دادىسىنى ئەسلەتـ
تى. سەممىي ـ سادىقلىقتىن باشقا ھېچنېمـە يوق. ئورۇق،
مۇكچەيگەن ئاتا گەۋدىسى ئۇنىڭ خىيال ئېكرانىـدا پـەيـدا
بولۇشى بىلەن ئۇنىڭ كۆزلىرى تۇمانلاشتى. بەلكى ئاتىسىمۇ
شۇ تۇرقىدا تۇمانلاشقان كۆزلىرىنى چىڭ يۇمۇپ مۇشۇ جاپاـ
كەش ئوغلىنى ئەسلەۋاتقاندۇر. ناۋادا بۇ ئۇلارنىڭ ئاخىرقـى
ئەسلەشلىرى بولۇپ قالسىچۇ؟ ئۇ يەنە نېمە ئۈچۈن تـەقدىرى
ئېنىق بەلگىلەنگەن ئاتىسىنىڭ يېنىدا تۇرالمىدى؟ ئۇنى سا ـ
ناقلىق كۈنلىرى قالغان ئاتىسىنىڭ يېنىدىن ئەكېتىۋاتـ
قان قانداق بىر كۈچ ـ ھە؟ ھايات تەقەززالىقىمۇ؟ رىقابەت،
ئېلىشىش ئارزۇسىمۇ ياكى مۇھەببەت تەشنالىقىمۇ؟ بۇلارنـىڭ
قايسىسى ئاتا ـ بالا مېھرىدىن ئۈستۈن كەلگەنـدۇر ـ ھە؟ زې ـ
مىن بۇ سوئاللارغا ئېنىق جاۋاب تاپالمايتتى. ئۇ ئاتىسىدىن
ناھىيىگە بېرىپ ـ كېلىشى ئۈچۈن رۇخسەت ئالغىنىـنـى، دا ـ
دىسىنىڭ ئورۇق، تومۇرلىرى كۆرۈنۈپ تۇرغان قوللىرى بىلەن
ئوغلىنىڭ قوللىرىنى چىڭ تۇتۇپ:
ـ ماقۇل، بالام، بېرىپ ئىشلىرىڭنى سەرەمجانلاشتۇرۇپ
كەل. مەن بىر كىشىنىڭ ئىشى چاغلىق. ساڭا قاراپ تۇرغان
نەچچە يۈز، نەچچە مىڭ ھاجەتمەن بار، بارغىن، ئوغلۇم! ـ
دەپ تەسته كۈلۈمسىرىگىنى ئۇنىڭ يادىدا. بايىقى سوئاللارغـا
دادىسى جاۋاب بـەرگەنىكـەن. ئۇنـى ئەكـېتىۋاتـقان كـۈچ
ئەنە شۇ خەلقنىڭ ھاجىتى ئىكەن. ئۇ تەستىق سالمىسا ھەل
بولمايدىغان ئىشلار تولىمۇ كۆپ. ئۇ ئارىلاشمىسا تەتـۇرسىگە
ماڭىدىغان ئىشلارمۇ كۆپ. ئۇ ھەئدا بولمىسا زىيان تارتىدـ
غان، ئازار يەيدىغان ئادەملەرمۇ كۆپ. شەخسىنىڭ رولـى ئۆز
كۈچىنى كۆرسىتىۋاتقان بۇ يىللاردا نۇرغۇن ئىشلار، نـۇرغـۇن
ئادەملەر ئۇنىڭغا ئەنە شۇنداق ھاجەتمەن. بۇ ھاجەتمەنلـەرـ
نىڭ دەردىنى بىر ئۆمۈر ھاجەتمەن بولۇپ ئۆتكەن دادىـسـى

زېمىندىن بۇرۇن چۈشەنگەن...

ماشىنا چۆل قويىنىدا كېتىپ بارىدۇ. ئۇنىڭ تېزلىكى كۆرسەتكۈچىسى يۈز رەقىمىنى كۆرسىتىپ تۇرۇپتۇ. ھاجەتمەن لەر ئۈچۈن بۇ تېزلىك ئازلىق قىلىدۇ: ھازىر راسا بۇغداي يىغىمى، دېھقانلارنىڭ ئەس - خىيالى مەھسۇلاتتا. بۇ يىل ئاشلىق سېتىش يەنى بۇلتۇرقىدەك بولارمۇ؟ دېھقانىنىڭ ھارۋىلىرى يەنە بۇلتۇرقىدەك قاتار تىزىلىشىپ يول - يولـلاردا قاتناش جىددىيلىكى پەيدا قىلارمۇ؟ دېھقانلارنىڭ ئاشلىقىنى يىغىۋالغۇچى ئوڭاي، ساتمىقى تەس. بۇنى ئاسانلاشتۇرۇشنىڭ يولى يوقمۇ؟...

دادىسىنىڭ: «ئۆيدىكىلەر مەن يوق قانداق قىلار، بالام، ئۇن مىڭ جىڭ ساتسا بولدى، قالغىنىنى ئورنىغا كۆمسۇن، بۇغدايىنى ئورۇۋېلىپلا ئېكىزنى ئوسا قىلىدىغان گەپ ئىدى. سەن يوق، ئۇكاڭ ئۇنى چالا قىلىپ قويارمۇيا؟» دەپ ئەنسىرىگىنى ئۇنىڭ يادىغا كەلدى. دېھقان شۇنداق، جان قايغۇسىدا ئەمەس، يەر قايغۇسىدا...

«مەن ئەمدى خەقنىڭ گەپ - سۆزىدىن قورقمايمەن جۇما، ئىككى بالىنى ئېلىپ يېزىغا كۆچۈپ چىقسپ، تاغام - ھاماچامـلار بىلەن بىللە تۇرسەمەن.» بۇ ئەلۋەتتە گۈلنازنىڭ سۆزى. گۈلناز يادىغا كېلىشى بىلەن زېمىننىڭ پۈتۈن ۋۇجۇدى جىـ سىرلىدى: «تۇراق دوكا چېغىدا مېنى ئەيىبلەيدۇيا، تىرناقـ تا توختايدىغان قىزلار تۇرسا خەقتىن ئاشقان خوتۇننى نېـ مە قىلارسەن، دېگىنىنى تېخى؟ بىزنىڭ نادان خەلقىمىز مۇـ ھەببەت بىلەن تۇرمۇش ھاجىتىنى ئاسانلا ئارىلاشتۇرۇپ قـو يىدۇ. شۇڭا نېمە تولا، ئاجرىشىش بىلەن نىكاھ تولا. تۇراق مانا توققۇزىنچى قېتىم ئۆيلەنمەكچى. ئۇلارنى بىرلەشتۈرگەنمۇ، ئاجراشتۇرغانمۇ ھايا تقا بولغان موھتاجلىق. مۇھەببەت مـوھـ تاجلىقنىڭ مەھسۇلى ئەمەس، روھ تەشنالىقنىڭ مـەھـسۇلـى.

مۇھەببەتسىز ئائىلىلەر خۇددى قىغ ئۇستىگە ئۇنگەن كۆكتاتقا ئوخشاش تېزلا ئاينىپ، تېزلا قۇرۇيدۇ. گۈلنازغا ئاپىرىن، ئابلاغا تېخىمۇ ئاپىرىن! مۇھەببەتنى ئۆز بېشىدىن ئېگىز كۆتۈرگەن بۇ ئۇنداق ئادەملەرنى يامان كۆرىدىغانلار نېمانچە كۆپتۇ؟ ھاجى قۇددۇس يەنە نېمىلەرنى قىلاركىن؟ ھاجىم ئاتىسىچۇ؟

— «مەن ئۇلار بىلەن مەڭگۈ دۇشمەنلىشىپ ئۆتىمەنمۇ؟...»

«سەن ئەمدى بۇ يېزىنىڭ باشلىقى ئەمەسسەن. سەن بۇ يېزىنىڭ ئىشلىرىغا قول تىقما، ئۇكام، خالىساڭ ۋىلايەتكە بارغىن، خالىمىساڭ ئۆيۈڭدە كۈتۈپ يات، گەپ شۇ!» مانا بۇ تۇردى كېرىمنىڭ گېپى. ناھىيىلىك پارتكومنىڭ بىرىنچى شۇجىنىسىغا يېلىنىپ باقسىچۇ؟ ياق، زېمىن ئۈچۈن ھاكىم ھەممىنى ئېيتتى، مۇنۇ يېنىدا ئۇخلاۋاتقان غەمسىز ۋالىيىنىڭ بىرلا باش لىڭشىتىشى ئۈنىڭ تەقدىرىنى ئۆزگەرتەلەيدۇ. ئۇنىڭغا يېلىنسىچۇ؟ «يېلىنىش» دېگەن سۆز يادىغا كېلىش بىلەن ئۇنىڭ تېنى شۇركەندى. نېمە ئۈچۈن يېلىنىدۇ، ئۇنىڭغا ئۆز ئارزۇ ـ ئۈمىدىنى ئېيتتىغۇ، شۇ كۈپايە ئەمەسمۇ؟

شۇ چاغدا ماشىنا قاتتىق سىلكىندى. ئىبراھىم ئەرز چۆچۈپ ئويغاندى:

— قاراپ ھەيدىسەڭ بولمامدۇ؟ نېمە، خوتۇنۇڭ يادىڭغا كېلىپ قالدىمۇ ـ نېمە؟ ۋاي نانقېپى!

ياش شوپۇرنىڭ قۇلاقلىرى پەرەڭدەك قىزاردى:

— ئەگىپ ئۆتەي دېگۈچە...

— ئىبراھىم ئاكا، — دېدى زېمىن ئاخىرقى قېتىم ئۆزى توغرىسىدا ئىزاھات بەرمەكچى بولۇپ، — ھېچ بولمىسا مەن شۇ يېزىنىڭ مۇئاۋىن يېزا باشلىقى بولۇپ قالسامىكىن دەيمەن. سىلى بىر قېتىم ئارىغا كىرسىلە قانداق بولاركىن؟

— سېنى نېمىگە ئاساسەن تۆۋەنلىتىمىز؟ سەن ياخشى ئادەمسەن، سېنى ئۆستۈرۈشكىلا بولىدۇ، چۈشۈرۈشكە بولمايدۇ.

— ئۆزۈم چۈشۈشنى تەلەپ قىلسامچۇ؟

— مېنىڭچە سەن ئۇنداق ئەخمەقلەردىن ئەمەس. سېنىڭ ئورنۇڭغا ئوبۇلغازى جۈيجاڭنىڭ ئىنىسى ئوبۇل ھەسەن يېزىلىق پارتكوم شۇجىسى بولۇپ بارىدۇ. ئۇ بەلكى بېرىپ ئىش باشلىۋەتتى. تولا قەغىشلىك قىلماي مەن بىلەن ۋىلايەتكە بېرىپ يېزا — بازار كارخانىلىرى باشقارمىسىنىڭ باشلىقى بولۇپ ماللىمانلىشىپ كەتكەن كارخانىلارنى جۆنىدە. دۆلەت ئىگىلىكىدىكى زاۋۇت — كارخانىلارنىڭ ئۇچتىن ئىككىسى قەرزدار، ئىشچى — خىزمەتچىلىرىگە ئىش ھەققىنىمۇ بېرەلمەيۋاتىدۇ. بىز — بىرىگە ئوخشاش كارخانىلار كۆپىيىپ كەتكەن. مەھسۇلاتلىرىنىڭ سۈپىتى تۆۋەن، بازىرى يوق، رىقابەت يوق، ئىستىقبالى يوق. شۇنىڭ ئۈچۈن مۇشۇ قېيىن ئورۇنغا ساڭا ئوخشاش قابىلىيەتلىك رەھبەرنى تاللاپ ئۆستۈرۈپ ئەكەلگەن گەپ. ياخشى ئىشلەپ نەتىجە كۆرسەت. سېنىڭ ئىستىقبالىڭ ئالدىڭدا، ئۇكام. سەن ئاشۇ يېزىنىڭ بىرىنچى قول باشلىقى بولۇپ ياخشى ئىشلىگەنلىكىڭ ئۈچۈن بىز سېنى سىناقتىن ئۆتكەن قابىلىيەتلىك كادىر دەپ ئۆستۈردۇق. بۇ يەردە سېنى ئاسراشمۇ بار. سەن بۇ ناھىيىدە دۇشمەنلىك بولۇپ قالدىڭ، ئۆتكەندە تاياقمۇ يېدىڭ. ئەلۋەتتە بۇ ئەنزىمۇ سۈرۈشتۈرۈلۈۋاتىدۇ. سەن ماڭا ئىشەن، ئۇكام. مەن ساڭا ھەرگىز يامان قىلمايمەن!

— ياق، ئاكا، مەن يېزىدىن كەتمەيمەن!

— پارتىيە ئىنتىزامىمۇ بار جۇمۇ، ھە دېسىلا تەشكىل بىلەن قارشىلىشىۋەرمە، باشقىلار بۇنىڭدىن پايدىلىنىپ كەتسە زىيان تارتىپ قالسەن، ئۇكاماي!

ئىككىنچى كۈنى ۋىلايەتنىڭ دەرەخلىرى كۆرۈنگەندە زېمىن بىر ئاچالدا ماشىنىدىن چۈشۈۋالدى:

— ناھىيىگە بارامسەن، ئاپىرىپ قويايمۇ؟

— ياق، سىلىنگە رەھمەت. مەن ماشىنا توسۇپ كېتىۋالىمەن.

ئۇ يېرىم كېچىدە ناھىيىگە يېتىپ كەلدى. يۇك باسقان ماشىنا ئۇنى يېزىدىكى ئۆيىنىڭ ئالدىغا چۈشۈرۈپ قويدى.

ئۇ ھاياجان بىلەن ھويلا ئىشىكىگە كەلدى. ئىشىك توڭ لۇق ئوچۇق ئىدى. ئۇ ھەيران بولۇپ ھويلىغا كىردى. ئۆيلەرنىڭمۇ ئىشىكلىرى ئوچۇق، دېرىزىلەر قومۇرۇلغان. ئۇنىڭ ئالدىغا ۋاپادار قارا ئىت قۇيرۇق شىپاڭشىتىپ ئەركىلەپ كەلدى — دە، ئېسىلىپ ئۇنىڭ مۇرىسىگە سۆيدى.

— چۈشىنىشىلىك! — دېدى زېمىن ئەلەم بىلەن لېۋىنى چىشلەپ، — بۇ ئۆيدىكىلەردە سەنچىلىكمۇ تاقەت قالمىدىمۇ — ھە؟ — ئۇ ئىتنىڭ بېشىنى سىيلاپ تۇرۇپ سۆزلىدى، — ياخشى تۇرمۇش تەشنالىقىدىكى ئادەملەر تەييار پۇل، شەھەردىكى ئۆيگە ئۆزىنى ئاتماي قانداق قىلسۇن. ھېنىڭ توسقۇنلۇقۇم، ھېنىڭ ۋىجدان ئالدىدىكى خاھىشىم بىلەن ئەمەلدىن قالغان دەۋا مانا مەن يوق چاغدا ئېقىپتۇ. ھېنىڭ ئۇكىلىرىم تەييار بايلىققا دۇم چۈشسە مەن بۇنىڭغا ھەيران قالمايمەن. گۈلناز نېمىشقا بۇلارنى ئاكا ئىلار كەلگۈچە كۈتۈڭلار دېمىگەندۇر — ھە؟...

ئۇ ھويلىدىكى كات ئۈستىدە ئوڭدا ياتتى. ئاسماندا يۇلتۇزلار جىمىرلايدۇ، سالقىن ياز شامىلىدا دەرەخلەر شۇرۇلايدۇ، جىمجىت كېچىدە مۇشۇ جىمىرلاشتىن باشقا سادا يوق. ئۇ ئازاب، غەزەپ ۋە پۇشايمان بىلەن ئۇلۇغ — كىچىك تىندى. دادىسىنىڭ ئىمگەكچان قولى بىلەن پۈتكەن ۋە ئۇزۇن يىللار ئۆز ئىگىلىرىنىڭ سۆيۈملۈك پاناھى بولغان ئۆي — جاي بۈگۈن ئىگىسىز قالغان. بۇ ئۆيمۇ زېمىنغا ئوخشىشىدۇ: ئۇ سادا-قەتنىڭ قۇربانى. زېمىننىڭ دادىسىغا قىلغان گەپلىرىنى ئۇ ئىلىرى كۆپ قېتىم ئاڭلىغان ئەمەسمىدى. ئۇلار نېمە ئۈچۈن

ئاكسىنىڭ ئەزىزلىنىنى قىلمىدى؟ ئاكىسى يېزىلىق پارتكومنىڭ شۇجىلىقىدىن قالغانلىقى ئۈچۈن ئىنى - سىڭىللىرى ئالدىدىمۇ قەدىر - قىممەتسىز بولۇپ قالدىمۇ - هە؟ ئۇنىڭ تەرىپىنى ئالىدىغانلار بارغانچە ئازلاپ، ئۇنىڭ زىتىغا ئىش قىلىدىغانلار نېمىشقا كۆپىيىۋاتىدىكىن؟ زېمىن زادى نېمىنى خاتا قىلىدىكىنە؟ هەقىقەتنى، ۋىجدانىنى ئۆلچەم قىلىش شۇنچىلىك زىيانلىقمۇ؟...

ئۇ خىيال بىلەن قاتتىق كات ئۈستىدە ئۇخلاپ قالدى. باش توخۇ چىللاش بىلەن ئۇ ناهىيىگە قاراپ ماڭدى. قارا ئىست ئۇنىڭغا ئەگەشتى.

ئىككى سائەتتەك پىيادە مېڭىپ شەرق ئەمدىلا قىزارغاندا ئۇ يېزىلىق هۆكۈمەت ئىدارىسى ئالدىغا كەلدى. ئۇ يەردىمۇ ۋەيرانچىلىق: ۋىۋىسكىلار يوق. قوش قانات ئىشىك ئىچىدىن چىلىك ئېتىلگەن. ئەتراپتىكى تېرەكلەر كېسىلگەن، كوچىغا يانداش ئىشخانىلارنىڭ دېرىزىلىرىگە يېڭىدىن ئىشىك بېكىتىلگەن، ئىشىك باشلىرىغا ئاشخانا، ساتىراشخانا، رېمونتخانا، ماشىنىچى خانا ۋىۋىسكىلىرى ئېسىلغان.

— تېخى ئۆيلەرنى ئىجارىگە بېرىپمۇ ئولگۈرۈپتۇ، — دېدى ئۇ ئىتىغا قاراپ قويۇپ، — يىگىرمە ئالتە ئېغىز ئۆي بار، ئىككى مودىن جىق مېۋىلىك بېغى بار چوڭ ئۆينىڭ خوجايىنى بوپتىمىز، سەن قارا ئىتىم ئەمدى يېزىغا قاتىرسا بۇ يەر ساڭىمۇ كۆڭۈللۈك!

ئىت خۇددى ئۇنىڭ گېپىنى ئۇققاندەك ئۇ ياقتىن - بۇ ياققا يۈگۈرۈپ ئويناشقا باشلىدى، ئۇنىڭمۇ قۇيرۇقلىرى دىڭەك، كۆزلىرى نۇرلۇق، ئايىغى چاققانلاپ قالغانىدى.

زېمىن دەرۋازىنى مۇشتۇم بىلەن ئۇردى. ئۇزاقتىن كېيىن ئىشىك ئېچىلدى، ئۇنىڭ ئالدىدا ئۆگەي ئانىسى داناگۈل كۈلۈمسىرەپ تۇراتتى.

— ئەسسالامۇ ئەلەيكۇم، ئانا، ئوبدان تۇرددىلىمۇ؟
— ئوبدان بولمامدىغان، بالام، — دېدى ئۆگەي ئانا ئېغىر بار كۆزىنى ئۇۋۇلاپ قويۇپ، — سىلىنىڭ ھىممەتلىرىدە، مانا دادىلىرىنىڭ جايىنى، ئۇرغۇن پۇل بىلەن يانـدۇرۇپ بـەردى. ئۇنىمىسام ئۇنىماي بالىلار ماڭمـۇ سـائەت تاقـاپ قويدى. دادىلىرى قانداقراق، بالام؟
— دادام خېلى ياخشى، ئانا!
— دادىلىرى قول قويغان قەغەز كەلـمىگـەن بولسا بۇ جاي بىلەن بايلىق قولىمىزغا تېـز تەگمەيدىكەن، بالام. قەغەزنـى ئايروپىلانغان سىلى سالغانلا ھەرقاچان، بالام — ھە؟
— قىمارۋاز ئېرىنىڭ قۇلىقىنى باشقا قىمارۋازلار كېسىۋالـغانـدىمۇ مـۇشـۇنداق كـۇلـۇپـلا تـۇرغـان، كېيىن كوچىدا قېلىپ تىلەمچىلىك قىلغاندىمۇ مۇشۇنداق كۇلۇپلا تۇرغان ۋە ئاخىر «ئىسمائىـل پوم» نىڭ خوتۇنى بولۇشقىمۇ مۇشۇنداق چىراي بىلەن رازىلىق بەرگەن بۇ ئايالغا نېمە دېگۈلۈك؟
— شۇنداق! — دېدى زېمىن ئۆيگە قاراپ مېڭىپ، — گۇلنازمۇ كۆچۈپ كەلدىمۇ، ئانا؟
— ياق، بالام، ئىمىنجان بالام غەلۋە قىلىپ ئۇ خېنىمغا ئازار بەردى، كەلگۈزمىدىيا.
— ئىمىن تېخى ئوقۇشقا ماڭمىدىمۇ، ئانا، — زېمىن گەجگىسىگە غۇڭمەك چاچ قويۇپ دېسكو بىلەن گىتارغا خۇشتار كېچىك ئىنىسىنىڭ ئىسمىنى ئاڭلاپ دەرھال قاپقىنى تۇرۇپ سوردى، — ئوقۇشقا كېچىكمىدۇيا؟
— ئىمىنجان بالام ئوقۇمىغۇدەك، كۆرسىلە ئۇنىڭ گېپىنى تېخى، قۇددۇس ھاجىمدەكباي بولارئىمىش ھى — ھى — ھى...
— ئىسرائىلچۇ؟
— ئۇ بالامنىڭمۇ قولى پۇل كۆرۈۋېدى، قىز — چوكانلار ئۇنى ئەگىلى تۇردى كۆرسىلە، خوتـۇن ئالغۇدەك ئۇ، بېگىم؛

ھی ـ ھی.

ـــ ھاۋاخانچۇ، ئانا؟

ـــ ۋاي، ئۇنىڭ ئارامى يوق. ئېرى دېگەن ئوغرى ئىككى بالىسى بىلەن خوتۇنىنى قويۇۋېتىپ ھاۋاگۇل بىلەن يېنىشـمەن دەپ بوسۇغىدا يېتىۋېلىپ، ۋاييەي كـۆرسىلە، ئارام يوق ئۇ بىچارىگىمۇ!

زېمىن ئانىسىنىڭ گەپلىرىنى ئازاب بىلەن ئاڭلىدى ـ دە:

ـــ ھېچقايسىسىنىڭ ئاتىسى بىلەن كـارى يوق دېسىلە، ئاتىنىڭ ئۆلۈمى ئىستقا بايرام دېگەن شۇ!

ئۇ ئۆيلەرنى ئارىلىدى: ئۆيلەر يېڭى گىلەملەر، سافالار، تېلېۋىزور، ئۇنىڭالـغۇلار بىلەن بـېزىلـگەن. زامـانىۋى كىيىم ئاسقۇچلارغا ئېسىل كىيىملەر ئېسىلغان. زامانىۋى لـۆم لۆم كارىۋاتتا ئۆمـرىدە راھـەت كـۆرمـىگـەن ئىنىسى ئىسرايىل مايكا ـ تورسىك بىلـەن سـۇنايلىنىپ يېتىپتۇ. زېمىنىنىڭ بىلـىشچە ئوتتۇز بەش ياشقا قەدەم قويغان بولسىمۇ تېخىچە ئائىلە راھـىـتى كـۆرمـىگەن بـۇ ئىـشچان ئىـنىسىنىڭ ھاياتىدىكى ئەڭ راھەتلىك كۈنلىرى مۇشۇ. ھەتتا ئۇنىڭ مايكـا ـ تورسىك كىيىشىمۇ مۇشۇ. ئۇ پۇتۇن يازنى تەردىن قېتىشقان رەڭگى ئۆڭۈپ كەتـكەن كۆڭلەك بىلەن ئۆتكۈزۈپ كەلگەن. مانـا بۇگـۈن زېمىن ئىنىسىنىڭ سەكسىنىچى يىللارغا خـاس تـۇرمۇشتىن لەززەتلـىنىپ، راھەتلىنىپ ياتقىنىنى كۆرۈپ تۇرۇپتۇ.

ئۇ بېشىنى لىڭشىتىپ كۈلۈپ قويدى ـ دە، ئـۆزى ئىشخانا قىلىپ ئولتۇرغان ئۆيگە قاراپ ماڭدى. بۇ ئۆي گىلەم، سافا ۋە ھەر خـىل ئايـاللارنىڭ يېرىـم يالىڭاچ رەسىملىرى بىلەن بېزەلگەن. چىرايلىق ئۇستەل ئۇستـىگە ئېسىل تاماـكىلار، يېرىم ئىچىلگەن، ئاغزى ئېچىلمىغان پـەۋىـلار، مېۋە ـ چېۋە، پاقلان گۆشلىرى تولۇپتۇ: شەھەر كۆرۈپ كۆزى ئېچىلـمىغان كىچـىك ئىنىسى ئىمىنجان ئىـككـى كىشىلىك «شېرىن

چۇش كاردۇنتى» ئۇستىدە يېرىم يالىڭاچ ھالدا ياستۇقنى قۇچاقلاپ يېتىپتۇ. بۇ ئۆيدىكى تېلېفونمۇ ئورنىدىن قوزغالماپتۇ. ئۇنىڭ راھەت - پاراغەتكە تەشنا ئىنسىسى ئوقۇش پۈتتۈرۈپ كەلگۈسىدە كۆرىدىغان راھەتلىرىنى شۇنىڭ ئۈچۈن مانا مۇشۇ نەق راھەتكە ئالماشتۇرغان ئىكەن - دە!

ئۇ لالىيىپ ياتقان ئىنىسىغا غەزەپ بىلەن ھۇمىيىپ قاراپ قويدى.

ئۇ كېچىك مەجلىسخانا قىلغان ئۆينىڭ ئىشىكىگە كېلىپ توختىدى. ئىشىك قىيا ئوچۇق ئىدى. ئۇ بۇ ئۆيدە سىگىلىسى ھاۋاخان بالىلىرى بىلەن تۇرۇۋاتقانلىقىنى بىلدى. ھاۋاخان يالغۇز كارىۋاتتا، بالىلىرى چوڭ بۇ گۇلۇكتە — گىلەم ئۈستىدە ئۇخلاۋاتاتتى.

مانا شۇنداق، ئالتە ئېغىز ئۆي چىرايلىق ياسالغان، يەنە بىر نەچچە ئېغىز ئۆي قۇپقۇرۇق تۇراتتى، ئۇ باغقا چىقتى. باغ بۇرۇنقىدەك، پىشقان ئالما، نەشپۈت، ئۈزۈم، ئانارلىرى بىلەن ئەتىگەنلىك سەلكىن شامالنىڭ ئەللىيى بىلەن سىلىق تەۋرىنىپ تۇرۇپتۇ. «بۇ باغلارمۇ ئەمدى ئىسمائىل ھاجىمنىڭ!» دېدى ئۇ قەبرى ئامۇتقا يۆلىنىپ تۇرۇپ ئەلەم ۋە ئازاب بىلەن.

ئۇ ئۆگۈن ھوقۇق ۋە مەككارلىقنىڭ كۈچىنى كۆردى. ئۇ يەنە پۇل بىلەن مېھىر - شەپقەت ئوتتۇرىسىدىكى ئىلىشىنىڭ نەتىجىسىنى كۆردى: پۇل مېھىر - شەپقەت، يۈز - خاتىر دېگەنلەرنى يەڭگەن، مۇنۇ ئاتىسىنىڭ ئەمگەك تەرى ۋە مېھىر - شەپقىتىنىڭ شەرىپىنى بىلەن چوڭ بولۇۋاتقان بالىلار ئازغىنا پۇل — راھەتكە ئاتا مېھرىنى تېگىشىۋەتكەن. ئۇلارنىڭ راھەت قوينىدىكى چىرايلىرىدا ئاتا خىمىسى، ئۆلۈم ۋەھىمىسى زادىلا يوق. ھەتتا مۇنۇ ئۆگەي ئانىمۇ زېمىن بىلەن كۆرۈشكەندە ئاۋۋال پۇل - پۇچەكنى، ئاندىن كېيىن

يىراقتا ئېغىر ھالدا ياتقان ئېرىنى تىلغا ئالدى.
چېكىدىن ئاشقان راھەت - پاراغەت ئىنسانىنى ئوخايلا كاردىن چىقىرىدۇ دېگەنگە زېمىن ئىشەنگەن، لېكىن چېكىدىن ئاشقان قاششاقلىقمۇ ئىنسانىنى ئۆز قېيىپىدىن چىقىرىۋېتىدۇ دېگەنگە زادىلا ئىشەنمىگەنىدى. ئۇ ھىندىستانلىق كىرىشان چاندارنىڭ ھېكايىسىدىكى ھېلىقى بىر جۈپ ئاشىق - مەشۇق نىڭ ئاچارچىلىق دەستىدىن ئۆز مۇھەببەتلىرىنى بىر پارچە بولكىغا تېگىشىۋەتكەنلىكىنى ئوقۇپ يازغۇچىنى تىللىغان. «ياق، مۇھەببەت ئۇنداق ئاسانلا تېگىشىلىدىغان نەرسە ئەمەس. ئۇنىڭ يىلتىزى جان تومۇردا» دەپ يازغانىدى ئۇ ئۆز خاتىرىسىگە.
لېكىن ئۇ بۈگۈن ئۆز ئۆيىدىكى مۇنۇ رېئاللىق ئالدىدا پۈلنىڭ تەسىر قىلىشى كۈچىگە ئىشەنمەي تۇرالمىدى: ئۇنىڭ قېرىنداشلىرى پۇل - دۇنيانى كۆرۈپ ئاتا ئارزۇسى، قېرىنداش غۇرۇرىنى ئۇنتۇغان. زېمىن بەلكى مۇشۇ راھەت - پاراغەتكە تەشنا قېرىنداشلىرىنىڭ رايىغا بېقىش لازىملىقىنى ئۇنتۇغاندۇر، بەلكى ئۆز مىجەزى، ئۆز غۇرۇرى بىلەن ھېسابلىشىپ قېرىنداشلىرىنىڭ ئارزۇ - ئارمانلىرى بىلەن ھېسابلاشمىغانىدۇر. بىر چاغدا دادىسىمۇ بۇ تەييار بايلىقنى ئېلىشقا ئۇرۇنغان ئەمەسمىدى. شۇ چاغدا دادىسىنىڭ مۇشۇ بالىلارغا راھەت - پاراغەت يارىتىش كويىدا ئىنكەنلىكىنى نېمىشقا ئويلىمىدى: بۇ بىچارىلەرنى ھېسابقا ئالغان بولسا ئىبراھىم ھاجىم بىلەن، باشقا ئۇرۇق - تۇغقانلىرى بىلەن تىركەشمەي سۈكۈت قىلىپ تۇرۇۋالغان بولماسمىدى. لېكىن بىر ھەقىقىي ئىنسان ئۆز غۇرۇرىنى ھەممىدىن ئۈستۈن بىلىدىكەن. غۇرۇر ئالدىدا بايلىق، مەنسەپ دېگەنلەر ھېچنېمىگە ئەرزىمەيدىكەن. زېمىن مانا مۇشۇنداق غۇرۇر ئىگىسى بولۇپ قالغىنىغا بۈگۈن بىرىنچى قېتىم ئۆكۈندى.

ئۇ كوچىغا چىققاندا قۇياش قەزىرىپ چىقىقان. تونۇش كوچىلار، دەل ـ دەرەخلەر بۇگۈنكى يېڭى قۇياش نۇرىدا شادلانغان. ئۇلار زېمىننى مازاق قىلىپ: «ناز بىلەن ئالدىڭ، پۇل دېگەن يامان نەرسە جۇمۇ، دۇنيادا ئالىقىنىدىكى تەبىيار پۇلنى چۆرۈۋېتىدىغان ئادەم يوق. سەن ئەخمەق ئىدىڭ، مانا ئەمدى راست ئادەمگە ئايلاندىڭ» دېمەكتە. بۇ دەل ـ دەرەخلەر مەھەللە ئادەملىرىنمۇ ياكى ئۇنىڭ بىلەن قارشىلاشقانلارنىڭ ئەلچىلىرىنمۇ؟ ھەر ئىككىسى بىرلىشىپ شۇنداق دەۋاتقان بولسىچۇ؟

ئۇنىڭ كۆز ئالدىدا چوڭ ئاتىسى ئىبراھىم ھاجى سىلىق كۈلۈمسىرەپ، سىلىق سۆزلىمەكتە:

— بالام، بۇ ئۆيلەر بىلەن پۇللار ئىسمائىل ھاجىمنىڭ، بۇنىڭ ئاتا مىراسى. ئۇنى ئۇقۇشماي مۇسادىرە قىلىشقان. مانا ئەمدى ئۇنىڭ مىراسخورى سەن!

— ياق، چوڭ دادا، مەن ھەرگىز سىزنىڭ مۇددىئايىڭىز بىلەن ياشىمايمەن. مەن سىزنىڭ ھۆرمىتىڭىز بىلەن كۆك لەشنى نومۇس بىلىمەن. مەن سىزنىڭ سايىڭىزدا راھەتلىنىشنى ئازاب بىلىمەن. مەن بۇ ناتونۇشلارنىڭ پول بىلەن قولغا كەلگەن بايلىقنى قايتۇرۇۋېتىمەن. توپىدا ياتاي، زاغرا غاجاي، يالاڭ ـ يالىڭاچ يۈرەي، لېكىن ئىناۋىتىمگە داغ چۈشۈرمەيمەن!

ئۇ شۇنچىلىك تېز ماڭدىكى تار، جىگدىلەر چىرماشقان، قوملۇق كوچىغا كىرىپ قالغىنىنى تۇيماي قالدى. ئۇ قىيسىق ئىشىكنىڭ ئالدىدا توختىدى. ئۆينىڭ ئۆگزىسىدىكى كەپتەرخانا ئۈستىدە سەھەر قۇياشىدا تاتلىنىۋاتقان كەپتەرلەر بۇ يوچۇن ئادەمگە قەزىقسىنىپ قەزغۇچ كۆزلىرى بىلەن قاراشتى.

ئۇ ئىشىكنى چەكتى.

ـ ئاتـ كىم؟ ـ گۈلنازنىڭ تونۇش ئاۋازى ئۇنىڭ يۈرىكىنى تىترەتتى.

ـ بۇ مەن!

ـ زېمىنمۇ سىز، كەلدىڭىزمۇ، دادامنىڭ ھالى قانداق؟

ـ ھەر ئىككىلا داداڭ ياخشى، گۈلناز!

ـ ئالدىرىماڭ، يۈزۈمنى يۇيۇۋالاي.

ئىشىك ئېچىلدى، زېمىن ھويلىغا كىردى ـ دە، ئىشىكنى قايتىدىن ئېلدى. ئۇ گۈلنازنىڭ نازۇك بېلىدىن قۇچاقلىدى، گۈلناز «جېنىم» دەپ ئىگىرىغاندەك قىلىپ ئۇنىڭغا ياماشتى. ئىككى گەۋدە بىر گەۋدىگە ئايلاندى، ئىككى روھ، ئىككى ھېسسىيات، ئىككى تەننىڭ ئېچكى ـ تاشقى لەززەتلىرى بىر ئادەمنىڭكىگە ئايلاندى. بۇ ئادەم ھەم ئەر، ھەم ئايال.

زېمىن گۈلنازنى كۆتۈرۈپ ئۆيگە ئەكىردى. بالىلار دالاندىكى سۈپىدا لەززەتلىنىپ ئۇخلىماقتا. ئۇ گۈلنازنى خۇددى بوۋاقتەك كۆتۈرۈپ ئىچكىرىكى ئۆيگە ئەكىرىپ چوڭ كارىۋاتقا ياتقۇزدى. گۈلناز ئۇنىڭ بوينىغا گىرە سېلىپ، كۆزلىرىنى چېكىپ يۈمۈپ خۇددى كۈنگە قاقلانغان مۇشۇكتەك پۈتۈن ۋۇجۇدى بوشىغان ھالدا ئوخدىسىغا ياتتى. زېمىننىڭ ۋۇجۇدىدا تەل بىلەن ئىپادە قىلغىلى بولمايدىغان بىر خىل راھەت ـ ئارام پەيدا بولدى. ئۇ بىر مەھەل راھەت ـ ئارامنىڭ ئەسىرىگە ئايلاندى. ئۇ نازۇك بەدەن، تولىمۇ چىرايلىق ئايالنىڭ بەدىنىدىن مانا شۇ ئەسىر قىلغۇچى راھەتنىڭ ئۇرغۇپ چىققىنىنى چۈشەندى: «راھەتنىڭ قۇلى بولمايدىغان ئىنسان بولمىسا كېرەك. مەيلى بىر مىنۇت بولسىمۇ...». ئۇ جىق نەرسىلەرنى ئويلاشنى خالىمىدى. گۈلناز نازىن بىلەن پىچىرلىدى:

ـ تېخى ئەتىگەن، بېشىمىزدا ئىككى ـ ئۈچ سائەت ئۇخلىدۇق بىلمىكىن...

زېمىن مانا ئائىلە راھىتى بىلەن بەختلىك. ئۇ گۈلنازنىڭ نازۇك بارماقلىرىنى يۇرىكىگە يېقىپ، قورسىقىغا ئارتىلغان پۇتلىرىنى سىيلاپ، يۈزىگە چۈشكەن چاچلىرىنى تۈيماي پۇراپ ئوڭدا ياتماقتا. ئۇ ھازىر گۈلنازدىن باشقا ھېچكىمنى ئويلىمايتتى. ئۇنىڭ يادىدىن بىراقتىكى دادىسى، ئۆزىگە كەلگەن دىل ئازارى، قىلماقچى بولغان ئىشلىرى بىراقلا كۆتۈرۈلگەن. ئۇ شۇ تاپتا گويا ساغلام بوۋاقتەك بىغەم، بۇدۇرۇق قوزىدەك جۇشقۇن، ۋايىغا يەتكەن كۆكچە قوغۇندەك لەززەتلىك ھېسسىيات سۈيىدە چۆمۈلمەكتە. ئۇنىڭ ۋۇجۇدى مۇشۇ ھېسسىيات سۈيىدە ئېرىمەكتە. ئۇنىڭ تومۇر - تومۇرلىرى مۇشۇ ھېسسىيات سۈيىنىڭ دولقۇنىغا تەڭكەش بولۇپ رىتملىك سوقماقتا. بۇ تومۇرلاردىن: «دۇنيادا راھەت تولا، سەن تېخى مىڭدىن بىرىنى كۆرمىدىڭ، ئۆزۈڭمۇ كۆرگىن، باشقىلارغىمۇ كۆرسەتكىن» دېگەن سادا كەلمەكتە ئىدى.

ئۇ يېنىغا ئۆرۈلدى. سول بىلىكىدىكى گۈلنازنىڭ بېشىنى ئاستا ئاۋايلاپ ياستۇققا قويدى - دە، ئورنىدىن تۇرۇپ ھويلىغا يۈيۈنغىلى ماڭدى.

ھويلىنىڭ باغ ئىشىكىنىڭ يېنىدا ئابلا يانتاقنىڭ ماھىر قولىدا پۈتكەن بىر «سەراپ» بار ئىدى. ئۇ ھويلىنىڭ تۆت ئەتراپىغا قارىدى. ياغاچلاردىن ياسالغان خىلمۇ خىل ئويۇنچۇقلار: ئاتلار، ئايروپىلان، ماشىنىلار ھەممىلا يەردە چېچىلىپ ياتاتتى. بۇلارنى ئابلا يانتاق ئاشۇ ئەپچىل قوللىرى بىلەن بالىلارغا ياساپ بەرگەن. بالىلار ئۇچۇن باققان توخۇلىرىمۇ خۇددى زېمىننى يات كۆرگەندەك قاقاقلىشىپ، چەكچەيگەن ھالدا باغقا مېڭىشتى. بۇ ھويلىدىكى ھەممىلا نېمە ئۇنىڭغا يات ۋە ئۆلاردىن ھۆزۈرلىنىش نومۇسلۇق. ئۇ بايا ياتقان يۇمشاق كۆرپىلەر بىلەن ياستۇقلارمۇ ئابلادىن ئاشقان. ئۇ سوغۇق سۇدا يۇيۇنۇۋېتىپ بىر خىل كۆڭۈل غەشلىكى، بىر خىل

روھىي ئازاب بىلەن خورسىنىپ قويدى، ئەمدى ئۇنىڭ بەدىنىدە، ھۇزۇر ـ ھالاۋەت، بەخت شادلىقىدىن زادىلا ئەسەر قالمىغان. ئۇنىڭ ۋۇجۇدىنى غەشلىك، ئازاب، چۇشكۈنلۈك چىرمىۋالغانىدى. ئۇ نېمىنىلا ئويلىسا غەشلىك، ئازاب ۋە ھاقارەت ھېس قىلاتتى. لېكىن ئۇ ئازابقا كۆنۈككەن. ئۇزۇن يىللىق سېغىنىش، ئازاب ۋە ئۇمىد بىلەن ئۆتكۈزگەن سەرگەردانلىق ھايات ئۇنىڭغا غەم ـ قايغۇدىن قۇتۇلۇشنىڭ ساۋاتىنىمۇ ئۆگەتكەن. بۇ ساۋات ئىشلەش، ناخشا ئېيتىش ۋە كەلگۈسىگە ئىنتىلىش.

ئۇ يۇيۇنۇپ بولۇپ ئوتۇن كەسلەپ ئوچاققا ئوت ياقتى ۋە باغقا چىقىپ كۆكباش قوناق ئەكىرىپ ئۇنى لېگەنگە قىرىپ چۇشۇرۇشكە باشلىدى. ئۇنىڭدىن كېيىن كاتەكتە چىلاۋاتقان چاخورازنى تۇتۇپ باغقا ئاچقىتى ـ دەپ قۇملۇقتىن كىچىككىنە ئورەك كولاپ ئۇنى بوغۇزلىدى.

ئۇ قايناق سۇدا توخۇنى يۇڭۇزداۋاتقاندا گۈلناز ئۆيدىن چىقتى. ئۇنىڭ كۆزلىرى خۇمارلاشقان، لەۋلىرى سۇزۇلگەنىدى. ئۇ زېمىنىنىڭ ساقاللىرى ئۆسكەن ئېڭىكىنى سىيلاپ قويۇپ:

— بەك ئىشلىگىلىرى كەلگەن بولسا ساقاللىرىنى ئالسىلا، چىرايلىقراق كىيىنسىلە. قارىسىلا، كۆڭلەكلىرى قاتلىسا سۇنغۇدەك بولۇپ كېتىپتۇ، — دېدى.

— بەللى، — دېدى زېمىن شۇ چاغدىلا ئۆزىنىڭ ئون كۈندىن بىرى مۇشۇ كۆك نىلون كۆڭلەكنى ئالماشتۇرمىغانلىقىدىن خىجىل بولۇپ، — قارا، گۈلناز، مۇنۇ ئىشتانىمۇ قاسساپنىڭ ئىشتىنىغا ئوخشىشىپ قاپتۇ.

گۈلناز زېمىنىڭ مايلىشىپ پارقىراپ كەتكەن قوڭۇر ئىشتىنىغا قاراپ قويۇپ قاقاقلاپ كۈلدى:

— سىزگە كىيىم تەييارلاپ قويدۇم، كىيىۋېلىڭ. بۇگۈنلا بېرىپ خەت ئالايلى. ئەمدى بىز ھېچكىمگە مەسلىھەت سالماي ئىش قىلالايمىز.

— بۇگۈنلىمۇ؟
— ھەئە، بۇگۈنلا.
— ئۇنداق بولسا كۆكباش كۈجىسى ساڭا قالدى.
زېمىن ئىچكىرىكى ئۆيدىن ياسىنىپ چىققاندا بالىلار ئويغانغانىدى. بالىلار ئۇنىڭغا يۈگۈرۈپ، بىر خىل يوشۇرۇن ئۆچمەنلىك بىلەن قاراپ قويدى:
— قانداق ئەھۋالىڭ، يادىكار؟
— بەلەن، سىلىچۇ؟ — قائىشارلىق بۇرنى، خىيالچان يوغان كۆزلىرى زېمىنغا ئوخشىشىدىغان، بويى زېمىن بىلەن تەڭ كېرىلىدىغان ئۆسمۈر يىگىت زېمىنغا يەر ئاستىدىن قاراپ قويدى.
— سەنچۇ، ئىنىئام؟
— بەلەن...، — ئۇزۇن كىرپىكلىك خۇمار كۆزلىرى ئانىسىغا تاتقان، يوغان بۇرنى ئابلا يانتاقنى ئەسلىتىدىغان ئون بىر ياشلىق بالا لەۋلىرىنى چىشلەپ، يەرگە قاراپ قىزىرىپ جاۋاب بەردى.
«ئابلانىڭ ئورنىنى تارتىۋالماق تېگىمۇ تەس. ئۇ مۇنۇ بالىلارنىڭ قەلبىدە. ئۇلارنىڭ قەلبىگە ئىككى ئاتا سىغىدۇ-مۇ؟ ئۇلارنىڭ قەلبىدىن ئاتا مۇھەببىتىنى چىقىرىۋېتىش مۇمكىنمۇ؟ مەردلىك قىلسام ئۇلار مېنى تېخىمۇ يامان كۆرىدۇ» دەپ ئويلىدى زېمىن.
ئۇ ئىنىئامنىڭ يىرىك چاچلىرىنى سىيلاپ:
— داداڭ ئابلا ئۇچ يىللىق ئوقۇشقا كەتتى، ئۇچ يىلدىن كېيىن قايتىپ كېلىدۇ، — دېدى.
ئىنىئام زېمىنغا لاپپىدە قاراپ قويۇپ ئۆمۈرەپ يىغلىۋەتتى.
زېمىن ئۇنىڭ بېشىنى باغرىغا باستى:
— يىغلىما، ئىنىئام، ئەمدى ئابلانىڭ ئورنىدا مەن سىلەرگە

قارايمەن.

— ئۇمۇ سىلەرنىڭ داداڭلار! — دېدى تالادىن كىرگەن گۈلناز تامدىك تاتىرىپ، لەۋلىرى تىترەپ، — ئىنئام، نېمىشقا يىغلايسەن، داداڭ مېنىڭ خېتىمنى بېرىپ كەتتىمۇ، ئۇ ئۇرۇمچىدىكى دادىسىنىڭ يېنىدا تۇرارئىمىش. ئۇ باشقا خوتۇن ئېلىۋاپتۇيا.

— يالغان، يالغان سۆزلىمە، گۈلناز!

— سىز يالغان سۆزلىدىڭىز. مەن بۇلارغا ھەممىنى دېگەن، يەنە نېمىشقا يىغلايدۇ دەيمىنا!

ئۇلار جىمىپ قېلىشتى. توخۇ شورپىسى بىلەن كۆكباش قوناقتىن ئېتىلگەن كوجىنىمۇ جىجىت، ئەمما ئىشتىھا بىلەن ئىچىشتى.

زېمىن بىلەن گۈلناز چىرايلىق ياسىنىپ بىرۇبلىسپىتنى يېتىلەپ تار كوچا بىلەن بازارغا ماڭدى. كىچىك - كىچىك ئىشكىلەردىن ئايالالار باشلىرىنى چىقىرىشىپ پىخىلدىشىپ كۈلۈشەتتى. بىرلىرى كۆرمىگەن بولۇپ يۈندا چېچىشاتتى، يەنە بىرلىرى ئىت - ئېشەكلىرىنى تىللىغان بولۇپ:

— ھاياسىز ھايۋان!

— ئۇچۇلۇقۇڭنى يەڭگۈشلەپ قېرىيمىا!

— سەنمۇ يېڭى ئىگە تاپتىڭمۇيا! — دېيىشەتتى.

زېمىن خۇددى يۈزى بىلەن يەر دەسسەپ ماڭغاندەك تەستە ماڭدى. گۈلناز بولسا خۇددى ھېچ نەرسە كۆرمىگەندەك، ئاڭلىمىغاندەك، بوغۇپ چاقىان قىلىۋالغان قويۇق چاچلىرىنى سىلكىپ قويۇپ كۈلۈپ - غادىيىپ مېڭىۋەردى. ئۇلار كۆۋرۈك بويىغا كەلگەندە زېمىننى ھۆرمەتلەيدىغان بىرنەچچە دېھقان قوللىرىنى كۆكسىگە قويۇپ سالام بەردى:

— زېمىن شۇجى، ئۆيگە كىرسىلە.

— ھە، نېمە بولسا بىر مەھەللىلىك بولۇپ قالدۇق، زېمىن

شۇجى.

— زېمىن شۇجى، دادىلىرىنىڭ ئەھۋالى قانداقراق؟

ئايال يەڭگۈشلەش ياكى ئەرىيەڭگۈشلەش بۇ يەرلەردە يېڭىلىق ئەمەس. بۇ خىل ئىش ھەربىر ئۆيدە دېگۈدەك بولۇپ تۇرىدۇ. لېكىن چىقىشقاق، خۇش خۇي ئابىلا يانتاقنىڭ بۇ كوچىدىن مەڭگۈلۈككە كېتىپ قېلىشى مەھەللە ياشلىرىنى بىئارام قىلغان بولسا، مۇنۇ ھۇرمەتلىك ئائىلىنىڭ ئەركە - نايىتاڭ قىزىنىڭ ئامەتلىك بولۇپ قىرىق نەچچە ياشقا كىرگۈچە ئۆيلەنمىگەن، يىگىت بىلەن توي قىلىشى — تەمە بىلەن يۈرگەن نۇرغۇن قىز - چوكانلارنىڭ قەلبىگە ھەسرەت - ئىچى تارلىق ئوتىنى تۇتاشتۇرۇپ قويغانىدى. گۈلنازنىڭ غادىيىشى مانا شۇنىڭ ئۈچۈن. زېمىننىڭ خۇدۇكچانلىقىمۇ شۇنىڭ ئۈچۈن ئىدى.

ئۇلار ئاخىر چوڭ كوچىغا چىقتى - دە، زېمىن ئالدىغا، گۈلناز كەينىگە ھېڭىشىپ ۋېلىسىپىت بىلەن بازارغا قاراپ ھەيدىشتى. ئۇلار «ھاجى قۇددۇس مۇلازىمەتخانىسى» نىڭ ئالدىدىن ئۆتكەندە بىر دېرىزىدىن يېرىم قوغۇن ئۇچۇپ چىقىپ زېمىننىڭ ئاپئاق كۆڭلەكنىڭ كۆكرىكىگە تەگدى. زېمىن تېرىكىپ ۋېلىسىپىتتىن چۈشتى، لېكىن گۈلنار كۈلۈپلا قويدى.

— ئۆلۈشسۇن مېنى دېسە! — دېدى ئۇ كىملەرنىدۇر ئاچچىق كۈلكە بىلەن تىللاپ.

ئۇلار يېڭىدىن ئىجارىگە ئېلىنغان يېزىلىق ھۆكۈمەت ئىدارىسىنىڭ ئالدىغا كېلىپ توختىدى. بۇ مودىدىن قالغان ئىككى قەۋەتلىك بىنا بۇرۇن سودا ئىدارىسىنىڭ مېھمانخانىسى ئىدى. بۇزۇقچىلىق تولىمۇ ئەۋج ئېلىپ كەتكەچكە، بۇ مېھمانخانىنى «زىياندا شىلارنى تازىلاش» ھەرىكىتىدە تاقىۋېتىپ يەككە تىجارەتچىلەر جەمئىيىتىگە ئىجارىگە بەرگەنىدى. مانا ئەمدى بۇ بىنانىڭ پېشانىسىگە يېزىلىق پارتكوم بىلەن يېزىلىق ھۆكۈمەتنىڭ قىزىل خەتلىك ۋىۋېسكىلىرى ئېسىلىپتۇ.

زېمىن پارتكوم شۇجىسى ئىشخانىسىنىڭ ئىشكىنى ئىتتەردى. ئۆيدە لىق ئادەم بار ئىكەن. ئۇستەلدە كېرىلىپ ئولتۇرغان سېرىق چوقۇر يىگىت غودۇڭشىدى:

— ئۇسۇپ كىرئۆيدىغان ئاممىۋى هاجەتخانا ئەمەس بۇ. ئىشىك چېكىشنى بىلمەيدىغان كىم بۇ؟

— زېمىن شۇجى!

— كەلسىلە، زېمىن ئاكا.

بۇ ئۆينىڭ خوجايىنى بايىقى سېرىق چوقۇر يىگىت يېڭى بولغىنى بىلەن بۇ يەردە ئولتۇرغانلارنىڭ تولىسى كونا — زېمىننىڭ قول ئاستىدا ئىشلىگەن ئادەملەر ئىدى. ئۇلار زېمىننى ھۆرمەتلەپ ئورۇنلىرىدىن دۇررىدە تۇرۇشتى.

— ھە، زېمىنئاخۇنما سىلى! — بۇ ئىدارىنىڭ يېڭى ھۆكۈمرانى بىر قولىنى خالار - خالىمايلا سۇندى.

— ئوبۇل ھەسەن شۇجى! — دېدى زېمىن ئۇنىڭغا قول سۇنۇپ ھەممىلا باشقىدىن — يەنى نۆلدىن باشلىغان گەپ ئىكەن - دە!

— مۇشۇنچىلىك ھازىرچە! — ئوبۇل ھەسەن قوللىرىنى ئىككىسى يېنىغا تاشلاپ كۆرەڭلىك بىلەن غادايدى، — دۇنيادا نېمە تەس، تىكىپ سۆكمەك تەس دەپتىكەن، زېمىن ئاخۇن، قانداقراق؟

ئوبۇل ھەسەننىڭ «زېمىنئاخۇن» دېگەن ئىسمىنى قايتا - قايتا تەكرارلىشى بۇ يەردىكىلەرنىڭ نارازىلىقىنى قوزغىغان چېغى، بىرى ئەلەم بىلەن:

— زېمىن شۇجى، بىر مەسچىتنىڭ ئىمامى بولۇۋالمىغانلا، نېمىنداق ئوبۇلئاخۇن سىلىنى ھەدېسلا «ئاخۇن، ئاخۇن» دەيدا! — دېدى.

— شۇجىلىقنى تارتىۋالغان ئادەم ھەرنېمە دەيدۇ — دە ئەمدى!

— تارتىۋالدى دەيسىنا؟ تارتىۋالمىدى، بۇلىۋالدى.

— ئوغرىلىۋالدى دېسىمۇ بەربىر گەپ!
بۇ يېڭى خىزمەت ئورنىدا تېخى ھېچقانچە ھۆر-
مەت تاپالمىغان ئوبۇل ھەسەن ئوڭايسىزلىنىپ نېمە قىلا-
رىنى بىلمەي بىردىنلا يالغان كەمتەرلىككە ئۆتتى:
— قارىسىلا، زېمىن شۇجى، سىلىگە خۇيباۋ قىلىپ قو-
يای. كېلىپلا يۇقىرىنىڭ ھۆججىتىدىگە ئاساسەن سىلىنىڭ
ئۆيلىرىنى قايتۇرۇپ بەردۇق. ئىدارە خىراجىتى قىس بولۇشىغا
قارىماي قىرىق سەككىز مىڭ يۈەن نەق پۇلنىمۇ ئىگىلىرىگە
تاپشۇرۇپ، رايونلۇق پارتكوم بىلەن رايونا-ئۇق ھۆكۈمەت
ئورۇئاتقان قورۇنى بوشىتىپ بەردۇق. مۇنۇ ئىككى قەۋەتلىك
بىنانىڭ يىللىق ئىجارىسىنى ئەللىك مىڭ يۈەنگە ئېلىپ، ئۈچ
كۈن جاپالىق كۈرەش قىلىپ مۇشۇ يەرگە ئۈچ بەنزە، يەنە
پارتكوم، ھۆكۈمەت، دائىمىي كومىتېت بىراقلا كۆچۈپ كەلدۇق،
كۆپچىلىكنىڭ تازا كۆچكىسى يوق. لېكىن يۇقىرىنىڭ يولىيو-
رۇقى، يۇقىرىنىڭ قىزىل تامغىلىق ھۆججىتىنى ئەمەلىيلەشتۈر-
مەسكە بىزنىڭ بېشىمىز ئون ئەمەسىيا!
— شۇنچە تېز ئەمەلىيلەشتۈرۈپلا، باشقا ھۆججەتلەرمۇ
مۇشۇنداق ئەمەلىيلەشسە بولاتتى.
— ھەممىنى ئەمەلىيلەشتۈرىمىز، بىرۋاراقى كەلمەددىمىزيا!
— مەن سىلىگە بىرلا گەپنى دېگىلى كەلدىم. ئەتىلايەنە
شۇ بۇرۇنقى ئورۇنغا كۆچىسىلەر. مەن بىرىنچىدىن، ئۈي دەۋاسى
قىلمىدىم، دادامۇ قىلمىدى. ئىككىنچىدىن، يۇقىرىنىڭ ھۆججىتى
بويىچە بېرىلگەن بولسىمۇ بىز بۇ ئۆي — جاي بىلەن پۇلنى
قايتۇرۇپ بەرمەكچى. بىرىنچىدىن، ئەرز قىلمىدۇق، ئىككىنچى-
دىن، ئېلىشنى رەت قىلىمىز، ئۈچىنچىدىن، كۈنىدىن قالغان
ناھەقچىلىقلار خېلى كۆپ، ئەگەر ھوقۇق تۇتقانلارنىڭ ھەل
بولۇپ، ھوقۇق تۇتمىغانلارنىڭ ھەل بولمىسا بىز بۇ خەلقتە
قانداق چۈشەندۈرىمىز؟ شۇڭا يېزىلىق ھۆكۈمەتنى يۇزمىڭ

يۇەن زىيانغا ئۇچراتماي ئەتىلا كۆچۈكلار، مۇنۇ ئۆيىنىمۇ قايتا تۈرۈپ بېرىدىلار. بىلەمسىلەر، يۇزمىڭ يۇەن بىر يېرىم ئۇچۇن چوڭ پۇل. بۇ پۇل بىلەن نۇرغۇن ئىشلارنى قىلغىلى بولىدۇ.

— ياق، زېمىن شۇجى، ئەمدى سىلى بىزگە ئارىلاشمىسىلا! — دېدى ئوبۇل ھەسەن قاپىقىنى تۈرۈپ، — پارتكوم قارار قىلىپ بولدى. مەن ئەمدى قارشى مۇقام توۋلاشقا يول قويمايمەن!

زېمىن ئوبۇلنىڭ كۆكۈچ كۆزلىرىگە قاردى. باشلانغۇچ مەكتەپ ئوقۇتقۇچىلىقىدىن ئاكسىنىڭ ياردىمى بىلەن ئىشلىق ئىدارىسىگە مۇئاۋىن باشلىق بولۇپ ئۆسۈپ، بىر قېتىم خاتالىشىپ تۆۋەنگە چۈشكەن، ئۇزۇن ئۆتمەي قايتىدىن ئاقلىنىپ چىققان بۇ ئادەم تېخى يېقىندىلا زېمىن تۈگۈل يېزىلىق ھۆكۈمەتنىڭ كاتىپىغىمۇ كۆچۈكلىنىپ - يېلىنىپ يۈرەتتى. مانا ئەمدى زېمىندەك خەلق ھۆرمىتىگە ئىگە كادىرلارغىمۇ قاپاق تۈرۈپ، قوپال ئاۋازدا گەپ قىلالايدىغان بوپتۇ. مانا بۇمۇ ھوقۇقنىڭ كۈچى.

پۇلنىڭ ۋە ھوقۇقنىڭ كۈچىنى شۇ بىر كۈندىلا چوڭقۇر چۈشەنگەن زېمىن يېزىلىق ھۆكۈمەت كاتىپىنى باشلاپ سىرتقا چىقتى:

— ئۆيلەنمەكچىمەن، ئۆكام، خەت قىلىپ بەرگىن.

— تامغا مەندە يوق. تامغىنى ئوبۇل شۇجى مەندىن ئېلىۋالغان. كىمگە بەرگىنىنى بىلمەيمەن، ئاكا.

— مۇشۇ ئىش ئۈچۈن يەنە شۇ ئوبۇل شۇجىغا يېلىنامدىمەن؟

— ياق، زېمىن شۇجى، مەن مۇسا شياڭجاڭغا دەپ خەت ئېلىپ، تامغا باستۇرۇپ بېرەي.

«... مانا ئەمدى زېمىننىڭ بۇ يەردە قەدىر - قىممىتى قالماپتۇ. دۇرۇس، مېنىڭ بۇ يەردە بۇيرۇق بېرىشىگە ئەمدى ھوقۇقۇم يوق. بۇ يەر ئەمدى مېنى تونۇمايدۇ، مەنمۇ ئەمدى

ئىشلىرىمنى نۆلدىن باشلايدىغان ئوخشايمەن».

زېمىن بۇ كۆنا بىنادىن چىقىۋېتىپ شۇلارنى ئويلىدى، ئۇ شۇ كۈنى بىر كۈن ئاۋارە بولۇپ، نە ئىشلىرىنى ئۆيدىن كۆچۈشكە كۆندۈرەلمىدى، نە ئۇرۇمچىگە تېلېفون بېرەلمىدى، نە تۇيۇ خېتى ئالالمىدى. ئۇ ھارغىن، روھى چۈشكۈن ھالدا كەچقۇرۇن يەنە گۈلنازنىڭ ئۆيىگە قاراپ ماڭدى. ئۇ پەقەت شۇ ئۆيدىلا تەسەللى، ئارام تاپالايتتى. لېكىن ئۇ ئۆي ھامان ئابلا يانتاقنىڭ، بالىلارمۇ شۇنىڭ، پەقەت يالغۇز گۈلنازلا زېمىننىڭ. زېمىن ئىشكىنىڭ بوسۇغىسىغا كەلگەندە ئۆيدىن بالىلارنىڭ يىغىسى، گۈلنازنىڭ كايىشلىرى ئاڭلاندى.

— ددىسە تەمەيمەن، مەن ئۇنى ئۆيگە يولاتمايمەن! — دەيتتى يادىكار يىغلاپ تۇرۇپ.

— بىز كېتىمىز، ئابلا دادامنىڭ يېنىغا كېتىمىز! — دەيتى ئىنىسىمۇ يىغلاپ.

— ئۇ ئەمدى سىلەرنىڭ دادائىلار، ئابلا سىلەرنى تاشلاپ كەتكەن! — دەيتتى گۈلنازمۇ يىغلاپ.

زېمىننىڭ ئىچى ئېچىشتى، كۆزلىرى تۇمانلاشتى. ئۇنىڭ سەۋەبىدىن بالىلار بەختسىز، ئۇنىڭ سەۋەبىدىن گۈلنارمۇ دەردلىك؛ يەنە ئۇنىڭ سەۋەبىدىن ئىنىلىرىنىڭ كۆزى ياش ...

«ھەقىقەت بىلەن ۋىجدانىنى ھەممىگە ئۆلچەم قىلىشنىڭ ۋاقتى ئۆتتىمۇيا؟ باشقىلارنى قانائەتلەندۈرۈش ئۈچۈن ئىرادەڭ بىلەن ۋىجدانىڭغا خىلاپلىق قىلىشىڭ لازىممۇيا؟ ھەقىقەت بىلەن ۋىجدان ھامان يەڭگۈچى دېگەن ھۆكۈم خاتامۇيا؟» ئۇنىڭ پىكىرلىرى چىگىشلەشكەنىدى.

ئۇ چۈشكۈن، خاپا ۋە چارچىغان ھالدا دوستلىرى بىلەن دائىم تاماق يەيدىغان ئاشخانا ئالدىغا كەلدى.

— زېمىن شۇجى!

— زېمىن ئاكا. قانداقراق؟

— كەلسىلە دەيمەن، بىر ئولتۇرايلى!

ئۇ مۇشۇ كۈلكە خۇمار ئىچكۈچىلەر ئارىسىدا قەدىر — قىمىمەت تاپتى. «بۇلارمۇ ئادەم، — دەپ ئويلىدى ئۇ ئىككى رومكا ئىچكەندىن كېيىن، — مەن سەرگەردان بولۇپ، قايتىپ يۇرتۇمغا كەلگەندەمانا مۇشۇلار بىلەن ئولپەتلەشكەن. كېيىن ماڭا ئامەت كەلدى. مەن بۇلاردىن يىراقلاشتىم. بۇلارنىڭ ئىچىدىكى مەن بىلەن تىللاپ كۆرۈشمىدىغانلار تىللىمايدىغان؛ سەنلەيدىغانلار سىز، دەيدىغان بولۇشتى. ئۇلارنى مەن چۆرۈۋەتتىم. ھېچ گۇناھسىز دوستلىرىمنى چۆرۈۋەتتىم. بىرلا تۇراق دوكا مەندىن بىر قەدەم نېرى بولمايلا ھازىرغىچە كەيىنمەدە يۇرۇپتۇ ...»

— قۇيە، قاسىمەك! — دېدى زېمىن شاپاق دوپپا كىيگەن، ماي كىيىملىك رېمونتچىغا قاراپ كۈلۈپ، — نېمىگە قولۇڭ تىترەيدۇ؟

— شۇجىنى كۆرۈپ تىترەيدۇيا!

— مەن شۇجى ئەمەسمەن، جۇما!

— ئۇنداق بولسا تىترىمە قولۇم!

رېمونتچى، شوپۇر، مېخانىك، دېھقان، ئىلمىساتار، تامچى، كاۋاپچى ... خىلمۇخىل ئىشلار بىلەن پۈل تېپىپ خۇشال — خۇرام تۇرمۇش كەچۈرۈۋاتقان پىكرى ئاددىي، گېپى ئوچۇق، تەمەسمۇ چاغلىق بۇ دوستلار زېمىنىڭ كۆڭلىدىكى بارلىق غەشلىكنى بىردەمدىلا تۇگەتتى. ئۇ چالا مەست بولۇپ كوچىغا چىققاندا كۈن ئولتۇرۇشقا ئاز قالغانىدى. ئۇ ئېشەك ھارۋىسى بىلەن ئۇقەت قىلىدىغان بىرىنىڭ مۇرىسىگە تايىنىپ:

— بىلىسەنغۇ، مېنى دادامنىڭ ئۆيىگە ئاپىرىپ قوي، — دېدى.

— ئېشەك ھارۋا بىلەنما. ھا—ھا—ھا ... بەللى خەقلەرنېمە دەيدۇ؟

— نېمە دېسە دېسۇن، «خانتاجى» دېگەن پىكا پقا

چۇشكەنمۇ، ئېشەك ھارۋىسىغا چۇشكەنمۇ ئوخشىتىپ ئاددىم. مەن سىلەرنى تاشلىۋېتىپ خاتا قىلغان. ئەمدى ئۇلار مېنى تاشلىۋېتىپ توغرا قىلدى.

— كىملەر سىلىنى تاشلىۋەتتى، زېمىن شۇجى!

زېمىن جاۋاب بەرمىدى. ئۇ تاتتىق مەست بولۇپ قالغان، جاۋاب بەرمەك تۇگۈل ئۇ ئۆزىنىڭ نەگە كېلىپ قالغىنىنىمۇ تۇيمىدى.

ئۇ يېرىم كېچىدە ئۇيقۇدىن ئويغاندى. ئۇ قاتتىق ياغاچ كارىۋاتتا ئەمەس، يۇمشاق چۇشەك ئۈستىدە ياتاتتى. ئۇ يېنىنى سىيلىۋىدى، قولى بىر نازۇك بەدەنگە ئۇرۇلدى.

— سىز كىم؟ — ئۇ چۆچۈپ سورىدى.

— گۈلناز، مەن... نېمىگە چۆچۈيسىز، خاتالىق ئۆتكۈزمەدىڭىز... ئۆز ئۆيىڭىزدە سىز...، — دىدى گۈلناز ئەركىلەپ تۇرۇپ، ئۇنى قۇچاقلاپ مۇرىلىرىنى سۆيۈپ تۇرۇپ، — قانداق كېلىپ قالدىم دەمسىز!؟ بىر قاسماقنىڭ قىغ توشۇيدىغان ھارۋىسىدىن تاپتىم. ئۇ سىزنى يېزىغا ئېلىپ ماڭغانىكەن، نېمىشقا ئۇ يەرگە بارماقچى بولدىڭىز؟ مەندىن كۆڭلىڭىز سۇ ئىچمىدىمۇ؟ مەن سىزنى ئۆيدە قاراڭغۇ چۇشكىچە ساقلىدىم، ئاندىن كېيىن ۋېلىسىپىت بىلەن ئىزدىدىم، بارمىغان يېرىم، كىرمىگەن تۆشۈكۈم قالمىدى. دوستلىرىڭىزدىن ھېچقايسىسى سىزنى كۆرمەپتۇ. ئاخىر ھېلىقى تېرىچىنىڭ ئاشخانىسىدا قاسماقلار بىلەن بىللە تاماق يەپ، ھاراق ئىچكىنىڭىزنى بىلدىم. ئېيتىڭا، نېمىشقا سۇپىتىڭىزنى ساقلىماي قاسماقلارنىڭ ئارىسىغا قېتىلىۋالدىڭىز — ھە؟

— قاسماقلار مېنىڭ دوستلىرىم. سەندە ماڭا راستىنلا مۇھەببەت بار بولسا مېنىڭ دوستلىرىمنى بۇنىڭدىن كېيىن قاسماق — پاسماق دەپ كەمسىتمە!

— سىزنىڭ دوستىڭىز نېمىشقا ئۇنداقلار بولىدىكەن؟

سىز دېگەن قابىلىيەتلىك كادىر، رەھبەر. بىلىپ قويۇڭ، سىز ناھىيىنىڭ ھاكىملىرى نامزاتلىقىدىن ئۆچۈرۈلمەپسىز، خەلق سىزنى چوقۇم ھاكىملىققا سايلايدۇ. مەن بۇ گەپنى رىشات بۇجاڭدىن ئاڭلىدىم. رىشاتمۇ سىزنىڭ دوستىڭىز، ئۇ ناھىيە لىك پارتكوم تەشكىلات بۆلۈمىنىڭ باشلىقى، سىزنى ياخشى كۆرىدىكەن، قوللايدىكەن. مانا شۇلار سىزنىڭ دوستىڭىز.

— مەن بىلەن ھاراق ئىچكەنلەرچۇ، گۈلناز؟ — دېدى زېمىن گۈلنازنىڭ قوللىرىنى بەدىنىدىن ئاستا بوشاتىپ، — ئۇلار دوست بولۇشقا ئەرزىمەمدۇ؟ مەن خۇلجا خاڭلىرىدا، ئۇرۇمچى كوچىلىرىدا قاڭقىر - قاقشاپ يۈرگەن چاغلاردا ئاشۇ ئادەملەر مېنىڭ بېشىمنى سىيلىغان. سىزنى سېغىنىپ ئېيتقان ناخشىلىرىمنى ئاشۇلار كۆزلىرىگە ياش ئېلىپ ئاڭلىغان. مەن بۇ يەرگە قايتىپ كەلگەندىمۇ مېنىڭ ئالدىمغا يۈگۈرۈشۈپ چىققانلار ھەم ئاشۇلار. يەنە سىزنىڭ تىلىڭىز بىلەن ئېيتقاندا ئاشۇ «قاسماقلار». مەن ئۇلارغا قەرزدار مەن ئامەت كېلىپ شۇجى بولۇۋېلىپ ئۇلاردىن يۈز ئۆرۈپ ئەمەل دارلار بىلەن دوستلاشتىم. ئەمەلدارلارنىڭمۇ ياخشىلىرى كۆپ، لېكىن چاپاننىڭ يېڭىسى، ئاغىنىنىڭ كونىسى ياخشى!...

— ئايالىنگىچۇ، جېنىم؟ — گۈلناز ئۇنىڭ ئۇزۇن سۆزىنى ئۈزۈۋېتىپ ئۇنى باشقىدىن چىڭ قۇچاقلىدى، — مېنى تاشلىماڭ، زېمىن، ماقۇل، ئۇلارنى قاسماق دېمەي، ئۇلارنى چاي-غا چاقىراي، ئايالىڭىزنى بىلەن دوست بولاي، ھەرقانداق شەرتىڭىزگە كۆنەي، بالىلارغا ئابالىنى ئۇنتۇلدۇرۇپ سىزنى دادا دېگۈزەي. مېنى تاشلىماڭ، مەن ئەمدى سىزدىن ئايرىلىپ قالسام بۇ دۇنيا بىلەن خوشلاشقىنىم. سىز ئۇچۇن نومۇسقا، ئاھانەتكە چىدىدىم. سىزنىڭ بەدىنىڭىزدىكى سۆيگىنىڭىزنىڭ يۈزىنى قىلىپ كۆڭلۈم تارتمىغان بىرىگە ئون ئۇچ يىل خوتۇن بولدۇم. بۇ خورلۇقلارغا چىدىدىم، سىزنى دەپ ئاتا -

ئانامدىن، راھەت تۇرۇشتىن ۋاز كەچتىم. لېكىن سىز تاشلىۋەتمىسىڭىزلا مەن بۇلارنىڭ ھەممىسىگە ئېچىنمايمەن، جېنىم، مېنى چىڭ قۇچاقلاڭ!...

مۇھەببەتتە پىداكارلىق روھى ئاۋۋال ئايال جىنسىلىقلاردا پەيدا بولغان بولسا كېرەك. ھازىرمۇ ساداقەت ۋە ۋاپادارلىقنىڭ ئۈلگىسى يەنە شۇلاردا ساقلىنىۋاتسا كېرەك، مۇھەببەت تولغان يۈرەكتىن فونتاندىك ئېتىلىپ چىققان بۇ سەمىمىي سۆزلەر ئاخىر زېمىننى ئېرىتتى. ئۇ گۈلنازنى باغرىغا چىڭ بېسىپ:

— تاشلىمايمەن، جېنىم، سېنى تاشلىسام ئۆزۈمنى دوزاخقا تاشلىغان بولمامدىمەن، ھەرگىز، ھەرگىز! — دېدى.

ئىككى تەن، ئىككى روھ، ئىككى ھېسسىيات بىر-بىرىگىمۇ بىرلا غەم - قايغۇ، دەرد - ئەلەم ۋە كۆڭۈل غەشلىكىدىن خالىي بىر تەنگە ئايلانغان شۇ پەيتتە، بۇ پاكار، كىچىككىنە ئۆيدىن مىڭ نەچچە يۈز كىلومېتر يىراقلىقتىكى چوڭ شەھەرنىڭ دوختۇرخانىسىدا بىر ئورۇق، ھايات-ماتلا قانمىغان گەۋدىدىن ئاخىرقى قېتىم:

— زېمىن... بالام...، — دېگەن سادا ئاڭلاندى. بۇ جان ئىگىسى شۇنىڭدىن كېيىن ھېچكىمنى چاقىرمىدى، سېغىنمىدى، ئۇ مەڭگۈلۈككە كۆز يۇمدى.

— زېمىنغا ئېيتىڭلار، دادىسى ۋاپات بولدى! — دەپ تېلېفوندا ناھىيە ھاكىمىنىڭ قۇلىقىغا ۋاراقلىدى بىرى قوپال ئاۋاز بىلەن.

— ئەكېتىمىزمۇ، مەشھەگە دەپنە قىلىمىزمۇ؟ — بۇ تۇراق دوكانىنىڭ ئاۋازى ئىدى.

— ئەكېلىمىز! — دېدى ھاكىم ئىككىلەنمەيلا.

گۈلنازنىڭ كىچىككىنە ئىشىكى ئەنسىز ئۇرۇلدى. بۇ چاغدا ھېلىقى بىر تەن ئىككى تەنگە ئايلانغانىدى. ھارغىن ئۇيقۇدىكى بۇ بەختىيار تەنلەر ئىشىكنىڭ ئۇرۇلغىنىنى

زادىلا ئاڭلىمىدى:

— دادىسى بىلەن تەڭلا ئۆلدىمۇ نېمە بۇ ئوغرى! — بۇ يېڭى شۇجى ئوبۇل ھەسەننىڭ سۆزى، — ھاكىمنىڭ يولـ يورۇقىنى دەرھال ئىجرا قىلماي مېنىڭ بېشىم ئونمىدىيا!...

ئۇلار يەنە بۇرۇنقىدەك چوڭ ئۆينىڭ ئىچكىرىكى ھويلـ سىدا — يۇزدەك ئادەم يېكەندىاز ئۇستىدە يۇكۇنۇپ ئولتۇرا- لايدىغان چوڭ مېھمانخانىغا جەم بولۇشتى.

تۇنۇگۈن كەچ نىساخان ھاجىم ئانىنى ئېلىپ سېمىز گۈلشەربخان بىلەن ئورۇق گۈلجامال خېنىم ئايروپىلان بىلەن ئۈرۈمچىدىن قايتىپ كەلدى. بۇنداق چاغدا نىساخان ھا- جىم ئانىنىڭ ھۇرمىتى ئۈچۈن بۇ چوڭ ئۆيگە جەم بولماي بولاتتىمۇ؟

ئۇلار — يەنى ئەستايىدىل،كەم سۆز چوڭ كۆيئوغۇل تۇر- دى كېرەم؛ تولا سۆزلەيدىغان، شۇنىڭ ئۈچۈن گېپىنىڭ خا- تاسى كۆپ بولغاچقا قاسىم قۇربانىدىن تاپا - تەنە ئاڭلاپ تۇرىدىغان ئىككىنچى كۆيئوغۇل ئوبۇلغازى؛ بۇ چوڭ ئۆينىڭ ھوردا پىشقان سادىق، ئەمما غەيرەتكە ئامراق قاسىم قۇربان؛ رەسمىيەتنى ھەممىدىن ئەلا بىلگەچكە تومۇزدىمۇ تۆت يا- چۇقلۇق كۆك خادانى چاپىنىنىڭ ھەممە تۈگمىلىرىنى چى- ئىتىپ، سېرىق «مەپكۇرە شەپكىسى» نى تەرلەپ - پىشىپ كەتسىمۇ بېشىدىن ئالمايدىغان قۇببەس شياۋجاڭ؛ رەسمىيەت ئۈچۈنلا كەلگەن، شۇڭا زېرىكىپ - ئەسنەپ ئولتۇرۇۋاتقان ھاجى قۇددۇس ئوخشاش ئەرلەر يېكەندازلاردىن ئورۇن ئېلىشتى. ئۇلارنىڭ دۇمبىلىرىگە ماموق تەكىيىلەرمۇ تاشلاندى. بۇ ئۆيـ دە يۇمشاق يېكەندازلار ئۇستىدە يانپاشلاپ يېتىشقىمۇ، جەيـ

نەگدەپ ـ قىيسىيىپ ئولتۇرۇشقىمۇ، ھەتتا سۇنايلىنىپ يېتىپ ۋېلىسىپقىمۇ بولىدۇ. چۈنكى بۇ ئۆي ئۇلارنىڭ ئۆز ئۆيىسى. ئۇ-نىڭ ئۈستىگە ئۇلار ئەيمىنىدىغان ھاجىم ئاتىسى بۈگۈن يوق.

— مۇشۇ ئۆيدە ئىچىمەپتىمىز جۇما! — دېدى ئوبۇلغازى مۇگدەپ سىكايان ئولتۇرغان قاسىم قۇربانغا قاراپ كۈلۈپ قويۇپ.

— مانا خاتا گەپ، — دېدى قاسىم قۇربان بۈرنىنى بىلەن پېشانىسىدىكى چىم چەرنى لۆڭگە بىلەن ئېر-تىپ، — قۇيۇپ بەرسە مەسچىتتىمۇ ئىچىلىغۇ ددىمەن؟

— خۇشاللىق ئۈستىگە خۇشاللىق، تازا ئىچىدىغان كۈن دەيمەن، — دېدى ئوبۇلغازى خاپا ئولتۇرغان ھاجى قۇد-دۇسقا قاراپ قويۇپ، ـ رېستورانغا باشلامدىكى دېسەم ھاجى شۇكلا ئولتۇرىدۇ. نەمرۇد ئاكىنىڭ بالىخانا ئۆيىگە چىقىپ ئولتۇرايلى بولمىسا.

— ئەجەب ئۆز ئۆيلىرىنى تىلغا ئالمايدىكەنلا، ئۇ جۇي-جائ، — دېدى قاسىم قۇربان، — سىلىنىڭ ئۆيلىرىمۇ بولۇ-ۋېرىدۇ. بىرىنچىدىن، ئاتىمىزنىڭ سالامەت دوختۇردىن چىق-قانلىقى، ئىككىنچىدىن، ئىنىلىرىنىڭ شۇجى بولۇپ ئۆسكەن-لىكى، ئۈچىنچىدىن، گۈلجامال خېنىمنىڭ ناھىيىلىك سىياسىي كېڭەشنىڭ ئەزاسى بولغانلىقى، تۆتىنچىدىن، سىلىنىڭ بۇ قېتىم پېنسىيىگە چىقىدىغان كادىرلار تىزىمىغا كىرمىگەنلىك-لىكلىرى، تۆت خۇشاللىق دېسىلە. بۇنداق خۇشاللىق بىزگە كەلسە ئىگەكىم... ھەممىسىنى قويۇپ، ئاشۇ پېنسىيىگە چىقى-دىغانلار تىزىملىكىگە كىرمەيلا قالغان بولسام يەتتە قوچقار-نىڭ بېشىنى كېسىپ چوڭ چاي قىلىپ بېرەتتىم. قانداق دېدىم، قۇببەس شياۋجاڭ؟

— بەلەن گەپ تىللا جۇمۇ، قا جۇرېن، بىزمۇ پېنسىيىگە چىقىدىكەنمىزيا.

ـ نېمه دەيدىغانلا، سىلى ئەمدى ئەللىك تۆت ياشقا كىرگەن تۇرسىلا؟

ـ ئەللىك تۆت ياشقا كىرگەن بىلەن دەۋرگە يېتىشىپ ماڭالمىغۇدەكمەن. دېمىسىمۇ بىزدەكلىگە ئىشلىمەك تەس بولۇپ قالدى. پارتىيە مەكتىپى دېگەندە نەرەرىيە سەۋىيىسى بار، خەنزۇچىنىمۇ بەلەن بىلمىدىغان، مىسالى ئۇكام نەمرۇد دەك ئادەملەر مۇدىر بولسا بولمىدىكەن. بىزدەك ئادەملىگە شياۋدۇي، دادۇيلەرگە بېرىپ نۇقتىدا ئىشلەش تازا باب كېلەتتى. كىگىزنى تۆت تاتلاپ كارىۋاتقا سېلىۋېلىپ قىشلىقى مەشرەپ، يازلىقى باغ تاماشىسى بىلەن خەلق ئۇچۇن بەلەن ئىشلەيتتۇق. يىگىرمە يىلنى شۇنداق ئۆتكۈزدۇق ئەمەسمۇ؟ مانا ئەمدى بىزگە ئىش يوق. نەزەرىيە ئوقۇساق كاللىغا كىرمىسە، نەزەرىيە ئۆگەنمەك ماۋ جۇشىنىڭ سۆزلىرىنى يادلىماقتىن تەس ئىكەن جۇما! ياق، مەن پارتىيە مەكتىپىدە ئىشلىمەيمەن. پېنسىيىگە ئىلتىماس يېزىپ قويدۇمىا.

ـ بەلەن قىپلا، قۇببەس ئەپەندى، ئەمدى قالغان ئۆمۈرنى قارتا ئويناپ ئۆتكۈزەرمىز!

قاسىم قۇربانىنىڭ گېپىنى ئوبۇلغازى باشقا ياققا بۇرىۋەتتى:

ـ ئەمدى ئاشخانىلاردا ئاڭلىغان پىتنە ـ پاساتلارنى خەلقنىڭ ئىنكاسى دەپ مەجلىسلەردە ئوتتۇرىغا قويمايدىغانلا، قاراجۇرېن؟

ـ يەنە خاتا گەپ قىلالا جۇما، ئۇ جۇيجاڭ، كۆپنىڭ دەردى كۆپ دېسىلە، ئۇلار ئاشخانىدىمۇ، چايخانىدىمۇ، مەجلىسخانىدىمۇ، ھاجەتخانىدىمۇ سۆزلەيدۇ. بۇنى قانداقمۇ پىتنە ـ پاسات دېيەلەيلا؟ مەن يىغىندا دېمىسەم دەيدىغانلا چىقىدۇ. سىلىزە قاسىم قۇربان، پېنسىيىگە چىقسىلا قۇلىقىم تىنچىيدۇ دەيدىكەنلا ـ دە؟ تىنچىيالمايلا ئىگەكىم. ئەگىرى ئىشلىرى تولىكەن جۇما. بۇگۈن چۈشتە يەنە شۇ چەينەك شور-

پىسى ئىچكىلى كىرىپتىم، گادىرلار، مۇئەللىملەر، بىگارچىلار ئاشخانىغا توشۇپتۇ. ھەممىنىڭ ئىغىزىدا بىرلا گەپ: لاچىنئاك ئورنىغا قاغىنى قويدى، زېمىن لاچىن ئىدى، ئوبۇل ھەسەن قاغا، كېلە ـ كەلمەيلا ئۆيى زەللىگە توشتى. قۇرۇق قول بارساك قاپقىنى كۆتۈرۈپ قارايمۇ قويمايدىكەن، ھېچ بولمىسا چوجە پاقالچىقى كۆتۈرۈپ بارمىساك سالىمىكنى ئىلىك ئالمايدىكەن، دېيىشۋاتىدۇيا!

ـ پىتنە ـ پاسات!

ـ نېمىشقا زېمىن شۇجىنى خەق يامان دېمەيدۇ ئەمىسە؟

ـ نەدىن بىلىلا؟ مەن يامان دەيمەن، مانا مەن دەيمەن: ئۇ بىر بىھايا، ئوغرى. ئۇنداق بولمىسا يۇزىنى داپ تەك قىلىپ ئابلايا ۋاشنى ھەيدىتىپ ئۇنىڭ ئۆيىگە نىكاھسىز ـ قانۇنسىز كىرىۋالاتتىما! مەھەللە خەلقى غەزەپتىن كۆچىغا نامايىشقا چىققۇدەك بولۇشتى، مانا بۇ پىتنە ـ پاسات ئەمەس، پاكىت!

ئولتۇرغانلارنىڭ بېشى چۈشتى. بىرئاز جىملىقتىن كېيىن ھاجى قۇببەس گۈركىرىدى:

ـ گۈلناز دېگەن قانجۇقنى ئۆلتۈرۈۋېتىمەن، يۇزىمىزنى قويمىدى.

ـ زېمىننىڭ پاقالچىقىنى چاقتۇرۇۋېتىمەن، ـ دېدى قۇببەس شياۋجاڭمۇ مۇشتۇملىرىنى تۈگۈپ چاپىنىدەك كۆكسىپ. تاشقىردىقى ئۆيدە سۆزگە نۆۋەت كۈتۈشۈپ ئولتۇرغان خېنىملار بۇ گەپكە ئۇلىشىپلا چۇقان كۆتۈرۈشتى:

ـ چىدىغۇچىلىكىمىز قالمىدى!

ـ يۇزىمىزنى قويمىدى!

ـ سىلەردەك لۆم ـ لۆم ئەرلەرگە لەنەت!

ـ خەپ، نەمرۇد ئاكامنىڭ يوقلۇقى!

ئايالالارنىڭ پەريادلىرى، ئەرلەرنىڭ كۈشكۈرتىشى ھاجى قۇددۇسنىڭ غەزەپ ئوتىغا ماي بولۇپ چېچىلدى. ئۇنىڭسىزمۇ ھاجى قۇددۇس بىرنەچچە كۈننىڭ ئالدىدا سىڭلىسى گۈلناز-نىڭ مەست بولۇپ ھوشسىز ياتقان زېمىننى ئېشەك ھارۋىسى بىلەن ئۆيىگە ئەكەتكەنلىكىنى ئاڭلىغانىدى. ئۇ شۇ كۈنىلا سىڭلىسىنىمۇ، زېمىننىمۇ ئۆلگىچە دۈمبالىماقچى بولغان. لېكىن ئۇنى مۇشۇ تۇردى كېرەم توسۇۋالغانىدى. مانا ئەمدى ئۇنىسى ھېچكىم توسۇۋالالمايدۇ، ئۇ ئورنىدىن چاچ-راپ تۇردى - دە، ئۆيىگە كىرىپ ئەتىۋارلىق خەنجىرىنى يېنىغا ئېسىپ مۇلازىمەتخانىغا قاراپ ماڭدى.

— بۇ نېمە قىلغىنىڭلار؟ — دېدى تۇردى كېرەم ھاجى قۇددۇس خېلىغىچە كىرمىگەندىن كېيىن ئەنسىرەپ، — تېل ۋىگە تاياق تۇتقۇزۇپ نېمە قىلماقچىسىلەر؟ ئەھۋال بىزگە بەلگىلىك. ئۇلار ناشايان ئىش قىلغىنى يوق. توي قىلماق چىدى، زېمىن ھازىدار بولۇپ قالدى. ئاتىسى ۋاپات بولۇپ كېچىلەپ ئۇرۇمچىگە كەتتىيا!

ئۆيىنى يەنە جىمجىتلىق باستى.

— ئىسمائىل ھاجى ۋاپات بوپتۇمۇيا!

— ئاتىمىزنىڭ بىر قېرىنى، بۇ دۇنيالىققا بىر تال ئىنىسى ئىگەكىم، — دېدى قاسىم قۇربانمۇ بۇرنى بىلەن پېشانىسىدىكى قويۇق تەرلەرنى لۆڭگە بىلەن سۈرتۈپ.

— ھاجىم ئاتىمىزغا ياساتقان گۈمبەزنىڭ يېنىغا يەر-لىك كولىتايلىمۇ؟ — دېدى ئوبۇلغازى ھازا ۋە غەمدىن خالى ئاۋاز بىلەن.

— يوقسۇ، تېخى ئۇنداق يولىيورۇق يېتىپ كەلمىدى.

ھاجى قۇددۇسنىڭ چىقىپ كېتىشى بۇ ئۆيدىكى ئادەملەر-نىڭ خۇشاللىقىنى بۇزالمىدى. مەيلى زېمىن بىلەن گۈلناز

نېمىلەرنى قىلسا قىلسۇن، ھاجى قۇددۇس ئۇلارنى قانداق ئەدەبلىسە ئەدەبلەۋەرسۇن بۇ ئىشنىڭ ئوبۇلغازى بىلەن مۇناسىۋىتى يوق. ئۇنىڭغا لازىمى ھازىرچە قازاندا پىشىۋاتقان پاقلان گۆشى، مۇنۇ داستىخانغا تولغان مېۋە ـ چېۋە، نان ـ توقاچ، قەنت ـ گېزەككە ئۇنىڭ رايي بولمىغىنىدەك ئىسمائىل ھاجىمنىڭ ئۆلۈمىمۇ ئۇنىڭ ئۈچۈن قىزىقچىلىقى يوق لا بىر ئىش. ئۇنىڭسىزمۇ ئىسمائىل ھاجىدەك نۇرغۇن «كېرەكسىز» ئادەملەر ئۇنىڭ نەزىرىدە ھامان ئۆلۈپ بولغان. پەقەت ئۆزىدىن ئۈستۈنلەر، پەقەت ئۇنىڭ خۇشامەت ۋە ماختاشلىرىغا چىرايلىق كۈلكىسى بىلەن جاۋاب بېرەلەيدىغانلارلا ئۇنىڭ ئۆمۈر خاتىرىسىدە ھايات. ئۇنىڭ نەزىرىدە مېڭىپ يۈرگەن ئۆلۈك ـ مۇرددىلار، مۇردىغا ئايلىنىپ، سۆڭەكلىرى توپىغا ئايلىنىپ بولغان تىرىكلەرنىڭ يوقالماس تىزىملىكى بار. ئۇ مانا شۇ تىزىملىككە قاراپ ئىش قىلىدۇ، سۆز قىلىدۇ، ھەرىكەت قىلىدۇ. يەنە ئۇ بۇ تىزىملىكنى خۇددى كادىرلارنىڭ ئارخىپىنى رەتلىگەندەك پات ـ پات رەتلەپ تۇرىدۇ: بىرلىرىنى يازىدۇ، بىرلىرىنى ئۆچۈرىدۇ، بىرلىرىنىڭ ئورۇنلىرىنى ئالماشتۇرىدۇ. ئەلۋەتتە بۇ خىل توختىماس ئەمگەك ئادەملەر تەقدىرىنىڭ ئۆزگىرىشى بىلەن داۋاملىشىدۇ. مەسالى بىر ئاينىڭ ئالدىدىلا زېمىن شۇجى ئۇنىڭ دەپتىرىنىڭ كۆزگە كۆرۈنىدىغان يېرىدە ئىدى، مانا ھازىر ئۇ تامامەن ئۆچۈرۈلگەن. ئۇنىڭ ئورنىغا ئىنىسى ئوبۇل ھەسەنىنىڭ ئىسمى يېزىلغان. كۈنلەرنىڭ بىرىدە ئىنىسى ئاشۇ ئاچكۆزلۈكى بىلەن ئىنتىزام تەكشۈرۈش كومىتېتىنىڭ نەزىرىگە چۈشىدىكەن، شۇ ھامان ئۇمۇ ئوخشاشلا ئوبۇلغازىنىڭ ھايات دەپتىرىنىڭ ۋاراقلىرىدىن ئۆچۈرۈلىدۇ.

ئىسمائىل ھاجى قېيىن ئاتىسىنىڭ ـ يەنى ئۇنىڭ ئۆز تىلى بىلەن ئېيتقاندا ھاجىم ئاتىسىنىڭ بىر تۇغقان ئىنىسى

بولسا نېمه بوپتۇ؟ ئۇ هاجىم ئاتىسىغا كېلىدىغان جەبىر - جاپالارنى بىر ئۆمۈر مۇرىسىدە ئەسكى خۇرجۇندەك كۆتۈرۈپ يۈرۈپ دۇنيانىڭ راھىتىنى كۆرمىگەن بولسا يەنە نېمە بوپ - تۇ؟ راھەت - پاراغەت ھەممىلا ئادەمگە تېگىۋېرىدىغان خا- نىقانىڭ ئۈمىچى ياكى خەلق گۇڭشىسى داش‌قازانلىرىنىڭ سۇيۇقئېشى ئەمەسقۇ. پەقەت ئاز سانلىق ئادەملەرلا بۇ را- ھەت - پاراغەتتىن بەھرىمەن بولالايدۇ، ئىسمائىل هاجىدەك- لەرمۇ راھەت - پاراغەت تەمەسىدە بولىدىغان بولسا ئوبۇل غازىلارغا نېمە قالىدۇ؟ ئۇ بىرلىرىگە ياخشى كۆرۈنۈش، بىر- لىرىنى يەنە بىرلىرىگە يامان كۆرسىتىشنىڭ شۇنچە نازۇك، شۇنچە سىرلىق قانۇنىيەتلىرىنى بىلكارغا ئۆگەنگەنمۇ؟ -

شۇنىڭ ئۈچۈن ئىسمائىل هاجىنىڭ ئۆلۈمىنى ئاڭلاپ دېمى ئىچىگە چۈشۈپ كەتكەن مۇنۇ تۇردى كېرىم بۇۋاسۇن، كۆز يېشى قىلىشقا ئۇلگۈرگەن مۇنۇ سېمىز ئەخمەق قاسىم قۇربان بولسۇن ياكى چۆچۈپ - ئالاقزادە بولۇپ كەتكەن ئاۋۇ قۇببەس ئەپەندى بولسۇن بۇلارنىڭ ھەممىلا ئوبۇل غازىنىڭ نەزەرىدە ئادەم بىلەن هايۋاننىڭ پەرقىنى بىلمەي- دىغان رامان بىلىمسىزلىرى. ئوبۇلغازىنىڭ نەزدىدە: قېر- ىنداشلىق، دوستلۇق، يېقىنلىق؛ هېسسىيات - ساداقەت دېگەن- دەك گەپلەرنىڭ ئاللىقاچان ۋاقتى ئۆتكەن. هازىر پەقەت غا- لىبلار بىلەن پالاكەت باسقانلارلا مەۋجۇت. غالىبلارغا پالاكەت تامغىسى بېسىلغانلارنىڭ گەجگىسىگە دەسسەپ مېڭىشقا ھەقلىق. چۈنكى پالاكەت يەرگە يېقىن، غالىبىيەت ئاسمانغا. - ردھمتى جىق ئۇۋالچىلىق تارتقانيا، ئون يەتتە يې- شىدا پومپىچىك قالپىقى كىيىپ قېلىپ تۆرىخان هاجىم چوڭ ئاتا-مىزنىڭ ھەممە تارتقۇلۇقىنى شۇ ئادەم تارتتى ئىگەكىم!

- راست، جىق ئۇۋالچىلىق تارتقان، مانا ئەمدى دۇمبە-

سىگە كۈنىنىڭ نۇرى چۈشىۋاتىدى، راھەت كۆرىدىغان چاغىدا ئۆلۈم!...

— تۇردى شۇجى، زېمىن ئۆيى ـ جاي بىلەن پۇلالارنى قايتۇرۇۋېتىمەن دەيمىشا؟

— تاپشۇرۇۋالدىم دەپ زېمىن ئەمەس، رەھمىتى ئىسمائىل ھاجى ئىمزا قويغانىيا، ئەمدى زېمىن ھېچنېمە قىلالمايدۇ. ۋەج ـ ئاتا مىراسىنى ئاكا ـ ئۇكا تەڭ ئالمىدىغان گەپ، ھاجىم ئاتىمىز ئىنسابلىق ئادەم، ئىنىسىنىڭ بالىلىرىنى نائۇمىد قويمايدۇ.

— مۇنداق دېمىسىمۇ ئاتىمىز ئۆينىڭ چوڭى، ئۆيى ـ جاينىڭ كۆپى، پۇلنىڭ تولىسى شۇ كىشىگە، ئاشقىنى مەرھۇمغا تېگىدۇ دېسىلە؟

— شۇنداق بولمامتىكى!

— شۇنداقيا!

— ئىشنىڭ يولىمۇ شۇ.

— ئاڭلىسام ھاجىم ئاتىمىز باغنىڭ ئورنىغا چوڭ مېھمانخانا سالدۇرارئىمىش. پېشانىسىگە «ھاجى ئىبراھىم مېھمانخانىسى» دەپ يازار ئىمىش.

— تولا بەلەن، بەك بەلەن!

— ئىسمايىل ھاجى ئاكىمىز ھېچنېمىنىڭ خۇۋالۇقىنى كۆرمىدى، — دەپ كۆز يېشى قىلىدى قاسىم قۇربان بۇرنىنى بىلەن پېشانىسىنى توختىماي لۆڭگىدە سۈرتۈپ، — مەن ئاچامغا ئەگىشىپ بۇ ئۆيگە كەلگەندە ئون ئىككى ياشتا ئىدىم. ئىسمائىل ھاجىم ئون بەش ياشلىق بالا ھاجىم ئىدى. تۆرىخان ھاجىم چوڭ دادىمىز بىلەن ھەرەمگە بېرىپ ھەج قىلىپ كەلگەنىكەن. ئەمما زە تولا ياۋاش، تولا كۆيۈمچان ئىدى. مالايلار ھېنى قىنغ چىقىرىشقا، ئات سۇغىرىشقا سالاتتى. ئەمما زە ئىسمائىل ھاجىم ھېنى بەگ دەيتتى. باشقىلار قاسىمەك، قاسىم

چاۋا دەپ چاقىرسا ئىسمائىل ھاجىم قاسىم بەگ، قاسىمجان دەپ توۋلايتتى، ئۇ كىشى مەن بىلەن بىر تاۋاقتا پولۇ يەيتتى، تېخى گۆشنىڭ مايلىق يېرىنى ھېسىنىڭ ئالدىمغا ئىتتىرىپ قوياتتى. شۇ يىلنىسى تۆرىخان ھاجىم چوڭ ئاتىسىمز ۋاپات بولغاندا خۇددى ئانىسىدىن ئايرىلغان بوتىدەك بوزلاپ يىغلىغانمۇ شۇ ئىسمائىل ھاجىم...

— بەلەي بەللى، قا جۇرېن، — دېدى ئوبۇلغازى تاقەتسىزلاي، — ئىسمائىل پوم بولۇپ ئالدىمىزغا كەلگەندە باشقىلار پوم-پېشىچىك، پوم دەپ توۋلىسا سىلى ھاجىم دەپ توۋلاپ سالغانلىرىنى نېمىشقا دېمەيلا؟

— دېمەمتىمكى! دەيمىيا، دېدىم قانداق؟

— قالپاقنىڭ خاتا كىيىلگەنلىكىنى بىلدىكەنلا — دە؟

— بىلدىم. يا ئادەملەرنىسى ئەزمىسە، يا بىرىدىن بىر پۇختىن پايدا ئالمىسا، ئاغزىدىن ئانىسىنىڭ ئاق سۈتى تېمىپ تۇرغان بالىغا ئون باشقا پاتقۇدەك يوغان قالپاقنى كىيدۈرۈپ قويسا بۇ ئىشنىڭ خاتالىقىنى كىم بىلمەيتتى. قانداق دېدىم، تۇردى كېرەم شۇجى؟

— راست، ئۇ چاغدا بىزمۇ خاتا بولدى دەپ ئويلىغان.

— ئەمىسە، ئەمىسە بۇ قالپاقنى ھاجىم ئاتىمىزغا كىيدۈرسە توغرا بولامتىيا؟ بۇ نېمە دېيىشكەنلىرى؟

— پاقالچاقچىلىق قىلمىسىلا دەيمەن، بىز بۇنداق دېمەدۇق. ھاجىم ئاتىمىزنىڭ ئىلغار رۇھ بولىدىغانلىقىنى بىز دېگەن سىلى ئىشتان كىيمەي شاپاق ئويناپ يۈرگەن چاغدا بىلىپ بولغان. نېمە دەيدىغاندۇر ماۋۇ يېتىم!

قاسىم قۇربان غەزەپلىنىپ تىك ئولتۇرۇپ بېشىنى سىلاپ قويدى.

— بۇ گەپلىرى قاملاشمىدى، ئوبۇلغازى، — دېدى تۇردى

كېرەم ئوبۇلغاربغا ئالىيىپ قاراپ قويۇپ، ــ گەپ ئىسمائىل هاجىمنىڭ ئوستىدە بولۇۋاتىدۇ. قاسسم قۇربان ئاكا توغرا ئېيتىۋاتىدۇ. بىچارە ئادەم هېچنېمىنىڭ خۇۋۇلۇقىنى كۆرمىدى. بۇ ئادەم كۆڭلىدە كىرى يوق، ياۋاش ــ مۆمىن ئادەم ئىدى. چۈنىنىڭ چېنىنمۇ ئايايتتى!

ئۆيىگىچىنى جىمجىتلىق باستى. قاسسم قۇربان ئۆلگۈچىگە چىن كۆڭلىدىن ئېچىنىپ يەنە كۆز يېشى قىلدى. ئۇنىڭ يادىغا تېخى يېقىنقى يىللاردىلا لىن بياۋنى، كۆڭزىنى پىپەن قىلىش هەرىكىتىدە بىللە كۆرەش قىلىنغان ئىهۋال كەلگەنىدى.

... تۆت خىل ئۇنسۇرلار سەهنە ئالدىدا دۇمچىيىپ تۇرماقتا. رەئىس سەهنىسىدە قاسىم قۇربان سۆزلىمەكتە. بىردىنلا دۇمچە يىگەنلەرنىڭ بىرى ئۇزاق سۆزگە بەرداشلىق بېرەلمەي يەرگە دۇم چۈشتى. مىنىسكلار ئۇنى تەپتى، قوللىرىدىن سىلكىپ ئۆرە تۇرغۇزدى. دۇم چۈشكۈچى، مۇشۇ يېزىدىكى بىردىنبىر سىنىپىي دۇشمەن، پومېشچىك ئىسمائىل هاجى ئىدى.

ــ ئىسمائىل پومېشچىكنىڭ چېكىدىن ئاشقان جىنايەتلىرىنى پاش قىلىش، ئۇنى پىپەن قىلىپ مەڭگۈ قوپالماس قىلىۋېتىش كۈرىشى باشلاندى!

دادۇي شۇجىسىنىڭ بۇ سۆزى بىلەن ئادەملەر كەينى-كەينىدىن سەهنىگە چىقىپ سۆزلەشكە باشلىدى: «...ئىسمائىل قولدىن كەتكەن جەننەتنى تىرىلدۈرمەكچى، قايتىدىن خەلقنىڭ بېشىغا مىنمەكچى، خەلقنىڭ قېنىنى شورىماقچى بولغان ... ئۇ بۇغداي سۈيىنى ئالا تۇتقان، بىر قېتىم ئېتىزغا ئېشەك مىنىپ بارغان، قوناق ئارىسىدىن ئوت يۇلغان، قوناق شېخى بىلەن بېغىغا هاجەتخانا قىلىۋالغان، كۆڭزىنىڭ ئۆزۈكىنى تۆت، ئەدەبكە قايت، دېگەن سۆزىنى ئاڭلاپ ياشلارغا ئوقۇپ بەرسە بولغۇدەك دېگەن، خەنزۇ شۇجىغا سالام

قىلىمىغان. بىر كادىر ئۇنىڭ ياماق چاپىنىنى كۆرسىتىپ «كىيگىلى قانچە يىل بولدى؟» دەپ سورىسا، ئۇ «ئاتام بىلىدۇ. بۇ چاپان ئاتامدىن مىراس قالغان» دەپ جاۋاب بەرگەن. ياشلار بىر زاغرىنى مازاق قىلىپ: «قاپلانغان چىشى بار ئادەم يېمىسە بىز يېيەلمەيدۇق!» دېسە، ئىسمائىل پوم: «ئەكىلىڭلار، مەن زاغرىنى كۆرسەم قاپلان بولۇپ قالىمەن» دېگەن. بۇ گەپلىرى نېمىدېگەن زەھەر.

«ئۇر!»

ئىغىر ئەمگەك، قاتتىق زاغرا، جاپالىق تۇرمۇشقا بولغان ئۆچمەنلىكىنى ئىسمائىل ھاجىدىن ئالماقچى بولۇشقان تەلۋىلەر ئىسمائىل ھاجىدىن قاتتىق ئۇرۇۋەتتى. ئۇ يەردە سۇنايلىنىپ يېتىپ قالدى. ئوغلى بىلەن ئايالى ئۇنى يەردىن يۆلەپ تۇرغۇزغاندا ئىسمائىل ھاجى سەھنىدە غادىيىپ ئولتۇرغان قاسىم قۇربانغا تولىمۇ تەسلىكتە كۆزلىرىنى ئېچىپ لاپ قىلىپ قارىدى: قاسىم قۇربانىنىڭ يۈرىكى «جىغ» قىلىپ قالدى. چۈنكى، قاسىم كىچىك ۋاقىتىدا، ھەر كۈنى زوقلىنىپ قارايدىغان، مېھىر ـ شەپقەت كۈتىدىغان كۆزلەر شۇ ئىدى. ـ ھەي ئىنسىت، ئىنسىت!...، ـ قاسىم قۇربان بۇقۇلداپ يىغلىۋەتتى.

قاسىم قۇربانىنىڭ يىغىسى تۇردى كېرەمگە تەسىر قىلدى. ئۇمۇ كۆز يېشى قىلدى. تۇردى كېرەم ئىسمائىل ھاجى بىلەن قاسىم قۇربانداڭ ئارىلاشقان ئەمەس، لېكىن ئۇنىڭ ھاياتقا بولغان تونۇشى، ئىنسانغا بولغان مۇھەببىتى ئۇنىڭ كۆز يېشىنىڭ مەنبەسى: ئۇ «قولدىن كەلسە ياخشىلىق قىلغانغا يەتمەيدۇ» دېگەن سۆزنى ئاغزىدىن چۈشۈرمەيدۇ، ئەمەلىيەتتىمۇ ئۇ ياخشىلىق قىلالايدىغانلىكى يەرلەردە ياخشىلىق قىلالايدۇ. ئۇ بىر ئادەمنىڭ (بولۇپمۇ رەھىمدىل ئادەمنىڭ) بىر ئېغىز سۆزى ياكى بىر قۇر خېتى بىلەن يەنە بىر ئادەم

(بولوپمو ياشلار) بەختلىك ياكى بەختسىز بولوپ قالىدىغان لىقىنى ياخشى بىلىدو. شۇنىڭ ئۈچۈن ئو هاجەتسىمەنلەرنىڭ سۆزلىرىنى ئەستايىدىل ئاڭلاشقا ئادەتلەنگەن. ئۇنىڭ كەم سۆز بولوپ قېلىشى شۇنىڭدىن كەلگەن بولسا كېرەك. ئۇنىڭ ئالدىغا ھەرخىل ئىشلار بىلەن ھەرخىل ئادەملەر ھەر كۈنى كېلىپ تۇرىدو. بىرلىرى ئىش ئورنى ئىزدەيدو، بىرلىرى داۋالىنىشقا پۇل سورايدو، بىرلىرى ناھەقچىلىق ئۇستىدىن ئەرز قىلىدو، يەنە بىرلىرى تەكلىپ - تەلەپلەرنى ئەكېلىدو، يەنە بىرلىرى يېقىنلىرىنىڭ ئەرز - دادىنى سۆزلەيدو، يەنە بىرلىرى ئۆزلىرىنىڭ... مەيلى كىم، نېمە ئىش بىلەن كەلسۇن، تۇردى كېرەم ئەستايىدىل ئاڭلايدو، خاتىرىلەيدو، كىم بىلەن قاچان كۆرۈشۈپ جاۋاب ئېلىشى لازىملىقىنى ئېيتىپ بېرىدو. ئو ئۆزىنىڭ مانا شو تەمكىنلىكى ۋە ئەستايىدىللىقى ھېسابىغا رەھمەت - باركاللا، مەدھىيىلەر بىلەن بىللە تىل - ھاقارەت، تەنقىدلەرنىمو ئاڭلايدو. چۈنكى ھالال، ئاق كۆڭۈل ئادەملەرمو قارانىيەت - ساختىپەزلەرگە ئوخشاشلا نۇرغۇن خاتالىقلارغا يول قويىدو. بەزىدە ھەتتا بو خاتالىقلىرى قېلىقى قارا نىيەتلەرنىڭ خاتالىقلىرىدىنمو ئېغىر بولىدو. تۇردى كېرەم مانا مۇشۇنداق زىيانلار سەۋەبىدىن ناھىيىدە بىرنەچچە قېتىم ھاكىم نامزاتلىقىغا كۆرسىتىلگەن بولسىمو سايلىنالمىدى. ئو ھازىر ئۆسۈش، ئۆرلەش ئارزۇسىدىن ۋاز كەچكەن. ئو يەنە تۆت - بەش يىل ئىشلىسە پېنسىيەگە چىقىدو، شۇنىڭ ئۈچۈن ئو قالغان بو بىرنەچچە يىلنى باشقىلارغا ياخشىلىق قىلىشقا بېغىشلىغان. شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇنىڭ كۆڭلى كەڭ، كۆڭلى يۇمشاق، كۆڭلى يېرىم.

كۆز يېشى ئەنە شو كۆڭۈلنىڭ ئاۋازى.

ئۇلار جەمئىيەت ئولتۇرۇپ پاقلان گۈشى بىلەن غىزالىنىۋاتقاندا ئۆيگە ۋارقىراپ سۆزلىگىنىچە گۈلئايشەم

كىرىپ كەلدى:

ــ نېمىشقا بۇنداق قىلىسىلەر، نېمىشقا ھازا ئاچمايسىلەر، ھېلىلا نەمرۇد ئاكامدىن تېلېفون كەلدى. ئاتامۇ كەچىنىڭ ئايروپىلانى بىلەن يولغا چىقىپتۇ. جامائەت پەتىگە كىرىپ قېلىشى مۇمكىن، بولۇڭلار، قارىلىق باغلايلى، ھېلىقى دادامغا تەييارلىغان خەسە ــ داكىلارنى بەرسىلە!

ھاجى قۇددۇسنىڭ يېتىشلىك ئايالى بىلەن نەمرۇدنىڭ ياسانچۇق خانىمى ئەرلەرنىڭ بېلىگە خەسىدىن بەلباغ، ئايالالارنىڭ بېشىغا، بېلىگە ۋە چېكىسىگە داكىدىن قارىلىق يىرتىشقا باشلىدى.

كەچقۇرۇن ھاجى قۇددۇس «خان تاجى» ماشىنىسىدىن سەنتۈرەكلەپ مەست بولۇپ كىرىپ كەلگەندە ئۆيدىكىلەرنىڭ ھەممىسى قارا باغلاشقانىدى، چىرايلىق ئايالى ئۇنىڭغا بەلباغ باغلىماقچى بولۇۋىدى، ھاجى قۇددۇس ئايالىنىڭ قولىنى سىلكىۋەتتى:

ــ نېمە، زېمىنەكنىڭ دادىسىغا ھازا تۇتامدىمەن؟ ھازا ئەمەس تۇي، ھاھاھا... مانا مۇشۇنداق كۆلىمەن، ناخشا ئېيتىمەن، تۇردىكام بىلەن قاسىمكام دېسكو ئويناپدۇ. ئادىلە، ئۇنىڭالغۇنى قوي، بۇگۈن تۇي، ئەتە زېمىنەك ئۆلگەندە بايرام بولىدۇ!

ــ ھاجىم، بۇ نېمە قىلغانلىرى!

تۇردى كېرەم بىلەن قاسىم قۇربان بىر ــ بىرىگە قاردىشىپ قويدى.

ــ مانا، مانا، بەللى، بەللى!

ئوبۇلغازى بىلەن قۇبۋەس ئەپەندىمۇ بىر ــ بىرىگە قاردىشىپ قويدى.

ــ بۇ نېمە قىلىق، ھاجى ئاكا؟ ــ گۈلئايشەم يىغا ئارىلاش ۋارقىرىدى، ــ دادامنىڭ بۇيرۇقىنىمۇ ئاڭلىمىملا؟

ئۇرۇمچىدىن هازا ئىچىملىلار دەپ يولىورۇق بەرگەن تۇرسا، نېمىشقا بۇنداق قىلىملا، قۇددۇس ئاكا؟

— قۇددۇس — ئىرۇسالىم هېچكىمگە تەۋە ئەمەس! — دەپ چاقچاق قىلدى هاجى قۇددۇس سىڭلىسىغا پەرۋا قىلماي، — هەي خوتۇن، ئۇنئالغۇنى قوي!

— هاجىم! — بوسۇغىدا بېشىغا ئاق ياغلىق سالغان، بېشىنى چېكىلىگەن، قارا كۆڭلەك كىيىپ بېلىگە ئاق بەلباغ باغلىغان نىساخان هاجىم ئانا پەيدا بولدى، — ئاتىلىرىنىڭ بۇيرۇقىنى ئاڭلىسىلا دەيمەن، هازا ئاچماي تۇرۇۋىلەرغۇ، قىزلار!

هاجىم ئانا «ۋاي قەرىندىشىم!» دەپ بېشىنى بىلەن تەڭ گۈلشەربانۇ بىلەن گۈلجامال قوماندا كۆتۈپ تۇرغان تەنتەربىيەچىلەردەك ئۇنىڭ بارىچە ۋارقىراپ: «ئاتام!» دەپ توۋلاشتى.

ئايالالارنىڭ زىل ئاۋازلىق يالغان يىغىلىرى ئىچىدە قاسىم قۇربان بىلەن تۇردى كەرەمنىڭ مىشىلداپ يىغلىغان هەقىقي يىغىلىرىنى هېچكىم ئاڭلىيالمىدى. بۇ گويا هاجى قۇددۇسنىڭ يالغان كۆلكىسى ئىچىدە ئوبۇلغازىنىڭ ئىچىدە كۆلگەن هەقىقي كۆلكىسىنى هېچكىم ئاڭلىيالمىغاندەكلا بىر ئىش بولدى.

يالغان بىلەن راستنىڭ رىقابىتىدە مانا شۇنداق يالغان هامان راستنىڭ ئۈستىدە تۇرىدۇ. شۇڭا ئادەملەر كۆپ هالىلاردا هەقىقەتنىڭ هازىدارى بولۇپ قالىدۇ.

نامازشامدىن كېيىن شەهەرنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى قوڭۇر قاپقىلىرىغا تۇشتىن هالقىلار بېكىتىلگەن چوڭ هويلا ئىشىكىدىن مەسچىت — مەسچىتتەردىن كەلگەن جامائەت سەپ — سەپ بولۇپ كىرىشكە باشلىدى. كەڭرى هويلىغا گىلەملەر سېلىنىپ دىستىخان هازىرلانغان، بالىخانىلارنىڭ ئوچۇق دېرىزىلىرىدىن ياش قارىيىلارنىڭ مۇڭلۇق قىرائىتى ئاڭلىنىاتتى، ئايالالارنىڭ

چۆرقىراشقان يىغا ئاۋازى ھەر قېتىم ئادەملەر كىرگەندە ئەۋجىگە چىقاتتى ـ دە، تېزلا توختاپ قالاتتى. پەقەت بىرلا ئاۋاز ياش قاردىلارنىڭ قىرائىتىدەك مۇڭلىنىپ ـ توختىماي ئاڭلىنىپ تۇراتتى. بۇ ئاۋاز نىساخان ھاجىم ئانىنىڭ ئەتىۋارلىق قىزى، ھاجىم ئانام ئۆزى مەخسۇس ماشىنا ئەۋەتىپ ئەكەلدۈرگەن تەرسا قىزى گۈلنازنىڭ ئاۋازى ئىدى.

ئىشىكى ئالدىدىكى كۆتەكتە پەرىجىگە ئورىنىپ ئولتۇرغان موللاق سوپى بېلىگە بىر كونا ياغلىقنى باغلۇۋېلىپ دەرۋىشلەردەك زىكرى قىلماقتا ئىدى:

ياھەننان، يامەننان،
بىزگە تەس، سىزگە ئاسان!
يا ھەننان، يا مەننان،
بىرلا تەن، بىرلا جان...
... ھوۋ ئاللا ھوۋ!...

ئىككى كۈندىن كېيىن زېمىن تۇراق دوكا بىلەن بىللە دادىسىنىڭ جەسىتىنى ۋىلايەت ئايرودرومىدا ئايروپىلاندىن چۈشۈرۈپ تۇغلاتقۇ ماشىنىسىغا سالدى ۋە ۋىلايەتتىن ناھىيە گە قاراپ يولغا چىقتى.

جەسەت بېسىلغان ماشىنىنىڭ كابىنكىسىدا ئۇ تۇراق دوكا بىلەن يانداشىپ ئۇن ـ تىنسىز ئولتۇراتتى. ئۇ دادىسىنىڭ جەسىتىنى تۇنجى قېتىم كۆرگەندىمۇ، ھەتتا ئىبراھىم ھاجىم ئۇنى قۇچاقلىماق بولۇپ قۇچاق ئېچىپ يىغلاپ كەلگەندىمۇ، ئۇن سېلىپ يىغلىمىدى. ئۇ بارلىق يىغىسىنى ناھىيىدىن ئۇرۇمچىگە بارغۇچە يىغلاپ بولغان چېغى. ئۇ ئۇنسىز ئاتا جەسىتىگە قاراپ ئۇزاق جىم تۇردى ـ دە، ئەتراپتىكىلەرنىڭ «قانداق قىلىسىز؟» دېگەن سوئالىغا قىسقا،

كەسكىن تىلىپ:
ــ ئەكبىتىمەن! ــ دەپ جاۋاب بەردى ۋە شۇنداق قىلدى.
جەسەت بىسىلغان ماشىنا ۋىلايەتتىن ناھىيىگە قاراپ ماڭغاندىلا قاراڭغۇ چۈشكەن. بىر سائەت ماڭغاندىن كېيىن شوپۇر ئاچالغا كەلدى:
ــ نە بىلەن ماڭىمىز؟
ــ قىسقا يول بىلەن!
ــ يول يامان.
ــ مەيلى!
يول قۇم ــ توپىلىق، بەزى يەرلىرى يېڭىدىن ياسىلىۋاتقان ئويمان ــ دۆڭ، كاتا ئۆلچەك ئىدى، بەزى يەرلەردە ماشىنا يۇمشاق توپىغا پېتىپمۇ قالاتتى. بۇنداق چاغلاردا زېمىن يەردە ئۆمىلەپ يۇرۇپ قوللىرى بىلەن توپا تاتىلايتتى، بار كۈچى بىلەن ماشىنا ئىتتىرەتتى. ئۇ نېمىلا قىلسا تۇراق دوكامۇ ئۇن ــ تىنسىز شۇنى قىلاتتى. تۇراق گويا زېمىنىڭ بەدىنىگە بىر قىسمىدەك، بۇيرۇقسىز، ئىشارەتسىز زېمىن بىلەن بىللە ئىشلەيتتى...
تۇن قويندا ئىككى يېنىغا ئىغىلاپ يالغۇز ماشىنا كېتىپ باراتتى. ماشىنا كابىنكىسىدىكى ئۇچ ئەزىمەت يا گەپ قىلىشمايتتى، يا ئۇخلىمايتتى، يا تاماكىمۇ چېكىشمەيتتى. ئۇلار بۇنىڭدىن ئون نەچچە يىل بۇرۇن ئۆز يېزىسىدىن چاپانىنى مۇرىسىگە سېلىپ چىقىپ كېتىشكەندىمۇ، تەكلىماكان قويىنىدا قۇم بارخانلىرىنى ئارىلاپ، تارىم بويلىرىدىكى توغراقلىقلار ئارىسىدا ئۇزاقتىن ــ ئۇزاق ئاشۇنداق جىمجىت مېڭىشقانىدى. ئۇلار يەنە ئالتاي يايلاق لىرىدا تېرە ــ يۇڭ سودىگىرى بولۇپ يۈرگەندىمۇ، غۇلجا يېزىلىرىدا تام سوقۇپ، كېسەك قۇيۇپ يۈرگەنلىرىدىمۇ، قاراڭغۇ

ھاڭلاردا زاغامنلىنىپ تەرلەپ - پىشىپ قىشلارنى چىقارغان يىللاردىمۇ مانا شۇنداق نۇرغۇن ۋاقتىنى ئۇن -تىنسىز بىر - بىرىگە قاراپ ئولتۇرۇشۇپ ئۆتكۈزگەن. ئەلۋەتتە، ھەممىلا گەپنى تىل بىلەن ئىپادىلەشنىڭ ھاجىتى يوق، بەزى گەپ لەرنى زۇۋان سۆرمەيمۇ ئۇقتۇرغىلى بولىدۇ - دە؛ لېكىن ئۇلار ياشلىقىدا نۇرغۇن گەپلەرنى مۇڭلۇق ناخشىلار بىلەن بىر - بىرىگە ئۇقتۇرۇشقان. ئۇ ناخشىلارنىڭ كۆپ قوشاق لىرىنى ئۇلار ئۆزلىرى توقۇغان. گەرچە بەزى قوشاقلار قوپال ئاڭلانسىمۇ لېكىن ئۇ قوشاقلار يىگىتلەرنىڭ يۈرەك سادasى، دەرد ۋە ئارمانلىرىنى ئىپادىلەپ بېرەلىگەنىدى.

لېكىن بۇگۈن ناخشا ئېيتىدىغان ۋاقىت ئەمەس. ئۇلارنىڭ ئۇستىدە مۇسىبەت بۇلۇتلىرى بىللە ماڭماقتا. ئۇلارنىڭ كەينىدىكى كۈل رەڭ ساندۇقنىڭ سوغۇق قوينىدا ھاياتقا بىر ئۆمۈر ئاشۇ ساندۇقتەك سوغۇق قاراپ ئۆتكەن بىر ئاق كۆڭۈل دېھقاننىڭ جەستى بار، بۇ جەسەت يىگىتلەردىن ناخشا ئەمەس كۆز يېشى، مۇڭ - مۇسىبەت تىلەيدۇ. ماشىنا تاڭ يورۇماستا ئىسمائىل ھاجىنىڭ بىر ئۆمۈر ياشىغان قۇپقۇرۇق ئۆيىنىڭ ئىشىكىدە توختىدى. ئۇلار جەسەتنى ئاۋايلاپ يەرگە چۈشۈردى ۋە ئىسمائىل ھاجى ھايات ۋاقتىدا دائىم سۇنايلىنىپ ياتىدىغان كات ئۈستىگە ئاۋايلاپ ئوڭدا ياتقۇزدى.

ئىسمائىل ھاجىنىڭ ئاستىدا كونا - قېلىن تاختاي، ئۈستىگە ئاق رەخت يېپىلغان. زېمىن ئاتىسىنىڭ يۈزىنى ئېچىپ قويدى. ئۇنىڭ ھويلىسىدىكى ئۆز قولىدا تىكىلىپ چوڭ بولغان دەرەخلەر يوپۇرماقلىرىنى شىلدىرلىتىپ ھازا ئېچىشتى. نەدىندۇر قارا ئىت پەيدا بولدى. ئۇ قۇيرۇقىنى سۇنايلىتىپ ئاۋۋال ئىگىسىنى پۇراپ غىڭشىدى، ئاندىن ئاستا-مانغا قاراپ ئەنسىز ھۇۋلىدى.

مانا شۇ چاغدا زېمىن دادىسىنىڭ جانسىز قوللىرىنى يۇزىگە يېقىپ جەسەت ئالدىدا تىزلىنىپ ئولتۇرۇپ بۇقۇل داپ قاتتىق يىغلىدى:

— باقالمىدىم، كۆتەلمىدىم. جاپاكەش دادام!...

زېمىنغا قوشۇلۇپ تۇراق دوكا بىلەن شوپۇرمۇ ئۇن سىلىپ يىغلىدى.

ئاتىغا بولغان مۇھەببەت، ئۇنىڭ ئۆلۈمىگە بولغان ئېچىنىش ئۇچ يىگىتكە چەكسىز ئىلھام ئاتا قىلغان چېغى، ئۇلارنىڭ چىن يۈرىكىدىن ئۇرغۇپ چىققان يىغىسى بىرەمدىلا پۈتۈن مەھەللىنى ئويغىتىۋەتتى. بىرەمدىلا ھويلا، ئىشىك ئالدىلىرى ئادەملەر بىلەن تولدى. ھويلا، ئۆيلەرگە گىلەملەر سېلىندى، قازانلار ئېسىلدى، جىنازا، تاختىپوشلار كەلتۈرۈلدى. بامدات بىلەن تەڭ ئىسمائىل ھاجىنىڭ نامىزى چۈشۈرۈلگەندە يېزا — يېزىلاردىن كەلگەن ئات — ئۇلاغ، ئۆكۈز — ئېشەك ھارۋا، ماشىنىلار مەھەللىنىڭ كوچا — كوچىلىرىغا تولۇپ كەتتى.

— زېمىن شۇجىنىڭ دادىسىنىڭ نامىزى ئىكەن! — دېگەن خەۋەرنى ئاڭلىغان ھەرقانداق بىر ئادەم ئىشىنى قويۇپ ئىسمائىل ھاجىنىڭ تاشلاندۇق ئۆيىگە قاراپ يۈگۈردى.

بىلىگە ئاق باغلىغان ھازىچىلار جىنازىغا ئەگىشىپ يىغا بىلەن ماڭغاندا كۆپچىلىكنى ھەيران قالدۇرىدىغان يىغىچىلار پەيدا بولدى: بۇلار ئىسمائىل ھاجىنىڭ بالىلىرى ئىسرائىل، ھاۋاخان، ئىمىنجان، ھاۋاخانىنىڭ كىچىك بالىلىرى ئىدى.

خىلمۇ خىل لاتىلاردىن ئەلەم — تۇغلار قادالغان قەبرىستان كەچقۇرۇن جىمىپ قالغاندا قەبرىستانلىقتا زېمىن دادىسىنىڭ توپا دۆۋىلەنگەن قەبرىسى يېنىدا تىزلىنىپ مۇڭ بىلەن ئولتۇردى. ئۇ قانچىلىك ئولتۇرغىنىنى بىلمەيدۇ،

بىرىنىڭ قولى مۇرىسىگە چۈشتى. ئۇ قايرىلىپ قارىدى. ئۇنىڭ يېنىدا قارا كۆڭلەك كىيگەن، ئاق ياغلىق ئارتقان گۈلناز تولا يىغلاپ قىزارغان كۆزلىرى بىلەن قاراپ تۇراتتى. ئانىنىڭ ئىككى يېنىدا ئىككى ئوغۇل يادىكار بىلەن ئىنئامىمۇ كۆزلىرى قىزارغان هالدا ئۆمچەرەپ تۇراتتى. زېمىن ئورنىدىن تۇرۇشىغلا گۈلناز ئۇنىڭغا تاشلاندى. ئۇ زېمىننىڭ ئورۇق گەۋدىسىنى قۇچاقلىدى، ساقاللىرى ئۆسكەن، بۇرنى قىڭغايغانەك بولۇپ قالغان گۆشسىز يۈزلىرىنى سىيلىدى ۋە بالىلارغا قارىدى.

— دادا! — دېدى بىردىنلا يادىكار ئۆزىنى زېمىنغا تاشلاپ هۆركىرەپ يىغلاپ.

— دادا! — دېدى ئاكىسىنى دوراپ ئىنئامىمۇ.

— مەن هەممە گەپنى بالىلارغا ئوچۇق دېدىم!

— ياخشى قىپسەن، گۈلناز، ئۆزىمىزنى ئالدىساق مەيلى، بالىلارنى ئالدىمايلى.

ئۇلار ئىسمائىل هاجىدىن قالغان كونا ئەمما دەرەخلىك ئۆيگە كۆچۈپ كەلمەكچى، بۇ ئۆيدىن بىر ئاتا ئۇ ئالەمگە ئۇزىغان بولسا يەنە بىر ئاتا پەيدا بولماقچى، دادىسى قىلالىمىغان ئىشلارنى ئۇنىڭ ئوغلى قىلماقچى، زېمىن ئەمدى هاياتىنىڭ ئىككىنچى باسقۇچى — بىر ئائىلىنىڭ ئاتىسى بولۇپ ئۆستىگە ئېغىر يۈك ئارتىش باسقۇچىنى مۇشۇ تاشلاندۇق ئۆيدىن باشلىماقچى بولدى.

بىر ئادەم ئۇچۇن ئىككى يەردە هازا ئېچىلدى. بىرىگە يۇرتنىڭ كاتتىلىرى، هۆكۈمەت خادىملىرى ۋە نامدار ئادەملەر كۆپرەك پەتىگە باردى. يەنە بىرىگە بۇ يەرنىڭ دەردىنى تولا تارتقان پۇقرالار پەتىگە باردى. بىرى، هەشمەتلىك، بىرى، ئاددىي. هەشمەتلىكى سۈنئىي، ئاددىيسى تەبىئىي. بۇ پەرق هازىدارلارنىڭ يىغىسىدا، كەلگۈچىلەرنىڭ چىرايى

لىردا ئېنىق ئېپادىلەندى.
دادىسىنىڭ يەتتە نەزىرسىنى بېرىپ بولغاندىن كېيىن زېمىن ئىنى ـ سىڭىللىرىنى يىغىپ پاراڭلاشتى. بۇ پاراڭ ئىنى ـ سىڭىللىرى ئولتۇرۇۋاتقان ھېلىقى ئۆيدە، نەق مۇشۇ ئۆيدىن كۆچۈپ كېتىش توغرىسىدا بولدى.
ـ ياق، ـ دېدى ئىمىنجان قاتتىق خاپا بولۇپ، ـ سەن ئۆز ئۇلۇشۇڭدىن ۋاز كەچسەڭ مەيلى، بىز كەچمەيمىز.
ـ كۆچسەكمۇ كۆچىلى، پۇلنى قايتۇرمايلى، ـ دېدى ئىسرائىل تەستە ئاكىسىنىڭ گېپىگە كىرىپ، ـ يوقسۇزچىلىق جېنىمىزغا بەك پاتتى.
ـ سىلەر نېمە دېسەڭلار مەن شۇ، ـ دېدى ھاۋاخان كۆز يېشى قىلىپ، ـ ئانىام ئىككىمىز تۇل خوتۇن، ئىككى يېتىممۇ بار.
ـ بىز بىر ئائىلە، ـ دېدى زېمىن قېرىنداشلىرىنىڭ سۆزلىرىنى ئاڭلاپ بولۇپ سىلىق، مېھرىبانلىق بىلەن، ـ ئىز بۇنىڭدىن كېيىنمۇ بىللە ئۆتىمىز. مەن بۇ ئائىلىنىڭ چوڭى. مەن قولۇمدىن كېلىشىچە سىلەرنىڭ تۇرمۇشۇڭلارنى ياخشىلاشقا تىرىشىمەن. ئۆزۈم قېينالساممۇ سىلەرگە قېينىچىلىق تېپىپ بەرمەيمەن. يېمىسەممۇ، كىيمىسەممۇ سىلەرنى توق يېگۈزۈپ، توق كىيدۈرۈپ، سىلەرنى بەختلىك قىلىشقا ۋەدە بېرىمەن. ئەمما سىلەر مېنىڭ گېپىمنى ئاڭلىشىڭلار، مەن دېگەننى قىلىشىڭلار كېرەك!...
ـ ھەرقانداق گېپىڭنى ئاڭلايمىز! ـ دېدى ئىمىنجان ئۇزۇن چاچلىرىنى سىلكىپ قويۇپ، ئاكىسىنىڭ گېپىنى بۆلۈپ، ـ گېپىڭنى ئاڭلايمىز، ئەمما بۇ ئۆيدىن كۆچمەيمىز. دادىمىزنىڭ ھالال ھەققى بۇ، نېمىشقا بىكاردىنلا بېرىۋەتكۈدەكمىز؟
قالغانلار جىمجىت، تىرىكچىلىك تاتلاپ ئولتۇرۇشتى. بۇ ھال ئۇلارنىڭمۇ ئىمىنجاننى قوللاۋاتقىنىدىن دېرەك

بېرەتتى. دېمسمۇ بۇ ئۆي - جايىنى ئىسمائىل ھاجىغا قايتۇرۇشقا ھېچقانداق توسقۇنلۇق قالمىغان. توسقۇنلۇق بىرلا: زېمىننىڭ غۇرۇرى ئىدى. ئۇ باشتىلا بۇ ئىشقا قارشى چىققان. لېكىن ئۇ بىلىدۇ: ھوقۇق ۋە كۈچكە تايىنىپ نۇر-غۇن ئىشلار ھەل بولۇپ كېتىدۇ. بۇ ئىشلار بەلگىلىمە، سىياسەت، قانۇنلارغا خىلاپ بولسىمۇ ھەل بولغاندىن كېيىن خىلاپ بولماي قالىدۇ. قانۇنسىز بولسىمۇ كېيىن قانۇنلۇق بولۇپ قالىدۇ. دادىسىنىڭ نامىغا ھەل بولغان بۇ ئىشمۇ شۇنداق. بۇ دەۋانىڭ ئىگىسى ئالەمدىن ئۆتكەن. دادىسىنىڭ تاپشۇرۇۋالدىم دېگەن ئىمزاسى بىر ئۆلمەس پاكىت بولۇپ تۇرۇپتۇ. گەرچە دادىسى بىر قورساق ئاكىسىغا بولغان قېرىنداشلىق مۇھەببەت ۋە ھۆرمەت - ئىشەنچ سەۋەبىدىن «نېمىشقا، نېمە ئۈچۈن قول قويىمەن؟» دەپ سورىمايلا ئاق قەغەزگە ئۆز قولى بىلەن قول قويۇۋەتكەن بولسىمۇ... ئۇنىڭ ئۈستىگە بۇ جايدىن ئىسمائىل ھاجىنىڭ بالىلىرى ۋاز كەچكەن تەقدىردە ئۇنىڭ ئاكىسى بۇ ئىشنىڭ ھەقىقىي دەۋاگەرى ئىبراھىم ھاجى ۋاز كەچمەيدۇ، ھەممىگە ئۇ يالغۇز ئىگە بولۇۋالىدۇ - دە، زېمىن مۇنۇ قېرىنداشلىرىنىڭمۇ نەپ-رىتىگە قالىدۇ...

— نېمىشقا كۆچەتتۇق؟ بۇ يەر يېزىدىن ياخشى تۇرسا، ئىشكىتىن يۇگۇرۇپ چىقساق كاۋاپ، مانتا، چەينەك شورپىسى، توخۇ گۆشى، ماروژنى، دۇغلارمۇ تەييار ئىكەن. نېمىگىمۇ بېرىۋېرىدىكەن، نېمىشقا كۆچەتتۇق، كۆچمەيمىز. ئۇچىگلار-نىڭ تويىنى قىلىمىز. مېنىڭ ئادەم ئۇسسۇل ئويىنىغۇدەك ھويلىسى بار ئىكەن. مەشرەپ قىلايلى، پۇتۇن خەلق مۇشۇ يەرگە كېلىپ ئۇسسۇل ئويىنسۇن، سۇلايمان ماتاچىنىڭ ئۆيىگە مەشرەپكە كىرسەك چاپىنىڭ ئەسكى دەپ ھەيدىۋەتتى، ھەممە ئادەم گۆش يېسە بىز زاغرا غاجاپ قاراپ ئولتۇردۇق. ياق،

كۆچمەيلى...

— ئانا! — دەپ سۆزلىگۈچىگە ئالايدى كىچىك ئوغلى ئىمىنجان تومپاي، يالغان ئۇزۇك سېلىۋالغان قوللىرىنى پۇلاڭلىتىپ، — ماڭ جۇغۇ، بىزگە ئارىلاشماي بىر تەلەڭگە دۇغ ئەكىرە!

زېمىن ئىنىسىغا ئالىيىپ قويدى — دە:

— ئولتۇرسىلا، ئانا، ئولتۇرۇپ سۆزلىسىلە قېنى! — دېدى ۋە ئىمىنجانغا بۇرۇلۇپ، — ئۇكام، سەن ئەتىلا مەكتىپىڭگە ماڭ. يەنە ئۇچ يىل غەيرەت قىلساڭ ئوقۇشۇڭ پۈتىدۇ. بىزنىڭ ئۇرۇق — پۇشتىمىزدىنمۇ ئالىي مەكتەپ پۈتتۈرگەن بىرەرى چىقىپ باقسۇن. بۇ يەردىكى ئىشلارغا سەن ئارىلاشا، ئاكا — ھەدىلىرىڭ ھەل قىلالايدۇ.

— نېمە؟ مېنى بۇ يەردىن كەت دەمسىنا؟ ياق، ئەمدى ئوقۇمايمەن. ئوقۇغانىنىڭ نېمە پايدىسى بارئىكەن. ئالىي مەكتەپ پۈتتۈرۈپ كەلسەم ئاران يۈز نەچچە كوي ئالىدىكەنمەن. يۈز نەچچە كوي دېگەننى نان ساتىدىغان، تاماكا ساتىدىغان خوتۇنلار بىر كۈندە تاپالايدىكەن. ياق، مەن ئوقۇمايمەن. دەرۋازا يېنىدىكى ئۆيلەرنىڭ ھەممىسىنى دۇكان قىلىمەن، دۇكان ئاچىمەن، «ھاجى قۇددۇس» دېگەن نېمە بىلەن بەسلىشىمەن. بەش يىلغا قالماي مەن ئۇنى ناھىيە بازىرىدىن قوغلاپ چىقىرىپ، ئۇچ قەۋەتلىك رېستوران سالىمەن، مېنىڭ پىلانلىرىم چوڭ. ئاكا، سەن ئىسلاھاتچى بولساڭ مېنى قوللا، ماڭا ياردەم قىل!

ئۆمرىدە قولىغا يۈز يۈەن نەق پۇل كىرمىگەن، ئەمما ئوڭدا يېتىۋېلىپ ئۆزى بىلىدىغان ھەممە راھەت — پاراغەتنىڭ ئەڭ قىممەتلىك سارايلىرىدا خىيالەن مېھمان بولىدىغان ئىنىسىنىڭ ئوتتۇز — قىرىق مىڭ يۈەن پۇلىنى كۆرۈپ تۇرۇپ پىلانلىرى زېمىنغا ئايان. ئۇنىڭ ئەسۇ خىيالى ئاشۇ

پۇلدىن يالغۇز پايدىلىنىش، ئۇنىڭ گەپلىرىگە ياۋاش ئىس
رائىل بىلەن توخۇ يۇرەك ھاۋاخان ماقۇل دەيدۇ، كۆلۈپلا
تۇرىدىغان، يېيىش بىلەن ئۇخلاشتىن باشقىغا زوقى يوق،
بودىلىۋاتقان قېرى كالىدەك كۆندىن - كۈنگە بوشىشىپ
كېتىۋاتقان ئانىسى داناگۈل ئاشۇ كۈلكىسى بىلەن ماقۇللۇق
بىلدۈرىدۇ. ئىمىنجان ئۇقەت قىلمەن، دۇكان ئاچمەن دەپ
نەق پۇلنى تۆگە تكەندىن كېيىن ئاۋۋال دۇكانلارنى، ئاندىن
كېيىن ئۆيلەرنى، باغنى بىر - بىرلەپ سېتىپ خەجلەيدۇ -
دە، ئاخىرىدا ئۆزى دېگەندەك بەش يىلغا قالماي ھەممىدىن
ئايرىلىپ ئاندىن ئانا ۋە قېرىنداشلىرىنى يېزىدىكى ئۆيىگە
كۆچۈرۈپ ئاچىقىپ قويۇپ ئۆزى جاھانكەزدى
بولۇپ چىقىپ كېتىدۇ. بۇنىڭ ئاقىۋىتى ئېنىق — ئىسمائىل
ھاجى ئەۋلادىنىڭ ئىككىنچى ئەۋلاد سەرسانچىلىقى باشلىنىدۇ.
ياق، زېمىن بۇنىڭغا يول قويمايدۇ. ئۇ ئىنىسىغا ئالىيىپ،
تىكىلىپ قارىدى:

— سەن قەتئىي ئوقۇشۇڭغا ماڭىسەن. ئىسرائىل، بۇگۈنلا
بېرىپ ئىككى دانە ئاپتوبۇس بېلىتى ئەكەلگىن. مەن بىر
ئادەم قوشىمەن. ئىمىنجاننى يولغا سېلىۋېتىدۇ. ئۇكام ئىمىن
جان، داداڭنىڭ ئارزۇ - ئارمانلىرىنى ئېسىڭدە تۇت: دادام
سېنى ئۆزىدەك ئۆمىلەپ ئۆمۈر ئۆتكۈزىدىغان ئادەم بولىسۇن،
ئاسماندا پەرۋاز قىلالايدىغان ئادەم بولسۇن دەپ تىرىشقى
بىلەن يەر تاتلاپ بىر دان تاپسىمۇ سەن ئۇچۇن يىغىپ -
ئاياپ سېنى ئوقۇتقان!

— مودىدىن قالغان گەپلەر! — دېدى ئىمىنجان قولىنى
سىلكىپ.

— ھايۋان! — دېدى زېمىن ئورنىدىن چاچراپ تۇرۇپ، —
ئاتا ئارزۇسى مودىدىن قالامدىكەنا؟

— دادامنىڭ گېپى ئەمەس، سېنىڭ گېپىڭ يۇ!

— مېنىڭ بولسا نېمە بوپتۇ؟ ماڭا دادامدەك ئادەملەر ئۆگەتكەن. ھايانتا مۇشكۈلچىلىك بولمىسا گۈزەل ئارزۇمۇ بولمايدۇ. مۇشكۈلچىلىكنى قانچە كۆپ تارتساڭ، گۈزەللىككە شۇنچە تەشنا بولسەن، ئارزۇيۇڭ شۇنچە گۈزەل بولىدۇ. بۇ دۇنيانىڭ مۇشەققىتى بولمىغان بولسا «جەننەت» دېگەن ئۇقۇم بولمايتتى. ئىشچىلارنىڭ ئاچ - يالىڭاچلىقى، يوقسۇزچىلىقى، بىگۇناھ تۇڭكۈلگەن قانلىرى بولمىغان بولسا ماركس كوممۇنىزمنى تەسەۋۋۇر قىلمىغان بولاتتى. ئۇكام، پەرۋاز قىلالىغان ئادەملا يەردە ئۆمىلەپ يۈرۈشنىڭ قانچىلىك زۇلۇم ئىكەنلىكىنى كۆرەلەيدۇ. سەن كۆز ئالدىڭىزغا كېلىدىغان تۇڭۇەن قاتلام پەزىلەت ئىگىلىرىنىڭ ئارىسىغا كىرىپ قالغان ئوخشايسەن. بۇ قاتلامدىكىلەر يېيىش، ئۇخلاش، كۆڭۈل ئېچىشنىلا بىلىدۇ. ئۇلارنىڭ ھاياتتىن ئالىدىغان لەززىتى تولىمۇ چەكلىك، تولىمۇ ئاز، تولىمۇ چاكىنا. سەن خەلقىڭنى، ھەتتا پۈتۈن ئىنسانىيەتنى ئويلىيالايدىغان يۇقىرى قاتلامدىكى پەزىلەت ئىگىلىرىنىڭ ئارىسىغا كىرىشكە تىرىش. شۇ چاغدا بايىقىدەك بولمىغۇر گەپلەرنى قىلمايدىغان بولسەن!

زېمىن بۇ سۆزلەرنى سۆزلەۋاتقاندا ئۇنى ئىنسىغا قارىتىپ ئېيتىۋاتقىنىنى ئۇنتۇغان: ئۇنىڭ ئالدىدا گويا ئۆزىنىلا ياكى ئۆز يېقىنلىرىنىلا ئويلايدىغان، لېكىن ئۆزلىرىنى ئالىيجانابلار، مىللەتنىڭ ۋەكىلى ھېسابلايدىغان مىڭلىغان ئادەملەر ئولتۇرغاندەك ئىدى.

ھويلىسى ئېگىز ئۇزۇم باراڭى، دەرۋازىنىڭ ئىككى تەرىپى قاتار ئۆيلەر. ئۇزۇم باراڭنىڭ ئاستى بىلەن كىرسە ئىز چوڭ قوش ئىشىك، سەككىز پەلەمپەي بىلەن چىقىدىغان بۇ قوش ئىشىكنىڭ ئىككى يېنىدا ئىككى تۈپ ئانار دەرىخى، بەلكى بۇ دەرەخ يۇز يىللىق دەرەختۇر. ئۇنىڭ شاخلىرى ئەتراپقا سايە تاشلاپ پۈتۈن ھويلىغا سالقىنلىق ۋە گۈزەللىك

بەردەپ تۇرۇپتۇ. پۇتۇن ياز بۇ دەردخەنىڭ تۈۈندە دەۋاگەرلەر، ئىش پۇتتۇرگۈچىلەر، ھەتتا بىكارچىلار سايىدايدۇ، قارتا ئويناپدۇ، ھەتتا ساز چېلىپ سورۇن قۇرۇپ كۆڭۈل ئېچىشىدۇ. شۇنداق، بۇ يەر ئۇزۇنددن بېرى خەلقنىڭ بولۇپ كەلگەن. قوش ئىشكىتىن كىرگەندە ئۇدۇلدا چوڭ ئۆي بار. بۇ ئۆي مەجلىس خانا (ئۆز ۋاقتىدىكى مېھمانخانا) بۇ خانىنىڭ باغقا قارىتىلغان قاپقىلىق دېرىزىلىرى بار. ئۈستى ۋاساجۇپ، ئاستى تاختاي، تاملىرى ئۇيغۇر بىناكارلىقىنىڭ ئەڭ ياخشى نەقىش گۈللىرىنى ساقلاپ قالغان. گەچ بىلەن ئاقلانغان، كۆك خىشتىن ئۆرە بولغان. بۇ ئۆي ئۆزۈنلۈك يۈز يىللىق تارىخى بىلەن كىشىگە ئۇيغۇر ئەمگەكچىلىرىنىڭ قابىلىيىتىنى چۈشەندۈرۈپ تۇرۇپتۇ. ئەتراپتىكى قالغان ئون ئىككى ئېغىز ھەر خىل چوڭلۇقتىكى ئۆيلەرنىڭ ئالتە ئېغىزى مۇشۇ ئۆيدەك ئۈستى ۋاساجۇپ، ئاستى تاختاي، قالغان ئۆيلەرنىڭمۇ تاملىرى نەقىشلەنگەن، ئۈستى چىرايلىق يېپىلغان، دېرىزىلىرى قاپقىلىق، ئىشىكلىرى نەپىس - پۇختا.

مەجلىسخانىنىڭ ئىچىدىن باغقا چىقىدىغان ئىشىك بار. بۇ ئىشكىتىن چىققاندا كەڭ پېشايۋان، ئەتراپى رېشاتكىلىق بۇ پېشايۋانىڭ تېكىگە خىش ياتقۇزۇلغان. بۇ يەر ئۇزۇن يىل يازلىق مەجلىسخانا، بەزىدە سەھنە، بەزىدە ئىسكىلات بولۇپ كەلگەن. مانا بۇگۈن بۇ يەرمۇ قۇيقۇرۇق. پېشايۋان پەلەمپەيدىن ئەتراپى قويۇق مېۋىلەر ئوراپ تۇرغان خىش ياتقۇزۇلغان يول بىلەن ماڭسا كۆلگە بارىدۇ. كۆلنىڭ سۇيى سۈزۈك، ئەتراپى قويۇق دەرەخلىك. كۆلنىڭ ئوڭ تەرىپى ئىككى مودىن جىق يەر ئاق. بۇرۇن بۇ يەر مېۋىلىك باغ، شېپاڭ ۋە گۈللۈك ئىدى. كېيىن بۇزۇلۇپ بىر مەزگىل كۆكتات تېرىلغان، بۇ يەرنىڭ كىرتىمى بىلەن گۈڭشې كادىرلىرى قورقماستىن يەپ - ئىچىپ،

مېھمان كۈتۈپ كەلگەنىدى. مانا ھازىر بۇ يەرمۇ ئاق. ئەتىيازۇ بۇ يەرگە ئۇستى يېنىق بازار قۇرماقچى بولۇشقاندا بۇ ئىشقا ھاجىم ئاردىلىشىۋالغانلىقى ئۈچۈن ئەھەلىيەتشمىگەن...

زېمىن ئىنسانلىرى بىلەن تالاش - تارتىش قىلىپ بىر يەرگە كېلەلمىگەندىن كېيىن ھويلا، ئۆي، باغلارنى ئارىلاپ خىيال بىلەن ئۈزاق مىڭدى. گۈلناز بىلەن تۆت ئېغىز- لىق بىكار ئۆيگە كۆچۈپ كەلسە گۈلنازمۇ، بالىلارمۇ خۇش بولىدۇ. ئۆزىمۇ راھەت - پاراغەتكە ئىگە بولىدۇ. گۈلنازنىڭ دۇكان ئېچىپ بەرسە ئۇ جىگەرلىك ئايال ئىمىنجانغا قارىغاندا ئوقەتنى ياخشى يولغا قويالايدۇ. لېكىن، باشقىلار قانداق ئويلايدۇ، ئۇنىڭ ۋىجدان ئازابىچۇ؟

ئۇ ئويلاپ شۇ يەرگە كەلگەندە خۇددى بىر خاتالىق ئۆتكۈزۈپ قويغاندەك ئۆز - ئۆزىدىن خىجىل بولدى. ئۇ ئۇنىڭ قولى بىلەن گەجگىسىنى سىيلاپ قويۇپ نېمىلەرنىدۇ ئويلاپ قايتىدىن روھلاندى - دە، ھويلىغا چىقىپ ۋېلىسىپىتىنى مىندى ۋە شەھەرنىڭ سىرتىدىكى دادىسىنىڭ يېزىسىغا قاراپ يۈرۈپ كەتتى.

ئۇ يەردە تۇراق دوكا ئادەملىرى بىلەن خۇمدان ياسىماقتا. خۇمداننىڭ نېرىسىدىكى تەبىئىي قومۇشلۇقنىڭ ئەتراپىنى ئېگىزلىتىپ، كۆلمۇ ياسىماقچى. زېمىن تۇراق دوكانىنىڭ ئون نەچچە ئادىمى، يەنە بىرنەچچە دوستلىرىنىڭ تراكتور - ماشىنىلىرى بىلەن خۇمدان بىلەن كۆلنى تەييارلىماقچى، دادىسى نىڭ كەڭرى ھويلىسىنىڭ بىر يېنىغا ماي زاۋۇتى قۇرماقچى. ئۇ بۇ ئىشلارنىڭ كەم - كۈتىسى ئۈچۈن ئۆزى چېپىشى كېرەك، ئۇ ماڭسا يوللار راۋان، ئىشلار ئاسان بولىدۇ، چۈنكى ئۇ بىر- نەچچە يىل يېزا رەھبىرى بولۇپ ئىشلەش جەريانىدا نۇرغۇن ئادەملەرگە ياخشىلىق قىلغان، نۇرغۇن ئىشلارنى ھەل قىلغان. ئەمدى ئۇ ھاجەتمەن بولۇپ باشقىلارنىڭ ئالدىغا بارغاندا

ياخشىلىقىنىڭ جاۋابىنى ئالىدۇ ـ ده.

ئۇ ۋېلىسىپىتنى تېز هەيدەپ شەهەر سىرتىدىكى كۆۋرۈككە كەلگەنده ئۇنىڭ قارشىسىدىن كېلىۋاتقان «جىپ» توختىدى ـ ده، ماشىنىدىن ريشات بۇجاڭ چۈشتى:

ـ ئەسسالامۇ ئەلەيكۇم، زېمىن شۇجى، ـ دېدى بۇجاڭ چاقچاق بىلەن، ـ نېمانداق سىلىنى تاپقىلى بولمايدۇ. سىلىنى ئىزدەپ ئۆيلىرىدىگە بېرىپ كەلدۇق، ئىشلار جايىدىكەن جۇما!

ـ چوڭ ئىش قىلالمىغاندىكىن، ئۇششاق ـ چۈششەك ئىشلارنى قىلايلى دېدۇق.

ـ ۋىلايەتتىن سىلىنى سۈيلەپ نەچچە قېتىم تېلېفون كەلدى. هېچ بولمىسا بېرىپ رۇخسەت سوراپ كەلسىلە قانداق بولاركىن؟

ـ مەن ئۇ يەرگە بېرىشنى رەت قىلدىم. يەنە نېمىشقا رۇخسەت سورىغۇدەكمەن؟ رۇخسەت سورىدى دېگەن سۆز شۇلارنى ئىقرار قىلدى دېگەن سۆز ئەمەسمۇ؟

ـ تەشكىلىي مۇناسىۋەت، ماۋاش مۇناسىۋەتلىرى يۆتكىلىپ بولدى. ئەمدى بارمىسىلا ئىنتىزامسىزلىق بولۇپ قالارمىكىن؟

ـ شۇ ئىنتىزامسىزلىقنى مەنمۇ بىر قىلىپ باقاي دەيمىنا، باشقىلارلا قىلىپ پايدىسىنى كۆرۈۋەرمىسۇن!

زېمىننىڭ بۇ گەپ بىلەن نېمىنى چۈشەندۈرمەكچى ئىكەنلىكىنى ريشات چۈشەندى:

ـ دۇرۇس، ـ دېدى ريشات ئېگىز گەۋدىسىنى سەل ئېگىپ يەرگە قاراپ، ـ سىلىنىڭ رازىلىقلىرىنى ئالىمىدۇق. بىزمۇ تەييارلىقسىز ئىدۇق. سىز توغرۇلۇق ناهىيىلىك پارتكومىنىڭ باشقىچە ئويى بار ئىدى. يۇقىرىدىن بۇيرۇقتا ئوخشاشلا ئالاقە چۈشتى. ئامالسىز سىزنى يۆتكىدۇق. زېمىن ئاداش،

ئەگسەكۈ تېرىق بولار دېگەن گەپ بار. تولىمۇ زىغىرلاپ كەتمەي ئاۋۋال ئىش ئورنىغا بارسىلىرى قانداق بولاركىن.

— ياق دەپ ساپتۇمەنيا! بارساممۇ بولاتتى، ئەمما شۇ «ياق» ئاغزىمدىن چىقىپ كېتىپتۇ.

— «ياق» نى «ھەئە» گە ئۆزگەرتمەك ئاسانيا. نېمانداق قەتئىيلىشىپ كەتتىلە؟

— جانمۇ، لەۋزىمۇ مۇشۇ بىر تۆشۈكتىن چىقىدۇ، ئاداش. رىشات. «ھەئە» بىلەن «ياق» نى ئاسانلا ئالماشتۇرۇۋەرسەك بىزنىڭ قانچىلىك قىممىتىمىز قالىدۇ. بىر «ھەئە» بىلەن بىزنىڭ يېزىغا قانچىلىك زىيان كەلدى. مەن ھېسابلىدىم. ھېنىڭ ئورنۇمغا ئوبۇل كېلىشى بىلەن يېزىلىق ھۆكۈمەتكە ئون نەچچە كۈن ئىچىدىلا ئىككى يۈز نەچچە مىڭ يۈەن زىيان بوپتۇ. ھازىر كۆردىلىمۇ، ئوبۇلنىڭ بىرىنچى قىلغان ئىشى ئۇي كۆچۈش، ئىككىنچىسى «ئىسمايىل ھاجى ئەنزىسى» نى ئەمەلىيلەشتۈرۈش، ئۈچىنچى قىلغان ئىشى ماشىنا سېتىۋېلىش، تۆتىنچىسى دوختۇرخانىغا «يۇقىرى دەرىجىلىك كادىرلار ياتاق خانىسى» ياسىتىش بوپتۇ. بېسىلىپ ياتقان تاۋارلار، يۆتكىلىدىغان ئاشلىق، ئەكېلىدىغان ئوغۇت، تۆلىنىدىغان قەرز، يېگىدىن قۇرۇلىدىغان نەسىللىك مال پونكىتى، ئوتتۇرا مەكتەپكە ئىئانە يىغىش، دوختۇرخانىنى كېڭەيتىش، ناھىيىدىن ۋىلايەتكە ئېلىنغان يېڭى يولنىڭ ئىككى يېنىغا ئورمان بىنا قىلىش، ئېنىقلىنىدىغان بىرنەچچە ھېسابـ كىتاب، يۇقىرىغا يوللىنىدىغان ئەنزىلەر،... ئىشقىلىپ قىلىشقا تېگىشلىك ئىشلارغا ئۇ كىشىنىڭ ۋاقتى يەتمىگۈدەك، يۇقىرىدىن كەلگەنلەرگە ھەر كۈن باغ زىيارەتتى، ئۇي چېيى بولۇپ تۇرغۇدەك... مەن ئۇنى كولىماقچى ئەمەسمەن، مۇشۇنچە ئىشلار ئاشۇ بىر «ھەئە»نىڭ كەلتۈرگەن زىيىنى دېمەكچىمەن.

— چۈشتىن كېيىن بارارلا، ئوبدانراق سۆزلىشەيلى، —

دېدى رىشات بىرئاز جىم تۇرغاندىن كېيىن، — چىن شۇجمۇ سىلى بىلەن سۆزلىشەرمىكىن.

ئۇ مەھەللىسىگە كىرىپلا ھەيران قالدى: مەھەللىنىڭ سىرتىدىكى ئىنگىسىز ياتقان سېرىق توپىلىق دۆڭاۋكتە نۇرغۇن ئادەم ئىشلەۋاتاتتى. بۇ يەر زېمىن خۇمدان ياساشقا تەييارلاۋاتقان يەر ئىدى. خۇمدان ئاساسەن پۈتكەن، بىر چەتتە بىر-نەچچە كىشى خامان تەييارلىماقتا، بىرنەچچە كىشى ئالدىراش كېسەك قۇيماقتا، بىرنەچچە كىشى يېكەن، قومۇش، قوراي، مەكىگەنلەرنى بىر چەتتە ئۇرۇندىمەكتە ئىدى.

— ئەتە قىرىق مىڭ كېسەك باسىمىز! — دېدى بىر دېھقان كۈلۈپ تۇرۇپ، — زېمىن شۇجى، بۈگۈن مەشرەپ قىلايلى دېسەك سىلى ھازىردار، مانا خۇمدانلىرى پۈتتى، ئۆتكۈزۈۋالسىلا.

ساقاللىرى ئۆسۈپ كەتكەن، يۈكلۈق مەيدىسىگە لاي - سامانلار چاپلاشقان تۇراق يانتاق يالغان خاپا بولۇپ ۋارقىرىدى:

— نەدە يۈرسە ناۋاي ئاداش، ساكا تەخسە كۆتۈرگىلى بۈگۈن يىگىرمە ئادەم كېلىپتىكەن، چۈشلۈك تامىقىغىلا يۈز كويچەن كەتتىيا!

— يېزىپ قوي! — دېدى زېمىن بۇ ئۆزى ئۇچۇن ھېچ نېمىنى ئايمايدىغان دوستىغا ھېسسىياتىنى يوشۇرماستىن ئەركىلەپ، — تويۇڭدا ئالىسەن. ساكىغۇ توي قىلىشقا ئون كويچەن بولسىلا يېتىدۇ!

— كېچىكتىڭ، ئاخشام ھېلىقى بىلەن توي قىلىۋالدى جۇما تۇراق دۇيجاڭ! — دېدى ئۇلارنىڭ بىر كۆزىدە ئېقى باز يەنە بىر دوستى تەزىغىچە سېرىق لايغا كېچىپ تۇرۇپ، — خوتۇن تۇرامدۇ بۇنىڭدا، كۆرمەز ئەتىلا بويتاق قالىدۇ.

— راستىما، تۇراق؟ — زېمىن دوستىغا نارازى بولۇپ

قاربدی، — نېماندا‌ق گەپ ئاڭلىمايسەن دەيمەن، ئۇنى ئالما دېمىگە نىمىدىم؟

— ئالما دېگىنىڭ بىلەن كۆڭۈل ئۇندا‌ق دېمىسە!

— قاندا‌ق كۆڭۈلئىكەن ئۇ، بىر چەتتىن تونۇشۇپ، بىر چەتتىن بىر ياستۇققا باش قويىدىغان.

— مەيەرگە كېلە!

تۇراق زېمىننى بىر چەتكە باشلاپ بېرىپ بولغان ئىشنى سۆزلەپ بەردى.

تۇراق دوكا كىنوخانىنىڭ ئالدىدا قارتا ئويناۋاتقان ئىككى ئىچەرمەننىڭ سۆزىنى ئاڭلاپ قالدى.

— بىچارە بالىنىڭ چىرايلىقلىقى، پاھ، قاندا‌ق ئەردۇ ئۇنى شۇنچىلا ئۇرغان، چېچىنىڭ يېرىمىنى يۇلۇپ بوپتۇ!

— بەدىنىنىڭ كۆك چۇشمىگەن يېرى يوق!

— ئېرى نەشكەشمىش!

— قىمارغا خوتۇنىنى تىككەن چېغى، ئۇ ئوغرى!

— بىكارلا بۇزۇلۇپ كېتىدۇ جۇما، بۇگۈن يېشىل سارايغا ئۆزۈم ئاپىرىمەن، يۈز كوي كەتسىمۇ مەيلى.

— نېمە دەۋاتسەن، تاماكىچى خوتۇنغا ئون كوي بېرىپ قويدۇم، كەچتە ئۆيگە باشلاپ كېلىدۇ!

بۇ گەپنى ئاڭلاپ تۇراق دوكا ئويناۋاتقان قارتىنى تالاش ـ تۇچىغا بىر كويچەنگە ساتتى ـ دە، ئورنىدىن تۇرۇپ ھېلىقى «دەللال» تاماكىچى خوتۇنىنىڭ يېنىغا كەلدى.

— چېكەمسەن! — چىرايىنىڭ خۇنى يوق، چېچىغا ئاق كىرگەن خوتۇن چېكىۋاتقان تاماكىسىنى تۇراققا سۇندى، تۇراق ئىككى شوربدى.

— بۇ يەرگە كېلىپ قالغان ھېلىقى چوكان قېنى؟

— نېمە قىلاتتىڭ؟

— مە، ئەللىك كويچەن، ئون كويچەننى ھېلىقى ئوغرىغا

بەرئۆەت، چوكاننى مەن ئەكبتەي.
— ئاۋۇ بورىنىڭ كەينىدە ياتىدۇ. ھېلىلا سېرىقئاش ئېلىپ بەردىم.
تۇراق بورىنىڭ كەينىگە ئۆتتى. ئۇ يەردە زىلۋا، قاش-كۆزى تۆكۈلۈپ تۇرىدىغان، چاچلىرى ئۇزۇن، ئويماق ئېغىز، ئاق يۈزلۈك بىر چوكان كىچىككىنە بوپسىنى كۆتۈرۈپ كەتمەكچى بولۇپ ئۆرە تۇراتتى.
— نەگە بارىسەن؟
— ئۆيگە!...، — چوكان تۇراققا «لاپ» قىلىپ قاراپ قويۇپ يەرگە قارىدى. ئۇنىڭ قاپاقلىرى كۆكەرگەن، يۈزلىرى ئېشىشىغانىدى.
— يەنە تاياق يېگىلىمۇ؟
چوكان گەپمۇ قىلماي يەرگە قارىدى.
— يۈر مەن بىلەن، مېنى قېرى كۆرمە، قىرىق بەش ياشقا كىردىم، تۇراق دوكا دېگەننى ئاڭلىغانمۇ سەن؟ مەن ئايالالارغا پۇل خەجلەشتە دوكا. چىقىشالمىساق ئاستا يولۇڭغا كېتىسەن، مەن ئۇرمايمەن، تىللىمايمەن، ياخشى ئۆيۈم بار، ئەمما موتسىكلىتىدىن باشقا ھېچنېمەم يوق!
چوكان تۇراققا بۇ قېتىم تىكىلىپ قارىدى.
تۇراق دوكا چوكاننى تۇنۇگۈن كەچ ئۆيىگە ئەكېلىپ نىكاھ قىلدۇرۇۋالدى.
— ئېرىدىن ئاجراشماي تۇرۇپلىما؟
— كۆڭلى ئاجراشقاندىكى...
— قانۇن دېگەننى بىلەمسەن، سارالڭ؟
— بەزىدە سەنمۇ ئۇنتۇپ قالىدىكەنسەنيۇ، بىزنىڭ يادىمىزدا تۇرامتى. چىرايلىق، ئاجايىپ چىرايلىق، ئۇنتۇز نەچچە خوتۇن بىلەن يېتىپتىمەن، ئەمما بۇندىغىنى كۆرمىگەن. ئاداش زېمىن، ئۇ چوقۇم...

— لاۋزا! — دېدى زېمىن ئورنىدىن چاچراپ تۇرۇپ، — بۇگۈنلا گۈلنازنىڭكىگە ئاپىرىپ قوي، نىكاھ خېتى ئالمىغۇچە ئەمدى سەنمۇ، مەنمۇ ئاياللار بىلەن بىللە بولمايلى! يۈز ئىككىمىز ھازىرلا ئۇنى گۈلنازنىڭكىگە ئاپىرىپ قويايلى.

— ئۇ سېنىڭ ئۆيۈڭدە، خۇمدانچىلارغا تاماق ئېتىۋاتىدۇ، ئىككى قازاندا گۆش پىشىۋاتىدۇ، قالۇنچى توختى يالىڭاچ بىلەن ساۋۇت رەللىسچىنى چاقىرىپ قويدۇم. ئۆزئارا كۆڭۈل ئاچايلى، ماۋۇ خۇمدان خۇش بولۇپ قالسۇن!

زېمىن قاراڭغۇ چۈشكىچە سەككىز كۆزلۈك قېلىپ بىلەن كېسەك قۇيدى. ئۇ بۇ ئىشتا ئاجايىپ ماھىر ئىدى. لاي كۇمىلاچ قىلغۇچىلار ئۇنىڭغا ئۇلگۈرتەلمەي تەرلەپ ھالدىن كەتتى.

قاراڭغۇ چۈشكەندىن كېيىن خۇمدان ياساۋاتقان، تراك تور بىلەن كۆل قېزىۋاتقان، لاي ئېتىپ كېسەك قۇيۇۋاتقان، ھارۇنلاردا ئوتۇن ـ ياغاچ توشۇۋاتقانلار بولۇپ قەرىق نەچچە ئادەم زېمىنىمىڭ دادىسىدىن قالغان تاشلاندۇق ھويلىغا توپ لاندى. چېلەك ـ چېلەكلەردە دۇغ، لېگەن ـ ئېگەنلەردە ماروژنى. تاغارلاپ قوغۇن ـ تاۋۇز، مېۋە ـ چېۋىلەر، مېھمانلار ـ نىڭ ئالدىغا قويۇلدى. بورا ـ تاغارلار داستىخان، تەۋەررۈك يەر ئۇلارغا ددۇان ـ ئورۇندۇق بولدى. يۇز ـ كۆزى پاكىز يۇيۇلمىغان، ئۇستىبېشى لاي ـ تەر، باش ـ كۆزى چاڭ ـ توزان، ئەخلەت ـ چاۋا پېتى «زىيا پەت» كە كىرىپ كېلىشكەن بۇ ئەمگەك ئەھلى چىرايلىق سۆز، «يۇقىرى ئۆتۈڭ، قېنى بېقىشايلى» دېگەندەك سۆزلەردىن خالىي، ئۇلارنىڭ گەپلىرى قوپال، چىرايلىرى كۆرۈمسىز، ئىشتىھاسى زور، كەيپى خۇش، چىرايلىرى ئىللىق ئىدى:

— ھەي سولامچى، ماڭ جۇغۇ چوكا ياساپ كىرە!

— خوتۇنۇڭنى ئەكەلسەڭ بولمامدۇ، قورقامسىيا بىزدىن؟

— خوتۇنى داۋدا بۇنىڭ!
— هەي شوۇنچى، گۈشنىڭ لوقمنى ئالىدىكغا تاۋۇشۇپ يالاڭ سۆڭەكلىرىنى بۇياققا ئىتتىرىسىنا!
— ئولتۇرۇپ يە دەيمەن، يېتىۋالغىنىنى مەتۇنىڭ!
— پاھ، پاھ!...
— بەللى، بەللى!...
— ياۋاللا!...

تۇراق دوكانىڭ چوكىنى ئۆيدىن يېڭى كىيىملەر بىلەن ياسىنىپ هويلىغا چىقىۋىدى، ئىككى گاز لامپىنىڭ يورۇقىدا يورۇغان هويلىغا خۇددى تۈيۇقسىز تولۇن ئاي پەيدا بولغانىدەك هەممە كۆڭۈللەردە كۈچلۈك نۇر چاقناپ كەتتى. تەرەپ-تەرەپتىن يۈگۈرىشىدىك هەيران قېلىشلار، مەدھىيىلەر ئاڭلاندى. ئاچ ئادەم مەززىلىك تاماقنى كۆرسە ئۆزىنى تۇتۇۋالالمىغانىدەك چىرايلىق ئايالغا تەشنا يىگىتلەر بۇ تۈيۇقسىز پەيدا بولغان پەرىزاتنى كۆرۈپ بىر - بىرىگە پىچىرلاشماي تۇرالمىدى، ئەمما ئۇلار پىچىرلاش بىلەنلا چەكلەندى. چۈنكى ئېغىز دەرۋازىسىنى چىڭ ياپمىسا تۇراق دوكاندىن ئالىدىغان مۇكاپاتىنىڭ نېمە بولىدىغانلىقىنى ئۇلار بىلەتتى.

قورساق تويغاندىن كېيىن بۇ پىشقان بەدەنلەر ئۆزلىرىنى تىنچىتىش ئۈچۈن قالۇن، راۋاب چېلىنىش بىلەن تەڭلا ئورۇنلىرىدىن تۇرۇشۇپ ئۇسسۇل ئويناشقا باشلىدى. ئۇلارنىڭ پۇتلىرى، مۇرىلىرى، قوللىرى، بەللىرى ۋە كۆزلىرى ئۇسسۇلغا شۇنچە كېلىشىدۇ، كۆرگەن كىشى ئۇلارنى سەنئەت كەسپىنىڭ ئەھلى دېيىشىدۇ. ئۇلار خۇددى بىر ئۇستازدىن تەربىيە ئالغانىدەك، خۇددى ئالدىنئالا رېپېتىتسىيە - مەشق قىلىپ ماسلىشىۋالغاندەك بىر - بىرىگە، هويلىغا شۇنچە ماسلاشقان...

داپ، راۋاب، قالۇن پۈتۈن مەھەللىنى ئۇسسۇلغا چىللىغان چېغى، يوللار، ئەتراپتىكى بوش يەرلەرمۇ ئۇسسۇلچىلار

بىلەن توشۇپ كەتتى.

— ئۆلۈملۈك بولۇپ قالدى، بولمىسا تازا ئىچىدىغان كۈنى ئىدى!

— ئىچمىسەممۇ مەستمەن، كۆردۈڭمۇ ئاۋۇ چوكانىنىڭ ئۇسسۇلىنى!

مەيداندا تۇراق دوكا «چوكىنى» بىلەن بېقىشىپ ئويناۋاتاتتا. چوكان خۇمار كۆزلىرىنى يېرىم يۇمۇپ، ئۇزۇن كىرپىكلىرىنى ئويناتىپ ھەر قېتىم تۇراققا باققاندا، ئۇنىڭ ئىككى تال ئۇزۇن چېچى تۇراقنىڭ بوينىغا ئورالغاندا بۇنداق ئەۋرىشىم، نازۇك خېنىمنى پەقەت خىيالىدىلا ئۆزىنىڭ دېيەلەيدىغان ئىشقىۋاز يىگىتلەر:

— ئاللا چىدىمىدىم!

— ئۆلۈپ بېرىمەن ھېلى!

— ئايىغىغا يىقىلايمۇ!

دېگەندەك سۆزلەر بىلەن ناله قىلىشقا باشلىدى.

زېمىن بۇگۈن پۈتۈن غەم - غۇسسىدىن خالاس، ئۆزىنى خۇشال، يەڭگىل ۋە ئازادە ھېس قىلدى. «...مۇشۇ قاسماقلار بىلەن ياشىساڭ غەمدىن خالىي بولىدىكەنسەن، مەيلى جازالىسا جازالىسۇن، مەن ھەرگىز ۋىلايەتكە بارمايمەن» دەپ ئويلىدى ئۇ كۆتەك ئۈستىدە ئولتۇرۇپ چاي ئىچىۋېتىپ. «قاسماق» دېگىنى بىلەن ئۇنىڭ خىيالى گۈلنازغا كۆچتى.

ئۇ تۇراق دوكانىڭ يېنىغا كېلىپ پىچىرلىدى ۋە ئاستا تالاغا ماڭدى.

بىرەمدىن كېيىن ئۇچ ئادەم ئولتۇرغان ئۇچ چاقلىق موتسىكلىت يېزىدىن شەھەرگە بارىدىغان توپىلىق يولدا ئىككى ياندىكى ئېگىز تېرەكلەرنى يورۇتۇپ توپا توزۇتۇپ يۇرۇپ كەتتى. ئۇلار راۋاب، داپ، قالۇن ۋە ناخشا ئاۋازىدىن بارغانسېرى يىراقلاشتى - دە، شەھەرگە كىرگەندىن كېيىن

تار، قۇملۇق كوچىغا ئەگىدى.
هويلا ئىشىكىنى كۆچلۈك چىراغ يورۇتۇش بىلەن ئىككى بالا تەڭلا:
— زېمىن... دادام...، — دەپ ۋارقىراپ ئىشىك ئاچقىلى يۈگۈرۈشتى.
تۇراق بىلەن بالىلار ئۆيگە پىشىشىق ـ خام گۆشلەر، قوغۇن ـ تاۋۇز، نان ـ سامسا، مېۋە ـ چېۋىلەرنى توشۇۋاتقاندا، زېمىن گۈلنازنى بىر چەتكە تارتىپ ئۇنىڭغا هېلىقى چوكاننى تونۇشتۇردى:
— ئىسىملىرى؟...
— گۈلئايىم...
— ئەجەب چىرايلىقكەن، گۈلنىاز، گۈلئايىم، ئىككى گۈل، بىر ئايىم، بىر ناز!
— سىزگە قايسىسى؟...
— ناز، ناز، ناز! — دېدى زېمىن گۈلنازنى ئەركىلىتىپ مەڭزىگە چېكىپ قويۇپ.
ئۇلار بەخت ئىچىدە ئۇششاق ـ چۇشىشەك گەپلەرنى قىلىشىپ بىر ـ بىرىنى مېهمان قىلىشتى.
مانا شۇ چاغدا ئىبراهىم هاجىمنىڭ شەهەر ئوتتۇرىسىدىكى بالىخانىلىق، كاتتا قاپقىلىق كەڭ، هەشەمەتلىك قورۇسىدا چىراغلار يورۇغان. بۇ ئۆينىڭ چىراغلىرى ئەتراپىدىكى دەل ـ دەرەخ، پاكا ئۆيلەرۋە كوچىلارنى يورۇتماقتا ئىدى. قېرى جىگدىنىڭ ئاستىدىكى كۆتەكتە مولاق سوپى «هو، هۇ» دەپ زىكرى قىلماقتا.
ئادىمى سەپرۇللا هوهۇ...
ئىبراهىم خەلىلۇللا! هوهۇ...
ئۇ «ئىبراهىم!» سۆزىنى باشقىچە تەلەپپۇزدا ئىيتاتتى. چۈنكى ئۇ بۇگۈن ئىبراهىم هاجىم هەيۋەتلىك «خانتاجى»

ماشىندىن پەرىشتىدەك ئاپئاق كىيىملەر بىلەن چۈشكىنىشى كۆردى. ئۇنىڭ ئىككى قولتۇقىدىن ئوغۇللىرى نەمرۇد بىلەن هاجى قۇددۇس يۆلىۋالغان. هاجىم بېشىغا چىرايلىق شىلەپە كىيىۋاپتۇ. شىلەپىسىمۇ ئاق، هاجىمنىڭ ئۇستىبېشى خۇددى غازغىلا ئوخشاش ئاق، هاجىم ساقلىنى چىرايلىق ياستىپتۇ، ساقال ـ بۇرۇتىمۇ ئاق. ئۇ موللاق سوپىنىڭ ئالدىغا كېلىپ «ئەسسالامۇ ئەلەيكۈم ۋاباره‌كەتەهە!» دېدى. موللاق سوپى هاجىمغا سىنچىلاپ قاريدى ۋە «تاباره‌كە...» دەپ توختاپ قالدى.

مانا هاجىمنىڭ چىرىغى ئۇنى يورۇتۇپ تۇرماقتا: بايا- تىن بۇ ئۆيگە ناهىيىنىڭ باشلىقلىرى، پۇرت كاتتىلىرى، داڭلىق بايلار ماشىنا، خادىكلاردا توپ ـ توپ بولۇپ كېلىشىپ كىرىپ كېتىشتى، چىقىشمىدى. ئۇلار نېمىلەرنى ئاڭلا- ۋاتىدىكىن، هاجىم نېمىلەرنى دەۋاتىدىكىن؟ موللاق سوپى بۇنى بىلىشكە قىزىقىدۇ، لېكىن ئۇ بۇ ئۆينىڭ بوسۇ- غىسىدىن ئاتلاپ كىرمەسكە قەسەم ئىچىۋەتكەن. ئۇ هەرگىز بۇ ئۆيگە كىرمەيدۇ، كىرمىسىمۇ هاجىمنىڭ دەيدىغىنىنى، چۈنكى- نىڭ ئاڭلايدىغىنىنى ئۇ بىلىدۇ. هاجىم بۇلارغا قىلماقچى بولغانلىرىنى ئېيتىدۇ، ئۇلار ۋەده قىلىشىدۇ، ئەتىدىن باشلاپ يەنە جىددىي ئىشلار باشلىنىدۇ. نېمىشقا؟ موللاق سوپى بۇنداق چايلارنى كۆپ كۆرگەن، ئەللىك ـ ئاتمىش يىل كۆرگەن، هەر قېتىم هۇشۇنداق هەيۋەتلىك چايدىن كېيىن جىددىي ئىشلار باشلانغان.

بىز موللاق سوپىنىڭ هۇشۇ ئاددىي خۇلاسىسى بىلەن قا- نائەتلىنىپ ئۆيىمىزچىگە كىرمەيلى.

راست، ئىككى قۇتۇپ، ئىككى خىل كۈچ، ئىككى خىل ئادەملەر توپى ئىككى خىل ئىش باشلايدۇ، بىرلىرى ئاددىي، تەبىئىي، ئاشكارا؛ يەنە بىرلىرى هەشىمەتلىك، پىلانلىق،

ياسالما، مەخپي.

بۇ ئىككى كۆچنىڭ ئۆزئارا تېپىشىشى ئەنە شۇنداق باشلىنىدۇ، لېكىن قانداق ۋە قاچان ئاخىرلىشىشنى ھېچكىم بىلمەيدۇ.

بۇ ئىككى توپقا ئايرىلغان ئادەملەرنىڭ ئارىلىقى بارغانسېرى يىراقلاشماقتا، ئۇلارنىڭ ئارىسىدىكى كۆزگە كۆرۈنمەيدىغان سېپىل بارغانسېرى قېلىنلاشماقتا. بۇ ئادەملەرمۇ بىر-بىرىنىڭ بوسۇغىسىغا دەسسەمەسلىككە تەسەم ئىچىشكەن بولسا كېرەك، بىر-بىرىنىڭ ئۆيلىرىگە كىرىشنى ئويلاپمۇ قويۇشمايدۇ. ئۇلار ئۆزلىرىگە يېقىملىق بىلىنىدىغان ئۇششاق ئۆيلىرىدە بىر-بىرىنىڭ يامان گېپىنى قىلىشىدۇ، بىر-بىرىنىڭ ئوستىدىن ئىغۋا تەۋقۇشۇپ بىر-بىرىنىڭ ئورنىنى كولىشىدۇ. ئاددىي ئادەملەر ئۇششاق گەپلەرگە قىزىقىدۇ، ئۇشۋەرەتكە ئامراق كاتتىلار چوڭ ئىشلارنى سۆزلىشىدۇ، لېكىن ھەر ئىككىلا تەرەپ نېمىلا دېيىشمىسۇن ھامان بىر-بىرىنىڭ كاۋىكىنى كولىشىدۇ، بىر-بىرىنىڭ پالاكىتىدىن خۇشال بولۇپ، غەلىبىسىدىن خاپا بولۇشىدۇ.

بۇ ئارىلىق بارغانسېرى يېقىنلاشسا، سېپىل بارغانسېرى نېپىزلەشسە، بۇ ئادەملەر بىر ئۆيگە يىغىلىپ ھېلىقى دېھقانلاردەك يەر تاللىماي ئولتۇرۇپ، گەپ تاللىماي قىلىشىپ، ناخشا-ئۇسسۇل، مۇھەببەت-كۆلكە بىلەن بىر-بىرىنى مەدھىيىلەشسە بولماسمىدى...

مانا بۇلار موللاق سوپىنىڭ ھازىرقى ھايات توغرىسىدىكى مۇلاھىزىسى. موللاق سوپى زىكرى قىلىپ ئولتۇرغىنىنى بىلەن خېلى چوڭقۇر ئويلىيالايدىكەن. ئۇنىڭ ئويلىغانلىرىنىڭ توغرا-خاتالىقىنى كىتابنىڭ ئاخىرى سۆزلەپ بەرسۇن ئەمىسە.

ئۇچىنچى باب

ئاخىرقى ئىشلار توغرىسىدا

1

نەپرەتمۇ بىر خىل كۆچ. ئۇ ھەم مۇھەببەتكە ئوخشاشلا ئىنسانغا جەسۇرلۇق، پىداكارلىقنىڭ ئىلھام مەنبەسى بولالايدۇ. ئۇنىڭ ئىلھامى بىلەن ياۋاشلار تەلۈدىگە، تەلۈىلەر ئەسەبىي غالجىرغا ئايلىنالايدۇ. تەلۈىلىك بىلەن غالجىرلىق بىزنىڭ ھاياتىمىزدىكى تراگىدىيىلىك ھادىسىلەرنىڭ سەۋەبچىسى.

چاچلىرى چۈۋۈلغان، چىرايى تامدەك تاتارغان، چىشلىرى كىرىشكەن، كۆزلىرى يالقۇنلۇق بىر چىرايلىق چوكان يېزىلىق ھۆكۈمەت ئورۇنلاشقان ھېلىقى كونا ئىككى قەۋەتلىك بىنانىڭ غىچىلداپ تۇرىدىغان قوش ئىشىكىنى پۈتۈن بىلەن تېپىپ ئاچتى ـ دە، قىرى قالمىغان، غىلتاڭ سېمونت پەلەمپەيلەردىن خۇددى ئۇستا ئاشپەزنىڭ قىڭغىراق ئاۋازىغا ئوخشىشىدىغان رىتىملىق، تېز ئاۋاز چىقىرىپ يۇقىرى ئۆرلىدى. ئۇ ئىككىنچى قەۋەت زالىغا لىق تولغان ئادەملەرنى جەينەك لىرى بىلەن تۈرتۈپ يول ئېچىپ «پارتكوم شۇجىسى ئىشخانىسى» دېگەن ۋىۋىسكا بېكىتىلگەن (باشقىلار ئەيمىنىپ چېكىشكىمۇ

پەتىنا لمايدىغان) ئىشىكنى توپلەي بىلەن،بىرنى تېپىپ ئاچتى- ده، بىر ماتېرىيالنى بېرىلىپ ئوقۇۋاتقان ئادەمنىڭ بېشىغا ئېگىشىپ تۇرۇپ:

— ئوبۇلەك!— دەپ ۋارقىرىدى.

— خېنىم، خېنىم، گۈلناز...، — سېرىق چاچ، كۆك كۆز، چوقۇر يىگىت هودۇقۇپ ئورنىدىن تۇردى ۋە ئۇزۇن قولى بىلەن ئايالغا ئورۇندۇق توغرىلاپ، — ئاۋۋال ئولتۇرسىلا !— دېدى.

— نېمىگە ئولتۇراتتىم، سەن چاپاقنىڭ سەت يۈزىگە قارىغىلىما؟

— خېنىم، گەپ بولسا يولدا...

— يولدا؟ يول دېگەنني، ئادەمگەرچىلىك دېگەنني، قانۇن- سىياسەت دېگەنني بىلەمتىڭيا؟

— سىلەرگە نىكاھ قەغىزى بېرىش كىچىك ئىش...ئەمدى مەن تەكشىلىقتا...

— كىم ساڭا بەرگۈزمىگەن، ده قېنى؟

— ئەمدى، ئەمدى...

— كىم دەيمەن؟ — گۈلناز ئۈستەلگە مۇشتۇمى بىلەن شۇنداق قاتتىق ئۇردىكى، سىياھ، چايلار تۆكۈلۈپ، قەلەم - كۈلدانلار دومىلاپ يەرگە چۈشۈپ كەتتى. ئىشكىتە بىر توپ ئادەم پەيدا بولدى. ئوبۇل هەسەن بۇ ئايالغا بىر ئېغىزلا قاتتىق گەپ قىلسا ئابرويىنىڭ نېمە بولىدىغانلىقىنى بىلەتتى. ئۇ نېمىلا بولمىسۇن ئىبراهىم هاجىمنىڭ ئەتىۋارلىق قىزى، دېگىنى دېگەن، قىلغىنى قىلغان بولۇپ چوڭ بولغان ئەركە قىز ـ ده! هازىر بولسا ئۇ ئۆزىنىڭ ئەشەددىي رەقىبى زېمىن- نىڭ يۈرەك قېتىدا. بۇ ئىككى كۈچنىڭ هىمايىسىدىكى بىر ئايال كىشى تۈگۈل بىر خورازغىمۇ چېقىلىش ئوبۇل هەسەن ئۈچۈن تولىمۇ قورقۇنچلۇق. ئۇنىڭ ۋۇجۇدىدىكى بارلىق هەيۋە، غەزەپ ئۆزىدىن تۆۋەنلەر ئۈچۈن تەييارلانغان. يۇقى-

رەغا قاراپ ئالىيىش سىيرتىماقىقا بويۇنىنى تىققاندەكلا قورقۇنچلۇق.

— كىم؟

— بۇ، بۇ... بۇ ئۆزى...

— ئاۋاق ئوبۇلغازمۇ، كاۋا قورساق تۇردى كېرەمۇ؟

— ياق، ياق...

— دادامۇ؟

— قۇددۇس يا بولمىسا نەمرۇد ئاكاممۇ؟ كىم بولسىمۇ ئېيت، مەن بۇگۈن ئېنىقلىماي بۇ يەردىن چىقمايمەن! ئېيتە!

— بۇ، بۇ، بۇ...

— كىم دەيمەن، قايسىسى زادى؟

— ئۇلارنىڭ ھەممىسى، شۇ... ھەممىسى ئەمەس...

گۈلناز ئۇستەلدىكى ئۇستەل كالېندارىنى ئۇنىڭغا ئاتتى. كالېندار ئوبۇلنىڭ بېشىدىن ئۇچۇپ ئۆتۈپ كەينىدىكى ئۈستەلنىڭ ئەينىكىنى چاقتى. ئوبۇل ھەسەن غەزەپ بىلەن چوكانغا ئالايدى. لېكىن گۈلنازنىڭ كۆزلىرىدىن چاقنىغان نەپرەت ئوقى ئۇنىڭ غەزىپىنى ھەرىكەتكە پاكى تىلغا ئايلانىپ دۈرمىدى. ئۇ يېلىندى:

— خېنىم، خېنىم، مانا ھازىرلا خەت كېسىپ بېرەي!— دېدى ئۇ ۋە تالاغا قاراپ ۋارقىرىدى، — ھېلىمخان، ھېلىم سۇلاش!... خوتۇنۇڭنى... ئوغرى...

ئۆيگە ئۆڭسۈلى ئۆچكەن تاقىرباش، كۆڭلىكىنىڭ تۈگمىلىرى ئوچۇق، توشقانىدەك بۆجەرەپ تۇرىدىغان بىر ئادەم كىردى:

— نېمە دەيلا، ئۇ شۇجى!

— نېمىشقا زېمىن شۇجى بىلەن گۈلناز خېنىمغا تويۇ خېتى كېسىپ بەرمەيسەن، مانا ئىككىسىنىڭ ئاجرىشىش قەغىزى،

ئوقۇ، ئابلا بىلەن گۈلناز خېنىمنىڭ، ئۇلار ئاجراشقاندىكىسىن
توي قىلىدىغان گەپ، شۇنىمۇ بىلمەمتىڭ، نېمىشقا ئون قېتىملاپ ماڭدۇردۇڭ دەيمەن؟...

— سىلى كىمنىڭ يولىورۇقى بىلەن توي خېتى كەسمىسە، دىلە؟— گۈلناز ئەمدى خەلق ئىشلار كادىرىغا سىلىق گەپ قىلىشقا باشلىدى، — قورقماي ئېيتىۋەرسىلە، دادام شۇنى بىلگىن دېگەن.

— بۇ بۇ بۇ...

— نېمانداق جىق «بۇ». سىلەر «بۇ» دىن باشقاگەپنى ئۆگەنمىگەنمۇيا؟

ھېلىقى كادىر شۇجىنىڭ كۆز ئىشارىسىنى كۆرۈپ قالغان چېغى دەرھال يالغان كۈلۈمسىرىدى:

— ھېچكىم، ھېچكىم... يۈرسىلە، مەن خەت كېسىپ بېرەي ...

شۇ كۈنى كەچقۇرۇن گۈلناز خۇددى ھازىرلا سەھىنىگە چىقىدىغان ئارتىسلاردەك چىرايلىق ياسىنىپ، بېيىجىڭنى ۋىلىسىپىتقا مىنىپ، ئالدىغا كىچىك ئوغلىنى، كەينىگە چوڭ ئوغلىنى مىنگەشتۈرۈپ «چوڭ ئۆيى»گە كەلدى. ئۇ چاچلىرىنى چۈۋۈپ كەينىدىن بوغۇۋالغان، قىسقا يەڭ كۆڭلەكتىن ئۇنىڭ ئاپئاق بىلەكلىرى، ئويما ياقىسىدىن سۈزۈك بويۇنلىرى بىلەن تواۇق ئىككى كۆكسىنىڭ بىر بۇرچىكى غىل - پال كۆرۈنۈپ تۇراتتى. ۋېلىسىپىتتىن چۈشكەندە ئۇنىڭ ئاجايىپ چىرايلىق پاقالچاق - يوتىلىرىمۇ كۆرۈندى. ھوللاق سوپى بۇ گۈزەل چوكانغا سەنچىلاپ قاراپ خىرىلداپ كۈلدى:

— قىغ دۆۋۈسىدىن كېپىنەك چىقتى، ئەۋرەزدىن پەرى، ھى - ھى - ھى...

گۈلناز بوۋايغا قاراپ كۈلۈپ قويىدى ۋە چاچلىرىنى مەغرۇر ئويناتىپ قويۇپ، باشلىرىنى تىك تۇتۇپ، قولىدىكى كىچىككىنە، ئالتۇندىن ھەل بېرىلگەن پورتمالىنى چىقىرىپ

قويۇپ، ئۆزىدەك چىرايلىق ياسانغان ئىككى ئوغۇلنى ئەگەشتۇرۇپ ھەيۋەتلىك، چوڭ دەرۋازىدىن كىرىپ كەتتى.

ئۇنى تاشقىرىقى قورۇدا كېلىنلەر بىلەن خىزمەتچى قىزلار كۈتۈۋالدى. لېكىن ئۇلار ھەيران بولۇپ بىر - بىرىگە قارىشىپ ئەنسىز يۆتىلىپ قويۇشتى. چۈنكى، بۇ ھويلىدا بۇنداق گىرىم قىلمىش، يېرىم - يالىڭاچ كىنىشىش بىرخىل جىنايەت ھېسابلىناتتى:

— خاتا كىرىپ قاپسەن، قايت! — سولدىكى بالىخانا دېرىزىسىدىن ھاجى قۇددۇسنىڭ غەزەپلىك ئاۋازى ئاڭلاندى، — قەھۋەخانا دېۋىدىكمۇ بۇ يەرنى!

— سالام، ئاكا، ھە، راست، ھاجى قۇددۇس جىڭلى!

— تېز يوقال، دادام كۆرسە بىكار!...

... — دېمىسىلىمۇ كۆرۈنگىلى، كۆرگىلى كەلدىم، ئاكا!

— دادامنى ئەمدى سەن يىقىتاي دەمسەن، قايت دەيمەن!

ھاجى قۇددۇس ئۆيدىن پىشايۋانغا چىقتى ۋە غەزەپ بىلەن ئۈچ پەلەمپەينى بىر دەسسەپ تۆۋەنگە قاراپ يۈگۈرىدى. لېكىن بۇ چاغدا گۈلناز ئاكىسىغا قاراپ كۈلۈپ قويۇپ ئىچكىرىكى قورۇغا ئالدىراپ كىرىپ كەتكەنىدى. ئىچكىرىكى قورۇنىڭ كەينى پىشايۋان ئاستىدىكى سالاسۇنلۇق سۇپىسىدا گىلەم ئۈستىگە سېلىنغان قات - قات كۆرپىلەر ئۈستىدە ھاجىم مامۇقلارغا يۆلىنىپ ياتاتتى. ئۇنىڭ يېنىدا تەسۋى سىيرىپ نىساخان ھاجىم ئانا ئولتۇراتتى؛ بىر قىز ھاجىمنىڭ پۇتىنى تۇتۇۋاتاتتى. يەنە بىر قىز يەلپۇگۈچ بىلەن بوۋاي - مومايىنى يەلپۇۋاتاتتى. ئىچكىرىكى ھويلا ئىشىكىدە گۈلناز پەيدا بولۇشىغلا ھاجىم بىلەن نىساخان ئانا خۇددى ئۆلمىدە كۆرمىگەن بىر ئاجايىپ مەخلۇق كىرىپ كەلگەندەك چۆچۈپ، چەكچىيىپ ۋارقىراشتى:

— ۋاي بىهايا مۇرتىت!
— ۋايجان، بۇ نېمە ئىش!
لېكىن، گۈلناز ھودۇقماي، كۈلۈپ تۇرۇپ ئۇلارنىڭ ئالدىغا كېلىپ يېرىم ئېگىلىپ تەزىم قىلدى:
— ئەسسالام، دادا، ئاپاڭ سالامەت تۇرۇشلىمۇ؟
ھاجىم قەھرى بىلەن ۋارقىرىدى:
— يوقال ئىبلىس!
— گۈلنازمۇ سەن، بۇ نېمە قىلغىنىڭ، قىزىم؟ —ھاجىم ئانا تىزىغا تايىنىپ تەستە ئورنىدىن تۇردى.
— نېمە قىپتىمەن، سالام بېرىۋاتىمەنيا!
— نېمانداق كېيىنىۋالدىڭ دەيمەن؟
— زامانغا بېقىپ، پۈركەنچە ئارتىۋالسام بولامتى ئەمىسە؟
— سۈپىغا چىقما! — دېدى ھاجىم قوللىرىنى قىلىچتەك سىلكىپ، غەزەپ بىلەن ئالىيىپ، — كۈچۈكلىرىڭنىمۇ چىقارما!
گۈلناز ئۈچ - تۆت پەلەمپەي ئۆرلەپ توختىدى:
— نېمە گۇناھ قىلدىم، نېمىگە بۇنچە غەزەپلىنىلا، دادا؟
— دادا دېگۈچى بولما، مۇرتەت!
— مۇرتەتمۇ دادىسىز بولمايدۇ، دادا!
— سۆزلىمە قانجۇق!
— دادا، نېمانچە ئېغىزلىرى بېشىم؟
— سوقۇشقىلى كەلگەنمىدىڭ رەسۋا؟ —ھاجىم ئانا يېغا بىلەن تىترەپ تۇرۇپ ۋارقىرىدى.
— ياق، ئانا، سىلەرنى ئاخىرقى قېتىم يوقلىغىلى، خوش لاشقىلى كەلدىم!
— ئاخىرقى قېتىم؟ — ھاجىم بىردىنلا بوشىشىپ، قىزىغا چۆچۈپ قارىدى. ئۇنىڭ قوللىرى، ساقلى غالىلداپ تىترىدى، — نېمە، سەن ئاتا - ئاناڭدىن يۈز ئۆرۈمەكچىمۇ، ئاشۇ زېمىن دېگەن مۇرتەت ئۈچۈن شۇنداق قىلماقچىمۇ سەن؟

— هەئە، دادا! — گۈلناز دادىسىنىڭ كۆزىگە تىكىلىپ قاراپ، — سىلى ئۇنى نېمىدەپ تىللىسىلا مەيلى، لېكىن ئۇ مەن ئۈچۈن يېرىم خۇدا!

— ئىمانسىز!

— مەيلى نېمە دېسىلە ئەۋرىسىلە، دادا، مەن ئەمدى ئۇنىڭدىن ئايرىلمايمەن. مانا بىز قانۇنىي ئەر — خوتۇن بولۇپمۇ بولدۇق. ئەمدى بىزنى تۆھمەت — ئىغۋا بىلەن ۋەيران قىلالمايلا، دادا!

گۈلناز بۇ سۆزلەرنى دەۋاتقاندا ئۇنىڭ خۇمار كۆزلىرىدىن ئىختىيارسىز ھېسسىيات‌ۋە ئازاب مەرۋايىتلىرى تۆكۈلدى. ئۇنىڭ لەۋلىرى تىترەپ يەنە سۆزلەشكە قۇربى يەتمىدى. ئۇ ئۇنىجى قېتىم ئاتىسىغا تىكىلىپ قارىماقتا، ئۇنجى قېتىم ئاتا تىلىكىگە خىلاپ گەپلەرنى قىلماقتا، ئۇنجى قېتىم راست سۆزلىيەلمەيدى. ھازىرغىچە ئۇ (ۋە باشقىلار) ئاتىسى ئالدىدا «ھاقۇل»، «شۇنداق»، «ھەئە»، «بولىدۇ» دىن باشقا گەپلەرنى قىلىپ باقمىغان ئەمەس. ئۇ نۇرغۇن نارازىلىق، نۇرغۇن ئازاب، نۇرغۇن ئارزۇ — ئۈمىدلىرىنى ئىچىگە يۇتۇپ خۇددى يۇرىكىنى ئېغىزىدىن چىقارغاندەك تەسلىكتە ئاشۇ يۇقىرىقى سۆزلەرنى ئېغىزىدىن چىقىرىپ كەلگەن. ئۇنىڭدا مۇشۇ ئاتا ئالدىدا نە خاھىش، نە ھېسسىيات، نە ئىلتىماس ئىستىكى بولغان ئەمەس. ئۇنىڭ ئىرادىسىمۇ، ھەرىكىتىمۇ، خاھىشىمۇ مۇشۇ ئاتىسى ئىدى. شۇنداقتىمۇ پەقەت بىرلا مۇشۇگۈلناز — چوڭ قورۇنىڭ ئەركىسى ئۆز نارازىلىقلىرى بىلەن تەلەپلىرىنى بايان قىلالايتتى. لېكىن بۈاسىتە ئەمەس، كۆڭلى يۇمشاق ئانىسى ئارقىلىق قىلاتتى...

ھاجىم قىزىغانەپرەت، ھەيرانلىق ۋە ۋەھىمە ئىچىدە سىنچىلاپ قارىدى ۋە يېنىدا غالىلداپ تىترەپ تۇرغان نىساخان ھاجىم ئانىغا غەزەپ بىلەن ۋارقىرىدى:

— هەممىنى قىلغان سەن، بۇ بالىنى مۇشۇنداق ئاسسىي قىلىپ تەربىيىلىگەن سەن ردسۇا!

— ياق، ئانام ئەمەس، مېنى ئاسىيلىققا مەجبۇرلىغان ئۆزلىرى، دادا!

— هاياسىز! نومۇسسىز، بەتبەخت! — هاجىم قوللىرىنى شىلتىپ قىزىنى تىللاشقا باشلىدى، — يوقال، سەندەك قىزىم يوق. قاغىشىم تۇتقاي ئىلاهىم!

— كېتىمەن، دادا، ئەزەلدىن ئەسلە، ئاۋۋال ماڭا ۋەدە قىلغان بىركىشىلىك هەققىمنى بەرسىلە، پۇل، يەر، ئۆي ـ جاي، نېمە بەرسىلە مەيلى!

— يوقال، مەن سېنى هازىردىن باشلاپ تونۇمايمەن!

— لېكىن هازىرغىچە تونۇپ كەلگەن. مەن ئوتتۇز يەتتە ياشقا كىرگەن چوڭ ئادەم. ماڭا ئاتىغانلىرى باردۇر، دادا، سىلىنى هەممە خەلق ئادىل، رەهىمدىل دەيدىكەن. مەنمۇ بۇ پەزىلەتلىرىدىن بەهرىمەن بولاي. مەن توي قىلىمەن، ئۆيسىز قالدىم، ئۆي ياسىتىمەن، مۇنۇ ئىككى بالىنى ئوقۇتۇپ جەمئىيەتكە قوشىمەن. سىلى مەندىن تانغانلىرى بىلەن مەن تانالمايمەن. نەگىلا بارسام خەلق مېنى ئىبراهىم هاجىمنىڭ كەنجى قىزى دەيىشىدۇ. مەن سىلىنىڭ ئابروي ـ هۆرمەتلىرىدىن پايدىلىنىمەن، ماڭا پۇل بەرسىلە، دادا!

— بالام، گېپىڭ بولسا يولىچە قىلساڭ بولمامدۇ، نېمىشقا دادا ئىنىڭ چىشىغا تېگىسەن؟

— قايسى ئىشىم يولسىز بولدى، ئانا؟

— هەممە ئىشىڭ، تۇرقۇڭ، گەپلىرىڭ، زەهەرلىك كۆلكەڭچۇ تېخى؟

— هەممىسى تەبىئىي، ئانا، سۇنئىيلىككە كۆنۈپ قالغان ئادەملەرگە تەبئىيلىك سەت كۆرۈنىدۇ!

— ئابلا سولاشنىڭ گەپلىرىغۇ بۇ!

— كىمنىڭ بولسىمۇ توغرا گەپلەر، ئانا!
— ئاچقىپ تالاغا تاشلىۋېتەيمۇ، ئاتا!
ئەچكىرىكى قورۇنىڭ ئىشىكىدە ھاجى قۇددۇس پەيدا بولدى. ئۇ غەزەپتىن كۆكلىكىدىكى كۆكسىپ كەتكەنىدى.
ھاجىم ئوغلىغا قاراپ قويۇپ چىقىپ كېتىشكە قول ئىشارىسى قىلدى.
ھاجى قۇددۇس كۈلنازنىڭ بالىلىرىغا ۋارقىرىدى:
— چىقىشە شۇمتەكلەر!
— نەگە چىقاتتىڭ؟ بىزنىكىمۇ ئۆيىمىز بۇ!
ھاجىم ئورنىدىن تەستە تۇردى — دە، پېشايۋاندىن ئۆيگە قاراپ ماڭدى. ئۇ بالىلىرىنىڭ ماجراسىنى كۆرۈشنى خالىمىدى. چۈنكى بۇ خىل ماجرالارئۇنىڭ «مۇقەددەس ئىنا-ۋىتى» ئۈچۈن زىيانلىق ئىدى.
ھاجىمنى ئىككى قىز قولتۇقلىدى، ھاجىم ئانا كەينىدىن ماڭدى، ئۇ قىزغا قاراپ:
— يولدا ئىش قىلساڭ بولماسمىدى، ۋاي پېشانەمەي! قارا، داداڭنى ئاغرىتىپ قويدۇڭ، — دەپ كۆز يېشى قىلدى.
لېكىن كۈلنازنىڭ ئانىسىغا قاراپمۇ قويماي دادىسىنىڭ كەينىدىن ئۆيگە قاراپ ماڭدى...
شۇ كۈنى كەچ كۈلنازنىڭ ئۆيىگە بىر تۈمەن پۇلنىڭ چېكى بىلەن ئون سەر ئالتۇن ئېلىپ قايتىپ كەلدى.
— نەپرەت كۈچكە ئايلىنىپلا قالماي، ئىقتىسادىي ئۇنۇم ھاسىل قىپتۇ — پۇلغىمۇ ئايلىنىپتۇ! — دېدى زېمىن ئايالى-نىڭ نازۇك قوللىرىنى تۇتۇپ، — مانا ئەر — ئايال بولدۇق، ئەمدى نېمە ئىشلارنى قىلىمىز؟
— بىرىنچىدىن، ئىمام چاقىرىپ كىرىڭ. ھېلىقى دوكامۇ كەلسۇن، نىكاھ ئوقۇتۇۋالايلى. ئىككىنچىدىن، ئەتىگەنلىككە يېزىغا كۆچەيلى. سىز خۇمدانلىرىڭىز بىلەن بولۇڭ، مەن

دۇكان ئاچمەن. دۇكانىمۇ سۆزلىشىپ قىرىدۇم. ئىككى يىلغا قالماي ناھىيىنىڭ بايلىرىدىن بىرى بولايلى! قېنى، ئۇ چاغدا قايسىسى بىزنىڭ ئايىغىمىزغا يىقىلمايدىكىن؟

— توغرا گەپ قىلدىڭ. لېكىن بىر گېپىڭ توغرا بولمىدى، گۈلناز.

— قايسىسى؟

— ئۆيلىنىمىز دېگىنىڭ. ئۇنداقتا بىزمۇ بىز نەپرەتلىنىدىغانلارغا ئوخشىشىپ قالمامدىمىز؟

ئۇ ئايالىنى چىڭ قۇچاقلىدى، ئايالى پىخىلداپ كۈلدى.

— باي بولماق تولىمۇ تەس ئىكەن، زېمىن شۇجىسى. بېزنېسمېنلىكى كارخانىلاردىن يەتتىسى زىيان تارتىپ تاقىلىپ قالدى. قالغانلىرىمۇ ئاران - ئارانلا. گىلەم كارخانىسىنىڭ باشلىقى بىر ئەرز بېزنېتۇ. ئەرزىدە ئۇلاردىن «ھەق» ئالغان ئورۇنلارنىڭ تىزىملىكى بېزنىلىپتۇ. ناھىيىلىك ئەمگەك - ئىشقا ئورۇنلاشتۇرۇش ئىدارىسى، ستراخۇانىيە شىركىتى ئىككى ئورۇنلاشتۇرۇش ئىدارىسى «ئىشقا ئورۇنلاشتۇرۇش ھەققى» ئېلىۋاتقان، ئۇلار بىرمۇ ئادەمنى ئورۇنلاشتۇرمىغان تۇرۇقلۇق دېسىلە. ساناپ باقسام سودا - سانائەت، يەر باشقۇرۇش، سەھىيە ئىدارىلىرى، يۇقۇملۇق كېسەللەرنىڭ ئالدىنى ئېلىش پونكىتى، ئۆلچەملەشتۈرۈش، ئۆلچەم بىرلىكلىرى، ئۇست كۈنە - زاپچاسلارنى تەكشۈرۈش، ئۆلچەش، مۇھىت ئاسراش، قۇتقۇزۇش، مائارىپ تارماقلىرى... يىگىرمە ئىككى ئورۇن ھەق ئالىدىكەن. ئۇلار بىر - ئىككى پىرسەنتتىن ئالغىلى تۇرسا زاۋۇتقا نېمە پايدا قالىدۇ. ۋاقتىدا بەرمىسە جەريمانە قويىدىغىنىچۇ تېخى؟... تەس ئىكەن، روناق تاپماق تەس ئىكەن

جۇمۇسىلا. زاۋۇتلار تاقالدى، ئىشچىلار ئىشسىز. ئوبۇل شۇجى بىرلا سۆزنى بىلدىكەن: تىجارەت قىلسۇن دەيدۇ شۇ. قېنى ئۇ تىجارەت؟ مۇشۇ يېزىلىق ھۆكۈمەت مۇدىر لىقىدىن تۇيدۇم. ئىستېپا بېرەيمىكىن دەيمەن.

— دېھقانلارنىڭ سېلىقىچۇ تېخى؟ ھەيدەش سەككىز ھەسسە، ئوغۇت تۆت ھەسسە، سۇ پۇلى ئۈچ ھەسسە، كومباين بىلەن يىغىش ھەققى ئالتە ھەسسە ئاشتى. مەھسۇلات بىلەن ئاشلىقنىڭ تەننەرخىچۇ؟ ھېچقانچە ئاشمىدى. مو بېشىغا مىڭ جىڭ بۇغداي ئالىدىغان دېھقانمۇ، بىر يۈز ئەللىك جىڭ ساپ پاختا ئالىدىغان دېھقانمۇ يەرگە تايىنىپ بېيىيالمايدۇ. ئىقتىسادىي زىرائەتلەرگە چەك قويىمىز تېخى، دېھقانلارنى بېيىتىش ئۈچۈن بېيىشنىڭ يوللىرىنى ئۇلارغا كۆرسىتىش كېرەك ئەمەسمۇ؟ بىزنىڭ قىسمەن كادىرلىرىمىز بۇنى ئويلاپمۇ قويمايدۇ. ئۇلار زىيادە، سوۋۇغا - سالام، ئويۇن - تاماشىنىڭ كويىدا.

— ئوبۇل ھەسەن شۇجىمۇ شۇنداقراق ئىكەن. زېمىن شۇجى، بىز ناھىيىلىك پارتكومغا سىلىنى بىزگە يەنە شۇجى قىلىپ بېرىشنى تەلەپ قىلىپ ئۈچ قېتىم ۋەكىل ئەۋەتتۇق، ئۈچ قېتىم ئىلتىماس يازدۇق. ھاكىم چىن شۇجىغا بىزنىڭ كېپىمىزنى يەتكۈزگەن ئوخشايدۇ.

— نېمىشقا كۈچىمەيسىلەر تېخىچە؟

— تېخى ئۇقمىدىلىمۇ؟ بەللى، يېزىدا يۈرۈپ شەھەردە بولۇۋاتقان ئىشلاردىن خەۋەرسىزقاپلا - دە. باغنى بۇزۇپ قۇرۇلۇش باشلىۋەتتى. ھازىر ھەدەپ ئۇل كولاۋاتىدۇ!

— بۇ قانداق گەپ ئەمدى؟

— قانداق گەپ بولاتتى، باغ ھاجىمغا تېگىپتۇ. ئۆيلەرنىڭ يېرىمىمۇ تېگىپتۇدەك. ھاجىم ئۈچ ئۇلۇش، سىلىگە بىر ئۇلۇش بۆلۈپتۇدەك. ئۆلۈپ كەتكەن ئىككى ئاكامنىڭ بالىلىرى

رىنى مەن بېقىپ چوڭ قىلدىم، ئۇلارنىڭ ئۈلۈمىنى ئۆزاتتىم دېگۈدەكيا ھاجىم.

زېمىن گەپ قىلمىدى. ئۇنىڭ كۆز ئالدىغا دادىسىنىڭ ئورۇق گەۋدىسى، دادىسى ئۈزۈل قولى بىلەن ئۆزاتقان ئىككى تاغىسىنىڭ قانغا بويالغان جەسەتلىرى كۆز ئالدىغا كەلدى.

دە، سەسكىنىپ:

— مۇنداق دېسىلە، يېڭى چىققان كونا گەپ! — دېدى ئاچچىق كۈلۈپ قويۇپ.

ئۇ ۋېلىسىپىت بىلەن يېڭى يېزىلىق ھۆكۈمەت ئىشخانا بىناسىدىن چىقىپ بۇرۇنقى يېزىلىق ھۆكۈمەت ھويلىسىغا كىرىپ كەلدى. ئۇنىڭ غەزەپتىن ياڭاق تىرىلىرى لىپىلداپ، لەۋلىرى تىترەپ، چىشلىرى غۇچۇرلايتتى.

— ھەممىلا چاغدا دېگىنى دېگەن، قىلغىنى قىلغان، بۇنداق زوراۋان كۆچكە تىزگىن بوقمىكەن — ھە؟

ئۇ ئۆزۈگە ئۆزلىدى. — دە، ۋېلىسىپىتنى باراڭغا چالاققىدە يۆلەپ قويۇپ ئۆيگە كىرمەيلا ۋارقىرىدى:

— ئىسرائىل، ئىمىنجان!

ئاكىسىنىڭ غەزەپلىك ئاۋازىنى ئاڭلاپ ئىككى ئىنى ئىككى ئۆيدىن ھودۇقۇپ يۈگۈرۈشۈپ چىقىشتى.

— ئۈي — جابدۇقلارنى ھويلىغا توشۇڭلار، مازىرلا ماشىنا ئەكىلىمەن، يېزىغا كۆچىمىز!

ئىسرائىل يەرگە قاريدى، ئىمىنجان ئاكىسىغا ئالىيىپ قارىدى:

— نېمىشقا؟

— كۆچىمىز، بۇ ئۆيلەر ھۆكۈمەتنىڭ ئۆيلىرى، يېزىلىق ھۆكۈمەتنى كۆچۈرۈپ ئەكىلىمىز!

— بىزنىڭ ئۆيىمىز بۇ! — دېدى ئىمىنجان ئاكىسىغا نارازى بولۇپ ۋارقىراپ، — مەن كۆچمەيمەن!

زېمىن بۇ تەرسا ئىنسىغا قاراپمۇ قويمىدى.

— ئىسرائىل سەن ئانام بىلەن ئاچاڭنى ئېلىپ كۆچ، سەن خۇمداندا ئىشلە، ھاۋاخان ماي زاۋۇتتا ئىشلەيدۇ! — ئۇ شۇنداق دېدى - دە، ۋېلىسىپىتنى قايتىدىن مىنىپ كوچىغا قاراپ ئۇچقاندەك چىقىپ كەتتى.

زېمىن بىر شوپۇر دوستىنى ئۆي كۆچۈرۈشكە بۇيرۇپ قويۇپ، ئۆزى يېزىلىق ھۆكۈمەت جايلاشقان كونا ئىككى قەۋەتلىك بىناغا كەلدى. ئۇ ھېچكىمگە قاراپمۇ قويماي خۇددى بۇرۇنقى شۇجى ۋاقتىدىكىدەك ھەيۋە بىلەن يېزىلىق ھۆكۈمەت مۇدىرىنىڭ ئىشخانىسىغا كىردى. بايىقى مۇدىر بۇرۇنقى ئورنىدا مىدىر قىلماي، خىيال بىلەن ئولتۇرغانىكەن:

— زېمىن شۇجى، سىلى...

— بۇگۈنلا كۆچىلى! — دېدى ئۇ مۇدىرغا بۇيرۇق قىلغاندەك كەسكىن سۆزلەپ، — ئوبۇل شۇجى ۋىلايەتكە كەتكەن بولسا تازا بەلەن بولدى. بۇيرۇق بەرسىلە، بۇگۈنلا كونا ئورۇنغا كۆچۈپ بارايلى. پەلەن - شەلەن دېسە مېنىڭ بۇيرۇقۇم، يېزىلىق خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ قارارى دېسىلە.

— پارتكومنىڭ رەھبەرلىكىگە قارشى چىقامسەن دېسىچۇ؟

— ئوبۇل ھەسەن پارتكوم ئەمەس، خەلققە يۈز مىڭ يۈەن زىيان كەلتۈرىدىغان ئادەمنى پارتىيەمىزمۇ قوللىمايدۇ دەڭ. قورقماڭ، مەن سىلى بىلەن بىللە بولىمەن، ھۆكۈمەت، پارتكومدىكى كۆپچىلىك سىلى تەرەپتە تۇرىدۇ!

بۇگۈن ئۆي كۆچۈش كۈنى بولدى، زېمىننىڭ قېرىنداش لىرى يېزىغا، يېزىلىق ھۆكۈمەت بۇرۇنقى ئورنىغا كۆچتى. ھۆكۈمەت كادىرلىرىنىڭ تولىسى خۇشال بولۇشتى. پارتكومدىكى بىرنەچچە كادىر «ئوبۇل شۇجىنىڭ بۇيرۇقىسىز كۆچمەيمىز» دەپ تەرسالىق قىلىپمۇ باقتى، ئەمما ئاخىر كۆپچىلىككە ئەگەشتى.

زېمىن شۇ كۈنى يەنە باغدا ئۈل كولاۋاتقان قۇرۇلۇش ئەترىتىنىڭ ئىشىنىمۇ توختاتتى. بۇ قۇرۇلۇشچىلار زېمىن شۇجىنىڭ كۆپ ياخشىلىقىنى كۆرگەچكە، ئۇنىڭ گېپىگە كىرىدى.

سۆزگە قارىغاندا بۇيرۇق ۋە جۈرئەتنىڭ كۈچى زور بولۇۋاتقان بۈگۈنكى كۈندە زېمىن قاراملىقىنىڭ، مۇناسىۋەت ئىلمىنىڭ ئۇنۇمىنى كۆردى. ئۇ كەچقۇرۇنى يېزىدىكى ئۆيىگە ۋېلىسىپىت بىلەن قايتىپ كەلگەندە دادىسىدىن قالغان بۇ تاشلاندۇق قورۇ ئادەمگە توالغان، ھاۋاخانىنىڭ ئىككى بالىسى بىلەن گۈلنازنىڭ ئىككى بالىسى قېرى ئامۇتقا يامىشىپ قاقاقلىشىپ كۈلۈشمەكتە، ھاۋاخان بىلەن گۈلناز ھويلىدىكى تاختاي سۇپىدا ئولتۇرۇشۇپ پاراڭلاشماقتا. ئۇلارنىڭ يېنىدا ئانا ئۇخلىماقتا ئىدى.

زېمىن مانا ئەمدى مۇشۇ چوڭ ئائىلىنىڭ باشلىقى بولدى. لېكىن ئۇ نەگىلا بارسا كىشىلەر ئۇنى «زېمىن شۇجى» دەيىشىدۇ. «شۇجى» دېگەن نام - ئابروي ۋە مەرتىۋىنىڭ قايسىغا مەنسۇپ؟ زېمىن چۈشەندى: ئۇ ئەمەل،- مەرتىۋىگە ئەمەس، ئابرويغا مەنسۇپ ئىكەن. بەزىلەر بۇ مەنسەپكە ئىگە بولغىنى بىلەن بۇ ئابرويغا مەڭگۈ ئېرىشەلمەيدىكەن.

ئۇ يېزىلىق پارتكومىنىڭ شۇجىسى بولۇپ تۇرغىنىدا دۇنيادا ئىنسان ئۈچۈن بەخت مەنبەسى بولغان ئائىلىنىڭ راھىتىنى بىلمەيتتى. ھانا ئەمدى ئائىلە باشلىقى بولۇپ تۇرغىنىدا ئائىلە راھىتى، ئائىلە ھارارىتى ئۇنىڭ ۋۇجۇدىدىن ئورۇن ئېلىشقا باشلىغاندا ئۆتكەن ئۆمرىگە ئېچىندى.

ئۇزۇن يىللىق سەرگەردانلىق ئۇنىڭغا تەنھالىقنىڭ مۇشەققىتى بىلەن ئەۋزەللىكىنىمۇ كۆرسەتكەن. ئۇ نەدە تۇرسۇن، نەگە بارسۇن ئۆزى توغرىسىدا، جەمئىيەت توغرىسىدا ۋە ئىنسانىيەت توغرىسىدا ئويلايتتى، ئۇ چاغلاردا ئائىلە توغرىسىدا ئويلاش ئۇنىڭ ئىشى ئەمەس ئىدى. باشقىلار توغرىسىدا ئويـ

لىغاندا ئاۋۋال دادىسى، بەزىدە گۈلناز ئۇنىڭ يادىغا كېلەتتى. دادىسى يادىغا كەلگەندە ئۇ ئازاب بىلەن تولغانسا، گۈلناز يادىغا كەلگەندە ئۆزىنى بىر ئوت ئىچىدە سېزەتتى. لېكىن، ئائىلە، ئايال، بالىلار ۋە ئۇلار بىلەن بىللە ياشاش زادىلا ئۇنىڭ يادىغا كەلمەيتتى.

يېزا خىزمىتى، شۇجىلىق قىلىش ئۇنىڭغا پەقەت ئىشنىلا ئويلايدىغان، باشقىلارنىلا ئويلايدىغان يېڭى بىر ئادەتنى ئاتا قىلدى. ئۇ كۈندۈزنىڭ قانداق ئۆتۈپ كەتكىنىنى سەزمەيلا قالاتتى. ھېرىپ - چارچاپ ياغاچ كارىۋاتتا سۇنايلىنىپ ياتقاندىلا ئۇنىڭ يادىغا گۈلناز، ئاندىن دادىسى كېلەتتى - دە، ئۇ تېزرەك ئۇخلاپ قېلىش ئۈچۈن بىردىن يۈزگىچە ساناشقا باشلايتتى.

مانا شۇنداق ئائىلە راھىتى توغرىسىدا ئويلاشتىن ئۆزىنى قاچۇرۇپ يۈرۈپ ئاخىر يەنە ئائىلە باشلىقى بولۇپ قالدى. ئۇ ھازىر باشقىلار، ئىنسان، جەمئىيەت توغرىسىدا كۆپ ئويلاشتىن مۇشۇ ئائىلە، بالىلار ۋە گۈلناز توغرىسىدا ئويلاشقا ئۆتتى. مانا ئۇ ھويلىغا كىردى:

— قانداق، بالىلار؟

— ياخشى، دادا!

— چوڭ دادام كەلدى.

— كەلدىلىمۇ، بالام.

— كەلدىڭىزمۇ، زېمىن!

— كەلسىلە، ئاكا!

بۇ ئاۋازلار، بۇ چىرايلار نېمانچە يېقىملىق، نېمانچە ئىللىق. چۈنكى بۇ ئائىلىنىڭ چىرايى ۋە ئاۋازى. بۇ زېمىنىڭ ئائىلىسى، زېمىننىڭ بۇنىڭدىن كېيىنكى ھەربىر ئىشى، ھەربىر قەدىمى ئۇلارسىز بولمايدۇ - دە!

— دادا، مەن ۋېلىسىپىت بىلەن قاتناپ ئوقۇيدىغان

بولدۇم. ئۇكامغىمۇ ئۆگىتەي، ئۇنىڭغىمۇ ۋېلىسىپىت ئېلىپ بەرسىلە.

مانا بۇ يادىكارنىڭ تۇنجى پىكرى. ئۇنىڭ دېگىنىنى دادا ئورۇندىشى لازىم.

— چوڭ دادا، بىزمۇ مەكتەپكە يېزىلدۇق. بىزگىمۇ ۋېلىسىپىت ئېلىپ بەرسىلە يا!

مانا بۇ ھاۋاگۇلنىڭ چوڭ بالىسىنىڭ ئاۋازى.

— ماقۇل، قوزىلىرىم، دېگەنلىرىڭلارنى ئېلىپ بېرىمەن!— دېدى زېمىن كىچىكىنە كۆتۈرۈپ، چوڭىنىڭ بېشىنى سىيلاپ، — ياخشى ئوقۇساڭلار دېگىنىڭلار بولىدۇ.

— ئىككى ئېغىز ئۆيدە قىينىلىدىغان بولدۇق، — دېدى ھاۋاگۈل ئاكىسىنىڭ يېگىدىن ئۆيلەنگىنىنى ئەسكەرتىمەك بولۇپ، — بىز ئانام، بالىلار بىلەنغۇ ھازىرچە مۇشۇ سۇپىدا ياتساقمۇ بولىدۇ. ئىسرائىل ئاكامغۇ ئۆيلىنەرئىمىش. ئۇنى قانداق قىلىمىز. باياتىن گۈلناز ئاچام بىلەن ئىككى ئۆينىڭ ئىشكىنىسى ئايرىم . ئايرىم قىلساق دېيىشۋاتىمىز. قانداق بوپتۇ، ئاكا؟

مانا بۇ ئىشنىمۇ ئائىلە باشلىقى بەلگىلىشى كېرەك.

— ئىسرائىلجان بالامنىڭ لايىقى بەلەن قىز بالائىكەن. بىر بالىسى بارئىمىش. ئاتا ـ ئانىسى زېمىن شۇجى ئالدىمىزغا بىر كەلسە بولاتتى دەيمىشىا، قاچان بارىلا، بالام؟ — مانا بۇ ئانىنىڭ تەلىپى.

ھەممىدىن قىينىن بىر مەسىلىنى گۈلنازدىن ئاڭلىدى تېخى:

— دۇكانىنى شەھەردىن ئالدىم، مالنى گۈلئايشەم ئاچام-نىڭ ئىسكىلاتىدىن تۆۋەن باھادا ئالدىم. مېتىردىكە بەش ـ ئالتە موچەندىن چاپلاپ ساتىدىغان بولدۇم. ئاشكارا رەخت دۇكىنى، يوشۇرۇنچە ئالتۇن ئۈزۈك، ئالتۇن ھالقا ساتىمەن. ئون سەر ئالتۇنىڭ ھەممىسىنى زەرگەرگە بەردىم، ئۈزۈك ـ

هالقا ياستىپ ساتىمەن!

— ئاپلا، — دېدى زېمىن دەرھال نارازى بولۇپ، — نېمىشقا مەسلىھەت سالمايسەن دەيمىنا؟

— سىزگە گەپ كەلمەيدۇ، مۇشۇنداق قىلمىسام يىل ئاخىرغىچە قانداق قىلىپ دەسمايىنى يۈز مىڭ كويغا يەتكۈزگۈدەكمەن؟.

— ئانتۇن سودىسى چەكلەنگەن. ئويىنىشىدىغان ئىش ئەمەس، قانۇنغا خىلاپ ئىشنى قىلمىساق قانداق؟

— ئوھوش، شۇجىمىدىكىز، نېمىدىن قورقىسىز. بىلمەسكە سېلىۋېلىڭ، مەن ئۆزۈم قىلىمەن. ئانامنىڭ تىقىپ قويغان ئالتۇنلىرىنى پۇل قىلىپ بېرىمەن دەپ ئاچقىپ ئۈزۈك ـ هالقا سوقتۇرۇپ ساتىمەن تازا، هېچكىم ئالالمىغىنى بىلەن مەن ئالالايمەن جۇمۇ!

— بولمايدۇ، گۈلناز، بولمايدۇ جۇمۇ!

لېكىن گۈلناز ئۆزىنىڭ دېگىنىنى قىلىدۇ، مانا بۇ ئائىلىنىڭ بىرىنچى ئاۋارىچىلىكى.

ئۇ ئەمدى ئۆيي توغرىسىدا ئويلاشقا باشلىدى، مۇنۇ ئىككى ئېغىز ئۆيدىن باشقا يەنە تۆت ئېغىز ئۆيي ياساش كېرەك. تۆت ئېغىز ئۆيگە قانچىلىك ياغاچ ـ تاش كېتىدۇ؟ تۇراق دوكانى تېپىپ مەسلىھەتلىشىش زۆرۈر. ئۇنىڭ ئۈستىگە مۇنۇ ئىككى ئېغىزلىق ئۆيمۇ كونا...

ئۇنىڭ مېڭىسى ئائىلە ئىشلىرى بىلەن بەند بولۇپ ناھىيىدە، ۋىلايەتتە ئۆزى توغرۇلۇق قانداق گەپلەر بولۇۋاتقىنىنى ئويلاپمۇ قويمىدى. رىشات بۇجاق نەچچە قېتىم ئىزدەپ كەلدى، ناھىيىلىك پارتكوم شۇجىسىمۇ سۆزلەشمەكچى بولدى. لېكىن ئۇلارغا بەرگەن ۋەدىلىرىنىمۇ ئۇ تامامەن ئۇنتۇدى.

— بۇ چوقۇم ئابلا يانتاقنىڭ ئىشى! — دېدى ئۆكسۈلى ئۆچكەن ئوبۇلغازى گەزىتنى تۇردى كېرەمنىڭ ئالدىغا ئاچچىق بىلەن قويۇپ، — ئاتىمىزنىڭ ھەممە ئىشىنى ئۇجۇرچۇجۇرىگىچە بىلىدىغان شۇ تۇزكوردىن باشقا كىممۇ بۇنداق قاملاشتۇرۇپ يازالايتتىمۇ؟

تۇردى كېرەم ئادەتتى بويىچە گەزىتنى ئالدىرىماي يايدى، كۆزەينىكىنى ئالدىرىماي تاقىدى ۋە ئوبۇلغازىنى بىئارام قىلغان ماقالىنىڭ ماۋزۇسىنى ئالدىرىماي ئوقۇدى:

«بۇتقا چوقۇنغۇچى مۇسۇلمانلار». پاھ، قويغان ماۋزۇسىنى قارىمامدىغان بۇ ئوغرىنىڭ. تېخى مۇنۇ شەئىرلىرىنى قارىمامدىغان! نېمە، ئەمدى ئۆزىگە «قامقاق» دەپ ئىسىم قويۇۋاپتۇما؟ يانتاق بىر يەردە تۇرمىدۇ، سۇسىز چۆلدە كۆكىرىۋېرىدۇ، قامقاق بولسا پىشكى شامال چىقسىلا چاپىدۇ. چېپىپ يۈرمىدىغان چېغى بار ئۇنىڭ؟

— ئاڭلىسام قەشقەردە، ئاقسۇدا، ئۇرۇمچىدە شەئىر ئوقۇپ يۈرەرئىمىش. توي- تۆكۈن، نەزىر- چىراغلاردىمۇ شەئىر ئوقارئىمىش. گۈلنازخانىنى خەقە ئۆتۈنۈپ بېرىپ سارىڭ بولۇپ قالغان چېغى!

— ئۇنداقمۇ ئەمەستۇر، ھەركىم ئۆزى تاللىغان يولدا ماڭغان گەپ. سىلىنىڭ خەۋەرلىرى يوق، ئەمدى ئېيتمىساق بولمايدۇ، نەمرۇد ئاكىنىڭ ئەھۋالى يامان، ئۇنىڭ ئۇستىدىن ۋىلايەتلىك ئىنتىزام تەكشۈرۈش، ئەدلىيە، سوت ئورۇنلىرىغا نۇرغۇن ئەرزلەر كېلىپتىكەن. بۇنىڭ ئىچىدە بىزنىڭ بۇ يەردىن بارغان ماتېرىيالمۇ بارئىكەن. بىزنىڭ ناھىيىدىلا ھەرخىل ۋەدىلەر بىلەن بىر يۈز ئون مىڭ كۆپچەن ئاپتىكەن. ئالدىغا تۆت يىل، كەينىگە ئىككى يىل بوپتۇدەك. باشقا يەرلەردىن ئالغان

پۇللارمۇ، پارا بەرگەن ئىشلىرىمۇ بىراقلا چۈۋۈلۈپ چىقىپتۇ-دەك. ھەرئايدا ئۇچ يۈز كويىچەندىن مائاش ئالىدىغان ئۇچ لۇكچەك مۇھاپىزەتچىسى، ھەربىر شەھەردە ئىككى - ئۇچتىن ئاشىنىسى، ئۈزۈمچىدە بولمۇ-مۇ ئالغان مەخپىي ئۆيلىرى بارئىمىشيا! ماتېرىياللىق ئوقۇپ چۆچۈپ كەتتىم. ئىبراھىم ۋالىيغا تېلېفون بەرسەم، ۋالىي: «بۇ قېتىم ئامال يوق. ئاتىمىز رەنجىسىمۇ رەھمەن- ئەمدى ئاكىمىزنىڭ ئىشىنى ئوڭلىيالمايمەن» دەپ جاۋاب بەردىيا.

— يەللى، بەللى، ماۋۇنى كۆرسىلە! — ئوبۇلغازىنىڭ قولىدىكى تىترەپ، چىرايى تامدەك تاتىرىپ كەتتى.

— سىلىگە نېمە بولدى، چېچىشىدىغان يەرلىرى بارمىدىيا؟

— دەيمىنا، ئاتىمىز ئاڭلىسا نېمە بولۇپ كېتەر؟ نەمە-رۇد ئاكىنى قولغا ئالارمۇ؟

— قانۇن دېگەن يۈز - خاتىرىنى بىلمەيدا، قانۇن بويىچە بولىدىغان گەپ.

— بۇ گەپنى ئايالىلارغا دەيمىزما؟

— يوشۇرغىلى بولمايدۇ.

— دۇرۇس، ئۇلاردىن ھېچنېمىنى يوشۇرماي كەلگەنيا! ئىبراھىم ھاجىمنىڭ دەخلىسىز نامىغا، ھەشىمە تىلىك قورۇسىغا ئېتىلغان تاشلار ناھىيىدە بىردەمدىلا غۇلغۇلا پەيدا قىلدى:

— يائاللا، ھاجىمنى بۇت دېگىنىنى!

— چوقۇنىدىغانلار كۆيئوغۇلىنى بىلەن بالىلىرىمۇ يا بىزمۇ بارمۇ؟

— بولمامتىكى، قىزىڭنى ئەرگە بەرسەڭمۇ شۇ كىشىنىڭ مەسلىھىتىنى ئالاتتىك، بالىلىرىڭنىڭ ھەممىسىگىلا ئىبراھىم دەپ ئىسىم قويغىلى تاس قالدىك!

— دېمىسىمۇ ھەممىمىز چوقۇنغان!

— چوقۇنساق نېمە بوپتۇ. گېزىت دېگەنگە نېمىلەر

يېزىلمايدۇ. قامقاق جۆيلۈۋېرىدۇ، ھاجىم يەنە يۈرۈۋېرىدۇ جۇما!

— پاكىتلارنى قالتىس كەلتۈرۈپتۇ دەيمەن!

— خاتىرىلەپ ماڭغان چېغى ئۇ ئوغرى!

— چىك شائىرئىكەن جۇما، ئاڭلا يانتاق.

— بەلەن يىگىت ئىدى، جالىق بىلەن چىقىشالمايتتى.

— شۇڭا ئۆسمىگەنىيا!

— ھاجى قۇددۇس كۈندىلا مەست يۈرەمتىيا؟

— قۇببەس ئەپەندىم گېزىتىنى ئوقۇپ ھۆكۈمەپ يىغلاپ كېتىپتەك.

— گۈلشەربخان بالىنىستا ئىكەن، قان بېسىمى ئۆرلەپ كېتىپتەك. گۈلجامال خېنىم ئۆيگە بېكىنىۋاپتەك!

— تولىمۇ قاتراپتتى ئۇ چوكان!

— گېپىنىڭ چوڭلۇقىچۇ تېخى. ئىسمىنى ئاران يازىدۇ، تېخى تېخنىكۇم دىپلومى بارئىمىش.

— ئۇنداق بولسا سىلى قاسىم مۇددىر بىلەن قۇببەس ئەپەندىمگە ماشىنا ئەۋەتسىلە، ماقۇل بىزنىڭكىگە يىغىلايلى، — دېدى ئاخىر تۇردى كېپىدم ئالدىرىماي ئورنىدىن تۇرۇپ، — شۇغىنىسى گۈلشەربخان بۈگۈن بالىنىستىقا كىرىپ قالدى.

— گۈلجامال خېنىمنىڭمۇ تاۋى يوق.

— ھە، چۈشىنىشلىك، گۈلئايشەم خېنىم بارمىكىن؟

— ياق، ۋىلايەتكە ئېرىنىڭ يېنىغا كېتىپتەك!

— ھە، چۈشىنىشلىك.

تۇردى كېپىم گۆشاۋك، مەزمۇت قوللىرىنى ئوبۇلغازغا سۇندى:

— خەير خوش!

— خوش ئەمىسە، تۇ شۇجى، — ئوبۇلغازنىڭ ئورۇق گەۋدىسى تۇنجى قېتىم مۇكچەيدى.

ھاجىم ئوغلى توغرىسىدىكى شۇم خەۋەرنى ئاخىر ئاڭلىدى.

— قانچىلىك پۇل ئىكەن؟ — دەپ سوردى هاجىم ئۆيىدىكى ئالتۇن هەل بېرىلگەن تېلېفون تۇرۇپكىسىنى هارغىن قوللىرىدا تەستە تۇتۇپ تۇرۇپ، كۈيئوغلى ئىبراهىم ئەزدىدىن، — دەرهال تۆلىسەك جازالىماسمۇ؟

— قاقتى - سوقتى، ئالغان پارا بولۇپ جەمئىي سەككىز يۈز قىرىق ئۈچ مىڭكوي ئىكەن، — دېدى ئىبراهىم ئەزىز ئەنسىز هاسىراپ تۇرۇپ، — تۆلىسەك يەكلىللىتىدۇ، ئەما جازادىن قۇتۇلدۇرماق تەس.

— سىز بالام، بىر ۋىلايەتنىڭ هۆكۈمدارى، سىز كېپىنلىك قىلالمامسىز؟ نېمە، تەس دەمسىزا؟ بىلەمسىز بۇ زەربە بىلەن مەن ئۆره تۇرالمايمەن، ... يا سىلەر مەندىن زېرىكتىڭلارمۇ؟ مېنى ئۇزىتىدىغان ۋاقىت كەلدىمۇيا؟

— دادا ... دادا، ... ئۇنداق دېمەسلە ... تىرىشىپ كۆرەي ...

— ۋەدە بېرەلمەمسىزا؟ ماڭا پىنسىيەلىك بولسىمۇ ئارام بېرەلمەمسىزا؟ مېنىڭ ياخشىلىقلىرىمنىڭ جاۋابى شۇمۇ؟

هاجىم ئەنسىز يۆتەلدى، ئۇنىڭ كۆزلىرىدىن تاراملاپ ياش قۇيۇلدى، ئۇنىڭ قولىدىن تېلېفون چۈشۈپ كەتتى. ئۆيگە نىساخان هاجىم يۈگۈرۈپ كىرىپ هاجىمنى يۆلىدى.

— هاڭ، قۇددۇسنى چاقىرىڭلار! ...،— ئۇ ئايالىنى ئاستا ئىتتەردى.

ئارىدىن بىر سائەتتەك ۋاقىت ئۆتكەندىن كېيىن ياسداق مېهمانخانىنىڭ بوسۇغىسىدا هاجى قۇددۇس پەيدا بولدى. ئۇنىڭ چىرايى خۇنۇك، چاچلىرى چۈۋۈلغان، كىيىملىرى پاسكىنا ئىدى. هاجىم ئۇغلىغا لاپ قىلىپ قارىدى:

— ئۇچ كۈن ئىچىدە بىر مىليون نەق پۇل جايلا، بولمىسا ئاكاڭ قاتتىق جازالىنىپ كېتىدۇ، بالام! — دېدى.

— ياق، مەندە بۇنچە پۇل يوق، دادا!

— يوقمۇ، بەرگۈڭ يوقمۇ؟

ــ هەر ئىككىسى يوق، دادا.
ــ قېرىنداشتىن پۇل ياخشىمۇ؟ نېمىشقا بۇنداق قىلىسەن؟
ــ ئاكام ماڭسىمۇ ئىككى يۈز مىڭ كويىچەن زىيان سالدى.
مەن ئەرز قىلمىدىم. بىۋ قىلغىنىم ياردەم بولار، دادا!
ــ ۋۇي بەتبەختىلەر، ۋۇي بىكۆيۈم مۇرتەتلەر! ــ
ھاجىم سەنتۈرۈلۈپ ئورنىدىن تۇرۇپ ھاسىغا تايىنىپ ئوغلىغا قاراپ ماڭدى، ــ مۇلازىمەتخانا ئىنى سات، ھېچ بولمىسا بەش يۈز مىڭ كويىچەن جايلا. قالغىنىنى ئۆزۈم جايلايمەن. ھاي نىساخان، ماڭ ھېلىقى ئالتۇن قۇتىسىنى ئاچ!
ھاجىم سەنتۈرۈكلەپ توختاپ قالدى: ئۇنىڭ بالىلىرىدىن ئىككىنچىسى مانا ئۇنىڭ بۈيرۇقىنى رەت قىلىپ تۇرۇپتۇ.
ــ گەپ قىلمايسەنغۇ، قانچىلىك بېرەلەيسەن ئەمىسە؟
ــ بېرەلمەيمەن ....، ــ ھاجى قۇددۇس يەرگە قارىدى.
ــ يوقال، كۆزۈمگە ئىككىنچى كۆرۈنگۈچى بولما! جېنىم ئوغلۇم، مېنىڭ نەمرۇد بالام. ئىبراھىم خىلىلۇللانى ئوتتا كۆيدۈرگەن مۇرتەتنىڭ ئىسمىنى بىكارلا ساڭا قويغانىكەنمەن. مۇنۇ يەھۇدىيلەر بېسىۋالغان ئېرۇسالىمنىڭ ئىسمى قۇددۇسنى ساڭا قويۇپ قاتىلنىڭ ئىسمىنى مۇشۇنىڭغا قويسام بوپتىكەن. مېنىڭ قاتىلىم مۇشۇ ھايۋان بولىدىغان ئوخشايدۇ.
ــ ياق، سىلىنىڭ جانلىرىغا قەست قىلمۇاتقان مەن ئەمەس، يەنە شۇ نەمرۇد!
ــ يوقال! ــ بوۋاي ئولتۇرۇپ قالدى. ئۇنى ئايالىلار ئەكىلىپ ياستۇققا ياتقۇزدى. بوۋاي شۇ ياتقىنىچە قايتا ئۆرە تۇرمىدى ۋە ھېچكىمگە گەپمۇ قىلمىدى. ئەتىسىدىن باشلاپ بۇ چوڭ قورۇدا پاتىپاراقچىلىق باشلاندى. ھاجىمنىڭ ھەربىر ئىشارىتىنى توغرا چۈشىنىدىغان ۋە دەرھال بېجىرىدىغان مۇمىن ئايالىلار ھەممىدىن تولىراق پايپېتەك. ھەممە ئىشقا ئەستايىدىل قارايدىغان قاسىم قۇربان بۇ قورۇنىڭ سايلامسىز باشلىقى بولۇپ قالدى. چۈنكى

چوڭ ئوغۇل قۇببەس ئەپەندى ياۋاش، سەممەي بولغىنى بىلەن پاراسەت ۋە جۈرئەتتە يېتىلمىگەنىدى.

قاسىم قۇربان بوۋاينىڭ بۇ قېتىمقى يىقىلىشىنىڭ سەۋەبىنى بىلىپ تۇرسىمۇ ھاجىمغا يەنىلا ئېچىنا تتى. نەمرۇدقىمۇ خۇددى ھاجىمدەك ئازاب چېكەتتى. ئۇ بۇ ئائىلىدە ھەرقاندا ق بىر كۆڭۈلسىزلىكنىڭ بولۇشىنى خالىمايتتى. مەڭگۈ ئىناقلىق، مەڭگۈلۈك كۆڭۈللۈك تۇرمۇش ئۇنىڭ ئارزۇسى ئىدى. ئۇ بارلىق ئاق كۆڭۈل ئادەملەردەك مانا ئاشۇنداق ھاياتنى ئارزۇ قىلاتتى. ئاشۇنداق ھاياتنىڭ بۇزۇلماسلىقى ئۈچۈن ئۆز نەپسىدىن كېچىدىغان يەردە كېچەلەيتتى، قۇربان بېرىشكە توغرا كەلگەندە ئالدى ـ كەينىگە قاراپ تۇرمايتتى، پايدا ـ زىيان بىلەن ھېسابلىشىپمۇ كەتمەيتتى. ئۇ بېشىنى ساڭگىلىتىپ ئىچكىرىكى قورۇنىڭ ھېلىقى سۇپىسىدا ئولتۇراتتى. ھېلىدىن ـ ھېلىغا پىشانىسى بىلەن بۇرنىدىن چىققان تەرنى لۆڭگىسى بىلەن سۈرتۈپ:

ـ نېمىلەر بولۇۋاتىدۇ ئىگەكىم...، ـ دەپ قويا تتى. لېكىن ئۇ ھېچكىمنى ئەيىبلىمەيتتى، ھېچكىمدىن ئاغرىنمايتتى. ئۇ ئابلا يانتاقنىڭ ماقالىسىنى ئوقۇپمۇ «راست گەپنى قىپتۇ» دەپلا قويدى. نەمرۇدنىڭ چاتقىنى ئاڭلاپمۇ: «راست شۇنداق، رەسمىي گەپ، ئۇ بالا يولدىن چىققان» دەپلا قويدى. لېكىن ئۇ يەنىلا نەمرۇدقا ئىچ ئاغرىتتى، بوۋاي ئۇچۇن يوشۇرۇنچە كۆز يېشى قىلدى. ھەتتا بۇ ئائىلىنىڭ ئاسىيلىرى بولغان ھاجى قۇددۇس بىلەن گۈلنازغىمۇ ئىچ ئاغرىتىپ: «بۇ ئىككى كەنجىنى ھەممىدىن ياخشى كۆرەتتىم. نېمىلەر بولۇۋاتىدۇ ئىگەكىم!» دەپ ھەسرەت چەكتى.

ـ ئەسسالامۇئەلەيكۇم! ـ ئۇنىڭ يېنىدىن تۇردى كېرەم ئورۇن ئالدى. ناھىيىنىڭ بۇ ئىككى رەھبىرى ئۇزۇن يىللىق سىرداش، خىزمەتداش، يولداش، قېرىنداش. ئۇلار پارتىيىگە بىللە كىرىشتى، بىللە ئىشلىدى، بىللە ئۆستى. بىر مەھەل بىرى،

يەنە بىر مەھەل يەنە بىرى رەھبەر بولۇپ بىر - بىرىنى باشقۇردى. بىر - بىرىنىڭ قول ئاستىدا ئىشلىدى، بىر - بىرىگە رەھبەر بولدى. لېكىن ئۇلار بىر - بىرىنى كولىمىدى. كولىسىمۇ بىرلىشىپ باشقىلارنىڭكىنى كولىدى، يەنە ئۇلار بىر - بىرىگە ھەسەتمۇ قىلىشمىدى، خۇددى بىر زەمبىلنىڭ ئىككى بېشىنى تۇتقان ئىككى مەدىكاردەك بىر يۈكنى تەڭ كۆتۈردى، بىر نىشانغا قاراپ بىللە ماڭدى، بىر ناخشىنى بىللە غىڭشىپ ئېيتىپ، بىر يەرنىڭ ھاۋاسىدىن نەپەس ئالدى. شۇڭا ئۇلار بىر - بىردىنىڭ تىنىقىدىن ئېچ سىرىنى بىلىشىدۇ، كۆزلىرىدىن بىر - بىرىنىڭ تىلىنى ئۇقۇشىدۇ. قىسقا يۆتەل ياكى يالغان كۈلكە، باش لىڭشىتىش ياكى قول ئىشارىسى ئوخشاش دىپلوماتىيە قوراللىرىمۇ بىر - بىرىگە ئوخشىشىپ كېتىدۇ. ئۇلار شۇنداق ئوخشاشلىقى كۆپ ئىككى ئادەم، يەنە ئىككى خىل خۇسۇسىيەتتى بار بىر ئادەم.

— تۇ شۇجى، گۇمبەزنىڭ ئىشىنى قانداق ئويلايلا؟

— شۇنداق، سىلى بىلەن بىز ئوتتۇرىغا چىقساق بولمايدۇ جۇمۇ.

— بالىلاردىن كىم قالدى؟ قۇببەس ئەپەندىم ھەرگىز ئوتتۇرىغا چىقمايدۇ. ئۇ ئادەم «پرىنسىپشۇناس» ئەمەسمۇ، بىر پرىنسىپقا توغرىلايدۇيا!

— شۇنداق ئوتتۇرىغا چىقمايدۇ. ئوبۇلغازىنىڭ ئىشى چاتاق، ئاڭلىغانلا، ئوبۇل ھەسەنىڭ ئوڭايلا چاندۇرغىنىنى!

— ئاڭلىدىم، ۋۇي، ئوغرى!

ئىككى كۈننىڭ ئالدىدا ئوبۇل ھەسەن ۋىلايەتتىن كەلگەن خىزمەت تەكشۈرگۈچىلەرنى ئۇزىتىپ چىققاندا بىر ماشىنا (جىپ ماشىنا)دىن ئوروق، ناچار كىيىنگەن بىر كىشى چۈشتى. چۈشكەندىمۇ خاپا، تولىمۇ خاپا چۈشتى.

— ماشىنىڭ كەينىنى ئاچ! — دېدى ئۇ شوپۇرغا.

ماشىنىڭ كەينىدىن بىر قوينىڭ گۆشى بىلەن ئۇچ

يەشىك مېۋە، بىر يەشىك ھاراق چىقتى.
— بۇ ماڭا قىلغان سۆزۈڭلارمۇ؟
— شۇنداق، جۇيجاڭ... ھى- ھى- ھى ...، — ئۇبۇل ھەسەن ھودۇقۇپ خۇشامەت بىلەن كۈلدى.
— ناۋادا ۋىلايەتنىڭ بىرىنچى شۇجىسى كەلگەن بولسىمۇ مۇشۇنداق قىلاتتىڭلارمۇ؟
— كۆڭلىمىز، جۇيجاڭ ...
— كىمنىڭ ھېسابىغا بۇ سۆزۈڭ؟
— بۇ - بۇ ...
— سىزنىڭمۇ؟
— ئەمدى، ئىداره ...
— ھە دۆلەت ياكى كوللېكتىپ ھېسابىغا - ھە؟ سىلەر دېھقانلارنىڭ شۇنىڭ ئۈچۈن يوشۇرۇنچە يەرلىك سېلىق سالىدىكەنسىلەر - ده! تۇ شۇجى، بۇ كىشىنىڭ مۇشۇ خىل سۆزۈڭ بىرىش ئەھۋالىنى ئۈچ كۈنگىچە تەپسىلىي تەكشۈرۈپ ماڭا دوكلات يوللاڭ!
— ئۇبۇل ھەسەن دېگەن ئوغرى ۋىلايەت شۇجىسىنىمۇ تونۇمايدىكەن - ده؟
— پىكاپقا، كىيىمگە قارىغان گەپ. ئەمما بىزنىڭ ۋىلايەتلىك پارتكوم شۇجىسى يىغىنلاردا كۆپرەك سۆزلىگەچكە جۇيجاڭ بولسا كېرەك دەپ سۆزۈڭ سۆنغان گەپ.
— شۇنداق قىلىپ نەچچىلىك سۆزۈڭنى سۆنۈپتۇ؟
— شۇ بىرقېتىمدىلا مىڭ سەككىز كويلۇق سۆزۈڭنى سۆنغان گەپ. ئون نەچچە قېتىمدا تەخمىنەن ئون سەككىز مىڭ كوي دېگەن گەپ!
— شۇنداق قىلىپ خىزمەتتىن توختىدى دېسىلە، ۋاي ئوغرى چوقۇر!
— توختىسىلا مەيلىدىغۇ، مۇشۇكنى كۆتۈرسە مۇشۇك

كىگىزنى كۆتۈرۈپتۇ دېگەن گەپ بار. ئۇنىڭ ئىشلىرىنى قاتتىق تەكشۈرۈشكە تۇغرا كەلدى. ئۇ ئەمدى بەزىنىڭ ئوبۇلغازى جۇيۇ جاڭغا تاقالىدى. ئۇ ئوبۇلغازىنىڭ ئۇستىدىن نۇرغۇن پاش قىلىش ماتېرىياللىرى كېلىپتىكەن. چىن شۇجى ھەممىنى يەغىپ ماڭا ئاچقىپ بەردى. مەن كۆرۈۋاتىمەن دېسىلە.

— مېنىڭ ئاشخانىدا ئاڭلىغانلىرىم بىكار ئەمەس، ماڭا بىكارلا ئاھانەت قىلدى ئىگەكىم ...

ئىچكىرىكى قورۇنىڭ بوسۇغىسىدا ئوبۇلغازى پەيدا بولدى.

— ئەسسالامۇ ئەلەيكۇم، تۇ شۇجى، قا جۇرېن، ئوبدان تۇرۇشلىمۇ؟ مانا، بەللى، بەللى، مەزگىلسىز كەچ كۈز بولدىيا، دەرەخ قۇرۇۋۇندى، يوپۇرماقلىرى سارغىيىپ چۈشۈشكە باشلىدى.

— يەنە چاتاق گەپ قىللا! — دېدى قاسىم قۇربان بۇ قېتىم، چاقچاق قىلماي قاپىقىنى تۈرۈپ، — ھەركىم ئۆزىنى گە ئۆزى بىر دەرەخ. سىلى ئۆزلىرىنى بىر دەرەخنىڭ يوپۇرمىقى دەپ يۈرۈپلا ـ دە. شۇڭا كىچىككىنە شامال چىقسىلا شالدىرلاپ چاۋاك چالىدىكەنلا ـ دە ئىگەكىم؟ ...

— بەللى، بەلىلى نېمە دەۋاتىلا، قا جۇرېن؟ ئاتىمىز چوڭ دەرەخ، بىز ئۇنىڭ شېخى، بۇنى كىم بىلمەيدۇ؟

— يەنە خاتا گەپ قىللا دەيمەن، دەرەخ يىقىلسا شېخى ئۆرە تۇرىدىغان گەپ نەدىكەن؟ ئاغزىلىرىدا ئۇنداق دېگەنلىرى بىلەن كۆڭۈللىرىدە نېمە ئويلاۋاتىلا بىزگە كەلگۈلۈك ئىگەكىم ...

— نېمە ئويلاپتىمەن، نېمە دەيدىغانلا، قا جۇرېن؟

ئوبۇلغازى، ئۆزىمۇ سەزمەي قاتتىق ۋارقىرىۋەتكەن چېغى، ئىچكىرىكى ئۆيدىن گۈلجامال خېنىم ئېتىلىپ چىقىپ ئوبۇلغازىغا چىشلىرىنى غۇچۇرلىتىپ، قول شىلتىدى:

— مەجلىسخانا ئەمەس جۇمۇ بۇ. دادام نېمە هالدا، هەرقايسىلىرى نېمە كويدا؟

ئارتىسلارغا خاس كۆز يېشى دەرهال ئۇنىڭ مەڭزىگە چۈشتى. ئوبۇلغازى ئۇچۇن ئەڭ قورقۇنچلۇق نەرسە ئاشۇ تامچە ياش. ئۇ شۇمشەيدى:

— ماقۇل، خاپا بولمىسىلا، خېنىم!

— هەرقايسىلىرى دەيلىيا؟ — قاسىم قۇربان كىنچىكىدىنلا غەلۋىسى تولا، جاپ - جاپ، شور تۇمشۇق گۈلجامال بىلەن گەپ تالىشىپ ئادەتلەنگەن خۇيىنى يەنە ئاشكارىلىدى. ئۇنىڭ ئۈستىگە گۈلجامال بىلەن دائىم جاڭجاللىشىدىغان گۈلشەربانىنىڭ ئېرى تۇردى كېرەمنىڭ قاپقىمۇ گۈلجامالغا نارازىلىق بىلدۈرگەنىدى. شۇڭا قاسىم قۇربان ئىككى كىشىگە ۋەكالىتەن سوئال سورىماقتا ئىدى.

— نېمە بوپتىكەن؟ دېسەم نېمە بوپتۇ؟ هەرقايسىلىرى ئىدارىدە تۈگىمىگەن غەيۋەتلىرىنى بۇ يەرگە كۆتۈرۈپ شۇپ كەلگەندىكىن ئەمىسە؟

— بۇ قانداق گەپ، نېمە غەيۋەت قىپتۇق؟ — تۇردى كېرەممۇ ئايالى گۈلشەربانغا شىكايەتنى تولا ئاڭلاپ كۆڭلىدە ئۆچمەنلىك ساقلاپ كەلگەن قېيىن سىڭلىسىغا ئالىپ قاردى.

— غەيۋەتتىن باشقا نېمىنى بىلمەيسىلا، بىلمەمتىم هەرقايسىلىرىنى؟

— ئابلانىڭ ماقالىسىنى ئوقۇغانلا، — دەپ كۈلدى قاسىم قۇربان، — بىر سېغىزخانىنى يېزىپتۇ. هەربىر دېرىزىگە بېرىپ شاراقلايمىش، ئۇنىڭ شۇ شاراقلىشى شۇ كۈندىكى غەيۋەت - شىكايەتنىڭ ماۋزۇسى بولارئىمىش! ...

— ئوقۇدۇم، ئوقۇدۇم. ئوقۇغاچقا هەرقايسىلىرىنى ئەمدى بىلىۋاتىمەن! — گۈلجامال ئۇنىڭ گېپىنى ئۈزۈۋەتتى.

— بەزلی بىلمىپ ئۆزلىرىنى بىلمەپلا — دە؟

— نېمە بولۇشتىلا؟ — ئىچكىرىكى ئۈيدىن ئۆگۈلى ئۆچكەن، ئېگىلىپ ۋە قوۋۇز گۈشلىرى ساڭگىلىغان گۈلشەربانغا ھاسىراپ چىقىپ كەلدى، ئۇ كۆكەرگەن لەۋلىرىنى چىڭ پۈرۈپ تىللاشقا تەمشەلگەنىدى. تۇردى كېرەم ئۇچۇن ئەڭ قورقۇنچلۇق نەرسە ئايالنىڭ مۇشۇ خىل كۆرۈنۈشى — يەنى كۆكەرگەن، پۈرۈلگەن لەۋلەر.

بىر تال كۆز يېشى، پۈرۈلگەن لەۋلەر بۇ ناھىيىدە باشقىلارغا ھەيۋىلىك كۆرۈنىدىغان ئىككى ئەركەك ئۇچۇن خۇددى كۆكرىگىگە تەڭلەنگەن بەتاەكلىك مىلتىقتەك قورقۇنچلۇق. ئىككى ئەرنى بۇ ھويلىغا يېپىسىز باغلىغانمۇ ئاشۇ ئىككى بەلگە! ...

— باشقا يەردە يېرىم، بۇ يەردە پۈتۈن دۇنيا سىلەر ئىگەكسىم! — دېدى قاسىم قۇربان ئالدىدا چوك بولۇپ چۈجىدىن بۆرىگە ئۆزگەرگەن جىسمەن سىڭلىلىرىغا ئالىيىپ قاراپ قويۇپ، — ئەرلەرنىڭ ئىشىغا، ھۆكۈمەتنىڭ ئىشىغا ئارىلاشماڭلار دەپ ھاجىم ئاتىمىزنىڭ دائىم ئېيتقىنى ھېسلىمۇ؟..

— ئەرلەرنىڭ ئىشى، ھۆكۈمەتنىڭ ئىشى دېگەن قانداق گەپ بۇ، تاغا، بىزنىڭ ئائىلە ئىشىمىز بۇ، ئائىلە ئىشىمىزغا سىلى ئارىلاشمىسىلا! — گۈلجامالمۇ بوش كەلمىدى.

— نېمە؟ بۇ ئىككىيلەن كىم، بىلىشەملا؟ ناھىيىنىڭ رەھبەرلىرى بۇلار، پارتىيىنىڭ كادىرلىرى.

— سىلىگە شۇنداق. بىزگە ئۇلار ئەر، ئائىلە ئادىمى. سىلىمۇ مۇشۇ ئائىلىنىڭ ئادىمى، تالاغا چىقسىلىرى جۇرېن.

— ئۇغۇ شۇنداق، لېكىنزە ئىگەكسىم!...

قالغان ئەرلەر قاسىم قۇربانىنى نە سۆز بىلەن، نە ئىما — ئىشارە بىلەن قوللىمىدى.

شۇ چاغدا تاشقىرىقى قورۇدا ۋاك - چۇك كۆتۈرۈلدى. ئۇلار يۈگۈرۈپ چىقتى. ئۇ يەردە ئىككى ئايال چاچلىشىپ مورىلاشماقتا ئىدى. بۇ جانلىرىنى ئالىقانلىرىغا ئېلىشىپ جېدەللىشىۋاتقانلار نەمرۇدنىڭ ئەمرىدىكى ئايالى بىلەن ئاجرىشىپ كەتكەن ئايالى ئىدى. ئۇلار بالىسىرى ئۈچۈن نەمرۇدنىڭ ئۆي - جايدۇقلىرىنى تالىشىپ سوقۇشقانىكەن.

ئۇلارنىڭ جېدىلى ئەمدىلا جىمىقتۇرۇلۇشىغا ماشىنىدىن غىق مەست قۇددۇسنى ئىككى ئادەم يۆلەپ چۈشۈردى:

— كىمىدۆلەت قۇشى قونسا، ئۇچار ھەرجايدا قانات سىز...

مەن ناخشا ئېيتىمەن، ئۇسۇل ئوينايمەن. تۇردى شۇجى بىلەن قاسىم ئاكام دېسكو ئوينايدۇ!

ئاكىسىنى كۆرۈپ ئايالالار ئۈن سېلىپ يىغلاشتى. سىگىللىرىنىڭ يىغىسىنى كۆرۈپ ھاجى قۇددۇس قاقاقلاپ كۈلۈپ، بالىخانىدىكى بالكوندا تۇرۇۋېلىپ ناخشا ئېيتماقتا:

ئىتمۇ كارۋان، پىلمۇ كارۋان،
سەن بىلەن بۇ چۆللىدە.
ئىتمۇ بىر شاھ، سەنمۇ بىر شاھ،
سەن بىلەن بۇ كولىدە.

ئۇنىڭ ناخشىسىغا سىگىللار ۋە ئانىنىڭ ھازىسى ئارىلاشقان. قېرى دەرەخ ئاستىدا مولاق سوپى زىكرى قىلماقتا:

راداق يولدا ئات چاپتۇرۇپ،
بىللە قاچتۇق سەن بىلەن.
بېگىم سەن ئۆل، مەن قالاي
سىرىڭ قالسۇن مەن بىلەن.

— مـوللاق سوپى سارالك ئەمەس جۇمۇ، قارىسىلا كېپىدە مەنە بار!

تۇردى كېرەم بىلەن قاسىم قۇربان بىر-بىرىگە قارىشىپ قويدى.

زېمىننىڭ ئىشى بۇرۇنقىدىنمۇ كۆپىيىپ كەتتى. ئۇ بۇرۇن كەچلەردە كىتاب ئوقۇشقا ۋاقىت چىقىرالايتتى، هازىر بۇ ۋاقىتمۇ يوق. بىرنەچچە جايدىكى ئىش: خۇمدان، ئېتىز، ماي زاۋۇتى، ئۆي ياساش، گۈلنازنىڭ دۇكىنى ئۇنىڭ ۋاقتىنى كۆپ ئالاتتى. چۈنكى بۇ ئىشلارنىڭ كەم - كۈتسى ئۇنىڭسىز پۈتمەيتتى. ئۇنىڭ بۇرۇنقى — بويتاق ۋاقتىدىكى ئىش تەرتىپىمۇ هازىر بۇزۇلغان: بۇرۇن سەھەر تۇرۇپ يۈگۈرەيتتى، سوغۇق سۇدا يۇيۇناتتى، كىتاب - ماتېرىيال كۆرەتتى، خاتىرە يازاتتى، هەر خىل ئىلىم - پەن يېڭىلىقلىرىدىن ئۇزۇندە كۆچۈرەتتى. ئاندىن كېيىن ئىشخانىغا چىقىپ مەجلىس ئاچاتتى، ئادەم قوبۇل قىلاتتى ياكى سىرتقا چىقىپ ئىش بېجىرەتتى، ئالاقە قىلاتتى. هەر كۈنى يىغىن، تېلېفون، سۆھبەت، قول قويۇش ۋە دوكلات ئاڭلاشلارغا ۋاقتىنىڭ تولىسى كېتەتتى.

لېكىن هازىر بۇلارنىڭ ئورنىنى باشقا ئۇششاق، لېكىن كۆڭۈللۈك ئىشلار ئىگىلىگەن: ئۇنىڭ سەھەر تۇرۇشىغا يېنىدا ئوڭ بىلىكىگە بېشىنى قويۇپ بىر قولىنى ئاستىدىن ئۆتكۈزۈپ، يەنە بىر قولىنى بوينىغا سېلىپ كۆكرىكىگە چاپلىشىۋالغان ئايالى يول قويمايدۇ. زېمىن مىدىرلا قىلسا، ئايالى ئەركىلەپ:

— هۇ... هى... ياق،... — دەيدۇ - دە، زېمىن كۆزىنى پارقىرىتىپ يېتىشقا مەجبۇر بولىدۇ. ئۇ سەگەك، ئەركە ۋە يېقىملىق ئايالىغا بەزىدە نارازى بولۇپمۇ قالىدۇ، لېكىن ئۇنى

زادىلا رەنجىتىمەسلىككە ۋەدە بەرگەن.

مانا ئۆيگە قۇيىاش نۇرى بىلەن سەيلىچى چۈشىنلەرمۇ كىردى. شوق بىر شولا گۈلنازنىڭ ئىنچىكە قورۇقلار تور باغلاشقا باشلىغان كۆز قۇيرۇقلىرىنى يالاشقا، بىر ئوۋچى چۈشەن ئايالىنىڭ بەخت يېشىدىن ناشتا قىلىشقا باشلىدى. زېمىن كۈلۈپ قويدى - دە، ئاستا ياستۇق تېگىدىن ئاخشام رەشات بۇجاق بەرگەن گېزىتنى ئالدى. گېزىت ھازىر قولدىن- قولغا ئۆتۈپ ئوقۇلۇۋاتقان بولسىمۇ زېمىن تېخى ئوقۇپ كۆرمىگەنىدى.

ئۇ گېزىتنىڭ «بۇتقا چوقۇنىدىغان مۇسۇلمانلار» دېگەن ماۋزۇسىنى كۆزۈپ ياقتۇرمىدى:

— قوپال، يالىڭاچ، نېمىشقا سەنئەتلىك بىرەر سۆز تاللىمىغاندۇر، — دېدى ئۆز - ئۆزىگە.

— سىز قوپال، مەن يالىڭاچ ...، — دېدى ئايالى يېرىم ئۇيقۇدا جۆيلۈگەندەك.

زېمىن گېزىتنى ئوقۇشقا باشلىدى: بەدىئىي تەسۋىر، لوگىكىلىق تەھلىل، يومۇرلۇق تىل بىلەن گويا كارنېگ① ئەسەرلىرىدەك پاكىتلارنىلا سۆزلىتىپ يېزىلغان بۇ «سايا ھەيات خاتىرىسى» ئۇنى ئۆزىگە جەلىپ قىلىۋالدى. ئەسەرنىڭ يېزىلىشىمۇ غەلىتە، بىر غايىبانە تارتىش كۈچى ئاپتورنى نەق مۇشۇ ناھىينەك مەركىزىدىكى ئاشۇ ھەشەمەتلىك چوڭ قورۇغا ئەكىرىگەن. قەلەم ئىگىسى سېھرىي كۈچ بىلەن بۇ قورۇدا ئۆتكەن ئەجدادلارنى سۆزلەتكەن. ئەجدادلارنىڭ ئېيتقانلىرىغا ھازىرقى زامان ئېڭى بىلەن قوراللانغان ئۇلارنىڭ ئەۋلادلىرى — ھەم دىن، ھەم جەمئىيەت، ھەم سىياسەت پېشۋاسى ھېسابلىنىدىغان بىر ئاجايىپ ئاتا بىلەن ئۇنىڭ تۆت ئوغۇل، تۆت قىز، ئۈچ كۈيئوغۇل، بىر جانكۆيەرى قارشى چىققان. ئۇلارنىڭ ئەجدادلار بىلەن قىلىشقان سۆھبەت - تالاشلىرى ئۇلارنىڭ روھىنىڭ چوڭقۇر يېرىدىكى سىرلىرىنى ئاشكارىلىغان. سۆھبەت

① كارنېگ — ئامېرىكىلىق مەشھۇر پسىخولوگىيە ئالىمى.

ئۆز - ئۆزىنى راستى بىلەن تونۇشتۇرۇش ئۈزلىرىنىڭ ھېكمىسى بار ئەقلى يوق، بەدىنى بار قېنى يوق، يۈرىكى بار ئارزۇسى يوق، ئايىغى بار قەدىمى يوق، قولى بىلەن ھەرىكىتى يوق، كۆزى بار نۇرى يوق ئادەملەر ئىكەنلىكىنى، بىر ئۆمۈر بىر بۇتخانىدىن باشقا يەرگە بارمىغان راھىبلار ئىكەنلىكىنى ئاشكارىلايدۇ. ئاخىرىدا ئەجدادلار يىغلايدۇ، ئەۋلادلار كۈلۈشىدۇ. يىغا بىلەن كۈلكە قوشۇلۇپ مەرسىيە كۈيىگە ئايلىنىدۇ - دە، بۇ كۈيدىن بەش سىزىقلىق نوتا پەيدا بولۇپ ئاسمان خىلمۇ خىل سوئاللار بىلەن تولۇپ كېتىدۇ...

زېمىن ئەسەرنى ئوقۇپ بولۇپ قاقاقلاپ كۈلۈپ كەتتى.

— بىرلا سېنى سۆزلەتمەپتۇ! — دېدى ئۇ كۈلىنازنىڭ چۈۋۈلغان چاچلىرىنى يىرىك قولىلىرى بىلەن تاراپ قويۇپ، — سېنىمۇ سۆزلەتسە بوپتىكەن، سەن بەلكى يالغان گەپ قىلمىغان بولار ئىدىڭ.

— مەنمۇ يالغانچى، مەن يالغان ئېيتىپ ئانامنىڭ ئالتۇنلىرىنى ئېلىۋېلىۋاتىمەن. ئۇنداق قىلمىسام تېزدىن بېيىماق تەس ئىكەن، زېمىن. خېرىدارلارغىمۇ، گۈلئايشەم ئاچامغىمۇ يالغان ئېيتمەن. يالغان ئېيتمىسام پايدا يوق. پايدا ئالمىسام بېيىماق تەس.

— كۈنلەرنىڭ بىرىدە مەنمۇ يالغانچىغا، ئاندىن ئالدامچىغا ئايلىنىپ قالامدىمەن، كۈلناز؟

— ئايلىنىسىز، ھېلىھەم ئايلىنىۋاتىسىز. بولمىسا نېمىشقا مېنىڭ ئالتۇن سودىسى قىلىۋاتقىنىمنى يوشۇرىسىز؟ ھى- ھى- ھى...

زېمىن قوشۇمىسىنى تۈرۈپ ئورنىدىن دەس تۇردى:

— ياق، مەن سېنى چەكلەيمەن. گۈلناز، ئۇنىمىسىڭ يۇقىرىغا ئېيتمەن.

— يالغان، يالغان ئېيتىۋاتىسىز. سىز ئايالىڭىزنى ئۆمۈر بويى رەنجىتىمەسلىككە ۋەدە بەرگەن. ئايالىلار پۈلغا ئامراق

بولىدۇ. بولۇپمۇ چىرايلىق ئاياللار تېخىمۇ ئامراق بولىدۇ. ئۇلار مەنمەن دېگەن ئەرلەرنى يالغان ئېيتقۇزالايدۇ!

— بەلكى، ئېيتقانلىرىك راستتۇر، گۈلناز، — دېدى زېمىن ئۇلۇغ - كىچىك تىنىپ، — سىلەر بىزنى ھەم بەختلىك قىلالايسىلەر. ھەم ۋەيران قىلالايسىلەر. سىلەردىكى بۇ قابىلىيەت بىزدە يوق، بار بولسىمۇ ئاز. مېنى ۋەيران قىلمايدىغان دېسەك، بەختتىن ئايرىمايمەن دېسەك، مېنىك گېپىمگە كىر، كەمبەغەل بولساقمۇ پاكىز بولايلى.

گۈلناز مىيىقىدا كۈلۈپلا قويدى.

— ئاكا، ئاكا، تۇرسىلىيا! — ھاۋاگۈل ئەنسىز ۋارقىرىدى.

— نېمە بولدى، ھاۋاگۈل ئۇكام!

— ئىمىنجان، ئىمىنجان ئۇكام ئىشىك ئالدىدا ئۆلۈكتەك ياتىدۇ. ۋاي خۇدايىمەي بۇ نېمە تارتقۇلۇق!

زېمىن ئورنىدىن تۇرۇپ چىققۇچە ئانىنىك نالىسى ئاڭلاندى.

— جېنىم بالام، چىرايلىق بالام، ۋاي قانداق قىلاي!...

ئىككى ئايال بىر جەسەتنى كۆتۈرۈپ ئەكىردى: ئۇنىڭ پۇتۇن بەدىنى تىتمۇتىت، يۈز - كۆزى ئىشىشىپ - قارىداپ كەتكەن، بۇرنى ماكچايغان، چىشلىرى ساڭگىلاپ قالغان، ئاغزى مايماق چىقىپ كەتكەن،... ئۇ تولىمۇ تۇرقۇنچلۇق ئىدى.

— بۇ كىمنىك ئىشىدۇر! — دېدى زېمىن چىشلىرىنى غۇچۇرلىتىپ، — ئۆچى بارلار مېنى نېمە قىلسا قىلمۇەرسە، بالىلارغا چېقىلمىسا بولماسمىدى!

ئۇنىڭ كېچىچە بەختتىن خۇمارلاشقان كۆزلىرىنى دەرد - ئەلەم تۇمانلىرى قاپلىدى. ئۇ ۋارقىرىدى:

— گۈلناز، بول، ۋېلىسىپىت بىلەن تۇراقنى تېپىپ كەل!

گۈلناز چالا ـ بۇلا كىينىپلا سىرتقا چاپتى، زېمىن گاگىراپ ھويلىنىڭ ئوتتۇرىسىدا تۇرۇپلا قالدى.

بەختىنىڭ ئائىلە بىردەمدىلا يەنە مۇسىبەتلىنىڭ ئائىلىگە ئايلاندى. ئىمىنجاننىڭ جەسىتى تەكشۈرۈلدى، ئاخىر شۇ كۈنى كەچ دەپنە قىلىندى. ئىسمائىل ھاجى قەبرىسىنىڭ يېنىدا يەنە بىر يېڭى قەبرە پەيدا بولدى. بۇ توپلىرى يېڭى، بايراقلىرى يېڭى قەبرىگە چاچلىرى چۈۋۈلغان بىر موماي بېشىنى قويۇپ ھۆكۈرەپ يىغلىماقتا. مومايىنى ئىككى جۈۋان قولتۇقىدىن يۆلىمەكتە ئىدى.

ـ دادىسىنىڭ ئامرىقى بالام، ئانىسىنىڭ يۈرىكى بالام، ئاكىسىنىڭ ھەمراھى بالام، ئاچىسىنىڭ تايچىقى بالام، ئىمىنجان قوزام. چىرايلىق بوتام! ھۇ ـ ھۇ ـ ھۇ...

ئۇنىڭغا قوشۇلۇپ ئىككى چوكانمۇ تەڭ يىغلىماقتا. بۇلار ئەلۋەتتە داناگۈل ئانا بىلەن قىزى ھاۋاگۈل ۋە كېلىنى گۈلنازلار ئىدى.

ئۇلار قاراڭغۇ چۈشكەندە ئۆيگە قايتىپ كېلىشتى. ھويلىدا زېمىن يېزا باشلىقى ۋە ناھىيىلىك ساقچى ئىدارىسىنىڭ بىر مەسئۇلى بىلەن ھېلىقى قېلىن تاختايدىن قىلىنغان كارىۋات ئۈستىدە ئولتۇرۇپ سۆزلەشمەكتە:

ـ قاتىللارنىڭ ئىككىسى قاچقان. بىرى تۇتۇلدى. تۇتۇلغىنىنىڭ ئىقرار قىلىشىچە، ئۇلار ھاجى قۇددۇسنىڭ ئادىمى ئىكەن. قاچقان ئىككىسى نەمرۇدنىڭ ھېلىقى چىرايلىق كاستۇم ـ بۇرۇلكا كىيىپ يۈرىدىغان مۇھاپىزەتچىلىرى ئىكەن. سىلىنى ئۇرغانمۇ، ئابلانى ئۇرۇپ سىلىگە دۆڭگەنمۇ شۇلار بولۇپ چىقتى. بۈگۈن قۇددۇس ئىبراھىممۇ قولغا ئېلىندى.

ـ ئىبراھىم ھاجىم ئېغىر ئەھۋالدا ياتارئىمىش، كەينى ـ كەينىدىن ئىككى ئوغلىنىڭ قولغا ئېلىنىشى، ئۇنىڭ ئۈستىگە

زېمىن شۇجىنىڭ بەرگەن زەربىسى ھاجىمنى ياتقۇزۇپ قويدى، — دېدى يېزا باشلىقى قوشۇمچىلاپ.

«زېمىن شۇجىنىڭ بەرگەن زەربىسى» دېگەن سۆز زېمىنغا يات ۋە قوپال ئاڭلاندى.

— مەن قانداقچەسىگە چوڭ ئاتامغا زەربە بەرگەن بولىمەن؟ — دەپ سۆزىدى ئۇ ھەيران بولۇپ، — ئۇ كىشى ماڭا زەربە بېرىپ كېلىۋاتسا، مانا كۆرۈپ تۇرۇپسىلەر. ئون گۇلىنىڭ بىرى ئېچىلمىغان ئىنىم شۇ كىشىنىڭ كاساپىتىدىن ۋاقىتسىز دۇنيادىن كەتتى.

— راست دەيدۇ زېمىن شۇجى، — دېدى قاشلىرى ئۇزۇن، كالپۇكى قېلىن ساقچى باشلىقى قاسقان شەپكىسىنى ئېلىپ تاقىر بېشىنى سىيلاپ قويۇپ، — زېمىن شۇجى بىلەن ھاجى قۇددۇسنىڭ باشقا زىددىيىتى يوق ئىدى. قۇددۇس ئاق كۆڭۈل، ئىنسابلىق ئادەم ئىدى. بۇلارنىڭ ئوتتۇرىسىدا زىددىيەت پەيدا قىلغان ھاجىمنىڭ ئۆزى. قۇددۇس سىڭلىسى بىلەن زېمىن شۇجى توغرىسىدىكى ئىغۋالارغا چىدىمىدى. ئۇنى باشقىلار كۆپتۇردى. ھاجىمغا كەلگەن ھەممە پالاكەتنى زېمىن شۇجى پەيدا قىلغان دەپ ئىشەندۇردى. نادان ئادەم باغلاقتىكى بۇقىغا ئوخشىشىدۇ. ئۇنىڭ غەزىپى كەلسە باققان ئىگىسىنىمۇ ئۇسىدۇ. بولمىسا زېمىن شۇجىدا نېمە گۇناھ؟ گۇلناز خېنىم بىلەن ئۆز ۋاقتىدا بىر - بىرىنى ياخشى كۆرۈشكەنىنى ھەممە ئادەم بىلىدۇ. ئۇلارنى ھاجىمنىڭ ۋەيران قىلغىنىمۇ ھەممە ئادەم بىلىدۇ، قۇددۇسمۇ بىلىدۇ، لېكىن قۇددۇس ئۇچۇن مۇتەددەس نەرسە دادىسىنىڭ ئىززەت - ھۆرمىتى، دادىسى قىلغانلىقى ئۇچۇن ئۇنىڭغا ئۆتمۈشتىكى ئىشمۇ توغرا، دادىسى قارشى بولغاچقا بۈگۈنكى ئىشلارمۇ خاتا. ئۇنىڭ ئەيىبى شۇ: ۋىجدان دېگەننى ئۆز مەنىسىدە چۈشىنەلمەيدۇ. دېمەكچىمەن: زېمىن شۇجى قورۇ - جايىنى قايتۇرۇپ بېرىمەن دەپ

ئۇرۇۋالمىغان بولسا بەلكى ھاجىم يۇمشىشپ قالارمىدىمىكىن دەيمىنا. جاينى قايتۇرنىمەن دەپ قۇرۇلۇشنى توختاتمىغان بولسا ھاجىي قۇددۇس بۇنچىلىك غەزەپلەنمىگەن بولاتتى. ھاجى قۇددۇس بەش قەۋەتلىك كاتتا مېھمانخانا سېلىشقا تۇتۇش قىلغانىدا. زېمىن شۇجى ئۇنىڭ پىلانلىرىنى بىكار قىلىۋەتتىي ئەمەسمۇ!

— بەللى، شياڭجاڭ، سىلى مەسىلىگە غەلىتە باھا بېرىدىكەنلا، — دېدى ساقچى باشلىقى كۇلۇپ تۇرۇپ، — مەنغۇ ئوتتۇز يىللىق قانۇن خادىمى، ھەممىلا ئىشقا قانۇن نۇقتىسىدىن باھا بېرىشكە ئادەتلەنگەن ئادەمەن. مېنىڭ قارىشىمچە زېمىن شۇجى باشتىن ـ ئاخىر توغرا: بىرىنچىدىن، مۇسادىرە قىلىنغان ئۆي ـ جاينى باشقا ھەر خىل باھانە ـ سەۋەب ياساپ قايتۇرۇپ بېرىشنىڭ ئۆزى خاتا. مىسالى، ئىسمائىل ھاجىغا قالپاق خاتا كىيىلگەن بولسا بۇ قالپاق كىمگە كىيىلسە توغرا بولاتتى؟ بەلكى ئىبراھىم ھاجىغا كىيىلسە توغرا بولغان بولارئىدى. مەيلى كىمگىلا كىيىلسۇن ئۆي ـ جاي، مال ـ مۈلۈك مۇسادىرە قىلىنماتتى. بۇ جاڭ ناھىيىدىكى ئەڭ چوڭ باي تۆرىخان ھاجىمنىڭ جايى. ئىككى ئوغلى ئېتىلغان، بەلكى شۇلارنىڭ نامىدىن مۇسادىرە قىلىنارئىدى، مۇسادىرە قىلىنىش توغرا بولغان. زېمىن شۇجىنىڭ قايتۇرۇشقا قارشى تۇرۇشى توغرا. ئىككىنچىدىن، زېمىن شۇجىنى ئۇستىلىق بىلەن ۋەزىپىسىدىن ئېلىۋېتىپ ئاندىن قايتۇرۇش رەسمىيىتىنى بېجىرىش ھەم خاتا. زېمىن شۇجىنىڭ بۇ خاتالىقا قارشى چىقىشى ھەم توغرا، ئۈچىنچىدىن، خەلق مەنپەئىتى بىلەن شەخسىي مەنپەئەت توقۇنۇشقاندا زېمىن شۇجىنىڭ باشتىن ـ ئاخىر خەلق مەنپەئىتى تەرەپتىدە تۇرغانلىقى، ئۆز تەپسىدىن كېچىپ، ئۆزىگە زەررىچە چاڭ ـ تۇزان قوندۇرماسلىقى مېنىڭچە ئالىيجانابلىق!

گەپ شۇ يەرگە كەلگەندە زېمىن ئورنىدىن تىۇرۇپ كەتتى ۋە ئۆيدىن تاۋۇز - قوغۇن ئاچقىپ يېنىدىكى غىلاپتىن گۈللۈك دەستىسى بار پىچاقنى ئېلىپ قوغۇن - تاۋۇز تىلىشقا باشلىدى. ساقچى باشلىقى خۇددى بىر چوڭ زالدا لېكسىيە ئوقۇۋاتقاندەك قوللىرىنى پۇلاڭلىتىپ ئۆره بولۇۋېلىپ سۆزلەشكە باشلىدى:

— هازىر بۇنداق رەھبەرلەر تولىمۇ ئاز. ئالىمەن، پايدىلىنىمەن، ئۆزۈمنىڭ قىلىمەن دەيدىغانلار كۆپ. زېمىن شۇجىنىڭ ئىشلىرىنى گېزىتتىكە يېزىش كېرەك. مەن يازاي دېسەم قولۇمدىن كەلمەيدۇ، هېلىقى ئابلا يانتاقنى تېپىپ كېلەيمىكىن دەيمەن. شۇ بېتىم بەلەن يازاتتى.

— زېمىن شۇجى ئۇنىڭ خوتۇنىنى تارتىۋالغان تۇرسا، زېمىن شۇجىنى ماختامتى ئۇ؟ — يېزا باشلىقى پىچىرلىدى.

— بۇ گەپلىرى بولمىدى. ئابلا ئۇنداق نامەرد ئەمەس، نامەرد بولسا قويىندىكى گۈزەل خوتۇنىنى «ماڭ، سۆيگەن ئادىمىڭنى تاپ» دەپ ئىتتىرەمتى؟ سىلى بىلەن بىز قىلالايمىزمۇ، شىياڭجاڭ؟ خوتۇنلىرىمىز قىز ۋاقتىدا بىللە ئوقۇغان ئەر ساۋاقداشلىرىنى باشلاپ كەلسە قاپىقىمىزدىن قار - يامغۇر ياغىدۇ، بىزنىڭ باجخانىدىكى يۇسۇپ كوجاڭ ئۇرۇمچىدىن كەلگەن كادىر بىلەن تانسا ئويناىدىغان دەپ خوتۇنىنى قويۇۋەتتىيا! ئابلا ئايالىنىڭ هېسسىياتىنى بۇرۇنلا چۈشەنگەن. مەردانە يىگىت ئىكەن. ئۆزىنى سۆيمەيدىغان ئايال بىلەن بىللە ئۆتۈش بىر ئازاب، لېكىن بىزنىڭ نۇرغۇن ئەرلىرىمىز ئۆزىنىلا ئويلايدۇ، ئايالىنى ياخشى كۆرسىلا ئۇنىڭغا بولدى. ئايالىنىڭ ياخشى كۆرۈش - كۆرمەسلىكى بىلەن قىلچە ئىشى يوق، بۇنداق تۇرمۇش ئەرگە كۆڭۈللۈكمۇ؟ ئەمما، شىياڭجاڭ، بىزدە مۇشۇنداق تۇرمۇشتىنمۇ لەززەت ئالىدىغانلار كۆپ!

— مانا، مانا كۆرسىلە، — دېدى يېزا باشلىقى ساقچى

ئىدارىسىنىڭ باشلىقىغا قىزىقسىڭ قاراپ قويۇڭ، — سەلىمنى كەچكىچە ئادەم تېزىتۇپ سوراق ئېتىەمدىكىن دېسەم، جىق كىتاب ئوقۇيدىغان ئوخشىماملا؟

— ئوقۇيمەن، زېمىن شۇجى بىلەن دوست بولغاندىن بېرى مۇشۇ كىشى ئوقۇغانلىكى كىتابنى ئوقۇدۇم. كىتاب ئوقۇپ جەمئىيەتنى كۆزەتسە نۇرغۇن سوئاللار تېزىغۇلدىكەن، سوئاللارغا جاۋابمۇ تېپىلىدىكەن.

ئۇلارنىڭ ئالدىغا لېگەندە تىلىنغان قوغۇن ـ تاۋۇز كەلدى. يېزا باشلىقى ئالدىراپ تاۋۇزدىن بىر تىلىم ئالدى:

— ئەمما لېكىن، زېمىن شۇجى جىق مالامەت تارتتى، نېمانداق تۇگىمەيدىغان مالامەت بۇيا!

— مالامەت تۇگىسە دۇنيانىڭ قىزىقى بولمايدۇ، — دېدى زېمىن، ـ كىشىلەر يالغان ياشاشنى خالىمايدۇ، لېكىن نۇرغۇن ئادەملەر خالىماي تۇرۇپمۇ يالغان ياشايدۇ. ھەتتا ئۆمۈربويى يالغان ياشايدۇ. ئۇ يالغان ئىكەنلىكىنى بىلمەس بولۇۋالىدۇ، ھەتتا ئاستا ـ ئاستا يالغاننى راست دەپ قوبۇل قىلىدۇ. بۇنداق ئادەمەرنىڭ يالغان ماختاشلىرى، يالغان سىلىق گەپلىرى، يالغان كۈلكە، يالغان تەزىم ۋە يالغان مېڭىشلىرى، ھەتتە باشقىلارنى يىرگەندۈرىدىغان يالغان مېھرىبانلىق، يالغان مەردلىك ۋە يالغان كەڭ قورساقلىقلىرى ئۇنىڭ ئۆزىگە تەبىئىي، زۆرۈرىيەت، قانۇنىيەت ۋە پەزىلەت بولۇپ تۇيۇلىدۇ. ئۇلار ھەتتە ئايالى بىلەن بالىلىرىغىمۇ ئۆزىنىڭ ھەقىقىي ماھىيىتىنى بىلدۈرمەسكە تىرىشىدۇ. مېنىڭ چوڭ ئاتام ئىبراھىم ھاجىم مانا مۇشۇنداق ئادەم. ئۇنىڭ ماڭا ئۆچ بولۇپ قېلىشىنىڭ سەۋەبىمۇ مېنىڭ مۇشۇ سۇنئىي، يالغان شەپقەتنى قوبۇل قىلمىغانلىقىم.

— راست، تۇغرا ئېيتتىلا، زېمىن شۇجى، — دېدى ساقچى باشلىقى، —ئۇنى ھۆرمەت قىلىدىغان، ئۇنىڭغا چوقۇنىدىغان

نۇرغۇن ئادەملەر ئۆزلىرىنىڭ ھۆرمەت - ئېتىقادىنىڭ يىلتىزىنى كولاپ باقسا بولغۇدەك. بۇ يىلتىز راست تۇپراقتىمۇ ياكى سۇنئىي - سۇلياۋ تۇپراقتىمۇ؟

— مانا، مانا قالتىس گەپلەر بولدىيا، — دېدى يېڭا باشلىقى بىردە زېمىنغا، بىردە ساقچى باشلىقىغا يېڭى كۆرگەن ئادەملىرىدەك پات - پات قاراپ قويۇپ، — سۆزلەۋاتقانلىرى پەلسەپىمۇ، سىياسەتمۇ ياكى ئەخلاق دەرسىمۇ؟

— ئادەتتىكى گەپ، — دېدى زېمىن كۈلۈپ قويۇپ، — ئەخلاق - پەزىلەت ئىلمىمۇ بار، پىسخولوگىيە ئىلمىمۇ بار، ئەلۋەتتە پەلسەپىمۇ بار. ئەڭ مۇھىمى تۇرمۇش بىلىمى دېسىلە.

كەچقۇرۇنى بۇكۆرۈمسىز، قالايمىقان، قايتىدىن ھۆسن تۇزەۋاتقان مۇسىبەتلىك ھويلا ئادەملەر بىلەن تولدى، بۇلار زېمىننىڭ يېقىنلىرى — دېھقانلار، كاسىپلار، تىجارەتچىلەر، كادىرلار ۋە مۇئەللىملەر. بۇگۈنكى ئالاھىدىلىك شۇ: بۇ تاشلاندۇق ھويلىنىڭ ئالدىدا بىرنەچچە كىچىك ماشىنىمۇ پەيدا بولۇپ قالدى. ناھىيە رەھبەرلىرى ھال سوراپ كەلگەن چېغى، بۇ كەنتنىڭ رەھبەرلىرى قوي سويۇپ، مېۋە - چېۋە تۇشۇپ پايپېتەك بولۇشقا باشلىدى. كىشىلەر بۇ ناھىيە رەھبەرلىرىنىڭ ئىچىدە گېپى ئاز، ئېغىر - بېسىق، يۇغان گەۋدىلىك تۇردى كېرەم شۇجى بىلەن، ئاق كۆڭۈل، كەڭ قورساق، تولا گەپ قىلىدىغان قاسىم قۇربانىنىمۇ كۆرۈپ قېلىشتى.

— بىزنىڭ زېمىن شۇجى ئاڭلىساق ھاكىم بولارئىمىش.

— نېمە دەيدىغانلا، ھاكىم بولسا ئىبراھىم ھاجىم شۇ كۈنى دەۋا قىلىپ خۇدانىڭ دەرگاھىغا ماڭىدۇ.

— شۇم ئېغىزلىق قىلما دەيمەن، ئۇ ئادەم ئوڭايلىقچە كەتمەيدۇ. كىم بىلىدۇ، بىزنىڭ زېمىنمۇ شۇ زاتنىڭ كۈچى بىلەن ھاكىم بولامدۇ تېخى!

بۇ يەرنىڭ ئاۋغۇست ئايلىرى تولىمۇ كۆڭۈللۈك؛ باغلار-
دىن كېلىۋاتقان مېۋە پۇراقلىرى، ئۆيلەردىن چىقىۋاتقان
قوغۇن ھىدى، يىراقلاردىن ئاڭلىنىۋاتقان ناخشا بىلەن كۈلكە،
قويلارنىڭ مەرەشلىرى، كالىلارنىڭ مۆرەشلىرى، ئېشەكلەرنىڭ
ھاڭراشلىرى بىلەن مەزىن ئاخۇنۇمنىڭ مۇڭلۇق ئەزانى...
مانا بۇلارنىڭ ھەممىسى ئاۋغۇست ئاخشىمىنىڭ چاچقۇسى،
كۈلكىسى ۋە ناخشىسى...

5

— شۇ گەپلەر راستمۇ، بالام؟ — ئۇ ئۇچ كۈندىن بېرى
ئاچمۇغان كۆزلىرىنى تولىمۇتەستە — خۇددى كىچىك بالا بىر
چىنىڭ ئېتىلگەن قۇتىنىڭ ئاغزىنى قىينىلىپ ئاچقاندەك
قىينىلىپ ئاچتى. ئۇنىڭ نېپىز، كۆكەرگەن قاپاقلىرى گويا
نەچچە پاتمان يۈك، كىرپىكلىرىنىڭ ئىز — ئىزىدىن
ئاجراشمىقى ئاشق — مەشۇقلار جۇدالىشىشىدەك تەس
بىلىندى. ئۇنىڭ ئالتۇن چىشلار ئېلىۋېتىلگەندىن كېيىنكى
قويۇق ساقال — بۇرۇت ئارىسىدا قاغجىراپ ياتقان، كەمشۈك
لەۋلىرى بۇ گەپلەر بىلەن ئۇمچەيدى. گەپلەر ئۇنىڭ ئاشۇ
يېقىمسىز لەۋلىرى ئارىسىدىن خۇددى ئۆز قىنىدىن ئېھتىيات
بىلەن چىقىۋاتقان يىلان بالىلىرىدەك ئاستا — ئېزىلەڭگۈلۈك
بىلەن چىقاتتى.

— قايسى گەپلەرنى دەيلا، ھاجىم ئاتا؟ — ئۇنىڭ
بېشىدا يالغۇزدىن يالغۇز ئىككى كۈندىن بېرى گەپ —
ۋەسىيەت كۈتۈپ ئولتۇرغان مۆمىن ئوغلى قۇببەس ئەپەندى
خاندانى چاپىنىنىڭ تۈگمىلىرىنى ئېھتىيات بىلەن ھەم ئېتىپ
بولۇپ دادىسىدىن سورىدى.

— ز — زېمىن... ھاكىم بولارئىمىش... ما؟

— شۇنداق ... گەپ بار...

ئىبراھىم ھاجىم «شۇنداق» نى ئاڭلىدى — دە، قاتتىق يۆتىلىپ — كۆكىرىپ، كۆزلىرىنى ئالايىتتى...

ئۆيگە نىساخان ھاجىم ئانا بىلەن گۈلشەربخان، گۈل جاماللار يۈگۈرۈشۈپ كىرگەندە، قۇببەس ئەپەندىم دادىسىنىڭ ئايىغىغا بېشىنى قويۇپ دۇم يېتىپ خۇددى كۆچۈكىدىن ئايرىلغان چىشى بۆرىدەك ھۇۋلاپ يىغلىماقتا ئىدى، بۇ ئۇنىڭ ھاياتىدىكى تۇنجى ۋە ئاخىرقى يىغىسى بولسا كېرەك.

...ئەتىسى ئىبراھىم ھاجىم دائىم نامаз ئوقۇيدىغان چوڭ مەسچىتنىڭ ھويلىسىدا ھاجىمنىڭ نامىزى چۈشۈرۈلدى. تۇردى كېرەم، قاسىم قۇربان، ئىبراھىم ئەزىز، ئوبۇلغازى، قۇببەس ئەپەندىلەردىن باشقا يەنە يۈزدەك ئادەمگە ئاق باغلانغان بولسىمۇ تاۋۇتنى كۆتۈرۈپ ماڭغاندا بىرمۇ ئەر ھازىچى ئۇن سېلىپ يىغلىمىدى. جىمجىت مېڭىشقان بىرنەچچە يۈز ئادەم گويا شۇنداق بولۇشىنى ئاللىقاچان بىلىشكەندەك غەم — ھۇسىبەتتىن خالىي كېتىپ باراتتى. بارغانسېرى يىراقتا قېلىۋاتقان ھەيۋەتلىك چوڭ قورۇدىنلا ئايالларنىڭ ئاغىل — تاغىل يىغا ئاۋازلىرى ئاڭلىنىپ تۇراتتى.

— ھاجىمۇ كەتتى، — دېدى بىر بوۋاي ياشاڭغىراپ تۇرىدىغان كۆزلىرىنى سۈرتۈپ، — ئەمدى كىمگىمۇ قول بېرەرمىز!

— كىممۇ بىز بىلەن قول ئېلىشىپ كۆرۈشەر ئەمدى... ئىسىت.

— كىمگىمۇ ئېگىلىپ سالام بېرەرمىز...

— دەۋا — دەستۇرلىرىمىزنى كىم ئاڭلاپ، كىممۇ ھۆكۈم چىقىرار؟

قېرىلار ھاجىمنىڭ ياخشى گېپىنى قىلىشىپ كېتىپ بارغاندا ئۇلارنىڭ كەينىدىن مۇكچىيىپ كېلىۋاتقان مولالاق

سوپی:

— ئەمدی مەن بىلەن جۇدالىشىدىغان بىرىكىم قالمىدى... بىز راداق يولىدا بىللە قاچقان. بىللە تۇتۇلغان، ئىبراھىم بەگ ئالتۇن بىرىپ قۇتۇلغان... — دەپ ئۆز - ئۆزىگە سۆزلىدى.

— دېمەدىمۇ بۇ ھاجىم خائىن دەپ، — دېدى جامال سوجاق ئەتراپىغا يالت - يۇلت قاراپ قويۇپ، — ئارخىپ خالتىسىنى كۆيئوغۇللىرى ئەتلىگەن گەپ، شۇڭا بۇ ئادەم ھەممە ھەرىكەتلەردىن ساق - سالامەت ئۆتۈپ كەلگەن.

— مۇنكىر - نەكىرىدىنچۇ؟ — دېدى بىر ئادەم جامال سوجاقىغا ئاستا پىچىرلاپ.

ئادەملەرنىڭ ئەيىبىنى ئېچىش بىلەن كۆڭلىگە ھۇزۇر تېپىشقا ئادەتلەنگەن خەلقلىرىمىز شۇ تاپتا ناھىينىڭ ئەڭ كاتتا ئادىمىنى قەبرىگە ئەكىرىۋاتقىنىنى ئۇنتۇغان بولسا كېرەك. ئۇزاتقۇچىلار توپىدا بىردەمدىلا بىر تۇپ غەيۋەت - شىكايەتچىلەر پەيدا بولدى. گويا ھاجىمنىڭ يەتمىش نەچچە يىللىق ھاياتىدا تاپقان ھۆرمەت - ئىناۋىتىمۇ ئاشۇ يىپەك يوپۇقلۇق تاۋۇت بىلەن ئۇزاۋاتقاندەك، بۇنىڭدىن كېيىن ئەمدى ھاجىمنى ھۆرمەت قىلىشمۇ خۇددى بىر سىياسىي جىنايەتچىنىڭ ياخشى گېپىنى قىلغانغا ئوخشاش ئەيىب ھېسابلىنىدىغاندەك، گويا ھاجىمنىڭ ياخشىلىقىنى كۆرگەنلەر ھېساب بېرىدىغاندەك؛ ئۇنىڭ زەربىسىگە ئۇچرىغانلار ئەمدى زامان قەھرىمانلىرى ھېسابلىنىدىغاندەك... ئۇزاتقۇچىلار ئىچىدە پەيدا بولغان غەيۋەت - شىكايەتچىلەر توپى ئۆزلىرىنى شان - شەرەپ ئىگىلىرى ھېسابلاپ، ئۇنلۇك سۆزلىشىشكە باشلىدى. بۇ ئادەملەر ئۆز ۋاقتىدا ھاجىمنىڭ ئەڭ ياخشى مۇرىتلىرى، سايىسىدە راھەتلەنگۈچىلەر ئىدى. بۇگۈن بۇ چوڭ دەرەخ يىقىلىش بىلەن ئۇلار يەنە بىر يېڭى دەرەخ سايىسىگە كىرىۋېلىش ئۈچۈن

يىقىلغانلىقى شىكايەتنى قىلمىشى كەرەك ـ دە!

زېمىن شۇ ئاق باغلىغانلار ئىچىدە كېتىپ بېرىپ شىكايەت ـ غەيۋەتچىلىرىنىڭ سۆزلىرىگە قۇلاق سالدى:

ـ بىر ئاپەتتىن قۇتۇلدۇق!

ـ بېشىمىزدىكى بىر تاغ ئۇلاپ چۈشتى!

ـ دېگىنى دېگەن، قىلغىنى قىلغانىدى!

ـ گۈمبىزى ئاپپاق غوجامنىڭ گۈمبىزىگە ئوخشىمىدىكەن، ئۆزىمۇ ئوخشىمىدۇ ـ ھە؟...

زېمىن بۇ كىشىلەرنىڭ بۇ گەپلەرنى ئۇنلۇك دېيىشىدىكى مەقسىتىنى بىلىدۇ. ئۇلار بۇ گەپلىرى بىلەن زېمىنغا ياخشىچاق بولۇشماقچى. ئۇلارنىڭ نەزەرىدە زېمىن بۈگۈن ناھايىتى خۇشال، زېمىن ئۆزىنىڭ ئەشەددىي دۈشمىنىنىڭ جەسىتىنى ئەكېتىۋاتقاچقا، ئۆزىنى مەغرۇر، غالىب ھېسابلايدۇ. زېمىن يەڭگۈچى، ئۇ بۈگۈن كۈلۈشى، ئاخشاملىققا زىيادە بېرىشى كېرەك.

غالىبلارغا يېقىنلىشىش ئۈچۈن ئۇنىڭ ئاشكارا ۋە يوشۇرۇن دۈشمەنلىرىگە ئوق ئېتىش كېرەك. بۇ ئاددىي تۇرمۇش مەنتىقىسى خۇددى تاماكا چېكىشكە ئوخشاش ئومۇملاشقان بۈگۈنكى دەۋردە بۇ كىچىككىنە ناھىيە پۇقرالىرى بۈندىن ئوبدان سورۇننى بىكار ئۆتكۈزۈۋېتەتتىمۇ؟

زېمىن بىردىنلا ئابلا يانتاقىنىڭ «ئىت ھەققىدە» ناملىق شېئىرلىرىنىڭ تۆۋەندىكى مىسرالىرىنى ئەسلەپ قالدى:

ۋېجدان، ئار ـ نومۇسنى، ئىگەم بەرمىگەن،
پىنىدەك ئىنسانمۇ ئەيىبىم مېنىڭ.
بىر يېڭى خوخايىن بېشىم سىيلىسا،
ئۆز ئىگەم ئەشەددىي دۈشمىنىم مېنىڭ.

«هەي ئابلا. نەلەردە، كىملەرنى مەسخىرە قىلىپ شېئىر يېزىپ يۈرىدىغانسەن؟»

ئۇ يۈگۈرۈپ بېرىپ جىنازىنىڭ بىر بالدىقىنى بىر قارا ساقال ئادەمنىڭ قولىدىن ئېلىپ ئۆز مۈرىسىگە سالدى ۋە: «خەير خوش، چوڭ ئاتا، كەنجى قىزىڭىز گۈلناز قاتتىق ئازابتا. ئۇنىڭ ئازابى مېنىڭ ئازابىم، بىلىمسىدىم نېمە ئۈچۈنكى كۆڭلۈمدىكى سىزگە بولغان بارلىق ئۆچمەنلىكلىرىم بۈگۈن تۈگىدى. ئۆچمەنلىكلەرنىڭ ئورنىنى ئازاب - مۇسىبەت ئازابى ئىگىلىدى. بىلىمەن، سىزمۇ ياشاشقا موھتاج، موھتاجلىق كىشىنى قانداق كويلارغا سالمايدۇ؟» دېدى ئۆز - ئۆزىگە.

ھاجىمدىن كېيىنكى كۈنلەرمۇ ئوخشاشلا تىنچ ئۆتمىدى. قىزلار مىراس دەۋاسى قىلىشىپ كوچىغا — ھەتتا قانۇن ئالدىغا بېرىشتى. كۆيئوغۇللار يەنە شۇ ئايالىرىنىڭ ئەلچىلىرى بولۇپ مېڭىشتى. ھاجىمدىن كېيىن بۇ ناھىيىدە ئۆزگىرىش بولدى دېيىلسە ئىككىلا ئۆزگىرىش بولدى: بىرى، ھېلىقى باغ ئۈستى يېپىق، ئەتراپى ئىككى قەۋەتلىك دۇكانلار بىلەن قورشالغان زامانىۋى بازارغا ئۆزگەردى. يەنە بىرى، قۇم بارخانلىرى ئارىسىدىكى قەبرىستانلىقتا بىر كاتتا گۈمبەز پەيدا بولۇپ، گۈمبەز ئالدىدىكى تاش ئابىدىگە ئۆلگۈچىنىڭ تۇغۇلغان ۋە ۋاپات بولغان ۋاقىتلىرى كىچىك ھەرپ بىلەن، «ئىبراھىم ھاجىم» دېگەن ئىسىم چوڭ ھەرپلەر بىلەن يېزىلدى.

موللاق سوپى گۈمبەزگە قاراپ زىكرى قىلدى:

بۇ دۇنيادا ھېچكىمنىڭ ئاتىسى يوق،
مەيلى ئۇلار ئاتا — ئانىدىن تۇغۇلغان بولسىمۇ.
بۇ دۇنيادىكى ھەممە ئادەم قارا يېتىم،
مەيلى ئۇلارنىڭ ئاتا — ئانىلىرى ئالدىدا تۇرسىمۇ...

责任编辑：阿·艾白
责任校对：阿布列孜

父亲（维吾尔文）

（长篇小说）

左尔东·沙比尔 著

新疆青少年出版社出版
（乌鲁木齐市胜利路100号 邮编：830001）
新疆新华书店发行 新疆新华印刷二厂印刷
850×1168毫米 32开 10.625 印张 2插页
1994年4月第1版 1994年4月第1次印刷
精装印数：1—3,070 平装印数：1—3,570

ISBN7-5371-1775-6/I·603 定价：6.70元